REPRODUCTION OF EARLIE EDITION OF THE
SABDARTHACINTAMANIH

शब्दार्थचिन्तामणिः

ŚABDĀRTHACINTĀMAṆIH

प्रथम खण्ड

भाग - अ

ब्राह्मावधूत श्रीसुखानन्दनाथः

प्रिन्टवैल

जयपुर- 302 004

Published bv
PRINTWELL
S-12 Shopping Complex
Tilak Nagar Jaipur 302 004

Distributed by
RUPA BOOKS PVT LTD
H O S-12 Shopping Complex Tilak Nagar Jaipur 302 004
B O 295-B Bharti Nagar, P N Pudur Coimbatore 641 041

ISBN 81 7044-369 5 (Set)

SABADARTH CHINTAMANI
First Published 1860
Reprint - 1992

Printed at
Efficient Offset Printers
215 Shahzada Bagh Indl Complex
Phase-II Phone 533736 533762
Delhi 110035

तत् सत्

शब्दार्थचिन्तामणिः

अर्थात्

गीर्वाणभाषाशेषशास्त्रानेककोशादिभ्यः सङ्गृहीतानामकाराद्यर्ण-
क्रमेण विन्यस्तानां शब्दानां तत्तल्लिङ्गनानार्थैकार्थपर्यायप्रयोगोल्लेखने
पाणिन्युक्तनिरुक्तिरूपैस्तत्तदर्थस्फुटीकरणेन तत्तच्छब्दप्रस्तावागतवे-
दाङ्गस्मृतिपुराणागमेतिहासादिप्रयोगैः सूदशिल्पसङ्गीतादिशास्त्रीय
विषयाणां वर्णनैः शस्त्रास्त्रधातुरत्नादिपरीक्षाभिः ग्राम्यारण्यपशुप
क्ष्यादिलक्षणैर्दगार्गलेन सजलनिर्जलभूमिपरिज्ञानेनोद्यानकृत्या
युर्वेदेन द्रव्यगुणरोगनिदानादिभिरलङ्कारच्छन्दःप्रभृतिनाम-
लक्षणोदाहरणैश्च संयुक्तोऽखिलशास्त्रमताभिद्योतकः
सहृदयहृदयाह्लाददो ग्रन्थः ॥

तस्यायमवर्गकवर्गात्मकः प्रथमो भागः

आत्मावधूतश्रीसुखानन्दनाथेन विनिर्मितः

एकविंशत्यधिकोनविंशतितमे १९२१ वैक्रमेऽब्दे आगरेति साधारणत-
याविख्याते ह्युग्रपुरे आदिगौडश्रीघासीरामकनहियालालयोः ध्येय-
नतयोर्निजे संस्कृतयन्त्रालये श्रीरामप्रसादद्वारा मुद्राक्षिप्या-
ऽभिव्यक्तः

तत् सत्

शब्दार्थचिन्तामणेर्मुखबन्धः तत्राह
श्रीजगद्रानन्दनाथः

नमो गुरवे ॥ श्रीमद्गौडकुले नितान्तविपुले ऽडीचप्रयोत्येऽतुले जातः पुष्करराज इत्यभिधया ख्यातो धरामण्डले । यत् सौजन्यसुधासरित्पतितरङ्गान्दोलनानन्दिता विद्यौदार्य्यदयादिशेवधिपराःसर्वे बभूवुर्जनाः ॥ १ ॥ श्रीनन्दलालः सुकृते विशाल स्तुलादिरामस्सुमनोऽभिराम. । तदात्मजा वप्रतिमप्रभावौ श्रीरामरामानुजनैजभावौ ॥ २ ॥ श्रीनन्दलालपत्नी सुषुवे सुनुत्रयं सुता मेकाम् । प्रथमस्तु शम्भुनाथोऽन्तरजो रामप्रसादाह्व' ॥ ३ ॥ मोतीरामोऽवरजः सर्वे सकलार्थतत्त्वज्ञाः । देवी सुलक्षणासीद् याहि सती शीलसम्पन्ना ॥ ४ ॥ विद्वत्तुलारामसुतो भवानीशङ्करोऽभवत् । ज्येष्ठःश्रेष्ठमति नीतिससारासक्तमानसः ॥ ५ ॥ द्वितीयः सम्भूतो धनपतिपुरो राज इति यं कुलीना नामैन जगति कृतयत्नो मुमुदिरे । प्रकृत्या ऽऽजन्माऽसौ विरलतरकर्म्मातिरसिको ह्यगा दप्रत्यक्ष निजजनत एकः शिवपुरीम् ॥ ६ ॥ त्रिचन्द्राब्दायुष्मान् परमपरतत्त्व विविदिषुः पठित्वा शास्त्राणि प्रतिहरिहरानन्दपदल' ॥ प्रतीतं नायाद्यं निखिलनिगमार्थैकसुधियंगतोऽयं योगीन्द्रं कुशलमवधूतं कुलाकम् ॥ ७ ॥ प्रीत्या नमस्या सन्तुष्टः सद्गुरुः करुणानिधिः । त्व सुखानन्दनायो सौ त्वाचष्ट हि यथो चितम् ॥ ८ ॥ प्राप्यावधूतपदवीं प्राप्य देशाननेकशः ॥ गाह गाह वहुविधान् दर्शं दर्शं जनव्रजान् ॥ ९ ॥ ज्वालामुखीं महादेवीं जालन्धरनिवासिनीम् ॥ अग्निवान् सुषमं पथ्यं तत्र स्थितिमुपाश्रयत् ॥ १० ॥ यात्राप्रसक्तोऽस्मिन् भज्जीदेशाधिप स्तदा गतवान् ॥ रामादिरुद्रपालोऽमृतपालसुतो महोदार' ॥ ११ ॥ पर्वतराज श्वतुर श्वतुर्षु यत्नेषु दीक्षितो विद्वान् ॥ श्रीरुद्रमणेः शिष्योऽमुं विचरन्त यदा द्राक्षीत् ॥ १२ ॥ आहूय श्रुतवाणीजनितश्रद्धो निनीषुरनुकूलः ॥ शुश्रूषया स्वदेशं तं प्रार्थ्यानी

नयद् यथायोग्यम् ॥ १३ ॥ सो ऽयं प्रसन्नहृदयो महाशयाहैतुकीभक्त्या ॥ अर्पितरत्नभद्राख्यं तत्पुत्रं पाठयन् न्यवसत् ॥ १४ ॥ निश्चिन्तो विरले समन्तत उपेतेष्टार्थसिद्धि स्तत श्चिन्तां तत्र समासदद् द्विजकुले दृष्ट्वा कले रापदा ॥ मै थ तस्य तु शान्तये निखिलशास्त्रार्थोज्जिहीर्षु र्मुदा व्यास्यत् कोशकलाधरं कश्चिद्वरं शब्दार्थचिन्तामणिम् ॥ १५ ॥ गङ्गातीरे रुद्रपाले शिवेन शिवतां गते ॥ स्वात्वा नैमित्तिकाभावं निमित्ताभावसङ्गतौ ॥ १६ ॥ इन्द्रप्रस्थं पुनःप्र त्यागत्य मनसि चिन्तयन् ॥ कथ मेतस्य कोशस्य स्यात् प्रवृत्ति र्निरन्तरा ॥ १७ ॥ प्रस्तुतश्रीनन्दलालदोहित्रौ श्रेयआश्रयौ ॥ कोविदो व्यवहाराणां प्राय स्तुत्रनिवासिनैा ॥ १८ ॥ चुन्नीलालाग्रजो घासीरामनामा प्रतापवान् ॥ धनिमान्यो राजमान्य स्वभुजार्जितसद्यशाः ॥ १९ ॥ वालप्रवासिनं दैवनोदि तो दूरदर्शिनम् ॥ स मातुल मनुप्राप्य कृत्वालापं मनोगतम् ॥ २० ॥ कोशम शंसां प्रस्तावे श्रुत्वा तस्योत्सुकं मन' ॥ तन्मुद्रीकरणायाशु यदास्यर्थं मवे भवीत् ॥ २१ ॥ परेश्वरकराङ्कैकमिते १९२१ विक्रमहायने ॥ तदैव मुद्रितो भा गःप्रथमः साङ्ग इत्यभूत ॥ २२ ॥ उत्तमश्लोकशिष्येण श्रीपादाम्बुजसेविना॥ धर्म्मीसारस्वतेनैभिरिन्द्रप्रस्थनिवासिना ॥ २३ ॥ जगदानन्दनाथेन पारम्प र्यानुवर्त्तिना ॥ जगदीशोपनाम्नैषा लोकैरुद्घाटिता कृतिः ॥ २४ ॥ * ॥ * ॥

अथ शब्दार्थचिन्तामणौ संकेताक्षराणां विवरणम् ॥

अ०	अर्द्धर्चा पुंसिच । अश्वा दिभ्य'फञ् ॥	अनु० उ०	अनुशतिकादित्वादुभयप दवृद्धिः ॥
अग्न०	अग्न्यादिभ्यश्चेति यक् ॥	अन्य०	अन्यत्रापीतिङः ॥
अङ्गु०	अङ्गुल्यादि भ्यष्ठक् ॥	अन्ये०	अन्येषामपीति दीर्घ ॥ अ न्येभ्योपीति ङः ॥ अन्येभ्यो पिदृश्यतेइतिवः । वन ॥
अजा०	अजादित्वात् टाप् ॥		
अध्या०	अध्यात्मादित्वात् ठञ् ॥		

	अन्येभ्योपि दृश्यते क्विप् ॥ अन्येभ्योपिदृश्यतेइति घप् ॥ अन्येभ्योपिदृश्यन्ते ॥ मनिन्क्वनिप्वनिप् विच एते ॥	ऋ०	ऋल्वादिभ्यः क्तिन्निष्ठावद्वाच्यः ॥
अन्येष्व०	अन्येष्वपि दृश्यतेइतिड ॥	ए०वि०	एतद्विवरणम् ॥
अब०	अब्दादयश्चेतिसाधुः ॥	कं०	कण्ड्वादिभ्यो यक् ॥
अर्०	अर्शआदिभ्योऽच् ॥	क०	कर्ममीमांसायाम् ॥
अली०	अलीकादय श्चेति कीकन् ॥	क८०	कश्चित् ॥
अश्रु०	अश्र्वादयश्चेतिसाधुः ॥	कच्०	कच्छादिभ्यश्चेत्यण् ॥
अश्व०	अश्वपत्यादिभ्यश्चेत्यण्॥	कत्०	कत्यादिभ्योढकञ् ॥
आ०	आकर्षादिभ्यः कन् ॥	कपि०	कपिलकादित्वाल्लत्वम् ॥
आद्या०	आद्यादिभ्य उपसङ्ख्यानमिति तसिः ॥	कम०	कमलादिभ्यः खण्डः ॥
इ०	इति ॥	कल्या०	कल्याण्यादित्वाट्ढक् । इनङागमश्च ॥
इ०वि०ति०	इतिविष्णुपुराणतिलके	का०	काश्यपः । काश्यादित्वात्ञिठः ॥
इ०रा०	इतराभ्योपि दृश्यन्ते तसिलादय ॥	का०पु०	काशीपुराणम् ॥
इष०	इष्टादिभ्यश्चेति इनिः ॥	कालि०	कालिदासः ॥
उ०	उक्थादित्वात् ठक् ॥	का०	कादिभ्य किदितिडः ॥
उत्०	उत्सादित्वाञ् ॥	काशी०	काशीखण्डम् ॥
उद्०	प्राणभृज्जातिवयो वचनोद्गात्रादिभ्योऽञ् ॥	का०सू०	कापिलसूत्रम् ॥
उदा०	उदाहरणम् ॥	कि०	किसरादिभ्यःष्ठन ॥
उर०	उरःप्रभृतिभ्यः कप् ॥	किशो०	किशोरादयश्चेत्योरन्॥
उल्०	उल्कादयश्चेति वक्तव्यम्-साधुः ॥	कु०	कुर्वादिभ्योण्य ॥
उलू०	उलूकादयश्चेत्यूकः ॥	कु०	कुटादिः ॥
		कुला०	कुलालादिभ्योवुञ् ॥ कुलालः ॥
		कू	कूर्मपुराणम् ॥
		के०	केचित् ॥
		कृ०	कृशादिभ्य.संज्ञायांवुन् ॥

क्षुद्र°	क्षुद्राद्यश्चेतिसाधुः ॥
क्रतु°	क्रतूक्थादिसूत्रान्ताट्ठक् ॥
क्रमा°	क्रमादिभ्योवुन् ॥
ख०	खण्डिकादिभ्यश्च ॥
ख°	खर्जादिभ्यात् ऊरः ॥
खर्°	खर्जपिञ्जादिभ्य ऊरोलचौ ॥
खला०	खलादिभ्यइनिर्वक्तव्यः ॥
ग०	गर्गादिभ्योयञ् ॥
गम्°	गम्भीरादयश्चेति ईरन् ॥
गहा°	गहादिभ्यश्चेतिछ ॥
गु०	गुपादिभ्यःकिदितिइत्यच् ।
गुडा०	गुडादिभ्यष्ठञ् ॥
गौ°	गौरादिः ॥
गौ० भा°	गौडभाषा ॥
गृष्°	गृष्ट्यादिभ्यश्चेतिढञ् ॥
ग्रहि०	नन्दिग्रहिपचादिभ्योल्युणिन्यचइतिणिनि. ॥
चतु०	चतुर्वर्णादीनांस्वार्थे उपसंख्यानम् । ष्यञ् ॥
चु०	चुरादिः ॥
छ°	छत्रादिभ्यश्च ॥
छान्°	छान्दस ॥
छा°भा°	छान्दोग्यभाष्यम् ॥
छे०	छेदादिभ्यो नित्यमितिठञ् ॥
ज०	जत्वादयश्चेतिसाधु ॥
जु०	जुहोत्यादिः ॥
ज्व०	ज्वलादिभ्यश्च ॥
ज्यो°	ज्योत्स्नादिभ्यादण् ॥
त°	तथाच ॥
त०छ०प०	तदुक्तं छन्दोग परिशिष्टे ॥
तडा०	तडागाद्यश्चेतिनिपातः ॥
त० प०	तत् पञ्चविधम् ॥
तर०	तरप्यादिभ्यश्चेत्यञ्
ता०	तारकादिभ्यादितच् ॥
ति०	तिकादिभ्यःफिञ्
तुन्०	तुन्दादिभ्यइलच्चेतिइनिश्च
तु०	तुदादिः
तुषा०	तुषारादयश्चेत्यारन् ॥
दं°	दण्डादिभ्यात् यत् ॥
दाम°	दामन्यादित्रिगर्त्तषष्ठाच्छः ॥
दि°	दिगादिभ्योयदिति यत् । दिवादि ॥
दी°	दीपिका ॥
दृ०	दृढादिः । वर्णदृढादिभ्यः ष्यञ्च । इमनिच्च ॥
नं°	नन्द्यादिभ्यास्ल्युः। नन्दिग्रहिपचादिभ्योल्युणिन्यचः॥
नडा°	नडादिभ्यात् फक् । नडादीनांकुक्चेतिछः ॥
नद्या°	नद्यादिभ्योढगितिढक् ॥
न्यङ्°	न्यङ्क्वादिभ्यात् कुत्वम्॥
न्या°	न्यायसूत्रम ॥

ना°	नारदः ॥
नि°	निपातः ॥
नि°	निदानम् ॥
नै°	नैषध ॥
प°	पचाद्यच् । पचाद्याद्यच्॥
प°	नन्दिग्रहिपचादिभ्यो ल्यु-णिन्यचः ॥
प॰प°	पराशरपद्धतिः ॥
पर्फ॰	पर्फरीकादयश्चेती कन् ॥
प॰भा॰	पर्वतभाषा ॥
पर्॰	पर्पादिभ्यःष्ठन् ॥
पर्श्वा॰	पर्श्वादियौधेयादिभ्यो ऽणञौ ॥
प॰स°	पराशरसंहिता ॥
पा॰	पामादिभ्यात् नः ॥
पा॰पा॰	पाद्मे पातालखण्डः ॥
पाचा॰	पाचाद्यन्तस्यनेति स्त्रीत्वं-न ॥
पारस्॰	पारस्करादिभ्यात् सुट् ॥
पाश॰	पाशादिभ्योयः ॥
पि॰	पिच्छादिभ्यात् इलच् ॥
पिञ्ज॰	खर्जपिञ्जादिभ्यऊरोल चाविच्य् लच् ॥
पिना°	पिनाकादयश्चेत्याकः ॥
पु°	पुष्करादिभ्योदेशेइति इ-निः । पुराणम् ॥
पुरो°	पत्यन्तपुरोहितादिभ्योयक्
पृ°	पृषोदरादीनि यथोपदि-ष्टम ॥
पृथ्°	पृथ्वादिभ्य इमनिज्वा ॥
प्र°	प्रसिद्धः । प्रज्ञादिभ्यश्चेति स्वार्थे ऽण् प्रत्ययः ॥
प्रति°	प्रतिजनादिभ्य खञ् ॥
प्रा°वि॰	प्रायश्चित्त विवेकः ॥
फ°	फलम् ॥
ब°	बलादिभ्योमतुप् ॥ वसिष्ठः । बहुलमन्यत्रापी तिमतुप् ॥
बङ्क°	बङ्क्यादयश्चेति क्विन् ॥
बला°	बलाकादयश्चेत्याकः ॥
वसं°	वसन्तादिभ्यष्ठक् ॥
बह्वा°	बह्वादिभ्यश्चेति ङीष् ॥
व॰वृ°	वर्षवृक्षप्रभेदः ॥
बा°	बाहुलकात । बाह्वादि-भ्यादिञ् ॥
वा°पु°	वायुपुराणम् ॥
वाहि°	वाहिताग्न्यादिषु॥
वि°	विशेषः । विल्लायत् ॥
विडा°	विडादिभ्यःकिटिच्यञ् ॥
विदा°	अनृष्यानन्तर्ये विदादिभ्यो ऽञ् ॥
वि°ध°	विष्णुधर्मोत्तरम् ॥
विन°	विनयादिभ्यष्ठक् इति स्वार्थेठक् ॥
वि°पु°	विष्णुपुराणम् ॥
वी°	वीरमित्रोदयः ॥
वे°भा°	वेदभाष्यम् ॥

वेत०	वेतनादिभ्यो जीवतीति-ठञ् ॥
वै०	वैदिकप्रयोगः ॥
वै०प०	वैद्यकपरिभाषा ॥
वै०म०	वैद्यकमतम् ॥
वृ०	वृत्ते ॥
वृत्ता०	वृत्तादिभ्यःखण्डः ॥
वृषा०	वृषादिभ्यश्चिदितिकन्‌॥
वृह०	वृहद्धर्मपुराणम् ॥
व्यु०	व्युत्पत्त्या ॥
भा8	भावप्रकाशः ॥
ब्र०	ब्रह्मवैवर्त्तपुराणम् ॥
ब्र०पु०	ब्रह्मपुराणम् ॥
ब्र०वै०ब्र०	ब्रह्मवैवर्त्ते ब्रह्मखण्डम् ॥
ब्रा०	गुणवचनब्राह्मणादिभ्यः कर्मणिचेतिष्यञ् ॥
व्री०	व्रीह्यादिभ्यश्चेतिइनिः ॥
व्या०व०	व्यासवचनम् ॥
भा०	भागवतम् ॥
भा०प०	भाषापरिच्छेद ॥
भा०प्र०	भावप्रकाशः ॥
भार०	भारत ॥
भि०	भिद्धिदादिभ्योऽङ् ॥
भिक्षा०	भिक्षादिभ्योऽण् ॥
भी०	भीमादयोऽपादाने ॥
भू०	भूम्नि ॥
भ्वा०	भ्वादिः ॥
म०	मत्वर्थीयः ॥

मद्गु०	मद्गुरादयश्चेति उरच् ॥
मनो०	द्वन्द्वमनोज्ञादिभ्यश्चेति
म०भा०	महाभारतम् ॥
मयू०	मयूरव्यंसकादित्वात् ॥
मावृ०	माघावृत्तम् ॥ वुञ् ॥
महा०	महाभारते ॥ महाभारतम् ॥
मा०त०	मायातन्त्रम् ॥
मि०	मिथिलादयश्चेति इलच ॥
मित०	मितद्र्वादित्वात् डु ॥
मु०तं०	मुण्डमालातन्त्रम् ॥
मू०	कप्रकरणे मूलविभुजादिभ्य उपसंख्यानमितिक ॥
मूले०	मूलेरादयश्चेत्येरक् ॥
मृ०	मृगय्वादयश्चेतिक ॥
मो०	मोक्षधर्म ॥
य०	यजादित्वात् । यथा ॥
या०	यावत् । यावादिभ्यः कन् ॥
याज्ञ०	याज्ञवल्क्यः ॥
यु०	हायनान्तयुवादिभ्योऽण् ॥
यौ०	पर्श्वादियौधेयादिभ्योऽणञौ ॥
र०	रसादिभ्यश्चेति मतुप् ॥
रा०	रामायणम् ॥
राज०	राजदन्तादिषु परम् ॥
रानि०	राजनिर्घण्ट ॥
रेव०	रेवत्यादिभ्यष्ठक् ॥

ल०	लक्षणम् ॥
ली०	लीलावती ॥
लो०	लोमादित्वात् श
ल्वा०	ल्वादिभ्यश्चेतिनत्वम् ॥
श०	शकन्ध्वादि' ॥
शका०	शकादिभ्योटन् ॥
शम्०	शमादिभ्यो ऽथच् ॥
शर्०	शर्करादिभ्योण् ॥
शा०	शाकपार्थिवादि' । शाखादिभ्योय' ॥
शार्०	शार्ङ्गरवाद्यञो ङीन् ॥
शि०	शिवादिभ्यो ऽण् ॥
शु०	शुभ्रादिभ्यश्चेतिढक् ॥
शुण्०	शुण्डिकादिभ्यो ऽण् ॥
श्री०	श्रीभागवतम् ॥
स०	समासः ॥
स०कं०	सरस्वतीकण्ठाभरणम् ॥
सं०	सम्पदादित्वात् क्विप् ॥
सङ्	सङ्काशादिभ्योण्य ॥
संज्ञा०	संज्ञापूर्वकत्वाद्वृद्ध्यभावः ॥
सम्०	सम्प्रसारणम् ॥
सर्०	सर्वधातुभ्यो मनन् ॥
सर्व०	सर्वधातुभ्यइन् । सर्वधातुभ्यः ष्ट्रन् । सर्वधातुभ्यो ऽसुन्
साण:	साहित्यदर्पण' ॥
सि०	सिध्मादिभ्यश्चेतिलच् ॥
सिन्०	सिन्ध्वादित्वादण् ॥
सिमु०	सिद्धान्तमुक्तावली ॥
सिशि०	सिद्धान्तशिरोमणि ॥
स्त्रि०	स्त्रियाङ् क्तिन् ॥
सु०	सुषामादिषु चेतिषत्वम् ॥
सुवा०	सुवास्त्वादिभ्यो ऽण् ॥
स्थूला०	स्थूलादिभ्यःप्रकारवचने कन् ॥
स्म०	स्मरणम् । स्मृति ॥
स्वा०	स्वार्थे ॥
ह०	हरिवंश ॥
हरि०	हरितादिभ्योञ् ॥
हरी०	हरीतक्यादिभ्यश्चेतिफलप्रत्ययस्यलुप् ॥
हे०	हेमचन्द्र. ॥

इक्०	इक् कृष्यादिभ्य. ॥
इञ्०	इञ् वपादिभ्य ॥
इण्०	इणजादिभ्य. ॥
ण्वुल्०	धात्वर्थनिर्देशे ण्वुल्वक्तव्य । संज्ञायाम् ॥
क:०	अज्ञाते । कुत्सिते । अल्पे । ह्रस्वे ॥
कन्०	संज्ञायाम् । अनुकम्पायाम् । अवक्षेपे कन् । इवे प्रतिकृतौ । संज्ञायांच ॥
क्षुभ्०	क्षुभ्नादिषु चेतिणत्वाभाव. ॥

तत् सत्

श्री गणेशाय नमः

अथ शब्दार्थचिन्तामणौमंगलम्

तत्रादौ मङ्गलाचरण मभिधेयादिकञ्च

नम श्री सद्गुरवे ॥ ॥ श्रीमद्धरिहरानन्दनाथाभिन्नं स्वदेशिकम् नारा-
यणमहं वन्दे सच्छास्त्रज्ञानभास्करम् ॥ लम्बोदरं महाकाय मेकदन्तं गजा
ननम् । गौरीप्रियं मुदा वन्दे सर्वविघ्नविनाशनम् ॥ २ ॥ नमो देवि महा
विद्ये भजामि चरणौतव । देहिज्ञानप्रकाशं मेनिखिलार्थं प्रसिद्धये ॥ ३ ॥ श्री
शारदां शारदचन्द्रकान्ति हृदम्बुजे ऽभीतिवरं दधानाम् । पुस्त विपञ्चीं सुक-
रैः प्रसन्नां ध्याये ऽनिशं आश्रहरां त्रिनेत्राम् ॥ ४ ॥ वेद्यं ब्रह्मादिभि र्ध्येयं
योगीन्द्रै र्यन्महत्पदम् ॥ तत् तत्त्वं तत्त्व मस्यादिवाक्यै रिष्ट भवाम्यहम् ॥ ५ ॥
यदज्ञानादिदं जात यज्ज्ञानेविलयंव्रजेत् । तन्निर्गुणं निर्विशेषं ब्रह्मात्मानं
समाश्रये ॥ ६ ॥ कोशाननेकानवलोक्य यत्नाच्छास्त्राणि भूयः प्रविचार्य्य तेभ्य.
। बालाबोधाय लिखामि शब्दान् सार्थन् सुसङ्गृह्यमुदे बुधानाम् ॥ ७ ॥ अल्पा

बुधो ऽल्पबुद्धींश्च द्विजान् दृष्ट्वा कलावथ। सुखानन्दोऽलिखेत्तैतत् कोषं सुखसुबोधदम् ॥ ८ ॥ सलिङ्गालिङ्गशब्दानां ज्ञानायात पुरः पुरः। तत्तदाद्यार्थलेखो हि समासार्थो विधीयते ॥ ९ ॥ जिज्ञासा यत्र कुत्रापि शास्त्रीये शब्द उद्भवेत्। तदैवैतत् पश्यता ऽनुभूयते कृतकृत्यता ॥ १० ॥ तावद् भ्रमति शब्दार्थचिन्ताव्याकुलमानसः। सुश्रद्धधानः स्थिरधीर्यावदेनं नपश्यति ॥ ११ ॥ चतुर्दशसु विद्यासु प्रायः शब्दो न तादृशः। मातृकानुक्रमे नाऽत्रसपर्यायो निवेशितः ॥ १२ ॥ निदर्शनेषु शब्दानां तत्तच्छास्त्रसमुद्धृता। गद्यपद्यमयीवाणी वर्णितास्मिन् क्वचित् क्वचित् ॥ १३ ॥ कोषाश्चि द्देशभाषापि गुप्तबोधाय दर्शिता। अतः परोपकृतये कोऽन्यो भवितु मर्हति ॥ १४ ॥ शब्दार्थचिन्तामणिनामकृतं कोशेषु सर्वेषु च रत्नभूतम्। श्रीमत् सुखानन्दबुधेन कृतद्विजोपकारार्थ मिदं प्रभूतम् ॥ १५ ॥ पण्डितै राजधनिनां कृता ग्रन्थाह्यनेकशः धनाढ्ये तु स्वा देतत् सर्वान्तर्यामितुष्टये ॥ १६ ॥ १९२० ॥ खनेत्रग्रहभूयुक्ते वैक्रमे वत्सरे शुभे। मार्गशासितपञ्चम्या आरब्धो मुद्रितुं ह्यसौ ॥ १७ ॥

अथ शब्दार्थचिन्तामणिः

—०००००—

अः

अ। ।। अभावे ॥ स्वल्पार्थे ॥ प्रतिषेधे ॥ अनुकम्पायाम् ॥ सम्बोधने ॥ अधिक्षेपे ॥ स्वराणामादिमेवर्णे ॥

अ'। पुं। वासुदेवे ॥ महेश्वरे नञो-

अंशः

यमकारः ॥ यद्वा ॥ अततिसर्वं व्याप्नोति। अततेर्डः ॥ न। परब्रह्मणि ॥

अंशः। पुं। वण्टके। भागे ॥ स्कन्धे ॥ वस्तुन एक देशे॥ नवांशे॥ अंशयते।

अंशविभाजने । अदन्त. । कर्मणि-घञ् ॥

अंशक । पुं । दायादे ॥ अंशहारी अव श्यमंशं हरतीत्यर्थः। अंशहारीति कन् ॥ अल्पांशे ॥ अल्पार्थे कन् ॥ न । वासरे । दिने ॥

अंशी । त्रि । भागाधिकारिणि । भागिनि ॥ अंशो ऽस्यास्ति । इनिः ॥

अंशुः । पु । प्रभायाम् ॥ सूत्रादिसूक्ष्मांशे ॥ किरणे ॥ सूर्ये ॥ अंशयति । अंशविभाजने । चुरादि. । मृगय्वादित्वात् कुः ॥ लेशे ॥ वेशे ॥

अंशुकम् । न । सूक्ष्मवस्त्रे ॥ वस्त्रमात्रे ॥ उत्तरीये ॥ परिधानीये । अधोवस्त्रे ॥ अंशून् कायति । कैशब्दे । आत इति कः ॥ यद्वा । अंशुभिः कांशते । काशृदीप्तौ । अन्येष्वपीति डः ॥ तेजपाताख्य पत्रे ॥ त्रि । अल्पांशे ॥ अल्पे इति कन् ॥

अंशुजालम् । न । प्रभापटले ॥ अंशूनां जालमिव ॥

अंशुधरः । पु । सूर्ये ॥ धरति । धृञ्० । अच् । अंशूनां धरः ॥ त्रि । प्रभाविशिष्टे ॥

अंशुपट्टः । पुं । पट्टशाटके ॥

अंशुमान् । पुं । सूर्ये ॥ विम्बव्यापिप्रकाशे परमात्मनि ॥ सूर्यवंशीयन्नपान्तरे ॥ त्रि । अंशुविशिष्ट ॥ अंशवो विद्यन्ते ऽस्य । तदस्यास्तीति मतुप् ॥

अंशुमती । स्त्री । परदेवतायाम् ॥ अंशवः सन्त्य ऽस्याः । मतुप् ङीपौ ॥ शालपर्ण्याम् ॥ अंशुमत्याः फलं मूलञ्चांशुमत्फलं । अनुदात्तादेश्चेत्यञ् फलपाकमूले ष्विति लुपि युक्तवद्भाव. ॥

अंशुमत्फला । स्त्री । कदल्याम् ॥ अंशुमन्ति सूक्ष्मावयववन्ति फलान्यस्याः । अंशुमानिव वा फलान्यस्याः । अजादित्वाट्टाप् ॥

अंशुमाली । पु । राजभेदे ॥ भास्करे ॥ अंशूनां माला । साऽस्ति अस्य । व्रीह्यादित्वा दिनिः ॥

अंशुल । पुं । चाणक्यमुनौ । ऋोनिमे ॥ इति त्रिकाण्डशेषः ॥

अंशुहस्तः । पु । सूर्ये ॥

अंशूदकम् । न । हंसोदके ॥ यथा । दिवा रविरैर्जुष्ट निशि शीतकरांशुभि. । सेयमंशूदकं नामस्निग्ध दोषघ्नयापहम् ॥ अंशूनामुदकम् ॥

अंसः । पुं । न । भुजशिरसि । स्कन्धे ॥ अंस्यते समाहन्यते । अंससमाघाते । घञ् ॥ यद्वा । अमति अम्यते वा

भारादिना । अंसगतौ । अमेःसन् ॥ पु । विभागे ॥

अंसकूट. । पु । ककुदि । वृषाङ्गे । चूडो इति ढाठइतिच भाषाप्रसिद्धे ॥ अंसे कूटं. ॥

अंसल. । त्रि । मांसले । पुष्ट । बलवति ॥ अंसोऽस्यास्ति । वत्सांसाभ्यां काम बले इतिलच् ॥

अंहति. । स्त्री । त्यागे । दाने ॥ हन्ति दुरितमनया । हन्तेरंहचेत्यतिः ॥ रोगे ॥

अंहती । स्त्री । अंहतौ ॥ बह्वादित्वात् पक्षेङीष् ॥

अंहः । न । दुःखे ॥ स्वधर्मत्यागे । दुरिते ॥ अमति गच्छति प्रायश्चित्तादिना । अमगत्यादिषु । अमे-र्हुक्चेत्यसुन् हुगागमश्च ॥ अमन्तिगच्छन्त्यनेनवा ॥ अहेरसुना सिद्धे अघेरसुनि अङ्घ इतिमा भूदिति अमेर्हुक्चेतिसूत्रम् । तथा च । स्यान्मध्योष्मवतुर्थस्य मंहसोरं हसस्तथेति विरूपकोशः । एवञ्च । इत्याद्याः सिद्धसङ्घैर्विदधतुघृणयः शीघ्रमंहोविघात मितिपाठोऽनुप्रासरसिकानां प्रामादिक इति वदन्ति ॥

अकम् । न । पापे ॥ दुःखे ॥ नकम् ॥ कंसुखं तद्भिन्नंदुःखंवा ॥ नलोपोनञः ॥

अकचः । पुं । केतुग्रहे ॥ त्रि । केशहीने ॥

अकनिष्ठगः । पुं । बुद्धमुनौ ॥

अकम्पन. । पुं । राक्षसान्तरे ॥

अकम्पित. । पु । बौद्धगणाधिपविशेषे ॥ त्रि । कम्पशून्ये ॥

अकरणिः । स्त्री । शापे । आक्रोशने ॥ यथा । अकरणि रिह भूयादस्य-स्तस्यधातु रिति ॥ अकरणम् । आक्रोशेनञ्यनिः ॥

अकरा । स्त्री । आमलक्याम् ॥ त्रि । करशून्ये ॥ अकरः । अकरम् ॥

अकरुण. । त्रि । निर्दये ॥ नकरुणः ॥

अकर्कशः । त्रि । कोमले ॥

अकर्णः । त्रि । बधिरे ॥

अकर्त्ता । त्रि । अक्रिये । अव्यापारे । कर्त्तृत्वरहिते ॥ नकर्त्ता । नलोपो नञः ॥

अकर्मण्यः । त्रि । क्रियाक्षमत्वे । निकम्मा इतिभाषा ॥

अकर्म । न । तूष्णीम्भावे ॥ मोक्षे ॥ न विद्यते कर्मयस्मिन् तत् ॥ त्रि । कार्याक्षमे ॥

अकर्मी । त्रि । ब्रह्मविदि ॥ अकर्मअस्ति अस्य । व्रीह्यादित्वादिनिः । नकर्मी वा ॥ कर्मानुष्ठानरहितेअवधूते ॥

यथा ॥ अनुतिष्ठन्तु कर्माणि परलोकयियासव. । सर्वलोकात्मकः कस्मादनुतिष्ठामिकिं कथमिति ॥

अकल्कनः । वि । } वीतदम्भे ॥
अकल्मषः । वि । }

अकस्मात् । । । सहसार्थे । अतर्कितन्निमित्तके ॥ यथा । अकस्माद्युवती वृद्ध केशेष्वाकृष्य चुम्बति । पतिनिर्दयमाश्लिष्य हेतुरत्रभविष्यतीन्नि ॥

अकाम. । वि । वाह्यविषयकामनाशून्ये ॥ नविद्यतेकामो ऽस्य ॥ यथा । दृष्टानुश्रविकावाह्याः कामायस्य न सन्त्यसौ । अकामश्चाऽऽत्मकामत्वन्तुनिष्कामत्वेनसिध्यतीति ॥

अकामकार । पु । यथेष्टानाचरणे ॥ नकामकारः ॥

अकामहत. । वि । आत्मज्ञलोकामत्वादर्वाचीनेष्वानन्देषु वितृष्णे ॥ कामेनहतः कामहतः । नकामहत. ॥

अकाय. । वि । अशरीरे ॥ लिङ्गशरीरवर्जिते ॥ नविद्यते कायोयस्य सः ॥

अकारः । पुं । अ अक्षरे । वर्णानांमध्ये भगवद्विभतौ ॥ अवर्णनिर्देशे ॥ वर्णोत्कारः ॥

अकालः । पुं । कालाशुद्धौ ॥ यथा । अनुराधर्क्षमारभ्यषोडशर्क्षेषु भास्करः । यावच्चरतिवैतावदकालं मुनयो विदुरिति ॥ असमये ॥ वि । तद्विशिष्टे ॥

अकालवृष्टिः । स्त्री । सहस्यादिषुवर्षणे ॥ यथा । पौषादिचतुरो मासान्प्रोक्ता वृष्टिरकालजा । व्रत यात्रादिक तत्रवर्जयेत्सप्तवासरानिति ॥

अकिञ्चनः । वि । दीने ॥ नास्ति किञ्चन यस्य । मयूरव्यंसकादित्वात्समासः ॥ निष्कामे ॥

अकिञ्चनिमा । पु । आकिञ्चन्ये ॥ अकिञ्चनस्य भावः । इमनिच् ॥

अकीर्त्तिकरम् । त्रि । कीर्त्यभावकरे । अपकीर्त्तिकरे ॥ नकीर्त्तिकरम् ॥

अकुप्यम् । न । स्वर्णरजतात्मकेधने ॥ कुप्यादन्यत् ॥

अकुलसंज्ञः । त्रि । तिथिवारर्क्षविशेषे ॥ यथा । स्वात्यन्तकाश्विमघोपाकरानुराधादित्यभुवाणि विषमास्तिथयो ऽकुला स्युः । सूर्येन्दुमन्दगुरवश्चेति ॥

अकुशलम् । त्रि । अशोभने ॥ नकुशलम् ॥

अकूपारः । पु । कूर्मराजे ॥ महोदधौ ॥ कुंपृथ्वीं पिपर्त्ति । पूपालनपूरणयोः । कर्मण्यण् । अन्येषा

मपीति दीर्घः। नञ् समासः॥ उप लादौ॥ कच्छे॥

अकूर्चः। पुं। बुद्धे॥ त्रि। कैतवहीने॥

अकूवारः। पु। समुद्रे॥

अकृतम्। त्रि। निष्फले॥ मोक्षे॥ अविहिते॥ कारणे॥ प्रमाणाविषये॥ स्वयमजनिते॥ नकृतम्॥ अनिष्पादिते॥ यथा। कालातीतन्तु यत्कार्यं दकृत तद्विनिर्दिशेदितिस्मृतिः॥ स्त्री। प्रकृतिविशेषे॥ यथा ऽपांनिम्बदेशगमनोद्दिष्टयाया प्रकृतिः प्रागनुमेनपितृकृता॥

अकृतकः। त्रि। स्वाभाविके॥ नकृतकः॥

अकृतज्ञः। त्रि। उपकाराज्ञानिनि। कृतघ्ने॥

अकृतबुद्धिः। त्रि। शास्त्राचार्योपदेशन्यायै रनुपजनितविवेकबुद्धौ॥ अकृताबुद्धिर्येन येनवा॥

अकृतात्मा। त्रि। यमादिभिरशोधितान्तःकरणे॥ शास्त्रेणासंस्कृतान्तःकरणे॥

अकृताभ्यागमः। पुं। दोषविशेषे। अकृतयोः पुण्यपापयोरकस्मात्फलदातृत्वे॥

अकृत्रिमः। त्रि। अकरणजे। सहजे। सिद्धे॥

अकृत्रिमानन्दः। पु। स्वरूपभूतान न्दाभिव्यञ्जके निदिध्यासने॥ अकृत्रिमस्तासा वानन्दश्च॥ त्रि। कृत्रिमानन्दविरहिणि॥ अविद्यमानः कृत्रिमानन्दो ऽस्य॥

अकृतस्नवित्। त्रि। अनात्माभिमानिनि॥ अकृत्स्नवेत्ति। विद्वाने। क्विप्॥

अकृष्णकर्मा। त्रि। अभिज्ञ्वाने। अपापकर्मणि॥ अकृष्णं निष्पापत्वात् शुद्धंकर्मास्य॥

अकोटः। पुं। गुवाकवृक्षे। कटाफले॥

अकौशलम्। न। अकौशले॥

अक्का। स्त्री। मातरि। अनन्याम्। अम्बायाम्॥

अक्त। त्रि। व्याप्ते॥ युक्ते॥ परिच्छिन्ने॥ अञ्चेर्गतोक्तः। अक्तपरिमाणस्य वाचका इति भाष्यस्य कैयटेन तथा व्याख्यातत्वात्॥ अनक्ति अञ्यते वा। अंजूव्यक्त्यादौ। अविष्टेभ्यः क्तः॥

अक्रतु। त्रि। अकामे। दृष्टादृष्टवाह्यविषयोपरतबुद्धौ॥

अक्रान्ता। स्त्री। बृहत्याम्॥ त्रि। अनाक्रान्ते॥

अक्रियः। त्रि। श्रौतस्मार्तक्रियात्यागिनि॥ अव्यापारे। अकर्तरि॥ कुकर्मविशिष्टे॥

अक्षः

अक्रूरः । पुं । श्वफल्कतनये । गान्दिनीसुते ॥ त्रि । अकठिने । अनिष्ठुरे ॥ नक्रूरः ॥ क्रौर्यवान् क्रूरः सनेत्यक्रूरः । यद्वा क्रूर इति भावप्रधानो निर्देशः । नविद्यते क्रौर्यमस्येत्यक्रूरः ॥

अक्रोधः । पुं । परैराक्रोशे ताडनेवा कृते सति प्राप्तो यःक्रोधस्तस्य तत्का लोपशमने ॥ त्रि । क्रोधरहिते ॥

अक्रोधनः । त्रि । क्रोधरहिते ॥

अक्लमः । त्रि । सततव्यापारेप्यश्रान्ते ॥ अविद्यमानः क्लमोयस्यसः ॥

अक्षः । पुं । रथावयवे । चक्रे ॥ चक्र धारणदारुभेदे । नभ्ये ॥ ज्ञातार्थे ॥ व्यवहारे । आयव्ययचिन्तायाम् ॥ पाशके । येन द्यूतक्रियायामेजलि ॥ रुद्राक्षे ॥ इंद्राक्षे ॥ बिभीतकतरौ ॥ ज्ञाने ॥ आत्मनि ॥ रावणौ ॥ सर्पे ॥ शकटे ॥ षोडशमाषेषु । कर्षे ॥ जात्यन्धे ॥ गरुडे ॥ पलभायाम् ॥ यथा । चन्द्राश्विनिघ्नापलभाद्विताचल क्ष्मावधिः स्यादिहदक्षिणोप इति ॥ न । सौवर्चले लवणे ॥ तुत्थे ॥ हृषीके ॥ अश्नुते अक्षति वा अश्यते वा ऽनेना नया अक्षू व्याप्तौ । पचाद्यच् घञ्वा ॥ अश्नुते ऽस्यर्थम् । अशूव्याप्तौ । अशेर्देवने इति सेवा ॥

अक्षट्ट

अक्षकः । पुं । तिनिशे ॥ इतिरत्नमाला ॥

अक्षगणः । पु । श्रोत्राद्यन्द्रियसङ्घाते ॥ अक्षाणां गणः ॥

अक्षचरणः । पुं । अक्षपादे ॥

अक्षतम् । न । षण्डे ॥ पुं ० भू ० लाजेषु ॥ क्षणनम् । क्षणुहिंसायाम् । नपुंसकेभावेक्तः । अनुदात्तो पदेशेत्यादिनाललोपः ॥ नक्षत येषांते ॥ मुकुटस्त्वमरव्याख्यावसरे लाजाः पुंभूम्नीते ऽक्षतमितिपठित्वा कर्मणिक्तः । क्षतंखण्डितम् । नक्षतमक्षतमितिविगृह्य नित्यपुल्लिंगानित्यवहुवचनान्ताश्च लाजा अक्षतमित्याचख्यौ ॥ केचित्तु अखण्डतण्डुला अक्षतमित्याहुः ॥ पु । यवे ॥ त्रि । अहिंसिते ॥ अव्रणे । अखण्डिते ॥

अक्षता । स्त्री । कर्काटशृङ्ग्याम् ॥ पुरुषसंसर्गैरहितायां स्त्रियाम् ॥ न क्षता ॥

अक्षदर्शक. । पु । प्राड्विवाके । धर्माध्यक्षे ॥ अक्षवोधके ॥ पश्यति । दृशिर् प्रेक्षणे । ण्वुल् । अक्षाणां व्यवहाराणां दर्शकः ॥

अक्षदृक् । पु । व्यवहारस्यज्ञातरि । अक्षदर्शके ॥

अक्ष

अक्षदेवी । त्रि । द्यूतकृति । धूर्त्ते ॥ अक्षैर्दीव्यति । दिवुक्रीडादौ । सुपोतिणिनिः ॥

अक्षद्यूः । पु । अक्षदेविनि ॥ अक्षैर्दीव्यति । दिवु० । क्विप् । च्छोरिति ऊठ् ॥

अक्षधूर्त्तः । पु । द्यूतकारे । कितवे ॥ अक्षेषुधूर्त्तः । सप्तमीशौण्डैरिति समासः ॥

अक्षधूर्त्तिलः । पुं । वृषे ॥ इति शब्दावली ॥

अक्षपादः । पु । नैयायिके । गौतमे ॥

अक्षपीडा । स्त्री । यवतिक्ताख्यलतायाम् ॥

अक्षमः । त्रि । क्षमताशून्ये ॥ क्षमारहिते ॥

अक्षमा । स्त्री । ईर्ष्यायाम् । अक्षान्तौ ॥

अक्षमाला । स्त्री । अक्षरूपे । अकारादिक्षकारान्तवर्णमालायाम् ॥ अरुन्धत्याम् ॥ अक्षमाला वशिष्ठेन संयुक्ताधमयोनिजेतिवचनात् ॥ रुद्राक्षमालायाम् ॥

अक्षय. । पु । अनन्ते । अक्षयकालाभिमानिनि ॥ त्रि । क्षयाभावे । क्षयरहिते ॥ अव्यये ॥ ब्रह्मनिष्ठे ॥ अ.वासुदेवः तस्मिन् क्षयोनिवासोऽस्य ॥

अक्षर

अक्षयकाल. । पुं । अक्षयकालाभिमानिनि परमेश्वराख्यकाले ॥ अक्षयस्यावीकालश्च ॥

अक्षयतृतीया । स्त्री । वैशाखशुक्लतृतीयायाम् ॥ यथा । वैशाखे मासि राजेन्द्र शुक्लपक्षे तृतीयिका । अक्षयासातिथिः प्रोक्ता कृत्तिकारोहिणीयुता ॥ तस्यांदानादिकं पुण्यमक्षय समुदाहृतमिति ॥ इयं सत्ययुगाद्या

अक्षया । स्त्री । रव्यादिवारैः सप्तम्यादितिथिषु ॥ यथा । अमावे सोमवारेण रविवारेण सप्तमी । चतुर्थी भौमवारेण अक्षयादपिचाक्षया इतिभविष्यपुराणम् ॥ क्षयरहितायाम् ॥ नास्तिक्षयोयस्याः सा ॥

अक्षरम् । न । नक्षरतीति व्युत्पत्त्या अविनाशिनि निर्विशेषे प्रणवाख्ये ब्रह्मणि कूटस्थेनित्ये आत्मनि ॥ यथा । क्षरादिकं तु धर्मत्वादक्षरं ब्रह्मभण्यते । कार्यं कारणरूपन्तु नश्वरंक्षरमुच्यते ॥ यत्किञ्चिदस्मिँल्लोकेऽस्मिन् वाचोगोचरतागतम् । प्रमाणस्य च तत्सर्वं अक्षरेप्रतिषिध्यते ॥ यदप्रबोधात्कापैषप्रपञ्चोयंयत्प्रबोधतः । तद

क्षरं प्रवोदृव्यं यथेोक्तेश्वरवर्त्मनेति॥ ईश्वर वर्त्मनेतिग्रासिद्धत्वादितदस्य सत्त्वगद्दारेष्वर्थः ॥ अकारादिच्च कारान्तवर्णे॥ यथा। पाण्मासिके तुसम्प्राप्ते भ्रान्तिः संजायतेयतः। धाताक्षराणि सृष्टानि पत्नारूढान्य तः पुरेति ॥ तत् पञ्चविधं लिपिश ब्दे द्रष्टव्यम्॥ अपामार्गे ॥ गगने-॥ मोक्षे। अपवर्गे॥ धर्मे॥ तपसि॥ अध्वरे ॥ अव्याकृताख्ये मूलका रणे॥ पु॥ शङ्करे॥ अजे। विष्णौ ॥ जीवे॥ नक्षरति। क्षरसञ्चलने। पचाद्यच्॥ यद्वा। अश्नुते। अशू व्याप्तौ। अशेः सरः॥ त्रि। अक्षर णीये। अच्युते॥

अक्षरचणः। पुं। लेखकोत्तमे॥ अक्षरैर्वित्तः। तेनवित्तस्चुञ्चुप्च-णपाविितचणप्॥

अक्षरचुञ्चुः। पु। लेखकोत्तमे॥ अक्षरैर्वित्तः। तेनवित्तइतिचुञ्चुप्॥

अक्षरजननी। स्त्री। लेखन्याम्॥ प्रकृतौ॥ अक्षराणा मक्षरस्यवा जननी॥

अक्षरजीवकः। पु। लेखके॥ लेखके ऽक्षरपूर्वा सुश्चणजीवकचुञ्चवइति हेमचन्द्रः॥

अक्षरजीविकः। पु। कायस्थजातौ॥ अक्षरैर्जीविकायस्यसः॥ लेखकः स्याल्लिपिकरः कायस्थो ऽक्षरजीवि कइतिहलायुधः॥ त्रि। अक्षरजी-विनि॥

अक्षरतूलिका। स्त्री। लेखन्याम्॥ अ क्षराणां तूलिका॥ इतिजटाधरः॥

अक्षरधीः। स्त्री। अक्षरे ब्रह्मणिधीर्या भ्यः इतिव्युत्पत्त्या श्रुतिषु॥ त्रि। ब्रह्मनिष्ठे॥

अक्षरपङ्क्तिः। स्त्री। छन्दोभेदे॥ यथा। चेद्भगणान्तेगदययोग.। इत्थि रिहोक्ता सा ऽक्षरपङ्क्तिरिति॥

अक्षरमुख.। त्रि। कालाक्षरिके। शि क्षिताक्षरे॥ इतित्रिकाण्डशेषः॥

अक्षरविन्यासः। पु। लिपौ॥ अक्षरा णांविन्यास.॥

अक्षरसमुद्भव.। पु। अपौरुषेयत्वेन निरस्तसमस्ताशङ्केवेदे॥ अक्षरात्प रमात्मनः समुद्भव. आविर्भावोय स्यस.॥

अक्षवती। स्त्री। द्यूतक्रीडाविशेषे। चौपडइतिभाषा॥ अक्षाः पाशकाः सन्त्यस्याम्। मतुप्। लोकात्स्त्री त्वम्॥

अक्षवाटः। पु। मल्लभूमौ। नियुद्धभुवि। अखाडा इति भाषा॥

अक्षवित्। त्रि। व्यवहारज्ञे॥ द्यूतज्ञे॥

अक्षविवर्त्त: । पुं । द्यूतप्रभेदे ॥

अक्षसूत्रम् । न । जपमालायाम् ॥

अक्षाग्रकीलक: । पुं । अणौ । रथचक्राग्रस्थितकीले । अणी इतिभाषा ॥ अक्षस्यनाभिमध्यकाष्ठस्यान्तेबन्धार्थंकीलक: ॥

अक्षान्ति: । स्त्री । परोत्कर्षासहने । ईर्ष्यायाम् ॥ नक्षमणम् । क्षमूसहने । दिवादि: । असाषित्त्वात् क्तिन् । अनुनासिकस्येतिदीर्घे नञ्समास: ॥

अक्षारलवणम् । न । अकृत्रिमे सैन्धवादौ ॥ यथा । क्षीर गोघृतंचैव धान्यंमुद्गास्तिलायवा: । सामुद्रसैन्धवञ्चैव अक्षारलवणंस्मृतमिति स्मृति सारावलतायाम् ।

अक्षि । न । चक्षुषि । अश्नुते ऽनेनवा ॥ अशूव्याप्तौ संघातेच । अशेर्नित्दितिक्सि: । यद्वा । अक्षति । अक्षू व्याप्तौ । इन् ॥

अक्षिकूट: । पु । ईषिकायाम् । गजाक्षिपुटके ॥

अक्षिगत. । त्रि । द्वेष्ये ॥ इत्यमर: ॥ अक्षिगतस्वक्षेदकृत् ॥

अक्षिभेषजम् । न । लोध्रे ॥

अक्षिविकूणितम् । न । अपाङ्गदृष्टौ । कटाक्षे ॥

अक्षीण: । त्रि । पूर्णे ॥ अदीने ॥ न क्षीण. । यथा । अक्षस्थानविषीदेत काले काले ऽशनक्वचित् । स्वस्थान कृष्येद्दृष्टतिमानुभयं दैवतन्त्रितम् ॥ इतिमत्वानदीनोयोऽधृतो ऽक्षीणउच्यत इति ॥

अक्षीवम् । न । वशिरे । सामुद्रलवणे ॥ पु । शिग्रौ ॥ त्रि । अमत्ते ॥ नक्षीवति अनेनवा अक्षीवयति वा । क्षीवृमदे । पचाद्यच् ॥ अक्षवा. ई. । अक्षींवाति वायतिवा । वागतिगन्धनयो. ओवैशोषणेवा । आतोनुपेतिक: ॥

अक्षेश: । पु । मनसि ॥ अक्षाणामीश: ॥

अक्षोट: । पु । शैलोत्थपीलौ । कर्पराले । अखरोटइतिख्याते ॥ अक्षणोति । अक्षूव्याप्तौ सघातेच । बाहुलकादोट. ॥ अक्षस्येवउटा: पर्णान्यस्येतिवा ॥

अक्षोटक. । पु । कर्परालवृक्षे । पर्वतपीलौ ॥ यथा । अक्षोटकोपिवाताद्दसदृश: कफपित्तकृदिति ॥ अक्षोटात्स्वार्थेक: ॥

अक्षोपकरणम् । न । द्यूतसाधने ॥

अक्षोभ: । पुं । आलाने । शङ्कौ । हस्तिबन्धनस्तम्भे ॥ त्रि । क्षोभरहिते ॥

अक्षोभ्य: । पुं । शिवे ॥ रागद्वेषादि

अक्षौहिणी

भिः शब्दादिविषयैरसुरैश्च नक्षो भ्यते क्षोभविक्षेप व्याप्तिं न प्राप्यते । क्षुभेर्हेतुमण्ण्यन्ता इक्षोयदितिय त्प्रत्ययः ॥ त्रि । अप्रधृष्ये ॥

अक्षौहिणी । स्त्री । सेनाविशेषे । दशानीकिन्याम् ॥ सायथा ॥ इभाः २१८७० । रथाः २१८७० । अश्वाः ६५६१० । पदातयः १०९३५० । उक्तञ्च । अक्षौहिण्यामित्यधिकैः सप्तत्याष्टभिःशतैः । संयुक्तानि सहस्राणि गजानामेकविंशति. ॥ एवमेवरथानान्तु संख्यानं कीर्त्तितं बुधैः । पञ्चषष्टिसहस्राणि षट्शतानि दशैव तु ॥ संख्यातास्तुरगास्तज्ज्ञैर्विना रथतुरंगमैः । नृणांशतसहस्रं तु सहस्राणि नवैवतु । शतानि त्रीणि चान्यानि पंचाशच्च पदातयः इति ॥ समस्तसंख्ययातु । खद्वयस्वरवस्विंदुनेत्रै रक्षौहिणीमतेति ॥ २१८७०० ॥ अक्षाःसमूहोस्त्यस्याः इति । अक्षाणामूहिनी । पूर्वपदादिति णत्वम् । अक्षादूहिन्यामिति वृद्धिः ॥

अखर्वम् । त्रि । अखर्वे ॥ अक्षुते । अभूयादौसंघातेच । कुष्टभूमौ कृतः ॥ न । काले ॥

अखट्टः । पुं । प्रियालवृक्षे ॥ इतिराज

अगतिः

निर्घण्टः ॥

अखट्टिः । पु । असद्यवहारे ॥ इतित्रिकाण्डशेषः ॥

अखण्डम् । त्रि । पूर्णे । खण्डशून्ये ॥ अनन्ते ॥ नखण्ड्यते । खडिभेदने । घञ् ॥ नास्तिखण्डोऽस्यवा ॥

अखण्डनः । पुं । काले ॥ इति शब्दचन्द्रिका ॥

अखण्डपरशुः । पुं । परशुरामे ॥ नखण्ड, अखण्डः केनाप्यखण्डितः परशुः कुठारो स्य ॥

अखातम् । पु । न । देवखाते । अकृत्रिमजलाशये ॥ खाताद्भिन्नम् ॥

अखिलम् । त्रि । विश्वस्मिन् । कृत्स्ने ॥ नखिलमस्य ॥

अखिलाधारम् । त्रि । ब्रह्मणि ॥ अखिलस्याकाशादिप्रपञ्चस्याधारमाश्रयस्तदितिविग्रहः । आश्रयशब्दः सृष्टिप्रलययोरप्युपलक्षणार्थः ॥

अगः । पु । पर्वते ॥ वृक्षे ॥ सरीसृपे ॥ भानौ ॥ नगच्छति । गम्लृगतौ । अन्येभ्योपीति अन्येष्वपीतिवाड. ॥ नगोऽप्राणिष्विति पाक्षिकोऽमकृतिभावः ॥

अगजः । त्रि । गिरिसम्भवे ॥ न । शिलाजतुनि ॥

अगतिः । पु । अनवबोधे । अपरिज्ञा-

ने ॥

अगदः । पुं । औषधे ॥ त्रि । नीरुजि ॥ गदविरुद्धः । नगदो ऽस्मादितिवा ॥

अगदङ्कारः । त्रि । चिकित्सके ॥ अगदमरोगंजन्तुकरोति । कर्मण्यण् । कारेसत्यागदस्येतिमुम् ॥

अगदतन्त्रम् । न । वैद्यविद्याङ्गविशेषे ॥ यथा । अगदतन्त्रंनामसर्पकीटलूतावृश्चिकमूषिकादिदष्टविषव्यञ्जनार्थं विविधविषसंयोगविषोपहतोपशमनार्थमितिसुश्रुत. ॥

अगमः । पु । वृक्षे ॥ नगच्छति । गम्लृगतौ । पचाद्यच् ॥

अगम्य । त्रि । अज्ञेये ॥ गमनायोग्ये ॥ नगम्यः ॥

अगस्तिः । पु । मुनिविशेषे ॥ विन्ध्याख्यम् अगमस्यतीत्यगस्ति. । अस्यतेः क्तिच्क्तौचेतिक्तिच् । बाहुलकात्तिर्वा । शकन्ध्वादि ॥ वकद्रौ ॥ अगस्तिः पित्तकफजिच्चतुर्थकहरोहिमः । रूक्षोवातकरस्तिक्त प्रतिश्यायनिवारणः ॥

अगस्तिद्रुः । पु । वकपुष्पवृक्षे । मुनिद्रुमे ॥ इतित्रिकाण्डशेष ॥

अगस्त्यः । पुं । वकद्रौ ॥ मुनिभेदे । मुकस्यतनये ॥ अगविन्ध्यस्यायतिस्तम्भाति । स्त्यैसङ्घाते । आतोऽनु पसर्गेकः ॥

अगस्त्याश्रमः । पु । अगस्त्यकुण्डइतिनाम्नाकाश्यांप्रसिद्धेस्थाने ॥ मलयाचलेवर्त्तमाने मुनिवासस्थाने ॥

अगस्तिकुसुमम् । न । मुनिद्रुमपुष्पे ॥ अगस्तिपुष्पशाके ॥ अस्यगुणायथा । अगस्तिकुसुम शीतचतुर्थकनिवारणम् । नक्तान्ध्यनाशनतिक्तकषायंकटुपाकिच ॥ पीनसश्लेष्मपित्तघ्नवातघ्नम्मुनिभिर्मतम् ॥ आगस्त्यंकुसुमं तथा मृदुफलं केनाहृतंजन्तुनाधन्यंचाद्यदिनं यदद्यमिलितंकस्याश्रमालोकितम् । स्विन्नंतक्रयुतंसहिंगुलवणं तत्सेव्यतेपाचितभोक्ता संततभाषितं प्रियतमेनाद्यापिसम्प्रापितमिति ॥

अगाधम् । त्रि । अतलस्पर्शे । अतिगम्भीरे ॥ दुर्बोधाशये ॥ न । श्वभ्रे ॥ नास्तिगाधं स्थितिरत्र । नञोऽस्थानामिति बहुव्रीहिः ॥

अगाधजलः । पुं । ह्रदे ॥ त्रि । अतलस्पर्शजलविशिष्टे ॥ अगाधजलंयत्र ॥

अगारम् । न । गृहे ॥ अगान्नृच्छति । ऋगतौ । कर्मण्यण् ॥

अगारदाही । त्रि । गृहदाहके ॥

अगुः । पुं । राहुग्रहे ॥ त्रि । किरणरहिते ॥

अगुरुः । न । जोङ्गके । सुगन्धिकाष्ठ-

भेदे । अगर इति भाषा ॥ अगुरु
ण्याकटुस्त्वच्यतिक्त तीक्ष्णचपित्तल
म । लघुकर्णाक्षिरोगघ्नं शीत
वातकफप्रणुत् ॥ अगुरुर्वापुंसीति
वोपालितः । शिंशपायाम् ॥ का
लागुरुणि ॥ चि । लघुनि ॥ नगुरुर
स्मात् ॥

अगूढगन्धम् । न । हिङ्गुनि ॥ इतिरा
जनिर्घण्टः ॥

अगोचरम् । त्रि । इन्द्रियजन्यप्रत्य
क्षाविषये ॥

अगौकाः । पुं । शरभे । खगे ॥ सिंहे
॥ त्रि । अद्रिवासिनि । अद्रिगे ॥ अ
गः ओकोयस्यसः ॥

अग्नायी । स्त्री । वन्हिपत्न्याम् ॥
अग्नेः स्त्रीत्यस्मिन्नर्थे वृषाक
प्यग्निकुसितेत्यादिसूत्रेणाग्निशब्द
स्यैकारादेशोङीप्च ॥ त्रेतायुगे ॥

अग्निः । पुं । अङ्गयन्ति अग्यजन्मप्रा
पयन्तीतिव्युत्पत्त्या हविःप्रक्षेपाधि
करणेषु गार्हपत्याहवनीयदक्षिणा
ग्निसभ्यावसथ्यौपासनाख्येषु षड
ग्निषु ॥ पावके । वैश्वानरे ॥ अस्य
गुणा यथा । रूपनेत्रेन्द्रियपाकःस
न्तापस्तीक्ष्णतालुता । वर्णोभ्राजि
ष्णुतामर्षः शौर्यमग्नेर्गुणाअमीति ॥
षट्सुधूमाग्न्यादिषु ॥ यथा । अर्वा

निष्कासनार्थायक्रमाजज्ञेयाः षडग्न
यः । धूमाग्निश्चैवदीपाग्निर्मन्दाग्नि
र्मध्यम स्तथा ॥ खराग्निश्च भडाग्नि
श्च तेषांवक्ष्यामि लक्षणम् ॥ वि
ज्वालोयोधूमशिखो धूमाग्निःसउदा
हृतः ॥ ससारमतिशुष्कं यन्मुष्टिम
ध्येसमेष्यति । तत्काष्ठ काष्ठमित्या
हुः खदिरादिसमुद्भवम् ॥ द्वाभ्यां
तस्यचतुर्थाभ्यां दीप्ताग्निर्दीपाग्निरुच्य
ते । चतुरस्रेण तेनैवमन्दाग्निः
परिकीर्त्तितः ॥ अर्द्धीकृताभ्यांद्वा
भ्यांतुमध्यमाग्निरुदाहृतः । अर्द्धै
स्तैः पञ्चभिः प्रोक्तःखराग्निः सर्वक
र्मसु ॥ मस्तकावधिपावस्य चतुर्दि
क्षुक्रमेणच । प्रसरतियदाज्वाला.
सभडाग्निरुदीरितः ॥ सार्द्धयामच्च
यामञ्चयाममेकमुहूर्त्तकम । मुहूर्त्त
मात्रमित्येवमर्कार्थंवन्हयःस्मृताः इ
ति ॥ चित्रकाख्यौषधौ ॥ तृतीये ॥
चतुष्कलेऽ ॥ आदिगुरोः सन्नाथाम ॥
कृत्तिकानक्षत्रे ॥ अङ्गति ऊर्द्ध्वं गच्छ
ति । अगिगतौ । अङ्गेर्नलोपश्चे
तिनिर्नलोपश्च ॥ रक्तचित्रके ॥ भल्ला
तके ॥ निम्बूके ॥ पित्ते ॥ स्वर्णे ॥

अग्निकः । पुं । इन्द्रगोपकीटे ॥ इति
हेमचन्द्रः ॥

अग्निकणः । पुं । स्फुलिङ्गे ॥ अग्नेः

क्याः ॥ इत्यमरः ॥

अग्निकारिका । स्त्री । अग्निकार्ये ॥ इति हेमचन्द्रः ॥

अग्निकार्यम् । न । होमादौ हवि-र्होनादिपूर्वकाग्निज्वालने । अग्नी न्धने ॥ अग्नौसायंप्रातःसमिद्धोमा नुष्ठाने ॥ अग्नावग्नेर्वाकार्य्यम ॥

अग्निकाष्ठम् । न । अगुरुणि ॥ इति राजनिर्घण्टः ॥

अग्निकुक्कुटः । पुं । ज्वलदग्नितृणो-ल्कायाम् ॥ इतित्रिकाण्डशेषः ॥ अग्ने कुक्कुटः ॥

अग्निक्रीडा । स्त्री । खधूपादिन्त्यामे । हवाई इतिभाषाप्रसिद्धे ॥

अग्निगर्भः । पुं । औषधविशेषे । अग्निनिर्यासे । अग्निजारे ॥ सूर्य-कान्तमणौ ॥

अग्निगर्भा । स्त्री । महाज्योतिष्म-त्याम् ॥ इति राजनिर्घण्टः ॥

अग्निचित् । पुं । साग्निके । अग्नि चेतरि ॥ इत्यमरः । अग्निसचैषी त् । चिञ्चयने । अग्नौचेरि ति क्विप् तुक् ॥

अग्निचित्या । स्त्री । अग्नेश्चयने ॥ चित्याग्निचित्ययोरितिभावेयप्रत्य यस्तुक्चनिपात्यते ॥

अग्निचूडा । स्त्री । अग्निशिखायाम् ॥

अग्निज । पुं । भल्लातके । भिलावा ख्ये ॥ अग्निजारवृक्षे ॥ त्रि । अग्ने-र्जातमात्रे ॥

अग्निजास । पुं ।		औषधविशेषे ।
अग्निजारः । पुं ।		वडवाग्निमले ।
अग्निजाल । पुं ।		सिन्धुफले इति
		राजनिर्घण्टः ॥

अग्निजिह्वा । स्त्री । अग्नेर्ज्वालाया म् ॥ लाङ्गलीवृक्षे ॥ योगविशेषे ॥ यथा । सप्तषष्ठ्यादितिथयः सोमवा रादिभिर्युताः । अग्निजिह्वाः सप्तयोगा मङ्गलेष्वतिगर्हिता इति ॥ का ल्यादिसप्तसु ॥ यथा । कालीकरा लीचमनोजवाचसुलोहितायाचसु धूम्रवर्णा । स्फुलिंगिनीविश्वरुचीच देवीलेलायमाना इतिसप्तजिह्वा इतिप्रथममुण्डकश्रुतिः ॥

अग्निज्वलिततेजनः । पुं । अग्निना दीप्तफलके । आयुधविशेषे ॥

अग्निज्वाला । स्त्री । वन्हिशिखाया म् ॥ धातृपुष्पिकायाम ॥ लाङ्गलि क्यावधौ ॥ अग्नेरिवज्वालास्याः । अग्नेर्ज्वालेववा । रक्तपुष्पत्वात् ॥

अग्निदमनी । स्त्री । क्षुपविशेषे । बहुकण्टकायाम् । गुच्छफलायाम्

अग्निदीप्ता । स्त्री । महाज्योतिष्म तीवृक्षे ॥ इति राजनिर्घण्टः ॥

अग्निदेवा । स्त्री । कृत्तिकानक्षत्रे ॥ इ

ति हेमचन्द्रः ॥

अग्निध्वज । पुं । मत्स्याहे । धूमे । धूआँ इति भाषा प्रसिद्धे ॥

अग्निनिर्यासः । पु । अग्निजारवृक्षे ॥

अग्निपत्री । स्त्री । अग्निवल्ली अगिया इतिलोकप्रसिद्धौषधौ ॥

अग्निपुराणम् । न । आग्नेये ॥ तत्र श्लोकसंख्या यथा । षोडशैवसहस्त्राणिपुराणंचाग्निसंज्ञितमिति ॥

अग्निभम् । न । स्वर्णे ॥ कृत्तिकानक्षत्रे ॥

अग्निभूः । पुं । कार्त्तिकेये ॥ पुराकिल तारकोपप्लुतदेवरक्षार्थं शिवेनाग्निरूपस्ववीजवन्हिमुखेक्षिप्ततेनाग्निनाकृत्तिकासुक्षिप्तंतास्वदैवाद्गतगर्भसत्वपाः शरवण प्रविश्यप्रसूता तेनाग्निभूरितिसर्वानन्दः ॥ न । जले ॥ त्रि । अग्निजाते ॥ अग्नेर्भवति । भू । क्विप् ॥

अग्निमूर्त्तिः । पुं । वौद्धभेदे ॥ इतिहेमचन्द्रः ॥

अग्निमणिः । पु । सूर्यकान्ते ॥ इति जटाधरः ॥

अग्निमन्थः । पुं । श्रीपर्णे । गणिकारिकायाम् । अरणीतिख्याते ॥ अग्निमन्थः श्वयथुघ्नदीर्याण कफवातहृत् । पाण्डुनुत् कटुकस्तिक्तस्तुवरोमधुरोग्निद् ॥ अग्निमन्थकुसुमशाकस्तु । अग्निमन्थमवधमसु नीता सशराचमुद्गकोसुसाधिता । तक्रतसघृतयुक्तपाचिताहिंगुनाजनितवासवासिता ॥ अग्निमन्थोयह यश्चिदोषशमनः सरः । आध्मानच्छर्दिकाशोथचक्षूरोगविनाशकः ॥

अग्निमन्थति । मन्थविलोडने । कर्मण्यण ॥ अयमर्थे ॥

अग्निमुखः । पुं । देवे ॥ विप्रे ॥ चित्रके ॥ अग्निर्मुखयस्य ॥ न । कल्मेषेवौषधपक्वेसु ॥

अग्निमुखी । स्त्री । भल्लातके । शिखावाइतिख्याते ॥ लाङ्गलिकायाम् ॥ अग्निरिवमुखमस्याः । गौरादिः ॥

अग्नियन्त्रम् । न । अग्न्यस्त्रविशेषे । तोष बन्दूक अगन गन इत्यादिभाषा प्रसिद्धे ॥

अग्निरक्षणम् । न । अग्न्याधाने ॥ अग्निपालने ॥ अग्ने रक्षणम् ॥

अग्निरजाः । पुं । इन्द्रगोपाभिधेयकीटे ॥

अग्निरुहा । स्त्री । मांसरोहिण्याम् ॥

अग्निवल्लभः । पुं । राले ॥ सालवृक्षे ॥

अग्निवाहः । पुं । छागे ॥ अग्नेर्वाहः ॥ धूमे ॥

अग्निवित् । पुं । अग्निचिति । अग्निहोत्रिणि ॥

अग्निबीजम् । न ।
अग्निवीर्यम् । न । } स्वर्णे ॥

अग्निव्रतम् । न । भूभुजोव्रतविशेषे ॥ यथा । प्रतापयुक्तस्तेजस्वीनित्य-स्यात्पापकर्मसु । दुष्टसामन्तहिंस्रश्चतदाग्नेयव्रतस्मृतमिति ॥

अग्निशरणम् । न । दक्षिणाग्निगार्हपत्याहवनीयसभ्यावसथ्यशालायाम ॥ अग्नीनाशरणम् ॥

अग्निशाला । स्त्री । अग्निशरणे ॥ अग्नीनांशाला ॥

अग्निशिखम् । न । कुसुम्भपुष्पे ॥ कुङ्कुमे ॥ अग्नेरिवशिखाकेसरोऽस्य॥ स्वर्णे ॥ पुं । कुसुम्भवृक्षे ॥ दीपे ॥ वाणे ॥ इतिशब्दरत्नावली ॥

अग्निशिखा । स्त्री । लाङ्गलिक्याख्यौषधौ ॥ अग्नेरिवशिखायस्या ॥ विशल्यायाम् । शाकभेदे ॥ अग्नेरिवशिखासन्तापोयस्याः ॥ ज्वालायाम ॥

अग्निशेखरम् । न । कुङ्कुमे ॥

अग्निष्टुत । पुं । अग्निष्टोमस्यविकृतिरूपे क्रतुविशेषे । अग्नि स्तूयतेऽस्मिन् क्रतुविशेषे । ष्टुञ्स्तुतौ । सम्पदादित्वादधिकरणे क्विप् । अग्नेःस्तुतस्तोमसोमा इति षः ॥

अग्निष्टोम । पुं । यज्ञविशेषे ॥ अग्नीनांस्तोमः । अग्नेःस्तुतस्तोमसोमाइतिषः ॥ अग्निष्टोमार्थग्रन्थे ॥

अग्निष्ठः । पुं । लोहमयेतण्डुलादिभर्जनपात्रे ॥

अग्निष्वात्तः । पुं । दिव्यपितृभेदे ॥ यथा । अग्निष्वात्ताश्चदेवानांमारीच्यालोकविश्रुता इति॥ अपिच । अग्निष्वात्तादयोलोके पितरश्चिरवासिनःइति । चिरलोकपितरइत्यर्थः ॥ अग्निनास्वदुष्टु यथास्यादेवमात्ताः भक्षिताःश्रौतस्मार्त्ताग्नि दग्धाइत्यर्थः । एवञ्चात्रमूर्धन्यादेशोनयुक्तः । मन्वादिस्मृतिषु मूर्धन्यषकारवानेवपाठ' ॥ नित्यबहुवचनान्तोय मितिकेचित् ॥

अग्निहोत्रम् । न । यज्ञभेदे । अग्न्याधाने ॥ सायंप्रातःकालयोर्नियमेनानुष्ठेयेकर्मविशेषे ॥ अग्नयेहोत्रमत्रेतिबहुव्रीहिः ॥ पुं । अग्नौ ॥ हविषि ॥ इतिमेदिनिकरः ॥

अग्निहोत्रहवणी । स्त्री । यज्ञाङ्गभूते निर्वापसाधने काष्ठपात्रविशेषे ॥

अग्निहोत्री । पुं । अग्निहोत्रयुक्ते । अग्निचिति ॥ अग्निहोत्रमस्यास्ति । अतइनिठनावितीनि । योनर्चिषिजुहोत्यग्नौव्यङ्गारिणिचमानवः । मन्दोग्निरामयावीचदरिद्रश्चसजायते ॥

अग्नीत् । पुं । ऋत्विग्भेदे ॥ अग्नि मिन्धे । जिइन्धीदीप्तौ । क्विप् । न लोप ॥ यज्ञमण्डपभेदे ॥

अग्नीध्र । पुं । धनदारावरणीये ऋत्विग्विशेषे ॥ तस्यकर्माग्निरक्षणम् ॥ अग्निविशेषे ॥

अग्नीध्रा । स्त्री । अग्निकार्य्ये । हविर्दानादिपूर्वकाग्निज्वालने ॥

अग्नीध्रीयः । पुं । दक्षिणाग्नौ ॥

अग्नीन्धनम् । न । अग्निकार्ये ॥ अग्नौ इन्धनम् ॥

अग्नीषोमीयम् । न । अग्नीषोम्येष्टिविधि ॥ अग्नीषोमौदेवतेअस्य । द्यावापृथिवीशुनासीरेत्यादिनाछ ॥

अग्नीषोम्यम् । न । हविर्विशेषे ॥ अग्नीषोमौदेवते अस्य । द्यावापृथिवीत्यचस्यचकारात्यत ॥

अग्न्याधानम् । न । श्रौताग्निसत्कृतौ । अग्निहोत्रे । अग्निरक्षणे ॥ अग्नेः आधानम् । अग्निहोत्रमित्यर्थ ॥

अग्न्याधेयम् । न । आहवनीयाद्यग्न्युत्पादकेकर्मणि ॥

अग्न्यालय । पुं । अग्न्याधारकुण्डे ॥ अग्नेःआलय ॥

अग्न्युत्पात । पुं । उल्कापातादिदिव्यवैकृते आकाशादिष्वग्नि विकारे । उपाहिते ॥ अग्नेरुत्पातनमुत्पातो वैकृतम् ॥ अग्निनिष्ठोत्पाते ॥ मन्त्रादिनाग्नेर्दाह शक्तिनिवारणे इत्यर्थ ॥

अग्रम् । न । पुरस्तात् ॥ उपरि ॥ पल परिमाणे ॥ आलम्बने ॥ समूहे ॥ वृक्षादिशिरसि । प्रान्ते ॥ भिक्षाविशेषे । ग्रासचतुष्टये ॥ ग्रासप्रमाणा भिक्षास्यादग्र ग्रासचतुष्टयमि ति स्मृते । त्रि । अधिके ॥ प्रथमे ॥ प्रधाने ॥ अग्यते अगतिवा । अगकुटिलायांगतौ । ऋज्रेन्द्रेतिसाधु ॥

अग्रकाण्ड । पुं । स्तोमवल्याम । काण्डीरे ॥

अग्रग । त्रि । सेवके । अग्रेसरे ॥ अग्रेगच्छति । गमॢगतौ । अन्यत्रापी तिड ॥

अग्रगण्यः । त्रि । अग्रेगणनीये ॥ यथा । शमनभवनयाने यद्भवानग्रगण्य इतिमहानाटकम ॥

अग्रगामी । त्रि । अग्रगे । अग्रेसरे ॥

अग्रज । पुं । ज्येष्ठभ्रातरि ॥ ब्राह्मणे ॥ त्रि । पूर्वजाते ॥ अग्रेजात. सप्तम्यां जनेर्ड ॥

अग्रजङ्घा ॥ स्त्री । जङ्घाग्रभागे । प्रतिजङ्घायाम् ॥

अग्रजन्मा । पुं । द्विजे ॥ ज्येष्ठभ्रातरि ॥

अग्रजाथि ॥ अग्रेआत्तोजन्माऽस्य ॥

अग्रजात । पुं । विप्रे ॥ त्रि । पूर्वजाते ॥ अग्रेजात ॥

अग्रजाति । पुं । ब्राह्मणे ॥ अग्रेजातिर्जन्मास्य ॥

अग्रणी । त्रि । अग्रिमे । उत्तमे ॥ अग्रं नयति । णीञ्प्रापणे । सत्सूद्विषेतिक्विप् । अग्रग्रामाभ्यामितिणत्वम् ॥ विष्णौ ॥ सर्वेषामग्रणीर्विष्णुसेव्यःपूज्यस्वनित्यशः इतिमोक्षधर्मः ॥ अग्रमुत्कृष्टनिरस्तसकलदुःखानुषङ्गपरमानन्दस्वरूप पदंस्थाननयतिर्मुमुक्षूनितितथा ॥

अग्रत । अ । प्रथमे ॥ पुरोऽर्थे ॥ यथा । अग्रतश्चतुरोवेदाइति ॥ अग्रेइति । आद्यादित्वात्तसि ॥ अग्रे ॥

अग्रतःसरः । त्रि । अग्रगामिनि । पुरोगे ॥ अग्रतःसरति । सृगतौ । पुरोग्रतोग्रेषुसर्त्तेरितिट ॥

अग्रदानो । पुं । आग्रहारिके । प्रेतसंमत्सरकषडङ्गतिलादि द्रव्यग्राहिणिपतितब्राह्मणे ॥ यथा । लोभीविप्रश्चशूद्राणामग्रेदान गृहीतवान् । ग्रहणेमृतदानानामग्रदानी बभूवस इतिब्रह्मवैवर्त्तपुराणम् ॥

अग्रपर्णी । स्त्री । गौडभाषायामालकुशीतिप्रसिद्धौषधे । अजलोमाख्यवृक्षे ॥

अग्रमांसम । न । हृदयान्तर्गतमांसभेदे । वृक्कायाम् ॥ अग्रं मुख्यमांसम् ॥ उदरमध्यवर्त्तिमांसवर्धनरूपरोगविशेषे ॥

अग्रयाणम । न । प्रथमे ॥ नासीरे । सेनाविशेषे ॥

अग्रयायी । त्रि । अग्रेसरे ॥

अग्रलोहिता । स्त्री । चिल्लीशाके ॥ इति राजनिर्घण्ट ॥

अग्रसन्धानी । स्त्री । यमपञ्जिकायाम् । जीवानांशुभाशुभकर्मलिखितयमस्यपुस्तके ॥

अग्रसर । त्रि । अग्रगामिनि ॥ अग्रेसरति । बाहुलकाट्ट ॥ पुरोग्रतोग्रेषुसर्त्तेरितिटोवा ॥

अग्रहः । पुं । वानप्रस्थे ॥

अग्रहायण । पुं । मार्गमासे । मार्गशीर्षे ॥

अग्रायणीयम् । न । वादस्यभेदे ॥

अग्राह्य । त्रि । परमेश्वरे ॥ इन्द्रियाऽविषये ॥ नग्राह्यः ॥ ग्रहणायोग्ये ॥ यथा । अग्राह्य शिवनैवेद्यंपत्रपुष्पंफलजलम् । सालग्रामशिलास्पर्शात्सर्वंयातिपवित्रतामिति ॥

अग्रिम । त्रि । ज्येष्ठे ॥ उत्तमे ॥ अग्रेजातः । तत्रभवोवा । अग्रादिपश्चाड्डिमच् ॥

अग्रिमा । स्त्री । लवनीफले । लोना इतिगौडप्रसिद्धेफलवृक्षे ॥

अग्रिय. । पुं । ज्येष्ठसोदरे ॥ चि । प्रधाने ॥ इत्यमर ॥ अग्रेभव । घ' ॥

अग्रीय । चि । अग्रियार्थे॥ अग्रेभव । छप्रत्यय' ॥

अग्रे । ।। प्रधाने ॥ विभक्तिप्रतिरूपकोनिपात ॥

अग्रेग् । पुं । अग्रगे ॥ अग्रेगच्छति । गमृलृगतौ । क्विप् । ऊङ्चगमादीनामितिवृक् । अनुनासिकलोपश्च । अग्रेग्वौ अग्रेग्व इत्यादिवोध्यम ॥

अग्रेदिधिषू । पुं । पुनर्भूभर्त्तरि । प्रधानपुनर्भूभार्ये ॥ अग्रेप्रधानदिधिषूर्यस्य । अग्रेइतिविभक्तिप्रतिरूपकोनिपात । समासान्तविधेरनित्यत्वान्नकप् ॥

ग्रेदिधिषू । स्त्री । ज्येष्ठायांसोदरभगिन्यामनूढायां याकनिष्ठा विवाह्येन दीयतेतस्याम् ॥ उक्तञ्चलोकाचिया । ज्येष्ठायांयद्यनूढायां कन्यायामुह्यतेऽनुजा । साचाग्रेदिधिषूर्ज्ञेयापूर्वा तुदिधिषु स्मृतेति ॥

अग्रेवणम् । न । वनस्याग्रभागे ॥ वनस्याग्रे । राजदन्तादिषु निपातनात्सप्तम्याअलुक् । वनपुरगेतिणत्वम ॥

अग्रेसरः । चि । अग्रगे । पुरोगमे ॥ अग्रमग्रेणाग्रे वासरति । सृगतौ । पुरोयतोग्रेषुसर्त्तेरितिट अग्रेइति एदन्तत्वनिपातनात ॥

अग्रेसरिक । चि । अग्रगामिनि ॥

अग्र्य । चि । अग्रिमे । प्रधाने ॥ पुं । ज्येष्ठभ्रातरि ॥ प्रतिष्ठिते ॥ अग्रेभव । अग्राद्यत ॥ अग्रेसाधुर्वा । तत्रसाधुरितियत् ॥ अग्रइववा । शाखादिभ्योय ॥

अघम् । न । व्यसने ॥ दुःखे ॥ दुरिते । पापे ॥ अपराधे ॥ चि । तद्वति ॥ पापाचरणे ॥ अघतेगच्छतिदानादिना । अघिगतौ । पचाद्यच् । आगमशास्त्रस्याऽनित्यत्वान्ननुम ॥ अङ्घ्यतेऽनेनवा ॥ अघविद्यतेऽस्यअर्श आद्यच् ॥

अघमर्षणम् । चि । पापनाशिमन्त्रविशेषे । सर्वेनसामपर्व्वसिनिजप्ये ॥ अघमर्षति । मृषुसहने । सहनमभिभव । यद्वा । मृष्यति । ल्युट् । स्त्रियांटित्वान्ङीप् ॥

अघमारः । पुं । यमे ॥ अघेनपापविशेषेणअल्पुग्रेण अकाले मारयतिइतिअघमारः अजन्तः ॥

अघायुः । चि । पापजीवने ॥

अघोर. । पुं । गिरिशे ॥ चि । अभयानके ॥

अघोरा । स्त्री । भाद्रकृष्णचतुर्दश्याम ॥

यथा । भाद्रमासस्यसितेपक्षेअघोरा ख्याचतुर्दशी । तस्यामाराधित स्था णुर्नयेच्छिवपुरंध्रुवमितिस्मृति ॥

अघोः । । सम्बोधने ॥

अघन्यः । पुं । प्रजापतौ ॥ अघन्यादि त्वात्हन्तेर्यक्अडागमउपधालोपश्च ॥ हन्तुमशक्यो ऽघन्यःपर्वतइतिवे दभाष्यम् ॥

अघ्न्या । स्त्री । सौरभेय्याम् ॥ नहन्य तेनहन्ति वाद्दातारम् । अघ्न्याद यश्चेतिसाधुः ॥

अङ्कः । पुं । रूपकभेदे ॥ चिन्हे ॥ आजौ ॥ भूषणे ॥ क्रुचभूषायाम ॥ रूपके ॥ अग्रे ॥ अन्तिके ॥ उत्सङ्गे ॥ स्थाने ॥ प्रकरणे ॥ अगे ॥ कटिप्रदेशे ॥ ना टकादिपरिच्छेदे ॥ एकादिरेखाया म् ॥ अपराधे ॥ नवसु ॥ नवमाङ्के ॥ अङ्क्यतेऽनेन । अकिलक्षणे । हल श्चेतिघञ् ॥

अङ्कतिः । पुं । अग्निहोत्रिणि ॥ वन्हौ ॥ वेधसि ॥ वायौ ॥ अञ्चति । अञ्चुग तौ । अञ्चेः कोवेत्यतिःकश्चान्तादेशः ॥

अङ्कनम् । न । संख्यागस्थाने ॥ चिह्न युक्तीकरणे । आंकनाइतिख्याते ॥

अङ्कपालिका । स्त्री । आश्लेषे । आ लिङ्गने ॥

अङ्कपाली । स्त्री । परीरम्भे । धात्र्या म् ॥ वेदिकायाम् ॥ इतिमेदिनी ॥ कोटयामितिहेमचन्द्रः ॥

अङ्कोठ्यः । पुं । चिञ्चोटके । चेच् कोइतिगौडभाषाप्रसिद्धे ॥

अङ्गः । न । चिन्हे ॥ शरीरे ॥ अञ्चति । अञ्चुगतिपूजनयोः । अञ्च्यञ्जियु जिभृजिभ्यःकुश्चेत्यसुन कवर्गश्चा न्तादेशः । अङ्कसी । अङ्कांसि ॥

अङ्कितः । त्रि । चिन्हिते । लाञ्छिते ॥ इतिव्याडिः ॥

अङ्किनी । स्त्री । अङ्कानांसमूहे ॥ ख लादित्वादिनिः ॥

अङ्की । स्त्री । मृदङ्गभेदे । अङ्क्ये ॥

अङ्कुरः । पुं । रुधिरे ॥ लोम्नि ॥ सलि ले ॥ अभिनवोद्भिदि ॥ अङ्क्यते । अ किलक्षणे । मन्दिवाशिमथीत्यु रच् ॥

अङ्कुरितः । त्रि । उदयति ॥

अङ्कुशः । पुं । न । सृण्याम् ॥ बाधाया म् । अङ्क्यतेऽनेन । अकि । लान सिवर्णसिपर्णसितपडुलाङ्कुशेति नि पातनादुशच् ॥

अङ्कुशदुर्दुर । पुं । गम्भीरवेदिनि ॥

अङ्कुशी । स्त्री । फणाकाङ्क्षितसाधने ॥ बौद्धमातरि । जिनानांचतुर्विंशति शासनदेव्यन्तर्गतदेवी विशेषे ॥ इति हेमचन्द्रः ॥

अङ्क्य:

अङ्कूर । पुं । अङ्कुरे । अभिनवोद्भिदि ॥ अक्यते । अकिलक्षणे । खर्ज्जूरादित्वादूर: ॥

अङ्कोट: । पुं । निकोचके । अङ्कोले । टेराइतिख्यातवृक्षे ॥ अङ्कोटक:कटुस्तीक्ष्ण:स्निग्धोष्णस्तुवरोलघु: । रेचन:कृमिशूलामशोथग्रहविषापह: ॥ विसर्पं कफपित्तास्रमूषकस्यविषापह: । तत्फलशीतलस्वादुश्लेष्मघ्नंहृयागुरु ॥ बल्यविरेचनवातपित्तदाहक्षयास्रजित् ॥ अङ्क्यते । अकिलक्षणे । बाहुलकादोट: ॥

अङ्कोठ: । पुं । अङ्कोटे । टेराइतिख्यातवृक्षे । आकोडइतिगौडभाषाप्रसिद्धे ॥ अङ्क्यतेबाहुलकादोठ ॥

अङ्कोल: । पुं । अङ्कोटवृक्षे ॥

अङ्कोलिका । स्त्री । आलिङ्गने ॥ इति शब्दमाला ॥

अङ्कोल्लसार । पुं । स्थावरविषप्रभेदे द्रुमान्तरे ॥ इतिहेमचन्द्र: ॥

अङ्क्य: । पुं । मृदङ्गभेदे ॥ यथा । सार्द्धतालचयायाम श्चतुर्दशाङ्गुलाननः । हरीतक्याकृतिर्य:स्यादङ्क्योऽङ्कसहिवाधतेइतिभरतः ॥ अपिच । हरीतक्याकृतिस्त्वङ्क्योयवमध्यस्तथोर्द्धक: । आलिङ्ग्यश्चैव गोपुच्छोमध्यदक्षिणवामगा: ॥

अङ्गज:

अङ्ग । । सम्बोधने ॥ अङ्गति । अगिगतौ । पचाद्यच् । हर्षे ॥ सङ्गमे ॥ अत्यायाम् ॥ पुनरर्थे ॥ अङ्गनरा । घञ् । मूर्खोपिनावमन्तव्य:किमङ्गविद्वान ॥

अङ्गम् । न । काये । गात्रे ॥ अवयवे । प्रतीके ॥ उपाये ॥ श्रुते:शिक्षादिषट्सु ॥ यथा । शिक्षाकल्पोव्याकरणनिरुक्तछन्दएवच । ज्योतिषञ्चषडङ्गानिकथितानिमनीषिभि: ॥ मनसि ॥ यथा । हिरण्यगर्भाङ्गभुवमुनिहरिरितिमाघ: ॥ क्लीवैकत्वेतुअप्रधाने ॥ तल्लक्षणयथा । तदीयप्रधानफलजनकव्यापारजनकत्वेसतितदीयप्रधानफलाजनकत्वमङ्गत्वम् ॥ पुंभूम्नि ॥ नीहति ॥ यथा । वैद्यनाथसमारम्भभुवनेशाल्लगश्शिवे । तावदङ्गाभिधोदेशोयात्रायांनहिदुष्यतीति ॥ अङ्गा:चक्षियविशेषा:तेषांनिवासोजनपद अङ्गा: । तस्यनिवासइत्यणोजनपदेलुप्लुपि युक्तवद्व्यक्तिवचने । त्रि । अङ्गवति ॥ अन्तिके ॥ अङ्ग्यते ज्ञायतेऽनेन । अगिगतौ । घञ् ॥ अङ्गति । अच्चा ॥ सम्पादके ॥ षट्सु ॥ लग्ने ॥

अङ्गक: । पुं । गाथवेदमायाम् ॥ इति दैत्यकम ॥

अङ्गज । पुं । अनङ्गे ॥ केशे ॥ पुत्रे ॥ गदे ॥ न । रुधिरे ॥ मले ॥ अङ्गात्

अङ्गेभ्योवा जातः । जनी । ड ॥ कन्यायामङ्गजामता ॥ त्रि । कायजे ॥

अङ्गणम् । न । अङ्गने ॥ पृषोदरादित्वा णत्वम् ॥ अङ्ग्यत्यत्र । अगि । ल्युट । अनादेशस्यबाहुलकाण्णत्वमित्येके ॥

अङ्गतिः । पुं । अग्निहोत्रिणि ॥ वह्नौ वेधसि ॥ विष्णौ ॥ इतिशब्दरत्ना वली ॥

अङ्गदः । पुं । वालिवानरपुत्रे ॥ न । केयूरे ॥ त्रि । अङ्गदातरि ॥ अङ्गदय तेङ्गायति यतिवा । देङ्रक्षणे दैप् शोधनेदो अवखण्डनेवा । आतोनु पेतिकः ॥

अङ्गदा । स्त्री । दक्षिणदिग्गजहस्ति न्याम् ॥

अङ्गनम् । न । प्राङ्गणे ॥ याने ॥ अङ्ग नम । अगिगतौ । करणेऽधिकर णेल्युट् ॥

अङ्गना । स्त्री । कामिन्याम ॥ प्रशस्ता न्यङ्गान्यस्याः । अङ्गात्कल्याणइतिनः ॥ सार्वभौमस्योत्तरदिग्गजस्ययोषि ति ॥ अङ्गति । अगिगतौ । युच् ॥

अङ्गनाप्रियः । पुं । अशोकपादपे ॥

अङ्गपः । पुं । सर्वेशे ॥

अङ्गपालिः । पुं । आलिङ्गने ॥ इति त्रिकाण्डशेषः ॥

अङ्गभूः । पुं । पुत्रे ॥ स्मरे ॥

अङ्गमर्दः । पुं । अङ्गसंवाहके । नापि ताद्यौ ॥

अङ्गमर्दकः । पुं । अङ्गमर्दे । अङ्गम र्दिनि ॥

अङ्गमेजयत्वम् । न । अङ्गकम्पने ॥ आ सनस्थैर्यविघाते ॥ सर्वाङ्गगात्रावेप थौ । आसनमनसोःस्थैर्यस्यबाधके ॥

अङ्गरक्षः । पुं । गुण्डारोचन्याम् । पिका ख्येदृव्ये ॥ त्रि । रक्षिते ॥

अङ्गरक्षणी । स्त्री । आयस्याम् । जा लिकायाम् । लोहेकासंजावाङ्गलिभा षायामसिद्धायाम् ॥

अङ्गरागः । पुं । चन्दानाद्यैरङ्गमर्दने । विलेपने ॥ अङ्गेषुरागः ॥

अङ्गराट् । पुं । अङ्गदेशाधिपे । कर्णे ॥

अङ्गलक्ष्मीः । स्त्री । देहकान्तौ ॥

अङ्गलोद्यः । पुं । विस्फोटद्रव्ये ॥

अङ्गवः । पुं । शुष्कफले । वाने ॥

अङ्गविकृतिः । पुं । अपस्माररोगे ॥ अङ्गविकारे ॥

अङ्गविक्षेपः । पुं । अङ्गनुत्याङ्गचाल नरूपेन्नृत्ये । अङ्गविक्षेपणे । अङ्ग हारे ॥ अङ्गानांविक्षेपोयत्र ॥

अङ्गवैकृतम् । न । अङ्गविकारे । इङ्गिते ॥

अङ्गः । न । पञ्चविधि ॥ अन्यते । अङ्गू र्यन्त्यादौ । अञ्ज्यञ्जियुजिभृजिभ्यः

कुश्चेत्यसुन्। कवर्गश्चान्तादेशः। अङ्गसी अङ्गासि॥

अङ्गसंस्कारः। पुं। परिकर्म्मणि। शरीरशोभाजनककर्मणि स्नानादौ॥ अङ्गसंस्क्रियतेऽनेन। सम्पूर्वात्करोतेर्घञ्॥

अङ्गहारः। पुं। अङ्गविक्षेपे। अङ्गुल्यादिविन्यासभिदि। अङ्गानांस्थानात् स्थानान्तरेनयने॥ अङ्गस्यहरणम्। हृञ् हरणे। घञ्॥

अङ्गहारिः। पुं। अङ्गहारे॥ इतिभरतधृतोहट्टचन्द्रः॥

अङ्गहीनः। त्रि। अनङ्गे। काणादौ॥ अङ्गेन अङ्गाभ्यां अङ्गैर्वा हीनः॥

अङ्गारः। पुं। महीसुते॥ हितावल्याम्॥ पुं। न। अलाते। निर्धूमाग्निपिण्डे॥ अङ्गति। अगिगतौ। अङ्गिमदि मन्दिभ्यआरन्॥ अङ्गतिर्यस्मिंवा। अङ्गतौ। कर्मण्यण्॥

अङ्गारकः। पुं। कुजे। भौमे॥ अङ्गारनिहयर्स्तिपीनत्वात्। अङ्गतौ॥ कर्मण्यण्। स्वार्थेकन्। यद्वा। अङ्गारइवरक्तवर्णत्वात्। इवेप्रतिकृताविति कन्॥ उल्मुकाग्नौ॥ कुरण्टके॥ भृङ्गराजे॥

अङ्गारकतैलम्। न। स्वनामख्यातपक्वतैलविशेषे॥ तस्यपाकप्रकारो यथा।

मूर्वालाक्षाहरिद्रेद्वे मञ्जिष्ठासेन्द्रवारुणी। बृहतीसैन्धवकुष्ठंरास्नामांसीशतावरी॥ आरनालाढकेनैवतैलप्रस्थंविपाचयेत। तैलमङ्गारकनाम सर्वज्वरविमोक्षणमितिसुखबोधः॥

अङ्गारकमणिः। पुं। प्रवाले॥ इति राजनिर्घण्ट.॥

अङ्गारकर्कटी। स्त्री। अँगाकडी वाटी लिट्टी इत्यादि प्रसिद्धिगतायाम॥ यथा। शुष्कगोधूमचूर्णन्तुसाम्बुगाढविमर्दयेत्। विधायवटकाकारंनिर्धूमेप्यौग्नै.पचेत्॥ अङ्गारकर्कटीह्येषा हृद्यागुरुलाघुः। दीपनोकफकृद्वल्यापीनसश्वासकासजित्॥

अङ्गारकुष्ठकः। पुं। हितावल्याम्। कुष्ठे॥

अङ्गारधानिका। स्त्री। हसन्त्याम्॥ स्वार्थेकन्॥

अङ्गारधानी। स्त्री। अङ्गारधारिण्याम्। हसन्त्याम॥ अङ्गाराधीयन्तेऽस्याम्। डुधाञ्धारणपोषणयो.। ल्युट्। ङीप्॥

अङ्गारधारिणी। स्त्री। अङ्गारधान्याम्। अङ्गाराणांधारिणी॥

अङ्गारपरिपाचितम्। न। शूलादिना पक्वमांसे॥ अङ्गारेषुपरितःपाचितम्॥ त्रि। अङ्गारपक्वे॥

अङ्गारपर्णः । पुं । चित्ररथाख्येगंधर्वे ॥ इतिमहाभारतम् ॥

अङ्गारपुष्पः । पुं । जीवपुत्रद्रुमे ॥ इति रत्नमाला ॥

अङ्गारमञ्जरी । स्त्री ।
अङ्गारमञ्जी । स्त्री । } करञ्जभेदे ॥

अङ्गारवल्लरी । स्त्री । करञ्जभेदे ॥ अङ्गारवर्णपर्णावल्लरी ॥ भार्ग्याम् ॥ गुञ्जायाम ॥

अङ्गारवल्ली । स्त्री ॥ महाकरञ्जे ॥ भार्ग्याम् ॥ अङ्गारवतवल्लीअस्याः । समासान्तविधेरनित्यत्वात् । नकप् ॥

अङ्गारशकटी । स्त्री । हसन्त्याम् ॥ अङ्गाराणांशकटी ॥

अङ्गारि । स्त्री । हसन्त्याम् ॥ इतिजटाधरः ॥

अङ्गारिका । स्त्री । इक्षुकाण्डे ॥ किंशुककोरके ॥ इतिमेदिनी ॥

अङ्गारिणी । स्त्री । हसन्त्याम् ॥ भास्करस्यक्तदिशि ॥

अङ्गारितम् । त्रि । दग्धे ॥ अङ्गारास्सञ्जातान्यस्य । तारकादित्वादितच् ॥ न । पलाशकलिकोद्गमे ॥

अङ्गारिता । स्त्री । हसन्त्याम् ॥ लताभावे । नदीभेदे ॥

अङ्गार्य्यं । स्त्री । अङ्गाराणांसमूहे ॥ पाशादिभ्योयः ॥

अङ्गावबद्धम् । न । अङ्गाश्रितोपासने ॥ अङ्गे अङ्गेषुवाअवबद्धम ॥ त्रि । अङ्गबद्धे ॥

अङ्गिका । स्त्री । कञ्चुके " आंगी इति भाषाप्रसिद्धे ॥

अङ्गी । त्रि । प्रधाने । मुख्ये ॥ अवयविनि ॥

अङ्गिराः । पुं । मुनिभेदे ॥ बृहस्पतौ ॥ अङ्गिरआङ्गिरसयोरभेदोपचारात् ॥ प्रभवादिषुषष्ठे वर्षे ॥ यथा । निरातङ्कञ्जगतसर्वंधनयौवनगर्वितम् । अङ्गिरसिप्रजाःसर्वानित्योत्साहावराननेइति ॥ अङ्गति । अगिगतौ । अङ्गिराइतिअङ्गतेरसिरिडागमश्चनिपातितः ॥

अङ्गीकारः । पुं । अभ्युपगमे ॥ अङ्गीकरणम् । अङ्गीतिच्व्यन्तम् । तत्पूर्वात्कृञोभावेघञ् ॥

अङ्गीकृतम । त्रि । स्वीकृते । उरीकृते ॥ यथा । आयातयातेनभवाम्बुराशौजातोमहानेवममप्रयासः । मोहायनाथस्य पदप्रसादादङ्गीकृतः सम्प्रतिकौलमार्गइति ॥ अनङ्गमङ्गमकारि ॥

अङ्गुः । पुं । अङ्गे ॥

अङ्गुरिः । स्त्री । अङ्गुल्याम् ॥

अङ्गुरी । स्त्री । अङ्गुल्याम् । पाणिपादाङ्गुल्याम् ॥

अङ्गुरीयः । पुं । न ।
अङ्गुरीयकः । पुं । न । } अङ्गुलिभूषणे॥

अङ्गुलः । पुं । अङ्गुष्ठे ॥ अवमाने ॥ वात्स्यायनमुनौ ॥ न । अष्टसंख्ययवोदरमाने ॥ अष्टभिस्तैर्भवेज्ज्येष्ठ मध्यमसप्तभिर्यवैः । कन्यसषड्भिरु द्दिष्टमङ्गुलमुनिसत्तम ॥ मानतुपार्श्वेन । षड्यवा. पार्श्वसम्मितादृति कात्यायनदर्शनात् ॥ अङ्गति । अगि गतौ । बाहुलकादुलः ॥

अङ्गुलिः । स्त्री । करशाखायाम् ॥ गजस्य कर्णिकायाम् । हस्तिशुण्डाग्रभागे ॥ अङ्गति । अगिगतौ । ऋतन्यञ्जीत्य ङ्गेरुलिः ॥यद्वा । अङ्गुपाणिपादभव मवयवत्वात्ति । बाहुलकादुलिः ॥

अङ्गुलितोरणम् । न । अर्द्धचन्द्रे । ललाट स्ताधाने ॥ चन्दनादिद्वाराललाटेकृ तेऽर्द्धचन्द्रे ॥ इतिहारावली ॥

अङ्गुलित्रः । पुं । अङ्गुलिकवचे ॥ अङ्गुलीस्त्रायते। त्रैङ्पालने । कप्रत्ययः ॥

अङ्गुलिमुद्रा । स्त्री । साक्षराङ्गुलिभूषणे ॥ अङ्गुल्यामुद्राति । आतइतिकः॥ मोदतेवा । मुदहर्षे । स्फायितञ्चीतिरक्वा । अङ्गुल्याःमुद्रा ॥

अङ्गुलिमुद्रिका । स्त्री । साक्षराङ्गुलिभूषायाम् ॥ अङ्गुलिमुद्रैव । स्वार्थेकन् ॥

अङ्गुलिमोटनम । न । अङ्गुलिध्वनौ । स्वच्छव्याम् ॥ इतिहारावली ॥

अङ्गुलिसन्देशः । पुं ।अङ्गुलिशब्दे । अङ्गुलिमोटने ॥ इतिहारावली ॥

अङ्गुली । स्त्री । करशाखायाम् ॥ साक्षमेणपञ्चधा । यथा । अङ्गुष्ठस्तर्जनी मध्यानामिकाचकनिष्ठिकेति ॥ गज कर्णिकायाम् । हस्तिशुण्डाग्रे॥ वह्वा दिषुइतः प्राण्यङ्गादितिपक्षेङीष् ॥

अङ्गुलीकण्टकः । पुं । नखे ॥

अङ्गुलीमुद्रिका । स्त्री । साक्षराङ्गुलिभूषायाम ॥

अङ्गुलीयम् । न । पुं । ऊर्मिकायाम्॥अङ्गुलौभवम्। जिह्वामूलाङ्गुलेश्छः॥

अङ्गुलीयकम् । न । पुं । अङ्गुलीभूषणे। ऊर्मिकायाम् ॥ यथा । अयमैथिल्य भिज्ञानंकाकुतस्थस्याङ्गुलीयकमिति भट्टिः ॥ स्वार्थेकन् ॥

अङ्गुलीसम्भूतः । पुं । कररुहे । नखे ॥

अङ्गुष्ठः । पुं । अङ्गुलिभेदे । वृद्धाङ्गुलौ॥ अङ्गौपाणौतिष्ठति । ष्ठा । सुपीतिकः । अम्बाम्बेतिषत्वम् ॥

अङ्गुष्ठमात्रः । त्रि । अङ्गुष्ठपरिमाणे॥ अङ्गुष्ठपरिमाणहृदयपुण्डरीक तच्छिद्रवर्त्त्यन्तःकरणोपाधिरङ्गुष्ठमात्रः । अङ्गुष्ठमात्रवशपर्वमध्यवर्त्त्यम्बरवत् ॥

अङ्गूषः । पुं । नकुले ॥ वाणे ॥ इत्युणादिकोषः ॥

अघः । पुं । पातके । दुरिते ॥ अङ्घ्यतेऽनेन । अधिगच्याद्येपे । घञ् ॥

अङ्घ्रिः । पुं । पादे ॥ द्रुमूले ॥ अङ्घति । अनेनवा । अङ्घिगतौ । वक्र्यादयश्चेतिसाधुः ॥

अङ्घ्रिनामकः । पुं । वृक्षमूले ॥ इत्यमरः ॥

अङ्घ्रिनाम । न । वृक्षमूले ॥ अङ्घ्रेर्नामनामयस्य ॥ इतिहेमचन्द्रः ॥

अङ्घ्रिपः । पुं । द्रुमे ॥ अङ्घ्रिभिःपिवति । पापाने । सुपीतियोगविभागात्कः ॥

अङ्घ्रिपर्णिका । स्त्री । पृश्निपर्ण्याम् । पिठवनोतिख्यातायाम् ॥ अङ्घ्रेरारभ्यपर्णान्यस्याः । ङीष् । स्वार्थेकन् ॥

अङ्घ्रिपर्णी । स्त्री । पृश्निपर्ण्याम् ॥

अङ्घ्रिवल्लिः । स्त्री । पृश्निपर्ण्याम् ॥ अङ्घ्रेरारभ्यवल्लिरस्याः ॥

अङ्घ्रिवल्लिका । स्त्री । पृश्निपर्ण्याम् । चाकुलिया इति गौडभाषाप्रसिद्धायाम् ॥

अङ्घ्रिवल्ली । स्त्री । पृश्निपर्ण्याम् ॥

अङ्घ्रिस्कन्धः । पुं । गुल्फे ॥

अचक्षु । त्रि । मन्दचक्षुषि ॥ नेत्रहीने । अन्धे ॥ नचक्षुर्यस्य ॥

अचखडी । स्त्री । सुकरायाम् ॥ अकोपनस्त्रियाम् ॥ नचखडी ॥

अचर । पुं । स्थावरे ॥ चरति । चरतेरच् । नचर ॥ त्रि । स्थिरे ॥

अचरमम् । त्रि । प्रधाने । श्रेष्ठे ॥

अचल । पुं । शैले ॥ कीले ॥ शिवे ॥ त्रि । अकम्पे । स्थिरे ॥ अविकारिणि । कूटस्थे ॥ नस्वरूपान्नसामर्थ्याच्च ज्ञानादिकाद्गुणात् । चलनविद्यते यस्येत्यचल कीर्त्तितोच्युतः ॥ सुपुप्तिमूर्च्छास्तब्धीभावादिरूपलयलक्षणाच्चलनरहिते ॥ दीर्घकालादरनैरन्तर्यसत्कारसेवनैर्विजातीयप्रत्ययादूषिते आत्मतत्वे । अवक्रिये ॥ चलति । चलकम्पने । पचाद्यच् ॥ नचलः ॥

अचलकीला । स्त्री । भूमौ ॥ इतिशब्दरत्नावली ॥

अचलत्विट् । पुं । कोकिले ॥ इतिशब्दचन्द्रिका ॥

अचलप्रतिष्ठः । त्रि । अनतिक्रान्तमर्यादे ॥ पुं । समुद्रे ॥ अचलानांमैनाकादीनांप्रतिष्ठायस्मिन् ॥

अचलभ्राता । पुं । बौद्धगणाधिपविशेषे ॥ सतुशेष जैनाचार्यस्यैकादशशिष्यान्तर्गत इतिहेमचन्द्रः ॥

अचला । स्त्री । भुवि ॥ नचलति । चलकम्पने । पचाद्यच् ॥ यद्वा । अचला भूधराः सन्त्यस्याम । अर्शआदिभ्योजि

न्यच ॥

अचलाधिप । पुं । हिमवति ॥ अचलानामधिपः ॥

अचापलम् । न । चापलाभावे ॥ नचापलम ॥

अचिन्त्यः । चि । अयमीदृशइतिप्रपञ्चलक्षणत्वेनचिन्तयितुमशक्ये । मनसोऽविषये परब्रह्मणि ॥ चिन्त्योनुमेयस्तद्भिलक्षणे । शब्दवृत्तेरिवमनोवृत्तेरप्यविषये । इयत्तयापरिच्छेत्तुमयोग्ये । प्रमाणादिसाक्षित्वेनसर्वप्रमाणागोचरे ॥ नचिन्त्यः ॥ अचिन्त्याःखलुयेभावानतांस्तर्केणयोजयेत् । प्रकृतिभ्यःपरयच्चतदचिन्त्यस्यलक्षणम ॥

अचिन्त्यात्मा । पुं । सर्वभूतप्रणेतरि । परमेश्वरे ॥

अचिरद्युतिः । स्त्री । विद्युति ॥ अचिरंद्युतिर्यस्याःसा ॥

अचिरप्रभा । स्त्री । विद्युति ॥ अचिरप्रभायस्याःसा ॥

अचिररोचि । स्त्री । विद्युति ॥ अचिररोचिर्यस्याःसा ॥

अचिरा । स्त्री । अर्हतांमातृविशेषे ॥

अचिरांशुः । स्त्री । तडिति ॥ अचिरअंशवोयस्याःसा ॥

अचिराङ्गलता । स्त्री । विद्युति ॥ अचिरमङ्गलतायस्याःसा ॥

अचिरात् । ा । अविलम्बे । शीघ्रे ॥

अचिराभा । स्त्री । सौदामिन्याम् ॥ अचिरमाभायस्याःसा ॥

अचेतनम । चि । व्यक्ते ॥ प्रधाने ॥ जडे ॥ सर्वएवप्रधानवुद्ध्यादयोऽचेतनाः ननु वैशेषिकवच्चैतन्यवुद्धेः । नचेतनम ॥ सेन्द्रियचेतनद्रव्यंनिरिन्द्रियमचेतनमितिचरकः ॥

अचेताः । चि । विवेकशून्ये ॥ दुष्टचित्ते ॥ नास्तिचेतोयस्य ॥

अचैतन्यम । न । चेतनाभावे । अज्ञाने ॥ यथा । अचैतन्यमिदंविश्वंचैतन्यदेवमेवतत् । नजानन्त्यपिशास्त्रज्ञाअन्नमन्त्ये वहिकेवलमिति ॥ चि । तद्वति ॥

अच्छः । पुं । भल्लूके ॥ स्फटिके ॥ चि । निर्मले ॥ छोछेदने । नछ्यतिदृष्टिम । सुपीतियोगविभागात्कः । नछ्यतेवा । अन्येष्वपीतिडः ॥

अच्छटाभा । स्त्री । विद्युति ॥

अच्छभल्लः । पुं । भल्लूके ॥ अच्छमाभिमुख्येनभल्लते हिनस्ति । भल्लपरिभाषणहिंसादानेषु । पचाद्यच् ॥

अच्छम । ा । आभिमुख्ये ॥

अच्छावाकः । पुं । ऋत्विग्विशेषे ॥

अच्छावाकीयम् । न । अच्छावाकस्यकर्मभावयोः ॥ छोचाभ्य स्फ ॥ ऋत्वि

शेषे ॥ अच्छावाक्शब्दोऽस्मिन्नस्ति । मतौ छ'स्तुतसाम्नोरितिच्छः ॥

अच्युतः । पुं । विष्णौ । अप्रच्युतसच्चिदानन्दस्वभावे । देशकालवस्तुषुच्युतिरहिते । सर्वदानिर्विकारे ॥ कृष्णे । वासुदेवे ॥ स्वरूपभूतसामर्थ्यात् नच्युतोनच्यवते नच्यविष्यतेयःसोऽच्युतः ॥ यस्मान्नच्युतपूर्वोऽहमच्युतस्तेनकर्मणेतिभगवतोवचनम् ॥ नास्तिच्युतंस्खलनस्वपदाद्यस्य ॥ यद्वा । नच्योतिष्ट । च्युङ्गतौ । भौवादिकः । गत्यर्थेतिक्तः ॥ द्वादशेसर्गे ॥ त्रि । स्थिरे ॥

अच्युतभावः । पुं । विष्णुभक्तौ ॥ अच्युतेभावः ॥

अच्युतमूर्त्तिः । पुं । विष्णौ ॥

अच्युताग्रजः । पुं । बलदेवे ॥ शक्रे ॥ अच्युतस्यअग्रजः । षष्ठीतत्पुरुषः ॥

अच्युतावासः । पुं । अश्वत्थवृक्षे ॥

अजः । पुं । हरे ॥ विष्णौ ॥ अजतिगच्छतिभक्तहृदयम् अजतिक्षिपतिश्चरानसुरान्प्रति । अजगतिक्षेपणयोः ॥ अच् ॥ नहिजातोनजायेऽहंनजनिष्येकदाचन । क्षेत्रज्ञःसर्वभूतानांतस्मादहमजःस्मृत इतिभारते ॥ वेधसि ॥ स्मरे ॥ आविष्णोरजायत । जनीप्रादुर्भावे । पञ्चम्यामजाताविति डः ॥ छागे ॥ अजति । अजगतौ । पचाद्यच । अजाविभ्यामिति निर्देशात्नवीभावः ॥ मेषे ॥ मेषराशौ ॥ रघुराजपुत्रे ॥ जन्मादिविक्रियारहिते आत्मनि ॥ माक्षिकधातौ ॥ विधौ । सोमे ॥ त्रि । जन्मशून्ये । नजायते इतिव्युत्पत्त्याआद्यविकारशून्ये ॥ अवयवावयविविभागरहिते ॥ नजायते । जनीप्रादुर्भावे । अन्येष्वपीतिडः ॥ आत्विष्णोर्जायतेवा ॥

अजएकपात् । पुं । एतन्नामके देवविशेषे ॥

अजकर्णः । पुं । छागकर्णे ॥ सालतरोःप्रभेदे । मरिचपत्रे ॥ अजकर्णःकटुस्तिक्तःकषायोष्णोव्यपोहति । कफमारुतश्रुतिगदान्मेहकुष्ठविषव्रणान् ॥

अजकर्णकः । पुं । सालवृक्षे ॥

अजकवम् । न । पुं । शिवधनुषि ॥ अजकौविष्णुब्रह्माणौ वाति । वागतिगन्धनयोः । सुपीति आतोनुपसर्गइति कः ॥

अजकावः । पुं । न । पिनाके ॥ अजौविष्णुःको ब्रह्माताववतीत्यजकावः ॥

अजगः । पुं । विष्णौ ॥

अजगन्धा । स्त्री । वर्वरायाम् ॥ अजमोदायाम् ॥ अजस्येवगन्धोयस्याः । अजशब्दःस्वगन्धेलाक्षणिकः ॥

अजगन्धिका । स्त्री । वर्वरायाम् । वावुइ इतिख्याते शाकान्तरे ॥ अजस्येव गन्धोऽस्याः । अजशब्दः स्वगन्धेलाच्चणिकः ॥ उग्रगन्धायाम् ॥

अजगन्धिनी । स्त्री । अजशृङ्ग्याम् ॥

अजगरः । पुं । अहिभेदे । वाहसे ॥ गिरतीतिगरः । गनिगरणे । पचाद्यच् । अजस्यगरः ॥ अजोनित्त्यो गरोविषयस्येतिवा ॥

अजगवम् । न । पिनाके । शिवचापे ॥ अजेनब्रह्मणा गम्यते प्राप्यते । गम्लृगतौ । अन्येष्वपिदृश्यतेइतिडः । अजश्छागगच्छतियत्त्वेनप्रविशतीतिवा । अजोविष्णुरस्तिशरत्त्वेनास्मिन् । गाव्यजगावञ्चायामितिव ॥

अजगावम । न । ईशचापे । पिनाके ॥ इतिशब्दमाला ॥

अजजीवकः । पुं । अजाजीविनि । जावाले ॥ अजैर्जीविकायस्य ॥

अजटा । स्त्री । भूम्यामलक्याम् ॥

अजडा । स्त्री । भूम्यामलक्याम् ॥ कपिकच्छ्वौ ॥

अजथ्या । स्त्री । स्वर्णयूथिकायाम ॥ अजाय अजायैवा हिता । अजाविभ्यांथ्यन् । तसिलादिष्वितिपुंवद्भाव ॥

अजदण्डी । स्त्री । ब्रह्मदण्डीवृक्षे ॥

अजननिः । पुं । अनुत्पत्तौ ॥ आक्रोशने ॥ अजननम् । आक्रोशेनञ्यनिः ॥ यथा । तस्याजननिरेवास्तु ।

अजनयोनिः । पुं । ब्रह्मणि । चतुरानने ॥

अजनाभ. । पुं । अस्मिनवर्षे ॥ भरताधिकारातभारतइतिव्यपदेश पूर्वंत् अजनाभइति ॥

अजन्यम् । न । उत्पाते ॥ त्रि । निन्द्ये ॥ अजनेसाधु । तत्रसाधुरितियत् । नञ्जन्यतेवा । जनेर्यक् । तकिशसिचतियतिजनिभ्योयद्वाच्य इतियद्वा ॥

अजप । त्रि । असद्ध्येतरि ॥ जपाभाववति ॥ पुं । छागपालके । यथा । ओषधीर्नामरूपाभ्याजानतेह्यजपावने इतिचरकः । अजम् अजान्वापाति । पारक्षणे । आतोमुपसर्गेइतिकः ॥

अजपा । स्त्री । सन्ध्यावन्दनहीनायाम् ॥ देवताभेदे ॥ गायत्रीविशेषे ॥ यथा । अजपांनामगायत्रींजीवोजपतिनित्त्यश' । अजपांजपतोनित्त्य पुनर्जन्मनंविद्यते इति । अस्याविधानंदक्षिणामूर्त्तिसंहितायांस्पष्टम ॥

अजपात् । पुं । पूर्वभाद्रपदनक्षत्रे ॥

अजपाद' । पुं । विष्णुपदे

अजभक्ष' । पुं । वर्वुरवृक्षे ॥ इतिराजनिर्घण्ट ॥

अजमीढ' । पुं । युधिष्ठिरे ॥ इतित्रिकाण्डशेष. ॥

अजमोदा । स्त्री । उग्रगन्धायाम् ॥ यवान्याम् ॥ अजमोदयति । मुदह र्षे । णयन्तः । कर्मण्यण् । अजादित्वाट्टाप् ॥ यद्वा । अजेभ्यमोदते मोदतेवा । पचाद्यच् घञ्वा ॥ अजमोदाकटुस्तीक्ष्णादीपनीकफवातनुत् । उष्णाविदाहिनी हृद्यावृष्यावलकरी लघुः । नेचामयक्रमिच्छर्दिहिध्माव स्तिरुजोहरेत् ॥

अजम्भः । पु । भेके ॥ नसन्तिजम्भाःदन्ताः अस्य ॥ इतिशब्दरत्नावली ॥

अजयः । पुं । पराजये ॥ राढदेशप्रसिद्धनदविशेषे ॥

अजया । स्त्री । भङ्गायाम् । विजयायाम् ॥

अजय्यम् । त्रि । जेतुमशक्य ॥ नंजय्यम् ॥

अजरः । त्रि । जरारहिते ॥ पुं । आत्मनि । देवे ॥ नजीर्य्यति नविपरिणमते इत्यजरः आत्मेत्यर्थः ॥

अजरा । स्त्री । जीर्णदारुणि । गृहकन्यायाम् । घृतकुमारीतिप्रसिद्धायाम् ॥

अजर्य्यम् । न । सङ्गते । सौहृदे ॥ नजीर्य्यति । ऋषयोहानौ । नञ्पूर्वात् जीर्य्यतेः सङ्गतेविशेष्ये अजर्य्यंसङ्गतमितिकर्त्तरियनिपात्यते । तेन सङ्गतमार्य्येणरामाजर्य्यं कुरुद्रुतम् ॥ सङ्गतं युक्तम् ॥

अजलम्बनम् । न । स्रोतोञ्जने ॥

अजलोमा । पुं । शुयाशिम्बीतिगौडभाषाप्रसिद्धवृक्षे । महाहृस्वायाम् ॥ । न । अजलोम्नि ॥

अजवल्ली । स्त्री । मेषशृङ्ग्याम् । विषाण्याम् ॥

अजवीथी । स्त्री । दक्षिणमार्गे नक्षत्रविशेषाणांसञ्चाविशेषे ॥ यथा । मूलापाढोत्तरापाढा अजवीथ्य भिशब्दितेति ॥

अजशृङ्गी । स्त्री । विषाण्याम् । शृङ्ग्याम् । मेढासींगीतिख्यातायाम् ॥ अजःशृङ्गमस्याः ॥ अजशब्दोऽजशृङ्गसदृशेलाक्षणिकः । गौरादित्वान्ङीष् ॥

अजस्रम् । न । निरन्तरे । सन्तते ॥ कालत्रयावस्थायिनि ॥ नजस्यति । जसुमोक्षणे । नमिकम्पिस्म्यजसकमहिंसदीपोर इतिरः । क्रियाविशेषणत्वेऽस्यक्लीवत्वम् । द्रव्यविशेषणत्वे तुवाच्यलिङ्गत्वम् ॥

अजस्रम् । । नित्ये । सातत्ये ॥

अजहत्स्वार्था । स्त्री । उपादानलक्षणायाम् । अजहल्लक्षणायाम् । स्वीयार्थापरित्यागिन्यां लक्षणायाम् ॥ यथा । कुन्ताःप्रविशन्तित्यत्र कुन्तधारिणि पुरुषेलक्षणा ॥

अजहल्लक्षणा । स्त्री । अजहत्स्वार्थायाम् ॥ वाच्यार्थापरित्यागेनतत्सम्बन्धिनिवृत्तिरजहल्लक्षणेति । यथा । शोणोधावतीत्यत्रवाक्ये शोणगुणगमनलक्षणस्य वाक्यार्थस्यविरुद्धत्वातत्दपरित्यागेनतदाश्रयाश्वादिलक्षणयातद्विरोधपरिहार सम्भवादजहल्लक्षणा । शोणपदेस्ववाच्यशोणगुणापरित्यागेन तदाधारलक्षणेत्यर्थः ।

अजहल्लिङ्गः । पुं । स्वलिङ्गात्यागिनि ॥ विशेषणभूतोपि स्वलिङ्गात्यागीश ब्दोऽजहल्लिङ्गश्च्युच्यते ॥

अजहा । स्त्री । शूकशिम्बाम्, ॥ कपिकच्छाम् ॥

अजा । स्त्री । मायायाम ॥ छागल्याम् ॥ अजति । अजगतौ । पचाद्यच् ।.अजाद्यतष्टाप् ॥ नजायते इतिवा ॥ (आविभ्यामितिनिर्देशान्नवी । अजा)

अजागर । पुं । भृङ्गराजे ॥ त्रि । जागरणरहिते ॥

अजाजी । स्त्री । काकोदुम्बरिकायाम् ॥ कृष्णजीरके ॥ श्वेतजीरके ॥ इतिराजनिर्घण्टः ॥ अजमजति । अजगतिक्षेपणयोः । कर्मण्यण् । ङीप् । वहुलतग्रीतिवीत्न ॥

अजाजीव । पुं । छागोपजीविनि । जाबाले ॥ अजाआजीवो जीविकाऽस्य ॥

अजातशत्रुः । पुं । युधिष्ठिराख्यपाण्डवे ॥ स्वयमविद्वेषणशीलत्वात्अजातशत्रुर्यस्य ॥

अजातिः । स्त्री । अनुत्पत्तौ ॥ हेतुफलयोः कार्यकारणभावानुपपत्तौ ॥ पूर्वापरापरिज्ञानमजातेःपरिदीपकम् । नियतपौर्वापर्येनिर्द्धारितेजाति सिद्धातितदभावेतदसिद्धिरित्यर्थः॥त्रि । जन्मरहिते ॥ जातिर्जन्मतद्रहितः ॥ अविद्यमानाजातिरस्यवा ॥

अजादनी । स्त्री । क्षुद्रदुरालभायाम् ॥

अजादुग्धम् । न । छागीदुग्धे ॥

अजानेय । पुं । अश्वभेदे । उत्तमाश्वे ॥ त्रि । निर्भये ॥

अजान्त्री । स्त्री । नीलवृक्षायाम् । नीलावोनाइतिभाषा ॥ वृद्धदारके ॥

अजापाल । पुं । अजाजीवे ॥ अजा पालयति । पालनरक्षणे । कर्मण्यण् ॥

अजाप्रिया । स्त्री । वदर्य्याम ॥

अजि । पु । तेजसि ॥ अजति वीयते वा । अजगतिक्षेपणयोः । खनिकष्यजी त्यादिनाइप्रत्ययः ॥

अजीतः । पुं । विष्णौ ॥ तीर्थङ्करजिनभेदे ॥ भाविबुद्धे ॥ त्रि । अनिर्जिते ॥ नजीयतेऽस्य । जिअभिभवे । क्त. । नजितः ॥

अजितसम्भवः । पुं । मनोजे ॥ बुद्धभेदे ॥

अजितात्सम्भवोयस्य ॥ त्रि । आभ्या मन्यस्मिन् ॥

अजिनम् । न । चर्मणि ॥ त्रि । अवृद्धके ॥ अजति वीयतेवा ।अजगतौ । अजेरजवेति इनच् ॥

अजिनपत्रा । स्त्री । चर्मदव्याम । जतुकायाम् ॥ अजिनमिवपत्रमस्याः ।

अजिनपत्री । स्त्री । जतुकायाम ॥

अजिनयोनिः । पुं । हरिणे ॥ अजिनस्ययोनिः ॥ कदलीकन्दलीचीनश्चमूरुप्रियकावपि । समूरुश्चेतिहरिणा अमीअजिनयोनयः ॥

अजिरम् । न । प्राकाराद्बहिःक्रीडास्थाने । प्राङ्गणे ॥ वाते ॥ विषये । रूपादौ ॥ दर्दुरे ॥ तनौ ॥ अजन्त्यस्मिन्नेनवा । अजगतौ । अजिरशिशिरेतिसाधु ॥ नजीर्यति । जृषवयोहानौ । अजिरशिशिरेतिकिरच्क्त वर्णलोपश्चनिपात्यतइत्युक्तदशपादीवृत्तौ ॥

अजिरा । स्त्री । नद्याम् ॥

अजिह्मः । त्रि । सरले । ऋजौ ॥ भिन्नोजिह्मात् ॥

अजिह्मगः । पुं । शरे ॥ जिह्मस्याभाव । अजिह्ममृजुगच्छति । गमॢगतौ । अन्येष्वपीतिडः । त्रि ।अवक्रगे ॥

अजिह्मः । पुं । भेके ॥ भिन्नौ ॥ यथा । इदमिष्टमिदंनेति योऽस्मिन्नपिनसज्जते । हितसत्यमितवक्तितमजिह्मंप्रचक्षते ॥ त्रि । जिह्वाशून्ये ॥ नविद्यतेजिह्वायस्य ॥

अजीकवः । पुं । अजगवे । पिनाके ॥

अजीगर्त्तः । पुं । शुनःशेफस्यपितरि । ऋषिविशेषे ॥

अजीर्णम् । न । अपाके । पक्वाशये । रोगभेदे ॥ नजीर्णम् ॥ अनात्मवन्तःपशुवद्भुञ्जतेये ऽप्रमाणतः । रोगानीकस्यतेमूलमजीर्णं प्राप्नुवन्तिहि ॥ अनात्मवन्तःअबुद्धिमन्तः। त्रि । जीर्णाभावविशिष्टे॥

अजीर्यन् । त्रि । वयोहानिमप्राप्नुवति ॥

अजीवः । त्रि । मृते ॥ अवसन्ने ॥ अनेकान्तवादिनां द्वितीयेपदार्थे । सचपुद्गलाकाशधर्माधर्मास्तिकायैश्चतुर्विध. ॥

अजीवनिः । स्त्री । शापोक्त्यजीवनाभावे ॥ जीवनाभावे ॥ शापे ॥ अजीवनिस्तवभूयात् ॥

अजैकपात् । पुं । रुद्रविशेषे ॥ पूर्वाभाद्रपदनक्षत्राधिदैवते ॥

अजैकपादः । पुं । रुद्रविशेषे ॥

अज्जुका । स्त्री । नाट्योक्त्यागणिकायाम् ॥ अर्जति । अर्जअर्जने । समि

कसइतिवाहुलकादुकनरस्यजः ॥

अज्झटा। स्त्री। भूम्यामलक्याम्। वितुन्नके स्पृश्यमास्वर्ये। अतआस्वर्यकारीभल्लसघातोऽस्या॥ अत्तिक्षिप्। झटति। झटसघाते। अच। टाप्। अज्ञासौझटाचवा॥

अज्झल.।पुं। अङ्गारे। कोकिले। अगाराइतिभाषायाम् इतिचिकाण्डशेषः ॥ न। फलके। चर्मणि। ढाल इतिभाषायाम्॥ इतिहेमचन्द्रः॥

अज्ञः। त्रि। जडे। श्रुतितात्पर्यानभिज्ञे॥ अनधीतशास्त्रत्वेनात्मज्ञानशून्ये अविवेकिनि॥ मूर्खे॥ नजानातीति। ज्ञाअवबोधने। इगुपधज्ञाप्रीकिरःकः॥

अज्ञातः। त्रि। अज्ञानेनावृते। अविदिते॥ नज्ञात॥ यथा। अज्ञातकुलशीलस्यवासोदेयोनकर्हिचित्। मार्जारस्यहिदोषेणहतोगृद्धोजरद्गवइतिहितोपदेश॥

अज्ञानम्। न। अविद्यायाम्॥ ज्ञानविरुद्धमज्ञानम्। ज्ञाननिवर्त्यत्वात्॥ यथा। एकशत्रुर्नद्वितीयोस्तिशत्रुरज्ञानतुल्यःपुरुषस्यराजन। येनाविष्ट कुरुतेकार्यतेचघोराणिकर्माणिसुदारुणानीति॥ विपरीतदर्शने॥यत्प्रसादादविद्यादिसिध्यतीवदिवानिशम्। तमप्यपन्हुतेऽविद्वानात्मानस्यास्तिदुष्करम्॥ प्रपञ्चोपादाने। अविवेके। आवरणविक्षेपशक्तिमति। अनाद्यनिर्वाच्ये। अनृते। अनर्थव्रातमूले। आत्माश्रयविषये॥यथा। यस्याज्ञानभ्रमस्तस्याभ्रान्तःसम्यक्चवेत्तिसः। जडनिवृत्त्यात्मकत्वान्नातोऽज्ञानजडाश्रयमिति॥ अविद्यामायादिशब्दवाच्येतमसि॥ अमानित्वादिविपरीत यन्मानित्वादिविंशतिसंख्याक तस्मिन॥ कर्त्तव्याकर्त्तव्यादिविषयविवेकाभावे॥ लक्षणन्तु। सदसद्भ्यामनिर्वचनीय त्रिगुणात्मक ज्ञानविरोधि भावरूपं यत्किञ्चिदितिवदन्ति॥ तच्च। मूलकारणत्वात् सत्त्वरजस्तमोगुणानां साम्यावस्थारूपत्वाच्च मूलप्रकृति'प्रलयावस्था अव्यक्तम् अव्याकृतम् महासुषुप्ति' कूटवन्निर्विकारेणतिष्ठतीति कूटस्थम ज्ञान विनानश्वरतीत्यक्षरमितिव्यपदिश्यते॥ अविज्ञात चाज्ञानमिति न्यायसूत्रम्। ५। ६०। भाष्येत्त'। चकारस्सपरिषदा विज्ञातस्येत्यादनुकर्षणार्थः। तथा च। परिषदाविज्ञातस्य वादिनाविरभिहितस्याप्य विज्ञानमित्यर्थः'। इदञ्च किमुक्तमसि बुध्यतएवनेत्यादि

(छ: mid-text minor uncertainties)

विष्कारणेनज्ञातुंशक्यते इत्यर्थः ॥ त
मआदिपञ्चसु ॥ तम १ । मे हः २ ।
महामोह ३ । तामिस्र ४ । अ
न्धतामिस्रम् ५ । इति । ष्टकाले
ब्रह्मा प्रथमम् पञ्चप्रकार अज्ञान स
सर्ज इतिश्रीभागवतम् ॥

अज्ञानकार्य्यम । न । स्थूलसूक्ष्मप्रपञ्च
द्वये ॥ अज्ञानस्यकार्य्यम् ।

अज्ञानजम । चि । अज्ञ नोपदाने ।
अज्ञानादावरणशक्तिरूपादुद्भूते ॥ अ
ज्ञानाज्जातम् । जनी० । डः ॥

अज्ञानप्रभवः । पुं । अज्ञानात् स्वस्व
रूपास्फुरणात् प्रभवतीति व्युत्पत्त्या
समस्तप्रपञ्चे ॥ चि । अज्ञानादुत्पन्ने ॥

अज्ञानशक्ति । स्त्री । आवरणशक्तिविक्षे
पशक्त्योः ॥ अज्ञानस्यशक्ति ॥

अज्ञानसम्भूतः । चि । अविवेकादुत्पन्ने ॥
अज्ञानात्सम्भूतः ॥

अज्ञानसम्मोह । पुं । अज्ञाननिमित्त
विपर्यये ॥ अज्ञानेनसम्मोह ॥

अज्ञानी । चि । अविदुषि । अज्ञान
विशिष्टे ॥ आतत्त्वबोधमज्ञानीवध्य-
तेनन्तजन्मभि ॥

अज्ञेय । चि । ज्ञानाविषये ॥

अञ्चतिः । पुं । मारुते ॥ अञ्चति ।
अञ्चु । अञ्चेः कोवेत्यतिः ॥

अञ्चलः । पुं । वस्त्रान्ते । आँचर इति
आचल इतिच भाषा प्रसिद्धे ॥

अञ्चितम् । चि । पूजिते ॥ शोभने ॥
अञ्च्यतेस्म । अञ्चुपूजायाम् । क्तः ।
अञ्चे पूजायामितीट । नाञ्चे पूजा
यामितिनलोपाभावः ॥

अञ्जनम् । न । कज्जले ॥ अक्तौ ॥
सौवीरे ॥ रसाञ्जने ॥ मसौ ॥ पुं ।
दिङ्मतङ्गजे । अञ्जनवर्णेप्रतीचि
दिग्गजे ॥ उपाधौ ॥ ज्योत्स्नाम् ॥ अ
ज्ञाने । आवरणे ॥ अज्यतेनयनम-
नेन । अञ्जूव्यक्त्यादौ । करणेल्युट् ॥
दिवानतुप्रयोक्तव्यं नेत्रयोस्तीक्ष्णम-
ञ्जनम । विरेकदुर्वलाद्दृष्टिरादित्य
प्राप्यसीदति ॥

अञ्जनकेशी । स्त्री । हट्टविलासिनीना
मगन्धद्रव्ये ॥ अञ्जनमिवकेशाअस्याः ॥

अञ्जना । स्त्री । वायुपत्न्याम् । हनु
मन्मातरि ॥

अञ्जनाधिका । स्त्री । अञ्जनिकायाम् ॥

अञ्जनावती । स्त्री । सुप्रतीकाख्यदिग्ग
जभार्य्यायाम् ॥ अञ्जनवर्णत्वात्अञ्ज
नमस्त्यस्याः । मतौवह्वचइतिदीर्घः ॥

अञ्जनिका । स्त्री । ज्येष्ठीविशेषे । अ
ञ्जनहारी इतिभाषाप्रसिद्धे । छा-
लिन्याम् ॥ क्षुद्रमूषिकायाम् ॥

अञ्जनी । स्त्री । लेप्यनार्य्याम चन्द-
नादिलेपनयोग्यायाम् ॥ कटुकावृ-

च्चे ॥ काखाञ्जनीदृच्चे ॥

अञ्जलि.। पुं। हस्तसम्पुटे। मिखितप्रह्व त्यो.॥ कुडवपरिमाणे ॥ अञ्ज्यतेऽने न। अञ्जूव्यक्त्यादौ। ऋतन्यञ्जीत्य ञ्जेरलिच्॥

अञ्जलिकारिका। स्त्री। लज्जालुके। स मञ्जायाम्॥ पुत्तलिकायाम॥ त्रि। साञ्जलौ॥ अञ्जलेःकारिका॥

अञ्जलिनी। स्त्री। लज्जालुके॥

अञ्जसः। त्रि। प्राञ्जले। अवक्रे॥

अञ्जसा। ा। साचत्॥ तत्त्वे॥ शीघ्रे॥ आर्जवे॥ अनायासे॥ अञ्जनम्। अ ञ्जूव्यक्त्यादौ। कृत्यल्युटोवहुलमि ति भावेपचाद्यच्। अञ्जयति साय तिवा। षो अन्तकर्मणि षैच्चयेवा। पचाद्यच्क्विब्वा॥

अञ्जसाकृतम्। त्रि। आर्जवेनकृते॥ अ ञ्जसउपसङ्ख्यानादऽलुक॥

अञ्जि.। पुं। प्रेषणिके। प्रेरके॥

अञ्जिष्ठ'। पुं। भास्करे॥ अनक्ति। अञ्जू व्यक्तिम्रचणकान्तिगतिषु। ऋतन्य ञ्जीत्यादिनाअञ्जेरिष्ठच्॥

अञ्जीरम। न। ख्यातेवृच्चभेदे॥ अस्यगु णाः। शीतलत्वम्। स्वादुत्वम्। गुरुत्व म। वायुपित्तरक्तक्रिमिशूलहृत्पीडाक फमुखवैरस्यनाशित्वम्। अग्निकारित्व च्चेतिराजनिर्घण्टराजवल्लभौ॥ लघ्व

क्षीरमस्मादल्पगुणम्॥

अट्। ा। आश्चर्ये॥

अटनम्'न। भ्रमणे॥ अटगतौ। भा वेल्युः॥

अटनि.। स्त्री। चापाग्रभागे॥ अटति गुणोऽनेन। अटगतौ। वाहुलकादनि॥

अटनी। स्त्री। चापाग्रभागे। धनुष्को ट्याम्॥ कृदिकारादितिवाङीष्॥

अटरूष'। पुं। वासके॥ अटान्गच्छतो रूषति। रूषहिंसायाम्। मूलविभु जादित्वात्कः॥

अटरूष। पुं। वासके॥ अटै रूष्यति। रूषश्लिश्रणे। इगुपधेतिकः॥

अटवि। स्त्री। वने॥ अटन्त्यत्र। अट गतौ। पद्यटिभ्याममवि॥

अटवी। स्त्री। अरण्ये॥ अटन्त्यत्र। अ टगतौ। पद्यटिभ्याममविः। कृदिका रादितिवाङीष्॥

अटा। स्त्री। भ्रमणे। पर्यटने॥ इति रत्नकोषोनीलकण्ठश्च॥ अटनम्। अट०। भिदादिपाठादङ॥

अटाट्या। स्त्री। भ्रमणे। पर्यटने॥ अ टनम्। अट०। परिचर्यापरिसर्यामृग याऽटाट्यानामुपसंख्यानमित्यटते श यक्रियाशब्दस्यद्वित्वम् पूर्वभागेयकार निवृत्तिर्दीर्घश्चनिपात्यते॥

अट्ट'। पुं। हर्म्यपृष्ठे परिनिकेते। चौ

मे ॥ अत्यर्थे ॥ हट्टे ॥ गृहान्तरे ॥ चतुष्के ॥ प्राकाराग्रस्थितरथ्यागृहे ॥ न । ओदने ॥ अद्यते । अट्टअतिक्रमणे । कर्मणिघञ् । अट्टयतिवा । अच् ॥ शुष्के ॥

अट्ट । । । उच्चैरर्थे ॥ अत्युच्चे ॥

अट्टनम् । न । चक्रफलास्त्रे ॥ इतिचिकाण्डशेषः ॥

अट्टहास । पुं । महाहासे । अत्यर्थहासे ॥ हसिते ॥ अट्टश्चासौहासश्च ॥ शिवे ॥ रिहस्तानविशेषे ॥ अट्टहासेमहानन्दादेवीवर्त्तते ॥ अट्टहासेमहानन्दोमहानन्दामहेश्वरीत्यागम. ॥

अट्टहासकः । पुं । कुन्दपुष्पवृक्षे ॥

अट्टहासी । पुं । शिवे ॥ अट्टहासोऽस्यास्ति । इनिः ॥

अट्टाल । पुं । सौधोच्चगृहे । प्राकारादुपरितने उन्नतस्थाने ॥ यथा । भज्यमानपुरोद्यानप्राकाराट्टालगोपुरमिति श्रीभागवतम् ॥

अट्टालकः । पुं । सौधोच्चगृहे । उपरितनगृहे । चौमे । अट्टे । अट्टाइतिभाषायाम ॥

अट्टालिका । स्त्री । सौधोच्चगृहे । अटारी इतिभाषाप्रसिद्धे । नृपागारे ॥ इतिजटाधरः ॥

अट्टालिकाकारः । पुं । शूद्रागर्भेचित्रकारौरसजातजातिविशेषे । राजइतिभाषा ॥ यथा । कुलटायाञ्चशूद्रायांचित्रकारस्यवीर्यतः । बभूवाट्टालिकाकारः पतितोजारदोषत इतिब्रह्मवैवर्त्तपुराणम् ॥

अट्टिका । स्त्री । शाकादिवट्टमुष्टौ । अट्टो इतिभाषा ॥

अड्या । स्त्री । भ्रमणे । पर्यटने ॥ तीर्थचिकवृथाड्याचकामजोदश्वकोगण इतिमनुः ॥

अडुः । पुं । लकुचद्रुमे ॥

अणकः । चि । कुत्सिते । गर्ह्ये ॥ अणति । अणशब्दे । पचाद्यच् । कुत्सायांकन् ॥

अणव्यम । न । व्रीहिभित्क्षेत्रे । काणवीने ॥ अणूनांभवनक्षेत्रम् । विभाषातिलमाषोमाभङ्गाणुभ्य इतियत ॥

अणिः । स्त्री । पुं । अक्षाग्रकीलके । रथचक्राग्रस्थितकीले ॥ कओ । सूच्याग्रे ॥ सीम्नि ॥ अणति । अणशब्दे । सर्वधातुभ्यइन ॥

अणिमा । पुं । ऐश्वर्य्यविशेषे ॥ सचअष्टविभूतिष्वेका । यतःअणुर्भवतिशिलामपिप्रविशति । यत्प्रभावात्देवाःसिद्धाश्चसूक्ष्मीभूयालक्षिताः सर्वचविचरन्ति ॥ अणोर्भाव. । इमनिच् । टेरिति टिलोपः । इष्टेमेयस्तु ॥

अणिष्ठः । चि । अणुतमे ॥

अणुम्

अणीयान् । त्रि । अतिसूक्ष्मे । अत्यल्पे । सूक्ष्मतरे । कनीयसि ॥ अयमनयोरतिशयेनाणुः । अजादीगुणवचनादेवेतीयसुन् ॥

अणु । पुं । चीणाइतिख्याते व्रीहिविशेषे ॥ लेशे ॥ परमाणौ ॥ पुरुषे । आत्मनि॥ सौक्ष्म्यातिशयशालित्वादणुः । पृथिव्याद्याकाशान्तानांभूतानांपूर्वपूर्वमपेक्ष्योत्तरोत्तरस्य सौक्ष्म्यातिशयान्मूलकारणस्य सर्वातिशायिसौक्ष्म्यवत्तयाअणुरिवाणुरितिसौक्ष्म्यगुणयोगात्क्षीणानामात्मनोऽणुरिति॥ त्रि।सूक्ष्मे ॥ अणति अण्यतेवा । अण शब्दे। ऋणाभ्रेभ्य ॥ धान्येनिदिग्भ्युर्वा॥

अणुकः । त्रि । निपुणे ॥ अल्पे ॥ सूक्ष्मे ॥ अणुप्रकार । स्थूलादिभ्यः प्रकारवचनेकन् ॥ यावादिषुखलुनिपुण इतिस्वार्थेकनवा ॥

अणुभा । स्त्री । विद्युति ॥

अणुमाचिक' । पुं । पुर्य्यष्टकयुक्तेजीवे ॥ अणवोमात्राः पुर्य्यष्टकरूपायस्यसोऽणुमाचिक' ॥

अणुरेवती । स्त्री । दन्तीवृक्षे ॥

अण्डम् । न । मुष्के ॥ पेशीकोशे । पक्ष्यादिप्रादुर्भावककोशे । अण्डाइति भाषाप्रसिद्धे ॥ नातिस्निग्धानिहृष्याणिस्वादुपाकरसानिच।वातशान्यति

अतसु

शुक्राणि गुरूण्यण्डानिपक्षिणाम् ॥ वीर्य्ये ॥ अमन्यस्मात्अमगत्यादिषु। अमन्ताडुः ॥ अमन्तिसम्प्रयोगंयान्त्यनेनेतिवा ॥

अण्डक' । पुं । मुष्के । अण्डकोशे ॥ इति हेमचन्द्रः ॥

अण्डकोटरपुष्पी । स्त्री । नीलवराह्वायाम् । नीलवुन्हेतिख्यातायाम् ॥

अण्डकोषः । पुं । वृषणे । मुष्के ॥ अण्डयो.कोष' कुट्मल' ॥

अण्डजः । पुं । सरटे ॥ मत्स्ये ॥ खगे ॥ भषे ॥ अण्डजाःपक्षिणःसर्पानक्राम त्स्याश्चकच्छपा.। यानिचैवप्रकाराणि स्थलजान्यौदकानिच्चे तिमनुः ॥ अण्डाद्भवतीति ततोजायतेवा । जनीप्रादुर्भावे । पञ्चम्यामजाताविति डः । त्रि । अण्डजातमात्रे ॥ अण्डे जातः।सप्तम्यांजनेर्डः ॥

अण्डजा । स्त्री । मृगनाभौ ॥ इतिविश्वमेदिनीहेमचन्द्राः ॥

अण्डालुः । पुं । मत्स्ये ॥ इतिशब्दचन्द्रिका ॥

अण्डीरः । पुं । पुरुषे ॥ शक्ते ॥

अतटः । पुं । प्रपाते । शैलोश्चदेशे ॥ नतटमत्र ॥

अतसुणः । पुं । अलङ्कारविशेषे।यत्र । तद्रूपाननुकारश्चेदस्यतत्स्यादत

गुणः। यदितुतदीयवर्णसम्भवन्त्याम पियोग्यतायामिदन्यूनगुण नगृह्णी यात् तदाभवेदतद्गुणोनाम। उदाहरणम्। धवलोऽसि जइवि सुन्दर त इवितुए मज्झ रञ्जिअं हिअअम्। रा अभरिएवि हिअए सुहअ णिहित्तो णरत्तोसि॥ ※॥ अस्यसंस्कृतन्तु। धवलोसि यद्यपिसुन्दर तथापित्वया ममरञ्जित हृदयम्। रागभरितेपि हृदये सुभगनिहितोनरक्तोसीति॥ धवलोनिर्मलः श्वेतश्च रागोलौहि त्यमनुरागश्च। धवलपदस्य वृषभ परत्वमपिकेचिदाहुः। अत्रोत्तरार्द्धे अप्रस्तुतेननायकेननिवेदनीयत्वात्त स्यथाप्रकृतस्यहृदयस्यगुणाननुहरणा दतद्गुणोऽलङ्कारः॥ ※॥ अत्रातिरक्ते नापिमनसासयुक्तो नरक्ततामुपगत इत्यतद्गुणः। किञ्च। तदित्यप्रकृत मस्येतिच प्रकृतमत्र निर्दिश्यते ते नयद प्रकृतस्यरूप मकृतेन कृतोपि निमित्तान्नानुविधीयते सोऽतद्गुणइ त्यपिप्रतिपत्तव्यम्। यथा। गाङ्गम म्बुसितमम्बुयामुन कज्जलाभमुभय त्रमज्जतः। राजहंसतवसैवशुभ्रता चीयतेनचनचापचीयते॥

अतद्व्यावृत्तिः। स्त्री। प्रपञ्चनिरसने॥ तच्छब्देनब्रह्मोच्यते।अतच्छब्देनतद तिरिक्तमज्ञानादि। नतत् अतत्। तस्यातदः प्रपञ्चस्य व्यावृत्तिःनिरस नमित्यर्थात्॥

अतन्द्रितः। त्रि। अनलसे॥ नतन्द्रितः॥

अतर्कितः। त्रि। अविचारिते॥

अतर्क्यः। पुं। स्वबुध्यभ्यूहेनकेवलेनत र्केणातर्कितुमशक्येपरमात्मनि॥ स्व बुध्यभ्यूहेनकेवलेनतर्केणतर्क्यमाणे ऽणुपरिमाणेकेनचितस्थापितेआत्म नि। ततोऽणुतरमन्योऽभ्यूहति। ततो प्यन्योऽणुतममिति। नहितर्कस्यनि ष्ठाक्वचिद्विद्यते॥ त्रि। तर्कितुमशक्ये॥

अतलम्। न। पातालभेदे॥ त्रि। उ परि॥

अतलस्पर्शम्। त्रि। अतिगम्भीरे। अगा धे इत्यमरः॥ तलस्याधोभागस्य स्पर्शः। नास्तितलस्यस्पर्शोऽत्र॥

अतलस्पृक्। त्रि। अगाधे॥ इतिहेम चन्द्रः॥

अतलादिः। पुं। अधोऽधोविद्यमाने ष्वतलवितलसुतलरसातलतलातल महातलपातालनामकेषुसप्तसु॥ अतलमादिर्यस्य वितलादिसमूहस्य सोयमतलादिः॥

अतः। अ। हेतौ। कारणे॥ अपदेशे॥ निर्देशे॥ एतस्मात्। तसिल्।

एतद्दोान् ॥

अतसः । पुं । वायौ ॥ क्षौमे ॥ प्रहरणे ॥ आत्मनि ॥ अतति । अतसातत्यगमने । अत्यविचमितमिनमीत्यादिना ऽसच् ॥

अतसी । स्त्री । क्षुमायाम् । प्रसिद्धधान्ये ॥ यथा । अतसीमधुरातिक्ता स्निग्धापाकेकटुर्गुरु । उष्णाद्दक्शुक्रवातघ्नीकफपित्तविनाशिनीति भावप्रकाशः ॥ । गौरादि ॥

अतसीतैलम् । न । अतसीस्नेहे ॥ स्नेहे तैलच् । अतसीतैलमाग्नेय स्निग्धोष्णकफपित्तकृत् । कटुपाकमचक्षुष्य बल्यवातहरगुरु ॥ मलकृद्रसतः स्वादुग्राहित्वग्दोषहृद्घनम् । बस्तौ पाने तथाभ्यगेनस्येकर्णस्यपूरणे ॥ अनुपानविधौचापि प्रयोज्यवातशान्तये ॥

अतस्क । त्रि । असयतेन्द्रिये ॥

अति । T । प्रशसायाम् ॥ प्रकर्षे ॥ लङ्घने ॥ अतिशये । नितान्ते ॥ असम्भृतिक्षेपे ॥ स्तुतौ ॥ पूजायाम् ॥ अतति । अतसातत्यगमने । इन्प्रत्ययः ॥

अतिकटुः । त्रि । निम्बादौ ॥ अतिशयेनकटुः ॥

अतिकथः । त्रि । अश्रद्धेये ॥ नष्टधर्मे ॥ नष्टे ॥ अतिक्रान्ता कथायस्य ॥

अतिकथा । स्त्री । अपार्थभाषणे ॥

अतिकन्दः । पुं । हस्तिकन्दवृक्षे ॥

अतिकृति । स्त्री । पञ्चविंशत्यक्षरायां वृत्तौ ॥

अतिकृच्छ्रम् । न । व्रतविशेषे ॥ यथा । एकैकग्रासमश्नीयात् त्र्यहाणित्रीणिपूर्ववत् । त्र्यहचोपवसेदन्त्यमतिकृच्छ्चरन द्विज ॥ इतिस्मृति. प्रायश्चित्तविवेके ॥

अतिक्रमः । पुं । अतिपाते । क्रमोल्लङ्घने ॥ अतिक्रमणम् । क्रमुपादविक्षेपे । घञ् । नोदात्तोपदेशेतिन वृद्धि. ॥ अभिक्रमे ॥ अहितान् प्रत्यभीतस्य रणेयानमतिक्रमइत्यमरः ॥

अतिक्रमणम् । पुं । उचिताद्धिकस्यानुष्ठाने ॥ निष्फलेपिवस्तुनिक्रियाप्रवृत्तौ ॥ यथा । अतिसिक्तमेव भवता । अत्यातिरतिक्रमणेचेतिकर्मप्रवचनीयसञ्ज्ञयाषत्वाभावः ॥

अतिक्रमणीयः । त्रि । अतिक्रमणार्हे ॥ यथा । महात्मानातिक्रमणीयोपिजानतेति ॥

अतिक्रान्तः । त्रि । अतीते ॥ कृतातिक्रमे ॥

अतिगण्डः । पुं । षष्ठयोगे ॥ अत्रजातस्य फलयथा । कलिप्रियोवेदविनिन्दकश्च धूर्त्त.कृतघ्नोगलरोगयुक्त. । सरोषमदे

रं पुरुषोतिदीर्घं प्रकाण्डगण्डस्त्वति गण्डअस्मेति । त्रि । बृहद्गण्डे ।

अतिगन्ध । पुं । भूतृणे । चम्पके । मुद्गरवृक्षे । गन्धके । इतिराजनिर्घण्टः ।

अतिगन्धालुः । पुं । पुत्रदात्रीलतायामितिराजनिर्घण्टः ।

अतिगम्भीरः । त्रि । दुष्प्रवेशे । महासमुद्रवत्प्रवेष्टुमशक्ये ।

अतिगर्वितः । त्रि । अहङ्कारातिशयशालिनि । समुन्नद्धे । अतिशयेनगर्वितः ।

अतिगुहा । स्त्री । पृश्निपर्ण्याम् । त्रि । गुहातिक्रामके ।

अतिगुह्याष्टकम । न । श्रीशैलादिषु । यथा । श्रीशैलजल्पकेदारभैरवाम्रातकेश्वराः । हरिश्चन्द्रमहाकालमध्याः सातिपदार्थाविति मृगेन्द्रसंहिता ।

अतिचरः । त्रि । शीघ्रगे ।

अतिचरा । स्त्री । स्थलपद्मिन्याम् । चारुण्याम । पद्मचारिण्योषधौ । अतिचरति । चरगतिभक्षणयोः । पचाद्यच् ।

अतिचारः । पुं । शीघ्रगमने । अतिक्रम्यगमनम् । कुजादिपञ्चग्रहाणांराशिभोगकालासमाप्तौ राश्यन्तरगमनम् । तच्चपूर्वराशिगमनेवक्रातिचारः । परराशिगमनेअतिचारः । एतौगुरोश्चेद्दकालोभवति । गुरुस्तुयदिपुनः पूर्वराशिनायातितदामहातिचारः । तेनलुप्तसंवत्सरोभवतिग्रहाणांस्वभोग्यमानराशौ वपिवक्रातिचारौभवतः । तत्रनाकालः । इतिस्मृतिज्योतिषे उक्तम् ।

अतिच्छत्रः । पुं । छत्रायाम् । स्थूलतृणविशेषे । रक्तवर्णकोकिलाक्षके तालमखानाइतिभाषाप्रसिद्धे । पाताले । जलतृणभेदे । अतिक्रान्तश्छत्रम् ।

अतिच्छत्रकः । पुं । भूतृणे ।

अतिच्छत्रा । स्त्री । शतपुष्पायाम् । शलुपा इति सौरीइतिच गौडभाषाप्रसिद्ध शताह्वायाम । सौंफ इति भाषा । छत्रमतिक्रान्ता अत्यादय इतिसमासः ।

अतिजगती । स्त्री । त्रयोदशाक्षरायां वृत्तौ ।

अतिजवः । त्रि । अतिवेगाढ्ये । जङ्घाले । अतिशयितोजवोवेगोयस्य ।

अतिजागरः । पुं । नीलक्रौञ्चे । नीलबके ।

अतिडीनम् । न । पक्षिणःप्रचण्डगमने दीर्घपतनेवा ।

अतितितीर्षन् । त्रि । अतितर्तुमिच्छति ।

अतितीक्ष्णा । त्रि । मरीचादौ ॥ पुं । शोभाञ्जने ॥

अतितीव्रा । स्त्री । गण्डदूर्वायाम् ॥

अतिथि । पुं । कुशपुत्रे ॥ त्रि । आगन्तुके । अदृष्टपूर्वे गृहमागते ॥ कोपे ॥ तिथिभिक्षे ॥ अतति । अततसातत्त्यगमने । ऋतन्यञ्जीत्यतेरिथिन् । नविद्यतेद्वितीयातिथिरस्येतिवा ॥ यथा । एकरात्रन्तुनिवसन्नतिथिर्ब्राह्मणः स्मृतः । अनित्यं हिस्थितोयस्मात्तस्मादतिथिरुच्यते । नैकग्रामीणमतिथिंविप्रसाङ्गतिकंतथा । उपस्थितंगृहेविद्यात् भार्यायत्राग्नयोपिवा इतिमनुः ॥ अध्वनीनोऽतिथिर्ज्ञेयइतिचस्मृति. ॥ सर्वास्ववस्थास्वतिथि र्नोपेक्ष्योपिगृहस्थितैः ॥ अतिथी । स्त्री । ॥

अतिथिपूजनम् । न । न्वयज्ञे ॥ इतिहेमचन्द्रः ॥

अतिथिसपर्या । स्त्री । अतिथिसेवायाम् । पञ्चमहायज्ञेषुन्वयज्ञे ॥ अतिथीनामदृष्टपूर्वाणां गृहमागतानांसपर्यणम् । सपरपूजायाम् । कण्ड्वादिभ्योयक् । अप्रत्ययात् । सपर्यापूजा ॥

अतिदिष्ट. । त्रि । अतिदेशविशिष्टे ॥ यथा । नसमानगोत्रांभार्यांविन्देत इत्यनेनशूद्रस्यापिसगोत्राकथननिषिध्यते इति चेत् अत्रोपदिष्टातिदिष्टगोत्रस्यैवनिषेधो नत्वतिदिष्टातिदिष्टशूद्रगोत्रादेरित्युदाहृतस्तम् ॥

अतिदीप्य । पुं । रक्तचित्रकवृक्षे ॥ इति राजनिर्घण्टः ॥

अतिदेशः । पुं । अन्यत्रश्रुतस्य अन्यत्रान्वये ॥ यथा । अन्यत्रैवप्रणीतायाःकृत्स्नायाधर्मसन्ततेः । अन्यत्रकार्यतःप्राप्तिरतिदेशोभिधीयतेइति ॥ प्रकृतात्कर्मणोयस्मात्तत्समानेषु कर्मसु । धर्मप्रवेशोयेनस्यात् सोतिदेशइतिस्मृत ॥ इतिचदर्शितोऽतिदेश पूर्वाचार्यैः ॥

अतिधन्वा ॥ पुं । ऋष्यन्तरे । शौनके ॥

अतिधृतिः । स्त्री । ऊनविंशत्यक्षरायां वृत्तौ ॥

अतिनु । त्रि । अतीतनौके ॥ नावमतिक्रान्त अत्यादयइतितत्पुरुषः । हस्वोनपुंसकइतिह्रस्व ॥ अतिनौः पुमान् स्त्री वा ॥

अतिपतनम् । न । अत्यये । अतिक्रमणे ॥

अतिपत्तिः । स्त्री । अतिपाते ॥

अतिपत्रः । पुं । हस्तिकन्दवृक्षे ॥ शाकवृक्षे ॥ इतिराजनिर्घण्टः ॥

अतिपन्थाः । पुं । सत्पथे ॥ अतिःपूजायाम् । कुगतीतिसमासः । नपूजनात् ॥

अतिपातः । पुं । अतिक्रमे । पर्यये ॥ अतिक्रम्यपतनम् । पत्लृगतौ ।

घञ् ।

अतिपातकम् । न । नवविधपापमध्ये गुरुतरपातके । तत्त्रिविधम् । पुंसो मातृदुहितृस्नुषागमनजन्यम् । स्त्रियास्तु पुत्रपितृश्वशुरगमनजन्यमिति प्रायश्चित्तविवेकः ॥

अतिपातकी । पुं । स्त्री । पापिविशेषे । यथा । मातरंभगिनींवापितथादुहितरंश्रिये । गत्वारोगानतोयेचमत्रागुरुनिघातकाः ॥ कुलधर्मंसमाश्रित्य पुनस्त्यक्तकुलक्रियाः । विश्वासघातिनोलोकाअतिपातकिनःस्मृताः ॥ इतिश्रीमहानिर्वाणतन्त्रम् ।

अतिपातितः । त्रि । अतिक्रान्ते ॥

अतिपेलवता । स्त्री । सुकुमारतरतायाम् ।

अतिप्रसक्तिः । स्त्री । अत्यन्तसेवने ।

अतिप्रसङ्गः । पुं । अतिप्रसक्तौ । अन्यस्योद्देशेन अन्यदोषस्यापिसम्बन्धानुप्राप्ते ।

अतिबला । स्त्री । कङ्कतिकायाम् । पीतवाट्यालके । विद्याविशेषे । मध्यबलम् । त्रि । बलिनि । अतिशयितबलं यस्यायस्मिन्वा ।

अतिभरः । पुं । अतिविस्तारे ।

अतिभीः । पुं । वज्रज्वालायाम् । त्रि । अतिभयान्विते ।

अतिभूमिः । स्त्री । अतिशये । आधिक्ये ॥ अमर्यादायाम् ॥ अतिक्रान्ताभूमिः । विपद्दिनदूषितातिभूमिरिति माघः ।

अतिमङ्गल्यः । पुं । बिल्वे । त्रि । मङ्गलाढ्ये । अतिशयमङ्गलजनके ।

अतिमर्यादम् । न । अतिशये । निर्भये । त्रि । तद्युक्ते । अतिशयिते ।

अतिमात्रम् । न । अतिमर्यादे । अतिशये । मात्रास्तोकं तामतिक्रान्तम् । गोस्त्रियोरितिह्रस्वः । अस्यक्रियाविशेषणत्वेक्लीवता । द्रव्यत्राचित्वेत्रिलिङ्गता ॥

अतिमानिता । स्त्री । आत्मनि पूज्यत्वातिशयभावनायाम् ।

अतिमुक्तः । त्रि । निस्सङ्गे । निष्फले । अतिशयेन मुक्तः । पुं । वासन्त्याम् । अतिक्रान्तो मुक्तां शौक्ल्यात् । गोस्त्रियोरिति ह्रस्वः । यद्वा । मुक्तान् विरक्तान् । तिनिशे । अतिशयितो मुक्तोविस्तारोऽस्य ।

अतिमुक्तकः । पुं । अतिमुक्तार्थे । तिनिशे । तिन्दुकवृक्षे । पुष्पवृक्षविशेषे । भ्रमरानन्दायाम् । अतिशयितो मुक्तोविस्तारोऽस्य ।

अतिमैत्रः । पुं । नवमतारायाम् । त्रि । परममित्रे ।

अतिमोदा । स्त्री । नवमल्लिकायाम् ॥
अतियातः । त्रि । अतिक्रम्यगते ॥
अतिरथः । पुं । योद्धृविशेषे । यथा ।
अमितान्योधयेद्यस्तुसम्प्रोक्तोतिरथस्तु स इति ॥
अतिरसा । स्त्री । मूर्वालतायाम् ॥ रास्नायाम् । क्लीतनके ॥
अतिरात्र. । पुं । यागविशेषे ॥ अतिक्रान्तोरात्रम् । अह सर्वैकदेशेत्यच् ॥
अतिरिक्तः । त्रि । अतिशयिते । श्रेष्ठे ॥ भिन्ने । अधिके । अतिरिच्यतेस्म । रिचिर् विरेचने । क्त ॥
अतिरुट् न । क्रोधाधिक्ये ॥
अतिरूक्षः । त्रि स्नेहशून्ये । पुं । कङ्कोद्रवादौ । अतिक्रान्तोरूक्षम् । अत्यादय इतिसमासः ॥
अतिरेक । पुं । पृथग्भावे । अतिशये ॥
अतिरोगः । पुं । क्षयव्याधौ ॥
अतिरोमश. । पुं । वनच्छागे । त्रि । रोमातिशयाढ्ये ॥
अतिरोमशा । स्त्री । नीलवुन्हायाम् ॥
अतिवक्ता । त्रि । वावदूके । वाचोयुक्तिपटौ । अतिवक्ति । साधुकारित्यनतृज्वा ॥
अतिवर्णाश्रमी । पुं । पञ्चमाश्रमिणि । सब्रह्मतसंहितायां मुक्तिखण्डेपञ्चमाध्याये परमेश्वरेणवर्णितः । यथा ।

ब्रह्मचारीगृहस्थश्च वानप्रस्थोयभिक्षुकः । अतिवर्णाश्रमीतेपिक्रमाच्छ्रुष्ठाविचक्षणा. । अतिवर्णाश्रमीप्रोक्तो गुरुः सर्वाधिकारिणाम् । नकस्यापि भवेच्छिष्योयथाहंपुरुषोत्तम ॥अतिवर्णाश्रमीसाक्षाद्गुरूणांगुरुरुच्यते । तत्समोनाधिकश्चास्मिन लोकेस्त्येवनसंशय. ॥ य.शरीरेन्द्रियादिभ्योविभिन्नसर्वसाक्षिणम् । पारमार्थिकविज्ञानसुखात्मानस्वयम्प्रभुम् ॥ परतत्त्वविजानातिसोतिवर्णाश्रमी भवेत् ॥ योवेदान्तमहावाक्यश्रवणेनैवकेशव। आत्मानमीश्वरंवेद सोतिवर्णाश्रमी भवेत् ॥ योवस्थात्रयनिर्मुक्तमवस्थासाक्षिणंसदा । महादेव विजानाति सोति० ॥ वर्णाश्रमादयोदेहेमाययापरिकल्पिता । नात्मनोबोधरूपस्यममतेसन्तिसर्वदा । इतियोवेदवेदान्तै सोति ० ॥ आदित्यसन्निधौ लोकश्चेष्टतेस्वयमेवतु । तथामेसन्निधावेवसमस्तंचेष्टतेजगत् ॥ इतियो वेद० ॥ सुवर्णेहारकेयूरकटकस्वस्तिकादय' । कल्पितामाययातद्वज्जगन्मय्येवसर्वदा । इतियोवेद० ॥ शुक्तिकायां यथातारकल्पितमाययातथा । महदादिजगन्मायामयमय्येवकल्पितम् ॥ इतियो० ॥ चाण्डालदेहेपश्वादिश

रीरेब्रह्मविग्रहे । अन्येषुतारतम्येन स्थितेषुपुरुषोत्तम । व्योमवत्सर्वदा व्याप्त सर्वसम्बन्धवर्जित. । एकरूपो महादेव. स्थित सोहपरामृत. इति यो° ॥ विमष्टदिग्भ्रमस्यापियथापूर्वा विभातिदिक् । तथाविज्ञानविध्वस्त जगन्मेभातितन्नहि । इतियो° ॥ यथास्वप्नप्रपञ्चोयमयिमायाविजृम्भित. । तथा जाग्रत्प्रपञ्चोपिमयिमायाविजृम्भित. । इतियो° ॥ यस्यवर्णाश्रमाचारोगलित.स्वात्मदर्शनात् । सवर्णाश्रमान्सर्वानतीत्यस्वात्मनिस्थित: ॥ यस्त्यक्त्वा स्वाश्रमान्सर्वान स्वात्मन्येव स्थित पुमान । सोतिवर्णाश्रमी प्रोक्त:सर्ववेदार्थवेदिभि: ॥ नदेहोनेन्द्रियं प्राणोनममे त्वबुद्ध्यहङ्कृती । न चित्तनैवसामायानचव्योमादिकजगत् ॥ नकर्त्तानचभोक्ताचनचभोजयिता तथा । केवलचित्सदानन्दब्रह्मैवात्मायथार्थत: ॥ जलस्यचलनादेव चञ्चलत्वयथारवे: ॥ तथाहङ्कारसंसारादेवससारआत्मन: ॥ तस्मादन्यगतावर्णाआश्रमाअपिकेशव । आत्मन्यारोपिताएवभ्रान्त्याते ऽनात्मवेदिना ॥ नविधिर्ननिषेधश्चनवर्ज्यावर्ज्यकल्पना । आत्मविज्ञानिनांमास्ति तथाचान्यज्जनार्दन॥ आत्मविज्ञानिनांनिष्ठामीदृशीमम्बुजेक्षण । मायामोहितमर्त्त्या नैवजानन्तिसर्वदा ॥नमांसचक्षुषानिष्ठाब्रह्मविज्ञानिनामियम् । द्रष्टुंशक्यास्वत:सिद्धाविदुषासैवकेशव ॥ यत्रसुप्ताजनानित्यप्रबुद्धस्तत्रसयमी । प्रबुद्धायत्रतेविद्वान् सुषुप्तस्तत्रकेशव ॥ एवमात्मानमद्वन्द्वनिराकारनिरञ्जनम् । नित्यशुद्धनिराभाससच्चिन्मात्रपरामृतम् । योविजानातिवेदान्तै:स्वानुभूत्याचनिश्चितम् । सोतिवर्णाश्रमीप्रोक्त. सएवगुरुत्तम. इति ॥

अतिवर्त्तुल: । पुं । वाँटुलाकडा इति गौडभाषाप्रसिद्धकलायविशेषे ॥

अतिवाद: । पुं । पारुष्यवादे । अप्रियवचसि ॥ अतिक्रम्यउक्तिरतिवाद: । घञ् ॥

अतिवादी । त्रि । सर्वानतीत्यवदितुशीले ॥

अतिवाहित: । त्रि । गमिते ॥

अतिविकट: । पुं । दुष्टहस्तिनि ॥ त्रि । अतिकराले ॥ अतिशयेनविकट' ॥

अतिविदाही । त्रि । सन्तापकेराजिकादौ ॥ अतिशयेनविदाही ॥

अतिविषा । स्त्री । अतीसाखे । पर्यायास्तु । अतिविषाशुक्लकन्दाचेयाविश्वाचभङ्गुरा । श्यामकन्दाप्रतिविषाशृ

ङ्गीचोपविषाविषेति ॥ अपिच । विषात्वतिविषाविश्वाभृङ्गी प्रतिविषा च या । शुक्लकन्दाचोपविषाभङ्गुराश्च वल्लभा ॥ विषासोष्णाकटुस्तिक्तापाचनोद्दीपनीहरेत्। कफपित्तातिसारामविषकासवमिकृमीनितिभावप्रकाश.॥ त्रिविधातिविषाज्ञेयाशुक्लाकृष्णातथारुणा।रसवीर्यविपाकेषुनिर्विशेषगुणाधिकेतिराजनिर्घण्टः ॥ त्रि । विषातिक्रामके । विषमतिक्रान्ता ॥

अतिवेलम । न । अतिशये ॥ त्रि । अतिशयिते॥ अतिक्रान्तवेलांमर्यादाम् । अत्यादयः क्रान्ताद्यर्थेद्वितीययेतिसमासः । अस्यक्रियाविशेषणत्वेक्लीवत्वम् । द्रव्यविशेषणत्वेतुत्रिलिङ्गत्वम ।

अतिव्यथा । स्त्री । पीडायाम् । अतिशययातनायाम् ॥

अतिव्याप्ति. । स्त्री । अतिशयव्यापने ॥ अलक्ष्येलक्षणगमने॥यथा।साध्याभाववदवृत्तित्वमितिव्याप्तिलक्षणे धूमवानवह्नेरित्यत्रधूमाभावाधिकरणह्रदवृत्तित्वाभावमादायअतिव्याप्तिरितितार्किकाः ॥ स्वाव्यवच्छिन्नप्राक्क्षणावच्छेदेन रविभुज्यमानराशीयरविसंयोगविशिष्टस्वान्तिमक्षणकत्वमलमासत्वम् । भानुलङ्घितेऽति

व्याप्तिवारणाय औत्पातिकभिन्नत्वेन विशेषणीयम् ॥ मुख्यफलजनकव्यापारजनकत्वे सति मुख्यफलाजनकत्वमङ्गत्वम् घटादावतिव्याप्तिवारणाय सत्यन्तम् इतितिथ्यादितत्त्वटीका ॥

अतिशक्तिता । स्त्री । विक्रमे । वीरसामर्थ्ये ॥ अतिशयिताशक्तिर्यस्य । तस्यभावः । तल् ॥

अतिशक्तिभाक् । त्रि । अतिशयशक्तिविशिष्टे॥

अतिशय । पुं । उत्कर्षे । अत्यर्थे ॥ अतिशेते । अतिपूर्वात्शीङ्पधात्वच् ॥ यद्वा । अतिशयनम् । भावे एरच् । अस्यद्रव्यवचनत्वेपिपुल्लिङ्गतैव । घञबन्ताःपुंसीतिवचनात् ॥ सतत क्रियान्तरेणाव्यवधानम् । अतिशयस्तुपौनःपुन्यमितिभेदः ॥

अतिशयितः । त्रि । अतिक्रान्ते ॥

अतिशयोक्तिः । स्त्री । अर्थालङ्कारभेदे ॥ अस्यलक्षणादयो यथा । निगीर्याध्यवसानन्तुप्रकृतस्यपरेणयत् । प्रस्तुतस्ययदन्यत्त्वयद्यर्थोक्तौचकल्पनम् । कार्यकारणयोर्यश्च पौर्वापर्यविपर्ययः । विज्ञेयातिशयोक्तिःसेति । उपमानेनान्तर्निगीर्णस्यो पमेयस्ययदध्यवसानंसैका । यथा । कमलमनम्भसि क

मले च कुवलये तानिकनकलतिका याम । साचसुकुमारसुभगेत्युपात परपराकेयम् ॥ अत्रमुखादिकमला दिरूपतयाध्यवसितम् ॥ यत्रतदेवा न्यत्वेनाध्यवसीयतेसापरा । यथा । अस्सलउहत्तणअ अस्साविअकाइ व त्तणच्छाआ । सामासामस्सपआवइ णो रेहधिअ णहोइ ॥ "अस्यसंस्कृत यथा । लउहशब्द.सौकुमार्यं । अन्यत् सौकुमार्यमन्याकापिचवर्त्तनच्छाया। श्यामाऽसामान्यप्रजापत्ते रेखैवनभव तीति ॥ वर्त्ततेजीवतीति वर्त्तनश रीरंतस्यछायाकान्ति. श्यामाषोडश वर्षिकीस्त्री सामान्यत. सर्वसाधार णोरेखैवेतिनिर्माणपरिपाटीरेखामा त्रेणापिनास्तीतिभावः । इयमन्यत्त्वव र्णनरूपातिशयोक्ति „ ॥ यत्रार्थस्ययदि शब्देनचेच्छब्देनवोक्तौयत्कल्पनमर्था दसम्भाविनोर्थस्यसाहृतीया । यथा । राकायामकलङ्कंचेदमृतांशोर्भवेद्व पु । तस्यामुखतदासाम्यपराभवम वाप्नुयात् ॥ कारणस्यशीघ्रकारितां वक्तुंकार्यस्यपूर्वमुक्तौचतुर्थी । यथा । हृदयमधिष्ठितमादौमालत्याःकुसुम चापवाणेन । चरमंरमणीवल्लभलो चनविषयंत्वयाभजतेति ॥

अतिशकरी । स्त्री । पञ्चदशाक्षरा

यांवृत्तौ ॥

अतिशायनम् । न । आधिक्ये । प्रकर्षे ॥ अतिपूर्वाच्छेतेर्ल्युट् । अतिशयनमे व । अतिशायनेतमबिष्ठनावितिनिर्दे शाद्दीर्घ ॥

अतिशीतम् । त । अतीतानिशीतानि- इतिविग्रहे अव्ययविभक्तीत्यादिनाऽ त्ययेऽव्ययीभाव. ॥ त्रि । शीतातिशय विशिष्टे ॥

अतिशेष' । त्रि । अतिशिष्टे । अवशिष्टे॥

अतिशोभनः । त्रि । अतिशयशोभायुक्ते ॥ श्रेष्ठे ॥ अतिशयेनशोभन ॥

अतिसर्गः । पुं । कामचारानुज्ञायाम् ॥ दाने ॥

अतिसर्जनम् । न । विलम्भे । दाने ॥ व धे ॥ सृजविसर्गे । ल्युट् ॥

अतिसहः । त्रि । अतिसहिष्णौ ॥ अत्य न्तसहते । षहमर्षणे । पचाद्यच् ॥

अतिसार' । पुं । उदरामये । बहुद्रवम लनि' सरणरोगे ॥

अतिसारकी । त्रि । अतिसारान्विते । सातिसारे ॥ अतिसारोऽस्यास्ति । वा तातीसाराभ्यांकुक्चेतीनिः ॥

अतिसृष्ट' । त्रि । दत्ते ॥ नियुक्ते ॥

अतिसौरभः । पुं । सहकारे ॥ अतिश यितसौरभमस्य ॥

अतिस्थूलः । त्रि । अत्यन्तपीने ॥ अत्य

लक्षणम् । मेदोमांसातिवृद्धत्वा-
च्चलस्फिगुदरस्तनः । अयथोपचयो
त्साहोनरोऽतिस्थूलउच्यते ॥ अयथो
पचयोत्साह ॥ नयथाऽउचितः उपच
योमांसोपचय. उत्साहोवलञ्चयस्य
सः ॥

अतिस्फिरः । त्रि । स्फीते । अतिशयित
स्फूर्त्तिशालिनि ॥

अतिहसितम् । न । अतिशयहास्ये ॥

अतिहास. । पुं । हास्यभेदे । सम्बद्धहा
से ॥ अतिहसनम् । हसेहसने । भा
वेघञ् ॥

अतिहिमम् । T । हिमस्यात्यये ॥

अतीत. । त्रि । वर्त्तमानध्वसप्रतियोगि
नि । अतिक्रम्यगते । भूतकाले ॥गते
। भूते ॥ यथा । ननस्यन्यूनसप्ताब्दे
नातीताशीतिवत्सरे । इतिवैद्यकप
रिभाषा ॥ मानप्रभेदे ॥ इतिसङ्गी
तशास्त्रम् ॥ अतिपूर्वादिणोगत्यर्था
कर्मकेतिकर्त्तरिक्त. ॥

अतीतकाल' । पुं । हेत्वाभासविशेषे ।
वाधिते ॥ यथा । कालात्ययापदिष्ट
कालातीतः । इतिन्यायसूत्रम् १ ।
४९ ॥ अतीतकालस्यसमानार्थकत्वा
त् कालातीतशब्देनोक्तम् । कालस्य
साधनकालस्य अत्ययेअभावे अपदि
ष्टः प्रयुक्तोहेतु' । एतेनसाध्याभाव
प्रमालक्षणार्थं इतिसूचितम् । सा
ध्याभावनिर्णये साधनासम्भवादयमे
ववाधितसाधक इतिगीयते । यथा ।
वह्निरनुष्ण कृतकत्वादित्यादौ ॥

अतीतद्वैतम् । न । प्रत्यगात्मतत्त्वे ॥
त्रि । द्वैताभाववति ॥ अतीत द्वैत
यस्मादिति ॥

अतीतद्वैतभानम् । न । प्रत्यगात्मन
साक्षात्कारे ॥ अतीतद्वैतस्यात्मनो
भानसाक्षात्कार ॥

अतीन्द्र. । पुं । विष्णौ ॥ ज्ञानैश्वर्यादि
भि स्वभावसिद्धैरिन्द्रमतीत्यस्थित ॥
इन्द्रमतीत अत्यादय क्रान्ताद्यर्थेद्वि
तीययेतिसमास ॥

अतीन्द्रियम् । त्रि । इन्द्रियाग्राह्यवस्तुनि
। अप्रत्यक्षे ॥ इन्द्रियमतिक्रान्तम् ॥
मनसि ॥ इन्द्रियमतीत्यवर्त्तमान
त्वात् ॥

अतीन्द्रियग्राह्यः । त्रि । मनोग्राह्ये । प
रमात्मनि ॥ यथा । नैवासौचक्षुषा
ग्राह्योनचशिष्टैरपीन्द्रियै । मनसा
तुप्रसन्नेनगृह्यते सूक्ष्मदर्शिभिरिति
व्यास ॥

अतीर्थम । त्रि । दुस्तरे ॥

अतीव । T । अतिशये ॥ अतिच इवच॥

अतीसारः । पुं । उदरामये ॥ अतिसर
ति । सृगतौ ।व्याधिमत्स्यबलेषुचेति

वार्त्तिकाद्घञ् । अत्लभावितश्चार्थो ऽसरति । रुधिरादिकमतिशयेनसारयतीत्यर्थः । उपसर्गस्यघञीति दीर्घः ॥

अतीसारकी । त्रि । अतीसाररोगयुक्ते ॥ अतीसारोऽस्त्यस्य । वातातीसाराभ्यांकुक्चेतीनिः ॥

अतीसारभेषजम् । न । लोध्रे ॥ अतीसारस्यभेषजम् ॥

अतुलः । पुं । तिलवृक्षे ॥ इतिशब्दचन्द्रिका ॥ त्रि । तुलोज्झिते । निरुपमे ॥ अपरिमिते ॥ तुलाउपमानमस्यनविद्यते । शेषाद्विभाषेतिविकल्पान्नकप् । उपसर्जनह्रस्वः ॥

अत्क । त्रि । पथिके ॥ इण्युधादिको घः ॥ अतति । अतसातत्यगमने । इण्भीकापाशल्यतिमर्चिभ्यःकन् ॥

अत्ता । स्त्री । ज्येष्ठभगिन्याम् ॥ मातरि ॥ प्राकृतभाषयाश्वश्र्वाम् ॥

अत्ति । स्त्री । नाट्योक्त्या ज्येष्ठभगिन्याम ॥ मातरि ॥

अत्तिका । स्त्री । नाट्योक्त्या ज्येष्ठभगिन्याम् ॥ मातरि ॥ अत्तामाता । सेव । सञ्ज्ञायांकन ॥

अत्नुः । पुं । भानौ । सूर्ये ॥

अत्यः । पुं । तुरङ्गे । अश्वे ॥ वैदिकोऽय शब्दः ॥

अत्यध्यक्ष । त्रि । इन्द्रियाऽगोचरे । अतीन्द्रिये ॥ अक्षेषु अध्यक्षम । विभक्त्यर्थे-व्ययीभावः । अतिक्रान्तोऽध्यक्षम् ॥

अत्यन्तम् । न । अतिशये ॥ यथा । "अत्यन्तकठिनौ तथापिहृदया नन्दायतस्तौस्तनाविति नरहरिकविः ॥ त्रि । सयुक्ते । सर्वानन्तान्परिच्छेदानतिक्रान्ते । निरतिशये । नितान्ते । अवसानमतिक्रान्ते ॥

अत्यन्तकठिनम् । न । उलूखलेवुसवत् कुशचन्दनादिसर्वद्रव्ये ॥ त्रि । अतिशयकाठिन्यविशिष्टे ॥

अत्यन्तकोपनः । त्रि । चण्डे ॥ अत्यन्तकुप्यति । कुपक्रोधे । क्रुधमण्डार्थेभ्यश्चेतियुच् ॥

अत्यन्तगामी । त्रि । अत्यन्तिके । अतिशयगमनशीले ॥ इतिहेमचन्द्रः ॥

अत्यन्तसंयोग । पुं । साकल्येनसम्बन्धे । निरन्तरसन्निकर्षे ॥ अन्तमवसानमतिक्रान्तोऽत्यन्तः । सचासौसंयोगश्च ॥

अत्यन्तसुकुमारः । पुं । कङ्गनीवृक्षे ॥ इतिराजनिर्घण्टः ॥ त्रि । अतिकोमले ॥

अत्यन्ताभावः । पुं । त्रैकालिकसंसर्गावच्छिन्नप्रतियोगिताको अभावविशेषे

यथाभूतलेघटोनास्तीति ॥
अत्यन्ताभावसम्पत्ति । स्त्री । स्वरूपे
णाप्यप्रतीतौ ॥
अत्यन्तिक । पुं । अत्यन्तगामिनि । अ
तिशयभ्रमणकारिणि ॥ इतिहेम
चन्द्रः ॥
अत्यन्तीन । त्रि । अतिशयितगतिशी
ले । अत्यन्तगामिनि ॥ अन्तस्याऽत्य
यः । अत्ययेऽव्ययीभावः । अत्यन्त
गामी । अवारपारात्यन्तानुकामगा
मीतिखः ॥
अत्यम्लम । न । वृक्षाम्ले । तंतडीकइति
भाषाप्रसिद्धवृक्षफलविशेषे ॥
अत्यम्लपर्णी । स्त्री । वल्लिकुरणे ॥ अ
त्यम्लानिपर्णानियस्याः । पाककर्ण
त्यादिनाङीष् ॥
अत्यम्ला । स्त्री । अत्यम्लपर्णाम् । वन
वीजपूरे । मधुटावा इतिगौड भा
षाप्रसिद्धे ॥
अत्यय । पुं । अतिक्रमे ॥ दण्डे ॥ अभा
वे । विनाशे ॥ दोषे ॥ कृच्छ्रे ॥ अतिग
मने ॥ कार्यस्यावश्यम्भावे ॥ अत्यय
नम् । अनेनवा । इणगतौ इगतौवा
। एरच् ॥
अत्यर्थम् । न । अतिशये ॥ त्रि । अति
शययुक्ते॥ अर्थोनिवृत्तिविषयोवा त
मतिक्रान्तमत्यर्थम् ॥ अस्यक्रियावि
शेषणत्वे क्लीवत्वम् । द्रव्यवाच्यत्वे वा
च्यलिङ्गत्वम ॥ इत्यमरः ॥
अत्यल्पम् । त्रि । अल्पीयसि ॥ इत्यमर
अतिशयेनाल्पम् ॥ ॥
अत्यष्टि । स्त्री । सप्तदशाक्षरायांवृत्तौ
॥ सप्तदशसंख्यायाम् ॥
अत्याकारः । पुं । न्यक्कारे । तिरस्कारे
॥ त्रि । महादेहे ॥
अत्यागी । पुं । कर्मफलत्यागित्वेपिक
र्मानुष्ठायिनि । अत्ये । गौणसन्न्या
सिनि ॥
अत्याधानम् । न । अतिक्रमे ॥ उपक्षे
पे ॥ उपरिस्थापने ॥
अत्यायम । न । अतिगमने ॥
अत्यालः । पुं । रक्तचित्रकवृक्षे ॥
अत्याशा । स्त्री । असम्भावनीयवाञ्छा
याम । अत्यन्तस्पृहायाम् ॥ यथा । अ
त्याशाभिरुपागताध्वगगणानधन्याव
नौतापितान् नेयत्तर्पयितुंक्षमोस्मि
समतद्दुःखैर्मनोदूयते ॥ इत्युद्भट ॥
अत्याश्रमः । पुं । परमहंसे ॥ ब्रह्मचर्या
दीनहंससन्न्यासान्तानाश्रमधर्मवत-
आश्रमानतिक्रम्यवर्त्तमानोयःसन्न-
त्याश्रमशब्देनोच्यते ॥
अत्याश्रमी । पुं । उत्तमाश्रमिणि । पू
र्वाश्रमत्रयमतीत्यसर्वकर्मत्यक्तास्थि
तेपरमहंसपरिव्राजके ॥

अत्यासः । पुं । व्यतिक्रमे ॥

अत्याहितम् । न । महाभीतौ ॥ जीवानपेक्षिकर्मणि ॥ अतीवाधीयतेस्म मनसि । डुधाञः क्तः । दधातेर्हिः ॥ अतीवासमन्ताद्हितवा ॥

अत्युक्तिः । स्त्री । असम्भवोक्तौ । आरोपितस्यकथने ॥ अलङ्कारविशेषे ॥ यथा । अत्युक्तिरद्भुततातथ्यशौर्य्यौदार्यादिवर्णनम् । त्वयिदातरिराजेन्द्रयाचकाः कल्पशायिनइतिचन्द्रालोक. ॥

अत्युक्था । स्त्री । स्त्रीछन्दसि ॥ गौस्त्री ॥ गोपस्त्रीभिः । कृष्णोरेमे ॥

अत्युक्षितः । त्रि । अतिप्रवृद्धे ॥ अत्युक्षितस्यदमनमुचितम्बश्रुतौ श्रुतम ॥

अत्यूहः । पुं । दात्यूहे । कालकण्ठके ॥ अतिशयवितर्के ॥ त्रि । बहुतर्कवति ॥

अत्यूहा । स्त्री । नीलिकायाम् । नील-सिन्दुवारे ॥ इतिमेदिनी ॥

अत्र । T । अधिकरणे । अस्मिन् ॥ एतस्मिन् । सप्तम्यास्त्रल् । एतदोऽन् ॥

अत्रभवान् । त्रि । श्लाघ्ये । पूज्ये ॥ इतिहेमचन्द्र ॥ इतराभ्योऽपिदृश्यन्त इतिप्रथमार्थेप्राक्दीव्यतीयस्त्रल् । सुप् सुपेतिसमास.

अत्रिः । पु । मुनिविशेषे । अनुसूयापतौ ॥ अत्तिअद्यतेवा । अदभक्षणे । अदेस्त्रिनिश्चेतिचकारात्त्रिप् । अत्रिः । अत्री । अत्रय' ॥

अत्रिजातः । पुं । विधौ । चन्द्रे ॥ द्विजे ॥

अत्रिदृग्ज । पुं । चन्द्रे ॥ इतिहेमचन्द्रः ॥

अत्री । पुं । मुन्यन्तरे ॥ अत्ति । अद० । अदेस्त्रिनिश्चेतिचिनिः । अत्री । अत्रिणौ । अत्रिणः ॥

अत्रिनेत्रजः । पुं । चन्द्रमसि ॥ इतिजटाधरः ॥

अत्रिनेत्रप्रसूतः । पुं । शशिनि ॥ इतिहलायुधः ॥

अत्रिनेत्रभूः । पुं । सोमे । शशधरे ॥ इतित्रिकाण्डशेषः ॥

अथ । T । समये ॥ अधिकारे । अथस्नानविधिः॥ मङ्गले । अथपरस्मैपदानि ॥ विकल्पे ॥ अनन्तरे । स्नातोऽथभुङ्क्ते ॥ अन्वादेशे ॥ प्रतिज्ञायाम् । गोदोभवानथेतिब्रूमः ॥ प्रश्ने । अथशक्तोसिभोक्तुम् ॥ कार्त्स्न्ये ॥ आरम्भे । अथशब्दानुशासनम् ॥ समुच्चये । भीमोऽथार्जुन' ॥ अर्थयते । अर्थयाञ्चायाम् । अन्येभ्योऽपीतिडः । पृषोदरादित्वाद्रलोपः ॥

अथकिम् । T । स्वीकारे ॥

अथर्वणः । पुं । शिवे ॥ इतित्रिकाण्डशेषः ॥

अथर्वणिः । पुं । अथर्ववेदब्राह्मणे ॥ पु

रोधसि॥ इतिमेदिनी॥ ईश्वरे॥
अथर्वा। पुं। ब्राह्मणे॥ अथर्वणा प्रोक्ते ग्रन्थे धर्मे आम्नाये वा अथर्वा। अथर्वणोवेतिवार्तिकादणोवालुक्। पक्षेआथर्वण॥ न। वेदे॥
अथर्ववित्। पुं। अथर्ववेदाभिज्ञेवसिष्ठादौ॥
अथर्ववेद। पुं। मायेणाभिचारार्थे ऋग्वेदांशे। छान्दोग्याद्युपनिषत्प्रसिद्धेचतुर्थवेदेपञ्चाशच्छाखात्मके॥
अथर्वाधिपति। पुं। बुधे। शशिजे॥
अथवा। I। पक्षान्तरे॥
अथो। I। अथार्थेषु॥ अधिकारभेदे॥ अप्यर्थे॥ अर्थयते। अर्थयाञ्ञायाम्। वाहुलकाडडोः। पृषोदरादित्वाद्र लोपः॥
अद्। I। आश्चर्य्ये॥ अस्ति। अदभक्षणे। क्षिप॥
अदक। चि। दन्तरहिते॥ भक्षयितरि॥ इतिछान्दोग्योपनिषत्॥
अदत्ता। स्त्री। अपरिणीतायाम्॥ इतिस्मृति॥
अदत्तादायी। चि। चौरे॥
अदनम्। न। भक्षणे॥ इतिहेमचन्द्रः॥
अदनीय। चि। भक्ष्ये॥
अदभ्रम्। चि। वहुले। अनल्पे॥ दभ्रादन्यत। नञ्समास.॥

अदभ्रचक्षुः। न। ज्ञानचक्षुषि॥ चि। तद्वति॥
अदर्शनम। चि। अतीन्द्रिये॥ न। विनाशे॥ लोपे॥ दर्शनस्याभाव.॥
अदल। पुं। हिज्जले॥ चि। दलवर्ज्जिते। दलरहिते॥
अदला। स्त्री। घृतकुमार्याम्॥
असौ। चि। परस्मिन्। परच॥ पुरोवर्त्तिनोनिर्द्देशे॥ असौपुमान्।असौस्त्री। अदः कुलम्॥
अदाता। चि। कृपणे। दानशक्तिरहिते॥ यथा। अदाताप्पुरुषस्त्यागीस्वधनं त्यज्यगच्छतीति॥
अदान्त। चि। तपःक्लेशासहिष्णौ। अकृतवाह्येन्द्रियनिग्रहे॥
अदाह्यः। पुं। परमात्मनि॥ चि। दहनानर्ह वस्तुनि॥
अदिति। स्त्री। भुवि॥ देवमातरि॥ पार्वत्याम॥ पुनर्वसुनक्षत्रे॥ चि। अखण्डे॥ दितिभिन्ना अदितिः॥ न। ञौदाञोडितिरिति शाकटायनोक्तेर्डिति प्रत्ययान्तोवा। अदनाददितिर्वा॥
अदितिनन्दन.। पुं। देवे॥ अदितेर्नन्दनइतिविग्रहः।कृद्योगाचषष्ठीसमस्तइतिसमास॥
अदिती। स्त्री। अदित्याम्॥ कृदिका

रादित्तिनड्न्यदितिशब्दान्ङीप् ॥

अदीनः । त्रि । उदारे ॥ नदीन. ॥

अदीनात्मा । त्रि । अतिव्यसनपरम्पराया मप्यक्षुभितान्तःकरणे ॥ अदीनआत्मायस्य ॥

अदृढ' । त्रि । अस्थिरे ॥

अदृक् । त्रि । अन्धे ॥ अक्षे ॥ नदृगस्य ॥

अदृश्यम् । न । द्रष्टृरूपे । अधिष्ठानचिद्रूपे ॥ त्रि । इन्द्रियागम्ये ॥ यथा । कन्याद्रेरतिकोमला त्रिभुवनव्याप्ताप्यदृश्याजनैरिति ॥ नदृश्य. ॥

अदृष्टम । न । भाग्ये । प्रागजन्मकर्मणि ॥ मक्षोभुजां वह्नितोयादिजेभये ॥ आदिमा हुताशनोजलंव्याधिर्दुर्भिक्षमरणतथा । अतिवृष्टिरनावृष्टिर्मूषकाःशलभादयोग्रहश्चान्ते । भयहेतुत्त्वाद्भयम् अदृष्टहेतुकत्वाददृष्टम् ॥ त्रि । अवीक्षिते ॥ यथा । अदृष्टदर्शनेत्कण्ठादृष्टेविच्छेदभीरुतेति ॥

अदृष्टपूर्वः । त्रि । पूर्वमदृष्टे ॥ पूर्वंदृष्टो दृष्टपूर्वं । सहसुपेतिसमासः । ततो नञ्समासः ॥

अदृष्टभेदः । पुं । गुणपरिणामे ॥

अदृष्टिः । स्त्री । सरोषवक्रदृष्टौ । क्रूरदृष्टौ । विरुद्धादृष्टिरदृष्टिः ॥

अदृष्टिका । स्त्री । सरोषवक्रदृष्टौ ॥

अदेवमातृकः । पुं । नदीमातृकदेशे ॥

अद्मः । पुं । पुरोडाशे ॥ अत्ति अद्यतेवा । अदभक्षणे । गनगम्यद्योरितिगन् ॥

अद्धा । । । तत्त्वे ॥ सत्यात । स्फुटे ॥ अवधारणे ॥ अतिशये ॥ अतसन्ततगमनधयति दधातिवा । विच ॥

अद्भुतम् । न । उत्पातभेदे ॥ विस्मये । चेतसोविस्मयाख्यविकारे ॥ पुं ।शृङ्गारादिनवरसान्तर्गतरसभेदे ॥ अत्आकस्मिकार्थेऽव्ययम् । तस्यभवनम् । अदिभुवोडुतच ॥

अद्भुतस्वनः । पुं । महादेवे ॥ इतित्रिकाण्डशेषः ॥

अद्मनिः । पुं । पावके ॥ अग्ने ॥ अत्ति । अद° । अदेर्मुट्चेत्यनि. ॥

अद्मरः । त्रि । बहुभोक्तरि । भक्षके ॥ अत्ति। अदभक्षणे । सृघस्यदः क्मरच् ॥

अद्य । । । इदानीम् । वर्त्तमानदिने ॥ अस्मिन्नहनि । सद्यः पत्त्परार्य्यैषमइतिइदमोऽश्भावोद्यश्चनिपात्यते॥

अद्यतनः । पुं । कालप्रभेदे । अतीतायाराचेरन्त्ययामेन आगामिन्याराचेराद्ययामेनचसहितेदिवसे ॥ अतीतराचेरन्त्ययामद्वयेन आगामिराचेराद्ययामद्वयेनचसहिते दिवसे॥ त्रि। अद्यभवे ॥ सायञ्चिरमित्यादिनाट्युट्युलौतुटच ॥

अद्यत्वे । ा । इदानीमित्यर्थे ॥

अद्यश्वीना । स्त्री । आसन्नप्रसवायाम ॥ अद्यश्वोवाविजायते । अद्यश्वीनावष्टब्ध इतिखप्रत्ययान्तः साधुः ॥ अवष्टब्ध माचेवानिपातनम् ॥ त्रि । आसन्नमृत्युके ॥

अद्रिः । पुं । पर्वते ॥ शाखिनि ॥ सूर्ये ॥ मानभेदे ॥ अत्ति अद्यतेवा । अद भक्षणे । अदिशदोतिक्रिन् ॥ सप्तांके ॥

अद्रिकर्णी । स्त्री । अपराजितायाम् ॥

अद्रिकीला । स्त्री । भूमौ ॥ अद्रयः कीलायस्याम् ॥

अद्रिकूटः । पुं । देव्याःस्थानविशेषे ॥ यथा । अद्रिकूटेमहायोगी रुद्राणी परमेश्वरीति ॥

अद्रिजम् । न । शैलजे । शिलाजतुनि ॥ त्रि । अद्रिसम्भवे ॥ अद्रौजातम् । जनी । सप्तम्यांजनेर्डः ॥ अद्रेर्वा जातम् । पञ्चम्यामितिडोवा ॥

अद्रिजतु । न । शिलाजतुनि । शैलनिर्यासे ॥ अद्रेर्जत्विव । षष्ठीतत्पुरुषः ॥

अद्रिजा । स्त्री । पार्वत्याम् ॥ अद्रेर्जाता । जनी । पञ्चम्यामजातावितिडः ॥ सैंहलीवृक्षे ॥

अद्रिजित् । पुं । वासवे ॥ अद्रीनजयति । जि० । सत्सूद्विषेतिक्विप । तुक् ॥

अद्रितनया । स्त्री । पार्वत्याम् ॥ अद्रेः तनया ॥

अद्रिभिद् । पुं । मघवति । इन्द्रे ॥ अद्रीन् गोत्रान्भिनत्ति । भिदेः क्विप् तुक् ॥

अद्रिभूः । पुं । आखुकर्णीलतायाम् ॥

अद्रिराजः । पुं । हिमाद्रौ ॥ अद्रीणांराजा । टच् ॥

अद्रिसारः । पुं । लोहे ॥ अद्रेः सारः ॥

अद्रीशः । पुं । हिमाद्रौ ॥ शिवे ॥ अद्रीणामीशः ॥

अद्रोहः । पुं । द्रोहाभावे ॥ नद्रोहः ॥ त्रि । तद्वति ॥ अद्रोहोऽस्यास्ति । अर्शआद्यच् ॥

अद्वयम् । त्रि । स्वगतभेदशून्ये । अद्वितीये ॥ पु । बुद्धे ॥

अद्वयकारणम् । न । जगतोऽभिन्ननिमित्तोपादानेब्रह्मणि ॥

अद्वयवादी । पु । बुद्धे ॥ वैदान्तिके ॥ अद्वयमद्वैतवदत्यवश्यम् । आवश्यके णिनि ॥ त्रि । अद्वयवक्तरि ॥

अद्वितीय । त्रि । केवले । एकस्मिन् ॥ न । विजातीयभेदरहिते आत्मतत्त्वे ॥ नविद्यतेद्वितीयोऽस्य ॥

अद्वेष्टा । त्रि । द्वेषाभावविशिष्टे ॥ सर्वाणिभूतान्यात्मत्वेनपश्यन्नात्मनोदुःखहेतावपिप्रतिकूलबुध्यभावाद्योनद्वेष्टितस्मिन् ॥

अद्वैत । त्रि । सजातीयविजातीयद्वितीयशून्ये पूर्णपरमात्मनि ॥ भेदविकल्परहिते ॥ यथा । द्वैतामतीतैनाऽनर्थं किन्त्वानन्दो महानिति । अत्र लौकिकदृष्टान्तःस्त्रीवाक्येनेरित श्रुतौ ॥ स्त्रियावियुक्तस्तद्देदपश्यन्कामेनपीड्यते । आलिङ्गितस्तयैकत्वमाप्यानन्देनतृप्यति ॥ चित्तानुरागसिद्ध्यर्थंप्रिययेतिविशेषणम् । दुष्टायांसत्यपिस्त्रीत्वेचेतो नैवानुरज्यति ॥ चेचा[illegible]दिकबाह्य गृहकृत्यंतथान्तरम् । आलिङ्गित.सुखाविष्टोनवेत्तिद्वय[illegible] नतदानिद्रोस्मिन्तोपरिस्वजन।अप्राप्यचित्तविक्षेपम[illegible]नन्दसागरे ॥ एवसुमीसुषुप्तौधा[illegible] ना । नवह्निर्जागरंनान्त[illegible]चद्वैतमीच्यते ॥ आनुकूल्यमालि[illegible]द्वैतादर्शनतोनहि । तत्कामभयाभावादात्मानन्देनिमज्जतीति ॥

अद्वैतवादी । पुं । बुद्धे ॥ त्रि । विवेकिनि ॥ ब्रह्मात्मैक्यवादिनि ॥ [illegible]मत यथा । ब्रह्मैवसत्यम् प्रत्यक्षादिप्रमाणै सिद्धम । विश्वन्तुब्रह्मण्यारोपितम् । यथारज्जु रज्जुस्वरूपाज्ञानातसर्पवत् प्रतिभाति तथाब्रह्मस्वरूपाज्ञानात् विश्वंवस्तुवत् प्रतिभाति । प्रकृतिर्जीवस्यापिपर्यवसाने ब्रह्मैव ब्रह्मान्यतसद्वस्तुनास्तीति ॥

अधक्रिया । स्त्री । अपमाने ॥ अध.करणाम् । कृञ शच ॥

अधश्चिह्नम । त्रि । न्यञ्चिते । अधस्थितवस्तुनि ॥

अधपुष्पी । स्त्री । अवाकपुष्पिकायाम् हेठाहुली इतिगौडभाषा ॥ गोजिह्वायाम ॥ अध पुष्पाण्यस्याः । गौरादित्वानङीष् ॥

अधन: । त्रि । भार्यादित्रिषु ॥ यथा।त्रयएवाऽधनाराजन्भार्यादासस्तथासुत । यत्तेसमधिगच्छन्तियस्यतेतस्यतद्धनमितिमात्स्ये ३१ अध्याय. ॥

अधम । त्रि । कुत्सिते ॥ न्यूने ॥ पुं । उपपतिभेदे ॥ अवत्यस्मादात्मानम् । अवरक्षणादौ । अवद्यावमाधमार्वरेफा:कुत्सितेइत्यमप्रत्ययेनिपातः । तत्रैववकारस्यपक्षेधकार॥यद्वा । नधम्यते धमतिवा । धमध्मानेसौत्रः । घञ्पचाद्यच्वा ॥ यद्वा । अधोभवः । अवेधसोर्लोपश्चेतिस्वामी ॥

अधमर्ण । त्रि । ऋणिनि । ऋणकारिणि ॥ अधमदुःखमदस्मणयस्य ॥ अधमऋणेइतिऋणमाधमर्ण्यइतिनिपातनात्सप्तम्यन्तोत्तरपदेनवासमास ॥

अधमर्णिक: । त्रि । अधमर्ण ॥

अधमा । स्त्री । नायिकाभेदे ॥

अधमाङ्ग । न । चरणे । पादे ॥

अधर । पुं । ओष्ठे । उत्तराधरोष्ठमात्रे ॥ अधरलक्षणं यथा । पाटलोवर्त्तुल स्निग्धोरेखाभूषितमध्यभू । सीमन्तिनीनामधरोराजाङ्केवप्रियाभवेत् ॥ श्यामस्थूलोधरोष्ठस्याद्वैधव्यकलहप्रदः । मस्तृणोमत्तकाशिन्याश्चोत्तरोष्ठःसुभोगदः ॥ इतिसामुद्रकम ॥ पुं । न । स्मरागारे । रतिमन्दिरे ॥ त्रि । हीने ॥ तले । अनूर्द्ध्वे ॥ नधरति । धृञ्धारणे । पचाद्यच ॥ यद्वा । धरादुन्नातकठिनाद्वाऽन्य ॥ न म्रियते । धृङ्अनवस्थाने । पुंसीतिघोवा । नञ्समास ॥ धरासम्बन्धरहिते ॥ हीनवादिनि ॥

अधरत । I । अधोभागे ॥ अधरस्मात् । तसिल् ॥

अधरमधु । न । अधरामृते । वक्त्रासवे ॥

अधरस्तात् । I । अधोभागे । अधरत ॥

अधरा । स्त्री । अधोदिशि ॥ नीचायाम् ॥

अधरात् । I । अधोभागे ॥ उत्तराधरदक्षिणादातिरितिस्वार्थेआति । वसत्यागतोरमणीयवा ॥

अधरीकृत । त्रि । तिरस्कृते ॥

अधरीण । त्रि । धिक्कृते । तिरस्कृते ॥

अधरेण । I । अधोदिशिदेशेकालेच । एनवन्यतरस्यामदूरेऽपंचम्या इतिस्वार्थे एनप् । वसति रमणीयवा ॥

अधरेद्यु । I । परस्मिन्नहनि ॥ अधरस्मिन्नहनि । सद्य परुदित्यादिनाऽधरशब्दात् एद्युस्प्रत्ययोनिपात्यते ॥

अधर्म । पुं । ब्रह्मवधादिनिषिद्धकर्मजन्ये पापे ॥ वेदेनिषिद्धे । नानाविधदुःखसाधने । धर्मविरोधिनि ॥ धर्मविरुद्धोऽधर्म ॥ न । परब्रह्मणि ॥ धर्मरहितत्वात् ॥ त्रि । ब्रह्मविदि ॥

अधर्मज्ञ । त्रि । धर्मविचारनिष्ठारहिते । तत्त्वासारत्वप्रत्ययवति ॥

अधर्ममित्र । पुं । कलियुगे ॥ अधर्मोमित्रयस्य ॥ त्रि । अधर्मप्रिये । मिथ्यावादिनि ॥

अधर्मास्तिकाय । पु । धर्मप्रतिबन्धकृति ॥

अधश्चर । पुं । चौरे ॥ त्रि । अधोगामिनि ॥

अधश्शय्या । स्त्री । अखट्वाशयने ॥

अधश्शल्य । पुं । अपामार्गे । ऊगाइतिख्याते ॥

अधश्शाख । पुं । संसाराश्वत्थवृक्षे ॥ अध इति अर्वाचीना कार्योपाधयोहिरण्यगर्भाद्यागृह्यन्ते ते नानादिक्षुमहत्वात् शाखाइवशाखाअस्येतिव्युत्पत्यामायामय संसाराश्वत्थवृक्षोऽभ

शाखशब्देनोच्यते ॥

अध । । । पाताले ॥ नीचैरर्थे । तले । अधोभागे ॥ स्मरालये ॥ अधरस्मिन् अधरस्याम् अधरस्मात अधरस्याः अधरः अधरावा । वसत्त्यागतोरम णोयवा । पूर्वाधरावराणामित्त्यसिर धादेशश्च ॥

अधस्तात् । । । कामगेहे । योनौ ॥ अनुवार्थे । अधोभागे ॥ अधरस्मिन् अधरस्याम अधरस्मात् अधरस्याः अधर अधरावा दिक् । दिक्छब्दे भ्य.सप्तमोपञ्चमीत्त्यादिनाअस्ताति प्रत्ययस्तद्योगेनास्तातिचेत्त्यधरस्या धादेशः ॥

अधस्ताद्गमनम् । न । अधर्मेणसुतला दिषुगमने ॥ अधोगमने ॥

अधार्म्मिके । चि । पापिनि । अधर्मेण व्यवहर्त्तरि । शास्त्रप्रतिषिद्धागम्यागमनाद्यनुष्ठातरिमानुषे ॥ नाधार्मिके वसेद्ग्रामेनमूढ्रवहुलेभृशमिति मनुः ॥

अधार्ष्ट्यम् । न । असामर्थ्ये ॥

अधि । । । अधिकारे ॥ ईश्वरे ॥ अधिकृत्यार्थे ॥ आधिक्ये ॥ उपरि ॥ अधिकार्थे ॥ यथा अधिमास । अधिको मासइत्यर्थः ॥

अधिकम् । न । अर्थालङ्कारभेदे ॥ यथा । महतोर्यन्महीयांसावाश्रिता श्रययो क्रमात । आश्रिताश्रयिणौ स्यातांतनुत्वेप्यधिकन्तुतत् ॥ आश्रितमाधेयम । आश्रयस्तदाधार । तयोर्महतोरपि विषयेतदपेक्षयातनू अप्याश्रयाश्रयिणौ प्रस्तुतवस्तुप्रकर्ष विवक्षया यथाक्रमयदधिकतरताम्र जतस्तद्दिद्विविध मधिकनाम । क्रमेणोदाहरणम् । अहोविशालभूपाल भुवनचितयोदरम् । मातिमातुमश क्यापियशोराशिर्यदत्रते ॥ युगान्त कालप्रतिसङ्हृतात्मनोजगन्तियस्यांस विकाशमासत । तनौममुस्तत्रनकै टभद्विषस्तपोधनाभ्यागमसम्भवा मुद इति ॥ फले ॥ अध्यारूढम् । अधिकमिति अध्यारूढशब्दात्कन उत्त रपदलोपश्च ॥ * ॥ हेतूदाहरणाधि कमधिकम ॥ न्या ५ । ५६ । हेतूदाह रणेत्युपलक्षणम् दूषणाद्यधिकमपि वोध्यम् । तथाच । कृतकर्तव्यापुनरु क्ताभिधानमितिफलितम् । अनुवाद स्तु नकृतकर्त्तव्य साभिप्रायत्त्वात् । प्रतिज्ञाधिकश्चपुनरुक्तम् धूमादालो कात् महानसवच्चत्त्वरवदित्त्यादिक न्तुविनासमयवन्धदार्ढ्यादिभ्रमादुक्त मधिकम् । यथा । महानसमहानसवदितितुनाधिकङ्किन्तु पुनरुक्तम् ॥

त्रि। उत्कृष्टे॥ अतिरिक्ते। समधिके॥

अधिकरणम्। न। आधारकारके। यत्रभवतितस्मिन्। कर्त्तृकर्मद्वाराक्रियाश्रयइत्यर्थः॥ एकन्यायोपपादने॥ मीमांसाग्रन्थे॥ अधिक्रियते वेदविचारोऽस्मिन्ननेनवेत्यधिकरणवेदविचारग्रन्थात्मिकामीमांसेत्यर्थः॥ यथाहु। विषयोविशयश्चैवपूर्वपक्षस्तथोत्तरम्। निर्णयश्चेतिपञ्चाङ्गशास्त्रेऽधिकरणंस्मृतमिति॥ एवक्रमेणविवेचनमत्राधिक्रियतइत्यधिकरणम्॥ अधिपूर्वात्कृञोल्युट्॥

अधिकरणविचाल। पुं। द्रव्यस्यसङ्ख्यान्तरापादने॥ यथा। एकराशिंपञ्चधाकुरु। अनेकराशिमेकधाकुरु। सएवाधिकरणविचालोयदेकमनेकंक्रियते यदप्यनेकमेकंक्रियते सोप्यधिकरणविचालइतिभाष्यम्॥

अधिकरणसिद्धान्त। पुं। सिद्धान्तविशेषे॥ यथा। यत्सिद्धावन्यप्रकरणसिद्धिः सोधिकरणसिद्धान्तः। १। ३० यस्यार्थस्यसिद्धौजायमानायामेव अन्यस्य प्रकरणस्य सिद्धिर्भवति सोधिकरणसिद्धान्तइत्यर्थः॥

अधिकर्त्तव्येम्। न। अधिकरणेयद्भवतितस्मिन्॥

अधिकर्द्धि। त्रि। महासम्पद्युक्ते। समृद्धे॥ इत्यमरः। अधिकाऋद्धिरस्य॥

अधिकार्म्मिक। पुं। हट्टाध्यक्षे। हाटका चौधरी इतिभाषाप्रसिद्धे॥

अधिकाङ्गम्। न। कञ्चुकादिनिबन्धने। सारसने। कञ्चुकादिदार्ढ्यार्थंशूरैर्मध्यकायेनिबद्धेपट्टिकादौ॥ त्रि। एकविंशत्यङ्गुल्यादौ॥ अधिकमङ्गात्॥

अधिकार। पुं। विधिपुरुषसम्बन्धे॥ प्रक्रियायाम्। राज्ञांछत्रधारणादिव्यापारे॥ अधिआधिक्यस्यकरणम्। कृञोभावेघञ्॥ अधिकृतदेशादौ॥ यथा। निजाधिकारोयम्। अयञ्चपराधिकारः॥ प्रकरणे॥ यथा। नैमित्तिकोयप्रायश्चित्ताधिकारः॥ क्रियाजन्यफलभागित्वरूपे प्रतिकर्मणिभिन्ने। स्वामित्वे॥ यथा। सर्वेस्युरधिकारिण इतिस्मृतिः॥ प्रभुयोजने॥ व्याकरणमतेपूर्वसूत्रस्थितपदस्यपरसूत्रेषूपस्थितौ। अनुवृत्तौ॥ सचिविधोयथा। सिंहावलोकिताख्यश्चमण्डूकप्लुतिरेवच। गङ्गास्रोतइतिख्यातश्चाधिकारास्त्रयोमता इति॥

अधिकारविधि। पुं। कर्मजन्यफलस्वाम्यबोधकेविधौ॥ कर्मजन्यफलस्वाम्यञ्चकर्मजन्यफलभोक्तृत्वम्। सचयजेतस्वर्गकाम इत्यादिरूपः। स्वर्गमुद्दिश्ययागविद्धिधताऽनेनस्वर्गकामस्यया

गजन्यफलभोक्तृत्त्वप्रतिपाद्यते ''। यस्याहिताग्नेरग्निर्गृहान्दहेत् सोऽग्नयेक्षामवतेऽष्टाकपालंनिर्वपेदित्यादिनाऽग्निदाहादौनिमित्ते कर्मविदधतानिमित्तवतःकर्मजन्यपापक्षयरूपफलस्वाम्यप्रतिपाद्यते। एवमहरहः सन्ध्यामुपासीतेत्यादिनाशुचिविहितकालजीविन सन्ध्योपासनजन्यप्रत्यवायपरिहाररूपफलस्वाम्यबोध्यते। तत्रफलस्वाम्यतस्यैवयोऽधिकारविशिष्टः। अधिकारश्चसएव यद्विधिवाक्येषुपुरुषविशेषणत्वेनश्रूयते। यथाकाम्येकर्माणिफलकामना। नैमित्तिके निमित्तनिश्चयः। नित्येसन्ध्योपासनादौ शुचिविहितकालजीवित्वम्। अतएवराजाराजसूयेनस्वाराज्यकामो यजेतेत्यनेनविधिवाक्येनस्वाराज्यमुद्दिश्यराजसूयंविदधतापि नस्वाराज्यकाममात्रस्य तत्फलभोक्तृत्वं प्रतिपाद्यते। किन्तुराज्ञःसतःस्वाराज्यकामस्यैव राज्ञत्वस्याप्यधिकारिविशेषणत्वेनश्रवणात्। विशेषःशास्त्रे॥

अधिकारी। पुं। प्रमातरि॥ यथा। विधिवदधीतवेदवेदाङ्गत्वेनापाततोऽधिगताखिलवेदार्थोऽस्मिन्जन्मनिजन्मान्तरेवा काम्यनिषिद्धवर्जनपुरस्सरंनित्यनैमित्तिकप्रायश्चित्तो पासनानुष्ठानेननिर्गताखिलकल्मषतयानितान्तनिर्मलस्वान्तः साधनचतुष्टयसम्पन्नः प्रमातावेदान्ताधिकारीतिलक्षणलक्षिते पुरुषे। त्रि। अधिकारविशिष्टे। प्रभौ॥ अधिकारोऽस्त्यस्य। अतइनिठनावितीनिः॥

अधिकार्थवचनम्। न। स्तुतिनिन्दाफलकेऽध्यारोपितार्थवचने॥

अधिकृतः। त्रि। अध्यक्षे। आयव्ययाऽवेक्षके॥ व्यापारिते॥ कृताधिकारद्रव्ये॥ अधिअधिकउपरिवाक्रियतेस्म। क्तः॥

अधिक्रमः। पुं। आक्रमणे॥ अधिक्रमणम्। क्रमुपादविक्षेपे। घञ्॥ अधिक्रम्यते वा कर्मणिघञ्। नोदात्तेति वृद्ध्यभावः॥

अधिक्षिप्तः। त्रि। स्थापिते। प्रणिहिते॥ कुत्सिते॥ भर्त्सिते। प्रक्षिप्ते। कृताक्षेपे॥ अधिक्षिप्यतेस्म। क्षिप प्रेरणे क्तः॥

अधिक्षेपः। पुं। तिरस्कारे॥

अधिगतः। त्रि। प्राप्ते॥ यथा। अधिगतपरमार्थाः पण्डितान्मेति। अधिगम्यतेस्म। गम्लृ०। क्तः॥

अधिगमः। पुं। साक्षात्कारे। प्राप्तौ। स्वीकरणे॥ अधिगमनम्। गम्लृ। घञ्॥

अधित्यका । स्त्री । शैलस्योर्द्ध्वभूमौ ॥ अद्रेरध्यारूढाभूमिः । उपाधिभ्यांत्य कन्नासन्नारूढयोरितित्यकन् । त्य कनश्चनिषेधइतिनेत्त्वम् ॥

अधिदैवतम् । न । पुरुषे ॥ पुरुषोहिर ण्यगर्भः दैवतान्यादित्यादीन्यधिकृ त्यचक्षुरादिकरणान्यनुगृह्णातीति तथोच्यते ॥ देवताविषयदर्शने ॥ दे वताया अधियतत्दधिदैवतम ॥

अधिनाय । पुं । गन्धे ॥

अधिपः । त्रि । प्रभौ ॥ राज्ञि ॥ अधि पाति । पारक्षणे । आतश्चोपसर्गइ तिकः ॥

अधिपति । पुं । प्रभौ ॥ राज्ञि ॥ अधि ष्ठायपालयितरि ॥ अधि पाति । पार क्षणे । पातेर्डतिः ॥

अधिभू । पुं । प्रभौ ॥ अधिभवति । भू सत्तायाम । भुव' सज्ञान्तरयोरिति क्विप् ॥

अधिभूतम् । न । चरेभावे ॥ चरतीति चरोविनाशी । भावोयत्किञ्चिज्जनि मद्वस्तुभूत प्राणिजातमधिकृत्यभव तीतितथोच्यतइतिस्वामी ॥

अधिमांसक । पु । दन्तरोगविशेषे ॥ यथा । हानव्येपश्चिमेदन्ते महान्शो थोमहारुज. । लालास्त्रावीकफकृतो विज्ञेय सोधिमांसक' ॥ ११ ॥

अधिमासः । पुं । असङ्क्रान्तिमासे । रविसङ्क्रान्तिरहितेचान्द्रमासे । म लमासे ॥ यथा । असक्रान्तमासोऽधि मास' स्फुट स्यादिति । अपिच । द्वा त्रिंशद्भिर्गतैर्मासैर्दिनै षोडशभिस्त- था । घटिकानांचतुष्के णपतति ह्यधि मासक इति ॥ एतच्चसम्भवार्थंनतु नियमार्थम् ॥ अधिअधिकोमास ॥

अधियज्ञ । पु । विष्णौ ॥ अधियज्ञो ह मेवात्रदेहेइतिवचनात सर्वयज्ञा धिष्ठाता सर्वयज्ञफलदायक' सर्वय ज्ञाभिमानिनीविष्णवाख्यादेवता । यज्ञोर्हिविष्णु सचअधियज्ञ. । अस्य वासुदेवएव न मद्भिन्न. कश्चित । अतएव परब्रह्मणा सकाशातअत्यन्ता भेदेनैवात्मामतिपत्तव्यइति । सचात्र नुष्यदेहे यज्ञरूपेण वर्त्तते । बुध्या दिव्यतिरिक्तो विष्णुरूपत्वात् मनुष्य देहे च यज्ञावस्थानम् यज्ञस्यमनु ष्यदेहनिर्वर्त्त्यत्वादित्यर्थ' ॥

अधियोग' । पुं । यात्रायोगान्तरे ॥ य था । बुधगीष्पतिभार्गवानांमध्ये द्वौ ग्रहौ चेत्केन्द्रे अथवापञ्चमनवमेस्था ने स्थानभेदेन स्थानैक्येन वा स्थि- तौ स्यातां तदाऽधियोगोभवति तदा यात्रुर्जयोभवेत ॥

अधिरथ । पुं । कर्णस्यपितरि ॥

अधिराट् । पुं । सम्राजि ॥ अधिअधिक राजते । राजृ । क्विप् ॥

अधिराज्यभाक् । पुं । अधिराजि ॥

अधिरूढम् । न । अङ्कुरे ॥ तालबीजाङ्कुराख्यिमज्जार्द्दौ ॥ त्रि । आक्रान्ते ॥

अधिरूढिः । स्त्री । आरोहणे ॥

अधिरोहिणी । स्त्री ॥ वंशकाष्ठादिरचितेसोपाने । नि.श्रेण्याम् ॥ अधिरुह्यतेऽनया । रुहप्रादुर्भावे । करणे ल्युट् ॥

अधिवचनम् । न । नाम्नि । समाख्याम् ॥ इतित्रिकाण्डशेषः ॥

अधिवास । पुं । गन्धमाल्याद्यै. संस्कारे ॥ निवासे ॥ अधिवसनम । वस । घञ ॥

अधिवासनम् । न । पूजार्थेगन्धमाल्यादिभिः संस्कारे । गन्धमाल्यादिभिरङ्गसंस्कारे ॥ अधिकमास्यते । वासउपसेवायाम् । चुरादिः । ल्युट् ॥

अधिवासितः । त्रि । सञ्जातगन्धे ॥ कृताधिवासे ॥

अधिविन्ना । स्त्री । अनेकभार्यस्यप्रागूढायांस्त्रियाम् । कृतसापत्निकायाम् । अध्यूढायाम् ॥ अधिउपरिविन्नलाभोस्याः ॥ यद्वा । अधिकाविन्नालब्धायस्याः ॥

अधिश्रयणम् । न । चुल्ल्याद्युपरिस्थापने ॥

अधिश्रयणी । स्त्री । चुल्ल्याम् । अग्न्यन्ते ॥ इत्यमरः ॥ अधिश्रीयतेऽन्न । श्रीञ्पाके । अधिकरणेल्युट् । ङीप् ॥

अधिष्ठाता । त्रि । अध्यक्षे । प्रवृत्तिनिवृत्तिकारणे ॥ योयस्यप्रवर्त्तकोनिवर्त्तकश्चसतस्याधिष्ठातेतिव्यवहारः ॥

अधिष्ठानम् । न । पुरे ॥ चक्रे ॥ प्रभावे ॥ अध्यासने ॥ स्थाने । कल्पनाधारभूते । इच्छाद्वेषसुखदुःखचेतनाद्यभिव्यक्तेराश्रये । कूटस्थचैतन्ये । अज्ञातेब्रह्मणि ॥ अधितिष्ठन्ति भूतान्युपादानकारणत्वेनेतिव्याख्यानात् ॥ शरीरे ॥ जीवरूपेणप्रविश्यसदैवाधितिष्ठन्त्यस्मिन्नितिव्याख्यानात । अध्यस्तस्यस्वरूपे ॥ अधिष्ठीयतेऽनेनास्मिन्वा । ष्ठा । भावकरणादौल्युट् ॥ अधिष्ठानावशेषोहिनाशः कल्पितवस्तुनइतिन्यायः ॥

अधिष्ठितः । त्रि । स्थिते ॥ आश्रिते ॥

अधीतः । त्रि । पठिते । कृताध्ययने ॥ अधिगते । प्राप्ते ॥ अधिपूर्वादिणोगत्यर्थाकर्मकेतिक्तः ॥

अधीतिः । स्त्री । अध्ययने । पठने ॥

अधीती । त्रि । अध्ययनविशिष्टे । अधीतवति ॥ अधीतमनेन । इष्टादिभ्यश्चेतिकर्त्तरीनिः ॥

अधीनः । त्रि । आयत्ते ॥ इनमधिगतः । अत्याद्यय इतिसमासः । अधिउपरि इनोऽस्येतिवा ॥

अधीयानः । त्रि । पठमाने ॥ वेदाध्ययनवति ॥ यथा । अधीयानः पण्डितम्मन्यमानोयोविद्ययाहन्तियशः परेषाम । तस्यान्तवन्तस्तुभवन्तिलोकानचास्यतद्ब्रह्मफलद्ददातीति महाभारतम् ॥

अधीरः । त्रि । कातरे ॥ चञ्चले ॥ नधीरोधैर्य्यंयस्य ॥

अधीरा । स्त्री । विद्युति ॥ मानिनीभेदे ॥ यथा । ख्यातेऽन्यासङ्गिनिपतौखण्डितेर्ष्याकषायिता । अधीराश्रुविमुञ्चन्तीविज्ञेयाचाचनायिकेतिदशरूपके ॥

अधीश । त्रि । प्रभौ । ईश्वरे ॥ यथा । अधीशेनावितंविश्वंनाशयन्तिविनश्यव । ततपातृन्पातिविश्वेशस्तस्माल्लोकहितोभवेदिति ॥ निनयवेनाशयितुमिच्छवः । नश्यतिरंचान्तर्भावितण्यर्थः ॥ कामे ॥

अधीश्वरः । पुं । बुद्धे ॥ पुं । स्त्री । प्रणताखिलसामन्तावनिपाले । सर्वसम्मिद्धितन्त्रपवशकारिणि ॥ अधिकईश्वरः । राजातुप्रणताशेषसामन्तःस्यादधीश्वरः ॥ स्त्रियामधीश्वरी ॥

अधीष्टः । पुं । सत्कारपूर्वकेव्यापारे ॥ त्रि । सत्कृत्यव्यापारिते ॥

अधुना । । सम्प्रतीत्यर्थे ॥ अस्मिन्काले । अधुनेतिनिपातितः इदमोऽश्भावोधुनाचप्रत्यय ॥

अधुनातनम । त्रि । इदानींतने । वर्त्तमानकालवृत्तौ ॥ अधुनाभवः । सायंचिरमितिट्युप्रत्ययः । स्त्रियांङीपि । अधुनातनी

अधृष्ट । त्रि । लज्जावति । शालीने ॥ नधृष्टः ॥

अधृष्यः । त्रि । प्रगल्भे । अधर्षणीये । अनभिभवनीये ॥ नधृष्य ॥

अधृष्या । स्त्री । नदीप्रभेदे ॥ नधृष्या॥

अधोंशुकम् । न । परिधेयवस्त्रे । अन्तरीये ॥ अध अधोभागस्यअंशुकम् ॥

अधोाक्षः । त्रि । जितेन्द्रिये ॥

अधोक्षजः । पुं । विष्णौ ॥ अधः अक्षजं ज्ञान यस्मादितिव्युत्पत्तेः ॥ अधः कृतमक्षजमैन्द्रियकंज्ञानयेन ॥ अधोाक्षाणांजितेन्द्रियाणांजायते प्रत्यक्षो भवतिवा ॥ अक्षमिन्द्रिये अधइन्द्रियपादौ ताभ्यांजातः । अन्येभ्योपिदृश्यतइतिडः ॥ अधोनक्षीयते जातुयस्मात्तस्मादधोक्षजइत्युयोगपर्वोक्तिः । यद्वा ॥ अधःशब्देनपृथिवीवाच्निनाअण्डस्याधरकपालमुच्यते युवाचके

नाम्यब्देनचोपरितनकपालमुच्यते । ताभ्यांशब्दाभ्यांतन्मध्यंलक्ष्यते । त थाचाधोक्षयोरण्डस्याधरकपालो- त्तरकपालयोर्मध्येवैराजरूपेणजाय तेइत्यधोक्षजः । सप्तम्यांजनेर्डइतिड प्रत्ययइत्यभिप्रेत्यनिर्वचनान्तरमा- हभाष्यकारः । द्यौरन्तरीक्षं पृथिवी- चाधस्तयोर्यस्मादजायतमध्ये वैराज रूपेणेतिवा अधोक्षज ॥

अधोगतिः । स्त्री । नरके ॥

अधोघण्टा । स्त्री । अपामार्गे ॥ इति रत्नमाला ॥

अधोजिह्विका । स्त्री । तालुमूलस्थक्षुद्रजिह्वायाम् ॥

अधोदृष्टि । त्रि । निजविनयख्यापनाय सततमधएवनिरीक्षणकर्त्तरि । विनीते ॥ अधो दृष्टिर्यस्य स. ॥

अधोभुवनम् । न । पाताले । वलिसद्मनि ॥ इत्यमरः ॥ अधस्तलङ्घ्रमन्न ॥

अधोमर्म । न । गुदे । गुह्यद्वारे ॥ इतिहेमचन्द्र. ॥

अधोमुख । त्रि । अवाङ्मुखे । न क्षत्रविशेषेषु ॥ यथा । मूलाश्लेषाकृत्तिकाश्चविशाखाभरणी तथा । मघापूर्वात्रयंचैव अधोमुखगणः स्मृत इति ॥

अधोमुखा । स्त्री । गोजिह्वायाम् ॥

अधोलोक । पुं । पाताले ॥ अधश्चासौ लोकश्च ॥

अधोवायु । पुं । अपानवायौ । पर्दे ॥

अध्यक्ष । पुं । क्षीरिकावृक्षे ॥ त्रि । अधिकृते । राज्ञोहस्त्यश्वरथपदात्यर्थादिस्थानेषुकर्मावेक्षितरिपुरुषे । आयव्ययादिनिरीक्षके ॥ अधिगतोऽक्षव्यवहारम् । प्रादयइतिसमास. ॥ इन्द्रियजन्यज्ञाने । प्रत्यक्षे । नियन्तरि ॥ अधिगतो ऽक्षम् । अधिगतोऽक्षेणवा ॥ अक्षेषु व्यवहारेषु आयव्ययचिन्तासु योगक्षेमप्रापणरूपव्यवहारेषुवा अधिकृतोऽध्यक्ष. ॥ अधिकृतान्यक्षाणियस्यवा ॥ अध्यश्नोतिवा । अश्रूव्याप्तौ । पचाद्यच् ॥ अध्यक्षतिवा ॥ अध्यक्षयति प्रत्यक्षयतीति अध्यक्ष शब्दात् तत्करोतितदाचष्टइतिणिजन्तात् पचाद्यज्वा ॥

अध्यग्नि । न । अध्यग्निधने ॥ । । अग्निमध्ये ॥

अध्यग्निधनम् । न । विवाहकालेऽग्निसन्निधौपित्रादिभिर्दत्तधने ॥ यथा । विवाहकालेयत् स्त्रीभ्योदीयतेह्यग्निसन्निधौ । तदध्यग्निकृतसद्भिः स्त्रीधनपरिकीर्त्तितमिति ॥

अध्यण्डा । स्त्री । शूकशिम्ब्याम् ॥ भूम्यामलक्याम् ॥ अधिकमण्डवीजम-

स्या ॥

अध्यधीन । वि । अत्यन्तपरतन्त्रे । गर्भदासे ॥

अध्ययनम । न । पठने । विधिवद्गुरुमुखादध्यात्मादिविद्यानामक्षरस्वरूपग्रहणे । गुरूच्चारणानूच्चारणे ॥ अधीयते । इङ अध्ययने नित्यमधिपूर्व । बहुलवचनात्कर्मणिल्युट ॥ प्राङमुखत्वादिनियमसहितस्यपुरुषस्य ऋगादेरभ्यासे ॥ अध्ययनलक्षणापक्षासिद्धिस्तारमुच्यते । यस्यशिष्याचार्यसम्बन्धेनसांख्यशास्त्रग्रन्थतोऽर्थतश्चाधीत्यज्ञानमुत्पद्यतेतस्य साध्ययनहेतुकासिद्धि. अध्ययनम ॥ किञ्चाध्ययनेनाचहृढबन्धकरेणच। पठ्यतदेषाशुमोचयेद्भवबन्धनात् ॥ इत्युपदेशोमुमुक्षुषु ॥

अध्यर्द्धम् । वि । सार्द्धे ॥ अधिकमर्द्धंयस्य । अध्यारूढमर्द्धंयस्मिन्वा । प्रादिभ्योधातुजस्येतिसाधु ॥

अध्यवसाय । पुं । निश्चये । इदमित्थमेवेतिविषयपरिच्छेदे । उत्साहे ॥ अध्यवसानम् । षोन्तकर्मणि घञ् । आतोयुक् ॥ अध्यवसायश्चबुद्धिव्यापारोज्ञानम । उपात्तविषयाणामिन्द्रियाणांवृत्तौसत्यांबुद्धे. रजस्तमोभिभवेसतिय सत्त्वसमुद्रेक. सोध्यवसाय इतिवृत्तिरितिचाख्यायते ॥ बुद्धौ ॥ क्रियाक्रियावतोरभेदविवक्षया सर्वो व्यवहर्त्ता आलोच्य मत्वा अहमत्राधिकृतइत्यभिमत्य कर्त्तव्यमेतन्मयेत्यध्यवस्यति ततश्च प्रवर्त्तते इति लोकसिद्धम । तत्रकर्त्तव्यमितियोयनिश्चयश्चितिसन्निधावापन्नचैतन्याया बुद्धे सोध्यवसायोबुद्धेरसाधारणव्यापार ॥

अध्यशनम् । न । अजीर्णापरिभोजने ॥ यथा । अजीर्णेभुज्यतेयत्तुतदध्यशनमुच्यतेइति ॥ अधिकमशनमध्यशनम ॥

अध्यस्त । वि । कृताध्यासे ॥

अध्यात्मम । । । आत्मतत्त्वे ॥ स्वभावोध्यात्ममुच्यते । अस्यार्थः । स्वोभावस्वरूपमन्त्यक्चैतन्यम् । आत्मानकार्यकारणसघातंदेहमधि कृत्यमोतृतयावर्त्तमानमध्यात्ममुच्यतेइतिमधसूदनः॥ परस्यब्रह्मणःप्रतिदेहमन्त्वगात्मभावः स्वभावइति स्वोभावं स्वभावोध्यात्ममुच्यतेआत्मानदेहमधिकृत्यप्रत्यगात्मतयाप्रवृत्त परमार्थब्रह्मावसानवस्तुस्वभावोध्यात्ममुच्यतेअध्यात्मशब्देनाभिधीयतेइतिभाष्यकाराः॥ स्वस्यैवब्रह्मणएवांशतयाजीवरूपेणाभवनस्वभावःसएवात्मानदेहमधि

कृत्यभोक्तृत्वेनवर्त्तमानोऽध्यात्मशब्दे नोच्यतइत्यर्थइतिश्रीधरस्वामिनः॥ आत्मविषयदर्शने॥ करणग्रामे॥ आत्मनिइतिविभक्त्यर्थेऽव्ययीभाव। अनश्चेतिटच्। नस्तद्धितइतिटेर्लोप॥ आत्मनोऽधि आत्मविषयमध्यात्मम्॥

अध्यात्मज्ञानम्। न। आत्मानमधिकृत्य प्रवृत्ते आत्मानात्मविवेकज्ञाने॥

अध्यात्मनिष्ठः। त्रि। परमात्मस्वरूपालोचनतत्परे॥ अध्यात्मे आत्मज्ञानेनित्यः प निष्ठितः

अध्यात्मयोगः। पुं। विषयेभ्यः प्रतिसंहृत्यचेतस आत्मनि समाधाने॥

अध्यात्मविद्या। स्त्री। आत्मतत्त्वविद्यायाम्॥

अध्यापकः। त्रि। गध्यापयतरि। उपाध्याये॥ अध्यापयति। इङ् अध्ययने ण्वुल॥

अध्यापनम्। न। निमस्यासाधारणे विशेषे। ब्रह्मयज्ञे: पाठने। विद्याप्रदाने॥ अध्यापन ब्राह्मणस्यवृत्तिर्माशब्दमंतरूपश्लि ग्रन्तिमिथ्याइतिके यट। अतोब्राह्मणेनावश्यशब्दास्तेया:। नचान्तरेणव्याकरणलघुनोपायेन शब्दा शक्याविज्ञातुमितिभाष्यम्॥

अध्यापयिता। त्रि। पाठयितरि। अध्यापनकर्त्तरि। उपाध्याये॥

अध्यापित। त्रि। पाठिते॥

अध्याय। पुं। अध्ययने॥ प्रकरणे। पुराणपरिच्छेदे॥ यथा। सर्गोवर्गः परिच्छेदोद्घाताध्यायाङ्कसञ्ज्ञका। उच्छ्वास परिवर्त्तश्चपटलः काण्डमेवच॥ स्थानप्रकरणञ्चैवपर्वाह्निकानिच॥ पुराणादौपरिच्छेदा अनेकेपरिकीर्त्तिताइति॥ त्रि। ध्यानशून्ये॥ अधीयतेऽसौ। इङ्०। नित्यमधिपूर्व.। इङश्चेतिघञ्॥ यद्वा। अधीयतेऽस्मिन्। अध्यायन्यायेति घञन्तोनिपात्यते॥

अध्यारूढम्। त्रि। समारूढे। कृतारोहणे॥ अभ्यधिके॥ अध्याङ्पूर्वा द्रुहेर्गत्यर्थाकर्मकेत्यादिनाकर्त्तरिकर्मणिवाक्तः। ढत्वधत्वष्टुत्वढलोपदीर्घाः॥

अध्यारोपः। पुं। असर्पभूतायांरज्जौ सर्पारोपवत् वस्तुन्यवस्त्वारोपे। सच्चिदानन्दानन्ताद्वयब्रह्मण्यज्ञानादिसकलजडसमूहस्यारोपणे॥

अध्यावाहनिकम्। न। पितृगृहात्भर्तृगृहंनीयमानयास्त्रियालब्धधने॥ यथा। यत्पुनर्लभतेनारीनीयमानाहिपैतृकात्। अध्यावाहनिकनामतत्स्त्रीधनमुदाहृतमितिकात्यायनः॥ पैतृकादित्येकशेषात्पितृमातृकुला

तयल्लभतेधनमितितदर्थः ॥

अध्याशनम्। न। भुक्तस्योपरिभूयोभोजने ॥ यथा। राजन्नध्याशन त्याज्यत्याज्यतुविषमाशनम्। त्यजेदित्युद्दुमाहार तत्सर्वंदोषकारकमिति ॥

अध्यासः। पुं। स्मृतिरूपेपरचपूर्वदृष्टावभासे। यथयदध्यासस्तद्विरेकाग्रहणानिबन्धनेभ्रमे। यथयदध्यासस्तस्यैवविपरीतधर्मत्वकल्पनायाम्। अन्यथान्यधर्मावभासे। वस्तुन्यन्यबुद्धौ। अविद्यायाम्॥ आसनम्। आसउपवेशने। घञ्। अधिउपरिआसः ॥

अध्यासितः। त्रि। निषेविते॥ अधिष्ठिते॥

अध्याहरणम्। न। ऊहने। तर्कणे॥ अध्याङ्पूर्वाद्धरतेर्ल्युट्॥

अध्याहारः। पुं। तर्के। ऊहे। आकांक्षासमापकपदानुसन्धाने॥ अध्याहरणम्। अध्याङ्पूर्वाद्धृञोभावेघञ्॥ अपूर्वोत्प्रेक्षणे॥

अध्युषितः। त्रि। उषिते। वसाइति भाषा॥

अध्युष्टः। त्रि। सार्द्धत्रिसंख्यायाम्॥

अध्युष्ट्रः। पुं। उष्ट्रयुक्तरथे॥ उष्ट्रवाह्यप्रेङ्खायाम्॥ इतिहारावली॥

अध्यूढः। पुं। ईश्वरे॥ त्रि। अधिकवृध्याढ्ये। समृद्धे॥ उपरिभावेनस्थिते॥ यथा। स्तूत्रध्यूढसीमेति॥

अध्यूढा। स्त्री। कृतसापत्निकायाम्। कृताऽनेकविवाहस्यप्रागूढयोषिति॥ अधिउपरिऊढमुद्वहनमस्या॥

अध्येषणम्। न। गुर्वादेराराध्यस्यप्रवर्त्तनायाम्। प्रार्थनायाम्॥ समानस्याधिकस्यवाऋत्विगाचार्यादेः प्रवर्त्तनायाम्॥

अध्येषणा। स्त्री। याचने॥ निकृष्टस्योत्कृष्टप्रतिप्रवर्त्तनायाम्। गुर्वादेःप्रार्थनयाक्वचिदर्थेनियोजनेइतिस्वामी। सनौ। गुर्वाद्याराधने॥ अध्येषणाम्। इषेरनिच्छार्थस्येतियुच्॥

अध्येष्यमाणः। त्रि। अध्ययनकरिष्यमाणे॥

अध्रुवः। त्रि। अनित्ये॥ अस्थिरे। फलजनकतानियमशून्ये॥ नध्रुवः॥

अध्वगः। पुं। पथिके॥ सूर्य्ये॥ उष्ट्रे॥ खेसरे। खच्चरइतिभाषा प्रसिद्धे॥ अध्वानगच्छतीतिविग्रहे अन्तात्यन्ताध्वदूरेत्यादिनागमेर्डः प्रत्ययः॥

अध्वगभोग्यः। पुं। आम्रातकवृक्षे॥

अध्वगा। स्त्री। गङ्गायाम्॥ टाप्॥ इति त्रिकाण्डशेषः॥

अध्वजा। स्त्री। स्वर्णुलीवृक्षे। हेमपुष्प्याम्॥

अध्वा। पुं। मार्गे। गन्तव्यत्वेनलोकप्रसिद्धेक्रोशयोजनादौनियतपरिमा

णे ॥ सस्थाने ॥ अवस्कन्दे ॥ काले ॥ अन्तिवखम्। अदभचणे। अदेर्द्धेचेति क्विनिप् घस्वान्तादेशः ॥

अध्वनीनः । त्रि । पथिके ॥ अध्वानमलगच्छति । अध्वनोयत्खावितिख. । आत्माध्वानैाखे इतिटिलोपोन ॥

अध्वन्यः । त्रि । पथिके ॥ अध्वानमलगच्छति । अध्वनोयतखावितियत् । येचाभावकर्मणोरितिटिलोपोन ॥

अध्वर । पुं । क्रतौ ॥ सावधाने ॥ वसुभेदे ॥ नध्वरति । ध्वृकैाटिल्ये । अच ,॥ अध्वानराातिवा । आतोनुपतिकः ॥

अध्वरथः । पुं । परिघातिके । अध्वगमनापयुक्तरथे ॥ इतिहेमचन्द्रः ॥ दूते । अध्वनेरथः । अध्वरथोऽस्यवा ॥

अध्वर्युः ॥ पुं । यजुर्वदर्त्विजि ॥ अध्वरमिच्छति । सुपद्मातक्यच् । कव्यध्वरपृतनस्यर्चिलोपः । क्याच्छन्दसीत्युः ॥ मध्वरति । ध्वृकैाटिल्यौ । विच् । अध्वरयाति । यौतिवा मिवलद्रवादित्वाडुर्वा ॥

अध्वर्युः । स्त्री । अध्वर्युशाखाध्येत्र्याम्॥ अध्वर्युशाखाध्येतृवशोद्भवायाम् ॥ योपधस्वादूङ्न ॥

अध्वशल्यः । पुं । अपामार्गे ॥

अध्वान्तशाभवः । पुं । स्योनाकद्रौ ॥

अनः । पुं । प्राणे ॥ अनिति । अनप्राणने । अच् ॥

अनशुमत्फला । स्त्री । कदल्याम् ॥ इति जटाधरः ॥

अनक्षम् । त्रि । अक्षशून्ये ॥ अन्धे । अक्षिविहीने ॥

अनक्षरम् । न । दुर्वचने । गुणाक्षेपकदोषोत्थवाक्ये । अवाच्ये । निन्दावचने । दुर्वचसि । गाली इतिभाषायाम् ॥ नप्रशस्तान्यक्षराणियस्मिन । अक्षराणामप्राशस्त्यंचार्थद्वारकम् ॥

अनक्षि । न । मन्दाक्षिणि ॥ त्रि । तद्वति ॥

अनगार' ।पुं ।ऋषौ । मुनौ ॥ त्रि ।अगारशून्ये ॥

अनग्निः । पुं । श्रौतस्मार्त्तकर्महीने ॥ यथा। अनग्निराश्रमाःकलाविति । अग्निसंस्काररहितेपरिव्राजके। अथ शौनकः। सर्वसङ्गनिवृत्तस्यध्यानयोगरतस्यच।नतस्यदहनकार्यंनैवपिण्डोदकक्रिया ॥ निदध्यात्प्रणवेनैवबिलेभिक्षोः कलेवरम । प्रोक्षणखननञ्चैवसर्वंतेनैवकारयेदिति ॥

अनग्निका । स्त्री । दृष्टरजस्कायांकन्यायाम् ॥

अनघः । त्रि । निर्मले ॥ अपापे ॥ मनोज्ञे । शुभे ॥ अदुःखे ॥ अव्यसने ॥ अघनविद्यतेयस्य ॥

अनङ्गम । न । आकाशे ॥ मनसि ॥ पुं । मदने ॥ नास्ति अङ्गमस्य । नाङ्गत्वा नमस्मादितिवा ॥ दशास्यावस्था भवन्ति । तद्यथा । दृङ्मनस्सङ्गसंकल्पाजागरः कृशतारतिः । ह्रीत्यागोन्मादमूर्च्छा इत्यनङ्गदशादशेति ॥ त्रि । अङ्गरहिते ॥

अनङ्गकम् । न । मनसि ॥

अनङ्गशेखरः । पुं । दण्डकवृत्तभेदे ॥ यथा । प्रतापतापतापितप्रतीपभूपते शरन्निशानिशाकरप्रभाखसच्चशोधन स्वदानवारिधारयादरिद्रतानलज्वलद्द्विजालितापहारकस्वभावशोभन । भुजङ्गमङ्गलोदितः प्रसङ्गसङ्गतेःसभान्तरेनिवेदितोविधायकःकविप्रिय. क्रमाल्लघौगुरौयथेच्छयानिवेशिते भवेदनङ्गशेखरः सुधांसुशेखरप्रियइति ॥

अनङ्गासुहृत् । पुं । शिवे॥इतिहेमचन्द्रः॥

अनच्छ. । त्रि । कलुषे ॥ भिन्नोऽच्छात् । नञ्तत्पुरुषः । नलोपोनञः । तस्मान्नुडचि ॥

अनञ्जनम् । न । व्योम्नि ॥ तत्त्वे ॥ पुं । नारायणे ॥ त्रि । अञ्जनशून्ये ॥ नास्तिअञ्जनमस्मिन् ॥

अनडुज्जिह्वा । स्त्री । गोजिह्वाख्ये ॥

अनड्वान् । पुं । षण्डे । वृषभे ॥ अनः शकटंवहति । वहप्रापणे । अनसिवहेःक्विप् अनसोडश्चेतिक्विप् अनसोडान्तादेशश्च । यजादित्वात सम्प्रसारणम ॥

अनडुही । स्त्री । सौरभेय्याम् । गौरादित्वान्ङीष् ॥

अनड्वाही । स्त्री । सौरभेय्याम् ॥ आमनडुहः स्त्रियांवावक्तव्यइतिअनडुह आमिगौरादित्वान्ङीष् ॥

अनतिरेकः । पुं । अभेदे ॥

अनघः । पुं । गौरसर्षपे ॥ इतिराजनिर्घण्टः ॥

अनध्यक्षः । त्रि । अध्यक्षभिन्ने अप्रत्यक्षे ॥

अनध्यायः । पुं । अनध्ययने ॥ सचद्विविधोनित्योनैमित्तिकश्चेति । तथाहि । चातुर्मास्यद्वितीयासुमन्वादिषुयुगादिषु । अष्टकासुचसङ्क्रान्तौशयनेर्वाधनेश्वरे. ॥ अनध्यायंप्रकुर्वीततथासोपपदासुच ॥ नैमित्तिकास्तु । निर्घातभूकम्पोल्कादिपतनादिसर्वाङ्गतेषु । अग्न्युत्पाते । अकालवृष्टौ । सन्ध्यागर्जने । चौरैरुपद्रुतेग्रामे । सङ्ग्रामे । सोमसूर्यग्रहे । दिग्दाहे । विद्युत्सन्निपाते । इत्यादिषुनैमित्तिकानध्यायः । छिद्राण्येतानिविप्राणांयेऽनध्यायाःप्रकीर्त्तिताः । छिद्रेभ्यःस्रवतिब्रह्म

ब्राह्मयोन यदर्जितम् ॥ तत्कालेतस्य ररक्षांसिश्रियं ब्रह्मयशोबलम । सर्वं मादायगच्छन्ति वर्जयन्तीप्सितफलमिति ॥

अननुगतम् । न । आत्मतत्त्वे ॥ त्रि । अननुगतभिन्ने ॥

अननुभाषयाम । न । विज्ञातस्यपरिषदा त्रिरभिहितस्याप्यप्रत्युच्चारणमननुभाषयाम् । पश्य ०५।५९ ॥

अनन्तः । पुं । केशवे ॥ यथा । गन्धर्वाप्सरसः सिद्धाः किन्नरोरगचारणाः । नान्तगुणानांगच्छन्तितेनाऽनन्तोयमव्ययइतिविष्णुपुराणम् ॥ अन्तःसीमा इयत्तानविद्यतेयस्य ॥ शेषे । नागजातिराजे ॥ बलदेवे ॥ सिन्दुवारवृक्षे ॥ अनन्तजिति ॥ त्रि । अनवधौ ॥ अपरिच्छिन्ने । अविनाशिनि । व्यापित्त्वान्नित्यत्वात्सर्वात्मत्वात्देशकालवस्तुपरिच्छेदशून्ये परमेश्वरे ॥ अविद्यमानोऽन्तः कार्योयस्य ॥ अखण्डे ॥ न । सुरवर्त्मनि ॥ अभ्रके ॥ नास्त्यन्तोयस्य ॥

अनन्तकरः । त्रि । असमाप्तिकरे ॥ अनन्तकरोति । दिवाविभेतिटः ॥

अनन्तजित् । पुं । बुद्धगणभेदे । जिनानांचतुर्विंशत्यन्तर्गतचतुर्दशजिने ॥ अनन्ते ॥ अनन्तंजयतिजेष्यति वा । जिजये । क्विप् । तुक् ॥ विष्णौ ॥ अनन्तान्यसंख्यातानिभूतानि युद्धक्रीडादिषुसर्वचाचिन्त्यशक्तितयाजयतीति ॥

अनन्ततीर्थकृत । पुं । अनन्तजिति । बुद्धगणप्रभेदे ॥ इतिहेमचन्द्रः ॥

अनन्तमात्रः । त्रि । एतावत्त्वमस्येतिपरिच्छेत्तुमशक्ये ॥ मात्रापरिच्छित्तिःसा अनन्तायस्य ॥

अनन्तमूर्त्तिः । पुं । सर्वात्मनि । परमात्मनि । अखण्डैकरसे ॥ अनन्तादेशतःकालतोवस्तुतःस्वरूपतस्तावत् परिच्छेदरहितामूर्त्तिः स्वभावोयस्य ॥

अनन्तमूलः । पुं । कराखाख्यौषधौ ॥ सुगन्धायाम् । स्थूलग्रन्थौ । वचाप्रभेदे ॥

अनन्तरम् । न । पराचीनकाले । पश्चादर्थे ॥ त्रि । त्रिदेकरसेपरमात्मनि ॥ नयस्यअन्तरंभिन्नजातीयकिञ्चिद्विद्यतेस ॥ छिद्रशून्ये ॥ सन्निहिते । अव्यवहिते । ससत्ते ॥ अन्तरछिद्रतच्छून्यम् ॥

अनन्तरितम् । त्रि । अव्यवहिते ॥

अनन्तरूपः । पुं । भगवति । विश्वरूपे ॥ त्रि । अनन्तरूपविशिष्टे ॥ अनन्तानि रूपाणियस्य ॥

अनन्तलोकः । पुं । स्वर्गलोके । अनन्तश्चासौलोकश्च ॥

अनन्तविजय: । पुं । युधिष्ठिरस्यराज्ञ:शङ्खे ॥ अनन्तोविजयोयस्मिन् ॥

अनन्तवीर्य. । पुं । अर्हद्भेदे । भाविकल्पेजिनानांचतुर्विंशत्यन्तर्गतेत्रयोविंशेतीर्थंकरजिने ॥ चि । दृढवीर्ये । अनन्तप्रभावे ॥ अनन्तानिवीर्याणियस्मिन् । अनन्तवीर्यंयस्यवा ॥

अनन्तव्रतम् । न । भाद्रशुक्लचतुर्दशीकर्त्तव्येऽनन्तदेवस्यव्रते ॥

अनन्तशीर्षा । स्त्री । वासुके: पत्न्याम् ॥

अनन्ता । स्त्री । विशल्यायाम् । शाकभेदे ॥ शारिवायाम् ॥ दुरालभायाम् ॥ दूर्वयो: ॥ कणायाम् ॥ पथ्यायाम् ॥ पार्वत्याम् ॥ आमलक्याम् ॥ विश्वम्भरायाम् ॥ गुडूच्याम् ॥ अग्निमन्थवृक्षे ॥ यवासे ॥ वृद्धमहौषध्यन्तरे । तारायाम् ॥ नास्त्यन्तोऽस्या: ॥ अनन्त. शेषोस्तिधारकोऽस्या' अर्शआद्यच् ॥

अनन्तात्मा । पुं । नारायणे ॥ देशत: कालतोवस्तुतश्चापरिच्छिन्नस्वरूपत्वात् अनन्त: आत्माअस्य ॥

अनन्तिका । स्त्री । माघोर्जमाधवेषाणांपूर्णमासीषु ॥

अनन्तेश: । पुं । हरे ॥

अनन्द: । त्रि । अनानन्दे । असुखे ॥ औपनिषदोयम् ॥

अनन्य: । चि । सर्वभोगनिस्पृहे । सर्वात्मदर्शिनि । अहमेवभगवान् वासुदेव: सर्वात्मा न मद्व्यतिरिक्तंकिञ्चिदस्तीतिमानवतिब्रह्मात्मैक्यनिष्ठे । अपृथग्दर्शिनि ॥ नविद्यतेऽन्योविषयोयस्य यस्मिन् वा । अन्योभेददृष्टिविषयोनविद्यतेयस्यवा । नविद्यतेस्वेष्टविनाऽन्यदालम्बनयस्येतिवा ॥ अद्वितीये । एकाकिनि ॥

अनन्यगतिक. । चि । एकाश्रये । गत्यन्तररहिते ॥ यथा । अनन्यगतिकेजनेविगतपातकेचातकेयथाकुचितथाकुरुप्रियतथापिनान्यभजे इत्युद्भट. ॥

अनन्यचेता' । चि । तदेकचित्ते ॥ नअन्यचेता: ॥

अनन्यज । पुं । कामे ॥ नास्त्यन्ययस्मात्अनन्योविष्णु' । ततोजात ॥ मनसोऽन्यस्मान्नजायते इतिवा । चि । अनन्यभवे ॥

अनन्यभव' । चि । अन्यस्यासाध्ये ॥ अन्यस्यनभवतीति तथा । पचाद्यजन्तोत्तरपदेननञ समास' ॥

अनन्यभाव' । चि । एकान्तभक्ते ॥ नविद्यतेअन्यस्मिन भावो यस्य ॥

अनन्यवृत्ति: । चि । एकाग्रे । एकताने ॥ इत्यमर: ॥ नअन्यावृत्तिरस्य ॥

अनन्वक् । चि । अननुगते ॥ अनुअञ्चतीत्यन्वक् । नअन्वक् अनन्वक् ॥

अनन्वय । पुं ।अर्थालङ्कारविशेषे ॥ यथा । उपमानोपमेयत्वे एकस्यैवैकवाक्यगे । अनन्वय ॥ उपमानान्तरसम्बन्धाभावोऽनन्वय. । यथा । नकेवलंभातिनितान्तकान्तिर्नितम्बिनीसैवनितम्बिनीव । यावद्विलासायुधलास्यवासास्ते तद्विलासाइवतद्विलासा:॥ अत्रएवकारोभिन्नक्रमः । सानितम्बिन्येवकेवलनितम्बिनीवन्नितान्तकान्तिर्भातीति न यावत्अपिचिन्तर्थ'।ते अनुभवैकगोचरास्तस्याविलासास्तद्विलासाइवभान्तीति वचनविपरिणामेनान्वयः । कीदृशाः । विलासायुधस्यकामस्यलासोन्त्यंतस्यवासानिवासभूताः। नितम्बिनीसैवनितम्बिनीवतन्मात्रनितम्बिनीसदृशीतिवार्थः । तेनस्फुटतयाव्यक्तौक्यलाभः। एवञ्चतन्नैवतदुपमा नाऽस्तीत्यनन्वयोऽलङ्कारः । तत्फलञ्च निरुपमत्वबोधः । इतिकाव्यप्रकाशोदाहरणस्यार्थः ॥

अनपदेशः । पु । असाधके ॥

अनपरम् । त्रि । पश्चाद्भाविकार्यसम्बन्धविधुरे प्रत्यगभिन्नेब्रह्मणि ॥ अपरंकार्यंनविद्यतेयस्मात्तत्अकार्य्यमितियावत् ॥ इतरशून्ये ॥

अनपवर्गवीर्यः । त्रि । अक्षीणप्रभावे ॥

अनपायी । त्रि । अपायविधुरे । अनश्वरे ॥ निश्चले ॥

अनपेक्षः । त्रि । निरपेक्षे । सर्वेषभोगोपकरणेषुयदृच्छोपनीतेष्वपिनिःस्पृहे ॥ अपेक्षावर्जिते । हेये ॥

अनभिज्ञः । त्रि । अविदुषि । मूर्खे ॥ न अभिज्ञ.॥ यथा । धिक्त्वांचूततरोपरापरपरिज्ञानाऽनभिज्ञोभवानिति॥

अनभियुक्तः । त्रि । अनादृते ॥ असम्मते ॥

अनभिलाषः । पुं । अरुचौ ॥ अनिच्छायाम् ॥

अनभिव्यक्तिः । स्त्री । अनुद्भूतरूपवत्त्वे। अव्याकृते ॥

अनभिष्वङ्गः । त्रि । पुत्रादौप्रीतिहीने ॥ अन्यस्मिन्सुखिनिदुःखिनिवाऽहमेवसुखीदुःखीचेतिअनन्यभावनया प्रीत्यतिशयोऽभिष्वङ्गस्तद्रहिते ॥

अनभ्युदितम् । त्रि ।अनभिप्रकाशिते ॥

अनम. । पुं । द्विजे । ब्राह्मणे ॥ इतित्रिकाण्डशेष. ॥

अनमितम्पचेः । त्रि । कृपणे ॥ नमितम्पचोऽमितम्पचः । तद्भिन्नोऽनमितम्पचः ॥

अनम्बरः । पुं । बौद्धविशेषे ॥ इतिसिद्धान्तशिरोमणौगोलाध्यायः ॥

अनयः । पुं । अशुभदैवे ॥ विपदि ॥ व्य

सने ॥ अनीतौ । द्यूतविद्यांप्रसक्यग तौ । तेषामप्रदक्षिणगमने ॥ ननय नम् अनेनवा । णीञ्प्रापणे । एरच् । विरोधेनञ् ॥ अयात्शुभावहविधेरन्य' ॥

अनर्गलम् । त्रि । प्रतिबन्धकरहिते । निराबाधे ॥ नविद्यते अर्गलंयस्मिन् ॥

अनर्घः । त्रि । अमूल्ये ॥

अनर्थ' । पुं । हरौ ॥ नविद्यतेअर्थः प्रयोजनमस्य आप्तकामत्वात् ॥ त्रि । अर्थिनःप्रतिकूले ॥ यथा । अर्थमनर्थं भावयनित्यंनास्तिततःसुखलेशः सत्यम् । पुत्रादपिधनभाजाभीतिः सर्वत्रैषाविहितारीतिरितिमोहमुद्गर' ॥ नञर्थः ॥ अर्थरहिते ॥

अनर्थकम् । न । प्रलापे । समुदायार्थरहितसार्थवाक्ये । असद्वाक्ये ॥ त्रि । व्यर्थे ॥ नञर्थोयस्य । अर्थान्नञरत्युर. प्रभृतिषुपाठान्नित्यंकप्समासान्तः ॥

अनर्थमूलम् । न । आत्माज्ञाने ॥ यथा । आत्माज्ञानमनर्थानांमूललोकेपिनेतरत् । स्वपराज्ञानमज्ञात्वायुध्यमम्रियतएवहीति ॥

अनर्थान्तरम् । न । अभेदे ॥ एकार्थे ॥

अनर्थी । त्रि । निस्पृहे ॥

अनलः । पुं । वन्हौ ॥ नविद्यते अलं पर्याप्तिर्यस्येत्यनलः ॥ वसुभेदे ॥ नलाभावे ॥ कृत्तिकानक्षत्रे ॥ भिषु ॥ चित्रके ॥ रक्तचित्रके ॥ भल्लातके ॥ पित्ते ॥ अनित्यनेन । अनप्राणने । इत्यादित्वात्कलच् ॥ ५० वत्सरे ॥ यथा । दुर्भिक्षंजायतेघोरंधान्यौषधिप्रपीडनम् । अनलेचसमाख्यातंनात्रकार्याविचारणेति ॥ भगवतिवासुदेवे ॥ अलनम् अलः ॥ अलेर्भूषणाद्यर्थाद्भावेघञ् । संज्ञापूर्वकत्वान्नवृद्धिः । घञर्थेकोवा । अलः पर्याप्तिः शक्तिसम्पदोपरिच्छित्तिरियत्तासानविद्यतेऽस्येत्यनल' ॥

अनलदः । पुं । जले ॥ अनलं सन्तापंद्यतिखण्डयति इतिविग्रहः ॥

अनलनामा । पुं । चित्रके ॥

अनलप्रभा । स्त्री । ज्योतिष्मतीलतायाम् ॥

अनलप्रिया । स्त्री । अग्नायाम् ॥ अनलस्यप्रिया ॥

अनलिः । पुं । मुनिद्रुमे । वकवृक्षे ॥ इति त्रिकाण्डशेषः ॥

अनल्प' । त्रि । बहुषु ॥

अनवः । त्रि । प्राचीने ॥ ननवः ॥

अनवधानम् । न । अमनोयोगे ॥ प्रमादे ॥ त्रि । तद्विशिष्टे ॥ नअवधानमस्य ॥

अनवधानता । स्त्री । प्रमादे । अविमृष्ट

कृत्ये ॥ नञवधानमस्य । तस्यभाव'। तल् ॥ यथा । कर्त्तव्याकरणं यत्रसमर्थस्य कश्चिद्भवेत् । उच्यतेऽधितयंतत्रप्रमादोऽनवधानतेतिशब्दरत्नावली ॥

अनवनः । त्रि । अरक्षणे । हन्तरि ॥ अवतेः कर्त्तरिल्युट् । न अवनं रक्षणं यस्मात् ॥

अनवम' । त्रि । समाने । सदृशे ॥ नञवमः ॥ नवमादन्यस्मिन् ॥ ननवम'॥

अनवरः । त्रि । प्रधाने । श्रेष्ठे । अकनिष्ठे ॥ नञवर. ॥

अनवरतम् । न । अविरते । निरन्तरे॥ उत्कृष्टे ॥ नास्ति अवरतंयत्र । क्रियाविशेषणत्वेऽस्यक्लीवत्वम् । द्रव्यविशेषणेतुत्रिलिङ्गत्वम् ॥

अनवरार्द्धः । त्रि । मुख्ये ॥ अवरस्मिन्नर्द्धे भवः । अर्द्धाद्यत् । परावराधमोत्तमपूर्वाच्च । नञवरार्द्धः । नञितिसमासः ॥

अनवलोभनम् । न । सीमन्तोन्नयनानन्तरं चतुर्थमासिकर्त्तव्ये संस्कारविशेषे ॥ चतुर्थेऽनवलोभनमित्याश्वलायनः ॥

अनवसरः । त्रि । निरवकाशे ॥ पुं । अवसरस्याभावे ॥

अनवस्करम् । त्रि । निश्शोध्ये । निर्णिक्ते । अपनीतमले ॥ नावस्करोऽत्र ॥

अनवस्थः । त्रि । अवस्थितिरहिते ॥ नअवस्थाप्रतिष्ठायस्यस' ॥

अनवस्था । स्त्री । तर्कविशेषे ॥ तस्यलक्षणं यथा । उपपाद्योपपादकयोरविश्रान्ति रितिमीमांसकाः ॥ अव्यवस्थितपरम्परारोपाधीनानिष्टप्रसङ्गे ॥ यथा । यदिघटत्वघटजन्यत्वव्याप्यं स्यात् कपालसमवेतत्वव्याप्यंनस्यात् ॥ स्थित्यभावे ॥

अनवस्थानम् । न । अव्यवस्थाने ॥ पुं । वायौ । पवने ॥ त्रि । चञ्चले ॥ नञवस्थानंयस्य ॥

अनवस्थितः । त्रि । अव्यवस्थिते ॥

अनवस्थितत्वम् । न । सन्ध्यायामपिसमाधिभूमौप्रयत्नशैथिल्याच्चित्तस्यतत्राप्रतिष्ठितत्वे ॥

अनवस्थितिः । स्त्री । चापले ॥ मात्सर्यद्वेषरागादेश्चापलन्त्वनवस्थितिः ॥ नञवस्थितिः ॥

अनशनम् । न । उपवासे ॥ कामानशने ॥ त्रि । तद्वति ॥ नञशनं भक्षणं-यस्मिन् यस्यवातत् ॥

अनश्नन् । त्रि । अभुञ्जाने ॥

अनश्वर' । त्रि । शाश्वते ॥ ननश्वरः ॥

अनः । न । शकटे ॥ मातरि ॥ ओदने ॥ प्राणिजन्मनि ॥ अनितिचोत्करोति । अनप्राणने । असुन् ॥

अनसूया । स्त्री । अत्रे:पत्न्याम् । कर्द्दमुने कन्यायाम् ॥ त्रि । असूयाशून्ये ॥ अस्यालक्षणंयथा । नगुणान्गुणिनोहन्तिस्तौतिमन्दगुणानपि । नान्यदोषेषुरमतेसानसूयाप्रकीर्त्तितेति वृहस्पति' ॥

अनसूयुः । त्रि । अनिन्दके ॥ सन्तःप्रणयिवाक्यानिगृह्णन्तिह्यनसूयवइतिभट्टपादाः ॥

अनहंवादी । त्रि । गर्वोक्तिरहिते ॥ यः कर्त्ताहमितिवदनशीलो न भवतिस' ॥

अनहङ्कार. । त्रि । अहङ्कारविधुरे ॥

अनहङ्कृतिः । स्त्री । गर्वाभावे । अशोचे ॥ इतित्रिकाण्डशेषः ॥

अनाकारः । त्रि । निराकृतौ । निराकारे ॥

अनाकुलम् । त्रि । अव्यग्रमनसि । एकाग्रमनसि ॥ स्थिरे । एकाग्रे ॥ असङ्कीर्णे ॥ नञाकुलम् ॥

अनाक्रान्तः । त्रि । अपराजिते ॥ नञाक्रान्तः ॥

अनाक्रान्ता । स्त्री । कण्टकार्याम ॥ न आक्रान्ता ॥

अनागतः । त्रि । वर्त्तमानप्रागभावप्रतियोगिनिकाले । भविष्यति ॥ अनायाते । अनुपस्थिते ॥ अज्ञाते ॥ यथा । अनागतादिलिङ्गेननस्यादनुमितिस्तदेतिकारिकावली ॥ न आगतः ॥

अनागतार्त्तवा । स्त्री । अरजस्कस्त्रियाम् । नग्निकायाम् ॥ अनागतमार्त्तवंरजोऽस्याः ॥

अनाचारः । पुं । कदाचारे । श्रुतिस्मृतिविरुद्धकर्मकरणे ॥ सर्वदेशेष्वनाचारःपथितामूलसर्वशम् । त्रि । तद्विशिष्टे ॥

अनातपः । पुं । छायायाम् । रौद्राभावे ॥

अनात्मा । पुं । शरीरादौ ॥ यथा । अप्राप्तःप्राप्यतेयोयमप्यक्तस्त्यज्यतेतथा । जानीयात्तमनात्मानंबुद्ध्यान्तवपुरादिकमिति ॥

अनात्म्य. । त्रि । रागादिदोषरहिते ॥ आत्मनिमनसिभवम् रागादि । तद्रहितः ॥

अनाथ' । त्रि । स्वतन्त्रे । प्रभुहीने ॥ नविद्यतेनाथोयस्य ॥

अनादर' । पु । परिभवे । तिरस्कृतौ ॥ नञादरः ॥

अनादिः । पु । परमेश्वरे ॥ चतुर्वक्त्रेब्रह्मणि ॥ त्रि । आदिरहिते ॥ नविद्यते आदिःकारणंयस्यसः ॥ यथा । जीवईशोविशुद्धाचित्तथाभेदःपरस्परम । अविद्यातच्चितोर्योगः षडस्माकमना

त्वयः ॥ इतिवेदान्तरहस्यम ॥

अनादित्वम् । न । उत्पत्तिमत्त्वेसति सद्धेतुत्वेसतिकेनाप्यविदितमूलकारणत्वे ॥ भावेत्वः ॥

अनादिनिधनः । त्रि । आद्यन्तशून्ये षड्भावविकारवर्जिते परमेश्वरे ॥ आदिर्जन्मनिधनंविनाशः । आदिश्चनिधनञ्च आदिनिधने जन्मविनाशौत द्वयंनविद्यतेयस्यसः ॥

अनादृतम् । त्रि । अवज्ञाते । कृततिरस्कारे ॥ नञादृतम् ॥

अनापन्नः । त्रि । अप्राप्ते ॥ नञापन्नः ॥

अनामकम् । न । अर्शोरोगे ॥ पुं । मलमासे ॥ अप्रशस्तंनामाऽस्य ॥

अनामयम् । ? । न । आरोग्ये ॥ अविद्यातत्कार्यात्मकरोगरहिते मोक्षाख्ये पुरुषार्थे ॥ आत्मरूपे ॥ अस्तिजायते वर्द्धतेइत्यादिषड्भावविकारशून्यमात्मरूपम तेषांविकाराणां देहोपाधिनिष्ठत्वात् आत्मनश्चदेहाभावात्तद्विकाररहितमनामयमात्मैवेत्यर्थः ॥ आमयस्याऽभावः । अर्थाभावे ऽव्ययीभावः ॥ त्रि । तद्विशिष्टे ॥ अनामयमस्त्वस्य । अच् ॥

अनामयावी । त्रि । व्याधिविवर्जिते । होरालग्नौ ॥ न आमयावी ॥

अनामा । स्त्री । उपकनिष्ठाङ्गुलौ ॥ न नामग्रहणयोग्यमस्याः । ब्रह्मणोऽनयाशिरश्छेदनात् । अतएवास्यांपवित्रीक्रियते । डाप् ॥

अनामिका । स्त्री । अनामायाम् ॥ अनामैव । स्वार्थेकः । प्रत्ययस्थादितीत्वम् ॥

अनायत्तः । त्रि । अनधीने । अवशीभूते ॥ यथा । एतावज्जन्मसाफल्यं यदनायत्तवृत्तितेति ॥

अनायस्तः । त्रि । आयासहीने ॥

अनायासः । पुं । अक्लेशे । यत्नाभावे ॥ अस्यलक्षणन्तु । शरीरंपीड्यते येन सुशुभेनापि कर्मणा । अत्यन्तंतन्न कुर्वीतअनायासः सउच्यतइत्येकादशीतत्त्वम् ॥ यथा । अनायासेनमरणंविनादैन्येनजीवनम् । अनाराधितगोविन्दचरणस्यकथंभवेदिति ॥

अनायासकृतम् । त्रि । विनायत्नकृते ॥ न । फाण्टे ॥ अनायासेनकृतम् ॥

अनारतम् । न । सन्तते ॥ त्रि । तद्युक्ते ॥ आङ्पूर्वोरमिर्विरामे । अविद्यमानमारतंयस्मिन् ॥ क्रियाविशेषणत्वे क्लीवत्वम् । द्रव्यविशेषणेतु त्रिलिङ्गत्वम् ॥

अनारम्भणम् । त्रि । निरालम्बे ॥

अनारम्भः । पुं । अननुष्ठाने ॥ नञारम्भः ॥

अनार्जवः । पुं । रोगे ॥ ऋजुत्वाभावे॥ त्रि । तद्वति ॥

अनार्त्तवम् । न । पौषादिमासचतुष्टये वर्षाभवेजले ॥ यथा । अनार्त्तवप्रमुंचन्तिवारिवारिधरास्तुयत् । तस्मिन्दोषायसर्वेषां देहिनांपरिकीर्त्तितमिति ॥ ऋतौभवम् आर्त्तवम् । नआर्त्तवम् ॥

अनार्यः । त्रि । दुर्ज्जने । दुःशीले ॥ नआर्यः ॥

अनार्यकम् । न । अगुरुकाष्ठे ॥ इतिराजनिर्घण्टः ॥

अनार्यजम् । न । जोङ्गके ॥ इतिहेमचन्द्रः ॥ त्रि । नीचजाते ॥

अनार्यजुष्टम । त्रि । मुमुक्षुभिरसेविते ॥ अनार्यजुष्टम ॥

अनार्यतिक्तः । पुं । भूनिम्बे । चिरातिक्ते ॥ अनार्यप्रियश्चासौतिक्तश्च शाकपार्थिवादिः ॥

अनाविद्धः । त्रि । अनभिभूते ॥ नआविद्धः ॥

अनाविल । त्रि । निर्म्मले ॥ नआविलः ॥

अनावृतः । त्रि । प्रथमे ॥ आवरणवर्जिते ॥

अनावृष्टिः । स्त्री । वर्षणाभावे । ईतिविशेषे ॥

अनाशकम् । न । कामानशने ॥ नतुभोजननिवृत्तिरनाशकम् भोजननिवृत्तौम्रियतएवेति तपसानाशकेनेत्यत्रन्त्यभाष्यम् ॥

अनाशकायनम् । न । उपवासपरायणत्वे ॥

अनाशी । पुं । अपरिच्छिन्ने । आत्मनि ॥

अनाश्रितः । त्रि । अनपेक्ष्यमाणे । फलाभिसन्धिरहिते ॥ नआश्रितः ॥ आश्रयप्राप्तिरहिते ॥

अनाश्वान् । त्रि । अशनमकुर्वाणे ॥ उपेयिवाननाश्वाननूचानश्चेतिनञ्पूर्वादश्नातेःक्वसुरिटोभावश्चनिपात्यते । धृतजपधृतेरनाशुषइतिभारविः ॥

अनासिकः । त्रि । नासिकारहिते । विरूपे ॥

अनास्था । स्त्री । अनादरे ॥ आस्थाभावे ॥

अनाहतम् । न । षट्चक्रान्तर्गतहृदयस्थेद्वादशदले चतुर्थचक्रे ॥ यथा । शब्दब्रह्ममयशब्दानाहततत्रदृश्यते । अनाहताख्यतत्पद्मंमुनिभिःपरिकीर्त्तितम् । आनन्दसदनंतत्तुपुरुषाधिष्ठितंपरमितिदेवीभागवतम् ॥ अनाहतो नामताडनंविनाजायमानःशब्दः ।

सोनाहतःशब्दोयस्मिंस्तच्छब्दानाह तम्। वा हिताग्न्यादित्वात्साधु॥ पु रुषाधिष्ठितम रुद्राधिष्ठितम्॥ अनाह तशब्दोमध्यमावाणीरूपोज्ञेयः॥ त्रि। छेदोभोगःचालनञ्चहननम् तद्रहि तेवस्त्रे। नूतनवस्त्रे॥ आघातरहिते॥ अगुणिताङ्के॥ आहन्यतेस्म क्तः॥ न आहतवा॥

अनिकेत'। त्रि। नियतनिवासरहिते॥ नास्तिनिकेतोऽस्य॥

अनिक्षुः। पुं। इक्षुतुल्यायाम्। खाक्- डेति आनाखुइतिच गौडख्याते॥ न- इक्षु'। सादृश्येन्नञ॥

अनिगीर्णः। त्रि। अनुक्ते॥ विषस्यानि गीर्णस्येतिसाहित्यदर्पणाम॥

अनिङ्गनम्। त्रि। अचले। निर्वातम- दीपकल्पे॥

अनित्यः। त्रि। अध्रुवे। विनाशिनि। बाधयोग्ये॥ व्यक्ते। कालाद्यवच्छिन्ने। नश्यास्यतीतिलोकागमयोर्व्यवहार- योग्ये॥ ननित्यः॥ यथा। धर्म्मोनि त्यःसुखदुःखेत्वनित्येजीवोनित्योहे तुरस्याप्यनित्यः॥ इतिभारतेभार- तसावित्री॥

अनिद्रः। पुं। लयावस्थया स्पर्शशून्ये पर मात्मनि॥ त्रि। निद्राशून्ये॥

अनिभृतः। त्रि। चपले। अविनीते॥ ननिभृत.॥

अनिमिष.। पुं। स्त्री। सुरे॥ मत्स्ये॥ पुं। विष्णौ॥ अलुप्तदृष्टित्वात्॥ काले॥ ननिमिषति। मिषस्पेषणे। इगु पधेतिकः। नञ्समासः॥

अनिमिषक्षेत्रम्। न। नैमिषारण्ये॥

अनिमिषाचार्य.। पुं। गुरौ। वृहस्प तौ॥अनिमिषाणांदेवानामाचार्य्यः॥

अनिमेषः। पुं। देवे॥ अविद्यमानोनि मेषोऽस्य॥ मत्स्ये॥

अनियत.। त्रि। अनैकान्तिके। अनि त्ये। अस्थायिनि॥ ननियतः॥

अनियन्त्रितः। त्रि। उच्छृङ्खले। उ द्दामे॥

अनिरुक्त.। त्रि। वाचामगोचरे॥

अनिरुद्धः। पुं। कामपुत्रे। मनसोऽधि ष्ठातरि। उषापतौ॥ न। सन्दाने। पश्वादिबन्धनरज्जौ॥ त्रि। अप्र तिरुद्धे॥ चरे॥ ननिरुद्धोऽनिरुद्धः। युद्धेकेनापिननिरुद्धः॥

अनिरुद्धपथम्। न। व्योम्नि॥ त्रि। अ वारितपथे॥ अनिरुद्धः रोधशून्यः पन्थायस्मिन् यस्यवा॥

अनिरुद्धभामिनी। स्त्री। स्वैरिण्याम्॥ बाणकन्यायाम्। उषायाम॥ अनि- रुद्धाचासौभामिनी। अनिरुद्धस्यभा मिनीवा॥

अनिरोधः । पु । अप्रतिबन्धे ॥

अनिर्द्देश्यः । त्रि । निर्द्देष्टुमशक्ये ॥ वच नागोचरेपरमेश्वरे ॥ स्वसवेद्यत्वात् परस्मैइदंतदितिनिर्द्देष्टुमशक्यत्वात् ॥ ननिर्द्देश्यः ॥ निर्विशेषेसच्चित्सुखमा त्रलक्षणेवस्तुनिधर्मोणामभावादिद- तदित्यादिसाधारणशब्दे र्द्रव्यं शुक्लः पाचकइत्यादिविशेषशब्दैश्चननिर्द्देष्टुं शक्यतइत्यनिर्द्देश्यःपरमेश्वरः । श्रु- त्यापिजातिगुणक्रियासत्ताभिर्निर्द्दे- ष्टुमशक्यइत्यर्थः ॥

अनिर्माल्या । स्त्री । लङ्कापिकायाम् ॥ त्रि । निर्माल्यशून्ये ॥

अनिर्वचनीयः । त्रि । निर्वचनायोग्ये । वाक्यागम्ये ॥

अनिर्विंशः । त्रि । विषादरहिते ॥ ननि र्विंशः । नविद्यते निर्वेदोऽस्यवा ॥ अ विरक्ते ॥

अनिर्विंशचेता । त्रि । अविरक्तचित्ते ॥ इहजन्मनिजन्मान्तरेवा अस्मिन्वर्षे वर्षान्तरेवा अवश्यंवासेत्स्यतिकिंत्वर येतिधैर्ययुक्ते ॥ अनिर्विंशं चेतोयस्य ॥

अनिलः । पुं । वाते ॥ अनन्यनेन । अ अप्राणने । सलिकल्यनिमहिभडिभ खिडशण्डपिखिडतुण्डकुकिभूभ्यइल च ॥ गणदेवताभेदे ॥ वाताःपंचाश दूनकाः ॥ इलति प्रेरणांकरोति इ तिइलः । तद्भिन्नः ॥ वसुभेदे ॥ स्वा तिनक्षत्रे ॥ त्रि । इलाशून्ये ॥

अनिलघ्नकः । पुं । विभीतकवृक्षे ॥ इति राजनिर्घण्टः ॥

अनिलबन्धुः । पुं । कृत्तिकायाम् ॥ वन्हौ ॥

अनिलयनः । त्रि । अनाधारे ॥

अनिलसखः । पुं । वन्हौ ॥ अनिलस्य सखा । राजाहः सखिभ्यष्टच् ॥

अनिलान्तकः । पुं । इङ्गुदीवृक्षे ॥

अनिलामयः । पुं । वातरोगे ॥

अनिशम् । न । सदा । सना । अविरते ॥ निशा व्यापाररहितत्वमुपचारात् । नास्तिनिशाऽस्मिन् । क्रियाविशेषण त्वेऽस्यक्लीवत्वम् द्रव्यविशेषणेतुत्रिलि ङ्गत्वम् ॥ रात्रिवर्जिते ॥

अनिशम् । । । सातत्ये ॥

अनिष्टम् । न । प्रतिकूलवेदनीये नार कतिर्यगादिलक्षणे पापफले ॥ अप कारे ॥ नइष्टमितिविग्रहः ॥ त्रि । अ नभिलषिते ॥ यथा । इष्टनाशादनि ष्टाप्ते करुणाख्योरसोभवेदितिसाहि त्यदर्पणः ॥

अनिष्टा । स्त्री । नागबलायाम् ॥

अनिसृष्टः । त्रि । अनियुक्ते ॥

अनीकः । पुं । न । रणे ॥ सैन्ये । सेना मात्रे ॥ अनित्यनेन । अनप्राणने ।

अनिहृषिभ्यांकिच्चेतिईकन् ॥ अनन म् । अनगतौ प्राणनेवा । अनीकाद यश्चेतिसाधुः ॥ अनयनंवा । णीञ् प्रापणे । वाहुलकात्कक् । नञ्स मासः ॥

अनीकस्थः । पुं । रणगते ॥ हस्तिशि चाविचक्षणे ॥ रक्षिवर्गे । राजरक्षि णि ॥ चिह्ने ॥ वीरमर्दलवाद्ये । जय ढक्केतिप्रसिद्धवाद्ये ॥ त्रि । सैन्यस्थे ॥ अनीकेतिष्ठति । ष्ठा । सुपीतिकः ॥

अनीकाधिकृतः । त्रि । सेनापतौ ॥

अनीकिनी । स्त्री । सेनायाम् ॥ तिस्रषुच मूषु । इभाः २१८७ । रथाः २१८७ । अश्वाः ६५६१ । पदातयः १०९३५ । एतत्परिमाणविशिष्टसेनाभेदे । स मस्तसंख्यया २१८७० सप्तत्यधिकाष्ट शताधिकसहस्राधिकायुतद्वये ॥ अ क्षौहिणीदशमांशेयं संख्या । अनी- कोरणोस्तिप्रयोजनत्वेनयस्याः । इ- निः । ङीप् ॥ त्रि । अनीकिनि ॥

अनीचदर्शी । पुं । बुद्धभेदे ॥

अनीशः । पुं । विष्णौ ॥ नविद्यते ईशो नियन्ता स्वामीवास्य । ईश्वरभिन्ने ॥ प्रवृत्तिनिवृत्त्योरस्वतन्त्रे ॥ यथा । अ ज्ञोजन्तुरनीशोयमात्मनः सुखःदुःख योः । ईश्वरप्रेरितोगच्छेत्स्वर्गंवाश्व भ्रमेववेतिस्मृतिः ॥

अनीशा । स्त्री । दीनभावे ॥

अनीश्वरः । त्रि । नास्तिशुभाशुभयोः कर्मणोःफलदातेश्वरइतिवादिनि ॥

अनीहः । त्रि । फलाशारहिते ॥ निश्चे ष्टे ॥ नास्तिईहायस्यसः ॥

अनु । अ । हीने ॥ सहार्थे ॥ पश्चादर्थे ॥ सादृश्ये ॥ लक्षणे ॥ इत्थंभूताख्या ने ॥ भागे ॥ वीप्सायाम् ॥ अनुक्रमे ॥ आयामे ॥ समीपे ॥ अनिति । अन प्राणने । वाहुलकादुः ॥

अनुकः । त्रि । कामिनि । कामयितरि- ॥ अनुकामयते । अनुकाभिकेति- साधु' ॥

अनुकम् । अ । वितर्के ॥

अनुकम्पा । स्त्री । दयायाम् ॥ आक्रोश स्ये ॥ अनुकम्पनम् । कपिकिम्पिचल ने । गुरोश्चेत्यः ॥

अनुकम्प्यः । त्रि । कृपायोग्ये ॥ अनुक म्पितुंयोग्यः । ण्यत् ॥

अनुकरणम् । न । अनुकृतौ । सदृशी करणे ॥ तद्विविधम् । शब्दानुकरण म् अर्थानुकरणञ्च । यथार्थरहितस्य केवलशब्दस्यसदृशकरणम् तच्छब्दा नुकरणम् । यथार्थविशिष्टस्यसदृशक रणम् तदर्थानुकरणम् । इतिवैया- करणाः ॥

अनुकर्षः । पुं । रथाधःस्थदारुणि ॥ र

थस्याधस्तनभागे यद्दारुधारणकाष्ठं-
तिष्ठति यतोधस्तक्रमुपरिपट्टकर्म यत्र
चक्रंतदनुकर्षशब्दवाच्यमित्यर्थः इ-
तिभरतः॥ अवकर्षणे ॥ अनुकृष्यते।
कृषविलेखने। घञ् ॥

अनुकर्षणम्। न। आकर्षणे। अवकर्ष
णे॥

अनुकल्पः। पुं। मुख्यकल्पादधमे गौण-
कल्पे। प्रतिनिधौ। गौणविधौ॥ अ
नुहीनःकल्प'। प्रादिसमास'॥ यथा
ब्रीहिभिर्यजेतेतिमुख्योविधि'। ब्रीह्य
भावेनीवारैर्यजेतेतिगौणोविधि'॥
स शक्तेन नानुष्ठातव्य'। यथा। प्रभु'प्र
थमकल्पस्ययोनुकल्पेनवर्त्तते। नसा
म्परायिकंतस्यदुर्मतेर्विद्यतेफलम्॥
इतिमनु'॥

अनुकामीनः। त्रि। कामङ्गामिनि। यथे
ष्टगमनशीले॥ कामस्यसदृशम्। य
थार्थेव्ययीभाव'। अनुकामंगामीत्य
र्थे। अवारपारात्यन्तानुकामगामी-
तिख'॥

अनुकारः। पुं। सुसदृशक्रियायाम्।
अनुहारे॥ अनुकरणम्। सदृशरूप
वेशभाषाद्याविष्करणम्। अनुकृ॰।
घञ्॥ उपमायाम्॥ अनुकूलकरणे॥

अनुकूलः। पुं। पतिभेदे॥ अस्यल
क्षणं यथा। सर्वदापराङ्गनापराङ्मु

खत्वे सतिसर्वदास्वजायानुकूलत्वमि
ति॥ त्रि। तत्तदिच्छाचरणशीले।
अनुरक्ते॥ सहाये। सहकारिणि॥
अनुकूलादितिविग्रह'॥

अनुकूलता। स्त्री। दाक्षिण्ये॥ भावे
तल्॥

अनुकूला। स्त्री। स्यादनुकूलाभतनग
गाश्चेदितिलक्षणलक्षितायावृत्तौ॥
यथा। वल्लववेशामुररिपुमूर्त्तिं गोप
मृगाक्षीकृतरतिपूर्त्तिः। वाञ्छति
सिद्धौ प्रणतिपरस्य स्यादनुकूलाजग
तिनकस्येति॥ छन्दोवृत्ते॥

अनुकृतिः। स्त्री। अनुकरणे॥ अनुक
रणम्। कृञ्॰। क्तिन्॥

अनुक्रमः। पुं। यथाक्रमे। परिपाट्या
म्॥ अनुक्रमणम्। क्रमुपादविक्षेपे।
घञ्। नोदात्तोपदेशेतिनवृद्धिः॥
अनुक्रमणिकायाम्॥

अनुक्रमणिका। स्त्री। भूमिकायाम्।
ग्रन्थादेर्मुखबन्धे॥ पुराणादेर्वृत्तविव
रणस्यसंक्षेपेणपुनःकथने॥

अनुक्रमणी। स्त्री। ग्रन्थादेर्मुखबन्धे।
भूमिकायाम्॥

अनुक्रान्तः। त्रि॥ अनुक्रमेणोक्ते॥

अनुक्रियमाण'। त्रि। विडम्बमाने॥

अनुक्रोशः। पुं। दयायाम्॥ यथा। गु
णाधिकान्मुदंलिप्सेदनुक्रोशंगुणाध-

मात् । मैत्रीसमानादन्विच्छेन्नता पै.प्ररिभूयते इति ॥ अनुक्रोशन्त्यने- न । क्रुशआह्वानेरोदनेच । इलश्च तिघञ् ॥

अनुगः । त्रि । अनुगते । अन्वचे ॥ अ- नुगच्छति । गम्लृगतौ । अन्येभ्योपी तिडः ॥

अनुगतः । त्रि । सेवके । अनुगे । पश्चा द्व्याप्ते ॥ नियते ॥ अनुगम्यतेस्म । ग म्लृ० । क्त ॥

अनुगमः । पुं । उपसर्पणे ॥ यथा । कृ तेतुदीयतेगत्वाचेतायामाहुतायवै । द्वापरेयाचमानायकलौत्वनुगमा न्विते ॥ इतिस्मृतिः ॥ पश्चाद्गमने ॥ न्यायमते येनरूपेण तावत्पदार्थग्र- हः तद्रूपंतावत्पदार्थानुगमक- म तस्यक्रियायाम् ॥

अनुगमनम् । न । पश्चाद्गमने ॥ सह गमने ॥

अनुगवीनः । पुं । गोपाले ॥ गोःपश्चा त् इतिअनुगु । पश्चादर्थेऽव्ययीभावः । गोः पश्चात् पर्याप्तंगच्छतीत्यर्थे अनुग्वलंगामीतिखः ॥

अनुगामी । त्रि । कामङ्गामिनि ॥ पश्चा द्गामिनि ॥ स्त्री । अनुगामिनी ॥

अनुगिरम् । ा । गिरेःसमीपम् । सामी प्येऽव्ययीभाव. । गिरेश्चसेनकस्येति समासान्तष्टच् ॥

अनुग्रहः । पुं । प्रसन्नतायाम् । फलंप्र ने ॥ इष्टसम्पादनेच्छायाम् । अभ्युप पत्तौ । अनिष्टनिवारणपूर्वकेष्टसाध ने ॥ यथा । विरूपेोन्मत्तनि.स्वाना मकृत्वापूर्वकंहियत् । पूरणंदानमा नाभ्यामनुग्रहउदाहृतइति ॥ तारका सु ॥ अनुग्रहणम् । ग्रहउपादने । ग्र हवृद्दिश्चयप् ॥

अनुग्राहकः । त्रि । समर्थके ॥ अनुगृ ह्णातीतिग्रहेर्ण्वुल् ॥

अनुचरः । त्रि । सहाये ॥ दासे । सेव के ॥ अनुचरति । चरगतौ । चरेष्ट.॥

अनुचिन्तनम् । न । अनुध्याने ॥

अनुच्छिष्टम् । त्रि । पवित्रे ॥ नउच्छिष्ट म् ॥

अनुजः । पुं । कनीयसि । कनिष्ठसोद रे ॥ अनुपश्चाज्जातः । उपसर्गेचसं ज्ञायामितिडः ॥ त्रि । पश्चाज्जाते॥ । न । प्रपौण्डरीकनामनिसुगन्धि द्रव्ये ॥

अनुजन्मा । पुं । कनीयसि ॥ अनुपश्चा ज्जन्मयस्यस ॥

अनुजा । स्त्री । त्रायमाणायाम् ॥ कनि ष्ठायांभगिन्याम् ॥

अनुजाता । स्त्री । कनिष्ठायांभगिन्याम् ॥

अनुजिघृक्षा । स्त्री । अनुग्रहीतुमिच्छा

याम् । ग्रहेःसन्नन्तादप्रत्ययेटाप् ॥

अनुजीवी । त्रि । सेवके ॥ अनुजीवितुंशीलं. सुपीतिणिनि. ॥

अनुज्ञा । स्त्री । अनुमती ॥ यथा । नाग्न्योर्नवाम्नाययोर्नगुरुशिष्ययोरन्तराव्यपेयात् अनुज्ञयातुव्यपेयात् इतितिथ्यादितत्त्वम् ॥ समस्य समंप्रत्युत्कर्षनिकर्षौदासीन्येन प्रवर्त्तनायाम् ॥ अनुज्ञायते इति अनुपूर्वा ज्ज्ञानातेरातश्चोपसर्ग इत्यङ् ॥

अनुज्ञातः । त्रि । अनुमते ॥

अनुज्येष्ठम् । ा । ज्येष्ठानुक्रमेणेत्यर्थे ॥ ज्येष्ठस्य आनुपूर्व्येण । अव्ययंविभक्ती त्यव्ययीभाव ॥

अनुतर्षः । पुं । सुरापानपात्रे ॥ तृष्णायाम् ॥ अभिलाषे ॥ शीधुपाने । सरकें ॥ अनुतर्षणम् । त्रितृषापिपासायाम् । घञ् ॥ मद्ये ॥ अनुतृष्यत्य नेन इति ॥

अनुतर्षणम । न । अनुतर्षे ॥ अनुतर्षणम अनेनवा । त्रितृषा० । भावेकरणेवाल्युट् ॥

अनुतापः । पुं । पश्चात्तापे ॥ अनुतपनम् । तपसन्तापे । घञ् ॥

अनुत्तमः । त्रि । वरे । मुख्ये ॥ ईश्वरे ॥ नउत्तमोऽस्मात् ॥ अधमे ॥ नउत्तमः ॥

अनुत्तमाम्भः । न । सांख्यानांतुष्टिविशेषे ॥ शब्दादिभोगाभ्यासात प्रवर्द्धन्त कामाः तेचविषयाप्राप्ती कामिनं दुन्वन्तीति भोगदोषंभावयतोविषयोपरमेयातुष्टि. साचतुर्थीअनुत्तमाम्भउच्यते ॥

अनुत्तरः । त्रि । श्रेष्ठे ॥ निरुत्तरे । प्रतिजल्पविवर्जिते ॥ वृष्ठे ॥ दक्षिणस्यांदिशि ॥ अधमे ॥ स्थिरे ॥ अनतिशये ॥ उत्तरस्याभाव. उत्तरविरुद्धो वा ॥ नउत्तरोयस्माद्वा ॥

अनुदर्शनम् । न । पुन. पुनरालोचने ॥ अनुवार वारं दर्शनम् ॥

अनुदात्तः । पुं । स्वरभेदे ॥ नीचैरनुदात्त इतितत्स्वरूपम् ॥ नउदात्त. ॥

अनुदितः । पुं । उदयात् पूर्वमरुणकिरणवतिप्रविरलतारके कालविशेषे ॥ त्रि । अनुक्ते ॥ अनुत्थिते ॥ नउदितः ॥

अनुद्घात' । त्रि । प्रतिबन्धनिवृत्तौ ॥ प्रतिघातरहिते ॥

अनुद्दिष्ट. । त्रि । उद्देशहीने ॥

अनुद्रुत' । त्रि । अनुगामिनि । अनुगते ॥ न । तालविशेषे ॥ सतुद्रुतार्द्धं मात्राचतुर्थभागोवा । यथा । अर्द्धमात्रंद्रुतंज्ञेयंद्रुतार्द्धंचाप्यनुद्रुतमिति शब्दरत्नावली ॥

अनुद्विग्नमनाः । वि । स्वस्थचित्ते ॥ नउद्विग्नंमनोयस्यसः ॥

अनुद्वेगकरः । त्रि । कस्यचिदप्यदुःख करे ॥ यथा । अनुद्वेगकरोराजेति ॥

अनुधावनम् । न । पश्चाद्धावने ॥ अनुसन्धाने ॥ यथा । तस्मिन् कुरङ्गमा वाच्चिमुहुश्चित्तंनिवारय । नतन्मनस्तवाधीनं हथातचानुधावनम् ॥ इत्युद्भटः ॥

अनुध्या । स्त्री । अनुध्याते ॥

अनुध्यानम । न । अनुचिन्तने ॥ अनुग्रहे ॥ आसक्तौ ॥

अनुध्येय. । त्रि । अनुग्राह्ये ॥

अनुनयः । पु । विनये । प्रणिपाते ॥ सान्त्वने ॥ प्रार्थने ॥ अनुनयनम् । णीञ् ° । एरच् ॥

अनुनासिकः । पुं । मुखसहितनासिकयोच्चार्यमाणो वर्णविशेषे ॥ त्रि । नासिकामनुगते ॥

अनुनेयः । त्रि । अनुनयार्हे ॥

अनुन्नः । त्रि । अविद्धे ॥ ननुन्नः ॥

अनुपकारी । त्री । प्रत्युपकाराजनके ॥ नउपकारी ॥

अनुपथः । त्रि । अनुवर्त्तिनि ॥ भृत्ये ॥ अनुपश्चात्पन्थायस्य । ऋक्पूरब्धूः पथामानक्षेइत्यः ॥

अनुपदम् । । न । अनुगे ॥ पश्चाद्गमने ॥ पदस्यपश्चात् । पश्चादर्थेऽव्ययीभावः ॥

अनुपदी । त्रि । अन्वेष्टरि ॥ अनुपदमन्वेष्टा । अनुपदन्वेष्टेतिसाधु. ॥ अनुपदीगवाम् । गोपदात् पश्चादन्वेषणाच्चगवामेव । तेनहिरण्याद्वावन्वेष्येनभवतीति हरदत्त. ॥ हलायुधस्तुसामान्ये नान्वेषणकर्त्तरीत्याह । खोजी इतिभाषायाम् ॥

अनुपदीना । स्त्री । पत्नद्धाम् । पादायामवत्यांपादुकायाम् ॥ पदस्यानु । यस्यचायामइत्यव्ययीभावः । अनुपदंपादायामप्रमाणा बद्धा । अनुपदसर्वेतिखः ॥

अनुपपत्तिः । स्त्री । अभावे ॥ नउपपत्तिः ॥ असङ्गतौ ॥

अनुपमः । त्रि । उत्तमे ॥ नास्तिउपमा यस्य ॥

अनुपमा । स्त्री । कुमुदाख्यदिग्गजकरिण्यामित्यमरः ॥ सुमतीकाख्यदिग्गजकरिण्यामितिमेदिनिः ॥ श्रेष्ठत्वान्नास्त्युपमाऽस्यः ॥

अनुपरतः । त्रि । अविरते । सन्तते ॥ नउपरतः ॥

अनुपलब्धिः । स्त्री । प्राप्त्यभावे ॥ ज्ञानाभावे ॥ तत्कारणं यथा । अतिदूरात् सामीप्यादिन्द्रियघातान्मनो ऽन

वस्थानात् । सौक्ष्म्याद्यवधानादभिभवात्समानाभिहाराच्च । ७ । उदाहरणानि यथा । उत्पतन् वियति पतत्री अतिदूरतया सन्नपिनप्रत्यक्षेणोपलभ्यते । लोचनस्थमञ्जनमतिसामीप्यान्नदृश्यते । वाह्येन्द्रियघातोऽन्धत्वबधिरत्वादिस्तस्मात् रूपादयोनोपलभ्यन्ते । अङ्गिकामाद्युपहतमना. स्फीतालोकमध्यवर्त्तिनमिन्द्रियसन्निकृष्टमप्यर्थं मनोनवस्थानान्नपश्यति । इन्द्रियसन्निकृष्टं परमाणवादिप्रणिहितमना अपिसौक्ष्म्यान्नपश्यति । कुड्यादिव्यवहितं राजदारादिव्यवधानान्नपश्यति । अहनिसौरीभिर्भाभिरभिभूतंग्रहनक्षत्रमण्डलंनपश्यति । तोयदमुक्तजलबिन्दूनजलाशये समानाभिहारान्नपश्यति । चकारोऽनुक्तसमुच्चयार्थः । तेनानुद्भवोपिसङ्गृहीतः । तद्यथा । चीराद्यवस्थायां दध्याद्यनुद्भवान्न दृश्यते ॥

अनुपशय: । त्रि । असात्म्ये ॥

अनुपसंहारी । पुं । हेत्वाभासविशेषे ॥ सच अन्वयव्यतिरेकदृष्टान्तरहितोनुपसंहारी । यथा । सर्वमनित्यं प्रमेयत्वादिति । अत्रसर्वस्यापिपचत्वात् दृष्टान्तोनास्ति । नउपसंहारी ॥

अनुपस्कृतम् । त्रि । अविकृते ॥ अविगर्हिते ॥

अनुपहित: । चि । समष्ट्यज्ञानतदुपहितेश्वरयोराश्रये स्वमहिमप्रतिष्ठिते अक्षरशब्दवाच्ये चिन्मात्रे ॥

अनुपाकृत: । पुं । मन्त्रै. पशो. स्पर्शनमुपाकरणं तद्रहितेपशौ ॥

अनुपात. । पुं । त्रैराशिकगणिते ॥ पश्चात्पतने ॥ पूर्वाङ्कपातानुसारेणपराङ्कपाते ॥

अनुपातकम । न । पञ्चविंशत्प्रकारभिन्नेमहापातकसदृशपापविशेषे ॥

अनुपात्यय: । पुं । क्रमप्राप्तस्थानतिपाते । पर्याये ॥

अनुपानम् । न । भेषजाङ्गे मेयविशेषे । भेषजेनसह ततपश्चाद्वा यत्पीयते तस्मिन् ॥ यथा । अनुपानविशेषेणाकरोतिविविधान्गुणानिति वैद्यकम् ॥ समीपस्थोदके ॥ अनुगतंपानम् ॥

अनुपुष्प: । पुं । शरे ॥ इतिशब्दचन्द्रिका ॥

अनुपूर्वश: । । । क्रमेणेत्यर्थे ॥

अनुपेत: । चि । मामुपनयस्वेत्युपनयनार्थमनुपसन्ने । अननुगते ॥ एकाकिनि ॥

अनुप्रविष्ट: । चि । विषयविकारविज्ञाने. प्रच्छन्ने ॥

अनुप्रभूत: । चि । अनुव्याप्ते ॥

अनुप्रासः । पुं । शब्दालङ्कारभेदे ॥ स यथा । वर्णसाम्यमनुप्रासः। स्वरवैसादृश्येपिव्यञ्जनसदृशत्त्व वर्णसाम्यम् । रसाद्यनुगतः प्रकृष्टोन्यासोऽनुप्रासः ॥ उदाहरण यथा । आदायवकुलगन्धानन्धीकुर्वन पदेपदे भ्रमरान् । अयमेतिमन्दमन्दं कावेरीवारिपावन.पवनइति ॥ छेकवृत्तिगतोद्विधा । छेकाःविदग्धा.।वृत्तिर्नियतवर्णगतोरसविषयोव्यापारः । गतइतिछेकानुप्रासोवृत्त्यनुप्रासश्चेतितद्भेदौ ॥

अनुप्लवः । चि । सहाये ॥ अनुगे ॥ अनुपश्चात्प्लवते। प्लुङ्गतौ। पचाद्यच् ॥

अनुबन्धः । पुं । बन्धे ॥ दोषोत्पादे । इच्छातोऽपराधकरणे ॥ यथा । अनुबन्धमवस्थांचदृष्ट्वादण्ड निपातयेदिति ॥ वातादिदोषाणाम प्राधान्ये ॥ उच्चरितप्रध्वंसिनि । विनश्वरे ॥ प्रकृतिप्रत्ययागमादेशमागाय: कार्यार्थमासज्यते मच्चप्रयोगसमवायी सोप्यनुबन्धउच्यते।मुख्यानुयायिनिशिशौ। मुखंपित्रादिकमनुयातियः शिशुस्तस्मिन् ॥ प्रकृतस्यानुवर्त्तने । प्रकृतस्यप्रारब्धस्यअनुवर्त्तने।सम्बन्धे॥ पश्चाद्भाव्यशुभपरिणामे ॥ अधिकारिविषयसम्बन्धप्रयोजनेषु ॥ लेशे ॥ फलसाधने ॥ अनुबध्यते । बन्धबन्धने । घञ् ॥

अनुबन्धी । चि । सहचारिणि ॥ अविच्छेदेनव्यापके ॥ अनुबध्नातीति ॥

अनुबन्धी । स्त्री । हिक्कायाम ॥ तृष्णायाम् ॥

अनुबोधः । पुं । प्रबोधने । गतगन्धस्य पुनःप्रयत्नेनोद्बोधने ॥ यथा । कस्तूरिकादिनामचादेः ॥ पश्चाद्बोधे ॥

अनुबोधनम । बुधअवगमने । भावेघञ् ॥

अनुब्राह्मणी । चि । अनुब्राह्मणाध्ययनकर्त्तरि ॥ ब्राह्मणसदृशोग्रन्थोऽनुब्राह्मणम् । तदधीते । अनुब्राह्मणादिनिः ।

अनुभवः । पुं । स्मृतिभिन्नज्ञाने ॥ सद्विविधः यथार्थोऽयथार्थश्चेति । तद्वति तत्प्रकारकानुभवो यथार्थोनुभवः । सैवप्रमेत्युच्यते । तदभाववति तत्प्रकारकश्चायथार्थानुभवः॥ उपलम्भे। उपलब्धौ। साक्षात्कारे । साक्षात् स्वरूपबोधे ॥ अस्यमाहात्म्यन्तु । यस्यानुभवपर्यन्ता दृष्टिस्तत्त्वे प्रवर्त्तते । तद्दृष्टिगोचराःसर्वेमुच्यन्तेसर्वकिल्बिषैरिति ॥ प्रत्ययश्चादौ ॥ अनुभवनम । भू० । ऋदोरप् ॥

अनुभविता । त्रि । चेतने ॥

अनुभावः । पुं । कोषदण्डजतेजसि । प्रभावे ॥ निश्चये ॥ सतांमतिर्निश्चये । सतामभिप्रायस्यनिश्चये ॥ भावबोधके रोमांचादौ । कटाक्ष भुजाक्षेप प्रभृतिषु ॥ यथा । भावंमनोगतसाक्षात्स्वहेतुंव्यञ्जयन्तिये । तेऽनुभावा इतिख्याताभ्रूविक्षेपस्मितादय इतिर सार्णवसुधाकरः ॥ भवनंभावः । श्रिणीभुवइतिघञ् । अनुगतोभावोऽनुभावः।प्रादयोगताद्यर्थेइतिसमासः। सामर्थ्ये ॥ अनुभावयति । भुवःपचाद्यच् ॥

अनुभाव्यः । त्रि । अनुभवविषये ॥

अनुभूतः । त्रि । परिचिते ॥ यथा । जयतिश्रीगुरुदेवोयत्प्रसादादिदंजगत् । अनुभूतंमयासम्यग्दृष्टंनसौरम ख्यपीति ॥

अनुभूतिः । स्त्री । ज्ञानभेदे । अनुभवे ॥ यथा।अनुभूतिंविनामूढोवृथाब्रह्मणिमोदते । प्रतिबिम्बितशाखाग्रफलास्वादनमोदवदिति ॥ प्रत्यक्षानुमित्युपमितिशब्दभेदात्साचतुर्विधाभवति ॥

अनुमतः। त्रि। कृतोत्साहे॥ अनुज्ञाते॥

अनुमतकर्मकारी । त्रि । आज्ञयाकार्यकर्त्तरि ॥ लिखितपथाद्यनुसारेणकर्मकर्त्तरि ॥

अनुमतिः । स्त्री । कलोनेन्दुपूर्णिमायाम । अष्टायास्तनयायाम् ॥ उदयकालेप्रतिपद्योगात्कलाहीनेचन्द्रेसत्यनुमतिशब्दवाच्यापूर्णिमाभवति ॥ अनुज्ञायाम् । राजादेःसम्मतौ । तांविनायागादिक्रियायाअनिष्पत्तेः ॥ सम्मतिपूर्वकाज्ञायाम् ॥ अनुमन्यतेक्तिच् ॥

अनुमन्ता । त्रि । यदनुमतिंविनाकर्त्तुं नशक्यतेतस्मिन् । अनुमतिदातरि ॥ कार्यकारणप्रवृत्तिषुस्वयमप्रवृत्तोपिपरमात्मा प्रवृत्तइवसन्निधिसत्तामात्रेणतदनुकूलत्वात्स्वव्यापारेषुप्रवृत्तान्देहेन्द्रियादीन्ननिवारयतिकदाचिदपि तत्साक्षिभूतःपुरुषः साक्षीअनुमन्ता ॥

अनुमरणम् । न । अनुसंस्थायाम् । पश्चान्मरणे । भर्त्तरिमृतेतत्पादुकादिकमुरसिनिधायज्वलच्चितारोहणपूर्वकं ब्राह्मणीभिन्नस्त्रिया मरणे ॥ यथा । देशान्तरमृतेपत्यौसाध्वीतत्पादुकाद्वयम् । निधायोरसिसंशुद्धाप्रविशेज्जातवेदसमितिब्रह्मपुराणम् ॥ पृथक्चितिंसमारुह्यनविप्रागन्तुमर्हतीतिस्मृतिः ॥ तवस्वरूपारमणीजगच्छन्नविग्रहा । मोहाद्भर्त्तुश्चितारोहाद्भवेन्नरकगामिनी-

तिसहमरणानुमरणयोःसामान्यतो निषेधकमागमवचनम् ॥ सहमरणे ॥

अनुमा । स्त्री । अनुमितौ । अनुमाने ॥

अनुमानम् । न । कल्पने ॥ सांख्यस्मृतिपरिकल्पिते प्रधाने ॥ स्मृतौ ॥ अनुमोयतेश्रुतिर्ययेतिव्युत्पत्त्या स्मृतेरपिप्रामाण्यमप्रतिसापेक्षत्वात ॥ अनुमितिकरणे ॥ लिङ्गलिङ्गिपूर्वके । पूर्ववत् शेषवत् सामान्यतो दृष्टञ्चेति त्रिविधे अनुमितिसाधने ॥ अत्रोक्तंभाष्यकारैः।सत्सुचवेदान्तवाक्येषु जगतो जन्मादिकारणवादिषु तदर्थग्रहणदार्ढ्यायानुमानमपिवेदान्तवाक्याविरोधिभवन् न निवार्यतइति ॥

अनुमानोक्ति । स्त्री । तर्के ॥ अनुमानेस्यउक्तिः ॥

अनुमितिः । स्त्री । अनुभवविशेषे । परामर्शजन्यज्ञाने । व्याप्तिविशिष्टपक्षधर्मताज्ञानजन्यज्ञाने ॥ यथा । धूमदर्शनाद्वह्निमान्पर्वतइत्याकारज्ञानमनुमितिः । अस्याव्यापारकारणपरामर्शः । अस्याःकरणंव्याप्तिज्ञानम् ॥ अनुमानम् । डुमिञ्प्रक्षेपणे । क्तिन् ॥

अनुमेयः । त्रि । अनुमातुंयोग्ये ॥

अनुमोदः । पुं । एवमस्तुइत्याकारे अनुमोदने ॥

अनुमोदनम् । न । अनुमोदे ॥

अनुमोदितः । त्रि । अनुज्ञाते । कृतानुमोदने । अनुमते ॥ यथा । भवतायद्व्यवसितंतन्मेसाध्वनुमोदितमिति श्रीभागवतम् ॥

अनुयाजः । पुं । यज्ञाङ्गे ॥ पश्चादनुयाजाः । यजेर्घञि प्रयाजानुयाजौयज्ञाङ्गइति कुत्वाभावोनिपातसिद्धः ॥

अनुयायी । त्रि । सदृशे ॥ पश्चाद्गामिनि ॥

अनुयुक्तः । पुं । भृतकाध्येतरि ॥ इतिमहाभारतम् ॥

अनुयोक्ता । पुं । भृतकाध्यापके ॥ इति महाभारतम् ॥

अनुयोगः । पुं । प्रश्ने ॥ अनुयोजनम् । युजेर्घञ् ॥

अनुयोगकृत् । पुं । आचार्ये ॥ इतिहेमचन्द्रः ॥

अनुयोजनम् । न । प्रश्ने ॥ इतिहेमचन्द्रः ॥

अनुरक्तः । त्रि । अनुरागवति ॥ यथा । अनुरक्तोगुणान्ब्रूतेविरक्तोदूषणानिचेति ॥ अनुकूले ॥

अनुरञ्जनम् । न । अनुरागे । हर्षजनने ॥

अनुरतः । त्रि । अनुरागविशिष्टे । प्रीते । अनुरक्ते ॥ अनुपूर्वात् रमेः क-

त्वं गिरा:॥

अनुरतिः । स्त्री । अनुरागे ॥

अनुरहसम् । न । एकान्ते । रहोऽनु । अनुगतं रहः । अनुगतं रहोस्मिन्वा । अन्ववतप्ताद्रहसइत्यच् ॥

अनुरागः । पुं । अन्योन्यप्रीतौ । स्नेहे ॥ अनुगतो रागः ॥

अनुरागी । त्रि । अनुरक्ते ॥ अनुरागोऽस्यास्तिअस्मिन वा । मतुवर्थेइनिः ॥

अनुराधा । स्त्री । सप्तदशेनक्षत्रे ॥ अत्रजातस्य फलंयथा । सत्कीर्त्तिकान्तिश्चसदोत्सवःस्याज्जेतारिपूणांश्चकलाप्रवीणः । स्यात्सम्भवेयस्यकिलानुराधासम्पत्प्रमादौविधिवैभवेताम्इतिकोष्ठीप्रदीपः ॥ राधामनुगता ॥

अनुबद्धः । त्रि । निबद्धे ॥

अनुरूपम् । त्रि । सदृशे ॥ योग्ये ॥

अनुरूपम् । । । सदृशे । प्रतिरूपे ॥ रूपस्ययोग्यम् । यथार्थे योग्यतायामव्ययं विभक्तीत्यव्ययीभावः । अव्ययीभावश्चेत्यव्ययत्वम् ॥

अनुरोधः । पुं । अनुवृत्तौ । अनुवर्त्तने । आराध्यादेरिष्टसम्पादने ॥ अनुरोधनम् । रुधिर् आवरणे । घञ् ॥

अनुलब्ध । त्रि । अनुविक्ते ॥

अनुलापः । पुं । मुहुर्भाषणे । वारंवारं भाषणे ॥ अनुलपनम् लपव्यक्तायांवा

चि । भावे घञ् ॥

अनुलिप्तः । त्रि । रञ्जिते ॥ कृतानुलेपने ॥

अनुलेपः । पुं । चन्दनादौ ॥ अनुलेपनम् । लिपेर्घञ् ॥

अनुलेपनम् । न । चन्दनादौ ॥ गात्रेगन्धद्रव्यादिलेपने ॥ अनुलिप्यते । लिपउपदेहे । कर्मणिल्युट् ॥

अनुलोमः । पुं । यथाक्रमे ॥ अच्प्रत्यन्ववेत्यच् ॥

अनुलोमजः । त्रि । अनुलोमजाते । अप्रतिलोमजे ॥ यथा । ब्राह्मणात् क्षत्रियागर्भजातः । क्षत्रियात् वैश्यायां जातइत्यादिज्ञेयम् ॥

अनुवत्सरः । पुं । संवत्सरे ॥

अनुवर्त्तनम् । न । अनुरोधे । आराध्यादीष्टसम्पादने ॥ अनुगम्यवर्त्तनमाराधनम् ॥ अनुवृत्तौ ॥

अनुवर्त्तितः । त्रि । सेविते ॥

अनुवर्त्ती । त्रि । अनुकूले ॥

अनुवाकः । पुं । ग्रन्थे । अध्यायीतऋग्जाते ॥ ऋग्यजुःसमूहे ॥ अनूच्यते । वचपरिभाषणे । घञ् । चजोरिति कुत्वम् ॥

अनुवाक्या । स्त्री । पुरोनुवाक्यार्थादेवताह्वान्यामृचि ॥ अनुउच्यते । वचेर्ऋहलोर्ण्यत् । चजोरितिकुत्वम् ॥

। शब्दसत्त्वात् वचोशब्दसंज्ञाया-मितिनप्रतिषेध. ॥

अनुवातः । पुं । वायुविशेषे । यःशिष्यदेशाद्गुरुदेशमागच्छतिवायुः सोनुवातइत्युच्यते ॥

अनुवादः । पुं । प्राप्तस्यपुनः कथने । ज्ञातार्थस्यप्रतिपादने।।सहस्योपन्यासे ॥ प्रमाणान्तरावगतस्यार्थस्यशब्देनोक्तिरनुवादः ॥ ज्ञातस्यकथने ॥ यथा । अग्निर्हिमस्यभेषजमित्यादिः । हिमविरोधित्वस्याग्नेःप्रत्यक्षावगतत्वात् । अनुवदनम् । वदअभिवादनस्तुत्योः । घञ् । कुत्सितेर्थे ॥ विधिविहितस्यानुवचनमनुवादः । न्या॰ २ । ६५ ॥

अनुवासः । पुं । सौरभ्ये ॥

अनुवासनम् । न । स्नेहने ॥ धूपने ॥ वैद्यकोक्तस्नेहवस्तौ ॥ यथा । विधावस्तिः परिज्ञेयानिरूहश्चानुवासनम् । कषायक्षीरनिरूहः स्यात्स्नेहाद्यैरनुवासनमिति । वासच्छेदेषु॰ । अनुपूर्वात्-भावेल्युट् ॥

अनुविन्नः । त्रि । अनुलब्धे ॥

अनुविद्धः । त्रि । खचिते ॥

अनुर्विषमम । त्रि । अनुगते ॥

अनुविहितः । त्रि । अनुवर्त्तनि ॥ कर्त्तरिक्तः ॥

अनुवृत्तः । त्रि । प्रविष्टे । व्याप्ते ॥ पालिते ॥ अनुवृत्तिविशिष्टे ॥

अनुवृत्तिः । स्त्री । प्रवाहरूपेणानुगतौ॥ अनुरोधे ॥ आनुकूल्ये । सेवायाम् ॥ अन्वये ॥ अनुवर्त्ततेव्याप्नोति । वृतुवर्त्तने । क्तिच् ॥ अनुवर्त्तनंवाक्तिन् ॥

अनुवेश्यः । त्रि । तदन्तर्गृहवासिनि ॥

अनुव्रजनम् । न । अनुव्रज्यायाम् । गृहागतानांशिष्टानांगमनसमयेकियद्दूरपर्यन्तंपश्चाद्गमनरूपे शिष्टाचारे ॥ यथा । आयान्तमग्रतोगच्छेत् गच्छन्तमनुव्रजेदितिनिगमकल्पद्रुमतन्त्रम् ॥

अनुव्रज्या । स्त्री । गच्छतोनुगमने । अनुव्रजने ॥ अनुव्रजनम् । अनुव्रज्या- । क्यप् ॥

अनुशयः । पुं । द्वेषे ॥ पश्चात्तापे ॥ अनुबन्धे ॥ दीर्घद्वेषे ॥ शास्त्रोक्तकर्मणि ॥ अनुशयनम् अनेनवा । शीङ्स्वप्ने । एरच् पुंसीतिघोवा ॥

अनुशयी । त्रि । चन्द्रस्थलस्खलितेऽवरोहतिव्रीह्यादिदेहसंश्लिष्टे वेदविहितकर्मानुष्ठातरि कर्मिणि ॥ जीवे ॥ अनुक्षणवत्प्रणामैश्वर्यामूलेशेते इति तथा ॥

अनुशयी । स्त्री । क्षुद्ररोगान्तर्गतपाद्रोगविशेषे ॥ तल्लक्षणादिर्यथा ॥

गम्भीरामलप्रशोर्थाश्चसवर्णामुपरि-
स्थिताम्। पादस्यानुशयींतान्तुविद्या
द्दन्तः प्रपाकिनीम्॥ इरेदनुशयींवै
स्तःक्रियया श्लेष्मविद्रधेरितिभावप्रका
शः॥

अनुशरः। पुं। राक्षसे॥ अनुशृणाति। शृहिंसायाम। अनुपूर्वः। ऋदोरप्॥

अनुशायी। पुं। जीवे॥

अनुशासनम्। न। अनुशिष्टौ। आज्ञायाम। उपदेशे॥ नियोगवचने॥ अनुशिष्यते व्याख्यायते लक्षणादिर्येन। शासुअनुशिष्टौ अनुपूर्वः। ल्युट्॥ अनुत्पादने॥ यथा। शब्दानामनुशासनम्। अनुशिष्यन्तेऽसाधुशब्देभ्यः प्रविभज्यबोध्यन्तेयेनेतिकरणेल्युट्॥

अनुशासितः। त्रि। अनुशिष्टे। अनुशिक्षिते॥

अनुशासिता। त्रि। नियन्तरि॥ शासितरि॥

अनुशिष्टः। त्रि। ज्ञापिते। शिक्षिते। आदिष्टे॥

अनुशिष्टिः। स्त्री। कर्तव्याकर्तव्ययोर्विधिज्ञापने। अनुशासने॥ अनुशासनम। शासु०। स्त्रियांक्तिन्॥ नाकादिभ्यः। शास इदङ्हलोः॥

अनुशीलनम्। न। आलोचने॥ मुहुः सेवने॥ पुनःपुनरभ्यासे॥

अनुशोचनम्। न। शोके॥ पश्चाच्छोके॥ अनुपूर्वः। ल्युट्॥

अनुश्रवः। पुं। वेदे॥ गुरुमुखादनुश्रूयतएव न केनचित्क्रियते अनुपूर्वाच्छृणोतेः ऋदोरविधेयम्॥

अनुषक्। अ। अनुमाने॥

अनुषक्तः। त्रि। अनुविषक्ते। अनुगते॥ अनुसज्यतेस्म। षञ्ज०। क्तः॥

अनुषङ्गः। पुं। करुणायाम॥ इतिहलायुधः॥ एकत्रान्वितार्थानामपरत्रान्वये॥ आसक्तौ॥ न्याये। उपनयस्य शब्दस्यनिगमने॥ यथा। वह्निव्याप्यश्चायमतस्मादग्निमानिति॥ अनुषज्यतेऽच। षञ्जसङ्गे। हलश्चेतिघञ्॥ अन्योन्यप्रेमवृत्तावन्यस्यापिसिद्धेः॥

अनुषङ्गी। त्रि। व्यापके॥

अनुष्टुप्। स्त्री। सरस्वत्याम्॥ अष्टाक्षरायांवृत्तौ॥ यथा। पञ्चमोलघुः षष्ठं सप्तमस्तुसमेलघुः। पादेष्वविश्लेगश्चेत्श्लोकोऽनुष्टुप्चकीर्तितः॥ क्वचित्पादेतुविषमेपञ्चमाक्षरयोपिवा। तेनापिसमेगाः श्लोकेक्वचित् केवलपञ्चमइति॥ अनुस्तुभ्नाति। स्तुभ्नभु०। क्विप्॥

अनुष्ठानम्। न। क्रियारम्भे॥ करणे॥ अनुष्ठीयतेयत्। ष्ठा०। ल्युट्॥

अनुष्ठितः। त्रि। कृते॥

अनुष्णः । त्रि । अलसे । मन्दे । शीतले ॥ उष्णोदन्यः उष्णादन्यः ॥ न । उत्पले ॥

अनुष्णवल्लिका । स्त्री । नीलदूर्वायाम् ॥

अनुसंस्था । स्त्री । अनुमरणे ॥

अनुसञ्चरन् । त्रि । गमनागमनेकुर्वति ॥

अनुसन्ततम् । त्रि । अनुस्यूते । अनुगते ॥

अनुसन्धानम् । न । अन्वेषणे ॥ अनुसन्धीयते । डुधाञ्० । ल्युट् ॥

अनुसमुद्रम् । ा । समुद्रस्यसमीपे ॥ समुद्रंसमया । अनुर्यत्समयेत्यव्ययीभावः ॥

अनुसरणम् । न । अनुवृत्तौ ॥ अनुपूर्वात् सर्त्तेर्ल्युट् ॥

अनुसर्गः । पुं । प्रतिसर्गे ॥ ब्रह्मादीनामनन्तरोत्पत्तिरूपे ॥

अनुसवम् । न । त्रिकाले ॥

अनुसवनम् । ा । सर्वदार्थे ॥

अनुसारः । पुं । पूर्वानुरूपे । अनुसरणे । अनुमाने । अनुसर्त्तव्ये ॥

अनुसारी । त्रि । अनुसरणकर्त्तरि ॥

अनुसृतः । त्रि । उपासिते ॥

अनुस्मृतिः । स्त्री । ध्याने ॥ अनुस्मरणम् । स्मृ० । क्तिन् ॥

अनुस्यूतम् । त्रि । अनुसन्तते ॥ अनुसीव्यतेस्म । षिवु० । क्तः । च्छ्वोरिच्यूठ् ॥

अनुस्वारः । पुं । अं इति अचः परेविन्दौ ॥ स्वरति । स्वृशब्दोपतापयोः । अच् । ततःपश्चाद्वण् । स्वरणम् भावे घञ्वा ॥ अनुगतःस्वारः । स्वरमनुभवतिवा ॥

अनुहारः । पुं । अनुकारे । सदृशकरणे । सदृशरूपवेशभाषाद्याविष्करणे ॥

अनुहरणम् । हृञ्हरणे । घञ् । उपमायाम् ॥

अनूकः । पुं । गतजन्मनि ॥ न । कुले ॥ शीले ॥ अनूच्यति । उचसमवाये । इगुपधेतिकः । न्यंक्वादिः । पितुरुषानूकमित्यत्रतु त्रीन्पुरुषाननुकायति । कैशब्दे । आतश्चेतिकः । अन्येषामपीतिदीर्घः ॥

अनूचानः । पुं । साङ्गवेदविचक्षणे । अनुवचनसमर्थे । यथा । अनूचानः पण्डितम्मन्यकानोयेविद्ययाहन्तियशः परेषाम् । तस्मान्तवन्तस्तुभवन्ति लोकानचाप्यतत्सुकृतंददातीति- महाभारतम् । त्रि । सविनये । विनीते ॥ अन्ववोचत् । वेदस्यानुवचनं कृतवान्वा । उपेयिवानितिसाधुः ॥

अनूचानमानी । त्रि । अनूचानंमन्ये । अनुचानमात्मानंमन्यते इत्येवंशीलः । आत्ममानेखश्चेतिणिनिः ॥

अनूपः । त्रि । वामने ॥ नीचे ॥

अनूढः । त्रि । अविवाहिते ॥ नऊढः । नञ्समासः । नलोपोनञः । तस्मा

नुडर्थे ॥

अनूचम् । त्रि । अवक्तव्येगुर्वादिनामनि ॥ यथा । आत्मनाम गुरोर्नाम नामा तिकृपणस्यच । श्रेयस्कामोनगृह्णीयाज्ज्येष्ठापत्यकलत्रयोरिति ॥ वद: सुपिक्यप्चेति वदेर्भावेक्यप् ॥

अनून: । त्रि । पूर्णे ॥ नऊन: ॥ अनिश्चिते ॥ नास्तिनूनं यस्य ॥

अनूनक: । त्रि । पूर्णे ॥ ऊनयति । ऊन परिहाणे । अच् । स्वार्थेकन् । नऊनक: ॥

अनूप: । पुं । सैरिभे । महिषे ॥ त्रि । जलप्राये । अम्बुप्रायदेशे ॥ अस्यलक्षणंयथा । वह्वम्बुर्वहुवृक्षश्ववातश्लेष्मामयान्वित: । देशोऽनूप इतिख्यात: शास्त्रेषुचमनीषिभिरिति ॥ अपि च । नदीपल्वलशैलाढ्यफुल्लोत्पलकुलैर्युत: । हंससारसकारण्डचक्रवाकादिसेवित: ॥ सरोवराहमहिषरुरुरोहिकुलाकुल: । प्रभूतद्रुममुख्याढ्यो नानाशस्यफलान्वित: ॥ अनेकशालिकेदारकदलीक्षुविभूषित: । अनूपदेशोज्ञातव्योवातश्लेष्मामयाश्रितोमानितिभावप्रकाश: ॥ अनुगता आपोऽत्र । प्रादिभ्योधातुजस्यवाच्योवाचोत्तरपदलोपश्चेतिवहुव्रीहि: । ऋक्पूरिच्य: । ऊदनोर्देशे ॥

अनूपजम् । न । आर्द्रके ॥ इतिराजनिघण्टु: ॥ त्रि । अनूपोत्पन्नमात्रे ॥

अनूबन्ध: । पुं । अनुबन्धे ॥ अनुबध्यते । बन्धबन्धने । घञ् । उपसर्गस्यघञीतिदीर्घ: ॥

अनूरु: । पुं । अरुणे । सूर्यसारथौ ॥ अविद्यमानावूरूयस्य ॥

अनूरुसारथि: । पुं । सूर्ये ॥ अनूरु: सारथिर्यस्य ॥

अनृच: । पुं । माणवके ॥ अविद्यमाना ऋचोऽस्य । ऋक्पूरित्यप्रत्यय: ॥

अनृजु: । त्रि । शठे । वक्राशये ॥ नऋजु: ॥

अनृणी । त्रि । ऋणमुक्ते ॥ यथा । एकमप्यक्षरंयस्तुगुरु:शिष्येनिवेदयेत् । पृथिव्यांनास्तितद्द्रव्यंयद्दत्त्वासोऽनृणीभवेदिति तिथ्यादितत्त्वम् ॥

अनृतम् । न । कृषौ ॥ असत्ये ॥ अयथादृष्टकथने । अयथार्थभाषणे ॥ तत्तकथने दोष: । समूलोवाएषपरिशुष्यति योऽनृतमभिवदतीतिश्रुते: ॥ अवध्यहिंसानुबन्धियथार्थभाषणे ॥ नऋतम् । अनृतम् ॥ विवाहादिपञ्चके त्वनृतभाषणेपापाभावो यथा । विवाहकाले रतिसंप्रयोगेप्राणात्यये सर्वधनापहारे । विप्रस्यचार्थेह्यनृतं वदेत पञ्चानृतान्याहुरपातकानी-

तिकर्णपर्वणि जिष्णुंप्रति श्रीकृष्णो -क्तिः ।

अनेकः । त्रि । एकभिन्ने । बहुषु । न । व्यक्ते । प्रतिपुरुषं बुध्यादीनां भेदात् । पृथिव्यादिकमपि शरीरघटादि भेदेनाऽनेकमेव । नएकः ।

अनेकजः । पुं । पक्षिणि । विष्णौ । धर्मगुप्तयेऽसकृज्जायमानत्वात् । त्रि । बहुजाते ।

अनेकता । स्त्री । परस्परंभिन्नतायाम् । न एकता ।

अनेकधा । इ । अनेकप्रकारे ।

अनेकप. । पुं । स्त्री । हस्तिनि । अनेकेन करेण मुखेनच पिबति । पापाने । सुपीति कः ।

अनेकरूपम् । त्रि । विचित्रे । अनेकानि रूपाणियस्मिन ।

अनेकसंयुक्तम् । न । लिङ्गशरीरे । अनेकैर्देवमनुष्यादिनानास्थूलशरीरैःसंयुक्तम् । अनेकाभिः श्रोत्रादिकुध्यन्तससदशकलाभिः संयुक्तंवा । त्रि । बहुभिः सम्बद्धे ।

अनेकान्तः । त्रि । अनियते । अनतिशये ।

अनेकान्तवादी । त्रि । आर्हते । सप्तभङ्गीवादिनि नास्तिकभेदे । यथा । सप्तपदार्थाः जीवाजीवास्रवसंवरोनिर्ज्जरश्चैवबन्धमोक्षावुभावपि । स्याद्वादलाञ्छिताश्चैते सर्वेनैकान्तिकत्वतइति ।

अनेकाश्रितगुणः । पुं । बहुनिष्ठगुणे । सयथा । संयोगः विभागः द्विपृथक्त्वादिः एकत्वान्यसङ्ख्येतिसिद्धान्तमुक्तावली ।

अनेजत् । त्रि । चलनरहिते । सदैकरूपे । एजतीत्येजत् । एजृकम्पने । चलनं स्थिरत्वप्रच्युतिः । नञ्समासः ।

अनेडमूकः । त्रि । शठे । मूकबधिरे । वाक्श्रुतिवर्ज्जिते । नास्त्येडमूकोऽस्मात् । एडमूकसदृशोऽनेडमूकइतिवा । सादृश्यस्यनञर्थत्वात । अन्धे ।

अनेनाः । त्रि । निर्दोषे ।

अनेहा । पुं । काले । समये । नहन्यते । नञि ९ नएहश्चेत्युसिरेहादेशश्च । उदुशनसित्यनङ् ।

अनैकान्तिकः । पुं । हेत्वाभावविशेषे सव्यभिचारे । साधारणा साधारणानुपसंहारिभेदादनैकान्तिकस्त्रिविधः । ऐकान्तिकोऽव्यभिचारी । नऐकान्तिकः । त्रि । ऐकान्तिकादितरस्मिन् ।

अनैक्यम् । त्रि । एकताशून्ये । अनेकतायाम् । एकस्यभावऐक्यम् । नऐक्यम् ।

नपुण्यम् । न । अनिपुणतायाम् ॥

अनैश्वर्यम । न । अनीश्वरतायाम् । असामर्थ्ये ॥

अनाकर्ह: । पुं । कुठे । हचे ॥ अनसश्च कटस्याकंगतिहन्ति । अन्येष्वपीतिड्न्तेर्डः ॥

अनौचिती । स्त्री । लोकमर्य्यादातिक्रमे ॥ न औचिती ॥

अनौपम्यम् । चि । आत्मरूपे ॥ यदित्स्रष्टुर्द्वितीयः पदार्थोजगत्यांस्यात् तदा तदुपमानेनस आत्मोपमेयः स्यात् नतुतदस्ति तस्मादनौपम्यमात्मरूपम् ॥

अन्तम् । न । स्वरूपे ॥ यथा । वनान्तम् ॥ पुं । नाशे ॥ पुं । न । अवसाने चरमे ॥ चि अन्तिके ॥ प्रदेशे ॥ यथा ।रम्यहर्म्यतलं न किवसतयेश्राव्यं नगीतादिकं किंवाप्राणसमासमागमसुखनैवाधिकप्रीतये। किन्तुभ्रान्तपतत्पतङ्गपवनव्यालोलदीपाङ्कुरच्छायाचञ्चलमाकलय्यसकलं सन्तोवनान्तंगताइति।परिग्रहापेक्षयासमाप्तौ ॥ अतिमनोहरे । रुचिरे॥ अवयवे॥ निर्णये॥ इयत्तायाम्। सीमायाम् ॥ यथा । लवणजलान्तानद्यः स्त्रीभेदान्तञ्च मैथुनम् । पैशुन्यंजनवार्त्तान्तं वित्तंदु खत्रयान्तकम् ॥ राज्यश्रीर्ब्र

ह्मशापान्तात्कलात्ब्रह्मवर्चसम् । आचारोघोषवासान्तः कुलस्यान्तंस्त्रियस्त्राः ॥ सर्वेक्षयान्तानिचयाः पतनान्ताःसमुच्छ्रयाः । संयोगाविप्रयोगान्तामरणान्तञ्च जीवितमितिगारुडे-११५ अध्यायः ॥ अमति । अमगत्यादौ । हसिमृग्रिणितन् ॥ अनतिवा अतिवन्धने । पचाद्यच् ॥ अन्तनम् । घञ्वा ॥

अन्तः करणम् । न । मनोवुध्यहङ्कारचेतस्सु ॥ यथा । मनोवुद्धिरहङ्कारश्चित्तं करणमान्तरम् । संशयो निश्चयोगर्वःस्मरणं विषयाअमी इति । अस्योत्पत्तिर्यथा । मिलितैस्तुतैः । अन्तःकरणमेकंस्यादिति । तैःपञ्चभूतस्यसत्त्वांशैर्मिलितैरन्तःकरण भवतीत्यर्थः । आभ्यन्तरवृत्तित्वादन्तःकरणम् । अन्तःअभ्यन्तरे करणम् ॥

अन्तःकरणदेवता । स्त्री । चन्द्राच्युतचतुर्मुखशङ्करेषु । यथासंख्यंचतुर्णांचतुर्षु ॥

अन्तःकरणविषय । पुं । सङ्कल्पविकल्पनिश्चयाहङ्कार्य्य चैत्याख्येषु ॥ यथासंख्यंचतुर्णां चत्वारो विषयाज्ञेयाः । अन्तःकरणवृत्तित्वेनाप्येषांव्यवहारः ॥

अन्तःकरणवृत्ति । स्त्री । मनोवृत्तौ । साचत्रिविधा । यथाहु. । शान्ताघो

रास्तथामूढामनसोवृत्तयस्त्रिधा । वैराग्यक्षान्तिरौदार्यमित्याद्याः शान्तवृत्तयः ॥ तृष्णास्नेहोरागलोभामित्याद्याघोरवृत्तयः । सम्मोहोभयमित्याद्याःकथितामूढवृत्तयइति ॥ वृत्तिभेदादन्तःकरणं चतुर्विधंभवति ॥ वृत्तिभेदोयथा, । यदातुसङ्कल्पविकल्पकृत्यंतदाभवेत्तन्मनइत्यभिख्यम् । स्याद्बुद्धिसञ्ज्ञंचयदाप्रवेत्तिसुनिश्चितंसंशयहीनरूपम्॥ अनुसन्धानरूपंतच्चित्तञ्च परिकीर्त्तितम् । अहङ्कृत्यात्मकत्वात्तदहङ्कारतागतमिति । सङ्कल्पविकल्पकृत्यंयदान्तःकरणंकरोतितदातदन्तःकरणंमनःसंज्ञंभवति । एवमग्रेप्यूह्यम ॥

अन्तःकुटिलः । पुं । शङ्खे ॥ त्रि । मध्यान्तःकरणे ॥

अन्तःपदवी । स्त्री । सुषुम्णायाम् ॥

अन्तःपुरम् । न । भूभुजांस्त्यगारे । शुद्धान्ते ॥ अन्तरभ्यन्तरेपुरंगृहम् । तास्त्याद्राजदारेषु ॥

अन्तःपुराध्यक्षः । पु । शुद्धान्ताधिकृते ॥ तल्लक्षणमाहयुक्तिकल्पतरुः । यथा । वृद्धः कुलोद्गतः शक्तः पितृपैतामहः शुचिः । राज्ञामन्तः पुराध्यक्षोविनीतश्चतथोच्यते ॥

अन्तःप्रज्ञः । पुं । तैजसे ॥ इन्द्रियाथेच

यामनसोन्त. स्थत्वात् तद्वासनारूपाप्रज्ञायस्यस. ॥

अन्त.सत्त्वा । स्त्री । गर्भिण्याम् ॥ अन्तअभ्यन्तरे सत्त्वंयस्याःसा ॥ भल्लातक्याम् ॥

अन्तःसुखः । त्रि । वाह्यविषयजनितसुखशून्ये । स्वरूपसुखे ॥ अन्तः अभ्यन्तरे सुखंयस्यसः ॥

अन्तःस्वेदः । पुं । स्त्री । गजे ॥ अन्तः अभ्यन्तरे स्वेदोयस्य सः ॥

अन्तकः । पुं । न शकारिणि । यमे ॥ अन्तंकरोति अन्तयति । तत्करोतीतिण्यन्तात् ण्वुल् ॥ भरणयाम् ॥

अन्तकरः । त्रि । नाशकरे ॥ अन्तकरोति । दिवाविभेतिटः ॥

अन्तकर्म । न । नाशने ॥ राघवस्य शरैर्घोरैर्घोरंरावणमाहवे । अन्तराघवेतिसम्बुद्ध्यन्तम् ॥ स्येतिषोअन्तकर्मणीत्यस्यलोपाभ्यमैकवचनम ॥

अन्तकालः । पुं । मरणसमये । समस्तकरणग्रामवैयर्थ्यवति ॥ अन्तश्चासौकालश्च ॥

अन्तगः । त्रि । अन्तगामिनि । पारगे ॥ अन्तंगच्छतीतिविग्रहे अन्तात्यन्तेत्यादिनागमे डं प्रत्ययः ॥

अन्तगतः । त्रि । अवसानंप्राप्ते ॥ अन्तेगतः ॥

अन्ततः । ア । सम्भावनायाम् ॥ अवयवे ॥ पञ्चम्यर्थे ॥ शासने ॥ इतिहेमचन्द्रः ॥ अन्त इत्यर्थे आद्यादित्वात्तसिः ॥

अन्तपालः । पुं । वाह्यरक्षके ॥

अन्तः । ア । मध्ये ॥ प्रान्ते ॥ अभ्युपगमे ॥ ॥ चित्ते ॥ अमति । अमगत्यादिषु । अमेस्तुट् चेत्यरन् । तस्यतुडागमः । रेफादकारउच्चारणार्थः ॥

अन्तरम् । न । अवकाशे ॥ यथा अन्तरं देहि ॥ अवधौ ॥ यथा मासान्तरे देयम् ॥ परिधानांशुके ॥ यथा अन्तरे शाटकाः परिधानीया इत्यर्थः ॥ अन्तर्द्धौ ॥ यथा पर्वतान्तरं गताः स्त्रियः ॥ भेदे । परस्परवैलक्षण्ये । विशेषे ॥ यथा अन्तरज्ञो भव सदा धनस्य च जनस्य च । विशेषज्ञ इत्यर्थः ॥ तादर्थ्ये ॥ ओदनान्तरस्तण्डुलः । ओदनार्थइत्यर्थः ॥ छिद्रे ॥ यथा । अन्तरं लब्ध्वाऽरेःप्रहरेत् ॥ आत्मीये ॥ अयमेऽभ्यन्तरोमम ॥ विनार्थे ॥ यथा । अन्तरेण पुरुषकारं न किञ्चित्सिध्यति ॥ वहिरर्थे ॥ यथा । अन्तरे चाण्डालगृहः । वाह्यइत्यर्थः ॥ अवसरे ॥ यथा । अन्तरज्ञोहि सेवकः ॥ मध्ये ॥ यथा । आवयोरन्तरे जाताः पर्वताः सरितोद्रुमाः ॥ आत्मनि ॥ यथा । प्रमान्तरं वेद । अन्तरात्मानं जानातीत्यर्थः ॥ सदृशे ॥ यथा । इकारस्य यकारोऽन्तरतमः ॥ अन्तं राति । रादाने । आतोनुपेतिकः ॥

अन्तरङ्गः । त्रि । आत्मीये ॥ अन्तःअङ्गानियस्य ॥

अन्तरजः । त्रि । नीचानीचादिविशेषाभिज्ञे ॥

अन्तरप्रभवः । त्रि । सङ्कीर्णजातौ । अनुलोम प्रतिलोमजाते ॥

अन्तरा । ア । निकटार्थे ॥ मध्यार्थे ॥ विनार्थे ॥ अन्तरेति । इणगतौ । डाप्रत्ययः ॥

अन्तरात्मा । पुं । अन्तःकरणे ॥ अन्तःअभ्यन्तरे आत्मा ॥ सर्वान्तरे परमात्मनि ब्रह्मलोकशब्दवाच्ये ॥ यथा । न कर्मणाकनीयसा इतिकानान्तरात्मनः । इतिवाक्रुमिवोक्तृत्व वेदान्तैकोपणाकृतेति ॥

अन्तरापत्या । स्त्री । गर्भिण्याम् ॥ अन्तरे अपत्यंयस्याः ॥

अन्तरायः । पुं । विघ्ने ॥ अन्तरायस्त्वदृष्टितोयोगस्य चेष्टयोगे । व्याधिस्त्यानसंशयप्रमादालस्याविरतिभ्रान्ति दर्शनालब्धभूमिकत्वाऽनवस्थितत्वानीति ॥ चित्तविक्षेपे ॥ अन्त मध्ये अन्तरस्य व्यवधानस्यवा अयनम् अयगतौ । इगतौवा । घञ्अज्वा । यागे ॥

अन्तरारामः । त्रि । त्यक्तसर्वपरिग्रहे त्वे

नवाद्यासुखसाधनशून्ये॥ अन्तःआरा मोयस्य॥

अन्तरालम। भ। मध्ये। अभ्यन्तरे॥ अन्तरंलाति। आतोनुपेतिकः। अन्येषामपीतिदीर्घः॥।आङ्मसलेपो वा। मूलविभुजादित्वात्कः॥

अन्तरालकम्। न। अभ्यन्तरे॥

अन्तरिक्षम्। न। अम्बरे॥ पतत्रिमेघ संचारप्रदेशे॥ भूलोकसूर्य्यमध्यव र्त्तिनि॥ द्यावापृथिव्योरन्तरीक्ष्यते। ईक्षदर्शने। कर्मणिघञ्। वेदेछांद संह्रस्वत्वम्॥ अन्तर्ऋक्षाणिनक्षत्रा ण्यस्यपृषोदरादित्वादित्वंवा॥

अन्तरिक्षक्षित्। पुं। वायौ॥ अन्तरिक्षे क्षयतिवसति। क्षि०। क्विप्। तुक्॥

अन्तरितम्। त्रि।तिरस्कृते।व्यवहिते॥ व्यवकलिताङ्के।यस्यवाकीइतिभाषा॥

अन्तरिन्द्रियम्। न।अन्तःकरणे॥ अन्तः अभ्यन्तरे इन्द्रियम्॥

अन्तरीक्षम्। न। नभसि। पतत्रिमेघ संचारप्रदेशे॥ द्यावापृथिव्योरन्तरी-क्ष्यते। ईक्षदर्शनांकनयोः। कर्मणि घञ्। अन्तरीक्षतेजगदस्मिन्निति-अधिकरणव्युत्पत्तिस्तुनोचिता। ल्युटा घञोबाधप्रसङ्गात्॥ अभ्रकधातौ॥

अन्तरीक्षजलम्। न। आकाशजले। दिव्योदके॥

अन्तरीपः। पुं। न। द्वीपे॥ अन्तर्गता-आपोऽत्र। ऋक्पूरित्यः समासान्तः। द्व्यन्तरुपसर्गेभ्य इत्यपईदादेशः॥

अन्तरीयम्। न। अधोंशुके। परिधान वस्त्रे॥ अन्तरेभवम्। गहादित्वाच्छः॥ नाभेधृतस्वयदस्त्रमाच्छादयतिजा नुनी। अन्तरीयंप्रशस्तंतदच्छिन्नमुभ योस्तयोः॥

अन्तरे। ा। मध्ये॥ अन्तरेति। इण्गतौ। विच्॥

अन्तरेण। ा। विनार्थे॥ मध्यार्थे॥ अन्तरेति। इणोणः॥

अन्तर्गडुः। त्रि। निरर्थके। रवैाली इति भाषायाम्॥

अन्तर्गतम्। त्रि। मध्यप्राप्ते। विस्मृते॥ अन्तर्गम्यतेस्य अन्तर्गच्छतिस्म वा। गमॢगतौक्तः॥

अन्तर्गृहम्। न। गृहमध्ये॥

अन्तर्घणः। पुं।वाहीकग्रामविशेषे। हन०।अन्तर्घनोदेशइतिहन्तेर्घनादे शोऽप् प्रत्ययश्चनिपातनात॥

अन्तर्जठरम्। न। कोष्ठे। कुक्षिमध्ये॥

अन्तर्जलम्। न। अन्तर्जलसाध्येऽघमर्ष णजपादौ॥

अन्तर्ज्योतिः। न। अन्तरात्मनि॥

अन्तर्दधनम्। न। मद्यबीजे। किण्व॥ इतिशब्दचन्द्रिका॥

अन्तर्दाहः। पु। क्रोधसन्तापे। शरीराभ्यन्तरज्वालायाम्॥

अन्तर्द्धा। स्त्री। अन्तर्द्धाने। व्यवधायाम्॥ अन्तर्द्धानम्। डुधाञ०। अन्तःशब्दस्याङ्किविधणत्वेषूपसर्गत्वाद्दातश्चोपसर्गइत्यङ्॥

अन्तर्द्धानम। न। अन्तर्द्धा। तिरोधाने॥ शरीरत्यागे॥

अन्तर्द्धिः। पुं। पिधाने। व्यवधाने॥ अन्तर्द्धानम्। अन्तःशब्दस्याङ्किविधिणत्वेषूपसर्गत्वादुपसर्गेघोः किरितिकिप्रत्ययः॥

अन्तर्द्वारम्। न। गृहाभ्यन्तर्गूढद्वारे। प्रच्छन्ने॥ अन्तःस्थितंद्वारम्। शाकपार्थिवादिः॥ खिडकीतिख्याते॥ यथा। प्रच्छन्नमन्तर्द्वारंस्यपक्षद्वारंतदुच्यत इतिशबरस्वामी।

अन्तर्भूत.। त्रि। मध्यस्थिते। अन्तर्गते॥

अन्तर्मनाः। त्रि। व्याकुलचेतसि। दुःखितमनसि। दुर्मनसि। विमनसि॥ अन्तर्मनोऽस्य॥

अन्तर्यामी। पुं। वायौ॥ यथा। अन्तःप्रविश्यभूतानियोविभर्त्यात्मकेतुभिः। अन्तर्यामीश्वरः साक्षात्पातुनोयद्वशेस्फुटमिति॥ केतुभिः प्राणादिवृत्तिभिः॥ ईश्वरे। प्रत्यक्तमे। अन्तरनुप्रविश्यसर्वेषांभूतानांनियन्तरि॥ सूत्रादप्यान्तरंतत्त्वमन्तर्याम्याख्यमुच्यते॥ त्रि। अन्तर्गे। मनोगतचे॥

अन्तर्वंशिकः। पुं। अन्तःपुराधिकृते। कुब्जवामनादिजने॥ अन्तरभ्यन्तरोवंशोगृहम्। अन्तर्वंशेनियुक्तः। तत्रनियुक्तइतिठक्। संज्ञापूर्वकत्वान्नवृद्धिः॥ यद्वा अन्तर्वंशोऽस्यास्ति अतइतिठनावितिठन॥

अन्तर्वत्नी। स्त्री। गर्भिण्याम्॥ अन्तरस्यांगर्भइतिविग्रहे अन्तःशब्दस्याधिकरणप्रधानत्वेन प्रथमासमर्थत्वाभावाद्विनासामानाधिकरण्याऽसम्भवादमात्तोमतुप् अन्तर्वत्पतिवतोर्नुगित्यनेननिपात्यते नुगागमश्चविधीयते ततस्त्रस्त्वेभ्य इतिङीप॥

अन्तर्वमिः। पुं। अजीर्णे अपाके॥ इतित्रिकाण्डशेषः॥

अन्तर्वाणिः। त्रि। शास्त्रज्ञे॥ अन्तर्वाणस्य। समासान्तविधेरनित्यत्वान्नक्षृतश्चेतिनकप्। गोस्त्रियोरितिह्रस्वः॥ यद्वा। अन्तर्वाणयति। वणशब्दे। स्वार्थेणिजन्तादच्च॥

अन्तर्विगाहः। पुं। प्रवेशे॥

अन्तर्विगाहनम्। न। प्रवेशने॥

अन्तर्वेदी। स्त्री। नीवृदन्तरे। गङ्गायमुनयोर्मध्यस्थाम्। हरिद्वारादारभ्य प्रयागपर्य

र्थिका: प्रकृतितोलिङ्गवचनान्यति-वर्त्तन्तेपीति पुंस्त्वम् ॥ यद्वाविनयादित्वाट्ठक् । इसुसुक्तान्तात्कः । केणेति ह्रस्वः । इकोह्रस्वोङ्योगालवस्येतिवा ॥ यद्वा । अन्धूशब्दात् संज्ञायांकन् । केणइतिह्रस्व. ॥

अन्दूः । स्त्री । निगडे ॥ स्त्रीपादभूषणे ॥ अन्द्यतेऽनेन । अदिबन्धने । अन्दूदृन्भ्वितिकूः ॥

अन्ध । पुं । न । तिमिरे ॥ अदर्शनात्मकाज्ञाने ॥ त्रि । अदृशि । चक्षुर्हीने ॥ पुं । भिक्षौ ॥ यथा । तिष्ठतो व्रजतो वापियस्यचक्षुर्नदूरगम् । चतुर्युगांभुवंमुक्तापरिव्राट्सोऽन्धउच्यतेइति ॥ राशिविशेषे ॥ यथा । मेषोवृषोमृगेन्द्रश्चदिवान्धाःपरिकीर्त्तिताः । न्नयुकर्कटकन्याश्चरात्रावन्धाःप्रकीर्त्तिताः इति ॥ अन्धयति । अन्धदृष्ट्युपघाते । पचाद्यच् ॥

अन्धकः । पुं । दैत्यविशेषे । देशभेदे ॥ न्नपान्तरे ॥ मुनिविशेषे ॥ यादवप्रभेदेषु ॥ हिरण्याक्षसुते ॥

अन्धकरिपुः । पुं । शिवे ॥ अन्धकस्यदैत्यस्यरिपुः ॥ श्लेषकाव्यादावन्धकारनाशकत्वात् । सूर्ये । चन्द्रमसि । अग्नौच ॥

अन्धकवर्त्तः । पुं । पर्वतान्तरे ॥

अन्धकान्तकः । पुं । शिवे ॥ अन्धकस्य अन्तकः ॥

अन्धकारः । पुं । न । तेजस्सामान्यभावे । ध्वान्ते ॥ प्रबलप्रभान्तरावच्छिन्नाभावो ऽन्धकारइतिसामान्यलक्षणायाजगदीशः ॥ भयदृष्टिलोकावरोधकारित्वं तिक्तत्वं सर्वथाधिकरत्वञ्चेत्यस्यगुणाइतिराजवल्लभ. ॥ मिथ्याप्रत्ययलक्षणे स्वविषयावरणे तद्रूपाद्याज्ञाने ॥ अन्धदृष्ट्युपघाते । चुरादिः । अन्धनम् । घञ् । अन्धंकरोति कर्मण्यण् ॥

अन्धकारिः । पुं । हरे । शिवे । अन्धकस्यअरिः ॥

अन्धकासुहृत् । पुं । ईश्वरे । शिवे ॥ अन्धकासून हरति । क्विप् ।

अन्धकूपः । पु । कर्करान्धुके । सान्धकारकूपे ॥ मोहे । नरकविशेषे ॥ अंधश्चासौ कूपश्च ॥

अन्धतमसम् । न । गाढान्धकारे ॥ अन्धयति । अन्धदृष्ट्युपघाते चुरादिः । अच् । अंधञ्चतत्तमश्च । अवसमन्धेभ्यस्तमसइत्यच् ॥

अन्धतामिस्त्रः । पुं । अभिनिवेशे ॥ सचाष्टादशविधः । तथाहि । देवाः खल्वणिमादिकमष्टविधमैश्वर्यमासाद्यदशशब्दादीन् भुञ्जानाःशब्दादयो

भोग्यास्तदुपायाश्चाणिमादयोऽस्मा कमसुरादिर्भोपघातिषतेतिविभ्यति तदिदंभयमभिनिवेशोन्धतामिस्रो- ष्टादशविषयत्वादष्टादशधेतिसां- ख्या.॥ न। निविडान्धकारमये नरक विशेषे ॥ पञ्चप्रकाराज्ञानान्तर्गता ज्ञानविशेषे॥ सचविशेषोयथा। देह नाशे अहमेवमृतोस्मीतिवुद्धिः॥

अन्धमूषिका। स्त्री। देवताडे॥

अन्धवर्त्मा। पु। वायो सप्तमेस्कन्धे॥ यथा। मरुदिन्द्रःसरभसःसामशोमा नुषीतिपाः। देवीविशोन्धवर्त्माचस्क न्ध' सप्तमआधुवादिति ७॥

अन्ध.। न। ओदने॥ अद्यते। अदभ क्षणे। अदेर्नुम् धौचेत्यसुन्॥ अन्ध यतिवा अन्धदृष्ट्युपघाते। असुन॥

अन्धातमसम्। न। अत्यन्धे। महा न्धकारे॥ अन्धश्च तत्तमश्च। अव समन्धे भ्यस्तमस इत्यच्। अन्येषाम पीतिदीर्घ'॥

अन्धाहि.। पुं। कुंचियाइतिगौडप्रसि द्धे मीनभेदे॥ इतिचिकाण्डशेष.॥

अन्धिका। स्त्री। द्यूतभेदे॥ रजन्या म॥ सर्षप्याम्॥ सिद्धार्थौषधौ॥ स्त्रीविशेषे॥ चक्षुषोरोग विशेषे॥

अन्धु। पुं। कूपे॥ अध्यते। अमग त्यादौ। अर्जिदृशिकम्यमीति कु

धुंकच॥ यद्वा। अन्धयति। अन्धदृ- ष्ट्युपघाते। मृगय्वादित्वात्कुः॥

अन्धुलः। पुं। शिरीषवृक्षे॥

अन्ध्र। पुं। वैदेहेन कारावरस्यस्त्रिया मुत्पादिते अन्त्यजविशेषे॥ देशविशे षे॥ यथा। जगन्नाथादूर्द्ध्वभागमर्वाक् श्रीभ्रमरात्मिकात्। तावदन्ध्राभि धोदेशः मोक्तःश्रीशक्तिसङ्गमे॥

अन्नम्। न। भक्ते। ओदने। स्विन्नतण्डु ले॥ यथा। सस्यंक्षेत्रगतमाहुःसतुषं धान्यमुच्यते। आमवितुषमित्युक्त स्विन्नमन्नमुदाहृतमिति वसिष्ठ'॥ व्रीहियवादौ॥ भक्ष्यभोज्यलेह्यचो ष्यभेदाच्चतुर्विधमन्नंभवति॥ पृथि- व्याम्॥ उपकरणे॥ औपचारिकम र्थंगृहीत्वा दृष्टस्योपकरणोऽन्नशब्दः। यथा स्त्रियोन्नम् पशवोन्नम् विशो न्नं राज्ञामित्यादौ॥ चि। भुक्ते॥ अनिति। अन्यन्तेनेनवा। अनप्राणने। कृवृजृसिद्रुपन्यनिस्वपिभ्योनिदितिन न्॥ यद्वा। अद्यतेस्म। अदभक्षणे। क्तः। अन्नाण्णु इतिनिपातनात्सक्तु लंतणीतिवा न जग्धिः॥ यद्वा। अत ति। अत०। धापॄवस्यज्यतिभ्योनिद तिन॥

अन्नकोष्ठकः। पुं। तण्डुलादिरक्षा स्थाने॥ गोलाइतिकाख्यातस्यप्रसि

द्विः ॥ इतिहेमचन्द्रः ॥

अन्नगन्धिः । पुं । अतिसारे । उदराम यरोगे ॥ इतित्रिकाण्डशेष. ॥ अन्न स्यगन्ध इव गन्धोऽस्य । उपमानाच्चे तीत्वम् ॥

अन्नदः । त्रि । अन्नदातरि ॥

अन्नदा । स्त्री । अन्नपूर्णायांदेव्याम् ॥

अन्नदाता । पुं । प्रभौ ॥ अन्नस्यदातरि ॥

अन्नपूर्णा । स्त्री । स्वनाम्नाऽतिप्रसिद्धा यांदेव्याम् ॥

अन्नपूर्णास्थानम् । न । काश्याम्प्रसिद्धे सिद्धिस्थाने ॥

अन्नप्राशनम् । न । अन्नाशने । यथावि धिबालकस्य प्रथमान्नभोजने ॥ षष्ठे अष्टमे वा मासि बालकस्य पञ्चमे स प्तमे वामासि बालिकायाः प्रथमान्न भक्षणरूपसंस्कारइतिस्मार्त्ताः ॥ अन्न स्यप्राशनम् यस्मिन्तत् ॥

अन्नमय. । पुं । स्थूलशरीरे । प्रथमकोशे ॥ यथा । पित्रभुक्तान्नजाद्वीर्याज्जातो न्नेनैववर्द्धते । देह.सोन्नमयोनात्मा प्राक्कोर्द्धंतदभावतइति ॥ अन्नस्यवि कारःमयट् ॥ यद्वा । प्रकृतमन्नम् । अन्नं प्रकृतमुच्यतेऽस्मिन वा । तत्प्रकृतव चनेमयट् ॥ स्थूलसमष्ट्याम् । पञ्ची कृतपञ्चमहाभूततत्कार्यात्मके विरा ड्मूर्त्तौ ॥

अन्नविकारः । पुं । रेतसि । शुक्रे ॥ इति राजनिर्घण्ट. ॥

अन्नादः । त्रि । अन्नस्यभोक्तरि ॥ अन्न मत्तीतिविग्रहेकर्मण्यण् ॥ दीप्ता ग्नौ । आमयाविस्तरच्छिते ॥ पु । विष्णौ ॥

अन्नाशनम । न । अन्नप्राशने ॥

अन्यः । त्रि । असदृशे । इतरस्मिन् । भिन्ने ॥ अत्यन्तविलक्षणे ॥ सदृशे ॥ अनिति । अनप्राणने । अघ्न्यादि त्वाद्यः ॥

अन्यत् । ा । अन्यार्थ ॥

अन्यतमः । त्रि । भिन्नतमे । बहूनां मध्येनिर्द्धारितै कस्मिन् ॥ न्यायमते अनेकभेदावच्छिन्नप्रतियोगिताक- भेदे ॥ अव्युत्पन्नोयम ॥

अन्यतर. । त्रि । निर्द्धार्ये । द्वयोर्मध्ये निर्द्धारितैकस्मिन ॥ निर्द्धारणेऽतर च् ॥ न्यायमते द्वयावच्छिन्नप्रतियो गिताकभेदे ॥ भिन्नार्थके ॥ अन्यएव । अल्पाच्तरमितिवत्स्वार्थेतरप् ॥ अ न्यतरान्यतमशब्दावव्युत्पन्नौ स्वभा वाद्विबहुविषयेनिर्द्धारणे वर्त्तेते इ- तिकैयटः । किंयत्तद्भ्योऽन्यत्रडत राभावादिति विवरणम् ॥

अन्यतरेद्युः । ा । अन्यतरदिवसे । अ न्यतरस्मिन्नहनि ॥ सद्यः परुदित्या

द्विनान्यतरशब्दादेधुसप्रत्ययोनिपातितः ॥

अन्यतः । ा । अन्यत्रार्थे ॥ अन्यस्मात् । तसिल ॥

अन्यतस्त्यजायी । त्रि । सपत्नजयशीले ॥

अन्यत्र । ा । व्यतिरेके ॥ अन्यस्मिन् । त्रल् ॥ विनार्थे ॥ यथा । अन्यत्रनिधनात्पत्युः पत्नीकेशान्नवापयेत् इति ॥ स्थानान्तरे ॥

अन्यथा ।ा। वितथे ॥ अपरार्थे ॥ दुष्टे ॥ अन्येनप्रकारेण । प्रकारवचनेथाल् ॥

अन्यथासिद्धिः । स्त्री । कार्य्याव्यवहित पूर्ववर्त्तित्वेसतिकार्यानुत्पादकत्वे ॥ सापञ्चविधा । यथा यत्कार्य्यम्प्रति कारणस्यपूर्ववर्त्तिता येनरूपेण गृह्यते तत्कार्यम्प्रति तद्रूप मन्यथा सिद्धम् । यथा घटं प्रति दण्डत्वम् ॥ १ ॥ यस्यस्वातन्त्र्येण अन्वयव्यतिरेकै नस्तः किंतु कारणमादायान्वय व्यतिरेकै तदन्यथासिद्धम् । यथा घट प्रतिदण्डरूपम् ॥ २ ॥ अन्यम्प्रतिपूर्ववर्त्तितां गृहीत्वैवयस्य यत्कार्य्यंप्रति पूर्ववर्त्तित्व गृह्यते तस्य तत्कार्य्यंप्रति अन्यथासिद्धत्वम् । यथा-घटादिकं प्रतिआकाशस्य ॥ ३ ॥ यत् कार्य्यजनकं प्रति पूर्ववर्त्तित्वंगृहीत्वैव यस्य यत् कार्य्यं प्रति पूर्ववर्त्तित्वं गृह्यते तस्य तत्कार्य्यंप्रति अन्यथासिद्धत्वम् । यथा कुलालपितुर्घटम्प्रति ॥ ४ ॥ अवश्यक्लृप्तनियत पूर्ववर्त्तिनएव कारणत्वसम्भवे तद्भिन्नमन्यथासिद्धम् । यथा घटम्प्रति रासभादिरितिसिद्धान्तमुक्तावली ॥ ५ ॥ यस्य कारणत्वकल्पनाविनाप्यन्यप्रकारेण-कार्यसिद्धिर्भवेत् सोऽन्यथा सिद्धः तद्धर्मोन्यथासिद्धिः ॥

अन्यदा ।ा। कालान्तरे ॥ अन्यस्मिन्काले । सर्वकान्यकियत्तदः कालेदा ॥

अन्यपूर्वा । स्त्री । पौनर्भवायां कन्यायाम् । एकस्मैवागादिनादत्तायांपुनरन्येनविवाहितायां कुमार्याम् ॥ सासप्तधा । यथा । सप्तपौनर्भवा'कन्या वर्ज्जनीयाः कुलाधमाः । वाचादत्ता मनोदत्ता कृतकौतुकमङ्गला ॥ उदकस्पर्शिता याच याचपाणिगृहीतिका । अग्निंपरिगतायातुपुनर्भूप्रसवाचया ॥ इत्येताः कश्यपेनोक्ता दहन्तिकुलमग्निवत् । इत्युद्वाहतत्त्वम् ॥

अन्यभृत् । पुं । काके ॥ इति हेमचन्द्रः ॥ त्रि । परेषांपोषके ॥ अन्यंविभर्त्ति । डुभृञ० । क्विप् ॥

अन्यभृतः । पुं । कोकिले ॥ अन्येनभृतः ॥ इतिहलायुध ॥

अन्यवर्द्धित. । त्रि । अन्येन प्रति पालिते

। अन्यपुष्टे । पुं । कोकिले । अन्येन वर्द्धित. ।

अन्यवादी । त्रि । अन्यथावादिनि । अस्थिरवादिनि । व्यवहारेपञ्चविधहीनजनान्तर्गतहीनविशेषोयम् । यथा । अन्यवादीक्रियाद्वेषीनोपस्थायीनिरुत्तरः । आहूतप्रपलायीचहीनः पञ्चविधः स्मृतइतिनारदः ।

अन्यशाखकः । पुं । शाखारण्डे । स्वशाखामुत्सृज्यान्यशाखोक्तकर्मकारिणि- । अन्याशाखा यस्यसः । कप् ।

अन्यादृक् । त्रि । अन्योपमे । अन्यप्रकारे । अन्यइवदृश्यते । दृशिर्प्रेक्षणे । त्यदादिषु दृशइतिक्विन् । आसर्वनाम्नः ।

अन्यादृशः । त्रि । अन्योपमे । अन्यप्रकारे । अन्यइवपश्यति दृश्यतेवा । दृशिर् । त्यदादिष्विति कञ् । आत्वम् ।

अन्यायः । पुं । अविचारे । परस्वहरणादौ । न्यायभिन्ने । अनौचित्ये । यथा । अन्यायेनापियद्भुक्तं पित्रापूर्वतरैस्त्रिभिः । नंतच्छक्यमपाकर्तुं क्रमात्त्रिपुरुषागतमितिनारदः । नन्यायः ।

अन्याय्यम् । त्रि । अयोग्ये । यथा । दृष्टार्थसम्भवेअदृष्टकल्पनायाअन्याय्यत्वमिति । नन्याय्यम् ।

अन्येद्युः । । । दिवसान्तरे । अन्यस्मिन्नहनि । सद्य.पदादिसूत्रेअन्यशब्दादेद्युस्प्रत्ययेनिपातितः ।

अन्येद्युष्कः । पुं । विषमज्वरविशेषे । यथा । अन्येद्युष्कस्त्वहोरात्रादेककालं प्रवर्त्ततइति । एककालंदोषाभेदात् एककालमपि द्वितीयं प्रथमकालेइत्येवदोषस्थितेः ।

अन्योदर्य्यः । पुं । स्त्री । वैमात्रेये ।

अन्योन्यम् । त्रि । परस्परार्थे । अर्थालङ्कारविशेषे । यथा । क्रिययातुपरस्परं वस्तुनोर्जनने ऽन्योन्यम् । अनयोरेकक्रियामुखेनपरस्परं कारणत्वेसत्यन्योन्यं नामालङ्कारः । उदाहरणम् । हंसाणं सरेहिं सिरीसारिज्जइअहसराणं हंसेहिम । अण्णोण्णं विअ एए अप्पाणं णवरगरुअन्ति । अस्य संस्कृतंयथा । हंसानांसरोभिःश्रीःसारीक्रियते अथसरसांहंसैः । अन्योन्यमेवएतेआत्मानंकेवलंगुरूकुर्वन्तीति । श्रीः शोभा सारीकरणं श्रेष्ठतासम्पादनम् । अत्रसरोहंसयोः परस्परंशोभासारीकरणरूपोपकारजनकत्वादन्योन्यंनामालङ्कारः । अत्रोभयोरपि परस्परजनकता मिथः- श्रीसारतासम्पादनद्वारेण । कर्मव्यतिहारे सर्वनाम्नोद्वेभवतइतिद्वित्वम् ।

असमासवद्भावेपूर्वपदस्थस्य सुप'सुर्वक्तव्य. ॥
अन्योन्यद्दश्यः। त्रि। इतरेतरग्राह्ये॥
अन्योन्याध्यासः। पुं। अन्योन्यस्मिन्नन्योन्यात्मकताअन्योन्यधर्म्मांश्चेत्याचार्य्यै निरूपितेतादात्म्याध्यासे॥ यथा। जलव्योन्नाघटाकाशोयथासर्वस्तिरोहित.। तथाजीवेनकूटस्थः सोन्योन्याध्यासउच्यत इति॥
अन्योन्याभावः। पुं। तादात्म्यावच्छिन्न प्रतियोगिताके॥ यथाघटः पटोन भवतीति॥
अन्योन्याश्रयः। त्रि। अन्योन्यापेक्षे॥ स्वग्रहसापेक्षग्रहसापेक्षग्राहके इतिताकिकाः॥ तर्कविशेषे॥ सचात्माश्रयवत्त्रेधा। तस्यलक्षणम्। स्वापेक्षापेक्षित्वनिबन्धनोऽनिष्टप्रसंगोन्योन्याश्रयः। अपेक्षाच ज्ञप्तौ उत्पत्तौ स्थितौचग्राह्या। तत्राद्या यथा। घटोयं यद्येतद्घटज्ञानजन्यज्ञानविषय.स्यात् तदैतद्घटभिन्नः स्यात्॥ द्वितीया यथा। घटोयं यद्येतद् घटजन्यजन्यः स्यात् तदैतद् घटजन्यभिन्नःस्यात ॥ तृतीया यथा। घटोयं यद्येतद्घटवृत्तिवृत्ति.स्यात् तथात्वेनोपलभ्येत इतिजगदीशः॥ परस्परज्ञानसापेक्षज्ञानाश्रयोऽन्योन्याश्रयइतिस्मार्त्ताः

॥ अन्योन्यस्यआश्रयः॥
अन्वक्षम्। त्रि। अनुगामिनि। अनुपदे॥ अनुगतमक्षमिन्द्रियम्॥ प्रत्यक्षे॥
अन्वक्षम्। T। अक्ष्णोः समीपे॥ अनुर्यत्समयेत्यव्ययीभावः। प्रतिपरसमनुभ्योऽक्ष्णइति समासान्तष्टच्॥
अन्वक्। त्रि। अनुगे। अन्वक्षे॥ अन्वञ्चति। अनुगतौ। क्विन्॥
अन्वयः। पुं। सन्ततौ। कुले॥ पदानांपरस्परेण सम्बन्धे॥ यथा। विशेषणंपुरस्कृत्य विशेष्यं तदनन्तरम्। कर्त्तृकर्मक्रियायुक्तमेतदन्वयलक्षणमिति॥ अनुगमे। अनुवृत्तौ। कार्यकारणानुवृत्तौ॥ तत्सत्तानियतसत्ताकत्वे॥ द्रव्यस्वामिनां सम्बन्धे॥ अन्वियते। इगतौ। इणगतौवा। एरच्॥
अन्वयव्यतिरेकि। त्रि। अन्वयेन व्यतिरेकेणचव्याप्तिमतिहेतौ॥ यथा वह्नौ साध्येधूमवत्त्वम् यत्रधूमस्तत्राग्निरित्यन्वयव्याप्ति.। यत्रवह्निर्नास्ति तत्रधूमोनास्तीतिव्यतिरेकव्याप्ति। यथा महानसह्रदादौ। अन्वयव्यतिरेकोस्तोऽस्मिन्। इनिः॥
अन्वयव्याप्तिः। स्त्री। यत्रधूमस्तत्राग्निरित्येवंरूपायांव्याप्तौ॥ यथा महान

से । अन्वयेनव्याप्तिः ॥

अन्ववसर्गः । पुं । कामचारानुज्ञायाम् ॥ अन्ववसर्जनम् । सृजेर्घञ् ॥

अन्ववायः । पुं । वंशे ॥ कुले ॥ अन्ववाय्यते । अवगतौ । घञ् ॥

अन्वष्टका । स्त्री । साग्नीनामावश्यकेश्राद्धकालविशेषे ॥ अष्टकापश्चात्तिथौ ॥ सातुगौणचान्द्रपौषमाघफाल्गुनाश्विनमासानां कृष्णनवमी । तस्यां साग्नीनांमातृकश्राद्धमिति श्राद्धविवेकः ॥

अन्वक्षम् । I । पश्चादिमित्यर्थे ॥

अन्वाजे । I । दुर्बलस्य सामर्थ्याधाने ॥ सप्तमीप्रतिरूपकोऽयंनिपातः ॥

अन्वाजेकृत्य । I । } दुर्बलस्यबलमाधायेत्यर्थे ॥ उपाजे
अन्वाजेकृत्वा । I । }

ऽन्वाजे इतिगतिसंज्ञा । कुगतीतिसमास. ॥

अन्वाचयः । पुं । चार्थविशेषे । मुख्यसिद्धावप्रधाननिष्पत्तौ ॥ यथा भिक्षामट गाञ्चानयेति । एकस्यप्राधान्यादनुरोधेनेतरदन्वाचीयते । चीञ् । कर्मण्येरच् ॥

अन्वादेशः । पुं । किञ्चित्कार्यंविधातुमुपात्तस्य कार्यान्तरंविधातुंपुनरुपादानमन्वादेशइतिलक्षिते कथितानुकथनमात्रे ॥ यथा । अनेनव्याकरणमधीतम् एनंछन्दोऽध्यापयेति । अनयोः पवित्रंकुलम् एनयोः प्रभूतं स्वमिति ॥

अन्वाधिः । पुं । एकस्मिन् यदर्पितंवस्तु तेन पुरुषान्तरे अमुष्मिन् स्वामिनि त्वं दास्यसीति यन्निक्षिप्तं तस्मिन् ॥ इतिविवादार्णवसेतुः ॥ कार्येषु यो धनेन अमुष्मिन्पुरुषेत्वंदद्याइतिपरिभाष्य यत्समर्पितं तस्मिन् ॥ यथा । अर्थमार्गणकार्येषु अन्यस्मिन् वचनात्स्वम । दद्यात्स्वमितियोदत्तःसदत्तान्वाधिरुच्यते ॥ इतिकात्यायन' ॥ पुनर्बंधके ॥ पश्चान्मानसीव्यथायाम् ॥

अन्वाधेयम् । न । स्त्रीधनविशेषे ॥ यथा । विवाहात्परतोयत्तु लब्धंभर्तृकुलात्स्त्रिया । अन्वाधेयंतदुक्तंतु लब्धंबन्धुकुलात्तथेति कात्यायनः ॥ अन्यच्च । ऊर्ध्वंलब्धंतुयत्किञ्चित्संस्कारात्प्रीतित' स्त्रिया । भर्तुःपित्रोःसकाशाद्वा अन्वाधेयंतुतद्भृगुरिति ॥ बन्धुपदेन मातापित्रोरुपादानम् ॥

अन्वायत्तः । त्रि । अनुगते ॥

अन्वारूढः । त्रि । अधिष्ठिते ॥ अन्वाङ्पूर्वात् रुहेर्गत्यर्थेतिक्तः । ढत्वधत्वष्टुत्वढलोपदीर्घाः ॥

अन्वासनम् । न । शुश्रूषणे । उपास्तौ ॥ सेवायाम् ॥ अनुशोचने ॥ शिल्पादि

गृहे । अनु असु० । ल्युट् ॥

अन्वाहार्य्यम् । न । मासिके । दर्शश्राद्धे । पितृयज्ञपिण्डानामनुपश्चात् आह्रियते । हृञ् हरणे । ऋहलोर्ण्यत् ॥ यथा । पितृयज्ञन्तुनिर्वर्त्त्यविप्रश्चेन्दुक्षयेऽग्निमान् । पिण्डान्वाहार्यकश्राद्धंकुर्यान्मासानुमासिकम् ॥ पितॄणां मासिकंश्राद्धमन्वाहार्यं विदुर्बुधाः । तच्चामिषेणकर्त्तव्यंप्रशस्तेनप्रयत्नतः ॥ इतिमनु' ॥ दृष्टेर्दक्षिणायाम ॥ अन्वाहरणीये ॥

अन्वाहार्य्यपचनः । पुं । दक्षिणाग्नौ ॥

अन्वाहितम् । त्रि । यदेकस्यहस्तेनिहितंद्रव्यं तेनापिपश्चादन्यस्यहस्तेस्वामिनेदेहीति निहितम तस्मिन् द्रव्ये ॥

अन्विच्छा । स्त्री । अन्वेषणे ॥

अन्वितम । त्रि । मिलिते । युक्ते ॥ अनुगते ॥ कृतान्वयेपदादौ ॥

अन्विष्टम् । त्रि । अन्वेषिते ॥ अन्विष्यतेस्म । इषइच्छायाम् + क्त. ॥

अन्विष्यन । त्रि । विचिन्वति ॥

अन्वीक्षितम् । त्रि । विचारिते ॥

अन्वीतम् । त्रि । अन्विते ॥ अनुगते ॥ अनुपूर्वादिणगताविति धातोः कर्मणि क्तः ॥ पृषोदरादिः । ईङ् गत्ताविन्त्यस्माद्वाक्तः ॥

अन्वेषणम् । न । अनुसन्धाने । गवेषिते ॥ इषेरनिच्छार्थस्येतियुच् ॥

अन्वेषणा । स्त्री । अनुमार्गणे । गवेषणायाम ॥ तर्कादिनायथावेधितधर्मोद्यन्वेषणे ॥ टाप् ॥

अन्वेषितम् । त्रि । गवेषिते ॥ अन्वेष्यतेस्म । एषृगतौ । इषिरर्य्यन्तोवा । क्तः ॥

अन्वेष्टव्यः । त्रि । ज्ञातव्ये । एषितव्ये ॥

अन्वेष्टा । त्रि । अनुपदिनि । अन्वेषणकर्त्तरि । पैरखगावनेहारा इति भाषा ॥

आपः । स्त्री । भू० । जले ॥ शब्दस्पर्शरूपतन्मात्रसहितात्रसतन्मात्रादुत्पन्नाः शीतस्पर्शवत्योह्यापः ॥ आप्नुवन्ति । आप्लृव्याप्तौ । आप्नोतेर्ह्रस्वश्चेतिक्विप् ह्रस्वत्वंच ॥

अप । । अपकृष्टार्थे ॥ वर्जनार्थे ॥ वियोगे ॥ विपर्यये ॥ विकृतौ ॥ चौर्ये ॥ निर्देशे ॥ हर्षे ॥ अपोवियोगेविकृतौ विपरीते निदर्शने । आनन्दे वर्जने चौर्ये वारणेसम्यगीरितः ॥ वियोगे । अपयाति । विकृतौ । अपाकृतवान् । विपरीते । अपशब्दः । निदर्शने । अपदिशति । आनन्दे । अपहसति । वर्जने । अपत्रिगर्त्तेभ्योवृष्टोदेवः । चौर्ये । अपहरति ॥

अपकर्म । न । दुष्क्रियायाम् ॥ अपोपसर्गेण कर्मशब्दस्य कर्मधारयः ॥

अपकर्षः । पुं । विद्यमानधर्मापचये ॥ अपकृष्यते । कृषविलेखने । घञ् ॥

अपकारः । पुं । द्वेषे ॥ अनिष्टे ॥ अपकरणम । कृञ । घञ ॥

अपकारकः । त्रि । अनिष्टकारिणि ॥ अपकरोति । कृ० । ण्वुल् ॥

अपकारगीः । स्त्री । भर्त्सने ॥ अपकारार्थागीर्वाक् ॥

अपकारी । त्रि । धूर्ते । शठे ॥ अपकारके ॥ यथा । अपकारिणिचेत् क्रोधः क्रोधः क्रोधेकथंनते । धर्मार्थकाममोक्षाणां चतुर्णां परिपन्थिनीति ॥

अपकुश. । पुं । दन्तरोगविशेषे ॥ यथा । वेष्टेषुदाहःपाकस्ताभ्यां दन्ताश्चलन्तिच । अघ्याहताः प्रस्रवन्तिशोणितदन्तवेदना ॥ आध्मायन्तेस्रुतेरक्तमुखंपूतिचजायते । यस्मिन्सोपकुशोनामपित्तरक्तकृतोगदइति ॥७॥

अपकृतः । त्रि । अपकारिणि ॥ न । अपकारे ॥ मित्रस्यचैवापकृतेद्विविधोविग्रहःस्मृतइत्यत्र मित्रस्यापकारे इत्यर्थदर्शनात् ॥

अपकृष्टः । त्रि । अधमे । हीने ॥ अपकृष्यतेस्म । कृषविलेखने । क्तः ॥

अपक्रमः । पुं । पलायने ॥ अपक्रमणम । क्रमुपादविक्षेपे । इञ । अक्रमे ॥

अपक्रिया । स्त्री । द्रोहे ॥ अपकरणम् । कृञःशचेतिश. ॥

अपक्रोशः । पुं । निन्दने । जुगुप्सने ॥ अपक्रोशनम् । क्रुश० । घञ् ॥

अपक्वम् । त्रि । अपरिणते । आमे ॥ न पक्वम् ॥

अपक्षेपणम् । न । अधोदेशसंयोगहेतौ कर्मविशेषे ॥ अपपूर्वात् क्षिपेर्ल्युट् ॥

अपगतः । त्रि । मृते ॥ पलायिते । दूरीभूते । गते ॥ अपगच्छतिस्म । गम्लृ० । गत्यर्थेतिक्तः ॥

अपगमः । पुं । अपगमने ॥ गमेरप् ॥

अपगा । स्त्री । नद्याम् ॥ त्रि । अपगामिनि ॥ अपगच्छति । गम्लृगतौ । अन्येभ्योपीतिड. । टाप् ॥

अपघनः । त्रि । घनशून्ये ॥ पु । हस्तपादादङ्गेषु । अवयवे ॥ अपहन्यते । अपघनोङ्गमिति करणे ऽपघनादेशश्च ॥

अपघातः । पुं । अपहनने ॥ अपहननम । हन्तेर्घञ् । हस्यघः । नस्यतः ॥

अपचयः । पुं । व्यये । हानौ । अपहारे ॥ अपचयनम् । चिञ्चयने । एरच् ॥

अपचायितम् । त्रि । अर्चिते ॥ अपचाय्यतेस्म । चायृपूजानिशामनयोः । क्तः ॥

अपचारः । पुं । अहिताचरणे ॥ यथा । योनिप्रदोषाच्चभवन्तिशिश्ने पञ्चोप

दंशाविविधापचारैरिति॥ वर्णधर्मव्य तिकरे ॥ दोषे ॥ अविनये ॥
अपचारिणी । स्त्री । व्यभिचारिण्याम् ॥ अपचारोऽस्तिअस्याः । इनिः ॥
अपचारी । त्रि । अपचारवति ॥
अपचितम् । त्रि । अर्चिते ॥ क्षीने ॥ व्ययिते ॥ अपचाय्यतेस्म । चायृपूजानिशामनयोः क्तः । चायतेश्चिरितिचिभावः ॥
अपचितिः । स्त्री । पूजायाम् ॥ व्यये ॥ निष्कृतौ ॥ हानौ ॥ अपचीयते अपचाय्यतेऽनया अपचायनंवा । चायृ-पूजादौ । क्तिन् । चायते क्तिनिचिभावोवाच्य ॥
अपची । स्त्री । गण्डमालाया अवस्थाविशेषे ॥ यथा । तेग्रंथय केचिदवापपाका स्रवन्तिनश्यन्तिभवन्तिचान्ये । कालानुबन्धं चिरमादधातिसैवापचीतिप्रवदन्तिकेचिदिति ॥ ते ग्रन्थयः गण्डमालायाएवगण्डाः ॥
अपजयः । पुं । भङ्गे । पराजये ॥ अपजयनम् । जिजये। एरच् ॥
अपटान्तरम्। त्रि। आसक्ते। अव्यवहिते। संसक्ते॥ पटेनतिरस्करिण्या अन्तरम । नपटान्तरमच ॥
अपटी। स्त्री। काण्डपटे। वस्त्रप्राचरणे। कनात इतिभाषा॥ इतिहेमचन्द्रः ॥
त्रि । पटशून्ये ॥
अपटुः । त्रि । अचतुरे । कार्याक्षमे ॥ पटोरन्यः॥ रोगिणि। आमयाविनि ॥
अपतर्पणम् । न । रोगादौभोजनाभावे। लङ्घने ॥ इतिहेमचन्द्रः ॥ अपपूर्वात् तृपेर्ल्युट् ॥
अपतानकम् । न । वायुरोगविशेषे । प्रताने ॥ यथा । दृष्टिंसंस्तभ्यसंज्ञांचहत्वाकण्ठेनकूजति । हृदिमुक्तेनरःस्वास्थ्यंयाति मोहंवृतेपुन ॥ वायुनादारुणंप्राहुरेके तदपतानकमिति ॥
अपत्यम् । न । सन्ताने। दुहितरि॥ पुत्रे ॥ नपतन्तिपितरोऽनेन । पतलृगतौ। बाहुलकाद्यत्। अघ्न्यादिर्वा॥ यन्निमित्तंयस्यापतनंतत्तस्यापत्यमितिफलितोर्थः । तथाचपौत्रादिरपिपितामहादीनामपतनेहेतुरिति तेषामपत्यंभवति ॥
अपत्यदा । स्त्री । क्षुपविशेषे । गर्भदात्र्याम् ॥
अपत्यपथः । पुं । भगे । योनौ ॥
अपत्यशत्रुः । पुं । कुलीरे । कर्कटे ॥
अपत्रः । पुं । करीरे ॥ नविद्यन्ते पत्राणियस्य ॥ त्रि । पत्रहीने ॥
अपत्रपः । त्रि । निर्लज्जे ॥ अपगता त्रपायस्यसः ॥
अपत्रपा । स्त्री । परतोह्रियाम् । पित्रा

पुरस्तोजातलज्जायाम् ॥ ह्री माणे । इतिरत्नकोशः ॥

अपत्रपिष्णुः । त्रि । लज्जाढ्ये । लज्जाशीले । स्वभावतः सत्रपे । अपत्रपते । अलंकृञि तीष्णुच् ॥

अपथम् । न । ा । अमार्गे । पथोऽभावः । नञितितत्पुरुषः । पथोविभाषेतिपाक्षिकोऽप्रत्ययः । अपथानिगाहते मूढः । अपथंनपुंसकम् । तत्पुरुषस्थैव । अपथोदेशः । अपथानदी । अपथे पदमर्पयन्तिहि श्रुतवन्तोपिरजोनिमीलिता. । योनौ ।

अपन्थाः । पुं । अपथे । मार्गाभावे । पथोऽभावः नञितितत्पुरुषः । अपथंनपुंसकमिति कृतसमासान्तस्यनिर्देशान्नक्लीवत्वम् ॥

अपथ्यम् । त्रि । रोग्यभोज्ये । अहिते । नपथ्यम् ॥

अपदस्थः । त्रि । स्वकर्मच्युते ॥

अपदानम् । न । वृत्तेकर्मणि । अवदाने । हरितिः मवर्ततं साप्रशस्ता विद्यते यत्र तत्र । यत्र कर्मणि हरितिः सर्वैः प्रशस्यते तस्मिन्नित्यर्थः । दैप् शोधने । भावे ल्युट् । निन्द्यदाने । अपकृष्टदानम् ॥

अपदान्तरम् । त्रि । अनन्तरे । अव्यवहिते । नपदान्तरमत्र ॥

अपदिशम् । न । ा । दिक्कोणे । दिशोर्मध्ये । विदिशि । दिशोर्मध्यम् । अव्ययमिति योगविभागात्समासः । दिशशब्दस्यशरदादिषु पाठाट्टच् । अव्ययीभावश्चेतिसूत्राभ्यांक्लीवत्वाव्ययत्वयोर्विधानम् । तेननाव्ययीभावादतोमत्वपंचम्या इत्यादिमप्रवृत्तिः ॥ अपेतिमध्यवाची आवन्तेन समासेतु टजनापेक्षित. ॥

अपदिष्टः । त्रि । प्रयुक्ते । यथाकालात्ययापदिष्टः । अपदिश्यते । दिशअतिसर्जने । क्त ॥

अपदेशः । पुं । शरव्ये । लक्ष्ये । निमित्ते । व्याजे । स्थाने । अपदेशनम् - अपदिशते वा । दिश अतिसर्जने । घञ् ॥

अपध्वंसजः । पुं । वर्णसङ्करे । यथा । शूद्रायांतु सधर्माणः सर्वेऽपध्वंसजाः स्मृता इतिमनुः ।

अपध्वस्तः । त्रि । परित्यक्ते । निन्दिते । अवचूर्णिते । अपध्वंसतेस्म । ध्वसु अधःस्रंसने गतौच । क्तः ॥

अपनयनम् । न । अधःप्रापणे । दूरीकरणे । खण्डने ॥

अपनीतः । त्रि । विनीते । कृते ॥

अपनुतिः । स्त्री । अपनोदे । खण्डने ॥

अपनेयः । त्रि । अपनोद्ये । निरस्ये ॥

अपनोद. । पुं । अपनोदने ॥

अपनोदनम् । न । दूरीकरणे ॥

अपपान्ति: । त्रि । उत्कटदोषैर्ज्ञातिभिर्भिन्नोदकीकृते ॥ यथा । अपपान्तिस्य रिक्थपिण्डोदकानि निवर्त्तन्त इतिशङ्खापस्तम्बौ ॥

अपभ्रंश: । पुं । अपशब्दे । अशास्त्रशब्दे । असंस्कृतशब्दे । ग्राम्यभाषायाम् ॥ यथा दण्डी । आभीरादिगिर:काव्येष्वपभ्रंशइतिस्मृत: । शास्त्रेषुसंस्कृतादन्यदपभ्रंशतयोदितमिति ॥ संस्कृतादपभ्रश्यति । भ्रशुअध.पतने । पचाद्यच । पतने ॥ यथा । अन्याहृढिर्भवति महतामप्यप भ्रंशनिष्ठेत्यभिज्ञानशकुन्तला ॥

अपम: । पुं । क्रान्तौ । सूर्यगमनार्थतिर्यग्गोलरेखायाम् ॥

अपमानम् । न । अनादरे ॥ अस्यपर्याया यथा । स्यादवज्ञापरीहार परिहार: पराभाव' । अपमानपरिभवस्तिरस्कारस्तिरस्क्रिया ॥ अवहेलाचहेला स्यादवहेलनहेलने । चपेटोनिकार धिक्कारौपर्याया'स्युरनादर इतिशब्द रत्नावली ॥ यथा । वेदस्यब्राह्मणाना ञ्च अपमानादधोगतिरिति ॥

अपमित्यकम् । न । ऋणे ॥

अपमृत्यु. । पु । विनारोगेणमरणे ॥ पश्चिमतश्शस्त्रगदंष्ट्रिशृङ्गिनखिपतनाशनवज्राग्निविषबन्धजलप्रवेशाद्युच्चतादिजन्यमरणे इतिकेचित् ॥ अपकृष्टोमृत्यु: ॥

अपमृषितम । न । अविस्पष्टवाक्ये ॥

अपयानम् । न । पलायने ॥ यामापणे अपपूर्व: । ल्युट् ॥

अपरम् । न । गजपश्चार्द्धे ॥ त्रि । इतरस्मिन ॥ अर्वाचीने ॥ निकृष्टे । द्रव्यादिसामान्ये ॥ कार्ये ॥ सन्निकृष्टे । परं नभवतीत्यपरम् ॥ पु । पाद पश्चिमे ॥ अपर'पश्चिम'पाद' इतिगजप्रकरणे वैजयन्ती ॥

अपरक्त: । त्रि । अननुकूले ॥ विरक्ते ॥

अपरताल' । पु । गिरिविशेषे ॥

अपरति । स्त्री । निवृत्तौ ॥ अपरमेभावे क्तिन् ॥

अपरत्र । । पश्चादर्थे ॥

अपरत्वम् । न । अपरव्यवहारकारणे ॥ तद्द्विविधम । दिक्कृतं कालकृतञ्चेति । समीपस्थे दिक्कृतम् कनिष्ठे कालकृतमिति । अपरस्यभाव: ॥

अपरपक्ष. । पुं । कृष्णपक्षे ॥

अपरराच: । पुं । रात्रिशेषे । उत्तरार्द्धे ॥ अपरंरात्रे: । पूर्वापराधरेति समासे अह: सर्वैकदेशेत्यच ॥

अपरवक्त्रम् । न । वैतालीयसंज्ञकेवृत्ते ॥

अपरवैराग्यम । न । वैराग्यविशेषे । यतमानसंज्ञाव्यतिरेकसंज्ञैकेन्द्रियसंज्ञावशीकारसंज्ञाभेदाच्चतुर्विधे सम्प्रज्ञातस्यान्तरङ्गे । असम्प्रज्ञातस्य वहिरङ्गे ॥

अपरस्परः । त्रि । क्रियायाः क्रियावतांच सातत्ये । अपरश्चपरश्चेतिद्वन्द्वः । अपरस्पराः क्रियासातत्येइतिसुविन्नपात्यतेक्रियासातत्ये । अपरस्परं गच्छन्ति । सततमविच्छेदेनगच्छन्तीत्यर्थः । निर्दिष्टंकर्मसातत्ये सुधीभिरपरस्परम् । क्रियावतां सातत्येतुस्त्रिन्नयम् । अपरस्पराःसार्थाः स्त्रियश्चगच्छन्ति अपरस्पराणि कुलानि ॥

अपरा । स्त्री । जरायौ ॥ पश्चिमदिशि ॥

अपरागः । पुं । अप्रीतौ । द्वेषे ॥

अपराङ्गम् । न । गुणीभूतव्यङ्ग्यभेदे ॥ इतिकाव्यप्रकाशः ॥

अपराजितः । पुं । ईशे ॥ विष्णौ ॥ ऋषिभेदे ॥ नपराजितः । गेन्धधूपे ॥ त्रि । अजिते ॥

अपराजिता । स्त्री । उमायाम् । जयायाम् । आस्फोतिप्रसिद्धायाम् । जयन्त्याम ॥ अश्मनपर्याम् ॥ शेफाल्याम ॥ शमीभेदे । शंखिन्याम् ॥ क्षुपाप्रभेदे । स्वल्पफलायाम् ॥ गिरिकर्ण्याम् । विष्णुक्रान्तायाम् ॥ श्वेतनीलपुष्पभेदाद्द्विविधे अपराजिते । अपराजिते कटूमेध्ये शीतेकंठ्ये सुदृष्टिदे । कुष्ठमूत्रत्रिदोषाम शोथव्रणविषापहे ॥ कषायेकटुपाकेचतिक्तेचस्मृतिबुद्धिदे । ऐशान्यांदिशि ॥ नपराजिता ॥ ब्रह्मलोकेहिरण्यगर्भपुर्याम् । ब्रह्मचर्यसाधनवद्भ्योऽन्यैर्नजीयते इति । जी० । क्तः ॥

अपराद्ध' । त्रि । अपराधिनि । अपराध्यति । राध० । क्तः ॥

अपराद्धपृषत्कः । त्रि । लक्ष्याप्राप्तशरे । अपराद्धः पृषत्कोबाणोऽस्य । अपराद्धपृषत्कोसौ लक्ष्याच्चश्च्युतसायकः ॥

अपराधः । पुं । आगसि । दण्डयोग्यकर्मणि । अपराधनम् । राधसंसिद्धौ घञ् ॥ त्रि । राधाभाववति ॥

अपराधी । त्रि । कृतापराधे । भेददर्शिनि । अपोक्तंविद्यारण्यगुरुभिः । विप्रवत्चन्द्रलोकदेवभूतादिकं जगत् । स्वस्वाङ्गेदेन पश्यन्तंक्रोशये दपराधिनम् । यदस्तितन्नजानातियन्नेवास्ति तदीक्षते । इत्येवमपरधोस्यविस्तरे भेददर्शिनइति । योन्यथासन्तमात्मानमन्यथा प्रतिपद्यते । किंतेननकृतं पापंचौरेणात्मापहारिणेति ॥

अपरान्त । त्रि । पाश्चात्ये ॥ अपरान्तास्तुपाश्चात्या इतियादवः ॥ समुद्रमध्य

देशवर्त्तिजने । यथा । अवकाशंकि
लोदन्वान् रामायाभ्यर्थितोददौ ।
अपरान्तमहीपालव्याजेनरघवेकर
मिति ॥
अपराप्रकृतिः । स्त्री । भूमिरापोनलो
वायु खंमनोबुद्धिरेवच । अहंकार इ
तीयंमेभिन्नाप्रकृतिरष्टधा । अपरेय
मितिभगवद्गीता ॥ चेतनत्वायाम्
। अपरायांशक्तौ ॥ अपराचासौप्रकृ
तिश्च ॥
अपराभुक्तिः । स्त्री । पातालादिकला
न्तावर्त्तिविविधैश्वर्यसम्पन्नतत्तद्भु
वनवासित्वमात्रे ॥
अपरामुक्तिः । स्त्री । मंत्रमंत्रेश्वरत्वे ॥
अपराचासौमुक्तिश्च ॥
अपराविद्या । स्त्री । ऋग्वेदादिविद्या
याम् ॥ ऋग्यजु सामाथर्वाख्यावेदा
अङ्गानिषड्द्विज । शिक्षाकल्पोव्याक
रणंनिरुक्तंज्योतिषांगतिः ॥ छन्दोभि
धानंमीमांसाधर्मशास्त्रपुराणकम् ।
न्यायोवैद्यकगान्धर्वंधनुर्वेदोर्थशास्त्र
कम् ॥ अपरेयं पराविद्यायया ब्रह्मा
वगम्यते । अपराचासौविद्याच ॥
अपराशक्तिः । स्त्री । अपराप्रकृतौ ॥
अपराचासौशक्तिश्च ॥
अपराह्णः । पुं । दिनान्तांशे ॥ तस्यभे
दाः । द्विधाविभक्तस्यदिनस्यशेषभागः
। त्रिधाविभक्तस्यदिनस्यतृतीयभागः ।
सतुत्रिंशद्दण्डदिनमानेविंशतिदण्डा
त्परंदशदण्डयावत् । पञ्चधाविभ
क्तस्यदिनस्यचतुर्थभागः । सचाष्टाद
शदण्डात्परंषट्दण्डंयावदितिश्रुति
स्मृतिप्रसिद्धाः ॥ अह्नअपरमपराह्णः ।
पूर्वापरेत्येकदेशिसमासः । टच् । अ
ह्नोह्नएतेभ्यइत्यह्नादेशः । अह्नोद-
न्तादितिणत्वम् ॥
अपराह्णतनः । त्रि । अपराह्णे भवेवस्तु
नि । आपराह्णिके ॥ अपराह्णः सोढो
ऽस्य । विभाषापूर्वाह्णापराह्णाभ्यामि
तिट्युट्युलौतुट्च ॥
अपराह्णेतन. । त्रि । अपराह्णोद्भवेव
स्तुनि । आपराह्णिके ॥ अपराह्णेभ
वः । ट्युट्युलौतुट्च । घकालतनेष्वि
ति सप्तम्याअलुक् ॥
अपरिकलित. । त्रि । अज्ञाते ॥ अदृष्टे
॥ नपरिकलित ॥
अपरिग्रहः । पुं । असङ्ग्रहे ॥ अस्वीका
रे ॥ नपरिग्रह. ॥ परिव्राजि ॥ नवि
द्यतेकन्थाकौपीनाच्छादनादिव्यतिरि
क्त.परिग्रहोयस्य ॥ त्रि । परिग्रहहीने ॥
अपरिच्छद । त्रि । दरिद्रे ॥ नविद्यते
परिच्छदोयस्यस. ॥
अपरिच्छिन्नम् । त्रि । परिच्छेदरहिते ।
असीमनि ॥

अपरिज्ञानम् । न । तत्त्वाविवेके । मूढतायाम् ॥

अपरिम्लानः । पुं । रक्ताम्लानवृक्षे । त्रि । म्लानिरहिते ।

अपरिसङ्ख्यानम् । न । आनन्त्ये । नपरिसंख्यानम् ॥

अपरिहार्य्यः । त्रि । परिहर्त्तुमशक्ये । अत्याज्ये ॥

अपरेद्युः । अ । अपरदिने । अपरे अहनि । सद्यः पर्वदित्यपरशब्दादेद्युस् ॥

अपरोक्षम् । त्रि । स्वक्षे । अप्रसंभावनादिनिरासेतुविचारविपाकात्सेनैव प्रमाणेन जनितंज्ञानं प्रतिबन्धाभावात् फलंजनयदपरोक्षमित्युच्यते। अक्षाणामिंद्रियाणां परोऽतीतोनभवतीत्यपरोक्षम् । नपरोक्षंवा ।

अपर्णा । स्त्री । पार्वत्याम् । नपर्णान्यस्याः । तपसिपर्णानामप्यनशनात् । त्रि । पर्णशून्ये ॥

अपर्द्धीकः । त्रि । निस्तेजसि ।

अपर्याप्तम् । त्रि । असमर्थे । पर्याप्तिशून्ये ।

अपर्वदण्डः । पुं । रामशरवृक्षे ॥ इति राजनिर्घण्टः ॥

अपलम् । न । कीलके । त्रि । मांसहीने ॥

अपलापः । पुं । प्रेम्णि । अपह्नवे । सतोप्यसत्त्वेनकथने । धार्यमाणेन नधारयामीत्याद्युक्तौ । अपलपनम् । घञ् ।

अपलाषिका । स्त्री । तृष्णायाम् ॥ इतिहेमचन्द्रः ॥

अपवरकः । पुं । वासौकसि । गर्भगृहे । अपव्रियते वृणोतिवा । वृञ् । कृञादिभ्यः संज्ञायावुन् । फन्नूसख्याटैन इति प्रसिद्धे । आवरके । यथा । दीपोऽपवरकस्यान्तर्वर्त्तते तत्प्रभावच्छिरितिध्यानदीपे विद्यारण्यगुरवः ।

अपवर्गः । पुं । त्यागे । मोक्षे । कार्यावसानसाफल्ये । फलप्राप्तिपूर्विकायां क्रियापरिसमाप्तौ । कर्मफले । तदत्यन्तविमोक्षोपवर्गः । न्या० १ । २२ । तस्यदुःखस्य अत्यन्तविमोक्षः स्वसमानाधिकरणदुःखासमानकालीनो ध्वंसः । तदत्र जन्मापायादेव सम्भव इत्याशयेनदुःखेन जन्मनात्यन्तं-विमुक्तिरपवर्गइति भाष्यम् । दुःखेनदुःखानुषक्तेणेत्यर्थः । अपवर्जनमपवर्गः । वृजीवर्जने । भावेघञ् । दुःखाभावे । नाशे । पूर्णतायामितिधरणिः ।

अपवर्गगुरुः । पुं । सदाशिवे । हरौ । मोक्षमार्गप्रदर्शके ।

अपवर्जनम् । न । दाने । निर्वाणे । मोक्षे । परित्यागे ॥ वृजीवर्जने अपपूर्वः । भावेल्युट् ।

अपवर्जितः । त्रि । परिहृते । त्यक्ते ।

अपवर्त्तनम् । न । परिवर्त्ते । वक्रीभावे ॥

अपवर्त्तितः । त्रि । सञ्चलिते ।

अपवादः । पुं । निन्दायाम् । आज्ञायाम् । विस्रम्भे । प्रणये । बाधके । अपवादो नाम रज्जुविवर्त्तस्य सर्पस्य रज्जुमात्रत्ववत् वस्तुविवर्त्तस्यावस्तुनो ऽज्ञानादेः प्रपञ्चस्य वस्तुमात्रत्वमिति कार्यस्य कारणमात्रसत्तावशेषणम् कारणस्वरूपव्यतिरेकेण कार्यस्यासत्तावधारणं वाऽपवाद इत्यर्थः । अपवदनम् । वद अभिवादने स्त्रयाः । भावे घञ् । अपोद्यते । वदव्यक्तार्थवाचि । घञ्वा ।

अपवारणम् । न । अन्तर्द्धौ । वृञ् आच्छादने । चुरादिण्यन्तादस्माद्भावेल्युट् ।

अपवारितम् । त्रि । अन्तर्हिते । आवृते ॥

अपवित्रः । त्रि । अशुद्धे । नपवित्रः ।

अपविद्धम् । त्रि । प्रतिक्षिप्ते । प्रत्याख्याते ॥ ध्वस्ते । त्यक्ते । पुं । पुत्रविशेषे यथा । मातापितृभ्यामुत्सृष्टं तयोरन्यतरेणवा । यंपुत्रंपरिगृह्णीयादपविद्धःसउच्यतेइतिमनुः ॥

अपविषा । स्त्री । निर्विषीतृणे । राजनिर्घण्टः ॥

अपवृतिः । स्त्री । अपवारणे ॥

अपवृत्त । त्रि । पराङ्मुखीभूते

अपशब्दः । पुं । असंस्कृतशब्दे । शे । अपभ्रष्टः शब्दोपशब्दः । णेनापशब्दो नवक्तव्यः । यथा चान्भाष्यकारः । तेऽसुराहेलयइतिकुर्वन्तःपराबभूवु स्तस्माद्ब्राह्मणेन नम्लेच्छितवैनापभाषितवै म्लेच्छोहवाएषयदपशब्दः म्लेच्छामेत्यध्येयं व्याकरणमिति । म्लेच्छनादेर्न्यस्यपर्यायेनापभाषितवै कृत्यार्थइतितवै प्रत्ययइतिकैयट एवहिशब्दज्ञानेधर्मः एवमपशब्दज्ञानेप्यधर्मः । इतिमहाभाष्य एवञ्च अपशब्दज्ञानमधर्मसाधनं धर्महेतुशब्दज्ञानविरोधित्वात् यद्विरोधि ततद्विरोधिफलकं यथाश्लेष्मिकद्रव्यसेवाश्लेष्मवतः इत्यनुमानम् । श्लेष्मिकद्रव्यसेवयाश्लेष्मव्याधिसम्भवस्तद्विपरीतसेवयाप्रशम्यमित्यर्थः ।

अपशुक् । पुं । आत्मनि । अपगता शुक् यस्मात् ॥

अपशोकः । पुं । अशोकपादपे ।

अपष्टम् । न । अङ्कुशाग्रे । इतिहेमः

अपष्ठु । त्रि । निरवद्ये ॥ शोभनार्थे ॥ विपरीते ॥

अपष्ठुः । पुं । काले ॥ त्रि । वामे । प्रतिकूले । विरुद्धार्थे ॥ अपतिष्ठति । ष्ठा गतिनिवृत्तौ । अपदुःसुषुभ्यःस्थ इति कुः सुषामादिः ॥

अपष्ठुतम् । त्रि । निन्दिते । विपरीते ॥

अपस् । न । यज्ञकार्ये ॥ अपनशब्दार्थे ॥ आप्नोति । आप्लृ° । आपःकर्माख्यायांह्रस्वोनुट्चवेत्यसुन् पाक्षिकोनुडभावः ॥

अपसदः । पुं । अधमे । नीचे ॥ अपकृष्ट मपकृष्टेवासीदति । षद्लृविशरणादौ । पचाद्यच् ॥

अपसरः । पुं । अपसरणे ॥ सर्त्तेरप् ॥

अपसरणम् । न । स्थानात्स्थानान्तरगमने ॥

अपसर्जनम् । न । परिवर्जने ॥ दाने ॥ आम्नाते ॥ अपसृज्यते । सृज° ल्युट् ॥ मोक्षे ॥ मारणे ॥

अपसर्पः । त्रि । चरे ॥ अपसर्पति । सृप्लृ गतौ । पचाद्यच ॥ पुं । ऋषिभेदे ॥ अपक्रमे ॥

अपसर्पणम् । न । पृष्ठतोगमने ॥

अपसव्यम् । त्रि । पितृतीर्थे । प्रदेशिन्यङ्गुष्ठयोर्मध्ये ॥ यथा । प्रदेशिन्यङ्गुष्ठयोरन्तरा अपसव्यमपि अपसव्यं वा तेनपि-तृभ्योनिदधाति इतिश्राद्धतत्त्वे भट्टभाष्यधृतग्रन्थम् ॥

अपसव्यम् । त्रि । शरीरदक्षिणे । शरीरस्यदक्षिणभागे ॥ प्रतिकूले । विरुद्धार्थे ॥ न । पितृतीर्थे । अपसव्यमपि अपगतम् अपक्रान्तंवा सव्यात् ॥

अपसारणम् । न । अपनयने ॥

अपसारित. । त्रि । उत्सारिते ॥

अपसिद्धान्तः । पुं । स्वीकृतसिद्धान्तात्प्रच्यवे ॥ तल्लक्षणमाह । सिद्धान्तमभ्युपेत्यानियमात्कथाप्रसङ्गो ऽपसिद्धान्तः । ५ । १६६ सिद्धान्तं स्वशास्त्रकाराभ्युपगतमर्थं स्वीकृत्याऽनियमात् तन्नियमप्रच्यवात् कथाप्रसङ्गइति । तथाच कथायां स्वीकृतसिद्धान्तप्रच्यवोऽपसिद्धान्तः । तथाचसांख्यमतेनाहं वदिष्यामीत्यभ्युपेत्यारब्धायांकथायाम् आविर्भावत्याविर्भावाभ्युपगमेऽनवस्थेति दूषणोद्धारायाविर्भावस्यासतउत्पत्तिंयदभ्युपैतितदाऽपसिद्धान्तः । यस्त्वेकदेशिमतेनकथामारभते तस्यशास्त्रकाराभ्युपगमविरोधेऽनापसिद्धान्तइतिविवोधयितुमभ्युपेत्येत्युक्तम् ॥ सौगतास्त्वपसिद्धान्तंदूषणं नमन्यन्ते इत्यन्यदेतत् ॥ अपकृष्टः सिद्धान्तः ॥

अपसोपानः । पुं । ऋषिभेदे ॥

अपस्कर'। पुं। रथाङ्गे। चक्रभिन्नेरथा रम्भके। अपकीर्यंतेस्म स्वस्वस्थाने चिप्यते। कृविक्षेपे। ऋदोरप् अपस्करोरथाङ्गमितिसाधु.॥

अपस्नात.। त्रि। मृतस्नाते। मृतमुद्दिश्यस्नातेजने। अपकृष्टंस्नात'। प्रादयोगताद्यर्थइतिसमास.। संस्कारार्थंस्नापितेमृते॥ इतिस्वामी॥

अपस्नानम्। न। मरणनिमित्तस्नाने। मृतस्नाने। अपकृष्टंस्नानम्॥

अपस्मार.। पु। रोगभेदे। भूतविक्रियायाम्। मिरगीतिख्याते। तस्यसामान्यरूपम्। तमःप्रवेशःसंरम्भोदोषोद्रेकहतस्मृतिः। अपस्मार इतिज्ञेयो गदोघोरतरोऽहित.॥ अस्यौषधंयथा। शस्वादेत्चीरभक्ताशीमाचिकेशम्बारजः। अपस्मारंमहाघोरं चिरोत्थंसनयेद्ध्रुवमिति॥ वचाद्युरवच। अपिच। देवकीटमेषेविधिवद्दानीशरविवासरे। कण्ठेभुजेवासन्धार्यं जयेदुग्रामपस्मृतिमिति॥ अयंकीटोनदीतीरेसिकतामध्येतिष्ठति। इतिभावप्रकाशः॥

अपस्मारी। त्रि। अपस्माररोगिणि॥ तल्लचणम्। क्रुद्धैर्धातुभिराहते ऽयमनसिप्राणीमन'सन्दशन्दन्तानखा इतिफेनमुद्गिरतिदोः पादैाक्षिपन्मूढधो:। पश्यन्रूपमसत् क्षितौनिपततिव्यर्थां करोतिक्रियां विभ्यत्सत्वयमेवशाम्यतिगतेवेगेस्वपस्माररुक्। इति॥

अपहत.। त्रि। अपनीते॥ नष्टे॥ अपहन्यतेस्म। हन॰। क्तः॥

अपहतपाप्मा। पुं। वेदान्तवेद्यआत्मनि॥ अपहत पाप्माधर्मोऽधर्मोयस्योयस्यसः॥

अपहतिः। स्त्री। विनाशे। उच्छेदे॥

अपहन्ता। त्रि। विनाशयितरि॥

अपहर्त्ता। त्रि। अपहारिणि॥ यथा। आपदामपहर्त्तारंदातारं सर्वसम्पदाम्। लोकाभिरामं श्रीरामंभूयोभूयोनमाम्यहमिति॥

अपहसितः। त्रि। निरस्ते॥

अपहार'। पु। अपचये। हानौ॥ अपहरणे। चौर्ये॥ सङ्गोपने॥ धनस्वाम्यनुपयोगिव्यये॥ इतिदायभाग.॥ अपहरणम्। हृञ्हरणे। घञ्॥

अपहारकः। त्रि। अपहारिणि। अपहरणकर्त्तरि॥ अपहरति। हृञो। ण्वुल्॥

अपहारी। त्रि। अपहरणशीले। अपहर्त्तरि॥

अपहास.। पुं। अकारणहास्ये॥

अपहृत'। त्रि। अपनीते॥

अपङ्कवः । पुं । स्नेहे । अपलापे । इति मेदिनीहेमचन्द्रौ । अपङ्कवनम् । क्लृ ञ् अपनयने । क्नदोरप् ।

अपङ्कुतिः । स्त्री । अपलापे । अर्थालंकारे । प्रकृतंयन्निषिध्यान्यत् साध्यतेसात्वपङ्कुतिः । उपमेयमसत्यंकृत्वोपमानंसत्यतयायत्स्थाप्यतेसात्वपङ्कुतिः । उदाहरणम् । अयासःमागणभ्यं परिणतरुचः शैलतनये कलङ्कोनैवायंविलसति शशाङ्कस्यवपुषि । अमुष्येयंमन्येविगलदमृतस्यन्दिशिशिरे रतिश्रान्ता शेते रजनिरमणीगाढमुरसि ॥ इत्यंवा । वतसखिकियदेतत् पश्यवैरं स्मरस्य प्रियविरहकृशेऽस्मिन् रागिलोकेतथाहि । उपवनसहकारोद्भासिभृङ्गच्छलेनप्रतिविशिखमनेनोट्टङ्कितंकालकूटम् । अत्रहि न सभृङ्गाणिसहकाराणिअपितु सकालकूटाः शरादति प्रतीतिः ॥ एवंवा । अमुष्मिंल्लावण्यामृतसरसिनूनंमृगदृशः स्मरः शर्वप्लुष्टःपृथुजघनभागेनिपतित । यदङ्गाङ्गाराणां प्रशमपिशुना नाभिकुहरे शिखाधूमस्येयंपरिणमतिरोमावलिवपुः । अत्ररोमावलिर्धूमशिखेयमिति प्रतिपत्तिः ॥ एवमियंभङ्ग्यन्तरैरप्यूह्या । अपङ्कवनम । क्लृञः

तिन् ॥

अपांनाथः । पुं । समुद्रे । अकूपारे । इति राजनिर्घण्टः ॥

अपाकः । पुं । अजीर्णतायाम ॥ त्रि । पाकाभावविशिष्टे ॥

अपाकरणम् । न । निराकरणे । अपाङ्पूर्वात् कृञोल्युट् ।

अपाकशाकम । न । आर्द्रके । इतिराजनिर्घण्टः ॥

अपाकृतम् । त्रि । अपोहिते । त्यक्ते । अपाकारि । डुकृञ । क्तः ।

अपाकृतिः । स्त्री । विकारे । अपाकरणे ॥

अपाचम् । त्रि । प्रच्यये । इतित्रिकाण्डशेषः ॥

अपाङ्क्त्यः । त्रि । पङ्क्तिभोजनानर्हे सिङ्क्तिःसहैकपंक्त्यांभोजनायोग्ये॥तेच। येस्तेनपतितक्लीबायेचनास्तिकवृत्तयःइत्यादिवचनैर्मनुनोक्ताबोध्याः॥

अपाङ्गः । पुं । नेत्रान्ते । तिलके । त्रि । अङ्गहीने । अपगतोऽङ्गात् । निरादयइतिसमासः ॥ अपकृष्टोङ्गाद्वा । अपकृष्टान्यङ्गान्यस्माद्वा । अपाङ्गति । अगिगतौ । पचाद्यच्वा ।

अपाङ्गकः । पुं । अपामार्गे । नेत्रान्ते । त्रि । अंगहीने ।

अपाङ्गदर्शनम् । न । कटाक्षे । अपांगेन नेत्रान्तेन दर्शनम् ॥ इतिहेमचन्द्रः ।

अपाग । त्रि । दक्षिणादिग्भवेवस्तुनि । अपाचीने ॥

अपाची । स्त्री । दक्षिणदिशि ॥ अङ्गो मध्ये अंचतिसूर्यम् । अपेत्यव्ययंमध्यार्थे अपदिशमितिवत् । अंचुगतिपूजनयोः । ऋत्विगादिनाक्विन् । उगितश्चेतिङीप् ॥

अपाचीनम् ॥ त्रि । विपर्यस्ते ॥ अपागर्थे । दक्षिणदिग्भववस्तुनि ॥ अपागेव । विभाषाऽवेरदिक्स्त्रियामिति खः । तस्य ईनादेशः ॥

अपाच्यम् । त्रि । दक्षिणदिग्भवे ॥ पाकानर्हे ॥ द्युप्रागपागित्यादिनाशेषिकोयत् । न पाच्यम् ॥

अपाटवम् । न । रोगे ॥ अपटुत्वे ॥ न विद्यते पाटवं यस्मिन् ॥

अपात्रम् । न । योग्यताहीने । निन्दिते । विद्यातपोहीने । नटविटादौ । कुपात्रे ॥ नपात्रम् ॥ अपात्रे पातयेद्दत्तं सुवर्णं नरकार्णवे ॥ इतिमलमासतत्त्वम् ॥

अपात्रीकरणम् । न । नवविधपापमध्ये पापविशेषे ॥ तच्चतुर्विधंभवति यथा । निन्दितधनादानम् १ । वाणिज्यम् २ । शूद्रसेवनम् ३ । असत्यभाषणञ्च ४ । इति ॥ यथाहमनुः । निन्दितेभ्योधनादानंवाणिज्यंशूद्रसेवनम् । अपात्रीकरणं ज्ञेयमसत्यस्यचभाषणमिति ॥

अपादानम् । न । विश्लेषेऽवधिभूते । पंचमीकारके । यस्माद्वस्तुनोवस्त्वन्तरस्यचलनंभवतितस्मिन् ॥ विश्लेषहेतुक्रियानाश्रयत्वेसतिविश्लेषाश्रय इत्यर्थं ॥ तत्रै कादशार्थेपंचमीस्यात् । यथा । यतोऽपायः । यथावृक्षात्पर्णं पतति १ ॥ यतो भीः । यथाव्याघ्राद्बिभेति २ ॥ यतोजुगुप्सा । यथा पापात् जुगुप्सते धीरः ३ ॥ यतःपराजय । यथा सिंहात् पराजयते हस्ती ४ ॥ यतःप्रमादः । यथा धर्म्मात् प्रमाद्यतिनीचः ५ ॥ यत आदानम् । यथा भूपात् धनमादत्तेविप्रः ६ ॥ यतो भूः । यथा पितुः पुत्रोजायते ७ ॥ यतस्त्राणम् । यथा व्याघ्रात गां रक्षतिगोपः ८ ॥ यतो विरामः ॥ यथा पापाद्विरमतिविप्रः ९ ॥ यतोऽन्तर्द्धिः । यथा गुरोरन्तर्द्धत्तेशिष्यः १० ॥ यतो वारणम् । यथायवेभ्यो गां वारयति ११ ॥ इतिमुग्धबोधटीका ॥

अपानः । पुं । गुदस्थवायौ । नाभेरधस्तात्गमनवति मलापनयनव्यापारे वायाव्यादिस्थानवर्त्तिनिवायौ ॥ यथा । अधोनयत्यपानस्तु आहारञ्च क्रमाशमधः । मूत्रशुक्रवहोवायुरपान

ष्लेसङ्कोसित: । कृकाटिकापृष्ठपार्श्व पायूपस्थस्थित्ति वायुः ॥ न । गुदे । अपसरणेनानित्यनेन । इत्यश्वेति ग्रुक ।

अपान्तरतमाः । पुं । वेदाचार्यपुराणर्षिविशेषे ॥ यःकश्चिद्द्वापरयोः सन्धौ विष्णुनियोगात् कृष्णद्वैपायनः सम्बभूवेतिस्मृतौ प्रसिद्धम् ॥

अपानपात् । पुं । एतन्नामधेयदेवे ॥

अपाप: । त्रि । पापशून्ये । निष्पापे ॥

अपापविद्धः । त्रि । धर्माधर्मवर्जिते ॥ न पापविद्धः ॥

अपामार्गः । पुं । प्रत्यक्पर्ण्याम् ॥ अपमार्जन्त्यनेन अपमृज्यते ऽनेनवा व्याधिरितिवा । मृजूष० । इलश्चेतिघञ् । निष्ठायामनिट्त्वात्कुत्वम् उपसर्गस्य घञीतिदीर्घ. ॥ अपकृष्टःमासमन्तान्मार्गोऽस्येतिवा ॥ अपामार्गः सरस्तीक्ष्णोदीपनस्तिक्तकः कटुः । पाचनोनावनच्छर्दिकफमेदोनिलापह: । निहन्तिहृद्रुसिध्मार्शः कंडूशूलोदरापचीः । अपामार्गोऽरुणोवातविष्टंभीकफकृद्धिमः । रूक्षः पूर्वगुणैर्न्यून: कथितोगुणवेदिभिः । अपामार्गफलंस्वादुरसे पाकेचदुर्जरम् । विष्टंभिवातलंरूक्षंरक्तपित्तप्रसादन मितिभावप्रकाशः ॥

अपाम्पतिः । पुं । समुद्रे । वरुणे ॥ अपांपतिः । तत्पुरुषे कृतिबहुलमित्यलुक ॥

अपाम्पित्तम् । न । अग्नौ ॥ अपांपित्तमिवदाहकत्वात् । अलुक् ॥

अपाय: । पुं । विश्लेषे ॥ अपाये ॥ नाशे । अपगमे ॥

अपारः । त्रि । उत्तरावधिवर्जिते ॥ अपारः संसाराकूपारः ॥ अनन्तमहिमनि ॥ नविद्यते पार उत्तरावधिर्यस्य ॥ न । अवारे । नद्यादेरर्वाचि पारे ॥

अपार्थं । त्रि । अर्थशून्ये ॥

अपार्थकम् । न । इमंलक्षयतिगोतमः । पौर्वापर्यायोगादप्रतिसम्बद्धार्थमपार्थकम् ॥ ५ । ५३ । पौर्वापर्यंकार्यकारणभावस्तस्यायोगादसम्भवात्शाब्दबोधजनकाकाङ्क्षाज्ञानाद्यभावादितिफलितार्थः । अप्रतिसंबद्धो ऽसम्बद्धोर्थः प्रयोजनंशाब्दबोधरूपं यत्र । यद्यपि दशदाडिमानि षडपूपाः कुण्डमजाजिनमित्यादाववान्तरवाक्यादर्थबोधसत्वादव्याप्तिरतिव्याप्तिश्चनिरर्थके । तथाप्यभिमतवाक्यार्थबोधानुकूलाकाङ्क्षादिशून्यबोधजनकत्वं तत्। अविज्ञातार्थं तुस्वस्य बोधोभवत्येवेति नातिव्याप्तिः । उदा

हरणन्तु । अयोग्यानासन्नानाकाङ्क्ष वाक्यम् ॥ ५३ ॥ अनर्थके ॥ व्यर्थे ॥

अपावृत । त्रि । पिहिते ॥ अप्रतिबद्धे । स्वतन्त्रे ॥ उद्घाटिते ॥ अपगतमावृतमावरणमस्य ॥

अपावृत्तम् । त्रि । लुठिते । परावृत्ते ॥

अपाश्रयः । पुं । चन्द्रातपे । प्रांगनावरणे ॥ त्रि । आश्रयशून्ये ॥ अधीने ॥

अपासनम् । न । मारणे ॥ असुक्षेपे । भावेल्युट ॥

अपास्तः । त्रि । निरस्ते ॥ अवधीरिते ॥

अपि । ा । सम्भावनायाम् ॥ प्रश्ने ॥ शङ्कायाम ॥ गर्हायाम् ॥ समुच्चये ॥ युक्तपदार्थे ॥ क्रियाकारक्रियायाम । कामकारक्रियासु ॥ अनुज्ञायाम् ॥ अवधारणे ॥ पुनरर्थे ॥ नपियति । पिगतौ । क्विप् । आगमशास्त्रस्यानित्यत्वान्नतुक ॥

अपिगीर्णम् । त्रि । ईलिते । स्तुते । वर्णिते । गीर्णे ॥ अपिगीर्यतेस्म । गनिगरणे । क्तः । निष्ठातस्यनः ॥

अपितु । ा । किन्त्वर्थे । यद्यर्थे । यद्यपि ॥

अपिधानम् । न । आच्छादने ॥ अपिपूर्वकाट्डुधाञोल्युट् ॥ त्रि । पिधानरहिते ॥

अपिनद्धः । त्रि । परिहिते वस्त्रादौ । पिनद्धे ॥ अपिनह्यतेस्म । णहबन्धने । क्तः ॥

अपिहित' । त्रि । छादिते ॥ अपिधीयतेस्म । डुधाञ्° । क्तः । दधातेर्हिः. ॥

अपीच्यम् । त्रि । अतिसुन्दरे ॥

अपीतिः । स्त्री । प्रलये ॥ अप्यये । एकीभावे ॥

अपीनसम् । न । पीनसरोगे ॥ इतिरभसः ॥ त्रि । तद्रहिते ॥

अपुच्छा । स्त्री । शिंशपावृक्षे ॥ त्रि । पुच्छहीने ॥

अपुनरावृत्तिः । स्त्री । मुक्तौ । कैवल्ये ॥

अपुनर्भव. । पुं । मुक्तौ ॥ त्रि । मुक्ते ॥ पुनर्जन्माभावे ॥ यथाहचरकः । हेतौलिङ्गे प्रशमनेरोगाणामपुनर्भवे । ज्ञानंचतुर्विधंयस्यसराजार्होभिषक्तमइति ॥ नपुनर्भवोयस्यसः ॥

अपुष्पफलद्ः । पुं । पनसोदुम्बरादिवनस्पतौ ॥

अपूप' । पुं । पिष्टके ॥ गोधूमे ॥ नपूयते । पूयीविशरणे । बाहुलकात्पः । वलिलोप. ॥ यद्वा । पवनं पूः । पूञ् पवने । संपदादिक्विप् । अपुर्नपाति पिबतिवा ॥ पा° । आतोनुपेतिक. ॥

अपूपीयम् । त्रि । अपूपार्थकपिष्टादौ ॥ अपूपेभ्योहितम् । विभाषाहविरपूपादिभ्यइतिछः ॥

अपूप्यम् । त्रि । अपूपीये । गोधूमचूर्णे ॥

अपूपेभ्योहितम् । यत् ॥

अपूरणी । स्त्री । शाल्मलितरौ ॥

अपूर्वः । त्रि । अदृष्टपूर्वे ॥ अविदिते ॥ आश्चर्ये ॥ यथा । अपूर्वेयंहरेर्माया त्रिगुणारज्जुरूपिणी । ययाभुक्तोनच खलितवद्धोधावतिधावति ॥ पुं । पूर्वभाविकारणसंस्पर्शशून्ये अकार्ये परमात्मनि ॥ नविद्यते पूर्वकारणं यस्यसः ॥ न । यागाद्यान्तरव्यापारे ॥ धात्वर्थातिरिक्तेकालान्तरभाविकस्यफलस्यसाधने ॥ अन्नपचद्वयंमीमांसकानाम् । तदानीमेवखखल्वस्त्वेनोत्पन्नंफलमेवाऽपूर्वम् । कालान्तरफलोत्पादिकाकर्मशक्तिर्वेति ॥ तदुक्तम् । यागादेव फलंतद्धिशक्तिद्वारेण सिध्यति । सूक्ष्मंशक्त्यात्मकंवापिफलमेवोपजायते ॥ इति ॥

अपूर्वता । स्त्री । अपूर्वत्वे ॥ भावेतल् ॥

अपूर्वत्वम् । न । अपूर्वतायाम् ॥ षड्विधलिंगेषुतृतीयेलिङ्गे ॥ प्रकरणप्रतिपाद्यस्य प्रमाणान्तरेणाविषयत्वमपूर्वत्वम् । यथाछान्दोग्येषष्ठप्रपाठकेअद्वितीयवस्तुनोमानान्तरेणाविषयीकरणम् ॥ भावेत्वः ॥

अपूर्वप्रवेशः । पुं । प्रथमप्रवेशे । नवंगृहं निर्मायतत्रप्रथमप्रवेशे ॥

अपूर्वविधिः । पुं । प्रमाणान्तरेणाऽप्राप्तस्य प्रापके विधौ ॥ यथा यजेतस्वर्गकामइत्यादिः । स्वर्गार्थकयागस्य प्रमाणान्तरेणाप्राप्तस्यानेन विधानात् ॥ अपूर्वस्यासौविधिश्च ॥

अपेक्षणीयः । त्रि । अपेक्षायोग्ये । अपेक्षितव्ये ॥

अपेक्षा । स्त्री । आकांक्षायाम् ॥ कार्यनिमित्तयोरन्योन्याभिसम्बन्धे ॥ अपेक्षणम् । ईक्ष० । गुरोश्चहलःइत्यः । टाप् ॥

अपेक्षाबुद्धिः । स्त्री । अनेकैकत्वविषयकबुद्धौ । नानैकत्वावगाहिबुद्धौ । अयमेकःअयमेक इत्याकारबुद्धौ ॥ इति कारिकावली ॥

अपेक्षितः । त्रि । ईप्सिते ॥

अपेतः । त्रि । रहिते ॥ अपहृते ॥ अपसृतः ॥

अपेतकृत्यः । त्रि । कृत्यशून्ये । कृतकृत्ये ॥

अपेतराक्षसी । स्त्री । तुलस्याम् । वृन्दायाम् ॥ इतिराजनिर्घण्टः ॥

अपेताखिलचापलः । त्रि । नियतेन्द्रिये ॥

अपोगण्डः । त्रि । वलिभे ॥ अतिभीरौ ॥ विकलाङ्गे ॥ शिशौ ॥ पवते पुनातिवा । पूङ्ः पूञोवा विच् । पोगण्डएकदेशोस्य । नपोगण्डः ॥

अपोढः । त्रि । निरस्ते ॥ बाधिते ॥ यथा । शास्त्रेयः परोक्षात्मासोविवा

कल्पितः स्मृतः । अपोढेविद्ययात स्मिन् रज्वांसर्पइवाद्वयः । इत्युपदेश साहस्र्यां १४ प्रकरणे १७ पद्यम् ॥

अपोढकर्म्मा । त्रि । त्यक्तव्यापारे ॥

अपोदका । स्त्री । उपोदिकायाम् । शाकान्तरे ॥ अपगतमुदकमस्याः ॥

अपोनपात् । पुं । एतन्नामधेयेदेवता विशेषे ॥

अपोहः । पुं । तर्कनिराकरणे । वितर्का भावे । शुश्रूषाद्यष्टधाधीगुणान्तर्गत षष्ठगुणे ॥ त्यागे ॥ अतद्व्यावृत्तौ ॥ अपगतऊहः ॥ अपोहनम् । ऊह० । घञ् ॥

अपोहनम् । न । कामक्रोधशोकादिव्या कुलचेतसां स्मृतिज्ञानयोरपाये ॥ अपोह्वे ॥

अपोर्णितम् । त्रि । अनावृते ॥

अप्नः । न । यज्ञकार्ये ॥

अप्तुः । पुं । शरीरे ॥ अभिलषितार्थे ॥ अंगे ॥ आप्नोति । आप्लृव्याप्तौ । आ प्नोतेर्ह्रस्वश्चेतितुः ॥

अप्नः । न । अम्बुनि ॥ आप्नोति । आप्लृ० । आपःकर्माख्यायांह्रस्वोनुट् चवेत्य सुन् ॥ वैदिकोयमितिकश्चित् ॥

अप्पतिः । पुं । वरुणे ॥ अम्बुधौ ॥ अपां पतिः ॥

अप्पित्तम् । न । अग्नौ ॥ चित्रकौषधौ ॥ अपांपित्तमिवदाहकत्वात् ॥

अप्ययः । पुं । परब्रह्मणि ॥ अपियन्ति लीयन्तेजगन्त्यस्मिन् । अपपूर्वादि णो ऽधिकरणे ऽच्प्रत्ययः ॥ अपाये ॥ अपीतौ । लये ॥ अप्येत्यस्मिन् । इण् इगतौवा । एरच् ॥

अप्रकाण्डः । पुं । झिण्टिकादौ । स्तम्बे । गुल्मे ॥ नप्रकाण्डोऽस्य ॥

अप्रकाशः । पुं । सत्यप्युपदेशादौबो धकारणेसर्वथाबोधायोग्ये ॥ प्रकाशा भावे । जनान्तिके ॥ गोपने ॥ ३ प्र काशाभाववति ॥ नप्रकाश ॥

अप्रखरः । त्रि । अतीक्ष्णे । प्राखर्यरहि ते ॥

अप्रगुणम् । त्रि । व्याकुले ॥ अप्रकृष्टगुणे ॥ भिन्नःप्रगुणात् ॥

अप्रणयः । पुं । अप्रीतौ ॥ प्रणयनम प्रण यः । नप्रणयः ॥

अप्रतर्क्यः । त्रि । मनोऽगोचरे ॥ अनु मानाविषयेश्रुत्यैकसमधिगम्ये पर मेश्वरे ॥

अप्रतिकरः । त्रि । विश्वस्ते । विश्वास पात्रे ॥ इतिजटाधरः ॥

अप्रतिघः । त्रि । अप्रतिबद्धे ॥ नप्रतिघः ॥

अप्रतिपक्ष । त्रि । अप्रतियोगिनि ॥ वि पक्षशून्ये ॥ नास्तिप्रतिपक्षोयस्यसः ॥

अप्रतिपत्तिः । स्त्री । प्रकृताज्ञाने ॥

अप्रतिबद्धः । त्रि । उद्दामे ॥ नप्रतिबद्धः ॥

अप्रतिभः । त्रि । अधृष्टे । लज्जिते । अप्रत्युत्पन्नमतौ । अप्रगल्भे ॥ नास्ति प्रतिभा नवनवोन्मेषशालिनी प्रज्ञा यस्य सः ॥

अप्रतिभा । स्त्री । निग्रहस्थानविशेषे ॥ यथा । उत्तरस्याप्रतिपत्तिरप्रतिभेतिगोतमः । ५ । ६१ । उत्तरार्हं परोक्तं बुद्धापियदोत्तरसमये उत्तरं न प्रतिपद्यते तदाऽप्रतिभानिग्रहस्थानम् ॥

अप्रतिमः । त्रि । असदृशे ॥ नविद्यते प्रतिमाउपमायस्य सः ॥

अप्रतिरथम् । न । यात्रायाम् ॥ मङ्गले ॥ सामवेदे ॥ इतित्रिकाण्डशेषो भूरिप्रयोगश्चेति शब्दकल्पद्रुमेराधाकान्तः ॥ पुं । भटे ॥ हरौ ॥ नविद्यते प्रतिरथः प्रतिपक्षोऽस्य ॥ तुल्ययोद्धृरहिते इतिपुराणम् ॥

अप्रतिरूपकथा । स्त्री । अप्रतिवचनायांवाचि । सङ्कीर्णकायाम् ॥ इतित्रिकाण्डशेषः ॥

अप्रतिष्ठः । त्रि । अप्रतिष्ठिते । प्रतिष्ठारहिते ॥ नास्तिप्रतिष्ठायस्य सः ॥

अप्रतिष्ठानम् । न । अस्थैर्ये ॥

अप्रतिष्ठितः । त्रि । अप्रतिष्ठे । प्रतिष्ठारहिते ॥ नप्रतिष्ठितः ॥

अप्रतिसम्बद्धः । त्रि । असम्बद्धे ॥

अप्रतिहतः । त्रि । विघ्नैरनभिभूते ॥

अप्रत्यक्षम् । न । प्रत्यक्षभिन्ने । प्रत्यक्षाभावे ॥ त्रि । प्रत्यक्षशून्ये । अतीन्द्रिये ॥ भिन्नंप्रत्यक्षात् ॥

अप्रत्ययः । पुं । अविधीयमाने ॥ अविश्वासे ॥ प्रतीयते विधीयते इतिप्रत्ययः । न प्रत्ययः ॥ नास्तिप्रत्ययो यस्यवा ॥

अप्रधानम् । न । अप्राधान्ये । अंगभूते । गौणे ॥ प्रधानादन्यत् ॥ वाच्यलिङ्गोप्ययम ॥

अप्रधृष्यः । त्रि । अबाध्ये ॥ नप्रधृष्यः ॥

अप्रमत्तः । त्रि । प्रमादवर्जिते । सावधाने ॥ नप्रमत्तः । नप्रमाद्यति वा । मदी० । क्तः ॥

अप्रमेयः । त्रि । अचिंत्यप्रभावे ॥ इदमित्थमितिपरिच्छेत्तुमशक्ये । स्वप्रकाशचैतन्यरूपे । फलाव्याप्ये । अनवगम्यमानप्रमेये ॥ तथाहि । परमेश्वरो हि शब्दादिरहितत्वा अप्रत्यक्षः । नाप्यनुमानविषयो व्याप्तिलिंगाद्यभावात् । नाप्युपमानसिद्धो निर्विभागत्वेनसादृश्याभावात् । नाप्यर्थापत्तिग्राह्यः तद्विनानुपपद्यमानस्या सम्भवात । नाप्यभावगोचरो भावरूपत्वाद्भावसाक्षिकत्वाच्च । नापिशास्त्रप्र

मायावेद्यः प्रमाणजन्यातिशयाभावात्। यद्येवंशास्त्रयोनित्वंकथ मुच्यते। प्रमाणादिसाक्षित्वेन प्रकाशस्वरूपस्य प्रमाणाविषयत्वे अध्यस्तात द्रूपनिवर्त्तकत्वेन शास्त्रप्रमाणकत्वम् इत्यमप्रमेयोभवतीश्वर'॥ प्रमातुंयोग्यः प्रमेयः। न प्रमेयःअप्रमेयः॥

अप्रगल्भम्। न। अविगल्भे। भीरौ॥ त्रि। तद्वति॥

अप्रशस्तम्। त्रि। अश्रेष्ठे। अविहिते॥ यथा। अप्रशस्तंनिशिस्नानं राह्वोरन्यत्रदर्शनादितिपराशरः॥

अप्रसङ्गः। पुं। अव्यतिकरे॥

अप्रसन्नम्। त्रि। अनच्छे॥ अतुष्टे॥

अप्रस्तुत'। त्रि। अनुपस्थिते। प्रकरणाप्राप्ते॥ नप्रस्तुतः॥

अप्रस्तुतप्रशंसा। स्त्री। अर्थालंकारविशेषे। अप्राकरणिकस्यार्थस्याभिधानेन प्राकरणिकस्याक्षेपे॥ यथा। अप्रस्तुतप्रशंसा सायाचैव प्रस्तुताश्रया। साच। कार्येनिमित्ते सामान्ये विशेषे प्रस्तुतेसति। तदन्यस्यवचस्तुल्ये तुल्यस्येतिचपञ्चधा॥ तदन्यस्यकारणादेः। क्रमेणोदाहरणम॥ याताः किन्नमिलन्ति सुंदरिपुन श्चिन्तात्वया मत्कृते नोकार्यानितरां कृशासि कथयत्येवं सवाष्पेमयि। लज्जामन्थरतारकेण निपतत्पीताश्रुणा चक्षुषा दृष्ट्वामां हसितेनभाविमरणोत्साहस्तयासूचितः॥ अत्रप्रस्थानात् किमिति निवृत्तोसीतिकार्येपृष्टेकारणमभिहितम्॥ १॥ राजन् राजसुता नपाठयतिमां देव्योपितूष्णीं स्थिताः। कुब्जेभोजयमां कुमारसचिवैर्नाद्यापि किंभुज्यते। इत्थंनाथ शुकस्तवारिभवनेमुक्तो ध्वगैःपञ्जराच्चित्रस्थानवलोक्य शून्यवलभावेकैकमाभाषते॥ अत्रप्रस्थानोद्यतंभवन्तं ज्ञात्वा सहसैवत्वदरयः पलाय्य गताइतिकारणेप्रस्तुतेकार्य्यमुक्तम्॥ २॥ एतत्तस्य मुखात् कियत्कमलिनीपत्रेकणंवारिणो यन्मुक्तामणि रित्यमंस्तसजडःशृण्वन् यदस्मादपि। अङ्गुल्यग्रलघुक्रिया प्रविलयि न्यादीयमानेशनैः कुत्रोड्डीय गतो ममेत्यनुदिनं निद्रातिनान्तःशुचा॥ अत्राख्याने जडानांममत्व संभावनाभवतीति सामान्ये प्रस्तुतेविशेष कथितः॥ ३॥ सुहृद्वधूवाष्पजलप्रमार्जनं करोतिवैरप्रतियातनेनयः। स एवपूज्यःसपुमान् सनीतिमान् सुजीवनं तस्य सभाजनं श्रियः॥ अत्र कृष्णंनिहत्य नरकासुरवधूनां यदि दुःखंप्रशमयसि तत्त्वमेवश्लाघ्यइति-

विशेषे प्रकृते सामान्यमुदितम् । ४ ॥ तुल्ये प्रस्तुते तुल्याभिधानेत्रयः प्रकाराः । श्लेषः समासोक्तिः सादृश्यमात्रं वा । तुल्यात्तुल्यस्याक्षेपे हेतुः । क्रमेणोदाहरणम् । पुंस्त्वादपिप्रविचलेद्यदि यद्यधोपि यायाद्यदिप्रणयनेन महानपि स्यात् । अभ्युद्धरेत्तदपिविश्वमितीदृशीयं केनापि दिक्प्रकटिता पुरुषोत्तमेन ॥ येनास्यभ्युदितेन चन्द्रगमितःक्लान्तिंरवौ तत्रते युज्येत प्रतिकर्तुमेवनपुनस्तस्यैव पादग्रहः । क्षीणो नैतदनुग्रहीतयदितत: किंलज्जसेनोमनागस्त्वेवंजडधामतात् भवतोयद्योग्नि विस्फूर्जसे ॥ आदायवारि परितःसरितांमुखेभ्यः किन्तावदर्जितमनेन दुर्र्णवेन । क्षारीकृतच वडवादहनेहुतञ्चपातालकुक्षिकुहरेविनिवेशितञ्च ॥ इयञ्च काचिद्वाच्ये प्रतीयमानार्थानध्यारोपेणैव भवति । यथा । अब्धेरत्नः स्थगितभुवनाभोगपातालकुक्षेः पोतोपाया इहहिवहवोलंघनेपिक्षमन्ते । आहोरिक्तःकथमपि भवेदेषदैवात्तदानीं कोनामस्यादवटकुहरालोकनेप्यस्यकल्पः ॥ क्वचिदध्यारोपेणैव यथा । कस्त्वंभोःकथयामिदैवहतकंमांविद्धि शाखोटकं-

वैराग्यादिववक्षि साधुविदितंकस्मादिदं कथ्यते । वामेनात्रवटस्तमध्वगजनःसर्वात्मनासेवते नच्छायापि परोपकारकरणी मार्गस्थितस्यापिमे ॥ क्वचिल्लशेषाध्यारोपेण । यथा । सोपूर्वोरसनाविपर्ययविधिस्तत्कर्णयोश्चापलं दृष्टिःसा मदविस्मृतस्वपरदिक्किंभूयसोक्तेनवा । सर्वंविस्मृतवानसिभ्रमरहेयद्वारणोद्यापसा बन्धःशून्यकरो निषेव्यत इतिभ्रातः क एषग्रहः ॥ अत्ररसनाविपर्यासः शून्यकरत्वञ्चभ्रमरस्यासेवने नहेतुःकर्णचापलन्तुहेतुः । मदःप्रच्युतसेवनेनिमित्तम् ॥ इतिकाव्यप्रकाशः ॥

अप्रहतम् । त्रि । अनाहते । कृषाद्यकृष्टभूमौ । खिले ॥ नप्रहन्यतेस्म । हनहिंसागत्योः । कर्मणिक्तः ॥

अप्राकृतः । त्रि । अलोके । सामान्ये ॥

अप्राग्र्यम् । त्रि । अप्रधाने । प्राग्राङ्गम् ॥

अप्राचीनम् । त्रि । नव्ये ॥ प्राचीतरदिग्भवे ॥ नप्राचीनम् ॥

अप्राप्तः । त्रि । अलब्धे । नप्राप्तः ॥

अप्राप्तकालम् । न । सभाचोभव्यामोहादिनाव्यस्तस्याऽभिधाने ॥ यथाहगोतमः । अवयवविपर्यासवचनमप्राप्तकालमिति । ५ । ५४ । अवय

अप्राप्त	अप्सर
वस्थ र्थेकदेशस्य विपर्यासोवैपरी त्यम् । तथाच समयबन्धविषयीभूत कथाक्रमविपरीतक्रमेणाभिधानं प र्यवसन्नम् । तत्रायंक्रमः । वादिना साधनमुक्ता सामान्यतो हेत्वाभासा उद्धरणीया इत्येकः पादः । प्रतिवा दिनश्च तचोपालम्भो द्वितीयः पादः । प्रतिवादिनः स्वपक्षसाधनं तत्र हे त्वाभासोद्धरणञ्चेतितृतीयः पादः । जयपराजयव्यवस्थाचतुर्थः पादः । ए वमतिक्राहेत्वादीनांक्रमः । तत्तस भावोभव्यामोक्षादिनाव्यस्य स्ताभि धानमप्राप्तकालमिति । त्रि । अन्न ध्यसमये । अप्राप्तःकालोयस्य ॥	प्रमाणा सिद्धे ॥
अप्राप्तव्यवहारः । त्रि । व्यवहारानभि ज्ञे । अप्राप्तवयस्के । यथा । अप्राप्त व्यवहाराणां धनं व्ययविवर्जितम् । न्यसेयुर्बन्धुमित्रेषु प्रोषितानांतथैव- च ॥ इतिदायतत्त्वे कात्यायन' । किञ्च । गर्भस्थैःसदृशोज्ञेयअष्टमात् व त्सराच्छिशुः । वालआषोडशाद्वर्षा तपैगण्डोपिनिगद्यते । परतो व्य वहारज्ञः स्वतन्त्र पितरावृते । इति व्यवहारतत्त्वेनारदः ॥	अप्रामाण्यम् । न । प्रमाणाभावे ॥ अप्रियम् । त्रि । अहिते । अनिष्टवस्तु नि । नप्रियम् ॥ अप्रिया । स्त्री । मद्गुरसमेमत्स्ये । शृङ्गी मत्स्ये ॥ अप्रीतिः । स्त्री । दुःखे ॥ अप्रीत्यात्मकः । पुं । रजोगुणे ॥ अप्सरा: । स्त्री । उर्वश्यादिस्वर्वेश्या याम् । अद्भ्यः सरति । सरतेरप्पूर्वा त् अप्सराश्चासिः । स्त्रियांवहुप्व प्सरसःस्यादेकत्वेऽप्सराअपीति श- ब्दार्णवः । एकाप्सरःप्रार्थितयोर्विवा द इतिरघुः ॥
अप्राप्तिः । स्त्री । अलाभे । द्वादशभ वने ॥	अप्सरसः । स्त्री । भूम्नि । उर्वश्यादि स्वर्वेश्यायाम् ॥ यथा । उर्वशीमेन कारंभाघृताची पुञ्जिकस्थली । सु केशीमञ्जुघोषाचमहारङ्गवतीति- तादृति ॥ अद्भ्यःसरन्ति । सृगतौ । सर तेरप्पूर्वादप्सरा इत्यसिः । भूम्नीति प्रायोवादः । अनचिचेतिसूत्रे अप्स रा इतिभाष्यप्रयोगात् ॥ वह्निपुरा णेगणभेदनामाध्यायेद्वादशाप्सरसः प्रोक्ताःयथा । उर्वशीमेनकारम्भामि श्रकेशीह्यलम्बुषा । विश्वाचीचघृता चीचपञ्चचूडातिलोत्तमा । भानुम त्यवलावर्णाद्वादशाप्सरसः शुभा-
अप्रामाणिकः । त्रि । प्रमाणानभिज्ञे ॥	

इति ॥

अफलः। पुं। झावुके ॥ इतिशब्दचन्द्रिका ॥ त्रि। अवकेशिनि ॥ निष्फले ॥ नफलान्यस्य ॥

अफलप्रेप्सुः। त्रि। फलाभिलाषरहिते॥

अफला। स्त्री। घृतकुमार्याम् ॥ भूम्यामलक्याम् ॥ इतिशब्दचन्द्रिका ॥

अफेनम्। न। अहिफेने ॥ तच्चतुर्विधम्। एकंश्वेतवर्णम् अन्नजीर्णताकारकत्वान्नाम जारणम्। द्वितीयं कृष्णवर्णम् मृत्युकारकत्वान्नाममारणम्। तृतीयम पीतवर्णम् वयःस्तम्भनकारकत्वान्नामधारणम्। चतुर्थंकर्बुरवर्णम् मलसारकत्वान्नाम सारणम् ॥ इतिराजनिर्घण्टः ॥

अवद्धम। त्रि। समुदायार्थशून्यवाक्ये ॥ यथा। जरद्गवः कम्बलपादुकाभ्यां द्वारिस्थितोगायतिमंगलानि। तं ब्राह्मणीपृच्छतिपुत्रकामाराजन् कुमायांलशुनस्यकोर्घः इत्याद्यस्यविषयः ॥ अवन्धने ॥ नवध्यतेस्म। वन्ध वन्धने। क्तः ॥

अवद्धमुखः। त्रि। अप्रियवादिनि। मुखरे ॥ न वद्धंनियंत्रितं मुखमस्य ॥

अवद्धम्। त्रि। अवधार्य्ये ॥ अनर्थकवचसि ॥ इतिमेदिनीहेमचन्द्रौ ॥

अवन्ध्यः। त्रि। फलेग्रहौ। सफले ॥ वन्ध्येमाधुः। तत्रसाधुरितियः। नवन्ध्यः ॥

अवलः। पुं। वरुणद्रौ ॥ त्रि। वलशून्ये। दुर्वले ॥ नास्तिवलं यस्य ॥

अवला। स्त्री। वनितायाम् ॥ यथा। हृदये वहसि गिरीन्द्रौत्रिभुवनजयिनीकटाक्षेण। अवलास्त्वंयदि मन्येकेवलवन्तोवयंनजानीम इति। अल्पंवलमस्याः। अल्पार्थेनञ् ॥ पराशक्तौ ॥ नविद्यते वलंयस्याःसकाशादन्यत्र ॥

अवलिमा। पुं। अवलभावे। देह. रोगादिनिमित्ते जरादिनिमित्तेवाकृशीभावे ॥

अवाधः। त्रि। निरर्गले। अनिवारिते॥ नवाधा अस्य ॥

अवाध्यः। त्रि। सत्ये ॥ ज्ञानान्तरेण वाधायोग्ये ॥

अविन्धनः। पुं। वाडवाग्नौ ॥ विद्युति ॥ आपइन्धनंदाह्यमस्य ॥

अवोधः। पुं। अज्ञाने ॥ त्रि। वोधशून्ये ॥

अवोधविक्लवः। त्रि। अज्ञानोपहते ॥ अवोधेनविक्लव.

अजः। पुं। न। शङ्खे ॥ पुं। निचुले ॥ धन्वंतरौ ॥ हिमकिरणे ॥ न। पद्मे ॥ संख्यान्तरे। दशार्बुदे। शतकोटिसंख्यायाम् ॥ १००००००००० ॥ नरकान्तरे। अब्जोजातः। पञ्चम्यामजा

ताविति ङः ॥ अप्सु जायते । जनी प्रा दुर्भावे । सप्तम्यामिति डो वा ॥
अब्जकर्णिका । स्त्री । संवर्त्तिकायाम् ॥
अब्जजः । पुं । ब्रह्मणि ॥ योगान्तरे ॥ यथा । स्वराशौ स्वांशगे सौम्ये लग्नस्थे वा भृगोः सुते । जीवे वाऽब्जयोगोयं यातुः शत्रुविनाशकृदिति ॥
अब्जभोगः । पुं । वराटके । पद्मकन्दे ॥
अब्जयोनिः । पुं । धातरि । ब्रह्मणि ॥ अब्जं योनिरुत्पत्तिस्थानमस्य । विष्णोर्नाभिकमलजत्वात् ॥
अब्जवाहनः । पुं । शिवे ॥ इतित्रिकाण्डशेषः ॥ स्त्री । लक्ष्म्याम् ॥
अब्जः । न । रूपे ॥ आप्नोति । आप्लृ० । रूपेजुट् चेत्यसुन् ह्रस्वत्वं च धातोः प्रत्ययस्य जुट् च । अब्जसी अब्जांसि ॥
अब्जहस्तः । पुं । दिवाकरे ॥
अब्जिनी । स्त्री । नलिन्याम् ॥ पद्मसमूहे ॥ पद्मलतायाम् ॥ अब्जानि सन्त्यस्याम् । पुष्करादिभ्यो देशे इति इनि. ॥
अब्जिनीपतिः । पुं । सूर्ये ॥
अब्दः । पुं । संवत्सरे ॥ स च सावन सौर चान्द्र नाक्षत्र बार्हस्पत्य भेदेन पञ्चविध ॥ वारिवाहे ॥ मुस्तके ॥ गिरिभेदे ॥ आप्यते । आप्लृ व्याप्तौ । अब्दादयश्चेति दन् ह्रस्वत्वञ्च ॥ अवतिवा । अव० । पूर्ववत्साधुः ॥ अपो ददाति । डुदाञ्० । आतोनुपेति को वा ॥
अब्दपर्यय. । पुं । समासे वर्षे द्वितीयवर्षस्यप्रवृत्तौ ॥
अब्दसारः । पुं । कर्पूरप्रभेदे ॥
अब्दुर्गम् । न । जलदुर्गे । अगाधोदकेन सर्वतः परिवृते राज्ञो वासपुरे ॥
अब्धिः । पुं । समुद्रे ॥ आपोधीयन्तेऽत्र । कर्मण्यधिकरणे चेति धाञः किः ॥ चतुर्थाङ्के ॥ सरसि ॥
अब्धिकफः । पुं । सिन्धुफेने । हिण्डीरे ॥ इत्यमरः ॥ अब्धेः कफइव ॥
अब्धिजः । पुं । विधौ ॥ अब्धेर्जातः । जनी० । ड ॥
अब्धिद्वीपा । स्त्री । पृथिव्याम् ॥ इतित्रिकाण्डशेषः ॥
अब्धिनगरी । स्त्री । कृष्णपुरि । द्वारावत्याम् ॥ अब्धौ नगरी ॥
अब्धिनवनीतम् । न । शशिनि ॥ अब्धेर्नवनीतमिव ॥
अब्धिफेनः । पुं । समुद्रफेने ॥
अब्धिमण्डूकी । स्त्री । शुक्तौ । मुक्तास्फोटे । सीपी इतिभाषा ॥ इतिहेमचन्द्रः ॥
अब्धिशयनः । पुं ॥ नारायणे ॥ अब्धिः शयनमस्य ॥
अभ्यग्निः । पुं । वाडवानले ॥ इतिहेमचन्द्रः ॥

अभ्युत्थम् । त्रि । समुद्रभवे ॥

अभ्रचः । पुं । सर्पे ॥ इतित्रिकाण्डशेषः ॥ त्रि । जलाहारिणि ॥

अभ्रमातङ्गः । पुं । ऐरावते । अभ्रमातङ्गे ॥

अभ्रिः । स्त्री । तीक्ष्णाग्रेलोहदण्डे ॥ अभ्रिकाष्ठायसीद्वयात् सर्वस्त्वाद्विजोत्तम इतिमनुः । अभ्रति । अभ्रगत्याम् । इन् ॥

अब्रह्मचर्यकम् । न । मैथुने ॥ इति-त्रिकाण्डशेषः ॥

अब्रह्मण्यम् । न । नाब्धोऽत्या अवध्योक्तौ । वधंनार्हतीतिवचसि । ब्रह्मणिसाधुः । तत्रसाधुरितियत् । ततोनञ्समासः ॥ ब्रह्मण्याभावे ॥ त्रि । तद्वति ॥

अब्राह्मणाः । पुं । अब्राह्मणपदवाच्येषुषट्सु ॥ तेचोक्ताः शातातपेन यथा । अब्राह्मणास्तुषट्प्रोक्ता ऋषिणातत्त्ववेदिना । आद्योराजभृतस्तेषांद्वितीयः क्रयविक्रयी ॥ तृतीयो बहुयाज्यःस्याच्चतुर्थोग्रामयाजकः । पञ्चमस्तु भृतस्तेषांग्रामस्यनगरस्यच ॥ अनादित्यांतुयः पूर्वां सादित्यांचैवपश्चिमाम् । नोपासीतद्विजःसंध्यांसषष्ठोऽब्राह्मणःस्मृतः इति ॥

अभक्ष्यः । त्रि । भक्षणायोग्येग्राम्यकुक्कुटादौ ॥ यथा । अभक्ष्योग्राम्यकुक्कुटः अभक्ष्योग्राम्यशूकरइतिमिताक्षरा भाष्यम् । एवञ्चग्राम्यकुक्कुटादौ विशेषनिषेधस्येतराभ्यनुज्ञाफलकतया आरण्याादिभक्षणे दोषाभावइति विवरणम् ॥

अभद्रः । त्रि । दुःखकर्मे ॥

अभयम् । न । वीरणमूले । उशीरे ॥ गर्भवासादि दुःखाभावे । मोक्षे ॥ अशेषभयनिवृत्तिसाधने आत्मदर्शने । त्रि । भयशून्ये । सर्वपरिग्रहशून्ये एकाकिनि । शास्त्रोपदिष्टेऽर्थेसन्देहंविनाऽनुष्ठाननिष्ठे । पुं । याम्ययोगान्तरे । यथा । उत्तमूलत्रिकोणेषुवर्त्तेतेगुरुभार्गवौ । अभयाभिधयोगोऽयंभयंकरविनाशनइति । अन्यच्च । यत्रैकादशगश्चन्द्रो भानुर्वाप्रबलःशुभः । अभयोनामयोगोऽयमरिभूतविनाशकृदिति । नभयमस्मात् । आत्मनि ॥ आत्मातिरिक्तस्यकस्यचिदभावात् ॥

अभयडिण्डिमः । पुं । युद्धवाद्यविशेषे । रणतूर्य्ये । सङ्ग्रामपटहे ॥

अभया । स्त्री । हरीतक्याम् । पञ्चरेखाभयाप्रोक्तेतिलक्षणलक्षितायाम् ॥ नेत्ररोगेप्रशस्तेयम् । नभयमस्याः ॥

अभवः । पुं । मोक्षे ॥

अभव्यः । त्रि । अविनीते ॥ निर्भाग्ये ॥

नभव्य. ॥

अभाव: । पुं । मरणे ॥ असत्त्वे ॥ द्रव्यादिषट्कभिन्ने ॥ स चतुर्विधोयथा । प्रागभाव: प्रध्वंसाभाव: अत्यन्ताभाव अन्योन्याभावश्चेतितर्कसङ्ग्रह: । स संसर्गाभावोऽन्योन्या भावश्चेतिद्विविधोऽभाव इतिर्भाषापरिच्छेद: ॥ नाशे ॥ त्रि । प्रेमशून्ये ॥ भावहीने ॥ भावस्थायिभावादिरिच्याखङ्कारिका. ॥

अभाग्यसम्पत्ति. । स्त्री । चाटुचेययोर्मिथ्यात्ववृद्धौ ॥

अभाषणम् । न । मौने ॥ नभाषणम् । भाषव्यक्तायांवाचि । भावेल्युट् ॥

अभि । । । इत्थंभूतकथने ॥ आभिमुख्ये ॥ अभिलाषे ॥ वीप्सायाम् ॥ लक्षणे ॥

अभिक । त्रि । कामुके ॥ अभिकामयते । अनुकाभिकेति साधु. ॥

अभिक्रम. । पुं । अभीतयोधादे युद्धेशत्रुसम्मुखगमने ॥ आरोहणे ॥ इति हेमचन्द्र: ॥ अभिक्रमणम् । क्रमु० । घञ् । नोदात्तेतिवृद्ध्यभाव: ॥ अभिक्रम्यतेकर्मणाप्रारभ्यतेइतिव्युत्पत्त्या कर्मारब्धफले । प्रारंभे ॥

अभिक्लृप्त: । त्रि । अभिसमर्थिते । अभिप्रकाशिते ॥

अभिख्या । स्त्री । अभिधाने ॥ शोभायाम् ॥ यशसि ॥ अभिख्यानम् । ख्याप्रकथने चक्षिङादेशोवा । आतश्चोपसर्ग इत्यङ् ॥

अभिगत. । त्रि । सेविते ॥

अभिगन्तव्य । त्रि । अभित समासाद्ये ॥ यथाहरामंप्रतिवसिष्ठ ॥ सन्त सदाभिगन्तव्यायद्यप्युपदिशन्तिन । याहिस्वैरकथास्तेषामुपदेशाभवन्तिता. इति ॥

अभिगीतम् । न । शोभनगीते ॥

अभिगृहीतपाणि । त्रि । संयोजितहस्ते ॥

अभिग्रह: । पुं । अभिग्रहणे ॥ अभियोगे । आभिमुख्येनोद्यमे ॥ गौरवे ॥ अभिग्रहणम् । ग्रहउपादाने । ग्रहवृद्रित्यप् ॥

अभिग्रहणम् । न । चौर्ये ॥ अभिहारे । आभिमुख्येनग्रहणे ॥ अभिग्रहेर्ल्युट् ॥

अभिघात: । पुं । प्रहारे ॥ अभिहननम् । हन० । घञ् । हनस्तोचिण्णलो: । हो हन्तेरितिकुत्वम् ॥ क्रियाविशिष्टद्रव्यस्य द्रव्यान्तरेण संयोगविशेषो भिघात: । यथोद्यमितनिपतितमुसलस्योलूखलेन संयोग इतिव्याख्यातार: ॥ सम्बन्धे ॥

अभिघाति: । पुं । शत्रौ ॥ अभिघाते: क्तिच् बाहुलकात्क्तिर्वा ॥

अभिघाती । पुं । रिपौ ॥ अभिहन्तुंशी

ल: । सुपीतिणिनि: ॥

अभिघार: । पुं । अभित: सेचने । घृते ॥ इतिराजनिर्घण्ट: ॥

अभिचर: । पुं । दासे । इतिहेमचन्द्र: ॥

अभिचार: । पुं । हिंसाकर्मणि । अथर्ववेदोक्तमन्त्रयन्त्रादिनिष्पादिते मारणोच्चाटनादिहिंसात्मके कर्मणि इतिभरत: ॥ मारणादिफलके तान्त्रिकप्रयोगविशेषे। सचषड्विध: । मारणमोहनस्तंभनविद्वेषणोच्चाटनवशीकरणभेदादितितन्त्रशास्त्रम् । उपपातकविशेषोयम् । नाशोऽभिचारतोनास्ति धर्मिष्ठानां नसंशय: । अतश्च । ब्राह्मणंधार्मिकंभूपवनितानास्तिकंनरम् । वदान्यंसदयंनित्यमभिचारे न योजयेत् । अभिचरणम् । चरेर्घञ् ॥

अभिजन: । पुं । कुले । ख्यातौ । जन्मभूम्याम् । कुलध्वजे । अभिजायतेऽस्मिन् । जनीप्रादुर्भावे । हलश्चेति घञ् । जनिवध्योश्चेति वृद्धिर्न । णिलोपस्यस्थानिवत्त्वाद्वा । अभिजन्यते । कर्मणिघञ्वा । अभितोऽभिमुखेोवाजनोजन्मास्य । अभिजनोनाम यत्र पूर्वैरुषितमिति भाष्यम् ।

अभिजनवान् । त्रि । कुलीने । अभिजनोऽस्यास्ति । मतुप् । वत्त्वम ।

अभिजात: । त्रि । कुलीने । न्याय्ये । पण्डिते । यथा । नम्लेच्छितव्यंयज्ञादैा स्त्रीषुनाप्रकृतंवदेत् । सङ्कीर्णं नाभिजातेषुनाप्रबुद्धेषुसंस्कृत मिति । अभिजायतेस्म । जनीप्रादुर्भावे । गत्यर्थेतिक्त: ॥

अभिजातकोविद: । पुं । जातककर्मकोविदे । जातकज्ञे ॥

अभिजित् । न । नक्षत्रविशेषे । उत्तराषाढायाश्चतुर्थांशस्य श्रवणादिमतुर्दंडस्यचसंज्ञा ऽभिजिदिति । अत्र जातस्यफलं यथा । अतिसुललितकान्ति: सम्मत:सज्जनानांननु भवतिविनीतश्चारुकीर्त्ति:सुवेश: । द्विजवरसुरभक्तो व्यक्तवाङ्मानव:स्यादभिजितियदिसूतिर्भूपति: स्वस्ववंशे । इतिकोष्ठीप्रदीप: । यात्रामुहूर्त्तांतरे । यथा । मध्यंव्योमप्रयातेस्फुरदनलनिभेकेशरे चार्कबिम्बे छायासाच्चीचकान्ता प्रचलतिपुरुषे यत्रतत्पादलग्ना । तावन्नीरेनेंदृष्टि:कुजकृतमशुभं नैवऋक्षंनयोग: सन्मानारोग्यसम्पत् च्चितिमथयुवतींतत्र गन्ताभेत । अभिमुखीभूयजयतिप्रतिपक्षाननेन । जि° । क्विप् । कुतपकालइतिप्रसिद्धे दिवसस्याष्टमेमुहूर्त्ते । यथा । अपराह्णेतु सम्प्राप्तेअभिजिद्रौहिणोदये । यदत्रदीयतेजन्तो

स्तदृचयमुदाहृतमितिमत्स्यपुराण-
म् ॥

अभिज्ञः । त्रि । निपुणे ॥ अभिजानाति । ज्ञा०। आतश्चोपसर्ग इतिकः ॥

अभिज्ञा । स्त्री । आद्यज्ञाने ॥ स्मृतौ ॥ अभिज्ञायते । ज्ञा० । आतश्चोपसर्ग इत्यङ् ॥ टाप् ॥

अभिज्ञानम । न । चिह्ने ॥ ज्ञानभेदे ॥ अभिज्ञायतेऽनेनेतितथा । ज्ञा० । ल्युट् ॥

अभिज्ञापकः । त्रि । बोधके ॥

अभिडीनम् । न । पक्षिणा आभिमुख्येनपुन पुन पतने ॥

अभितप्तः । त्रि । पीडिते ॥ अभितस्तप्तः ॥

अभितः । अ । शीघ्रे ॥ साकल्ये । सम्मुखे ॥ उभयत ॥ अन्तिके ॥ सर्वत. ॥ पर्यऽभिभ्यां चेत्यभिशब्दात्तसिल् ॥

अभिद्रवणम् । न । वेगेनगमने ।

अभिद्रोहः । पुं । आक्रोशे ॥

अभिधर्षणम् । न । रक्षःपिशाचभूतादेरभिसङ्गे ॥ सर्वतोभावेनधर्षणे ॥

अभिधा । स्त्री । भट्टमतभावनायाम् ॥ आह्वये । वाचके ॥ न्यायमतेनशब्दशक्तौ ॥ मीमांसकमतेन विधिसमवेतविधिव्यापारीभूतपदार्थे ॥ अभिधानम । डुधाञ्० । आतश्चेत्यङ् ॥

अभिधानम् । न । संज्ञायाम् ॥ कथने ॥ अभिधीयते अनेनवा । डुधाञ् धारणपोषणयोः । कर्मणि करणे वा ल्युट् ॥ शब्दकोषे ॥ यथा । कृततद्धितसमासाना मभिधानंनियामकम् ॥ इति वोपदेवः ॥

अभिधायक. । त्रि । वाचके ॥

अभिधेयम् । न । संज्ञायाम् ॥ त्रि । वाच्ये । शब्दप्रतिपाद्ये ॥ अभिधातुंशक्यम । डुधाञ्० । अचोयत् । ईद्यति । गुण. ॥

अभिध्या । स्त्री । ग्रहणेच्छायाम् ॥ परस्वविषये स्पृहायाम् ॥ परस्वेविषये चौर्यादिनालिप्सायामितिमुकुट ॥ परस्वविषयविषयिणीयायामिच्छायामितिरामाश्रम. ॥ विषयप्रार्थनाऽभिध्येतिस्वामी ॥ जिघृक्षामात्रमभिध्येतिकश्चित् ॥ स्वस्यवहुत्वसंकल्पे ॥ अभिध्यानम् । ध्यैआध्याने । आतश्चोपसर्गइत्यङ् । टाप् ॥

अभिनद्ध । त्रि । वद्धे । बंधा इति भाषा ॥ अभितोनद्धः ॥

अभिनन्दः । पुं । सुखलवे ॥ अन्नस्यहि सुखहेतुर्यः स्वकलत्रादिः सगुणोविषयः तद्गुणकथनादिप्रवर्त्तिकाधीवृत्तिर्भ्रान्तिरूपाअभिनंद सचतामसः ॥ अभितोनन्दः आनंदः ॥

अभिनन्दनः । पुं । बुद्धभेदे । चतुर्थस्तीर्थकरजिनोयम् ॥ न । स्तवने ॥ त्रि । सर्वतो भावेनानन्दजनके ॥ अभितो नन्दनः ॥

अभिनयः । पुं । विवक्षितार्थप्रतिपत्त्यर्थं मसाधारणशारीरव्यापारे । व्यञ्जके । अन्तर्गतभावस्यव्यञ्जके ऽङ्गचेष्टाविशेषे ॥ अभिनयश्चतुर्द्धा । वाचिकाङ्गिकाऽऽहार्यसात्त्विकभेदात् । विशेषो दृश्यरूपकादिष्वनुसंधेयः ॥ अभिनयत्यर्थम् । पचाद्यच् ॥

अभिनवः । पुं । स्तोत्रे ॥ त्रि । नूतने ॥ अभिनूयते । णुस्तुतौ । ऋदोरप् ॥

अभिनवतामरसम् । न । तामरसाख्ये जगतीछन्दोभेदे । अभिनवतामरसं नजजाय इति लक्षणलक्षिते ॥

अभिनवोद्भिद् । पु । अङ्कुरे ॥ उद्भिनत्तिभुवम् । भिदिर विदारणे । सत्सूद्विषेतिक्विप् । अभिनवश्चासावुद्भिच्च ॥

अभिनहनम् । न । वन्धने । मुसक इति भाषा ॥

अभिनिर्मुक्तः । पुं । सूर्यास्तकाले निद्राक्रान्ते ब्रह्मचार्यादौ ॥ अभिसर्वतःसायंतनेनकर्मणा निश्चयेनमुक्तः ॥ अभिसर्वैसायन्तनंकर्मनिश्चयेनमुक्तयेनवा ॥

अभिनिर्याणम् । न । विजिगीषोः प्रस्थितौ । गमने ॥ अभिनिरपर्वात या तेर्ल्युट् ॥

अभिनिविष्ट । त्रि । अभिनिवेशविशिष्टे । दुराग्रहग्रस्ते ॥

अभिनिवेश. । पु । अन्धतामिस्रे । पञ्चक्लेशे ॥ सचआयुरभावेप्येतैः शरीरेन्द्रियादिभि रनित्यै रपिवियोगोमा भूदित्याविद्वदङ्गनावालस्वाभाविक सर्वप्राणिसाधारणोमरणत्रासरूपो-विपर्ययविशेष ॥ मनोयोगे ॥ आग्रहे ॥ अभितोनिवेशः ॥

अभिनिष्टानः । पुं । अक्षरमात्रे ॥ विसर्जनीये । विसर्गे ॥ अभिनिस्तननम् । स्तन० । भावे घञ् । अभिनिस'स्तनःशब्दसंज्ञायामितिमूर्द्धन्यः ॥

अभिनिष्पत्तिः । स्त्री । सिद्धौ । उत्पत्तौ ॥

अभिनिस्तानः । पुं । अभिनिष्टाने ॥ पक्षेमूर्द्धन्याभावः ॥

अभिनीतः । त्रि । न्याय्ये ॥ क्रोधने । अमर्षिणि ॥ संस्कृते ॥ अभिनीयतेस्म । णीञ् प्रापणे । क्तः ॥

अभिनीतिः । स्त्री । अभिनये ॥

अभिनेता । त्रि । नाटकप्रसिद्धे अभिनयकर्त्तरि । स्वांगी स्वांगवाला इति भाषा प्रसिद्धे ॥

अभिपन्नः । त्रि । अपराद्धे ॥ अभिग्रस्ते ॥ आपन्नते ॥ स्वीकृते । आभिमुख्येन प्राप्ते ॥ अभिद्रुते ॥ अभिपद्यतेस्म ।

पद्गतौ । गत्यर्थेतिक्तः । कर्मणि वा॰॥

अभिमतारी । पुं । वेदप्रसिद्धे चषिव विशेषे । काचसेनौ ॥

अभिमाय' । पुं । आशये । मानससम्म तौ । अभिमयणम् । प्रीञ्तर्पणे । घञ् ॥

अभिप्रेतः । चि । सम्मते ॥ अभिप्रायवि षयीभूते । अभीष्टे ॥ अभितः प्रेति सम्मतिम् । इण्॰ । क्त. ॥

अभिमर्षः । पुं । अनादरे ।जये । गर्व नाशे ॥ भावे घञ् ॥

अभिभूतः । त्रि । गर्वाप्ते । पराभूते । आत्तगर्वे ॥ इतिकर्त्तव्यतामूढे । व्या नरक्षिते । व्याकुले ॥ अभिभूयतेस्म । अकर्मकत्वात्कर्त्तरिक्तः ॥

अभिभूतिः । स्त्री । निकारे । अवज्ञा याम् ॥

अभिमतः । त्रि । सम्मते । आदृते ॥ अ भीष्टे ॥

अभिमन्त्रणम । न । निमन्त्रणे ॥ आ ह्वाने । आकारणे ॥ आङ् मन्त्रि॰ ल्युट् ॥

अभिमन्थ. । पुं । अक्षिरोगे । अधिमन्थे ॥ सचतुर्विध ।यथा । इन्यादृष्टिश्लै ष्मिकः सतराबादधिमन्थोरक्तजः प वराबात । षड्रात्राद्वैवातिकः संनि इन्यान्मिथ्याचारात् पैत्तिकः सद्य एवेतिमाधवः ॥

अभिमन्युः । पुं । अर्जुनात्सुभद्रायामु त्पन्ने ॥

अभिमन्युसुतः । पुं । परीक्षिते । औ त्तरेये ॥

अभिमर. । पुं । युद्धे । बधे ॥ स्वबलसा धने ॥ इतिमेदिनीकरः ॥ संकेतस्थ लनिर्गमे । स्वबलसाध्वसे ॥ इति हेमचन्द्रः ॥ प्राणनिरपेक्षोयोद्रव्य हेतोर्व्याडंहस्तिनंवा बोधयति सो ऽभिमरइत्येके ॥

अभिमर्द' । पुं । मद्ये । युद्धे ॥ मद्ययुद्ध योरिति हेमचन्द्र' ॥ पीडने ॥ अ भिमर्द्दनम् । मृदक्षोदे । घञ् ॥

अभिमर्शः । पुं । घाते ॥

अभिमर्शितः । त्रि । स्पृष्टे ॥

अभिमानः । पुं । अहङ्कारवृत्तौ । धनस्व जनादिनिमित्ते मद्दवधारणहेतौ गर्वविशेषे ॥ आत्मन्यत्यन्तपूज्यत्वा- तिशयाध्यारोपे । अर्थादिदर्पे ॥ आ दिना कुलरूपगुणादिग्रहः ॥ ज्ञाने ॥ प्रणये ॥ हिंसायाम् ॥ अभिसर्वतो मानः ॥ अभिमननम । मनज्ञाने । घञ् ॥ मीञ्हिंसायांवा । मीनाती त्याल्लम् ॥

अभिमानितम् । न । सुरते ॥ त्रि । अभि

मानयुक्ते । अभिमानः सञ्जातोऽस्य । तारकादित्वादितच् ॥

अभिमानी । त्रि । मानिनि ॥ सर्वतो मानास्पदे । अभिमानोऽस्यास्ति । इनिः । अभितोमानीवा ॥

अभिमुखः । त्रि । सम्मुखे ॥ अभिगतो मुखम् । अत्यादयःक्रान्ताद्यर्थेद्वितीययेतिसमासः ॥

अभिहृष्टः । त्रि । संहृष्टे ॥

अभियातः । त्रि । स्वयंप्राप्ते ॥

अभियुक्तः । त्रि । परैरुद्धे ॥ तत्परे ॥ प्रानिनि ॥ अभियोगविषयीभूते । आसामीतिख्याते । प्रतिवादिनि ॥ यथा । अभियुक्तोऽभियोगस्ययदिकुर्यादपह्नवम् । मिथ्यातत्तुविजानीयादुत्तरंव्यवहारत इतिनारदः ॥ अभितोयुक्तः ॥

अभियोक्ता । पु । अर्थिनि । विवादस्य कर्त्तरि । फरियादीति इतरजनेषु ख्याते ॥ यथा । अभियोक्ताऽप्रगल्भः स्यात्वक्तुंनोत्सहतेयदि । तदाकाङ्क्षःप्रदातव्यः कार्यमत्यनुरूपतः ॥ इति नारदः ॥

अभियोगः । पुं । अन्यकृतस्यस्वधर्मबाधस्य राज्ञेवेदने । अन्येनविरोधेस्वार्थसम्बन्धितयाराजसमीपेकथने । नालिश इतिइतरजनेषुख्याते ॥ सचद्विविधः । यथाहनारदः । अभियोगस्तुविज्ञेयः शङ्कातत्त्वाभियोगतः । शङ्काऽसतांतु संसर्गात् तत्त्वंह्नोढाभिदर्शनादिति ॥ अभिग्रहे । आग्रहे ॥ अभिगम्याक्रमणे ॥ शपथे ॥ आहवे ॥ अभियोजनम् । युजिर्योगे । घञ् ॥ उद्योगे ॥

अभिरक्षा । स्त्री । सर्वतस्त्राणे ॥

अभिरतः । त्रि । रते ॥

अभिराद्धः । त्रि । आराधिते ॥

अभिरामः । त्रि । सुन्दरे । मनोज्ञे ॥ प्रिये ॥ अभिरमन्तेऽस्मिन् । रम० । अधिकरणे घञ् ॥

अभिरामकथा । स्त्री । श्राव्यवाचि ॥

अभिरूपः । पुं । हरे । विष्णौ ॥ इन्द्रौ ॥ कामे ॥ त्रि । बुधे । पण्डिते ॥ मञ्जुले । सुन्दरे । मनोहरे ॥ अभिलक्ष्यं रूपमस्य ॥ सदृशे ॥ समाहमेवाभिरूप इतिलक्षणम् ॥

अभिलषित. । त्रि । अभीप्सिते ॥

अभिलापः । पुं । सङ्कल्पाङ्गवाक्ये ॥ यथा । काम्याभिलापसहितः कुर्यात्तिलजलस्यागरूपः सङ्कल्पःशास्त्रार्थइतिप्रक्रमाधिकरणम् ॥ अभिलप्यतेऽनेनेतिव्युत्पत्त्यावाककरणेऽभिपूर्वाल्लपेर्घञ् ॥ शब्दे ॥ इतित्रिकाण्डशेषः ॥

अभिलावः । पुं । छेदने । लवने ॥ अभिलवनम् । लूञ् छेदने । निरभ्योः पूल्वोरिति घञ ॥

अभिलाषः । पुं । लोभे । मनोरथे ॥ अभिलषनम् । लषकान्तौ । घञ् ॥ भोग्यवस्तुनि ॥ अभिलष्यते । कर्मणि घञ् ॥ सङ्गमेच्छायाम् ॥

अभिलाषी । त्रि । इच्छावति । अभिलाषयुक्ते ॥

अभिलाषुकः । त्रि । लुब्धे ॥ अभिलष्यति । लषकान्तौ । लषपतपदेत्युकञ ॥

अभिलासः । पुं । अभिलाषार्थे ॥ अभिलसनम् । लसश्लेषणक्रीडनयोः । घञ ॥

अभिवादः । पुं । प्रणामे ॥ अभिवदनम् । वदेर्घञ् ॥

अभिवादकः । त्रि । प्रणामयुते । वन्दारौ । वन्दनशीले । अभिवादयति । वदिअभिवादनस्तुत्योः । णवुल् ॥

अभिवादनम् । न । पादग्रहणे । नामोच्चारणपूर्वकसंस्कृतप्रयोगेण नमस्कृतौ । वाचानतौ ॥ अभिमुखीकरणार्थं वादनंवदनम् । वदवाक्संदेशयोः चुरादिः । ल्युट् ॥ अभिमुखेनवाद्यते आशी'कार्यतेऽनेनवा । णयन्ताद्वदेः करणे ल्युट् ॥ अभिवादनविधिमाहमनुः । अभिवादात् परंविप्रोज्यायांसमभिवादयन् । असौनामाहमस्मीतिस्वंनामपरिकीर्त्तयेत् ॥ नामधेयस्ययेकेचिदभिवादंनजानते । तान् प्राज्ञोहमितिब्रूयात्स्त्रियःसर्वास्तथैवच ॥ भोःशब्दंकीर्त्तयेदन्ते स्वस्यनाम्नोभिवादने । नाम्नां स्वरूपभावोहिभोभावऋषिभिः स्मृतइति ॥ तथाच अभिवादये शुभशर्माहमस्मिभोः इत्यभिवादनवाक्यम् ॥ तन्निषेधोयथा । समिद्वार्युदकुम्भपुष्पान्नहस्तोनाभिवादयेच्चाप्येवंयुक्तमितिबौधायनः ॥ जपयज्ञजलस्थञ्चसमित्पुष्पकुशानलान् । दन्तकाष्ठञ्चभक्ष्यञ्चवहन्तंनाभिवादयेदिति लघुहारीत. ॥ अन्यत्रापि । समित्पुष्पकुशाग्न्यम्बुमृदन्नाक्षतपाणिकः । जपंहोमञ्चकुर्वाणोनाभिवाद्योद्विजोभवेदिति ॥

अभिवाद्यः । त्रि । अभिवादनार्हे ॥

अभिविधिः । पुं । तेनसहेत्यर्थे ॥ व्याप्तौ ॥

अभिविनीतः । त्रि । सर्वतःशिक्षिते ॥

अभिविमानम् । न । आभिमुख्येनविश्वंमिमीते जानातीतियोगादैश्वानरात्मनि ॥

अभिव्यक्तः । त्रि । सर्वतःप्रत्यक्षे ॥

अभिव्यक्तिः । स्त्री । प्रत्यक्षे ॥ उद्भूते ॥ अभितोव्यक्तिः ॥

अभिव्याप्तिः । स्त्री । साकल्येन योगे । सम्मूर्छने । सर्वतोव्याप्तौ ॥ अभिव्यापनम । आप्तृव्याप्तौ । क्तिन्नावादिभ्य इति क्तिन् ॥

अभिशसनम् । न । अभिकथने ॥

अभिशपनम् । न । अभिशापे ॥

अभिशसः । त्रि । शापग्रस्ते । मांसाभिशापे ॥

अभिशस्तः । पुं । न्वपे ॥ अभितःशस्तः प्रशस्तः । त्रि । मृषापवादग्रस्ते । भर स्त्रियां परपुरुषेण मैथुनं प्रतिमिथ्या दूषिते । शापग्रस्ते । आचारिते ॥ अनिर्णीतेपितस्मिन्महापातकादैा जाताभिशापे ॥ अभिशस्यतेस्म । श सुहिंसायाम् । क्तः । यस्यविभाषेति नेट् । धृषिशसीइतिवा ॥

अभिशस्तिः । स्त्री । लोकापवादे ॥ प्रार्थनायाम् । याच्ञायाम् ॥ अभिशंसनम् । शंसुस्तुतौ याचनेच । स्त्रियां क्तिन ॥

अभिशापः । पुं । मिथ्याभिशंसने । स्वर्णस्तेयंत्वया कृतमित्यादिमिथ्यादूषणाभिधायकेवाक्ये । ब्राह्मणगुरुद्रुसिद्धानामनिष्टाभिशंसने ॥ अभिशपनम । शपआक्रोशे । घञ् ।

अभिषङ्गः । पुं । पराभवे । आक्रोशे । शपथे । सर्वतोभावेनसङ्गे । भूतावेशे । अभिषञ्जनम् । षञ्जसङ्गे । घञ् । उपसर्गादितिषः ॥

अभिषवः । पुं । अवभृथस्नाने ॥ यज्ञे । स्नपने । पीडने । मद्यसन्धाने । सुराकरणे । सुरोत्पादनप्रकारे । सवने । सुत्यायाम् ॥ अभिषूयते अभिषवणंवा । षुञ् अभिषवे । ऋदोरप् । उपसर्गादितिषः । न । काञ्जिके ॥ इतिहलायुधः ॥

अभिषवणम् । न । स्नाने । षुञ्० । ल्युट् ।

अभिषह्य । ‍। प्रसह्यार्थे । अभिषोढ्वा । षहमर्षणे । क्त्वा । ल्यप् ।

अभिषिक्तः । त्रि । अभिषेचिते ।

अभिषिषेणयिषुः । त्रि । सेनयाऽभियातुमिच्छति । सत्यापपाशेत्यादिना णेनाशब्दात्मिचि सनि सनाशंसेच्छ्युः । स्थादिष्वितिधात्वभ्याससकारयोः षत्वम् ॥

अभिषुतम् । न । काञ्जिके । अभिषूयतेस्म । षुञ् अभिषवे । क्तः । उपसर्गादितिषत्वम् ।

अभिषेकः । पुं । शान्तिस्नाने । स्नाने । रुद्राभिषेकादैा । पूर्णाभिषेकशाक्ताभिषे कराजाभिषेकादिपदवाच्ये अधिकारप्राप्त्यर्थंस्नाने ॥ मार्जने । अभिषेचनम् । षिच्० । घञ् । जले । अभिषिच्यतेऽनेन घञ् ।

अभिषेचनम् । न । अभिषेके । षिच० । ल्युट् ।

अभिषेणनम् । न । राज्ञोऽरिसम्मुखगतौ । युद्धयात्रायाम् । यत्सेनयाभिगमनमरौ तदभिषेणनम् । सेनया ऽभियानम । सत्यापेतिसेनाशब्दाच्च । ल्युट् । उपसर्गात्सुनोतीतिषत्वम ।

अभिष्टतम । त्रि । स्तुते । वर्णिते । ईडिते । अभिष्टूयतेस्म । ष्टुञ् स्तुतौ । क्त ।

अभिष्यन्दः । पुं । अतिवृद्धौ । आस्रावे । अक्षिगदविशेषे । अभिष्यंदनम् । स्यंदू० घञ् ।

अभिष्यन्दिरमणम् । न । शाखानगरे । प्रधाननगरसन्निहितनगरे । इतिजटाधरः ।

अभिष्वङ्गः । पुं । उत्कटरागे । अन्यस्मिन्नत्यंतवृद्धौ । अभिष्वञ्जनम् । ष्वञ्ज० । घञ् ।

अभिसंरब्धः । त्रि । कुपिते ।

अभिसवृत्तिः । स्त्री । व्यवहारे ।

अभिसन्तापः । पुं । युद्धे । अभिशापे । अभितः सन्तापोऽत्र ।

अभिसन्धः । पुं । सत्यत्वाभिमाने ।

अभिसन्धानम् । न । वञ्चने । प्रतारणे ।

अभिसन्धिः । पुं । अभिसन्धाने । उद्देशे ।

अभिसम्पातः । पुं । युद्धे । अभिसम्पतनम् । पत्लृगतौ । घञ् ।

अभिसरः । त्रि । अनुचरे । सहाये । अभितः । सरति । सृगतौ । पचाद्यच् ।

अभिसर्जनम् । न । दाने । वधे । अभिपूर्वात् सृजेर्भावे ल्युट् ।

अभिसारः । पुं । बले । युद्धे । सहाये । साधने । स्त्रीपुंसयोरन्यतरस्याऽन्यतरार्थं सङ्केतस्थानगमने । अभिसरणम् । सृ० । घञ् ।

अभिसारिका । स्त्री । नायिकाविशेषे । सङ्केत स्थलेस्वयङ्गमनकर्त्र्याम् । एवं प्रियगमनकारयित्र्याम । कान्तार्थिनीतुयायातिसङ्केतंसाभिसारिके त्यमरः । भरतश्च । हित्वालज्जाभये श्लिष्टामदनेमदनेनच । अभिसारयतेकान्तंसाभवेदभिसारिकेति । अभिसरति । सृगतौ । ण्वुल् ।

अभिसारिणी । स्त्री । अभसारिकायाम् ।

अभिसृष्टः । त्रि । दत्ते ।

अभिहतः । त्रि । विद्धे । ताडिते ।

अभिहारः । पुं । अभियोगे । अभिमुख्याक्रमणे । अभिग्रहणे । आभिमुख्येन ग्रहणे । चौर्ये । कवचादिधारणे । सन्नहने । मिश्रणे । अभिहरणम् । हृञ् हरणे । घञ् ।

अभिहितम् । त्रि । कथिते । प्रोक्ते । अ-

भिधीयतेस्म। डुधाञ् धारणपोषणयोः। क्तः। दधातेर्हिः॥

अभीकः। त्रि। कामुके॥ क्रूरे॥ निर्भये॥ पुं। कवौ॥ अभिकामयते। अनुकाभिके तिसाधुः॥ स्वामिनि।

अभीक्ष्णम्। ।। नित्ये। भृशदर्थे॥ भृशे। पौनःपुन्ये॥ अभिक्ष्णौति। क्ष्णु तेजने। बाहुलकादमुः। अन्येषामपीतिदीर्घः॥ यद्वा। अभिक्ष्णवनम्। क्ष्णुतेजने। डम्। पृषोदरादित्वादभेर्दीर्घः॥ भीमे॥ प्रकर्षे॥

अभीक्ष्णम्। न। भृशे। पौनः पुन्ये॥ नित्ये। सर्वदार्थे॥ त्रि। भृशयुक्तक्रियायाम्॥ नित्ययुक्तक्रियायाम्॥

अभीतः। त्रि। अभिव्याप्ते अभिपूर्वात् इणः क्तः॥ अभितइतोवा॥ निर्भये। नभीतः॥

अभीप्सितम्। त्रि। वाञ्छिते। अभीष्टे॥ अभ्याप्तुमिष्यतेस्म। आपृव्याप्तौ सनन्तः। आपज्ञप्यृधामीत्। क्तः।

अभीरः। पुं। आभीरे। गोपे॥ अभिईरयति। ईरगतौकम्पनेच। पचाद्यच्॥

अभीरुः। त्रि। निर्भये॥ स्त्री। शतमूल्याम्॥ नभीरुः। स्थिरपत्रत्वात्।

अभीरुपत्री। स्त्री। शतमूल्याम्॥ न भीरूणि पत्राणियस्याः। पाककर्णेति ङीष्।

अभीशुः। पुं। प्रग्रहे। किरणे। रश्मौ।

अभीषङ्गः। पुं। आक्रोशने। शापे। षञ्जसङ्गे। घञ्। उपसर्गस्यघञीति दीर्घः॥

अभीषुः। पुं। किरणे। अश्वस्यरज्जौ। प्रग्रहे॥ कामे॥ अनुरागे॥ त्रि। इच्छति॥ ईषतेहिनस्ति ईष्यतेवा। ईषगतिहिंसादर्शनेषु। ईषेः किच्च्युः। आदेरिकारादेशश्च। अभिगतईषुः। प्रादयोगतेति समासः

अभीष्ट.। त्रि। ईप्सिते। प्रिये॥ अभितइष्यतेस्म। इषुइच्छायाम्। क्तः॥

अभीष्टा। स्त्री। रेणुकाभिधगन्धवस्तुनि॥

अभुक्तः। त्रि। उपवासिनि॥ यथा अभुक्तस्यदिवानिद्रापाचाणमपिजीर्यतीति। अकृतभोजनेवस्तुनि॥

अभुक्तमूलः। पुं। न। ज्येष्ठान्त्यघटीचतुष्टयसहितमूलाद्यघटीचतुष्टये॥ ज्येष्ठान्त्यैकघटीसाहित मूलाद्यघटिकाद्वये॥ ज्येष्ठान्त्यघटिकार्द्धसहित मूलादिघटिकार्द्धे॥ ज्येष्ठान्त्यपञ्चघटिकासहितमूलाद्यष्टनाडिकासु॥

अभूत। त्रि। अविद्यमाने॥

अभूताभिनिवेशः। पुं। असतिअस्तित्वनिश्चये॥

अभेदः। पुं। ऐक्ये। अवियोगे। नभेदः। यथा। रलयोर्डलयोस्तद्वज्ज यर्योर्बवयोरपि। शसयोर्मनयोश्चान्ते सविसर्गाविसर्गयोः। सबिन्दुकाविन्दुकयोःस्यादभेदेन कल्पनमिति। यथा वा। गुणगुणिनोः क्रियाक्रियावतोश्चाभेदः॥

अभेद्यम। न। हीरके। त्रि। अभेदनीये।

अभोगः। त्रि। भोगशून्ये। भोगानर्हे॥ नास्तिभोगोयस्य॥

अभोजनम। न। भोजनाभावे। उपवासे। यथा। अजीर्णे भोजनंयेषां जीर्णेयेषामभोजनम्। राज्ञांविभोजनंयेषांतेषांनश्यन्तिधातवः इतिवैद्यकम। अपिच। वेदोदितानां नित्यानां कर्मणां समतिक्रमे। स्नातकव्रतलोपेच प्रायश्चित्तमभोजनमितिमनुस्मृतम्।

अभ्यक्तः। त्रि। कृततैलाभ्यंगे॥ अभितोऽक्तः।

अभ्यग्रम। त्रि। आसन्ने। समीपे॥ अभिमुखमग्रमस्य।

अभ्यङ्गः। पुं। तैलमर्दने। स्नेहने॥ यथा। तैलमभ्यंयदङ्गेषुन चस्याङ्गहु तर्पणम्। सामार्षिः पृथगभ्यंगोऽमस्तकादौ प्रकीर्त्तितः। अभ्यङ्गमाचरेन्नित्यं सजराश्रमवातहा। शिरः श्रवणपादेषु तंविशेषेण शीलये दित्यायुर्वेदः। पादगते वेशिरे चक्षुषि सम्बद्धेस्तः अतश्चक्षुर्हितार्थिना-पादाभ्यङ्गः करणीयः। कफग्रस्तकृतभेदवमनाजीर्णिभिर्नाभ्यङ्ग करणीयः। अपिच। मूर्द्धिदत्तं यदातैलं भवेत्सर्वाङ्गसङ्गतम। स्रोतोभिस्तर्पयेद्वाहू अभ्यङ्गस्तन्नचेरित इति। तैलादिना शिरस्सहितदेहमर्द्दने॥

अभ्यञ्जनम। न। तैले। अभ्यङ्गे॥ मसापहस्नाने॥ अभितःअञ्जनम्।

अभ्यधिकः। त्रि। सर्वोत्कृष्टे॥

अभ्यनुज्ञा। स्त्री। अनुमतौ। अभितः अनुज्ञा।

अभ्यनुज्ञातः। त्रि। आभिमुख्येनज्ञाते।

अभ्यनूक्तम्। त्रि। प्रकाशिते।

अभ्यन्तरम। न। अन्तराले। मध्यमागे। अभिगतमन्तरम्।

अभ्यमितः। त्रि। रोगिणि। अभ्यमर्थ्यतेस्म। अमरोगे। क्तः। चुरादीनां णिचोवैकल्पिकत्वात् णिजभावे इदम्। अभ्यमतिस्म वा। अमगत्यादौ। गत्यर्थेतिक्तः। रुष्यमत्वरेतिवेट॥

अभ्यमित्रीणः। त्रि। अभ्यमित्र्य। अभ्यमित्रमलंगामी। अभ्यमित्र्येच्छ चेतिखः।

अभ्यमित्रीयः । त्रि । अभ्यमित्र्ये । अभ्यमित्रमलंगामी । अभ्यमित्राच्छ चेतिछः । अमित्राभिमुखंसुष्ठुगच्छतीत्यर्थः ॥

अभ्यमित्र्यः । त्रि । स्वशक्तितः शत्रोरभिमुखगच्छद्वीरे । अभ्यमित्रीणे ॥ अमित्रस्याभिमुखम् । लक्षणेनाभिमती इत्यव्ययीभावः । अभ्यमित्रमलं गामी । अभ्यमित्राच्छचेतियत् ॥

अभ्यर्णम् । त्रि । समीपे ॥ अभ्यर्द्यतेस्म अभ्यर्द्दतिस्मेतिवा । अर्द्दगतौ । कर्मणिकर्त्तरिवाक्तः । अभेश्चाविदूर्यइतीडभावः । रदाभ्यामितिनत्वस्य णत्वम् ॥

अभ्यर्हितः । त्रि । पीडिते ॥ अभिपूर्वादर्दः क्तः । इट् ॥

अभ्यर्हणीयः । त्रि । पूज्ये ॥

अभ्यर्हितः । त्रि । उचिते ॥ श्रेष्ठे ॥

अभ्यवकर्षणम् । न । शल्यादेः सम्पत्त्याटने । निःसारे । शल्यादेर्बहिर्निःसारणे । अभ्यवकृषेर्ल्युट् ॥

अभ्यवस्कन्दः । पुं । रिपोराक्रमणे । निःशक्तीकरणाय शत्रुभिर्दीयमानेप्रहारे । अभ्यासादने । प्रयाते ॥

अभ्यवस्कन्दनम् । न । रिपोराक्रमणे । अभ्यासादने । प्रहारादिना शत्रोर्निःशक्तीकरणे । बलादाक्रमणे इतिस्वामी । शत्रोः सम्मुखगमने । स्कन्दिर्गतिशोषणयोः । ल्युट् ॥

अभ्यवहारः । पुं । भक्षणे । स च भक्ष्यभोज्यलेह्यपेयचोष्यभेदेन पञ्चविधः ॥

अभ्यवहृतम् । त्रि । भुक्ते ॥ अभ्यवह्रियतेस्म । क्तः ॥

अभ्यसनम् । न । अभ्यासे । पौनः पुन्येनचिन्तने करणेच ॥

अभ्यसूयकः । त्रि । गुर्वादीनां वैदिकमार्गस्थानां कारुण्यादिगुणेषु प्रतारणादिदोषारोपके । अभितोऽसूयकः ॥

अभ्यसूया । स्त्री । गुणेषुदोषारोपे ॥ अभ्यसूयनम् । असूञ् असूयायाम् । कण्ड्वादित्वाद्यकि अप्रत्ययादित्यः ॥

अभ्याकाङ्क्षितम् । न । अलीकाभियोगे । मिथ्यादावा इतिख्याते । अभ्याख्याने ॥ त्रि । ईप्सिते । अभितः आकाङ्क्षितम् ॥

अभ्याख्यानम् । न । मिथ्याभियोगे । शतंमे धारयसीत्यादिमिथ्योद्भावने । मिथ्यावादे । अभ्याङ्पूर्वाच्चक्षिङोभावेल्युट् ॥

अभ्यागतः । पुं । अतिथौ । दृष्टपूर्वेऽगृहागते ॥ त्रि । सम्मुखागते ॥ अभितआगतः । आभिमुख्येनागतोवा ॥

अभ्यागमः । पुं । विरोधे । समरे । अन्तिके । अभिघाते । अभ्युद्गमने । भोगे । स्वीकारे । फलसम्बन्धे । अभ्यागमनम । गम्लृ गतौ । ग्रहवृद्रिश्चप् ॥

अभ्यागारिक' । त्रि । कुटुम्बव्यापृते । पुत्रदारादिपोषणव्यग्रे । अभ्यागारेनियुक्तः । अगारान्ताट्ठन् । अभिअधिक आगारिकोवा ॥

अभ्याघात' । पुं । चौर्याद्यनर्थोपदेशे ॥

अभ्याक्तः । त्रि । अभिव्याप्ते । व्याप्त्यर्थस्यातेः कर्त्तरि कर्मणिवा निष्ठा ॥

अभ्यादानम् । न । आरम्भे । आभिमुख्येनादानम् ॥

अभ्यान्त । त्रि । रोगिणि अभ्यम्यते स्म । अमरोगे । क्तः । चुरादीनांणिचोवैकल्पिकत्वात् णिचपक्षे । अमतिश्चवा । अमगत्यादौ । गत्यर्थेति क्तः । यस्यविभाषेतिनेट् । इडभावे अनुनासिकस्येतिदीर्घः ॥

अभ्यामर्दः । पुं । रणे । समरे । अभ्यामर्दनम् । मृदक्षोदे । घञ् ॥

अभ्याशः । पुं । अवश्यमेव । अन्तिके । अभ्यश्यते । अशूव्याप्तौ । घञ् ॥

अभ्यासः । पुं । अभ्यसने । आवृत्तौ । आकर्णनं विचारोजप' शिष्येभ्योदानमावृत्तिश्चेति पञ्चविधोऽभ्यासो भवति ॥ खुरल्याम् । शराभ्यासे । मुनःप्रयोगे । संस्कारबाहुल्ये । दृढतरसंस्कारे । षड्विधलिङ्गेषु द्वितीये लिङ्गे । यथाहु । प्रकरणप्रतिपाद्यस्य तन्मध्ये पौनःपुन्येनप्रतिपादनमभ्यास' । यथाछांदोग्येषष्ठेप्रपाठके अद्वितीयस्यवस्तुनोमध्ये तत्त्वमसीति नवकृत्वः प्रतिपादनमिति ॥ विजातीयप्रत्ययानन्तरिते सजातीयप्रत्ययवाहे । अतिपरिचये ॥ त्रि । अन्तिके । अभ्यासीदति । अन्येभ्योपीतिड' ॥

अभ्यासयोगः । पुं । एकस्मिन् प्रतिमाद्यालम्बने सर्वतः समाहृत्य चेतस. पुन पुनः स्थापनमभ्यासस्तत्पूर्वकोऽमाधौ ।

अभ्यासादनम् । न । रिपोरस्त्राद्यैर्निःशक्तीकरणे । अभ्यवस्कन्दने । अर्थोःसमुखगमने । षद्लृविशरणादौ । चुरादिः । ल्युट् ॥

अभ्याहारः । पु । अभिग्रहणे । चौर्ये ॥ आभिमुख्येनाहरणम् । हृञ्हरणे घञ् ॥

अभ्याहित' । त्रि । उपचिते । ध्वनैकपचितेग्नौ पुं ॥

अभ्युक्तः । त्रि । प्रकाशिते

अभ्युत्थानम् । न । गौरवोत्थमत्युद्गमने । गौरवंदृष्ट्वाआसनादेरुत्थाने ॥

ज्वमे । उद्भवे ॥ आभिमुख्येनउत्थानम् ॥

अभ्युत्पतनम् । न । आभिमुख्येनोत्पतने ॥

अभ्युदय । पुं । पराक्रमे ॥ वृद्धिश्राद्धे ॥ अभीष्टानांकार्याणामाभिमुख्येनोदयः प्रादुर्भावोयेनेतिविग्रहः ॥ सर्वतोभावेनधनजनादीनांवृद्धौ ॥ यथा । राजन्नभ्युदयोऽस्तु वल्लनकवे हस्तेकिमास्तेतव श्लोकः कस्यकवेरमुष्य कृतिनस्तत्पश्यतांपश्यते । किन्त्वासामरविन्दसुन्दरदृशां द्राक्चामरान्दोलनादुद्वेल्लद्भुजवल्लिकङ्कणझणत्कारः क्षणंवार्यताम् ॥ अस्यपूर्वार्द्धंवल्लनकविकर्णाटराजयोर्वाक्यं शेषार्द्धंकालिदासस्य ॥

अभ्युदितः । त्रि । सूर्योदयकालेनिद्राकृते । सुप्तेयस्मिन्सूर्यउदितस्तस्मिन् ॥ अभिसर्वतः उदितिशयेन इतं गतं प्रातस्तनंकर्मोस्मात । उदिते । प्रकाशिते ॥

अभ्युद्धृतम् । त्रि । अयाचितोपनीते ऽन्नादौ ॥ आभिमुख्येन स्थापिते ॥

अभ्युपगतः । त्रि । स्वीकृते ॥ अभ्युपगम्यतेस्म । गम्लृ गतौ । क्तः ॥ अभ्युदिते ॥

अभ्युपगमः । पुं । स्वीकारे । अङ्गीकारे ॥ समीपागमने । अन्तिकसमागमे ॥

अभ्युपेत्युपसर्गद्वयपूर्वाद्गमे ग्रैहवृद्द-निश्चिगमश्चेत्यप् ॥

अभ्युपगमसिद्धान्तः । पुं । न्यायाश्रयसिद्धान्तविशेषे ॥ यथा । अपरीक्षिताभ्युपगमात्तद्विशेषपरीक्षणमभ्युपगमसिद्धान्तः । १५ । ३१ । अपरीक्षितस्य साक्षादसूत्रितस्य विशेषपरीक्षणं विशेषधर्मकथनम् । अभ्युपगमादिति ज्ञापकत्वे पञ्चमी अभ्युपगमज्ञापकमित्यर्थः ॥ विशेषपरीक्षणाञ्ज्ञायते सूत्रकृतोऽभ्युपगतमिदमिति ॥ तथाच साक्षादसूत्रिताभ्युपगमोऽभ्युपगमसिद्धान्तः । यथा मनसइन्द्रियत्वमिति ॥

अभ्युपपत्ति । स्त्री । अनुग्रहे । हितसंपादनाहितनिवारणप्रवृत्तौ ॥ अभ्युपपदनम् । पद्ल गतौ । क्तिन् ॥

अभ्युपायः । पुं । स्वीकारे ॥ इतिहेमचन्द्रः ॥ उपाये ॥ यथा । ततस्वीकृतव्यतिकरे कइहाभ्युपायइतिकाव्यप्रकाश ॥

अभ्युपायनम् । न । उपढौकनद्रव्ये । उपायने ॥ यथा । ता वानयसमं गोपैर्नन्दाद्यैः साभ्युपायनै रितिविष्णुभागवतम् ॥

अभ्युपेत । पुं । उपगते । स्वीकृते ॥ ।

अभ्युषः । पुं । ईषत्पक्वे । भर्जिते

इत्यिवादौ। पौत्रौ। अभ्योषति। उषदाहे। इगुपधेतिकः। अभ्यूष्यते वा। घञ्॥

अभ्यूषः। पुं। आपक्वे। अभ्युषे। अभ्यूषति अभ्यूष्यते वा। अवक्वायाम्। इगुपधेतिकोघञ्वा॥

अभ्यूहितः। त्रि। ज्ञाते। अभितः ऊहितः॥

अभ्योषः। पुं। अभ्यूषे। पौत्रौ। अभ्योषति। उषदाहे। पचाद्यच्। गुणः॥

अभ्रम्। न। मेघे। आपोबिभर्ति। डुभृञ्०। मूलविभुजादित्वात्कः॥ यद्वा। नभ्रंश्यन्त्यापोऽस्मात्। भ्रंशुअधःपतने। अन्येभ्योपीतिडः। अभ्रकधातौ। काञ्चने। गगने। नबिभर्ति किञ्चित्। मूलविभुजादित्वात्कः। यद्वा। आपोभ्रंश्यन्त्यस्मात्। अन्येभ्योपीतिडः। यद्वा। अभ्रतिस्थैर्यंगच्छति। अभ्रवभ्रमभ्रचरगत्यर्थाः। अच्। यद्वा नभ्राजते। भ्राजृदीप्तौ। अन्येभ्योपीतिडः॥

अभ्रंलिहः। पुं। वायौ। त्रि। मेघस्पर्शिनि। उच्चतरे। अभ्रंलेढि। लिहआस्वादने। वहाभ्रेलिह इत्यभ्रोपपदाल्लिहेः कर्त्तरिखश् प्रत्ययः। अरुर्द्विषदितिमुमागमः।

अभ्रकम्। नं। धातुभेदे। अभ्रे। गिरिजामले। अस्योत्पत्त्यादिकं यथा। पुरावधायवृत्रस्य वज्रिणा वज्रमुद्धृतम्। विस्फुलिङ्गास्ततस्तस्य गगने परिसर्पिताः। तेनिपेतुर्घनध्वाना च्छिखरेषु महीभृताम्। तेभ्य एव समुत्पन्नं तच्छिरिषुचाऽभ्रकम्। तद्वज्रजातत्वादभ्रमभ्ररवोद्भवात्। गगनात् स्खलितंयस्माद्गगनंचततोमतम्। विप्रक्षत्रियविट्शूद्रभेदात्तत्स्याच्चतुर्विधम्। क्रमेणैवसितंरक्तंपीतंकृष्णंचवर्णतः। प्रशस्यतेसितंतारेरक्तंतत्तुरसायने। पीतंहेमनिकृष्णन्तुगदेषुद्रुतयेपिच। पिनाकंदर्दुरंनागं वज्रंचेतिचतुर्विधम्। मुंचत्यग्नौविनिःक्षिप्तं पिनाकं दलसञ्चयम्। अज्ञानाद्भक्षणात्तस्य महाकुष्ठप्रदायकम्। दर्दुरंत्वग्निनिःक्षिप्तंकुरुते दर्दुरध्वनिम्। गोलकान्बहुशःकृत्वासस्यान्मृत्युप्रदायकः। नागन्तु नागवद्वह्नौफूत्कारंपरिमुंचति। तद्भक्षितमवश्यन्तु विदधातिभगन्दरम्। वज्रन्तुवज्रवत्तिष्ठेत्तन्नाग्नौविकृतिं व्रजेत्। सर्वाभ्रेषुवरवज्रं व्याधिवार्द्धक्यमृत्युहृत्। अभ्रमुत्तरशैलोत्थं बहुसत्त्वंगुणाधिकम्। दक्षिणाद्रिभवंस्वल्पसत्त्वमल्पगुणप्रदम्। अथमारिताभ्रस्यगुणाः। अभ्रंक

षायंमधुरं सुशीतमायुष्करंधातुविव र्द्धनंच। हन्यात्रिदोषंव्रणमेहकुष्ठप्ली होदरग्रंथिविषकृमींश्च ॥ रोगान् हन्तिदृढयतिवपुर्वीर्यवृद्धिंविधत्ते ता रुण्याढ्यंरमयतिशतंयोषितांमित्य- मेव। दीर्घायुष्कान्जनयति सुतान् विक्रमैः सिंहतुल्यान् मृत्योर्भीतिंह रतिसततंसेव्यमानंमृताभ्रमिति ॥ अथाशोधिताभ्रस्यदोषाः। पीडांवि धत्ते विविधांनराणां कुष्ठंचयंपाण्डुग दंचशोथम्। हृत्पार्श्व पीडांचकरो त्यसह्यामशुद्धमभ्रं गुरुवह्निहृत्स्यात् ॥ अस्यशोधनविधिर्यथा। कृष्णाभ्र कंधमेदग्नौ ततः क्षीरेविनिः क्षिपे त्। भिन्नपत्रंतुतत्कृत्वातण्डुलीयाम्ल योर्द्रवैः। भावयेदष्टयामंतदेवमभ्रं विशुध्यति ॥ मारणन्तु। कृत्वाधान्या भ्रकंतच्छोधयित्वाथमर्दयेत्। अर्क क्षीरैर्दिनंखल्लेचक्राकारंचकारयेत्॥ वेष्टयेदर्कपत्रैश्चसम्यग्गजपुटेपचेत्। पुनर्मर्द्यंपुनः पाच्यंसप्तवारान् पुनः पुनः ॥ ततोवटजटाक्वाथैस्तद्वद्देयंपुट त्रयम्। म्रियतेनात्रसन्देहः प्रयोज्यंस र्वकर्मसु॥ तुल्यंघृतंमृताभ्रेणलोहपा त्रेविपाचयेत। घृतेजीर्णेतदभ्रन्तु स र्वयोगेषुयोजयेदिति भावप्रकाश ॥

अभ्राति अभ्रयतेवा। अभ्र०। कुन ॥

अभ्रस्याकृतिर्वा। इवे प्रतिकृताविति कन् ॥

अभ्रङ्कषः। पुं। समीरणे ॥ अभ्रंकषति हिनस्तीतिविग्रहे सर्वकूलाभ्रेत्यादि नाकषेः खच्प्रत्ययः। मुमागमः ॥

अभ्रपिशाचः। पुं। राहौ ॥ इतिचिन्ता मणिशेषः ॥

अभ्रपुष्पम्। न। जले ॥ अभ्रस्यपुष्पमि व ॥ पुं। वेतसे ॥ अभ्रमिव अभ्रसज येवा पुष्पमस्य ॥

अभ्रमांसी। स्त्री। आकाशमांसीलता याम् ॥ इतिराजनिर्घण्टः ॥

अभ्रमातङ्गः। पुं। ऐरावणे ॥ अभ्रंमेघ स्तदात्मकोमातङ्गः। शाकपार्थिवा दिः ॥ अभ्रे आकाशे मेघेवा विद्यमा नोमातङ्ग इतिवा ॥

अभ्रमुः। स्त्री। ऐरावतपत्न्याम्॥ अभ्रेखे माति मन्थरगामिनीत्वात्। बाहु लकाद्' ॥ अभ्रे आकाशएवमाति। माङ्माने। मितद्र्वादिभ्याडुर्वा। न भ्राम्यति। भृमृचरीत्सु'। मन्थरगामि नोत्वर्थं इतिवा ॥

अभ्रमुप्रियः। पुं। अभ्रमातङ्गे ॥ अभ्र मोः प्रियः ॥

अभ्रमुवल्लभः। पुं। ऐरावणे ॥ अभ्रमो र्वल्लभः ॥

अभ्ररोहम्। न। वैदूर्यमणौ ॥ इति

राजनिर्घण्टः ॥

अभ्रलिही । स्त्री । अभ्रैरभ्रैर्लिहसायादि वि ॥ अभ्रैरभ्रैर्लिहा का ट्ल्याख्यायामितिङीष् ॥

अभ्रवाटिकः । पुं । आम्रातके ॥ इतिराजनिर्घण्टः ॥

अभ्रावकाशिकः । पुं । तापसान्तरे ॥ यो वातातपवर्षेषु केवलमाकाशे असंवृतप्रदेशे तपश्चरति सोभ्रावकाशिक ॥

अभ्रिः । स्त्री । काष्ठकुद्दाले । नौमलोत्सारके । पोतादेर्मलापनयनार्थं काष्ठघटितकुद्दाले ॥ अभ्रति । अभ्र गतौ । सर्वधातुभ्यइन्निति इन ।

अभ्रियम् । त्रि । मेघभवे ॥ अभ्रेभवम् । स्फुद्राभ्राद्घः । छान्दसत्वं प्रायिकम ॥ स्त्रियामभ्रिया ॥

अभ्रीः । स्त्री । काष्ठकुद्दाले ॥ अभ्रति । अभ्रगतौ । सर्वधातुभ्यइतिइन् । कृदिकारादितिङीष ॥

अभ्रेषः । पुं । न्याय्ये । उचिते । भ्रेषणम् भ्रेषः । भ्रेषृचलने । घञ् । भ्रेषादन्यः ॥

अभ्रोत्थम् । न । कुलिशे ॥ त्रि । अभ्रभवे ॥

अमंक्षु । अव्ये । शीघ्रतायाम । इति व्याडिः ॥

अमः । पुं । रोगे ॥ त्रि । अपक्वफलादौ ।

अमण्डः । पुं । एरण्डवृक्षे ॥ त्रि । मण्डहीने । अशुभलक्षणे ॥

अमण्डः । त्रि । मण्डहीने ॥

अमतः । पु । मृत्यौ । काले । रोगे ॥ त्रि । असंमते । अविज्ञाते । अतर्किते ॥ अमति । अमगत्यादिषु । भृमृदृशियजीत्यादिनाऽतच् ॥

अमतिः । पुं । काले । दण्डे । चन्द्रे ॥ त्रि । दुष्टे ॥ अमति । अमगत्यादिषु । अमेरतिः ॥

अमत्रम् । न । भाजने । भाण्डे ॥ अमति अत्रमत्र । अमगत्यादिषु । अमिनक्षियजिवधिपतिभ्योऽत्रन् ॥

अमदनः । पुं । शिवे ॥

अमनाः । त्रि । स्नेहशून्ये ॥

अमनस्कः । त्रि । अप्रगृहीतमनस्के ॥ पुं । योगग्रन्थविशेषे ॥

अमनिः । स्त्री । वर्त्मनि । गतौ ॥ अमति । अमगत्यादिषु । अर्त्तिसृधृ इत्यादिनाऽनिः ॥

अमन्दः । त्रि । धृष्टे ॥ मन्दभिन्ने ॥

अममः । पुं । भाविजिनविशेषे ॥ त्रि । ममताहीने ॥

अमरः । पुं । सुरे ॥ अष्टाध्याय्यन्तर्गतवैयाकरणविशेषे । येननामलिङ्गानुशासनंकृतम् ॥ विक्रमादित्यसभास्थनवरत्नान्तर्गतरत्ने ॥ अयञ्चाद्वैतिकश्चित् ॥ स्नुहीवृक्षे । पारदे ॥

अस्थिसंहारे। त्रि । मरणवर्जिते ॥ नम्रियते इतिअमरः । मृङ्प्राणत्यागे तुदादि । पचाद्यच् ।

अमरजः । पुं । खदिरवृक्षभेदे । कालस्कन्धे । पत्रतरौ ।

अमरदारुः । पुं । देवदारुवृक्षे ।

अमरद्विजः । पुं । देवले । देवाजीवे । पुजारीति प्रसिद्धे । अमराणांद्विजः ॥

अमरपुष्पकः । पुं । काशे । इक्षुगन्धायाम् । इतिरत्नमाला ।

अमरपुष्पी । स्त्री । अवाक्पुष्प्याम । अधःपुष्प्याम् ।

अमरप्रभुः । पुं । विष्णौ । अमराणांप्रभुः ।

अमररत्नम् । पुं । स्फटिके ॥ इतिराज-निर्घण्टः ।

अमरवल्लरी । स्त्री । आकाशवल्ल्याम् ॥

अमरा । स्त्री । गुडूच्याम् । अमरावत्याम् ॥ दूर्वायाम् । स्थूणायाम् ॥ जरायौ ॥ इन्द्रवारुण्याम् ॥ वटीवृक्षे ॥ महानील्याम् । घृतकुमार्याम् ॥ नाभिनालायाम् । नम्रियते । मृङ्प्राणत्यागे । पचाद्यच् । टाप् ।

अमराद्रिः । पुं । सुमेरौ । अमराणामद्रिः ।

अमरालयः । पुं । स्वर्गे । अमराणामालयः ।

अमरावती । स्त्री । इन्द्रपुर्य्याम् । यथा । नानारत्नप्रभाजालमण्डलालङ्कृताङ्गे । सिद्धसाध्यमरुज्जुष्टाऽरक्षभूरमरावतीति । अमराः सन्त्यस्याम् । मतुप् । मतौबह्वचोनजिरादीनामितिदीर्घः ।

अमरेशः । पुं । अमरकण्टकतीर्थस्थेदेवे । अमरेशोऽमरकण्टकइत्यागमोक्तेः । अपिच । अमरेशमहापीठे कुमतुङ्गारसंज्ञकः । तत्रदुर्गाद्वयंनाम चण्डिकाचमहेश्वरीति ।

अमर्त्यः । पुं । त्रिदशे । नम्रियते । अमर्त्यः । नमर्त्यःइतिनञ्समासोवा ।

अमर्त्यनदी । स्त्री । गङ्गायाम् । अमर्त्यानांनदी ॥

अमर्त्यभुवनम् । न । स्वर्गे । अमर्त्यानां भुवनम् ।

अमर्षः । पुं । कोपे । क्रुधि ॥ परोत्कर्षासहनरूपेचित्तवृत्तिविशेषे । कृतापराधे ऽसमर्थस्यद्वेषे । मर्षणम् । मृषतितिक्षायाम् । भावेघञ् । नञ् समासः ।

अमर्षणः । त्रि । क्रोधने । नमर्षणंयस्य युच् । असहने ।

अमलम् । न । अभ्रके । त्रि । निर्मले । रजस्तमोमलरहिते । अमसि । अमतौ । वृषादिभ्यात्कलच् । नञ्

लमस्येतिवा ॥
अमला । स्त्री । लक्ष्म्याम ॥ भूम्यामल-
क्याम् ॥ सातलावृक्षे ॥ नाभिनाला
याम्॥ टाप् ॥
अमलात्मा । पुं । निवृत्तरागादिमले ॥
अमसः । पुं । काले॥ निर्बोधे ॥ रोगे ॥
अमहात्मा । पुं । क्षुद्रहृदये ॥ नमहा
त्मा ॥
अमा । ।। सहार्थे ॥ निकटे॥ नमाति
मा माने । क्विप ॥
अमा । स्त्री । दर्शे । अमावास्यायाम् ॥
नामैकदेशेनामग्रहणात्॥ चंद्रलोक
स्थसूर्यदीधितौ ॥
अमांसः । त्रि । दुर्बले ॥ अल्पमांसयुक्ते
॥ मासरहिते ॥ नमांसमस्य । अल्पा
र्थेनञ् ॥
अमांसाशी । त्रि । निरामिषाशिनि ॥
यथा । नभक्षयेत् वृथामांसममांसा
शी भवत्यपीतिशान्तौ मोक्षधर्मे
भीष्मः ॥
अमात्यः । पुं । मन्त्रिणि ॥ यथा ॥ शान्तो
विनीतःकुशलः सत्कुलीनःशुभान्वि
तः। शास्त्रार्थतत्त्वगोऽमात्योभवेद्भू
मिभुजामिहेतियुक्तिकल्पतरुः॥ त्रि।
सहभवे ॥ अमासह समीपेवाभवः ।
अव्ययात्त्यप् ॥
अमानः । त्रि । कार्यकारणभावशून्येतु-
रीयेपरमात्मनि ॥ माचापरिच्छि-
त्तिः सानविद्यतेयस्यस ॥ निर्धने ॥
अमाननम् । न । अनादरे ॥ नमानन
म् ॥
अमानस्यम् । न । पीडायाम्॥ त्रि । पी
डायुक्ते ॥ मानसाय हितम मानसे-
साधुवा । उगवादित्वात तथसाध्वि
ति वायत् । नमानस्यममानस्यम् ॥
अमामसी । स्त्री । दर्शे । कृष्णपक्षान्त
तिथौ ॥
अमामासी । स्त्री । अमावास्याम् ॥
अमावसी । स्त्री । अमामस्याम् ॥
अमावस्या । स्त्री । अमायाम् ॥ अमास
हवसतोऽस्याम् चन्द्रार्कावित्यमोपप
दाद्वसे रमावस्यदन्यतरस्यामित्यधि
करणे ण्यत् पाक्षिकोह्रस्वश्चनिपात-
सिद्धः ॥ सूर्याचन्द्रमसोर्यः परःसन्नि
कर्षः सामावस्येतिगोभिलः । परःभ
न्निकर्षश्चउपर्यधोभावा पन्नसमसूत्र
न्यायेनैकावच्छेदेन सहावस्था
नरूपोबोध्यः ॥
अमावासी । स्त्री । दर्शे ॥ इतिशब्दर-
त्नावली ॥
अमावास्या । स्त्री । दर्शे ॥ अमासहव-
सतोऽस्यांचन्द्रार्कौ। अमावस्यदन्यत
रस्यामितिण्यत् । णित्वाद्वृद्धिः ॥
अमितः । त्रि । अपरिच्छिन्ने ॥ अपरि

च्छेदे ॥

अमितौजा. । त्रि । अतिवीर्यशालिनि ॥ अमितमपरिच्छेद्यमोजः सामर्थ्यं यस्य ॥

अमित्रः । पुं । रिपौ ॥ अमति गच्छति । अमगतौ रोगेवा । अमेर्द्विषतिचिदिति इत्रः ॥

अमी । त्रि । रोगिणि ॥ अमोरोगस्तद्वान् । इनि' ॥

अमीवम् । न । क्रौर्ये ॥ पापे ॥ दुःखे ॥ अमीवहन्नितिलक्ष्यम् ॥

अमुक्तम् । न । छुरिकाविशेषे । छायछुरीति यस्यभाषा ॥ त्रि । मुक्तिरहिते ॥ अत्यक्ते ॥

अमुतः । त । अमुष्मादित्यर्थे । तसिल् ॥

अमुत्र । त । भवान्तरे । परलोके ॥ अमुष्मिन् । अदस' सप्तम्यास्त्रल् ॥

अमुर्हि । त अमुष्मिन्काले ॥

अमुष्यपुत्र' । पुं । स्त्री । प्रख्यातवंशजे । कुलीने ॥

अमूढ. । त्रि । वेदान्तप्रमाणसञ्जात सम्यक्ज्ञाननिवारितात्माज्ञाने ॥

अमूदृशः । त्रि । एवं प्रकारे । एतद्रूपे ॥

अमूर्त्त. । त्रि । निरवयवे ॥ वाव्वन्तरीक्षयोः ॥ यथा । सन्निवेशोनेच्छयो यस्यतन्मूर्त्तमुच्यते । चिन्त्यमन्निवयंमूर्त्तममूर्त्तंत्वितरद्द्वयमिति वे । द्विदः ॥ न्यायमतेनाकाशका दिगात्मसु ॥ एषांसामान्यगुणाः । सङ्ख्यापरिमितिपृथक्त्वसंयोगविभागाः । तत्राकाशस्यविशेषगुणः शब्दः । कालदिशोर्विशेषगुणोनास्ति । आत्मनोविशेषगुणास्तु । बुद्धिसुखदुःखेच्छाद्वेषयत्नभावनाख्यसंस्काराधर्मधर्माश्चेति ॥

अमूर्त्तविद् । त्रि । शून्यवादिनि ॥ अमूर्त्तःसर्वाकारशून्यो निस्स्वभाव' परमार्थ. इति शून्यवादिनां कल्पनैव । यत. परमार्थो निस्स्वभावश्चेति व्याघातः ॥

अमूलः । त्रि । मूलहीने ॥

अमूलकम् । त्रि । मूलरहिते ॥ प्रमाणशून्ये ॥ नास्तिमूलंयस्य । कप् ॥

अमूला । स्त्री । अग्निशिखा वृक्षे ॥ ओषधिविशेषजातौ मूलान्नञ्‌इति- टाप् ॥

अमृणालम् । न । नलदे । वीरणमूले ॥ मृणालमिव । सादृश्येऽव्ययम् ॥

अमृतम् । न । यज्ञशेषे । होमावशिष्टाज्यपुरोडाशादौ ॥ अमृतमिव- अमृतसाधनत्वात् ॥ पीयूषे ॥ सलिले ॥ घृते ॥ अयाचितागतवस्तुनि ॥ अमृतंस्यादयाचितमितिमनु' ॥ मोक्षे ॥ अविद्यमानं मृतंमरणमत्र ॥ अन्ने ॥ नम्रियंतेऽनेन । तन्निमृङ्भ्यां

क्विन्नेतितन् ॥ राजनिर्घण्टे स्वमृत शब्देनविषसामान्यं वत्सनाभः पार दश्चोक्तः ॥ काञ्चने ॥ स्वादुनि ॥ आ नन्दे ॥ रसायने ॥ स्वच्छिन् ॥ हृद्ये ॥ गोरसे ॥ देवानां सर्वप्राणिनाञ्च जी वने ॥ पदेपदे स्वादुनि ॥ सुरायाम् ॥ आभूतसम्प्लवस्थाने ॥ योगविशेषे ॥ मयथो । बुधमन्दगतानन्दाकुजेभद्रा जयागुरौ ॥ भृगौरिक्तामृतमोक्तं पूर्णा चरविचंद्रयोरिति ॥ पञ्चमानिकस्य द्वितीयपर्याये । पुं । धन्वन्तरौ ॥ देवे ॥ मरणादिदेहेन्द्रियमनोधर्मवर्जिते आत्मनि ॥ वाराहीकन्दे ॥ वनमुद्गे ॥ त्रि । अविनाशिनि । अमरणधर्मि णि ॥ देवतात्मभावे ॥

अमृतगतिः । स्त्री । छन्दोविशेषे । यथा । यदिदशमंगुरुविहितं विशिखमित सुकविहितम् । अमृतगतिः फणिक थिता दलयतिकाव्यपविहितेति ॥

अमृतजटा । स्त्री । जटामांस्याम् ॥

अमृततरङ्गिणी । स्त्री । ज्योत्स्नायाम् ॥

अमृततिलका । स्त्री । वर्णवृत्ते । यथा । नगणपयोधरञ्चिरा कुसुमविरा जितसुकरा । वसुलघुदीर्घयुगलका भवतिसखेऽमृततिलकेति ॥ खरि- तगतिश्चनजनगैः ॥

अमृतत्वम् । न । अमरणभावे । स्वात्म न्यवस्थाने । मोक्षे ॥

अमृतदीधिति. । पुं । इन्दौ ॥

अमृतनालिका । स्त्री । कर्पूरनालिक प्रभेदेपक्वान्नविशेषे ॥

अमृतफलम् । न । नासपातीति यवने षुप्रसिद्धे वृक्षफले ॥ यथा । अमृत फलंलघुहृद्यंसुस्वादुचीनहरेद्दोषान् । देशेषुमुद्गलानां बहुलंतल्लभ्यतेलो कैरिति ॥ पारेवतद्रौ ॥ पटोले ॥

अमृतफला । स्त्री । द्राक्षायाम् ॥ आम लक्याम् ॥

अमृतयोग. । पुं । पञ्चाङ्गस्थे योगविशे षे ॥ अपिच । हस्तमूलोत्तरापुष्या रोहिणीरेवतीरवौ । सोमेभद्राश्वि नीहस्ताफलगुनीविधिविष्णुयुक् । कु जेश्विभ्रपुष्याग्निसार्पपौष्णसमीर- णाः । बुधेमतभिषामैत्रकृत्तिकारो हिणी तथा ॥ गुरौपुष्यानुराधाच स्वातीचैवपुनर्वसु. । भृगौभगाजयु ङ मित्रतुरङ्गश्रवणानिच ॥ शनौस्वा तीरोहिणीचामृतयोगंविदुर्बुधाइति । पुनश्च । आदित्यभौमयोर्नन्दा- भद्राशुक्रशशाङ्कयो । जयासौम्याद् गुरौरिक्तापूर्णार्कौ चामृताशुभाइति ॥ अपरञ्च । रवौमूला । सोमेश्रवणा । भौमेउत्तराभाद्रपदा । बुधेकृत्तिका । गुरौपुनर्वसू । शुक्रेपूर्वाफाल्गुनी ।

शनैास्वातिनक्षत्रश्चेत्तदाऽमृतयोगो भवतीति ॥

अमृतरसा । स्त्री । अंद्रसाइतिभाषाप्रसिद्धे पक्वान्नभेदे ॥ यथा । तृतीयभागखण्डेनमिश्रितंषष्टिपिष्टकम् । शुभ्रमीषद्दधियुतंमर्दयेदृढपाणिना ॥ एवंसमुदितंकृत्वास्थापयेद्रजनीमितम्। ततोऽन्यस्मिन्नहनितच्चिचितंनिस्त्वचैस्तिलैः ॥ विधायपूपकंतेनतप्तिकायांघृतेपचेत् । ततोऽमृतरसाजातावातहृद्बलवर्द्धिनी ॥ अरोचकहराहृद्यासुशीतापित्तकृद्धिमेति ॥ कपिलद्राक्षायाम् ॥

अमृतवल्ली । स्त्री । गुडूच्याम् ॥

अमृतसंयावः । पुं । पक्वान्नविशेषे ॥ स यथा । समिताम्मधुदुग्धेनमर्दयित्वा [illegible]नम । पचेत्तोत्तमेतसेन्यसेत्पाकंनवेघटे। ततोमरिचचूर्णेनखण्डचूर्णेनचूर्णितम् । कुर्यात्कर्पूरसंयुक्तंसंयावममृतोपमम् ॥ संयावममृतंस्वादुपित्तघ्नंमधुरंस्मृतम् । कृष्यंकातरंहृद्यविपाकेगुरुभाषितमिति ॥

अमृतसम्भवा । स्त्री । गुडूच्याम् ॥

अमृतसारजः । पुं । गुडे ॥ तवराजेक्षुखंडे ॥

अमृतसिद्धियोग. । पुं । योगविशेषे ॥ यथा । हस्तामृगशिराब्राजीमैत्रपुष्येचरेवती । रोहिण्यर्कादिषुत्र्येयाऽमृतसिद्धिर्यथाक्रममिति ॥

अमृतसूः । पुं । विधौ ॥ स्त्री । अदितौ ॥ अमृतानांदेवानांसूः प्रसूतिः ॥

अमृतसोदरः । पुं । घोटके ॥ इतिराजनिर्घण्टः ॥

अमृतस्रवा । स्त्री । रुदन्त्याम् ॥ उपवल्लिकायाम । घनवल्ल्याम् ॥

अमृता । स्त्री । मागध्याम ॥ पथ्यायाम् ॥ कथितामांसलाऽमृतेतिलक्षणम् । विरेचनेप्रशस्तेयम् ॥ गुडूच्याम् ॥ नमृतमस्याः ॥ आमलक्याम् ॥ नम्रियंतेऽनया । तन्निमृङ्भ्यांकिच्चेतितन् ॥ मदिरायाम् ॥ इन्द्रवारुण्याम् ॥ ज्योतिष्मत्याम् ॥ गोरक्षदुग्धायाम् ॥ अतिविषायाम् ॥ रक्तचिवृति ॥ दूर्वायाम् ॥ तुलस्याम् ॥

अमृतान्धाः । पुं । देवे ॥ अमृतमन्धोऽन्नंयस्यसः ॥

अमृताफलः । पुं । पटोले ॥ इतिद्रव्याभिधानम् ॥

अमृतायमानः । त्रि । अमृतरसभरिते ॥ आनन्दसुधारसपुष्टे ॥

अमृताशः । पुं । विष्णौ ॥ आत्मामृतरसमश्नाति इति तथा ॥ अमृतवदमृतस्वरूपानन्दरसमश्नात्यनुभवति । अश्० । कर्मण्यण्वा ॥

अमृताशन' पुं। देवे ॥ अमृतमशनमस्य ॥

अमृतासङ्गम्। न। कर्परिकातुत्थे ॥

अमृताहरणः। पुं। गरुडे ॥ अमृतमाहरणं यस्यसः ॥

अमृताह्वम्। न। लघुविल्वफलाकृति खुरासानदेशजेफलविशेषे। अमृतफले। नाशपातीतीतरजनभाषा प्रसिद्धे ॥

अमृतोत्पन्नम। न। खर्परीतुत्थे ॥

अमृतोत्पन्ना। स्त्री। मक्षिकायाम् ॥ इतिराजनिर्घण्टः ॥

अमृतोद्भवम्। न। खर्परीतुत्थे। तुत्थे ॥

अमृतोपमः। त्रि। प्रीत्यतिशयास्पदे ॥ अमृत मुपमायस्य ॥

अमृष्यमाणः। त्रि। असहमाने ॥

अमेधाः। त्रि। मूढे ॥

अमेध्यम्। न। पुरीषे ॥ अयज्ञार्हे। अशुचिमांसादौ ॥ त्रि। अपवित्रे। नमेध्यमितिविग्रहः ॥

अमेयः। त्रि। अपरिच्छेद्ये। इयानितिमातुमशक्ये ॥ नमेयः ॥

अमोघः। पुं। नदविशेषे ॥ त्रि। सफले। अव्यर्थे। परमेश्वरे ॥ सहिपूजितःस्तुतःसंस्मृतःसर्वंफलंददातिनवृथाकरोतीत्यमोघः ॥ नमोघः ॥

अमोघदृक्। त्रि। यथार्थवीर्ये ॥

अमोघा। स्त्री। हरीतक्याम् ॥ विडङ्गे। पाटलाद्वक्षे ॥

अम्नर्। I। } ग्रीघ्रे ॥ साम्प्रतिके ॥
अम्नस्। I। }

अम्बकम्। न। लोचने ॥ ताम्रे ॥ अम्बक'पितेतित्र्यम्बकेरामाश्रमः ॥

अम्बरम्। न। पतत्रिमेघसञ्चारप्रदेशब्दपरिसिद्धविद्याधरसञ्चारप्रदेशे। आकाशे ॥ स्वनामख्यातसुगन्धिद्रव्ये ॥ वस्त्रे ॥ कार्पासे ॥ अभ्रधातौ ॥ लग्नाद्दशमे ॥ अम्बते शब्दायते। अविशब्दे। भावेघञ। अम्बः शब्दः। तंराति। रातेःकः। अम्बरम् ॥ अम्बते अम्ब्यतेवा। अविशब्दे। बाहुलकाद्दरोवा ॥

अम्बरलेखि। न। अभ्रङ्कषे ॥

अम्बरीषः। पुं। मान्धातुस्तनये ॥ सूर्यवंशीयनाभागात्मजेपरमभागवते ॥ नरकभेदे। किशोरे। भास्करे ॥ विष्णौ। खण्डपरशौ ॥ आम्रातके ॥ अनुतापे ॥ न। रणे ॥ भ्राष्ट्रे। भर्जने ॥ पचन्तितस्मिन्नम्बरीषम्। निपातनात्साधु ॥ अम्ब्यतेऽनेना। अविशब्दे। अम्बरीषइतिसाधुः। मण्डकपाकभाजने ॥

अम्बष्ठः। पुं। देशभेदे ॥ विप्राद्विवाहितवैश्यासुते। ब्राह्मणाद्वैश्यकन्या

यामम्बष्ठोनामजायते । अयंचिकित्सावृत्तिर्वैद्यइतिख्यात. ॥ हस्तिपके ॥ कायस्थजातिविशेषे ॥ अम्बेतिष्ठति । ष्ठागतिनिवृत्तौ । सुपीतिकः । अम्बाम्बेतिषत्वम् ॥

अम्बष्ठकी । स्त्री । पाठायाम् । पटांडू इतिहिमगिरि प्रसिद्धलतायाम ॥

अम्बष्ठा । स्त्री । अम्ललोणाम् । चाङ्गेर्याम् ॥ यष्ठाम्बायाम् ॥ पाठायाम ॥ यूथिकायाम । जूहीतिख्यातपुष्पे ॥ ब्राह्मणाद्वैश्यायामुत्पन्नायाम् ॥ अम्बेव मातेवतिष्ठति । सुपिस्थइतिकः । अम्बाम्बेतिषत्वम् । ङ्यापोरितिह्रस्व ॥

अम्बष्ठिका । स्त्री । अम्बष्ठायाम् । पाठायाम् ॥ ब्राह्मण्याम् । वह्मनेटी इतिभाषा प्रसिद्धायाम् ॥

अम्बष्ठी । स्त्री । अम्बष्ठायाम ।

अम्बा । स्त्री । मातरि ॥ दुर्गायाम् ॥ नाट्योक्त्यापिमातरि ॥ पाण्डुराज्ञो-मातुः स्वसायाम् ॥ अम्बष्ठायाम् । यष्ठाम्बायाम् ॥ अम्ब्यते शब्द्यते । अविशब्दे । गुरोश्चहलइत्यः ॥

अम्बामख. । पुं । नवरात्रोत्सवे ॥

अम्बालिका । स्त्री । अम्बायाँ ॥ काशिराजस्यसुतायाम् । पाण्डुराज्ञो मातरि ॥

अम्बासुतः । पुं । गणेशे ॥

अम्बिका । स्त्री । पार्वत्याम् ॥ अम्बैवाम्बिका । जगन्मातृत्वात् ॥ मातरि ॥ धृतराष्ट्रजनन्याम् । काशिराजतनयायाम् ॥ जैनदेव्यन्तरे ॥ कटुक्याम् ॥ अम्बष्ठायाम् ॥

अम्बु । न । जले ॥ चतुर्थभवने ॥ ह्रीवेरे ॥ अम्बते । अविशब्दे । वाहुलकादुः ॥

अम्बुकण्टकः । पुं । कुम्भीरे ॥ शृङ्गाटके ॥

अम्बुकिरातः । पुं । कुम्भीरे ॥ इतित्रिकाण्डशेष. ॥

अम्बुकीश. । पुं । हूसइतिप्रसिद्धे जलजन्तुविशेषे । शिशुमारे ॥ इतिहेमचन्द्र. ॥

अम्बुकूर्मः पुं । शिशुमारे ॥ इतिहेमचन्द्रः

अम्बुकेशरः । पुं । छोलङ्गवृक्षे ॥ इतिरत्नमाला ॥

अम्बुचामरम् । न । शैवले ॥ इतिजटाधरः ॥

अम्बुजः । पुं । हिज्जले । निचुले ॥ न । कमले । वज्रे ॥ शङ्खे ॥ अम्बुनिजात. । जनीप्रादुर्भावे । सप्तम्यां जनेर्डः ॥

अम्बुजन्म । न । पद्मे ॥ इतिराजनिर्घण्टः ॥ त्रि । जलोद्भवे ॥

अम्बुतालः । पुं । शैवाले ॥ इतित्रिकाण्डशेषः ॥

अम्बुदः । पुं । मेघे ॥ मुस्तायाम् ॥ अम्बुददाति । डुदाञ् । कः ॥

अम्बुधरः । पुं । मुस्तके ॥ मेघे ॥

अम्बुधिः । पुं । पारावारे ॥ अम्बूनिधीयन्तेऽत्र । डुधाञ् । कर्मण्यधिकरणे चेतिकिः ॥

अम्बुधिस्रवा । स्त्री । गृहकन्यायाम् ॥

अम्बुपः । पुं । चक्रमर्दे ॥ वरुणे ॥ शतभिषाख्येनक्षत्रे ॥

अम्बुपतिः । पुं । वरुणे ॥

अम्बुपत्रा । स्त्री । उच्चटायाम् ॥

अम्बुपर्णी । स्त्री । धूम्रन्याम् ॥

अम्बुप्रसादः । पुं । कतकवृक्षे ॥

अम्बुप्रसादनम् । न । कतके । निर्मली इतिख्याते फले ॥

अम्बुमायम् । न । अनूपे ॥ अम्बु मायंयत्र ॥

अम्बुभृत् । पुं । समुद्रे ॥ मेघे ॥ मुस्तके ॥ अम्बुबिभर्त्ति । डुभृञ् धारणपोषणयोः । क्विप्तुकौ ॥

अम्बुमान् । पुं । कच्छे ॥

अम्बुमात्रजः । पुं । शम्बूके ॥ अम्बुमात्रे जायते जनी० । डः ॥

अम्बुरः । पुं । द्वाराधःकाष्ठे । गोवराट् इतिगौडभाषा प्रसिद्धे ॥ इतिहेमचन्द्रः ॥

अम्बुरुहम् । न । कमले ॥ अम्बुनि रोहति । रुहे: कः ॥

अम्बुरुहा । स्त्री । स्थलपद्मिन्याम् ॥

अम्बुरुहिणी । स्त्री । नलिन्याम् ॥

अम्बुवाची । स्त्री । रजस्वलायाभूमौ ॥ यथा । यद्वारे यत्काले मिथुनसङ्क्रमणं भूतं तद्वाराभ्यन्तरे तावत्कालावधिविशत्यादि दण्डाधिकदिनत्रयमम्बुवाची । साचार्द्रानक्षत्राद्यपादावच्छेदेनतिष्ठति । तस्यदिनस्यनिषिद्धत्वमुक्तं ज्योतिःशास्त्रे । यथा । मृगशिरसिनिवृत्तेरौद्रपादेम्बुवाचीभवतिऋतुमतीखलुपृथ्वीवर्ज्जयेत् त्रीण्यहानि । यदिवपतिकृषाणः क्षेत्रमासाद्यबीजं न भवतिफलभागी शस्यचाण्डालपाकः ॥ नस्वाध्यायोवषट्कारोनदेवपितृपूजनम् । नापिपाठोवीजवापोनवाभूखननादिकमित्यादि । विशेषः परिशिष्टे ॥ तत्रसर्पभयोपशमनाय दुग्धंपेयम् । यथोक्तं ज्योतिषे । रजोयुक्त्याम्बुवाचीचरौद्राद्यपादगेरवौ । नास्यांपाठोवीजवापोनाश्नीदुग्धपानतइति ॥ रजोयुक्त्या ऋतुमतीपृथ्वीत्यर्थः ॥

अम्बुवासिनी । स्त्री । पाटलौ ॥

अम्बुवासी । स्त्री । पाटलावृक्षे ॥

अम्बुवाहः । पुं । अम्बुदे ॥ अम्बुवहति । वह० । कर्मण्यण् ॥ मुस्तके ॥

अम्बुवेतसः । पुं । जलवेतसे ॥ अम्बुनिजातो वेतसः । शाकपार्थिवादिः ।

अम्बुशिरीषिका । स्त्री । शिरीषिकायाम् । जलशिरीषे ॥

अम्बुसंरोधः । पुं । जलधौ ॥ अम्बुसंरुध्यतेऽनेन ॥

अम्बुसर्पिणी । स्त्री । जलौकायाम् ॥

अम्बूकृतम् । त्रि । सनिष्ठ्यूवे । श्लेष्मकणनिर्गमसहितवचसि ॥ अम्बुशब्द उपचारात्तदिति । अनम्बु अम्बु अकारि । च्विः । च्वौचेतिदीर्घः । क्तः ॥

अम्ब्लः । पुं । अम्लरसे ॥ इत्युणादिकोषः । अम्बते । अविशब्दे । शुक्यम्बिभ्यः क्लः ॥

अम्भः । न । जले ॥ आप्नोति आप्यते वा । आप्लृव्याप्तौ । उदकेनुम् भौचेतिह्रस्वोभान्तादेशो नुमागमश्च ॥ अम्भतेवा । अभिशब्दे । असुन् ॥ देवे ॥ मनुष्ये ॥ पितरि ॥ असुरे ॥ तानि ह वा एतानि चत्वार्यम्भांसि देवा मनुष्याःपितरोऽसुरा इतिश्रुतेः ॥ वाले । ह्रीवेरे ॥ लग्नाच्चतुर्थराशौ ॥ नवविधतुष्टिषु प्रकृत्याख्यातुष्टि राध्यात्मिका अम्भउच्यते । यथा कस्यचिदुपदेशः विवेकसाक्षात्कारोऽपि प्रकृति परिणामभेदः तञ्चप्रकृतिरेवकरोति इतिकृतं तेध्यानाभ्यासेन तस्मादेवमेवास्तु वत्सेतियेयमुपदिष्टस्य । शिष्यस्यप्रकृतौतुष्टिःसाप्रकृत्याख्याअम्भउच्यते ॥

अम्भःसारम् । न । }
अम्भस्सारम् । न । } मुक्तायाम ॥ इतिराजनिर्घण्टः ॥

अम्भःसूः । पुं । }
अम्भस्सूः । पुं । } धूमे ॥ इतिहेमचन्द्रः ॥

अम्भोजम् । न । अम्बुजे ॥ पुं । चन्द्रमसि ॥ त्रि । जलोद्भवे ॥ अम्भसिजः । जनी० । सप्तम्याञ्जनेर्डः ॥

अम्भोजखण्डम् । न । अम्भोजानां समूहे ॥ कमलादिभ्यःखण्डः ॥

अम्भोजन्म । न । कमले ॥

अम्भोजयोनिः । पुं । वेधसि ॥ अम्भोजं योनिः प्रादुर्भावस्थानमस्य । नारायणनाभिकमलजत्वात् ॥

अम्भोजिनी । स्त्री । पद्मसमूहे । नलिन्याम् ॥ पद्मवतिदेशे ॥ अम्भोजान्यसन्त्यत्र । पुष्करादिभ्यादिनिः ॥

अम्भोदः । पुं । जलदे ॥ मुस्तके ॥ अम्भोददाति । दा० । कः ॥

अम्भोधरः । पुं । अम्बुधौ ॥ मेघे ॥ मुस्तके ॥ धरति ॥ धृञ्धारणे ॥ अच् ॥ अ

म्बसांधरः ॥

अम्भोधिः । पुं । सिन्धौ । समुद्रे ॥ अम्भांसिधीयंतेऽत्र । धाञः कर्मण्यधिकरणेचेति किः ॥ जलाशये ॥

अम्भोधिवल्लभः । पुं । प्रवाले ॥ इतिराजनिर्घण्ट ॥

अम्भोनिधिः । पुं । अब्धौ । समुद्रे ॥ अंभांसि निधीयंतेऽस्मिन् । कर्मण्यधिकरणेचेति धाञः किः ॥ अम्भसांनिधिर्वा ॥ हरौ ॥ अम्भांसि देवादयो निधीयन्ते ऽस्मिन्निति । देवमनुष्य पितृसुरादेवादयः ॥

अम्भोरुहम् । न । अम्बुजे ॥ अम्भसिरोहति । रुहप्रादुर्भावे । इगुपधेतिकः ॥

अम्मयम् । त्रि । अम्बुमये । आप्ये । जलविकारे फेनादौ ॥ अपांविकारः । एकाचोनित्यमितिमयट् । स्त्रियामम्मयी ॥

अम्रः । पुं । आम्रवृक्षे ॥ न । आम्रफले ॥ इतिशब्दरत्नावली ॥

अम्रातः । पुं । आम्रातके ॥

अम्रातकः । पुं । आम्रातके । अम्बाडा इति ख्याते ॥ अकजमतति । अतसातत्यगमने कृञादिभ्योवुन् । रलयोरैक्यम् ॥

अम्लः । पुं । रसान्तरे । खट्टा इतिभाषा ॥ तोयाग्निगुणबाहुल्यादम्लइतिश्रुतः ॥ अम्लगुणायथा । अम्लोग्राह्योग्नि-वह्निःशीतोरुच्यःपित्तकफास्रदः । विबन्धानाहदृष्टिघ्नो दन्ताविभूनिक्लेचनइति ॥ अम्लवेतसे ॥ इतिराजनिर्घण्टः ॥ न । तक्रे ॥ अम्यतेशब्दयतेभोक्तृभिः । अमगत्यादिषु । मूशक्यम्बिभ्य. क्लः इतिबाहुलकादमे.क्लः ॥ त्रि । अम्लरसवति ॥ अर्शआद्यच् ॥

अम्लक' । पुं । लकुचवृक्षे ॥ इतिशब्दरत्नावली ॥

अम्लकाण्डम् । न । लवणतृणे ॥

अम्लकेशर' । पुं । मातुलुङ्गे ॥ अम्ला. केशरा' अस्य ॥

अम्लचूड. । पुं । अम्लद्रव्यविशेषे । शाकाम्ले । चिञ्चासारे ॥ इतिराजनिर्घण्ट. ॥

अम्लजम्बीरः । पुं । अम्लनिम्बूके ॥

अम्लद्रवः । पुं । वीजपूरादिरसे ॥

अम्लनायकः । पुं । अम्लवेतसे ॥

अम्लनिशा । स्त्री । शठ्याम् ॥

अम्लपञ्चफलम् । न । अम्लरसयुक्तपञ्चप्रकारफले ॥ तद्यथा । कोलम् १ । दाडिमम् २ । वृक्षाम्लम् ३ । चुक्रिका ४ । अम्लवेतसमिति ५ ॥ मतान्तरेतु । जम्बीरम् १ नारङ्गम् २ अम्लवेतसम् ३ तिन्तिडीकम् ४ वीजपूरमिति ५ राजनिर्घण्टः

अम्लपत्रः । पु । अश्मन्तकवृक्षे ।

अम्लपत्री । स्त्री । क्षुद्राम्लिकायाम् । पलाशीलतायाम् ।

अम्लपनसः । पुं । लिकुचे । अम्लश्चासौ पनसश्च ॥

अम्लपूरम् । न । वृक्षाम्ले ।

अम्लफलम् । न । अम्लो रू०प्र० वृक्षाम्ले ॥ पुं । आम्रवृक्षे ॥

अम्लभेदनः । पुं । अम्लवेतसे ।

अम्लरुहा । स्त्री । मालवदेशजनागवल्लीप्रभेदे ॥

अम्ललोणिका । स्त्री । चाङ्गेर्याम् ॥

अम्लवती । स्त्री । क्षुद्राम्लिकायाम् । चाङ्गेर्याम् ।

अम्लवर्गः । पुं । आम्रादिगणे ॥ यथा । आम्रमाम्रातकं धात्री लकुचं च कपित्थकम् । नारङ्गं द्विविधा जम्बूः करमर्दं प्रियालकम् । दाडिमं प्रावतीद्राक्षादिबदरं तूदकम् । बीजपूरं च जम्बीरं निम्बूकं चाम्लवेतसम् । वृक्षाम्लं हरिमन्थं च चाङ्गेरी त्वम्लवर्गकः । निम्बूकं दाडिमं धात्रीफलमम्लं प्रकाड्यते । प्रदद्यादम्लसात्म्याय काञ्जिकं वा पुरातनमिति । ज्वराधिकारस्थोऽयं श्लोकः ॥

अम्लवल्ली । स्त्री । त्रिपर्णिकानामकन्दविशेषे ।

अम्लवाटिका । स्त्री । नागवल्लीभेदे ।

अम्लवातकः । पुं । आम्रातके ।

अम्लवास्तूकम् । न । चुक्रे । चूका इति प्रसिद्धशाके ।

अम्लबीजम् । न । वृक्षाम्ले ।

अम्लवृक्षम् । न । वृक्षाम्ले । इमलीति प्रसिद्धवृक्षे ।

अम्लवेतसः । पुं । स्वनामख्यातवृक्षे । सहस्रवेधिनि । चुक्रे । गुणा यथा । अम्लवेतसमत्यम्लं भेदनं लघुदीपनम् । हृद्रोगशूलगुल्मघ्नं पित्तलोहितदूषणम् । रूक्षं विण्मूत्रदोषघ्नं प्लीहोदावर्तनाशनम् । हिक्कानाहारुचिश्वासकासाजीर्णवमिप्रणुत् । कफवातामयध्वंसि च्छागमांसद्रवत्वकृत् । चणकाम्लगुणं चैवं लोहसूचीद्रवत्वकृदिति ॥ अम्लश्चासौ वेतसश्चेन प्रत्वात् ॥

अम्लशाकः । पुं । अम्लचूडे । न । चुक्रे ॥ वृक्षाम्ले ।

अम्लसारः । पुं । अम्लवेतसे । निम्बूके ॥ हिन्ताले । न । काञ्जिके ॥

अम्लहरिद्रा । स्त्री । शट्याम् । इति राजनिर्घण्टः ।

अम्ला । स्त्री । चिञ्चायाम् ।

अम्लाङ्कुशः । पुं । अम्लवेतसे ।

अम्लातकः । पुं । अम्लादने ।

अम्लादनः । पुं । कुरण्टके । अम्लाने ॥ पीयावांसा इतिप्रसिद्धे । वाणपुष्प इतिगौडेषु विख्याते ॥ गुणा यथा । अम्लादनः कषायोष्णः स्निग्धः स्वादुस्तिक्तकइति ॥

अम्लानः । पुं । महासहायाम् । कठसरय्याइतिख्याते ॥ त्रि । निर्मले ॥ न म्लायतिस्म । म्लै० । गत्यर्थाकर्मकेतिक्तः । संयोगादेरातोधातोर्यण्वत इतिनिष्ठानत्वम् ॥

अम्लानिनी । स्त्री । पद्मिन्याम् । पद्मसमूहे ॥

अम्लिका । स्त्री । चिञ्चायाम् ॥ अस्यागुणास्तु ॥ अम्लिकामागुरुर्वातहरीपित्तकफास्रकृत । पक्वातु दीपनीरूक्षासरोष्णाकफवातनुत् ॥ अम्लिकायाः फलंपक्वं मर्द्दितं वारिणादृढम् । शर्करामरिचोन्मिश्रंलवङ्गेन्दुसुवासितम् ॥ अम्लिकाफलसम्भूतंपानकंवातनाशनम । पित्तश्लेष्मकरंकिंचित्सुरुच्यंवह्निबोधकमिति॥अम्लोद्गारे । चाङ्गेरिकायाम् ॥ पलाशीलतायाम् ॥ श्वेताम्लिकायाम् ॥ अम्लोरसोऽस्याअस्ति । अतइनिठनाविति ठन् ॥

अम्लिकावटकः । पुं । झोरीवराइतिलोके । विधिर्यथा । अम्लिकास्वेदयित्वातुजलेनसम्यमर्द्दयेत् । तन्नीरे कृतसंस्कारे वटकान्मज्जयेज्जनः ॥ अम्लिकावटकास्ते तुरुच्यावह्निप्रदीपनाः । वटकस्यगुणैः पूर्वैरेतेपिचसमन्विताः इतिभावप्रकाशः ॥

अम्ली । स्त्री । चाङ्गेय्याम् ।

अम्लीका । स्त्री । तिन्तिड्याम् ॥

अम्लोटकः । पुं । अम्लकुचाइ इति गौडदेशभाषाप्रसिद्धे अश्मन्तकवृक्षे ॥ इतिरत्नमाला ॥

अयः । पुं । शुभावहविधौ । प्राक्तनशुभकर्मणि । कल्याणप्रापकेदैवे ॥ एत्यनेनसुखम् । इण्गतौ । पुंसि संज्ञायामितिघः ॥ पाशकस्यगमने ॥ कस्मिंश्चिद्भागे ॥ द्यूतकृतां प्रदक्षिणगमने ॥ अयतेः कर्त्तरि पचाद्यच् ॥

अयःपानम् । न । नरकविशेषे ॥

अयःप्रतिमा । स्त्री । सूर्म्याम् । अयसः प्रतिमा ॥

अयःशूलम् । न ।तीक्ष्णउपाये ॥

अयक्ष्मः । पुं । दैवादियक्ष्मभिन्ने ॥ त्रि । यक्ष्मरहिते ॥

अयज्ञियः । त्रि । यज्ञानर्हे ॥ पुं । माषे ॥

अयत्न' । त्रि । चेष्टाशून्ये ॥

अयथा । ।। उचितस्यान्यथात्वे । मिथ्यार्थे ॥

अयथार्थानुभवः । पुं । तदभाववतित

त्प्रकारकानुभवे ॥ सचसंशयविपर्ययतर्कभेदात्त्रिविध. ॥ अयथार्थश्चासावनुभवश्च ॥ नयथार्थानुभवोवा ॥
अयथार्थस्मृतिः । स्त्री । अप्रमाजन्यायांस्मृतौ ॥ अयथार्था चासौस्मृतिश्च ॥
अयनम् । न । पथि ॥ अयन्ते ईयन्तेवाऽनेन । करणेति ल्युट् युजवा ॥ भानोरुदग्दक्षिणतोगतौ ॥ यथा । मृगकर्कटसङ्क्रान्तो । द्वे उदग्दक्षिणायनेइति॥ अपिच । युमणिसङ्क्रमतो मृगकर्किणोरयनके भवतइति ॥ अयतेऽर्कोऽनेन । अयगतौ । ल्युट् । क्षुतुयये ॥ यथा । सौरर्त्तुनितयं प्रदिष्टमयनमिति ॥ अयते यात्यनेन क्षुतुत्रयेणसूर्योदक्षिणामुत्तरांवेति ॥ समरसमारंभकाले योधानां वृथा प्रथानं युद्धभूमौपूर्वा पराद्दिक्षिणविभागेनावस्थिति स्थानानि यानि नियम्यन्ते तेषु।मोरचाइतीतरभाषा प्रसिद्धेषु ॥ व्यूहप्रवेशमार्गे॥ गतौ ॥ आश्रये ॥ स्थाने ॥ गेहे ॥ शास्त्रे ॥ यथा । ज्योतिषामयनंनेत्रमिति ॥
अयनांशः । पुं । सूर्यगतिविशेषस्य भागे ॥ यथाहकालिदासः । शाक. शराभ्भोधियुगोनितोहृतोमानंखतर्कैरयनांशकाः स्मृताइति ॥

अयन्त्रित' । त्रि । अनर्गले ॥ नयन्त्रित. ॥
अयवान् । त्रि । भाग्यवति ॥ मतुप् ॥
अयशः । न । अधर्मनिमित्ताया' लोकनिन्दाया' प्रसिद्धौ । अकीर्त्तौ ॥ नयशः ॥
अयः । न । लोहे ॥ एति अयत्विा । इणगतौ । असुन् ॥
अयस्कान्त' । पुं । चुम्बकाश्मनि ॥ अयः कान्तोऽस्य ॥ कान्तीसार इतिख्याते- कान्तलोहे ॥ सचतुर्विधः । भ्रामकचुम्बकरोमकस्वेदकभेदात् ॥ एते रसायने उत्तरोत्तरंगुणिनः । क्रमेण दार्ढ्याङ्गकान्तिकार्श्यनीरोगदायिनइतिराजनिर्घण्टः ॥
अयस्कारः । पुं । लोहकारे ॥ अयः करोति । डुकृञ करणे । कर्मण्यण् ॥
अयाचितम् । न । अमृतकृतौ ॥ यथा । ऋतमुञ्छशिलंप्रोक्तममृतस्यादयाचितमितिमनुः ॥ त्रि । याञ्चांविनालब्धेवस्तुनि । अनर्थिते ॥ पुं । मुनिभेदे । उपवर्षे ॥ व्रतविशेषे ॥ नयाचितम् ॥
अयाज्यः । त्रि । व्रात्ये ॥ नयाज्यः ॥
अयानम् । न । स्वभावे ॥ इतिहारावली ॥ अगमने ॥
अयानयम् । न । द्यूतिनांस्खलविशेषे॥ तेषांगतिविशेषे ॥ अयसव्ध्यिऽनतं-

नय. ॥

अयानयीनः । पुं । शारे । अक्षोपकरणे ॥ अयानयंस्थलविशेषंनेतव्यः । अनुपदसर्वान्नायानयमित्यादिनाख ॥ अत्रेयंद्यूतशास्त्रस्यमर्यादा । चतस्रोवीथयः प्रत्येकंद्वादशकोष्ठोपेताः । शारास्तुत्रिंशत् । तेच एकैकेनकितवेनपंचदशस्ववामपार्श्वस्थ प्रथमकोष्ठपर्यंतंप्रदक्षिणप्रसव्यगतिभ्यांनेयाः । सर्वेष्वायानयीनाः । ससहायस्यशारस्यपरैर्नाक्रम्यते पदम् । असहायस्तु शारेण परकीयेणबाध्यते इत्यादि तच्छास्त्राद्बोध्यम् ॥

अयाः । पुं । वह्नौ ॥ एति । इण्० । आसि. ॥

अयि । ।। प्रश्ने ॥ अनुनये ॥ सम्बोधने ॥ अनुरागे ॥ ईयते अय्यतेवा । इः इन्वा ॥

अयुक्छदः । पुं । सप्तपर्णवृक्षे ॥

अयुक्त । त्रि । अजितचित्ते । सर्वदाविषयापहृतचित्तत्वेन कर्त्तव्येष्वनवहिते ॥ असंचिते ॥ अमिश्रिते ॥ न युक्तः ॥

अयुक्तम् । । । अनर्थे ॥

अयुग्मः । पुं । विषमे ॥

अयुग्मच्छदः । पुं । सप्तपर्णवृक्षे ॥ अयुग्माः छदायस्य ॥

अयुतः । त्रि । असंयुक्ते । अयुक्ते ॥ न । दशसहस्रे १०००० ॥ नयुतम् ॥

अयुतसिद्धौ । पुं । ययोर्द्वयोर्मध्ये एकमपराश्रितमेवतिष्ठते तावयुतसिद्धौ ॥ यथा । अवयवावयविनौ गुणगुणिनौ क्रियाक्रियावन्तौ जातिव्यक्ती विशेषनित्यद्रव्येचेति ॥

अये । ।। क्रोधे ॥ विषादे ॥ सम्भ्रमे ॥ स्मरणे ॥ सम्बुद्धौ ॥

अयेयः । त्रि । अयातव्ये। यान विनैव साध्ये ॥ यातुंयोग्य । या० । अचोयत् । ईयति । गुणः । नयेयः ॥

अयोगः । पुं । विधुरे ॥ कूटे ॥ विश्लेषे ॥ कठिनोद्यमे ॥ वमनविरेचनादीनां प्रतिलोमप्रवृत्तौ अल्पप्रवृत्तौच ॥ तदुक्तं वैद्यके । योगःसम्यक्प्रवृत्तिःस्या दितियोगोतिवर्त्तनम् । अयोगः प्रातिलोम्येननचाल्पंवाप्रवर्त्तनमिति ॥ नयोगः ॥

अयोगव । पुं । आयोगवे । शूद्राद्वैश्यकन्यायामुत्पन्ने ॥ इतिजटाधरः ॥

अयोगुडः । पुं । लौहगुलिकायाम् । गोली इतिभाषा प्रसिद्धायाम् ॥

अयोग्रम । न । मुसले ॥ अयोऽग्रेऽस्य ॥

अयोग्रकम् । न । मुसले ॥

अयोघनः । पुं । लौहपुञ्जे । हथौडा इत्यादि भाषाप्रसिद्धे लौहमुद्गरे ॥ अ

योऽन्यस्तेऽनेन । घन० । करणेऽयो विद्रुध्धिस्त्वप् घनादेशश्च ॥

अयोध्या । स्त्री । सरयूतीरे देशविशेषे नगर्याम् । साकेतपुर्य्याम् । उत्तर कोशलायाम ॥ त्रि । युद्धानर्हे ॥

अयोनिजः । पुं । हरौ ॥ योनौ योनि पदलक्षितायां जनन्यां न जायते । जनोप्रादुर्भावे । सप्तम्यां जनेर्डः ॥ स्त्री । सीतायाम् । जानक्याम् ॥

अयोमलम् । न । मण्डूरे । लौहकिट्टे ॥

अयोमुखः । पुं । असुरविशेषे ॥

अरम् । न । शीघ्रे ॥ चक्राङ्गे । चक्रस्य नाभिनेम्योरन्तरालस्थकाष्ठे ॥ ऋच्छति इयर्त्ति वा । ऋच्छगत्यादौ । ऋ हतौ वा । पचाद्यच् । शीघ्रार्थे क्रियाविशेषणत्वादसत्वे वर्त्तमानो यं क्लीबः द्रव्यगामी तु त्रिलिङ्गः ॥ ब्रह्मलोकस्थेसमुद्रोपमे सरसि ॥ जिनानां कालचक्रस्य द्वादशांशे । स तु अवसर्पिण्याः जिनोगः ॥ जिनानामष्टादशतीर्थंकरे ॥ त्रि । शीघ्रगे ॥

अरकः । पुं । शैवले ॥ पर्पटे ॥

अरग्वधः पुं । राजवृक्षे ॥ इत्यमरटीकायांभरतः ॥

अरघट्टः । पुं । महाकूपे ॥

अरघट्टकः । पुं । घटीयन्त्रे । पादावर्त्ते । महाकूपे ॥

अरजम् । त्रि । निर्मले ॥ नविद्यते रजो रेणुर्यस्मिन् । रजोगुणरहिते ॥

अरजाः । स्त्री । नग्निकायाम् । अनागतार्त्तवायाम् । कुमार्य्याम् । त्रि । रजोगुणरहिते ॥

अरणम् । न । शरणे ॥

अरणिः । पुं । वह्निमन्थे । गणिकारिकावृक्षे । सूर्य्ये । इतिकाशीखण्डम् ॥ पुं । स्त्री । निर्मन्थ्यदारुणि ॥ ऋच्छति । ऋगति प्रापणयोः । अर्त्ति सृधृधमीत्यनिः ॥

अरणिकः । पुं । श्रोपर्णे । अग्निमन्थे ॥

अरणी । स्त्री । अरण्याम् ॥

अरणीकेतुः । पुं । अग्निमन्थवृक्षे ॥

अरणीसुतः । पुं । अग्नौ ॥

अरण्यम् । न । वने ॥ स्त्रीजनासङ्कीर्णाश्रमे ॥ दण्डकारण्यादिनवसु ॥ यथा । दण्डकंसैन्धवारण्यंजम्बूमार्गञ्च पुष्करम् । उत्पलावर्त्तकारण्यं नैमिषंकुरुजाङ्गलम् । हिमवानर्बुदश्चैवनवारण्यंविमुक्तिदमितिवराहपुराणम् ॥ अर्य्यते मृगैः । ऋगतौ । अर्त्तेर्निश्चेत्यन्यः ॥ पुं । कट्फलवृक्षे इति शब्दचन्द्रिका ॥

अरण्यकदली । स्त्री । गिरिकदल्याम् ॥

अरण्यकार्पासी । स्त्री । वनकार्पास्याम् । भारद्वाज्याम् ॥ इयंहिमाकृत्या

वृणयत्रवस्तनामिनीति राजनिघं-ण्टः ।

अरण्यकुलत्थिका । स्त्री । कुलत्थायाम् । वनकुलथी इतिभाषा ।

अरण्यकुसुम्भः । पुं । वनकुसुम्भे । अग्निसम्भवे । कौसुम्भे ॥ पाकेकटु,श्लेष्मनाशी जठराग्निविवृद्धिकृदित्यस्यगुणाः ।

अरण्यघोली । स्त्री । पत्रशाकविशेषे । वनघोल्याम् ।

अरण्यचटकः । पुं । धूसरे । वनचटके ॥

अरण्यजार्द्रका । स्त्री । वनार्द्रकायाम् । ऐन्द्रे । वन अद्रक इतिभाषा ।

अरण्यजीरः । पुं । वनजीरे ।

अरण्यधान्यम् । न । नीवारे ।

अरण्यमक्षिका । स्त्री । दंशे । अरण्यस्यमक्षिका ।

अरण्यमुद्गः । पुं । मकुष्ठे ।

अरण्यवायसः । पुं । द्रोणकाके ।

अरण्यवासिनी । स्त्री । अत्यम्लपर्णीलतायाम् ॥

अरण्यवास्तूकः । पुं । कुणञ्जरे ॥

अरण्यशालिः । पुं । नीवारे । वनधान्ये ॥

अरण्यशूरणः । पुं । वनशूरणे ॥

अरण्यश्वा । पुं । वृके ॥

अरण्यषष्ठी । स्त्री । ज्येष्ठशुक्लषष्ठ्याम् । यथा । ज्येष्ठेमासिसिते पक्षेषष्ठी चारण्यसंज्ञिता । व्यजनैककरास्त

स्यामटन्तिविपिनेस्त्रियः । तांविन्ध्यवासिनींस्कन्दषष्ठीमाराधयन्तिच । कन्दमूलफलाहाराग्लभन्तेसन्ततिंशुभाम् ॥ कन्दंशूरणादि । तदितरन्मूलम् । इतिराजमार्त्तण्डः ॥

अरण्यानी । स्त्री । महावने । महद्अरण्यमित्यर्थेइन्द्रवरुणेतिसूत्रस्थेन हिमारण्ययोर्महत्त्वइतिवार्त्तिकेनाऽरण्यशब्दस्यनुगागमस्ततोङीष् ।

अरण्यायनम् । न । अरण्यवासे ॥

अरतत्रपः । पुं । शुनि । वक्रपुच्छे ॥

अरतिः । पुं । क्रुधि ॥ स्त्री । अनवस्थितचित्तत्वे । क्रोधाभावे । रतिविरहे । उद्वेगे । इष्टवियोगान्मनआकुलीभावे । यथा । स्वाभीष्टवस्त्वलाभेन चेतसोयाऽनवस्थितिः । अरतिःसेति । त्रि । रतिहीने । ऋच्छति । ऋ० । वहिवस्यर्त्तिभ्यश्चिदित्यतिः । अर्त्तेश्चेत्यतिर्वा ।

अरत्निः । पुं । सप्रकोष्ठतताङ्गुलिकरे । विस्तृतकनिष्ठवद्धमुष्टिहस्तपरिमाणे । कफोणौ । रत्निभिन्नः । नञ्समासः । यदा । ऋतन्यञ्जीत्यर्त्तेः कत्निच् । बद्धमुष्टिकरोऽरत्निः सोरत्निः प्रसृताङ्गुलिः । सहस्तइत्यर्थः ।

अरन्धनम् । न । वसीडा इतिप्रसिद्धे पाकाभावे । यथा । कर्काक्रमणात

सिंहाह्वे सिंहाख्यं सिंहकन्ययोरि-
त्याचारमार्त्तण्ड. ॥

अरन्धः । त्रि । निविडे ॥

अरपाः । त्रि । अपापे ॥ नविद्यते रपः
पापंयस्य ॥

अरम् । ा । असमर्थे ॥ अलमित्यव्ययस्य
वाल्मूलेत्यादिना पक्षे रेफः ॥ अ-
ल्पे ॥

अररम् । त्रि । छदे ॥ कपाटे ॥ इयर्त्ति ।
अर्त्तिकमीत्यरन् ॥ अपिधाने ॥

अररिः । पुं । न । कपाटे ॥ ऋच्छति
। विच् । अर ऋच्छति । सर्वधातुभ्यइ
तीनिः ॥

अररी । स्त्री । कपाट्याम् ॥ इयर्त्ति ।
ऋगतौ । अर्त्तिकमीत्यरन् । गौ
रादिङीष् ॥

अररुः । पुं । अलङ्कारे ॥ शत्रौ ॥ ऋच्छ
ति अर्यतेवा । ऋगतिप्रापणयोः ।
अर्त्तेररुः ॥

अररे । ा । आशुसंबुद्धौ । त्वरान्वितस
म्बोधने । इतिशब्दरत्नावली ॥

अरलुः । पुं । श्योनाकवृक्षे ॥ इयर्त्ति ।
ऋगतौ । अर्त्तेररुः । कपिलकादिः ॥

अरविन्दम् । न । पद्मे ॥ अराकाराणि
दलानिसन्त्यस्याद्दराः तान्विन्दति
लभतइत्यर्थे गवादिषुविन्देः संज्ञाया
मिति कर्मण्यणो वाधकःशः । शेमु
चादीनामितिनुम् । अरंशीघ्रंलिप्सा
विन्दतिवा ॥ सारसपक्षिणि ॥ नीलो
त्पले ॥ रक्तकमले । ताम्रे ॥ इतिराज
निर्घण्टः ॥

अरविन्दिनी । स्त्री । नलिन्याम् ॥ पद्म
खण्डे ॥ तडागे ॥ अरविन्दानि सन्त्य
त्र । पुष्करादिस्वादिनिः । ङीप् ॥

अरसिकः । त्रि । अरसज्ञे । अविदग्धे ॥
यथा । अरसिकेषु रसस्यनिवेदनं
शिरसि मालिख मालिख मालिखे
त्युद्भटः ॥

अराजकः । त्रि । राजशून्यदेशादौ ॥
यथा । चौरप्रायं जनपदं हीनसत्त्व
मराजकमितिश्रीभागवतम् ॥ अरा
जकेहिलोकेऽस्मिन् सर्वतोविद्रुते-
यात् । रक्षार्थमस्यसर्वस्यराजानम
सृजत् प्रभुरितिमनुः ॥ ।

अरातिः । पुं । अरौ ॥ नरातिसुखम् ॥
रादाने । क्तिच् तिवौ ॥

अरालः । पुं । सर्ज्जरसे ॥ समदहस्तिनि
॥ त्रि । कुटिले ॥ ऋच्छति । ऋगतौ
। विच् अर् । अरमालाति । मूलवि
भुजादित्वात्कः ॥ अराः आला
तिवा ॥ नरातिदुःखम् । वाहुलका
त्क्वा ॥

अराला । स्त्री । वेश्यायाम् ॥

अरिः । पुं । शत्रौ । स्वकृतापकारमन-

प्रेक्ष्य स्वभावात् क्रौर्येणामकर्त्तरि। अरेर्गुणा यथा। मामकुलीनंशूर-न्वदत्तंदातारमेवच। कृतघ्नधृतिम-न्तंचकष्टमाहुररिंबुधा इति॥ षड्ग्र-न्हे। षट्सु॥ रथाङ्गे। चक्रे॥ खदिर-प्रभेदे। खदिरपत्रिकायाम्॥ इयर्त्ति विरोधम्। ऋगतौ। अच इः।

अरित्रम्। न। कर्णे। केनिपातके॥ ऋच्छत्यनेन। ऋगतौ। अर्त्ति लूधू इतिइत्रः।

अरिन्दमः। पुं। पराभिभावके॥ अरिं दाम्यतीति विग्रहे संज्ञायां भृतृवृजि-धारिसहितपिदम इत्यनेनदाम्यतेः खचि पूर्वपदस्याअन्तश्चखोमुमाग-मः॥ अरीन्कामादीन् दमयतीति वा॥

अरिमर्दः। पुं। कासमर्दे॥

अरिमेदः। पुं। इरिमेदे। विट्खदिरे॥ अरिरिवमेदः स्नेहोऽस्य॥ अयंक-षायउष्णस्तिक्तोभूतविनाशनः॥ आथा-तिसारकासविषवैसर्पनाशीचेतिरा-जनिर्घण्टे नरसिंहकोशः॥

अरिवा। स्त्री। मात्राष्टकभेदे॥ यथा। छन्दसिषोडशकलेविरामिनि प्र-तिपदमन्त्ययमकविलासिनि। अरि-वानामपयोधरधारिणि शेषेनियत-लघुद्वयधारिणि॥ यथा। किंकीना-

शपाशधरगर्जसिमामुपगम्यहासभ-रमर्जसि। हरिचरणंशरणं नहिप-श्यसियन्नामस्मरणादपिनश्यसीति॥

अरिष। पुं। अपानमांसजेरोगे। धा-राप्रवर्षे॥

अरिषडष्टकम्। न। विवाहाद्युपयोगि-नि गणनाविशेषे॥ यथा। मकरःक-र्किकुलरिपुणा कन्यामेषेणसह झ-षस्तुलया। कर्किघटौ वृषधनुषी वृश्चिकमिथुनौषडष्टविधाविति॥

अरिषड्वर्गः। पुं। कामक्रोधलोभमोह-मदमात्सर्येषु॥ षण्णांवर्ग. षड्वर्गः। अरीणामन्तःशत्रूणांषड्वर्गः॥ यथा। इयानावसरंकिंचित्कामादीनाम-नागपि। आसुसेराज्ञतेःकार्श्चनवेद-दान्तचिन्तयेत्युपदेशः॥

अरिष्टः। पुं। लशुने। निम्बे॥ लङ्का-निकटवर्त्तिनि पर्वतविशेषे॥ काके॥ नरिष्टमस्य॥ कङ्के। फेनिलद्रुमे। रीठाइतिख्याते॥ अस्यगुणास्तु। अरि-ष्टकस्त्रिदोषघ्नोग्रहजिद्गर्भपातन इ-ति॥ वृषभासुरे। न। अशुभे। त-क्रे। सूतिकागारे॥ उत्पाते॥ आ-सवे॥ यथा। पक्वौषधाम्बुसिद्धंयन् म-द्यंतत्स्यादरिष्टकम्॥ अरिष्टंमर्त्यभि-तिलोके। यथा। द्राक्षारिष्टम् दश-मूलारिष्टम्। वब्बूलारिष्टमिति। अ-

रिष्टं लघुपाकेन सर्वतस्तुगुणाधिकम्। अरिष्टस्य गुणा ज्ञेया बीजद्रव्यगुणैः समाः॥ मद्ये पुंल्लिङ्गोऽपीति सुश्रुतटीका। शुभे। नास्ति रिष्टमत्र न रिष्यतेऽस्मिन्निति वा। रिषहिंसायाम्। क्तः। नरिष्टमशुभमस्मादा। अनेकमिति समासः। मरणचिह्ने। यथा। रोगिणो मरणं यस्मा दवश्यम्भावि लक्ष्यते। तल्लक्षणमरिष्टं स्याद्रिष्टमप्यभिधीयत इति। नरिष्टम्। त्रि। अविनाशिनि।

अरिष्टकः। पुं। निम्बे। फेनिले। रीठा इति ख्याते।

अरिष्टतातिः। त्रि। क्षेमङ्करे। शुभङ्करे।

अरिष्टदुष्टधीः। त्रि। विवशे। आसन्नमरणसूचितलक्षणेन दूषितबुद्धौ। अरिष्टेन दुष्टा धीरस्य॥

अरिष्टनेमिः। पुं। बुद्धगणान्तरे। मुनिविशेषे। जिनानां चतुर्विंशत्यन्तर्गतद्वाविंशतितीर्थङ्करे॥

अरिष्टसूदनः। पुं। विष्णौ। अरिष्टसूदके। अरिष्टसंज्ञकमसुरं सूदितवान् सूदयति वा। सूद०। नन्द्यादित्वाल्ल्युः।॥

अरिष्टा। स्त्री। कटुकायाम्।

अरिष्टिः। स्त्री। [illegible]। सकलाधिव्याध्यभावे।

अरिष्टुः। त्रि। नाशने। अरिरिवतिष्ठति। ष्ठा०। कः।

अरुचिः। पुं। अन्नानभिलाषरूपे रोगप्रभेदे। अरोचके। रुच सत्यभिलाषेऽभ्यवहारासामर्थ्यरूपो बोधः। रुच्यभावे।

अरुजः। पुं। आरग्वधे।

अरुणः। पुं। अर्के॥ अर्कसारथौ॥ अव्यक्तरागे। कृष्णलोहिते। कृष्णमिश्रितरक्ते॥ सन्ध्यारागे॥ निःशब्दे॥ कपिले॥ दानवान्तरे। कुष्ठभेदे॥ पुन्नागपादपे॥ गुडे। न। कुङ्कुमे। सिन्दूरे॥ त्रि। गुणिनि। ऋच्छति। ऋगतौ। अर्त्तेश्चेत्युनन्। अरुणो वर्णोऽस्यास्ति। अर्शआद्यच्।

अरुणकमलम्। न। रक्तोत्पले।

अरुणलोचनः। पुं। पारावते।

अरुणसारथिः। पुं। सूर्ये। अरुणः सूतः सारथिर्यस्य।

अरुणा। स्त्री। अतिविषायाम्। श्यामायाम्॥ मञ्जिष्ठायाम्॥ त्रिवृतायाम्। प्लक्षद्वीपस्थनद्यन्तरे॥ इन्द्रवारुण्याम्। गुञ्जायाम्। मुण्डितिकायाम्। कदम्बपुष्पायाम्। ऋच्छति। ऋगतौ। अर्त्तेश्चेत्युनन्। टाप्। अरुणो वर्णोऽस्त्यस्याः। अर्शआद्यच्। टाप्।

अरुणात्मजः । पुं । जटायुनामविहगे । अरुणस्यानूरोरात्मजः ।

अरुणावरज । पुं गरुडे ।

अरुणोदकम् । न । सरोविशेषे । मेरो. प्राच्यांदिशियो विष्कम्भशैलस्तस्य मूलेसरोऽरुणोदकंनाम तच्चहेमाब्जमण्डितम ।

अरुणोदय. । पुं । ब्राह्ममुहूर्ते । सूर्योदयात् पूर्वंमुहूर्त्तद्वये । यथा । रजन्याश्चयामस्यशेषार्धमरुणोदय इति । अपिच । चतस्रोघटिकाप्रातररुणोदयउच्यते । यतीनांस्नानकालोयंगङ्गाम्भ सदृश स्मृतःइति । सप्तपञ्चारुणोदयइतिदेवी भागवतम् । अथसप्तपञ्चाशत् घटिकोत्तरमरुणोदयइतितदर्थः । अरुणस्योदयोयस्मिन्सः ।

अरुणोदयसप्तमी । स्त्री । माकर्याम् । भविष्योक्तविवरणायांतपः शुक्लसप्तम्याम ।

अरुणोदा । स्त्री । मन्दरगिरिशिखराच्च्युतनद्यांसरिति । अरुणोयआम्रफलरसः सएवउदकं यस्या ।

अरुणोपल: पुं । पद्मरागे । चुन्नीतिलोके । अरुणोऽरुणवर्णश्चासावुपलः पाषाणस्च ।

अरुन्तुदः । त्रि । मर्मस्पृशि । मर्मपीडके । अरुंषि मर्माणितुदति । तुद व्यथने । विध्वरुषोस्तुदइतिखश् । अरुर्द्विषदितिमुमिकृतेसंयोगान्तस्येत्यरुषःसकारस्यलोप. ।

अरुन्धती । स्त्री । वशिष्ठपत्न्याम् । अ-क्षमालायाम् । कर्दममुने कन्यायाम् ।

अरुन्धतीजानि । पुं । वशिष्ठे । अरुन्धती जायायस्यसः । जायायानिङ् ।

अरुन्धतीनाथः । पुं । वशिष्ठे । अरुन्धत्यानाथः स्वामी ।

अरुष्कः । पुं । भल्लातके । इतिशब्दरत्नावली ।

अरुष्करः । पु । भल्लातकवृक्षे । न । भल्लातकफले । त्रि । व्रणकृति । अरुर्व्रणं करोति । दिवाविभेतिटः । नित्यंसमासेनुत्तरपदस्थेतिषः ।

अरुः । न । मर्मणि । पुं । रक्तखदिरे । अर्के । पुं । न । व्रणे । ऋते । ऋगतौ । अर्त्तिपृवपियजीत्युसि ।

अरुणा । स्त्री । भूधात्र्याम् । भूमि आंवला इतिख्यातायाम् ।

अरूपः । त्रि । रूपशून्ये । कुत्सित रूपे ।

अरूषः । पुं । रवौ । सर्पविशेषे । ऋच्छति अर्थंतेवा । ऋगतिप्रापणयोः

। ऋहनिभ्यामूषन् ।

अरे । । । नीचसम्बोधने । यथा । अरे यमभटाः शठाः कपटविग्रहेषूद्भटानि वेदयतवोवचस्तवनचाधिकारोमयि । अहन्तु शिवसुन्दरीचरणचारुपङ्के रुहस्खलन्मधुसुधासवंसमपिबंनजानीतरेदति । रुषाह्वाने । असूयायाम् ॥

अरेरे । । । नीचसम्बोधने । रुषाह्वाने । सक्रोधाह्वाने ।

अरोक । त्रि । निष्प्रभे । छिद्रवर्जिते । रोचनम् रोकः । रुचदीप्तौ । घञ् । नरोकोऽस्य ॥

अरोगः । त्रि । व्याधिरहिते ॥ पुं । दोषसाम्ये । रोगाभावः । नरोगोऽस्यवा ।

अरोचक । पुं । रोगविशेषे । अरुचिरोग इतिभाषा ।

अर्कः । पुं । रक्तार्के । अर्कपर्णे । अस्यगुणायथा । अर्कद्वयं सरंवातकुष्ठकण्डूविषव्रणान् । निहन्तिप्लीहगुल्मार्शः श्लेष्मोदरयकृत्क्रिमीन् । अर्कद्वयं रक्तार्क श्वेतार्कश्च । मुक्तार्ककुसुमंवृष्यंलघुदीपनपाचनम् । अरोचकप्रसेकार्शःकासश्वासनिवारणम् । रक्तार्कपुष्पंमधुरंसतिक्तं कुष्ठक्रिमिघ्नंकफनाशनञ्च । अर्शोविषंहन्तिचरक्तपित्तंसङ्ग्राहिगुल्मेश्वयथौहितंतत् । क्षीरमर्कस्यतिक्तोष्णंस्निग्धंसलवणं लघु । कुष्ठगुल्मोदरहरं श्रेष्ठमेतद्धि रेचनमिति भावप्रकाशः । स्फटिके । रवौ । लक्षणयारविवारे । ताम्रे । दिवस्पतौ । विडौजसि । ओइन्द्रे । ब्रह्मादिभिः पूज्यतमैरर्चनीयत्वात् । द्वादशांके । ज्येष्ठे । सर्वदर्शिनि । अर्च्यते । अर्चपूजायाम कर्मणिघञ् । चजोःकुघिण्ण्यतोरितिकुत्वम् । यद्वा । कृदाधारार्चिकलिभ्यःक इतिकः । अर्क्यते । अर्कस्तवने । घञ् । अरकइतिप्रसिद्धे क्वाथविशेषे । यथा । द्रव्यकल्कःपञ्चधाख्यातकल्कंचूर्णं रसस्तथा । तैलमर्कःक्रमाज्ज्ञेयंयथोत्तरगुणान्विते इतिरावणः ।

अर्ककान्ता । स्त्री । आदित्यभक्तायाम् ।

अर्कचन्दनम् । न । रक्तचन्दने ॥

अर्कजः । पुं । यमे । शनैश्चरे ॥

अर्कजौ । पुं । अश्विनीकुमारयोः ॥ निरुक्तिर्वक्ष्यमाणीयम् ॥

अर्कतनयः । पु । कर्णे । राधेये । वैवस्वतमनौ । सावर्णिमनौ । शनैः । यमे ।

अर्कतनया । स्त्री । यमुनायाम् । तपत्याम् ।

अर्कनन्दनः । पुं । अर्कतनये । सुग्रीवे ।

अर्कस्य नन्दनः ॥

अर्कनामा । पुं । रक्तार्के ॥

अर्कपत्रः । पुं । आदित्यपत्रवृक्षे ॥

अर्कपत्रा । स्त्री । सुनन्दायाम् । अर्कमूलायाम् ॥

अर्कपर्णः । पुं । अर्काह्वे । मन्दारे ॥ अर्काभानि तीक्ष्णानि पर्णान्यस्य ॥

अर्कपादपः । पुं । निम्बे ॥ इतित्रिकाण्डशेषः ॥

अर्कपुष्पिका । स्त्री । सूर्यवल्ल्याम् ॥

अर्कपुष्पी । स्त्री । कुटुम्बिनीवृक्षे ॥ अर्कपुष्पीकृमिश्लेष्ममेहपित्तविकारजिदितिभावप्रकाशः ॥

अर्कप्रिया । स्त्री । जवायाम् ॥

अर्कबन्धुः । पुं । गौतमे । बुद्धे ॥ सचइक्ष्वाकुकुलोद्भवशाक्यवंशीयोबोद्धव्यः ॥ अर्कस्यबन्धुः सूर्यवंशजत्वात् ॥ अम्बुजे ॥ अर्कोबन्धुर्यस्यसः ॥

अर्कबान्धवः । पुं । अम्बुजे ॥ अर्कोबांधवोयस्यसः ॥ बुद्धे ॥ बुद्धभिदि ॥ अर्कस्यबान्धवः ॥

अर्कभम् । न । सूर्याक्रान्तनक्षत्रे ॥

अर्कभक्ता । स्त्री । आदित्यभक्तायाम् । हुलहुल् इति प्रसिद्धे शाके ॥

अर्कमूला । स्त्री । अर्कपत्रायाम् । ईश्वरमूलेतिगौडेषुप्रसिद्धायाम् ॥

अर्करेताजः । पुं । सूर्यात्मजविशेषे । रेवन्ते ॥ इतिहेमचन्द्रः ॥

अर्कवल्लभः । पुं । बन्धूकवृक्षे ॥

अर्कवेधम् । न । तालीशपत्रे ॥

अर्कव्रतम् । न । राज्ञोव्रतविशेषे ॥ यथा । अष्टौमासान् यथादित्यस्तोयंहरतिरश्मिभिः । तथाहरेत्करंराष्ट्रान्नित्यमर्कव्रतंहितदितिमनुः ॥ आरोग्यसप्तम्यादिसूर्यव्रते ॥

अर्कसूनुः । पुं । शनौ ॥ यमे ॥ सुग्रीवे ॥ कर्णे ॥ अर्कस्यसूनुः ॥ द्विवचनान्तः आश्विनेययोः ॥

अर्कसोदरः । पुं । ऐरावते ॥ इतिहेमचन्द्रः ॥

अर्कहिता । स्त्री । अर्कभक्तायाम् ॥

अर्काश्मा । पुं । अरुणोपले ॥ अर्कस्यअश्मा ॥ सूर्यकान्तमणौ ॥

अर्काह्वः । पुं । रक्तार्के । अर्कपर्णे ॥ अर्कआह्वायस्य ॥

अर्की । पुं । अर्कवति । अर्कसूक्तमन्त्रवति होतरि ॥

अर्कोपलः । पुं । सूर्यकान्तमणौ ॥

अर्गलम् । न । कपाटद्वयमध्यस्थदण्डे ॥ दुर्गापाठादौपाठ्येदेवीस्तोत्रविशेषे ॥ यथा । मार्कण्डेयउवाच । ब्रह्मन्केनप्रकारेणदुर्गामाहात्म्यमुत्तमम् । श्रीमंसिद्ध्यतितत्सर्वंकथयस्वमहाप्रभो ॥ ब्रह्मोवाच । अर्गलंकीलक-

न्वादौ पठित्वाकवचं पठेत् । जपेत् सप्तशतींपश्चात् क्रमएषशिवोदित- इति । त्रि । कल्लोले ॥ अर्घ्यते । अर्ज अर्जने । ऋषादिव्यात्कलच् । न्यङ्क्वादिः ॥

अर्गला । स्त्री । आगल इतिभाषाप्रसिद्धे कपाटबन्धककाष्ठविशेषे । कपाटान्तरविष्कम्भदण्डे ॥ त्रि । कल्लोले ॥ टाप् ॥

अर्गलिका । स्त्री । अर्गले । आगली इतिभाषाप्रसिद्धायाक्षुद्रार्गलायाम् ॥

अर्गली । स्त्री । कपाटरोधनार्थंतन्मध्यस्थे क्षुद्रदण्डे ॥ गौरादित्वान्ङीष् ॥

अर्ग्वधः । पुं । राजवृक्षे ॥

अर्घः । पुं । मूल्ये ॥ पूजाविधौ ॥ पूजोपचारभेदे ॥ अर्घ्यतेऽनेन । अर्हपूजायाम् । हलश्चेति घञ् । न्यङ्क्वादिः । अर्घिर्धात्वन्तरंवा ॥ अयंशब्दः साम्प्रगानां सर्वत्राभिलापेसयकारोनपुंसकलिङ्गेनैवप्रयोज्यः । अन्यवेदिनां निर्यकारः पुल्लिंगेन प्रयोज्यः । इति आह्निकतत्वेरघुनन्दनः ।

अर्घीशः । पुं । ईश्वरे । शिवे ॥ इतिशब्दरत्नावली ॥

अर्घ्यम् । न । जरत्कारुमुनेस्तपोवनतः स्रुतमधुनि ॥ उपचारभेदे । मस्तके दीयमाने अर्घजले ॥ अर्घायेद म । पादार्घाभ्यांचेतियत् ॥ त्रि । पूजार्हे । अर्घस्ययोग्ये ॥ अर्घमर्हति । दण्डादिभ्यइतियत् ॥ पुं । मूल्ये ॥ पूजाविधौ ॥

अर्चकः । त्रि । पूजके ॥ यथा । अर्चकस्यतपोयोगादर्चनस्यातिशायनात् आभिरूप्याच्चबिम्बानांदेवः सान्निध्यमृच्छतीतितिथ्यादितत्त्वम् ॥ अर्चति । अर्च० । ण्वुल् ॥

अर्चनम् । न । पूजायाम् ॥ यथा । धनधान्यकरंनित्यंगुरुदेवद्विजार्चनमिति ॥ अर्चपूजायामस्माच्चौरादिकात्स्यासश्रन्थोयुच् । त्रि । पूजाद्रव्ये ॥

अर्चना । स्त्री । पूजायाम् । टाप् ।

अर्चा । स्त्री । प्रतिमायाम् ॥ यथाहश्रीकृष्णोव्यासादीन् प्रति । किंस्वल्पतपसांनृणामर्चायांदेवचक्षुषाम् । दर्शनस्पर्शनप्रश्नप्रह्वपादार्चनादिकमिति दशमस्कन्धे ८४ अध्यायः ॥ पूजायाम् । अर्चनम् अर्च्यतेवा । अर्चपूजायामस्माच्चौरादिकाद्गुरोश्चहलइत्यप्रत्ययः । टाप् ॥

अर्चिः । स्त्री । ज्वालायाम् ॥ इसन्तः । अर्च० । णिजन्तादर्चइर्वा ॥

अर्चितम् । त्रि । पूजिते ॥ अर्च्यतेस्म० । अर्चपूजायाम् । क्तः ।

अर्चिरादिमार्गः । पुं । उत्तरमार्गे ।

अर्जुनः | अर्णव

अर्चिरादुपलक्षिते देवयानपथि ।

अर्चिष्मान् । पुं । वह्नौ । भास्करे । दीप्ते । अर्चिर्विद्यते ऽस्याम्निन्वा । मतुप् ।

अर्चिः । न । स्त्री । मयूखे । वह्निशिखायाम् । दीप्तौ । अर्च्यते । अर्चपूजायाम् । अर्चिशुचिहुसृपिच्छादिच्छर्दिभ्य इसिः । अर्चिः सान्तः ।

अर्च्यः । त्रि । पूज्ये । अर्च्यते । अर्चस्तुतौ । ण्यत् । यजयाचरुचप्रवचर्चश्चेतिकुत्वनिषेधः ।

अर्जकः । पुं । वाबुई इतिभाषाप्रसिद्धे श्वेतपर्णासे । अस्यगुणाः । कटुरुष्णाःकफवातामयनेत्ररोगनाशी रुचिकारी सुखप्रसवकारकश्चेतिराजनिर्घण्टः । अर्जयति । अर्जसर्जअर्जने । ऋगतिस्थानार्जनो पार्जनेषुवा । ण्वुल् । त्रि । उपार्जनस्य कर्त्तरि ।

अर्जनम् । न । अर्जयितृव्यापारे । स्वामित्वहेतुभूतव्यापारे । सङ्ग्रहे ॥ सम्पादने ॥ अर्ज० । ल्युट् ॥

अर्जुनः । पुं । ककुभद्रुमे । कौहइति ख्याते । अस्यगुणा दधा । क्षतभग्नरक्तस्तम्भनमूत्रकृच्छ्रागे पथ्यत्वमितिराजवल्लभः । कषायत्वमुष्णत्वंव्रणशोधनत्वम् कफपित्तश्रमतृष्णाशिनाशित्वंवायुरोगप्रकोपकारित्वमिति राजनिर्घण्टः । सर्वसम्प्रलिपनपराक्रमे तृतीयेपाण्डुतनये । कार्त्तवीर्ये । मयूरे । मातुरेकसुते । धवले । करवीरे । न । तृणे । नेत्ररोगे । यथा । एकोयः शशवधिरोपमस्तु विन्दुः शुक्लस्थोभवतितदर्जुनंवदन्तीति । त्रि । धवलवर्णवति ॥ अर्ज्यते । अर्ज अर्जने । अर्जेर्णिलुक्चेत्युनन् । तृणाख्यायांचिद्दियिवोमन् ।

अर्जुनधनुः । न । गाण्डीवे । अर्जुनस्य धनुः ।

अर्जुनध्वजः । पुं । वायुपुत्रे । हनूमति ।

अर्जुननामा । पुं । ककुभद्रुमे ।

अर्जुनी । स्त्री । गवि । अर्जुनवर्णयोगात् । अन्यतोङीष् ॥ उषायाम् ॥ बाहुदानद्याम् ॥ कुट्टन्याम् ॥

अर्जुनोपमः । पुं । शाकद्रौ । महापत्रे । शेगनइति गौड देश ख्याते ॥ अर्जुनउपमायस्य ।

अर्णः । पुं । अक्षरे । शाकद्रुमे ॥ अर्णः क्तः ॥

अर्णवः । पुं । अम्बुनिधौ ॥ अर्णांस्यत्र सन्ति । अर्णसोलोपश्चेतिवः सलोपश्च ।

अर्णवजः । पुं । न । समुद्रफेने ।

अर्णवमन्दिरः । पुं । वरुणे । अर्णवेम

अर्थः | अर्थम

न्दिरमस्य ॥

अर्वाग्भवः । पुं । अग्निजारवृक्षे ॥

अर्णः । न । जले ॥ ऋच्छति । ऋगतौ । उदकेनुट्चेत्यसुन् तस्य नुट् ॥

अर्णोदः । पुं । मुस्तके ॥ मेघे ॥

अर्णोभवः । पुं । शङ्खे ॥ इतिराजनिर्घण्टः ॥

अर्त्तगलः । पुं । नीलझिण्टाम् ॥

अर्त्तनम् । न । जुगुप्सायाम् । घृणीयायाम् ॥ ऋतिः सौत्रोधातुः । स्यडभावेल्युट् ॥

अर्त्तिः । स्त्री । पीडायाम् ॥ धनुष्कोटौ ॥ अर्दनम् । अर्दहिंसायाम् । तित्मावादिभ्यः । तितुचेतिनेट् ॥

अर्थः । पुं । विषये ॥ अर्थनायाम् ॥ अर्थ्यते गम्यते ऋच्छतिवा । ऋगतौ । उषिकुषिगार्त्तिभ्यस्थन्नितिथन् ॥ यद्वा । अर्थ्यते प्रार्थ्यतेसुखरूपत्वात्सर्वैः । अर्थउपयाच्ञायाम् । अकर्त्तरीतिघञ् ॥ कारणे ॥ वस्तुनि ॥ वाच्ये ॥ शब्दानामभिधेये ॥ यथा । अर्थोवाच्यश्च लक्ष्यश्च व्यङ्ग्यश्चेति त्रिधामतः । वाच्योर्थोऽभिधया बोध्यो लक्ष्योलक्षणयामतः । व्यङ्ग्योव्यञ्जनयाता-स्तुस्मिः शब्दस्य शक्तय इतिसाहित्यदर्पणः ॥ अर्थिनोऽनुकूले ॥ निवृत्तौ ॥ प्रयोजने ॥ अर्थ्यते । कर्मणि घञ् ॥ फले ॥ धने ॥ प्रकारे ॥ द्वितीयभवने ॥ अभिलाषे ॥ अर्थनमर्थः । भावेघञ् ॥

अर्थक्रमः । पुं । क्रमनिर्णये ॥ यथा । यत्रप्रयोजनवशेन क्रमनिर्णयःस अर्थक्रमः । यथा ऽग्निहोत्रंजुहोतियवागूंपचतीत्यग्निहोत्रहोमयवागूपाकयोः । अत्र हि यवाग्वा होमार्थत्वेनतत्पाकः प्रयोजनवशेन पूर्वमनुष्ठीयते । सचायं पाठक्रमाद्बलवान् । यथा पाठंह्यनुष्ठाने क्रमप्रयोजनवाधे ऽदृष्टार्थत्वंस्यात् । नहिहोमानन्तरं क्रियमाणस्य पाकस्य किञ्चिद्दृष्टं प्रयोजनमस्ति ॥

अर्थदूषणम् । न । क्रोधजव्यसनेषुषष्ठे । अर्थानामपहरणे ॥ देयानामदाने ॥

अर्थना । स्त्री । याच्ञायाम् ॥ अर्थयाच्ञायाम् । चुरादिः । ण्यासेतियुच् ॥

अर्थपतिः । पुं । राज्ञि ॥ कुवेरे ॥ अर्थानांपतिः ॥

अर्थप्रयोगः । पुं । कुसीदे ॥ अर्थस्यप्रयोगः ॥

अर्थभावना । स्त्री । आर्थीभावनायाम् । स्वर्गंयागेन प्रयाजादिभिरुपकृत्य साधयेदिति पुरुषप्रवृत्तिरर्थभावनोच्यते ॥

अर्थमर्यादा । स्त्री । सन्ध्याकारणसाम

पर्य्याकार्य्योत्पादे ॥

अर्थवान् । त्रि । धनिनि । अर्थः सन्निहितो ऽस्त्यस्य । मतुप् । असन्निहिते तु अर्थीत्युच्यते । प्रयोजनवति ॥ पुं । पुरुषे इति राजनिर्घण्टः ॥

अर्थवादः । पुं । विधिशेषे । स्तुतौ । काल्पनिकफलश्रुतौ । अङ्गफलश्रुतौ । तल्लक्षणं यथा ॥ अभिधेयया गौण्या वा वृत्त्या भूतमर्थं वदन् स्वाध्यायविध्यापादितप्रयोजनवत्त्वलाभाय विधिसाकाङ्क्ष इति । स च षड्विधलिङ्गेषु पञ्चमम् । यथा । प्रकरणप्रतिपाद्यस्य तत्र तत्र प्रशंसनमर्थवादः । यथा छान्दोग्ये षष्ठप्रपाठके उत तमादेशमप्राक्ष्यो येनाश्रुतं श्रुतं भवति अमतं मतमविज्ञातं विज्ञातमित्यद्वितीयवस्तुप्रशंसनमिति । अर्थस्य प्रयोजनस्य वदनं विध्यर्थप्रशंसापरं वचनम् । अर्थवादो हि स्तुत्यादिद्वारा विध्यर्थं शीघ्रं प्रवृत्तये प्रशंसतीति ॥ स्तुतिर्निन्दा परकृतिः पुराकल्प इत्यर्थवाद इति न्यायसूत्रम् ॥ स्तुतिः प्रशस्ता विध्यर्थस्य प्रशंसार्थकं वाक्यम् । यथा । सर्वजिता वै देवाः सर्वमजयन् सर्वस्याप्त्यै सर्वस्य जित्यै सर्वमेवैतेनाप्नोति सर्वं जयतीत्यादि ॥ अनिष्टबोधनद्वारा विध्यर्थप्रवर्त्तकं निन्दा । यथा । एष वाव प्रथमो यज्ञानां यज्ज्योतिष्टोमो य एतेनानिष्ट्वा अन्येन यजते स गर्त्ते पतत्ययमेवैतज्जीर्यते प्रमीयत इत्यादि ॥ पुरुषविशेषनिष्ठमिथो विरुद्धकथनं परकृतिः । यथा । हुत्वा वपामेवाग्रेऽभिघारयन्ति अथ पृषदाज्यं तदु ह चरकाध्वर्यवः पृषदाज्यमेवाग्रेऽभिघारयन्त्यग्नेः प्राणाः पृषदाज्यमित्यभिदधतीत्यादि ॥ ऐतिह्यसमाचरिततया कीर्त्तनं पुराकल्पः । यथा । तस्माद्वा एते पुरा ब्राह्मणा बहिष्पवमानसामस्तोममस्तौषन् यज्ञं प्रतनवामह इत्यादीत्यर्थः ॥ प्राशस्त्यनिन्दान्यतरपरं वाक्यमर्थवाद इति लौगाक्षिभास्करः । यथा । विरोधे गुणवादः स्यादनुवादोऽवधारिते । भूतार्थवादस्तद्धानादर्थवादस्त्रिधा मत इति । अस्यार्थः । विरोधे विशेष्यविशेषणयोः सामानाधिकरण्येनान्वयविरोधे गुणवादोऽङ्गकथनरूपत्वात् । यथा यजमानः प्रस्तर इति । अत्र प्रस्तरः कुशमुष्टिः तस्य यजमानेऽभेदान्वयबाधात् यजमानस्य कुशमुष्टिधारणरूपार्थवादरूपत्वात् गुणवादः ॥ अवधारिते प्रमाणान्तरसिद्धेऽर्थे यो वादः । यथा नान्तरीक्षेऽग्नि

श्चेतश्च अग्निर्हिमस्य भेषजमित्यादि च। अन्तरीक्षेऽग्निचयनस्यासम्भवेन तदभावस्य अग्नेर्हिमनाशकत्वस्य च लौकिकप्रमाणसिद्धत्वादनुवादः। तद्धानौ तयोर्विरोधावधारणयोरभावे भूतार्थवादः। यथा इन्द्रो वृत्रहन्नित्यादि। सोऽपि द्विविधः। स्तुत्यर्थवादो निन्दार्थवादश्च। यथा। सन्ध्यामुपासते ये चेत्यादिस्तुत्यर्थवादः। स्त्रीतैलमांससम्भोगी पर्वस्वेतेषु वै पुमान्। विण्मूत्रभोजनं नाम प्रयाति नरकं मृतइत्यादिनिन्दार्थवाद इति॥ तत्त्वसम्बोधनीमतेतु सप्तविधः। यथा। स्तुत्यर्थवादः १ फलार्थवादः २ सिद्धार्थवादः ३ निन्दार्थवादः ४ परकृतिः ५ पुराकल्पः ६ मन्त्रः ७। एषामुदाहरणानि श्रोतानि ग्रन्थगौरवभिया न लिखितानि॥

अर्थविज्ञानम्। न। शुश्रूषाद्यष्टधीगुणान्तर्गतगुणविशेषे। शब्दार्थज्ञाने॥

अर्थविप्रकर्षः। पुं। पूर्वपूर्वमपेक्ष्योत्तरोत्तरस्य विलम्बेनार्थोपपादकत्वे॥

अर्थव्यपाश्रयः। पुं। प्रयोजनसम्बन्धे॥

अर्थव्यक्तः। त्रि। धनव्ययप्रकारविदि। सुकृते॥ अर्थव्ययौ जानाति। स्वार्थेकः॥

अर्थशास्त्रम्। न। अथर्ववेदस्योपवेदे चतुष्षष्टिकलासङ्ग्राहके औशनसादिशास्त्रभेदे। दण्डनीत्याम्। यथा। बृहस्पतिप्रभृतिभिः प्रणीतञ्चार्थशास्त्रकम्। तथैवदण्डनीतिःस्यादन्वयौनयानयाविति। अर्थ्यते गम्यते। ऋगतौ। उषिकुषिगार्तिभ्यस्थन्निति थन्। अर्थस्य भूमिधनादेः शास्त्रम्॥

अर्थसमाहर्त्ता। त्रि। सम्यग्धनार्जनशीले॥

अर्थसिद्धकः। पुं। सिन्दुवारवृक्षे॥

अर्थागमः। पुं। आये॥

अर्थान्तरम्। न। प्रकृतानाकाङ्क्षितार्थे। यथाह गोतमः। प्रकृतादर्थादसम्बद्धार्थमर्थान्तरम्। ५। ५। प्रकृतात् कृतोपयुक्तात्। ल्यब्लोपे पञ्चमी। तेन प्रकृतोपयुक्तमर्थमुपेक्ष्य असम्बद्धार्थाभिधानमर्थान्तरम्। प्रकृतानाकाङ्क्षिताभिधानमिति फलितार्थः यथा। शब्दोऽनित्यः कृतकत्वादित्युक्ता शब्दोगुणः सचाकाशस्येत्यादि॥

अर्थान्तरन्यासः। पुं। अर्थालङ्कारभेदे। यथा। सामान्योवाविशेषोवा तदन्येन समर्थ्यते। यत्रसोऽर्थान्तरन्यासः साधर्म्येणेतरेणवा॥ साधर्म्येणवैधर्म्येण वा कासामान्यं विशेषेण यत्समर्थ्य

शेविशेषोवासामान्येनसोऽर्थान्तरन्या
सः । क्रमेणोदाहरणम् । निजदोषा
वृतमनसा मतिसुन्दरमेवभाति वि
परीतम् । पश्यतिपीत्तोपहतःशशि
शुभ्रं शंखमपिपीतम् । सुसितवसना
लङ्कारायां कदाचन कौमुदीमह-
सि सुहृशिस्वैरंयान्त्यांगतोऽस्तमभूद्वि
धुः । तदनु भवतःकीर्त्तिः केनाप्यगी
यत येनसा प्रियगृहमगान्मुक्ताशङ्का
क्वनासिशुभप्रदः । गुणानामेवदौरा
त्म्याद्धुरिधुर्य्यो नियुज्यते । असञ्जात
किणस्कन्धः सुखंस्वपितिगौर्गलिः ।
अहोहिमेषद्भपराङ्गमायुषा यदप्रियं
वाच्यमिदंमयेदृशम् । तएवधन्याः सु
हृदः पराभवंजगत्यदृष्ट्वैवहियेक्षयंग
ताइति ।

अर्थापत्तिः । स्त्री । प्रमाणविशेषे । जी
वतश्चैत्रस्यगृहाभावदर्शनेन वहिर्भा
वस्यादृष्टस्य कल्पनायाम् । अनुपप
द्यमानेनार्थेनोपपादककल्पने । य
था दृष्टयामेघस्यानं वृष्ट्यासह मेघ
स्य वैयधिकरण्याद्व्याप्तिरिति नानु
मानेऽन्तर्भावः । उक्तेनानुक्तमाक्षिप
ति यासा अर्थापत्तिः ॥ अलङ्कारान्त
रे । एकस्यवस्तुनेभावाद्यत्रवस्त्वन्य
दापतेत् । कैमुत्यन्यायतः सास्याद
र्थापत्तिरलङ्क्रिया ॥ दण्डापूपिकया
र्थान्तरस्यापतनमर्थापत्तिरितिसू-
त्रम् ।

अर्थार्थी । त्रि । इष्टामुत्रवा यद्भोगोपक
रणंतदभीप्सौ । अर्थस्य अर्थी ।

अर्थिकः । पुं । वैतालिके । निद्राणस्य
राजादेः स्तुत्यादिना प्रातर्जागरयि
तरि ।

अर्थितः । त्रि । याचिते । अर्थ्यतेस्म
। अर्थ० । क्त ।

अर्थी । त्रि । याचके । सेवके । विवा
दिनि । धनिनि । सहाये । अर्थोऽ
सन्निहितोऽस्यास्ति । अर्थोवासन्निहि
ते इतिइनिः ॥ अर्थयतेवा । अर्थ
याचने । ग्रह्यादित्वाणिनि. । स्त्रि
यामर्थिनी ।

अर्थ्यः । त्रि । पण्डिते । सम्प्रार्थ्ये । न्या
य्ये । अर्थशालिनि । न । शिलाज
तुनि । अर्थेसाधुः । तत्रसाधुरिति
यत् । अर्थादनपेतः । धर्मपथ्यर्थे ति
यत् । अर्थ्यते । अर्थ उपयाञ्चाया
म् । णयन्तः । अचोयत् ।

अर्हनम् । न । गमने । पीडने । याच
ने । हनने । अर्हभावेल्युट् ।

अर्हना । स्त्री । याञ्चायाम् । अर्हग
तौयाचनेच । स्वार्थणयन्तः । यास्रे
तियुच् । टाप् ।

अर्हितम् । त्रि । याचिते । हिंसिते ।

रोगिणि । गते ॥ न । वातव्याधिविशेषे ॥ तस्य लक्षणम् । वक्रीभवति वक्त्रार्द्धं ग्रीवा चाप्यपवर्त्तते । शिरश्चलति वाक्सङ्गो नेत्रादीनाञ्च वैकृतम् ॥ ग्रीवाचिबुकदन्तानां तस्मिन् पार्श्वे च वेदना । तमर्द्दितमिति प्राहुर्व्याधिं व्याधिविशारदा इति ॥ यस्मिन् पार्श्वे अर्द्दितं तच्छिन्नपार्श्वे ग्रीवादीनां वेदनेत्यर्थः । अस्यौषधं यथा । रसोनकल्कं तिलतैलमिश्रं योऽश्नाति नित्याद्दितरोगयुक्तः । तस्यार्द्दितं नाशमुपैति शीघ्रं वृन्दं घनानामिव वायुयोगादिति ॥ विषमज्वरेऽप्येतद्देयम् ॥ अर्द्यतेस्म । अर्द्द गतौ याचने च । क्तः ॥

अर्द्धः । पुं । भित्ते । खण्डे । न । समांशे । आधा इति भाषा ॥ स्थाने । एकपक्षार्द्धे ॥ ऋध्नोत्यनेन । ऋधु वृद्धौ । हलश्चेति घञ् । अत्रायं विवेकः । अर्द्धशब्दः खण्डमात्रविवक्षायां पुल्लिङ्ग एव । असि अर्द्धे अर्द्धाः । समखण्डविवक्षायां क्लीव एव । यदा त्वर्द्धशब्दो धर्मिपरस्तदा त्रिलिङ्ग एवेति ॥

अर्द्धगङ्गा । स्त्री । कावेर्याम् ॥ अर्द्धं गङ्गायाः । अर्द्धं नपुंसकमिति समासः ॥

अर्द्धगुच्छः । पुं । चतुर्विंशतिलतिकाहारे ॥ गुच्छार्द्धे ॥ अर्द्धं गुच्छस्य ॥

अर्द्धचन्द्रः । पुं । नखक्षते । गलहस्ते ॥ बाणभेदे । चन्द्रार्द्धे । अर्द्धचन्द्राकारे स्त्रीणां ललाटाभरणविशेषे ॥

अर्द्धचन्द्रा । स्त्री । कृष्णात्रिवृति ॥ अर्द्धश्चन्द्रो यस्याः । एतद्दलस्यार्द्धचंद्राकारत्वात् ॥

अर्द्धचन्द्रिका । स्त्री । कर्णस्फोटालतायाम् । चित्रपर्ण्याम् ॥

अर्द्धचोलकः । पुं । कूर्पासे । काँचुली इति प्रसिद्धवस्त्रे । कुर्त्ती इति च प्रसिद्धे ॥ इति हारावली ॥

अर्द्धजाह्नवी । स्त्री । कावेर्याम् ॥

अर्द्धतिक्तः । पुं । नेपालनिम्बे ॥

अर्द्धनारीश्वरः । पुं । शिवे । उमामहेश्वरे ॥ अस्य ध्यानं यथा । नीलप्रवालरुचिरं विलसत्त्रिनेत्रं पाशारुणोत्पलकपालकशूलहस्तम् । अर्द्धाम्बिकेशमनिशं प्रविभक्तभूषं बालेन्दुबद्धमुकुटं प्रणमामि रूपमिति ॥

अर्द्धनावम् । न । नावोऽर्द्धे ॥ नावोऽर्द्धम् । अर्द्धं नपुंसकमिति तत्पुरुषः । अर्द्धान्नावेति नावष्टच् ॥

अर्द्धपारावतः । पुं । चित्रकण्ठे । तित्तिरिपक्षिणि ॥

अर्द्धपुलायितम् । न । अश्वस्य मण्डलगतिविशेषे ॥ यथा । शतार्द्धार्द्धक्रमादूनैर्मण्डलायितवल्गितैः । उन्मुखस्याश्वमुख्यस्य गतिरर्द्धपुलायितमिति ॥

अर्द्धयमकः । पुं । काव्यबन्धप्रभेदे ॥

अर्द्धमाणवकः । पुं । द्वादशयष्टिकेहारे ॥

अर्द्धमात्रा । स्त्री । बिन्दुर्द्धचन्द्ररूपिण्यां म ब्रह्मरूपिण्याम् ॥ अर्द्धमात्रापरं शुद्धम् ॥ यथा । अकारोभगवान्ब्रह्मा उकारोविष्णुरुच्यते । मकारोभगवान्रुद्रोप्यर्द्धमात्रामहेश्वरी ॥ उत्तरोत्तरभावेनाप्युत्तमत्वंस्मृतंबुधैः । अनःसर्वेषुशास्त्रेषुदेवीसर्वोत्तमास्मृता अर्द्धमात्राश्रितानित्याशास्त्रयानुशार्या-विशेषतइति ॥

अर्द्धयाम. । पु । वारवेलायाम् ॥ यामार्द्धे ॥ कालवेलायाम् ॥ कुलिकवेलासु ॥

अर्द्धरथः । पुं । रथान्यूने ॥

अर्द्धरात्रः । पु । निशीथे । रात्र्यर्द्धभागे ॥ अर्द्धं रात्रेः । अर्द्धं नपुंसकमिति समासः । अहः सर्वैकेत्यच् ॥

अर्द्धर्चः । पुं । न । ऋगर्द्धे ॥

अर्द्धलक्ष्मीहरिः । पुं । विष्णौ ॥ तद्ध्यानं यथा । उद्यत् प्रद्योतनशतरुचिंतप्तहेमावदातं पार्श्वद्वन्द्वेजलधिसुतया विश्वधात्र्याचजुष्टम् । नानारत्नोल्लसितविविधाकल्पमापीतवस्त्रं विष्णुं-वन्देदरकमलकौमोदकीचक्रपाणि-मिति ॥

अर्द्धवीक्षणम् । न । कटाक्षे । अपाङ्ग-दर्शने ॥

अर्द्धवैनाशिकः । पुं । वैशेषिके ॥ वैशेषिकस्तावत् परिणामभेदेन देहादेराशुतरविनाशित्वाङ्गीकारादात्मन-स्थायित्वाङ्गीकाराच्चार्द्धवैनाशिकत्वेनप्रसिद्धएव ॥

अर्द्धशनम् । न । अर्द्धभुक्तौ । अर्द्धाशने ॥

अर्द्धशफर । पु । क्षुद्रमत्स्यविशेषे । दण्डपाले । दाँडिकामाच इतिगौडानां भाषयाख्याते ॥

अर्द्धहार । पुं । चौंसठलडाहार इतिलोकभाषा प्रसिद्धे चतुष्षष्टियष्टिकहारे ॥

अर्द्धाशनम् । न । अर्द्धभोजने ॥

अर्द्धासनम् । न । स्नेहदाने ॥ अनिन्दने ॥ इतिधरणि. ॥

अर्द्धेन्दुः । पुं । अर्द्धचन्द्रे । चन्द्रार्द्धभागे ॥ गलहस्ते ॥ नखाङ्के ॥ अतिप्रौढस्त्रीयोन्यङ्गुलियोजने ॥ अर्द्धचन्द्रवाणे ॥ अर्द्धम् इन्दोरितिविग्रह. ॥

अर्द्धोदयः । पु । पर्वविशेषे ॥ सचोक्त कामधेनुतंत्रे । यथा । माघेमासि अमावास्या यदिश्रर्कयुताभवेत् । नक्षत्रंश्रवणेदेविव्यतीपातो भवेद्यदा । अर्द्धोदयःसविज्ञेयः सूर्यपर्वशतैः समइति ॥ दिवैवयोगः शस्तोऽयंनचरात्रौकदाचन ॥ अर्द्धोदयेतुसम्प्राप्ते स-

वंगङ्गासमंगलम् । शुद्धात्मानोद्विजाः सर्वेभवेयुर्ब्रह्मसन्निभाः । यत्किञ्चित्क्रियतेदानं तद्दानंमेरुसन्निभमिति स्कान्दपुराणम् ।

अर्द्धोरुकम् । न । चण्डातके । अर्द्धोरुद्वीच्छादनांशुके । उत्तमस्त्रीणाम् ऊरुपर्यन्ते चोलकाकारे परिधेयवस्त्रे । ऊरोरर्द्धम् । अर्द्धंनपुंसकमिति समासः । अर्द्धोरौ कायते । का शृद्दोसौ । अन्येभ्योपीति डः ।

अर्द्ध्यम् । त्रि । अर्द्धभवे । अर्द्धभवः । अर्द्धाद्यत् ।

अर्पणम् । न । समर्पणे । अर्प्यतेऽनेनेति व्युत्पत्त्या जुह्वादौ । सवादौ । अर्प्यतेऽस्मैइतिव्युत्पत्त्या देवतादिरूपे सम्प्रदाने । अर्प्यतेऽस्मिन्निति व्युत्पत्त्याधिकरणे देशकालादौ । हविरादौ । अर्प्यतेयत्तत् कर्मणि ल्युट् ।

अर्पितः । त्रि । सम्प्रवेशिते । न्यासे ।

अर्पिसः । पुं । हृदये । अग्रमांसे । ऋ । अर्पयति । ऋगतौ । ऋतन्यञ्जीत्यादिना अर्पयतेरिसन् ।

अर्बुदः । पुं । न । मांसकीले । रक्तौजोनितिख्याते रोगविशेषे । दशकोटिसंख्यायाम् । १०००००००० । पुं । आबू इति प्रसिद्धे महीधरविशेषे । न ।

वर्त्तुलफलाद्रौ ।

अर्भः । पुं । बाले । उत्तानशये । ऋच्छति । इयर्त्तिवा । ऋ० । अर्त्तिगृभ्यांभन् ।

अर्भकः । पुं । बाले । मूर्खे । कृशे । सदृशे । अल्पे । अर्थ्यते वृद्धिं प्राप्यते । ऋगतौ प्रापणेच । अर्भकपृथुकपाकावयसीतिसाधुः । यद्वा । इयर्त्तिवर्द्धतिवृद्धिं गच्छतिवा । अर्त्तिगृभ्यांभन् । स्वार्थेकः । यद्वा । ऋध्नोति । ऋधु वृद्धौ । अर्भकपृथुकेतिवुन्भकारान्तादेशः ।

अर्म्मः । पुं । न । नेत्ररोगभेदे । स० । पञ्चविधम् । प्रस्तार्य्यर्म्मशुक्लार्म्मैव रक्तार्म्माधिमांसार्म्मस्नाय्वर्म्मभेदात् । अर्म्म यथानितत्त्वच्छ्वेद्रष्टव्यानि । ऋच्छति । ऋगतिप्रापणयोः । अर्त्तिस्तुस्विति मन् ।

अर्म्मणः । पुं । द्रोणपरिमाणे । इ० अवैद्यकपरिभाषा ।

अर्य्यः । पुं । स्वामिनि । वैश्ये । त्रि । श्रेष्ठे । अर्य्यते । ऋगतौ । अर्य्यःस्वामिवैश्ययोरितिसाधुः ।

अर्य्यमा । पुं । सूर्य्ये । अर्कवृक्षे । पितॄणांराशि । उत्तरफल्गुन्याम् । इयर्त्ति अर्यः । ऋगतौ । श्वन्नुक्षन्पूषन्प्लिहन्यादिनाअर्यपूर्वान् माङःकनि-

अर्वाची | अर्शोघ्नः

न् निपातितः ।

अर्य्या । स्त्री । वैश्यजातीयायाम् ॥ स्वामिन्याम् । अर्यक्षत्रियाभ्यांवास्वार्थ इति आनुगागमाभावेटाप् ॥

अर्य्याणी । स्त्री । वैश्यजातीयायाम् । स्वामिन्याम् । अर्यक्षत्रियाभ्यांवास्वार्थ इतिपक्षे आनुगागमोङीष्च ।

अर्य्यी । स्त्री । वैश्यप्रियायाम् । अर्य्यस्य स्त्री । पुंयोगलक्षणोङीष् ।

अर्वती । स्त्री । कुट्टनदास्याम् । वडवायाम् । घोटक्याम् । तुरग्याम् ।

अर्वा । पुं । तुरङ्गमे । ऋच्छति । ऋगतौ । अन्येभ्योपीति क्वामदीत्यादिभावावनिप् । यद्वा । अर्वतिवा । अर्व गतौ । बाहुलकात् कनिप । महेन्द्रे । वृषकर्णपरिमाणे । त्रि । अधमे । ऋच्छते. अवद्यावमाधमार्वरेफा' कुत्सितइतिवक्तन्तो निपात. ।

अर्वाक्तनः । त्रि । निर्मूले । अवेदमूले । स्वेच्छाकृते । अर्वाक्भवः । सायंचिरमित्यादिनाट्यु' ॥

अर्वाक् । ा । अवरे । पूर्वकालतःपश्चादर्थे । अवरे अञ्चति । अस्ताति. । अञ्चेर्लुक् । पृषोदरादि' । अर्वन्तम् अञ्चति वा । विपर्यस्ते । इतिधरणिः ।

अर्वाचीन' । त्रि । अर्वाचि । पश्चाज्जाते । अर्वागेव । विभाषाञ्चेरदिक्

स्त्रियामितिखः ।

अर्शम् । न । गुदव्याधौ । इतिशब्दरत्नावली ।

अर्शः । न । अर्शः । गुदव्याधिभेदे । दुर्नामके । गुदकीले । अस्यसामान्यलक्षणं यथा । दोषास्त्वङ्मांसमेदांसिसन्दूष्यविविधाकृतीन् । मांसाङ्कुरानपानादौकुर्वन्त्यर्शांसितान जगुरिति । अथास्यसामान्यतोनिदानं यथा । पृथग्दोषैःसमस्तैश्चशोणितात् सहजानिच । अर्शांसिषट्प्रकाराणिविद्याद्गुदवलित्रये ॥ सामान्यतोऽर्शसश्चिकित्सायथा । यद्वायोरानुलोम्याय यदग्निबलवृद्धये । अन्नपानौषधंसर्वंतत्सेव्यंनित्यमर्शसैरिति । ऋच्छति । ऋगतौ । व्याधौ गुट्चेत्यर्त्तेरसुन् ।

अर्शस. । त्रि । गुदव्याधियुक्ते । अर्शोरोगयुते । अर्शांस्यस्यविद्यन्ते ॥ अर्श आदिभ्योऽच् ।

अर्शसानः । पुं । अग्नौ । ऋच्छति, ऋ० । अर्त्तेर्गुणः शुट्चेत्यसानच् । अर्शसानाय भ्रष्टृणांहिंसिचे इतिवेदभाष्यम् ।

अर्शी । त्रि । गुदव्याधियुक्ते । इतिशब्दरत्नावली ॥

अर्शोघ्नः । पुं । सूरणे । भल्लातके । अ

र्शांसि हन्ति । अमनुष्यकर्तृकेषु चे तिहन्तेष्टक् ॥

अर्शोघ्नी । स्त्री । तालमूल्याम् ॥ भल्लातक्याम् ॥ ठित्वान्ङीप् ॥

अर्शोरोगयुतः । त्रि । अर्शसे । मूलव्याधिर्युते ॥ अर्शोरोगेणयुत ॥

अर्शोऽहितः । पुं । अर्शोघ्ने ॥ अर्शसोऽहितः ॥

अर्हन्तः । पुं । चपणे ॥ बुद्धे ॥ त्रि । मान्ये ॥ इतिमेदिनीमुद्राङ्किता ॥

अर्हः । पुं । पूजाप्रशंसास्तुतिनमस्कारादिभि' पूजनीये परमेश्वरे ॥ अर्हते पूज्यते षोडशभिरुपचारै रित्यर्हः । अर्हःकर्मणिघञ् ॥ शक्रे ॥ त्रि । योग्ये अर्हति । अर्हपूजायाम् । पचाद्यच् ॥

अर्हणा । पुं । जिने ॥ न । पूजने ॥ उपायने । पुष्पादौ ॥

अर्हणा । स्त्री । अर्हायाम । योग्याया पूजायाम् ॥ अर्हपूजायां चुरादिः । ण्यासश्रन्थोयुच् । टाप् ॥

अर्हणीयः । त्रि । पूज्ये ॥

अर्हन । पुं । जिने ॥ जिनभेदे । अनादिसिद्धजीवास्तिकाये ॥ चपणे ॥ बुद्धे ॥ कोङ्कवेङ्कक्रुटकानांराज्ञिऋषभदेवे ॥ त्रि । पूज्ये ॥ अर्हति । अर्ह० । अर्हे प्रशंसायामिति शतृप्रत्यय. ॥

अर्हत्तमः । त्रि । श्रुताचाराभिजनादिभि. पूज्यतमे ॥

अर्हन्त. । पुं । सुगते ॥ चपणे ॥ अर्हति । अर्ह० । बाहुलकाज्झच् ॥

अर्हा । स्त्री । पूजायाम् ॥ अर्ह० । गुरोश्चहलइत्यकारप्रत्यय. । टाप् ॥

अर्हितम् । त्रि । अर्चिते ॥ अर्ह्यतेस्म । अर्हपूजायाम क्तः ॥

अलम् । न । वृश्चिकपुच्छकण्टके ॥ हरिताले ॥

अलकः । पुं । न । चूर्णकुन्तले ॥ अलति भूषयति मुखम् अल्यतेवा । अलभूषादौ । क्वुनादित्वाद्वुन् ॥

अलकनन्दा । स्त्री । कन्यायाम् ॥ गङ्गायाम् ॥ यथा । तथैवालकनन्दापिदेवेतिभारतम । भयातिसागरं त्वासप्तभेदामस्नामुने इति ॥ तथ.सोतावत् ॥

अलकप्रभा । स्त्री । यक्षेशपुर्याम् ॥

अलकप्रियः । पुं । पीतसालके । विजयसारइतिख्याततरौ ॥

अलका । स्त्री । कुवेरपुर्याम् ॥ अष्टवर्षावधिदशवर्षपर्यन्तवयस्कायांकन्यायाम ॥ अलति भूषयति । अलभूषणादिषु । क्वुन्शिल्पिसंज्ञयोरपूर्वस्यापि । चिपकादित्वान्नेत्वम् ॥

अलकाधिपः । पुं । धनपतौ ॥ अलकायाअधिपः ॥

अलक्तः । पुं । लाचारसे । अस्यगुणाः । तिक्तत्वम् उष्णत्वम् कफवातरोगव्रणदोषनाशित्वम् कण्ठरोगशमनत्वम् रुचिकारित्वञ्चेतिराजनिर्घण्टः । लाक्षायाम् । नलज्जतेस्म । ओलजीओलस्जीव्रीडे । बाहुलकात्तन् । यद्वा । नलक्ष्यतेस्म । अभक्ष्यत्वात् । क्तः । यद्वा । नरक्तोऽस्मात् । कपिलकादित्वाल्लत्वम् ।

अलक्तकः । पुं । लाचारसे । निर्भर्त्सने । लाक्षायाम् । यथा । कदाकालेमातः कथयकलितालक्तकरसंपिबेयंविद्यार्थीतवचरणनिर्णेजनजलमिति । अलक्तमेवालक्तकम् ।

लक्षणः । त्रि । परेतत्वे । अननुमेये । नविद्यतेलक्षणंयस्मिन् । न । दुर्लक्ष्ये । त्रि । तदति ।

अलक्षितः । त्रि । अज्ञाते ।

अलक्ष्मीः । स्त्री । निर्ऋतौ । नरकदेवतेतिकश्चित् । अशोभायाम् । लक्ष्म्याः विरुद्धा ।

अलगर्दः । पुं । जलव्याले । नागादपकृष्टसर्पजातौ । लगति । लगेसङ्गे । क्विप् । अर्दयति । अच् । लक्चासावर्दश्च । लग्नः सन् पीडकत्त्वार्थ । निर्विषत्वात्सङ्गिनोऽलगर्दः । यद्वा । अलति । अलगच्छादौ गर्दशब्दे । अच् । अलश्चासौगर्दश्चेति ।

अलगर्द्दः । पुं । जलव्याले । अलंगृध्यति । गृधुअभिकाङ्क्षायाम् । पचाद्यच् । पृषोदरादिः ।

अलङ्करणम् । न । भूषायाम् । कृञ्० । ल्युट् ।

अलङ्करिष्णुः । त्रि । भूषके । भूषणे । अलङ्करोति तच्छीलः । अलंकृञि तीष्णुच् ।

अलङ्कर्त्ता । त्रि । अलङ्करिष्णौ । अलङ्करणशीले । अलङ्करोति । तृन् ।

अलङ्कर्मीणः । त्रि । कार्यक्षमे । कर्मक्षमे । क्रियाकरणसमर्थे । कर्मणेक्रियायै अलंसमर्थः । अषडक्षेतिखः । प्राक्प्रापकालपूर्वेतिपरवल्लिङ्गनिषेधाज्ज्ञापकात् समासः । पर्याप्तिवचनेष्वलमर्थ इतिवा ।

अलङ्कारः । पुं । हारादौ । कङ्कणाद्याभरणे । अथालङ्कारधारणविधिरुच्यते । रेवत्यश्विधनिष्ठासु हस्तादिष्वपिपञ्चसु । गुरुशुक्रबुधस्याह्निस्त्वालङ्कारधारणम् । अनिष्टेष्वपिनिर्दिष्टंस्वालङ्कारधारणम् । उद्वाहेराजसम्माने ब्राह्मणानाञ्चसम्मते । शिरस्संमुकुटंहारः कुण्डलञ्चाङ्गदंतथा । कङ्कणंवालकञ्चैवमेखलाष्टाविति क्रमात् । प्रधानभूषणान्येषु यथासंख्या

नि निश्चयः। पद्मरागश्चवज्रश्चविज योगोविद्रास्तथा ॥ मुक्तावैदूर्यनी लानितथामरकतंक्रमात् । आदि त्यादिग्रहाणां सर्वसम्पत्तिदाम-ताः॥ सुवर्णनापिघटनासर्वेषामुपयु ज्यते। प्रधानभूषणेष्वेवमप्रधाने न निश्चयः ॥ प्रधानभूषणंप्राय' शिर-सोह्यभिधीयते। तस्यप्रधानभूषत्वा दित्याहभृगुनन्दन' ॥ सुखदामणयः शुद्धा दु:खदादोषशालिनः। अतोम णीनांवक्ष्यामिलक्षणानि यथाक्रम-मितियुक्तिकल्पतरुः॥मणिविशेषल-क्षणानितत्तच्छब्देद्रष्टव्यानि।काव्या लङ्कारे । उपमादौ ॥ सद्विविध' । शब्दालङ्कारोऽर्थालङ्कारश्च । तल्लक्ष णोदाहरणान्युपमादितत्तच्छब्देव-लोकनीयानि । चतुष्कसंशेषगुरुः ॥ ईसंज्ञायाम् ॥ अलंक्रियतेऽनेन । -कृञ्‌० । घञ् ॥

अलंकृतः। त्रि। भूषिते ॥ अलंक्रियते-स्म०। क्तः ॥

अलंक्रिया। स्त्री। भूषायाम् अलङ्कार साध्यशोभायाम् ॥ अलंकरणम् । कृञः श च । टाप् ।

अलन्धूमः। पुं। धूमसंहतौ ॥

अलब्धः। त्रि। अप्राप्ते ॥

अलब्धभूमिकत्वम् । न। कृतस्थितिमि लात् समाधिभूमेरलाभे ॥

अलम् । अ। भूषणे ॥ पर्याप्तौ ॥ वारणे । निषेधे ॥ निरर्थके ॥ शक्तौ ॥ अव्य र्थे ॥ अवधारणे ॥ अलति अलनं वा । अलभूषणादौ । बाहुलकादम ॥

अलम्पुरुषीणः। त्रि। प्रतिभट्टादौ। अलंपुरुषायेत्यर्थे अषडक्षेतिखः ॥

अलम्बुष'। पुं। प्रहस्ते ॥ छर्दे ॥ राक्ष सान्तरे ॥

अलम्बुषा। स्त्री। मुण्डीर्याम् ॥ स्वर्वे श्याभेदे ॥ लज्जालुप्रभेदे । गन्धाया म् ॥ अलम्बुषालघु:स्वादु: कृमिपित्त कफापहेत्यस्यागुणाः ॥

अलम्बुसाः। पुं भूम्नि । देशविशेषेषु

अलर्कः। पुं। प्रतापसे। धवलार्के ॥ ... या। अलर्ककुसुमं दृष्यंलघुदीपन पाचनम । अरोचकप्रसेकार्शः का सश्वासनिवारणमिति ॥ उन्मत्तकुक्कु रे ॥ विषिसकुक्कुरे ॥ नृपान्तरे ॥ अल ति । अलभूषणादौ । क्विप् । अल् चासावर्कश्च ॥ यद्वा । अलमर्कते श य्यते वा ॥ अर्कस्तवने अर्चपूजायां वा। घञ् । प्रकन्ध्वादि: ॥ अनुवि शेषे ॥

अलर्कक:। पुं। अलर्कार्थे ॥

अलले। अ। पिशाचभाषयासंबोधने ॥

अलवालम । न। आलवाले ॥ अवमा

अलात:

लाति । ला आदाने । मूलविभुजादि त्वात्क । नञ्समास. ॥

अलस'। त्रि । अवश्यकर्त्तव्येप्वप्रवृत्ति शीले। क्रियामन्दे। क्रियाजडे। शी तके । यथा । स्त्रीभि:शठश्चश्री भिरलस परिभूयते । इतिकामंद के। श्रियंहिसततोत्साहीदुर्बलोपि समश्नुते इतिच ॥ पुं । पादरोगेमभे दे । यथा । क्लिन्नाङ्गुल्यंतरौपादौक ण्डूदाहरुजान्वितौ । दुष्टकर्दमसंस्प र्शादलसंतंविभावयेदिति। द्रुमभेदे ॥ नलसति । लसश्लेषणे । पचाद्यच् ।

अलसक । पुं । उदररोगविशेषे । अ स्यस्वरूपन्तु । कुक्षिरानह्यते ऽत्य र्थंप्रताम्येत् परिकूजति । निरुद्धोमा रुतश्चैवकुक्षावुपरिधावति । वातव र्चोनिरोधश्चयस्यात्यर्थंभवेदपि । त स्यालसकमाचष्टेतृष्णोद्गारौचयस्य- तु । इति ॥

अलसा । स्त्री । हंसपद्याम् । टाप् ।

अलसीका । स्त्री । शरीरजोदकविशेषे । उक्तंच चरकेण । आमगंधियत्पुर्वां त्वगन्तरे श्चागतमुदकंतदलसीका शब्दंलभते इति ।

अलसेक्षणा । स्त्री । स्त्रीविशेषे । अल से ईक्षणेयस्या: ।

अलात: । पुं । न । अङ्गारे । उल्मुके ।

अलिङ्ग.

अर्द्धदग्धकाष्ठे ॥ लानम् । ला आदाने । क्त । नलातमस्य ॥

अलाबु । स्त्री । तुम्ब्याम् ।

अलाबू: । स्त्री । तुम्ब्याम । नलम्बते । लबिअवस्रंसने । नञिलम्बेर्नलोप श्चेत्यूषित । अलाबू: कथितातुम्बी द्विधादीर्घाचवर्त्तुला । मिष्टतुम्बीफ लंहृद्यं पित्तश्लेष्मापहंगुरु । वृष्यंर चिकरंप्रोक्तंधातुपुष्टिविवर्द्धनम् । अ लाबुका फलंदीर्घंघृतेपक्वं सजीरक म् । दुग्धसैन्धवचूर्णेनसंसिक्तंत्वनुशो षितम् ॥

अलाबूकटम् । न । तुम्बीरजसि । अ लाबूनांरज: । अलाबूतिलोमाभङ्गा भ्यो रजस्युपसंख्यानमितिकटच् ।

अलारम् । न । कपाटे ।

अलि: । पुं । स्त्री । सुरायाम् ॥ पुम्सलि ङ्गि । कोकिले । काके । वृश्चिके । अलति इंशेसमर्थो भवति । अलभू षणादौ । सर्वधातुभ्यइन् ॥

अलिकम् । न । ललाटे ॥ अलति अ ल्यतेवा । अल० । वाहुलकादिकन् ।

अलिकुलसङ्कुल. । पुं । कुब्जकवृक्षे ।

अलिङ्ग: । त्रि । सर्वसंसारधर्मवर्जिते परमात्मनि । लिङ्गंबुद्ध्याद्यविद्यमान मस्येति । सन्निहितमपिनलिंग्यतइ- तिवा । धर्मध्वजित्वरहिते ॥ अव्यक्त

लिङ्गे ।

अलिजिह्वा । स्त्री । अल्परसने । जिह्वो परिक्षुद्रजिह्वायाम् ।

अलिञ्जरः । पुं । मणिके । माँट इति ख्याते । अलनम् । अलभूषणादौ । इकृष्यादिभ्यः । इन् वा । अलिंसाम र्थ्यं जरयति जृणाति वा । जृष्वयोहा नौ जृवयोहानौवा । अण् अच् वा । पृषोदरादि : ॥

अलिदूर्वा । स्त्री । मालादूर्वायाम् ।

अली । पुं । वृश्चिके ॥ भ्रमरे । अलकर्मो ऽस्यास्ति । व्रीह्यादित्वादिनिः । अ व्ययानां भमात्रेटिलोप । यद्वा । अ लोवृश्चिकलांगूलम् । तदिवास्त्यस्य । अतइनिः ।

अलिन्दः । पुं । प्रघाणे । बहिर्द्वारप्रको ष्ठे । द्वारप्रकोष्ठा द्वहिर्द्वाराग्रवर्त्तिच तुष्के ॥ द्वारबहिर्भागे । अल्यतेभूष्य ते । अलभूषणादौ । बाहुलकात् किन्दच् ॥

अलिपकः । पुं । पिके ॥ भृङ्गे । कुक्कुरे ॥

अलिपत्रिका । स्त्री । वृश्चिकासत्त्वके क्षुपे ।

अलिपर्णी । स्त्री । वृश्चिकाल्याम् ।

अलिप्रियम् । न । कोकनदे । रक्तोत्प ले ॥ अलीनांप्रियम् ।

अलिप्रिया । स्त्री । पाटलावृक्षे ।

अलिमकः । पुं । भेके । पिके ॥ अलौ । भ्रमरे । पद्मकेशरे । मधूके । इति मेदिनिकरः ॥

अलिमोदा । स्त्री । गणिकारीवृक्षे ।

अलिम्पकः । पुं । पिके । अलौ । पद्मके केशरे । मधूके । भेके । इतिहेम चन्द्रः ॥

अलिल् । पुं । सततगगनचारिणि शा स्त्रप्रसिद्धे पक्षिविशेषे । तथाचोदा हरन्तिवेदान्तेषु वार्त्तिककाराः । अ लिलः पक्षिणःपुत्रोगगनान्नाति भूत लम् । स्वबोधाभावतः स्वस्यबोधे ऽ त्यम्बरंपुनरिति ॥ से

अलिवल्लभा । स्त्री । पाटलौ । फले[illegible] याम् ।

अलिवाहिनी । स्त्री । केवेरइतिकोकन देशप्रसिद्धे केविकापुष्पे ।

अलीकम् । न । अप्रिये । दिवि । भाले । अलति अल्यतेवा । अलभूषणादौ । अलीकादयश्चेतिसाधुः । असत्ये ॥ अलत्यनेना ऽभोगलिम् । अत॰ अलीकादिः ।

अलीकमत्स्यः । पुं । रिकवक्कइतिख्याते ॥ यथा । माषपिष्टिकयालिप्तं नागव ल्लीदलंमहत् । तन्तुसंस्वेद्ययेत्नस्या स्याल्यामास्तारकोपरि ॥ ततोनि ष्कास्यतंखण्डांतलस्तैलेन भर्जयेत् ।

अलीकमत्स्य उक्तोयंप्रकार: पाकप-
ते: । तंद्दन्ताकभटिषेण वास्तूकेन
चभक्षयेत् । अलीकमत्स्यकोवच्यो
दृष्योवल्योऽतिपुष्टिद: । वातकृच्छु
म्राद:प्रोक्त:किञ्चितपित्तं प्रकोपयेदि-
ति ॥
अलुब्ध: । त्रि । निर्लोभे । लोभहीने ॥
अले । । । पिशाचोक्यासम्बुद्धौ ॥
अलेपकम् । न । निरवद्ये ॥
अलेले । । । पिशाचोक्यासम्बुद्धौ ॥
अलोक: । पुं । अतलादिससमु ॥ नलो
क्यते अस्माभि: । लोकृ० । घञ् ॥
लोकाकाशास्तिकाय: । पुं । लोका-
नां वहिर्भूताकाशे ॥
अलोभ: । पुं । लोभाभावे ॥ त्रि । तद्व
ति ॥ यथा । अलोभीस्यात प्रजावि
भोगस्त्रीयात सम्मितंकरम् । इत्य
ङ्गीकृतंधर्मं पुत्रवत्पालयेत् प्रजा
इतिकाचोर्थ: ॥
अलोभी । त्रि । लोभरहिते ॥ अलो
भोस्यास्तिइनि ॥
अलोलुप । त्रि । इन्द्रियाणां विषयस
न्निधानेप्यविक्रियपुरुषे ॥
अलौकिक: । त्रि । लोकातीते ॥ लौ
किकप्रत्यक्षाविषये ॥ अमानुषिके ॥
नलौकिक: ॥
अल्पम् । त्रि । किञ्चिदर्थे । ईषत् । समा-
क् । स्तोके ॥ अल्प्यतेवार्यते । अल
भूषणादौ । बाहुलकात्प: ॥ सूक्ष्मे ।
स्वल्पे । मर्त्ये ॥
अल्पकम् । त्रि । अल्पार्थे । कृपणे ॥
पुं । यवासे ॥ अल्पमेवस्वार्थेक: ॥
अल्पकेशी । स्त्री । भूतकेश्याम् ॥
अल्पगन्धम् । न । रक्तकैरवे ॥
अल्पतनु: । त्रि । स्वल्पदेहवति । पृश्नौ
॥ खर्वे ॥ दुर्बले ॥ अल्पास्थियुक्ते ॥
अल्पंतनु:शरीरमस्य ॥
अल्पप्रज्ञ: । त्रि । अल्पमेधसि ॥ अल्पा
प्रज्ञायस्य स: ॥
अल्पप्रमाणक: । पुं । चेलाने । चेलो । चे
लातरमूज इतिगौडभाषाप्रसिद्धे
फलवताविशेषे ॥ त्रि । अल्पमाने ॥
अल्पंप्रमाणमस्य ॥
अल्पबुद्धि: । त्रि । मन्दे ॥ अल्पाबुद्धिरस्य ॥
अल्पमारिष: । पुं । तण्डुलीये । चंउरा
ई इतिप्रसिद्धशाके ॥ अल्पश्चासौमा
रिषश्च ॥
अल्पमेधा: । पुं । मन्दप्रज्ञत्वेनवस्तुवि
वेकासमर्थे । अल्पप्रज्ञे । अल्पामेधा
यस्य । नित्यमसिच् प्रजामेधयो: ॥
अल्पशमी । स्त्री । शमीरे ॥
अल्पसर: । न । वेशन्ते ॥ अल्पंचतत्सर
श्च ॥
अल्पायु: । पुं । छागे ॥ त्रि । मितायुषि

॥ अल्पम् आयुर्यस्य ॥

अल्पिका । स्त्री । मुद्गपर्ण्याम् ॥ अल्पमात्रायाम् ॥

अल्पिष्ठः । त्रि । स्वल्पे । अत्यल्पे ॥ अयमेषामतिशयेनाल्प.। अजादीगुणवचनादेवेतीष्ठन् ॥

अल्पीयान् । त्रि । स्वल्पे । अणीयसि ॥ अयमनयोरतिशयेनाल्पः । अजादीगुणवचनादेवेतीयसुन् ॥

अल्ला । स्त्री । मातरि ॥ अम्बायाम् । अथर्वणाह्लोक्तायांपरदेवतायाम् ॥

अव ।।। व्याप्तौ ॥ निश्चये ॥ अनादरे ॥ असाकल्ये ॥

अवकटः । त्रि । अवाचीने । अवकुटारे ॥ अवाचीनः । अवात कुटारश्चेति चातकटच् ॥ न । वैरूप्ये ॥

अवकम्पितः । त्रि । कम्पिते ॥ पुं । वृत्तान्तरे ॥

अवकरः । पुं । सम्मार्जन्यादिक्षिप्ते धूल्यादौ । सङ्करे ॥ अवकीर्यते । कॄ विक्षेपेहिंसायां वा । ऋदोरप् ॥

अवकर्षः । पुं । अनुकर्षे अवकृष्यते । कृष् । घञ् ॥

अवकलितम् । त्रि । दृष्टे ॥ इतिधरणिः ॥

अवकल्कनम् । न । मिश्रीकरणे ॥ चिन्तने ॥

अवकाशः । पुं । अन्तरे ॥ कर्मरहितकाले ॥ प्रव्यक्ते ॥ यथा । अवकाशेषु चोक्षेषु नदी तीरेषु चैवहीतिमनुः ॥ अवपूर्वात् काशतेर्घञ् ॥

अवकीर्णः । त्रि । अवध्वस्ते । विक्षिप्ते ॥ अव कॄ॰ । क्तः ॥

अवकीर्णी । त्रि । क्षतब्रह्मचर्यादिनियमे । क्षतव्रते । स्त्रीसंपर्कात् विप्लुतब्रह्मचर्ये प्रथमाश्रमिणि यतौच ॥ ब्रह्मचार्य्यवकीर्णीस्यात् कामतस्तु-स्त्रियंव्रजन्निष्युक्तः । अवकरणम् । कॄविक्षेपे हिंसायांवा । भावेक्तः । अवकीर्णं विक्षिप्तंव्रतं हिंसनं वा अनेन । इष्टादिभ्यश्चेतीनिः ॥

अवकुटारः । त्रि । अवकटे ॥ अवाचीनः । अवात् कुटारश्च ॥

अवकृष्टः । त्रि । बहिष्कृते । निष्कासिते ॥ अवकृष्यतेस्म । कृषविलेखने । क्तः ॥

अवकेशी । त्रि । कालानुत्पन्नफलवृक्षे । वन्ध्ये । अफलेवृक्षे ॥ अवसन्नाः केशायस्यसोवकेशी निष्केशः । केशस्तिदृष्टान्तत्वेन अस्य । अतइनिः । सयथानिष्केशः एवमयं निष्फलः ॥ अवकंशून्यमीष्टेतच्छीलः । सुप्यजातावितणिनिर्वा ॥

अवक्रः । त्रि । अकुटिले ॥

अवक्रचेताः । पुं । परमात्मनि ॥ अवक्रमा

दिक्स्थप्रकाशवन्निश्चयमेव अवस्थित मेकरूपंचेतो विज्ञानमस्येति ॥ त्रि । अकुटिलचित्ते ॥ अवक्रसरलंचेतो यस्य ॥

अवक्रय. । पुं । मूल्ये । वस्ते ॥ राजग्राह्योद्रव्ये । वणिग्भि शुल्कस्थानेमतिभाण्डमधिपतयेदेये ॥ एतावत् कालमुपयोगार्थं भाण्डवस्त्राश्वादि मेशादीयते मह्यंच युष्माभिरेताव द्धनंदेय मित्येवंविधेभाटके । भाडा इति प्रसिद्धे ॥ अवक्रीयते ऽनेन । डुक्रीञ्द्रव्यविनिमये । पुंसीतिघः । एरजित्यच्तुन ल्युटावाधात् ॥

५.क्रोदनम् । न । किञ्चिदार्द्रत्वे ॥

न ॥चुतम् । न । उपरिकृतच्युते ॥

क्षेप' । पुं । निन्दायाम् ॥

अवक्षेपणम् । न । भर्त्सने ॥

अवक्षेपणी । स्त्री । वल्गायामितिहेम चन्द्रः ॥

अवगणितम् । त्रि । तिरस्कृते । परिभूते ॥ अवगण्यतेस्म । गणसंख्याने । क्तः ॥

अवगण्ड: । पु । गण्डस्थव्रणे । वरण्डे ॥ अवगच्छति । गम्लृ गतौ । अमन्ताड्डु' ॥

अवगत' । त्रि । मते । ज्ञाते । विदिते ॥ अवगम्यतेस्म । गम्लृ गतौ । क्तः ॥

अवगति: । स्त्री । ज्ञानमात्रे । ज्ञानसामान्ये ॥ अवगम्यतेऽनया । गम्लृ । क्तिन् ॥

अवगथ. । त्रि । प्रातःस्नाते ॥ अवगीयते । इङ॰ । निशीथगोपीथा वगथा इ तियक् गाङोह्रस्वस्य निपातनात् ॥

अवगम' । पु । माने ॥ अवगम्यतेऽनेन । फले ॥ अवगम्यते प्राप्यते । गम॰ । अप् ॥

अवगाढ: । त्रि । निविडे ॥ अन्त: प्रविष्टे ॥ निमग्ने ॥ अवपूर्वाद्गाहे: कर्त्तरि क्त. ॥

अवगाद: । पुं । जलद्रोण्याम् । नौका जलसेचनकाष्ठपात्रे॥ इतिहलायुध.॥

अवगाह: । पुं । स्नाने ॥ स्नानगृहे ॥

अवगाहनम् । न । अवलोडने ॥ निमज्जने । अवगाहे । गोतामारके न हाना इतिभाषा ॥

अवगीत: । त्रि । निर्वादे । जनापवादे ॥ मुहुर्दृष्टे ॥ दुष्टे । गर्हिते । ख्यात गर्हणे ॥ अवगीयतेस्म । गैशब्दे । क्त: । घुमास्थेतीत्वम् ॥ मुहुर्गीते ॥

अवगीर्ण: । त्रि । वर्णिते ॥ अवगीर्यते स्म । गशब्दे । क्त: ॥ अपानान्निर्गते द्रव्ये ॥

अवगुण. । पुं । दोषे ॥

अवगुण्ठनम् । न । योषाच्छिर: प्रावरण क्रियायाम् । घूंघट कर्ना इतिभाषा ॥

योषाननावरकसरन्ध्रवस्त्रे । स्त्रीमुखा
च्छादनवस्त्रे । आच्छादनंसमुद्दिष्ट-
मवगुण्ठनमीश्वरि । धूल्यादिमार्जने-
॥ वेष्टने । मुद्राविशेषे ॥

अवगुण्ठिका । स्त्री । योषाप्रावरणि-
यायाम् । अवगुण्ठने । जवनिकाया-
म् ।

अवगुण्डितम् । त्रि । चूर्णिते ।

अवग्रह्यम् । न । प्रातिशाख्यादिषु पद
विशेषे । यस्यपदस्यावग्रहः क्रियते त
त्पदमित्यर्थः । अवगृह्यते ग्रहउपादाने ।
विच्छेदोऽवग्रहेरर्थः । पदास्वैरिवाह्या
पक्ष्येषुचेतिक्यप् । ग्रहिज्येति सम्प्रसा
रणम् । कुगतीतिसमासः ॥

अवगोरणम् । न । ताडनार्थंयष्ट्यादी-
नामुद्यमे । मारणेकूं लट्ठउठावना
इतिभाषा ॥

अवग्रहः । पुं । दृष्टिरोधे । ज्ञानभेदे ॥
प्रतिबन्धे । गजललाटे । हस्तिललाटे
। अवगृह्यतेऽनेन । ग्रहेरप ॥ वि-
च्छेदे । अन्यतरपदसंज्ञां ज्ञापयितुं
पदपाठकाले किञ्चित्कालमवसाने ॥
अवग्रहणात्अवग्रहः । ग्रहउपादाने ।
अवपूर्वात्ग्रहेर्घञोऽभावे ग्रहवृदृनि-
श्चिगमश्चेत्यप् । स्वभावे

अवग्रहणम् । न । प्रतिरोधे । तिरस्कृ
तौ । अनादरे ।

अवग्राहः । पुं । दृष्टिरोधे ॥ अवग्रहणम
वग्राहः । अवेग्रहोवर्षप्रतिबन्धे इति
अवपूर्वात् ग्रहेर्वाघञ् ॥ शापे । आ
क्रोशेऽवन्योर्ग्रहइतिघञ् । अवग्राहस्ते
भूयात् अभिभवइत्यर्थः ।

अवघट्टः । पुं । गर्त्ते । भूरन्ध्रे ।

अवघातः । पुं । अवहनने । तण्डुलादि
कण्डने । अवहननम् । हनहिंसाग
त्योः । घञ् । हनस्तोचिण्णलोः । हो
हन्तेरितिकुत्वम् ।

अवचयः । पुं । पुष्पफलादीनांछेदने ॥

अवचूडः । पुं । अवचूले ॥ अधोलम्बि-
कलापे ।

अवचूर्णितम् । त्रि । पेषिते । अवध्व
। चिक्कसुधादिचूर्णस्यलेखादौ ॥अव
स्तुचूर्णैराचिते । अवचूर्णयतेस्म स
त्यापेतिणयन्तात् क्तः । यद्वा । चूर्णपे
षेचुरादिः

अवचूलः । पुं । अवाग्ध्वजकञ्चुके । ध्व
जाग्रवद्धाधोमुखवस्त्रे । झण्डेका पट
का इतिभाषाप्रसिद्धे ।

अवचूलकम् । न । चामरे ।

अवच्छिन्नः । त्रि । सङ्कुचिते ॥ अवच्छे
दकतानिरूपके । विशिष्टेअवच्छेदा
श्रये ॥ अवच्छिद्यतेस्म । छिदि-
र्० । क्तः ॥

अवच्छुरितम् । न । अट्टहासे । अवच्छ

रणम् । कुरच्छदने । भावेक्तः ॥

अवच्छेदः । पुं । विरामे ॥ सङ्कोचे ॥ विशेषणत्वे ॥ एकदेशे । परिच्छेदे ॥

अवच्छेदकम् । त्रि । न्यायमतेन अव्याप्य वृत्त्यधिकरणसम्बन्धैकदेशे ॥ इतरव्यावर्त्तके । विशेषणे ॥

अवच्छेदकावच्छेदः । पुं । व्यापकत्वे ॥

अवच्छेद्यम् । त्रि । अवच्छेदाऽवच्छेदकोभयनिरूपणीये ॥

अवज्ञा । स्त्री । अनादरे ॥ अवज्ञानम् । आतश्चोपसर्गे इत्यङ् । टाप् ॥

अवज्ञातम् । त्रि । अवमानिते ॥ अवज्ञायतेस्म । ज्ञा अवबोधने । क्त. ॥

ज्ञानम् । न । तिरस्कारे ॥

अवटः । पुं । खिले ॥ गर्त्ते ॥ यथा । रक्षांसिगर्तमस्थानामेषधर्मः सनातनः । अवटेयेनिधीयन्ते तेषांलोकाः सनातना इतिरामायणम् । कूपे ॥ कुहकजीविनि ॥ अवन्त्यस्मात् अवरक्षणादौ । अकादिभ्योऽटन् ॥

अवटनिरोधनः । पुं । नरकविशेषे ॥

अवटिः । स्त्री । गर्त्ते ॥ इतिहलायुधः ॥

अवटीटः । त्रि । नतनासिके । अवनाटे । अवनमनं नासिकायाः । नते नासिकायाःसञ्ज्ञायां टीटञ्नाटच्भ्रटचः । अवटीटञ्चनासिकायानतमस्यास्याः । अर्श आद्यच् । अवटीटानासिकासा अस्त्यस्यपुरुषस्य । अर्श आद्यच् ॥

अवटुः । पुं । वृक्षभेदे । गर्त्ते ॥ कूपे ॥ पुं । स्त्री । घाटायाम् । ग्रीवापश्चाद्भागे । ग्रीवायामुन्नतभागे ॥ अवटलति । टलवैक्लव्ये । अवटीकतेवा । टीकृगतौ । मितद्र्वादित्वात् डु. ॥ यद्वा । नवटति । वटवेष्टने वटभाषणेवा । बाहुलकादुः ॥

अवटोदा । स्त्री । भारतवर्षस्थनद्यन्तरे ॥

अवडीनम् । न । पक्षिणामवरोहणे । पक्षिणामधोगमने ॥

अवतंसः । पुं । न । कर्णपूरे ॥ शेखरे । शिरोभूषाभेदे । उत्तंसे ॥ अवतंसयति अवतंस्यतेऽनेनवा । तसिः सौचोभूषार्थः । पचाद्यच् हलश्चेतिघञ्वा ॥

अवतमसम् । न । क्षीणान्धकारे ॥ अवक्षीणं तमः । अवसमन्धेभ्यस्तमस इत्यच् ॥

अवतरणम् । न । अवतारे ॥

अवतारः । पुं । अवतरणे । अवरोहे । पुष्करिण्यादौ । देवानांविशेषतो-विष्णोर्मूर्त्यन्तरेण पूर्णांशाविशरूपेणपृथिव्यां प्रादुर्भावे । अवताराश्चसङ्ख्यातास्तेष्वेते विशेषतःप्रसिद्धाः

। मत्स्यः कूर्मोवराहश्चनरसिंहोऽथवा मनः। रामोरामश्चरामश्चबुद्धःकल्की चतेदश ॥ अपिच। प्रकृतिर्विष्णुरूपाचपुंरूपश्चमहेश्वरः। एवंप्रकृतिभेदेनभेदास्तुप्रकृतेर्दश ॥ कृष्णरूपाकालिकास्याद्रामरूपाचतारिणी-। वगलाकूर्ममूर्त्तिःस्यान्मीनोधूमावतीभवेत् ॥ छिन्नमस्तानृसिंहःस्याद्‌राहश्चैवभैरवी। सुन्दरीजामदग्न्यःस्याद्वामनोभुवनेश्वरी ॥ कमलाबौद्धरूपास्यान्मातङ्गीकल्किरूपिणी। स्वयंभगवतीकालीकृष्णस्तुभगवानस्वयम ॥ स्वयञ्चभगवान्कृष्णःकालीरूपोभवेद्‌ध्रुवम्। इतिमुण्डमाला। विशेषोललितोपाख्यानेद्रष्टव्यः॥पुनश्चश्रीभागवते १ स्कन्धे ३ ऽध्याये सएवप्रथमंदेवः कौमारंसर्गमाश्रितइत्यादिनाद्रष्टव्यः। तीर्थे। नद्यादितीर्थे ॥ अवतरन्त्यनेनास्मिन्वा। तॄप्लवनसन्तरणयोः। अवेतॄस्त्रोर्घञ् ।

अवतारणम्। न। भूतादिग्रहे। वस्त्राञ्चले। अर्चने। अवरोहणे ॥

अवतीर्णः। त्रि। अवतरणविशिष्टे। प्रादुर्भूते। जलादौकृतावरोहे। प्रविष्टे।

अवतोका। स्त्री। स्रवद्गर्भायाम्। पतितगर्भायांगवि। अवगलितं तोकम-

पत्यं यस्याः ॥

अवदंशः। पुं। दंशने। भर्जितद्रव्यचर्वणे। मद्यपानरुचिजनकभक्ष्यद्रव्ये। अवदंश्यते पानरुच्यर्थम्। दंशदशने। कर्मणिघञ्भावेवा।

अवदातः। पुं। सिते। गौरे। त्रि। विशुद्धे। शुक्लगुणविशिष्टे। पीतवर्णवति ॥ मनोज्ञे। अवदायतेस्म। दैप् शोधने। क्तः।

अवदानम्। न। खण्डने। पराक्रमे ॥ अतिक्रान्ते। शुद्धकर्मणि। यथा। विपञ्चगायन्तीविविधमवदानंपुररिपोरिति। उशीरे ॥ दोअवखण्डने। दैप्शोधनेवा। भावेल्युट्।

अवदारकः। पुं। खनित्रे। त्रि। विदारणकर्त्तरि।

अवदारणम्। न। खनित्रे ॥ अवदार्यतेऽनेन। दृविदारणे। णयन्तः। ल्युट्।

अवदाहः। पुं। अवदहने। न। वीरणमूले। अवनीयते दाहोऽस्मात्।

अवदीर्णम्। त्रि। खण्डिते। द्रुते। द्रवीभूते घृतादौ। अवदीर्यतेस्म। दृविदारणे क्तः।

अवदोहः। पुं। दुग्धे ॥ अवदुह्यते। दुह०। कर्मणि घञ्।

अवद्यम्। त्रि। अधमे। पापे। निन्द्ये। नवदति परंगुणम् नउद्यते नउच्यते

वा। अवद्यावमाधमार्वरेफाः कुत्सितेइतिवद्देर्नञिकर्त्तरियत्। अवद्यपण्येतितु कर्मणियत्॥

अवद्योतनम्। न। प्रकाशे। त्रि। त इति।

अवद्रङ्गः। पुं। हट्टे॥

अवधानम्। न। मनोयोगे॥ अवडुधाञोल्युट्॥

अवधारणम्। न। निश्चये। अवधृतौ। इयत्तादिपरिच्छेदे। परिमाणनिश्चये।

अवधारितः। त्रि। निश्चिते। कृतावधारणे॥

अवधार्य्यः। त्रि। अवधारणीये। निधार्यं।

अवधिः। पुं। अवधाने। सीम्नि। परस्यां काष्ठायाम्। काले। विले। अवधानम्। डुधाञ्०। उपसर्गे घोः किः।

अवधीरितः। त्रि। अवज्ञाते।

अवधूतः। त्रि। अभिभूते। निवर्त्तिते। यथा। अवधूतभय॑। वायौ। अवधुनोति धूञ्०। क्तः॥ अनादृते। योगेश्वरे। सन्न्यासाश्रमिणि॥ तन्निरुक्तिर्यथा। अक्षरत्वाद्वरेण्यत्वाद्धूतसंसारसङ्कटात्। तत्त्वमस्यर्थसिद्धत्वादवधूतोभिधीयत इति। अपि च। योविलङ्घ्याश्रमान् वर्णान् आत्मन्येवस्थितः पुमान्। अतिवर्णाश्रमीयोगी अवधूतःसकथ्यतइति। यथा रविःसर्वरसान् प्रभुङ्क्ते हुताशनश्चापिहि सर्वभक्षकः। तथैवयोगी विषयान् प्रभुङ्क्ते नलिप्यते पुण्यपापैश्चशुद्धइत्यपि। अनयो विशेषो हंसेद्रष्टव्यः।

अवधूननम्। न। तिरस्कारणे।

अवधूलनम्। न। अवचूर्णने।

अवधृतः। त्रि। आकर्णिते। निश्चिते।

अवधृतिः। पुं। अवधारणे॥

अवध्यः। त्रि। मारणायोग्ये। यथा। अवध्याश्चस्त्रियं प्राहुस्तिर्य्यग्योनिगतास्वपीति। अपिच [illegible] गान श्रुत लोके अवध्याः प्रभुयोषितइति। अवध्यवधे पापमुक्तंमनुना। यावानवध्यस्यवधेतावान् बध्यस्य मोक्षणे। अधर्मोनृपतेर्दृष्टोधर्मस्तुविनियच्छत इति। ९ ऽध्याये २४९ श्लोकः।

अवध्वंसः। पुं। परित्यागे। निन्दने। अवचूर्णने।

अवध्वस्तः। त्रि। परित्यक्ते। निन्दिते। अवचूर्णिते॥ अवध्वस्यतेस्म। ध्वंसुगतौच। क्तः।

अवनम्। न। प्रीतौ। रक्षणे। प्रीणने। अवरक्षणादौ। ल्युट्।

अवनतम्। त्रि। अवाग्भूते। आनते।

अवनमतिस्म । अवमप्रह्वत्वे । गत्य र्थे तिक्तः । अनुदात्तोपदेशेत्यनुना सिकलोपः ॥

अवनतिः । स्त्री । विनये । अनौद्धत्ये ॥

अवनद्धः । त्रि । मण्डुसे ॥

अवनाटः । त्रि । नतनासिके । नासि कायाःनतम । नतेनासिकाया इति नाटच् । तद्योगान्नासिकाऽवनाटा । साअस्यस्य । अर्शआद्यच् ॥

अवनामः । पुं । प्रणामे । अवनमनम् । अवणाम्घञ् ॥

अवनायः । पुं । अधोनयने । निपातने । अवनयनम । णीञ् प्रापणे । अवो दोनिं अ ॥

अवनिः । स्त्री । भुवि । अवति अव्यते वा । अवरक्षणादैा । अर्त्तिसृधृधर्मा त्यनिः ॥

अवनिक्तः । त्रि । क्षालिते ॥

अवनी । स्त्री । शिरायाम् । भूमैा । नाडाम् । कृदिकाराद्क्तिना ङीष् ॥

अवनीपतिः । पुं । राजनि । अवन्याः पतिः ॥ अवनीं पातिवा । पारक्षणे पातेर्डतिः ॥

अवनेजनम् । न । प्रक्षालने । हस्तसंस्का रे । अवणिजिर॰ । ल्युट् । पिण्ड प्रदानार्थमासृतकुशोपरिजलसे -

चने ॥

अवन्त्यः । पुं । देशभेदे । मालवेषु ॥ अवति । अवरक्षणादो । वाहुलका ज्झिच ॥

अवन्तिका । स्त्री । उज्जयिन्याम् ॥

अवन्तिसोमम् । न । काञ्जिके । अवन्ति षु अभिषुतं सोमम् । शाकपार्थि वादिः ॥

अवन्ती । स्त्री । देशभेदे । यथा । साम्र पर्णो "समासाद्यमेशार्द्वशिखरोर्द्धत" । अवन्तीसंज्ञकोदेश. कालिकातत्रन्नि ष्ठतीति ॥

अवपातः । पु । विले । निपाते । अ पतने । अवपतनम् । पत्लृ॰ । गजग्रहणागर्त्ते । अवपातस्तुहस्त गर्त्तेछन्नेतृणादिनेतियादवः । कौ षी इतिभाषा ॥

अवपाचितः । त्रिं । भिन्नोदकीकृते अ पपाचिते ॥

अवपाशितः । त्रि । वद्धे ॥

अवप्लुतः । त्रि । अवतीर्णे । सहसैवाव तीर्णे ॥

अववुद्धः । त्रि । अनुभूते ॥

अववोधकः । पुं । परिदीपके ॥ अववो धयति । वुध । खुल् ॥

अवभर्जितः । त्रि । दग्धे ॥

अवभासः । पुं । साक्षात्कारे ॥

अवभासक: । त्रि । प्रकाशके ॥

अवभृथ: । पुं । दीक्षान्तयज्ञे । मुख्ययज्ञशेषयज्ञविशेषे । प्रधानकर्मसमाप्तौ क्रियमाणेष्टिविशेषे ॥ यज्ञाङ्गभूतस्नानविशेषे ॥ अवभ्रियतेऽनेन । डु भृञ्धारणपोषणयोः भृञ्भरणेवा । अवेभृञइतिकथन् ॥

अवभ्रट: । त्रि । नतनासिके ॥ अवनतं नासिकायाः । नतेनासिकायाः संज्ञायामितिभ्रटच् । अवभ्रटंच नासिकायानतमस्यास्याः । अर्शआद्यच् । अवभ्रटानासिकास्यास्य पुरुषस्य । अर्शआद्यच् ॥

अव[illegible]: । त्रि । कुत्सिते ॥ अवस्यस्मादप्राणम् । अवरक्षणादौ । अवद्येति सूत्रेणावतेरमः प्रत्ययेनिपातितः ॥ अवोभवोवा । अवोधसोर्लोपश्चेतिमः ॥ न । अवमद्दिने ॥

अवमतम् । त्रि । अवमानिते ॥ अवमन्यतेस्म । मनज्ञाने । क्तः ॥

अवमतिथि: । स्त्री । स्युदितस्तिथ्ये[illegible] वारे एकस्मिंअवमातिथि रिति ख्यातितिथौ ॥

अवमद्दिनम् । न । अवमे ॥ यथा । तिथ्यन्तद्वयमेकोद्दिनवार:स्पृश तियचत द्रवत्वयमद्दिनम् । अस्यार्थः । द्दिनेतामद्वारद्वयंभवति वारप्रवृत्तिकालात् पूर्वमेकोवारस्तत्परंचान्य: । तन्नद्दिनस्याहोरात्रस्य एकोवारस्तिथ्यन्तद्वयं तिथित्रयंवायदद्दिनेस्पृशन्ति तदऽवमद्दिनम् । वारप्रवृत्तिकालात् परंपरद्दिनसूर्योदयावध्येकवारेण तिथ्यन्तद्वयस्पर्शे तिथित्रयस्पर्शेवा अवमद्दिनंस्यादित्यर्थ: ॥

अवमन्ता । त्रि । अवमानस्यकर्त्तरि ॥ अवमन्यते । अवपूर्वान्मनेस्तृच् ॥

अवमर्द्द: । पुं । पीडने ॥ अवमर्द्दनम् । मृदक्षोदे । घञ् ॥

अवमर्श: । पुं । नाटकसन्ध्यन्तरे ॥

अवमानना । स्त्री । अवज्ञायाम् ॥ अवमाननम् । मनेर्ण्यन्ताद्युच् ॥

अवमानितम् । त्रि । अवज्ञाते ॥ अवमान्यतेस्म । मानपूजायाम् । क्तः ॥

अवमूर्द्धशय: । त्रि । अधोमुखशायिनि ॥ अवनतो मूर्द्धायस्यस: । अवमूर्द्धाशेते शीङ्स्वप्ने । पार्श्वादिषूपसंख्यानादच् ॥

अवमोटनम् । न । परिवर्त्तने ॥

[illegible]वमोटनी । स्त्री । परिवर्त्तनशीलायाम् ॥

अवयव: । पुं । अङ्गे । प्रतिज्ञाहेतूदाहरणोपनयनिगमनान्य्ऽनुमानावयवाः ॥ अवयौति । युमिश्रणे । पचाद्यच् ॥

अवर: । त्रि । चरमे । पश्चाद्भवे ॥ अधमे ॥

कार्ये । न । गजान्त्यजङ्घादिदेशे ।

अवराति । रादाने । आतश्चोपसर्ग इतिकः । यद्वा । नहयोतिन्नियतेवा । इअवरके । अथ ग्रहदृष्टिस्थवा ।

अवरजः । पुं । कनिष्ठभ्रातरि । यवीयसि । शूद्रे । अवरस्मिन् काले जातः । सप्तम्यांजनेर्डः ॥

अवरजा । स्त्री । कनिष्ठायांभगिन्याम् ।

अवरतः । । । पश्चादर्थे । अवरस्मात् । तसिल् । अवरस्तादर्थे । विभाषापरावराभ्यामित्यतसुच् । अवरतोव सन्धागतोरमणीयंवा ॥

अवरतिः । स्त्री । विरतौ । उपरामे ॥ अवरमणम् । रमक्रिडायाम् । क्तिन् ।

अवरमोक्तः । त्रि । माकृतवुद्धिनोक्ते । नीचमतिनाप्रोक्ते । अवरेणप्रोक्तः ।

अवरवर्णः । पुं । स्त्री । शूद्रे । वृषले । अवरोऽधमोवर्णोऽस्य । अवरश्च,सौ वर्णश्चेतिवा ।

अवरवर्णकः । पुं । स्त्री । शूद्रे । अवरवर्णएव ।

अवरव्रतः । पुं । अर्के ॥ त्रि । हीनव्रते ।

अवरस्तात् । । । अवरे । अवस्तादर्थे । अवरस्मिन् अवरस्याम् अवरस्मात् अवरस्याः अवरोऽवरावावसन्धागतोरमणीयंवा । दिक्शब्देभ्यस्सप्तमीति:तस्यानियोगेनविभाषावरस्येति

अवरस्यपश्चेऽआदेशाभाव' ।

अवरा । स्त्री । भवान्याम् । पार्वत्याम् ।

अवरार्ध्यम् । त्रि । अवरार्द्धभवे । अवरार्द्धेभवम् । परावराधमोत्तमपूर्वाच्चेतियत् ।

अवरीणम् । त्रि । धिक्कृते । अवरीयते स्म । रीङ्स्रवणे । क्तः ।

अवरुग्णः । त्रि । भग्ने ।

अवरुद्धः । त्रि । स्थगिते । आच्छादिते ।

अवरुद्धा । स्त्री । अन्तःपुरचारिण्यांभोग्यायांकर्मकर्याम् ।

अवरूढः । त्रि । अवतीर्णे ।

अवरोधः । पुं । तिरोधाने । राजद्वारे च । शुद्धान्ते । राजस्त्रीगृहे ॥ अवरुध्यतेऽत्र । रुधिर्आवरणे । घञ् ।

अवरोधकः । त्रि । रोधकारके । अवरोधकर्त्तरि । अवरोधयति । अवपूर्वात् रुधेर्ण्वुल् ।

अवरोधनम् । न । राज्ञामन्तःपुरे । अवरुध्यतेऽत्र । रुधिर् आवरणे । ल्युट् । अवरोधकरणे रोकना इति भाषा । यथा । कक्षावरोधनमिति ।

अवरोधायनम् । न । अन्तः पुरे ।

अवरोधिकः । पुं । अन्तःपुरारक्षके । शुद्धान्तेनियुक्तः । तत्रनियुक्त इतिठक् । संज्ञापूर्वकत्वाद्वृद्ध्यभावः । अवरोधेस्वातिवा । ठञ् ।

अवरोपितः । त्रि । उदासिते ।

अवरोप्यमाणः । त्रि । अवतार्यमाणे । रुहेर्ण्यन्तात्कर्मणिलटः शानच् । रुहः पोन्यतरस्यामितिपः ।

अवरोहः । पुं । अवतारे । अवतरणे ॥ आरोहे । तरुमूलात्प्रभृतिशाखाग्रपर्यन्तं गतायां गुडूच्यादिलतायाम् । लतोद्गमे ॥ अधोगतौ । स्वर्गे । अवरोहतिलम्बते । तरुबीजजन्मनि । पाणाणच् ॥

अवरोहशाखी । पुं । प्लक्षवृक्षे ।

अवरोहिका । स्त्री । अश्वगन्धालतायाम् ॥

[अव]रोही । पुं । वटद्रुमे ।

[अव]र्णः । पुं । निन्दायाम् । परिवादे ॥ वर्ण्यते । वर्ण वर्णने । घञ । वर्णः प्रशंसा । तद्विरुद्धोऽवर्णः ।

अवलग्नः । पुं । न । देहमध्ये ॥ त्रि । लग्नमात्रे । सलग्ने । लग्यतेस्म । लगेसंगे । क्षुब्धस्वान्तेतिसाधुः । यद्वा । लज्जतेस्म । ओलस्जो व्रीडने । गत्यर्थेतिक्तः । स्कोरिति सलोपः । ओदितश्चेतिनत्वम् । स्वीदितइतिनेट् । अवकृष्टमवसन्नं वा लग्नम् । प्रादयोगतेतिसमासः ।

अवलम्बः । पुं । आधारे । अवलम्बने ।

अवलम्बनम् । न । आश्रये । यथा । प्रतिकूलतामुपगतेहि विधौविफलत्वमेतिबहुसाधनता । अवलम्बनायदिनभर्तुरभून्न पतिष्यतःकरसहस्रमपीतिमाघे ९ सर्गः । पुं । हृदयस्थकफे ।

अवलम्बितम् । त्रि । अविलम्बिते । आश्रयें । संश्रिते । आश्रिते । वस्त्रादिनारुद्धे ॥ अधोलम्बायमाने । अवलम्ब्यतेऽस्म । लबि० । क्तोधिकरणे चेतिक्तः ।

अवलिप्त । त्रि । गर्वणविवेकहीने ।

अवलिप्तता । स्त्री । अहङ्कारे ।

अवलिमा । पुं । अबलभावे । देहस्यरोगादिनिमित्ते जरादिनिमित्तेवाकृशीभावे ।

अवलीढ. । त्रि । भक्षिते । कृतावलेहे ।

अवलीला । स्त्री । अवज्ञायाम् । अनायासे ।

अवलुण्ठनम् । न । लुण्ठने । लोटनाइति भाषा ।

अवलेपः । पुं । गर्वे । लेपने । दूषणे ॥ सङ्गे । अवलेपनम् । लिपउपदेहे । घञ् ।

अवलेपनम् । न । म्रक्षणे । विलेपने । मलना । इतिभाषा ।

अवलेहः । पुं । लेह्यौषधे । अवलिह्यते । लिह्हेर्घञ् । तल्लक्षणं पर्यायाश्च

यथा। क्वाथादेर्यं पाकात् घनत्वं सारसक्रिया। सोऽवलेहश्चलेहस्याश इत्युच्यते बुधैरिति वैद्यकपरिभाषा ॥

अवलेहनम् । न। लेहने। जिह्वयाऽऽस्वादने। चाटना इतिभाषा ॥

अवलोकनम् । न। आलोके। दर्शने ॥ अनुसन्धाने ॥ लोकृदर्शने । ल्युट् ॥

अवलोकितम् । त्रि । निरीक्षिते। देखा इतिभाषा ॥ पुं । लोकनाथे । बुद्धविशेषे ॥ नपुंसके भावेक्तः ॥ न। प्रेक्षणक्रियायाम् ॥

अवल्गुजः । पु । सोमराज्याम् ॥ त्रि । असाधुजे ॥ अवल्गोरशोभनाज्जातः ॥ कृष्णवर्णा सोमराज्याम् । बाकुच इतिगौडभाषा ॥

अववादः । पुं। निन्दायाम् ॥ आज्ञायाम ॥ विस्रम्भे ॥ अवाऽऽलम्बने । कार्यं अवलम्ब्यवदनमत्र । वदेर्घञ् ॥

अवश. । त्रि । नि.श्रेयससाधनाया ऽप्रयत्नमाने । परतन्त्रे । अस्वाधीनशरीरे ॥ अविद्याकामकर्मादिपरवशे ॥ प्रतिकूले ॥ नविद्यतेवश मायत्तत्त्वंयस्य सः ॥

अवशिष्टः । त्रि । उर्वरिते । परिशिष्टे ॥

अवश्यम् । ा । निश्चये ॥ अशक्यनिवारणे । नित्ये ॥ प्रयत्ने ॥ अवश्यायते श्यैङ्गतौ । डमप्रत्ययः ॥ लुम्पेदवश्यमःकृत्ये । यथा । अवश्यपाच्यम् । अवश्यआवश्यके इतिकृत्वंन ॥ त्रि । अनायत्ते ॥

अवश्या। स्त्री। कुज्झट्याम् ॥ त्रि । अनायत्ते ॥

अवश्यायः । पुं। नीहारे ॥ अभिमाने । दर्पे ॥ अवश्यायते शैत्यमापद्यते । श्यैङ्गतौ । श्याद्व्यधेतिणः । आतोयुगितियुक् ॥

अवश्रयणम् । न । चुल्यादितोऽवतार्यस्थापने ॥

अवष्टब्धः । त्रि। अविदूरे । आसन्ने । आक्रान्ते ॥ अवलम्बिते ॥ अवष्टम्भस्य । ष्टभिस्तम्भे स्तम्भुरोधनेवा । । । स्तम्भः अवाच्चेतिषः । अवाच्चाल-नेतिसूत्रेण आविदूर्येस्तम्भःषत्वविधानादवष्टब्धशब्द आसन्नपर इति-अश्वीनावष्टब्धे इत्यत्रमनोरमायां स्थितम् ॥

अवष्टम्भः । पुं । स्वर्णे ॥ स्तम्भे ॥ प्रारम्भे ॥ सौष्ठवे ॥ अवष्टम्भनम् । ष्टम्भुरोधे । घञ् ॥

अवष्वाणम् । न । भक्षणे ॥

अव७। ा । बाह्ये । बहिरर्थे ॥ अवोगच्छति ॥ अवस्तादर्थे ॥ अवरस्मिन् अवरस्याम् अवरस्मात् अवरस्याः अव

रो ऽवरावा वसन्त्यागतोऽस्मदीयंवा । पूर्वाधरावराणामित्यसिस्तस्तन्नि योगेनावरस्यावादेशश्च ॥

अवसः । पुं । अर्के । भूपे । अवति । अ वरचयादौ । अत्यविचमीत्यादि- नाऽसच् ॥

अवसक्तः । त्रि । लग्ने ।

अवसक्थिका । स्त्री । पर्य्यङ्कबन्धे । पर्य ङ्के ॥

अवसण्डीनम् । न । पक्षिणोऽधःपतने शोभनवस्त्रायाम् ।

अवसन्नः । त्रि । प्राप्तावसादे । विषण्णे । अवासदत् । षद्लृ० । गत्यर्थेति क्तः ।

अवसन्नता । स्त्री । खेदे । भावे तल ।

अवसरः । पुं । प्रस्तावे । शिष्यजिज्ञा सानिवृत्तावश्यवक्तव्यत्वरूपे सङ्ग तिविशेषे । अनन्तरवक्तव्यत्वमवसरः । यथोपमानेऽवसरसङ्गतिरितिजग- दीशतर्कालङ्कारः । वत्सरे । मन्त्रभे दे । वर्षणे । अवसरणम् । सृगतौ । बाहुलकादप् ॥ अधिकरणेपुंसिसंज्ञा यामितिघोवा । योग्यकाले ।

अवसरालयः । पुं । अर्हरावे ।

अवसर्गः । पुं । निरवग्रहे । स्वतन्त्रे । अ वसर्जनम् अवसृज्यतेवा । सृज० । घञ् ॥

अवसर्पः । पुं । चारे । अवसर्पति । सृप्लृ गतौ । पचाद्यच् ॥

अवसर्पिणी । स्त्री । बौद्धकल्पे । सन्तु- दशकोटिकोटिसागरवर्षैः समाप्य- ते ।

अवसादः । पुं । अवसन्नत्वे । विषादे । अवसदनम् । षद्लृ० । भावे घञ् ।

अवसादनम् । न । नाशे । शैथिल्यापा दने ।

अवसानम् । न । समापने । विरामे । पर्य्यन्ते । मृत्यौ । सीमायाम् । षोन्त कर्मणि । ल्युट् ॥

अवसायः । पुं । शेषे । समाप्तौ । नि- श्चये ॥

अवसायकः । पुं । अवसानकरे । स्यते र्यन्तात् ण्वुल् ।

अवसितम् । त्रि । ऋद्धे । परिपक्वमर्द्दित धान्ये । ज्ञाते । गतौ । अवसाने । अव सानगते । समाप्ते । सम्बद्धे । षिञ् बन्धने इत्येतस्यावपूर्वस्यनिष्ठायांरूप म् । अवस्यतिस्म अवसीयतेस्मवा । षोअन्तकर्मणि । क्तः । द्यतिस्यतीती त्वम् ।

अवसृष्टम् । त्रि । निःसृते ।

अवसेकिम । पुं । वटके । वडाइतिख्या ते । इति हेमचन्द्रः ।

अवस्कन्दः । पुं । शिविरे । विजिगीषूणां निवेशस्थाने । अवस्कन्दति । स्कन्दि-

र० । पचाद्यच् । अ...वने ॥

अवस्कन्दनम् । न । अ...रणे । अवगाहने ।

अवस्करः । पुं । विष्ठायाम् । अपाने । गुह्ये । उपस्थे । गोप्ये । अवकीर्यते क्षिप्यते । कृविक्षेपे । ऋदोरप् । कस्कादिः । वर्चस्कोऽवस्कर इतिवा साधुः ।

अवस्तात् । ऽ । अधरे । अवोर्थे । अवरस्मिन् अवरस्याम् अवरस्मात् अवरस्याः अवरो ऽवरावा वसस्यागतोर-मणीयंवा । दिक्शब्देभ्य इत्यस्ताति । विभाषावरस्येतिपक्षेऽवादेशः ।

अवस्तारः । पुं । जवनिकायाम् । कनात इति चिक इति प्रसिद्धायाम् । आस्तरणे । अवस्तृणात्यऽनेनाच्छिन्ना । स्तृञ् आच्छादने । अवेतृस्त्रोर्घञ् ॥

अवस्तु । न । अद्वामादिसकलजडसमुदायस्वरूपे महाप्रपञ्चे । वस्तुनोऽन्यस्मिन् । असद्वस्तुनि ॥

अवस्था । स्त्री । दशायाम् । कालकृतविशेषे । कालकृतोधर्मोवपुषोवैवनादिविशेषस्तस्मिन् । यथाहुः । कौमारं पञ्चमाब्दान्तंपौगण्डदशमावधि । कैशोरमापञ्चदशाद्यौवनंतुततः परमिति । अपिच । आषोडशाद्भवेद्बालस्तरुणस्तत उच्यते । वृद्धस्सप्ततेरूर्द्धं वर्षीयान्नवतेःपर इति । अवस्थाने ॥ अवतिष्ठति । अवपूर्वात् स्थाधातोर्वस्थायामितिप्रकात साधुः ॥ अवतिष्ठतेऽनयावा । आतश्चोपसर्गइत्यङ् । टाप् ॥

अवस्थाचतुष्टयम् । न । वैद्यकमतेकालकृतचतुर्विधदशायाम् । यथा । आपञ्चदशवर्षं बाल्यम् । आविंशद्वर्षं कौमारम् । आपञ्चाशद्वर्षं यौवनम् । पञ्चाशतऊर्द्धं वृद्धत्वमिति ॥

अवस्थानम् । न । स्थितौ । वासे । प्रतिष्ठायाम् । अवपूर्वात्तिष्ठतेर्ल्युट् ॥

अवस्थितः । त्रि । प्रतिफलिते । कृतावस्थाने । स्थिते । अवपूर्वात्तिष्ठतेर्निवृत्तौ । क्तः । वतिस्थाने तीक्ष्णम् ।

अवस्थितिः । स्त्री । अवस्थाने ॥

अवस्यन्दनम् । न । नाश्ये ।

अवस्रंसनम् । न । अध...पतने ॥

अवस्रंसितः । त्रि । लम्बिते ।

अवहः । पुं । वायोस्तृतीयेस्कन्धे ॥ यथा । स्त्रःसप्तोभुवोधर्त्ताविधर्त्ताच विधारणाः । चरणश्चतुतीयोथमान्द्राद्वहोगवाः ३ इति ॥

अवहननम् । न । अवघाते ।

अवहस्तः । पुं । हस्तपृष्ठे ।

अवहारः । पुं । चौरे । द्यूतयुद्धादिवि-

अग्रे। निमन्त्रणोपनेतव्यद्रव्ये। ग्रा हाख्ययादस्ति। अवहरति। अवपूर्वात् हृञः स्याद्यधेतिण. ॥ यद्वा। अवह्रियन्तेऽस्मिन्। हृञ०। अवहाराधारेतिघञ्। धर्मान्तरे॥

अवहारकः। पुं। अवहारार्थे। हांगर इतिख्यातेजलजन्तुविशेषे। नक्राजे॥ अवहारएव। स्वार्थेकः।

अवहार्य्यः। त्रि। समर्पणीये। दण्डनीये॥

अवहालिका। स्त्री। प्राचीरे। इति हारावली॥

अवहासः। पुं। परिहासे। अवहसनम्। हसे०। घञ्॥

अवहितम्। त्रि। सावधाने। विज्ञाते। प्रवेशिते॥ निहिते। अवधीयतेस्म। डुधाञ् धारणपोषणयोः। क्तः। दधातेर्हिः॥

अवहित्थम्। न। स्त्री। आकारगुप्तौ॥ अवहिः स्थितम्। सुपिस्थइत्यत्र स्थइतियोगविभागात्कः। पृषोदरादिः। अवहित्थमथोभ्रतेति भरतोक्तःक्लीवम्॥

अवहित्था। स्त्री। आकारगोपने॥ अवहिःस्थितिः अवहित्था। सुपिस्थ इत्यत्र स्थ इतियोगविभागात्कः। पृषोदरादिः। टाप्॥

अवहेलम्। न। स्त्री। अनादरे॥ अवज्ञायाम्॥ अवहेलनम्। हेडृ अनादरे। घञर्थेकः। डलयोरेकत्वस्मरणात्लः॥

अवहेलनम्। न। अनादरे। तिरस्कारे॥

अवहेला। स्त्री। अनादरे॥

अवहेलितम्। त्रि। कृतावहेले॥

अवाक्पुष्पी। स्त्री। मधुरिकायाम्। शतपुष्पायाम्। सौंफ इतिख्यातायाम॥ अवाञ्चिपुष्पाण्यस्याः। गौरादिः॥ अधःपुष्प्याम्। मङ्गल्यायाम्। हेठाहुलीति गौडप्रसिद्धे तृणे॥

अवाक्शाखः। पुं। स्वर्गनरकतिर्य्यक्प्रेतादिशाखाभिः शाखिनिसंसारवृक्षे॥ अर्वाञ्चोनिकृष्टाः कार्य्योपाधयोहिरण्यगर्भादयो महदहङ्कारतन्मात्रादयोवा शाखा इव शाखायस्यसः॥

अवाक्शिरा। पुं। अधोमुखे॥ अवाक्शिरोऽस्य॥

अवाचः। त्रि। परिरक्के॥

अवाग्र.। त्रि। नम्रे। अवनते॥ अवनतमग्रमस्य॥

अवाङ्मनसगोचरम्। त्रि। वाङ्मनसयोरविषये॥ वाङ्मनसयोर्गोचरम् नवाङ्मनसगोचरम्॥

अवाङ्मुखः । त्रि । अधोमुखे ॥ अवाङ्मुखंयस्य सः ॥

अवाक् । । । अधोदेशे । अवाचिदेशे अशाचोदेशात् अवाङ्देशो वा । दिक्शब्देभ्य. सप्तमी पञ्चमी प्रथमाभ्य इत्यस्तातिः । अञ्चेर्लुक् ।

अवाङ् । त्रि । अधोमुखे । नम्रे ॥ अवाञ्चत्यधोमुखीभवति । ऋत्विगितिक्विन् ।

अवाक् । त्रि । मूके । नवागस्य ।

अवाची । स्त्री । दक्षिणदिशि । अधोदिशि । अधोमुख्याम् । अधोमध्यार्थः । अक्षोमध्ये चतिसूर्यम् । ऋत्विगादिनाक्विन् । उगितश्चेति ङीप् इतिस्वामी ॥ वस्तुतस्तु दक्षिणदिशि असाधुरेवायम् । अवपूर्वस्याञ्चतेरधोमुखीभावेवृत्तेः ।

अवाचीनम् । त्रि । दक्षिणदिग्भवे । अधोमुखे । अवागेव । विभाषाञ्चेरिति खः ॥

अवाच्यम् । न । दुर्वचने । अनक्षरे ॥ नवचनार्हम् । यत । वचोऽशब्दसंज्ञायामितिनकुत्त्वम् ॥ त्रि । अनिन्दिते ॥ अवक्तव्ये ॥ यथा । नैवपश्येन्नशृणुयादवाच्यंजातुकस्यचित् । ब्राह्मणानां विशेषेणनैवब्रूयात् कथञ्चन । यद्ब्राह्मणस्यकुशलंतदेवसततंवदेत् । तूष्णीमासीत निन्दायां कुर्वन्भेषज्यमात्मन इतिमहाभारतम् ।

अवाच्यदेशः । पुं । योनौ । भगे ॥ अवाच्यश्चासौदेशश्च ।

अवाच्यवचनम् । न । दोषविशेषे । यदेवावाच्यवचनम वाच्यवचनंहितत ।

अवान्तरः । त्रि । प्रधानान्तःपातिनि । इयंफलश्रुतिर्नश्रेयःपरमपुरुषार्थसाधनपरा भवति । किन्तुबहिर्मुखानां मोक्षविवक्षयाऽवान्तरकर्मफलैः कर्मसुरुच्युत्पादनमात्रम् । यथा । पिबनिम्बंप्रदास्यामिखलुते खण्डलड्डुकान् । पित्रैवमुक्तः पिबति तिक्तम ष्यतिबालकइति ॥

अवाप्तः । त्रि । प्राप्ते ।

अवाप्तिः । स्त्री । प्राप्तौ ।

अवाप्य । त्रि । लभ्ये ।

अवारम् । न । नद्यादेःपूर्वतीरे । अर्वाकतटे । अर्वाकतीरमवारम् । अवव्रियते । वृगतौ । कर्मणि घञ् ॥ नवारमस्त्यत्रेतिवा । अर्शआद्यच् ।

अवारपारः । पुं । समुद्रे ।

अवारपारीणः । त्रि । पारगे । अवारपारंगच्छति अवारपारयोर्भवोवा तत आगतोवा । राष्ट्रावारपाराद्घखाविति खः । अवारपारंगामिनि ॥ अवारपारात्यन्तानुकामंगामीति खः ।

अवारिका । स्त्री । धन्याके ॥ अवरिकापिपाठ इतिराजनिर्घण्टः ॥

अवारितः । त्रि । अकृतवारणे ॥

अवारीण । त्रि । अवारगामिनि ॥ अवारंगच्छतीत्यादार्थेषु । अवारपारादिगृहीतादिपरीताश्चेतिखः ॥ अवारंगामीवा । अवारपाराद्यन्तानुकामंगामीतिख ॥

अवावटः । पुं । द्वितीयेनपित्रासवर्णायामुत्पादिते ॥ यथा । द्वितीयेनतु यःपित्रासवर्णायां प्रजायते । अवावट इतिख्यात. शूद्रधर्मसजातित इति स्मृतिः ॥

[illegible]सा: । त्रि । नग्ने ॥ नवासोऽस्य ॥

[illegible]ह्य: । त्रि । आभ्यन्तरे । प्रतीचि ॥ [illegible]नीचोऽन्यस्यबाह्यस्याभावात् । न विद्यते बाह्यमन्यदस्य ॥

अविः । पुं । नाथे ॥ रवौ ॥ मेषे ॥ शैले ॥ मूषिककम्बले ॥ अवति अव्यतेवा । अवरक्षणादौ । इन् ॥ स्त्री । स्त्रीधर्मिण्याम ॥ अवतिवज्ञाया. । सर्वधातुभ्य इन् ॥

अविकः । पुं । अविशब्दार्थे ॥ अविरेव । अवेः कइतिकः ॥

अविकटः । पुं । मेषसमूहे ॥ अवीनांसङ्घातः । सङ्घातेकटच् ॥

अविकम्प्य ॥ त्रि । अप्रचले ॥ नास्तिविक्षिप्तः कम्पोवेपथुर्यस्य ॥

अविकम्पितः । त्रि । अचलिते ॥ नविकम्पितः ॥

अविकल्पः । त्रि । एकरूपे ॥ नविकल्पोऽस्मिन् ॥

अविकारी । त्रि । विक्रियाशून्ये कूटस्थे परमात्मनि ॥

अविकृतिः । स्त्री । मूलप्रकृतौ ॥ नास्ति विकृतिर्यस्याः ॥

अविगन्धिका । स्त्री । अजगन्धावृक्षे ॥

अविगीतम् । त्रि । अनिन्दिते ॥

अविघ्नः । पुं । करमर्द्दके ॥ विजयतेस्म । ओविजीभयचलनयोः । गत्यर्थेति क्तः । ओदितश्चेतिनत्वम् । नविघ्नः ॥

अविचारः । पुं । अन्याये ॥ विवेकाभावे ॥ यथा । अविचारसिद्धैर्वैश्यविलासिनीवमाया असतोपिभावानुपदर्शयन्तीपरपुरुषंवञ्चयतीति ॥ त्रि । विचाररहिते ॥

अविचारकः । त्रि । मूढे ॥

अविचारितम् । त्रि । अकृतविचारे । अविवेचिते ॥

अविचाली । त्रि । देशान्तरप्राप्तिरहिते ॥

अविच्युतः । त्रि । नित्ये ॥

अविज्ञः । त्रि । अनभिज्ञे । अप्रवीणे ॥

अविज्ञातः । त्रि । अर्थापरिज्ञानाद्-

महदहङ्कारपञ्चतन्मात्रेष्वनात्मस्वात्मबुद्धौ । अतस्मिंस्तद्बुद्धौ । विपर्यये । मिथ्याज्ञाने । अनात्मन्यात्मख्यातौ । यथा शरीरे मनुष्योऽहमित्यादि । इयञ्चसर्वक्लेशमूलभूतातमइत्युच्यते । अनादिभाववरूपाज्ञाने । अग्निहोत्रादिलक्षणैककर्मणि । मलिनसत्त्वप्रधानायाम् । संवृत्तौ ॥ परमानन्दस्वरूपात्माज्ञाने । वेदनंविद्या । विद ज्ञाने । संज्ञायां समजनिषदनिपतेति क्यप् । विद्याविरुद्धा अविद्या ॥

अविद्वान । त्रि । ऋक्ष्ये । अविद्वान् ।

वेधि: । पुं । शास्त्रविहिते । अविधा-रे । यथा । वसेत्सनरके घोरेदिनानिपशुरोमभि: । अमितानिदुरा-ऽऽरोयोऽन्यविधिना पशूनित्याह्निकतत्त्वेयाज्ञवल्क्य' ॥

अविन: । पुं । रात्रि । अध्वर्य्यौ । अवति । अवरक्षणादौ । श्यास्त्याह्वञविभ्यइनच् । त्रि । यष्टरि ॥

अविनत. । त्रि । उन्नते ।

अविनय. । पुं । विनयाभावे । त्रि । अविनीते ।

अविनाभाव । पुं । व्याप्तौ । व्याप्यनिष्ठव्यापकनिरूपितधर्मे । यथा । वह्निमान् धूमादित्यादौ धूमनिष्ठावह्निनिरूपिताव्याप्तिरिति न्यायमीमांसयोर्मतम् ॥ तत्पदार्थे तत्पदार्थाभाववद्वृत्तित्वाभावे । यथा । केयमाकाङ्क्षा न तावदविनाभाव: । नीलंसरोजमित्यादौ तदभावात् । विमलंजलंनद्या: कच्छेमहिषइत्यत्रजलान्वितनद्या अविनाभावात् कच्छेसाकाङ्क्षतापत्तेश्च । इत्याकाङ्क्षा चिन्तामणि: । अविनाभावइति । तत्पदार्थेन विनायोभाव' सत्त्वंतदभावइत्यर्थ । तत्पदार्थे तत्पदार्थाभाववद्वृत्तित्वाभावस्तत्पदार्थेतत्पदार्थाकाङ्क्षा इतिभाव इति-तट्टीकामाधुरी ।

अविनाशी । त्रि । अन्यविकारवर्जिते । नित्ये । सत्ये । अबाध्येसर्वप्रकारपरिच्छेदशून्ये । अविक्रियआत्मनि । विनष्टुं शीलमस्येति विनाशी । नविनाशी ॥

अविनीत । त्रि । वियाते । समुद्धते । नव्यनायि । शीञ० । क्त ।

अविनीता । स्त्री । कुलटायाम । नव्यनारि । सोञप्रापणे । क्त । नविनीताबा ।

अविन्ध्य. । पुं । राक्षसान्तरे ॥

अविपट: । पुं । मेषविस्तारे । अवीनां विस्तार. । विस्तारे पटच् । कम्बलादौ ।

अविपश्चित् । पुं । विचारजन्यतात्पर्यपरिज्ञानशून्ये ॥ अविवेकिनि ॥ नविपश्चित् ॥

अविप्रकृष्टः । त्रि । आसन्ने ॥

अविप्रियः । पुं । श्यामाकतृणे ॥

अविप्रिया । स्त्री । श्वेताक्तायाम् ॥

अविभक्तम् । त्रि । अभिन्ने । एकमेवार्थे ॥ अध्यारूढे सर्वत्राऽनुस्यूते अधिष्ठानतयाऽबाधावधितया च सर्वस्मिन्नविशमाने ॥ नविभक्तम् ॥

अविभावित । त्रि । अनुपलक्षिते ॥

अविमरीसम् । न । मेषीदुग्धे ॥ अवेर्दुग्धम् । अवेर्दुग्धेमरीसच्प्रत्ययः ॥

अविमुक्तम् । न । काशीक्षेत्रे ॥ अविमुक्ते कलादेवो विश्वनाथो शिवापरेश्यागमः ॥ यथा । कुर्मेव्रतयकालेऽपि तत्कुर्वेर्णं कदाचन । विमुक्तंनशिवाभ्यां यदविमुक्तंततो विदुरिति ॥ अविमुक्तंनमोक्तव्यंसर्वथैवमुमुक्षुभिः । किन्तु विघ्नाभविष्यन्ति काश्यांविवसतामिति श्रीदेवीभागवतम् ॥ त्रि । अत्यक्ते ॥ नविमुक्तम् ॥

अविरतम् । न । सन्तते । अनवरते ॥ अनुपरते ॥ नास्तिविरतमस्य । क्रियाविशेषणे कर्मणिक्लीवम् । सन्तामितिविग्रहः ॥

अविरतिः । स्त्री । चित्तस्यविषयेभ्य ओपरामनिग्रहे ॥

अविरलः । त्रि । घने । निविडे ॥

अविरुद्धः । त्रि । अनुकूले । अप्रतिषिद्धे ॥ नविरुद्धः ॥

अविरोधः । पुं । विवादाभावे ॥ यथा । श्रुतिस्मृतिविरोधेतु श्रुतिरेवगरीयसी । अविरोधेसदाकार्यंस्मार्तंवैदिकवत्सतेति ॥ नविरोधः ॥

अविलम्बितम् । त्रि । आशुने । तूर्णे ॥ न । आशुनि । शीघ्रे ॥ विलम्बते स्म । लम्बिअवस्रंसने । आत्वोपधः । अकर्मकत्वात् कर्तरिक्तः ॥ नञ्समासः ॥

अविला । स्त्री । मेष्याम् ॥ मेषाव

अविवरः । त्रि । नीरन्ध्रे ॥

अविवाक्यम् । न । दशरात्रसाध्यमखे ॥

अविवादः । पुं । विवादाभावे ॥ नविवादः ॥

अविवेकः । पुं । विवेकविरहभावे ॥ सम्भूयकारितायाम् ॥ वर्षिकिञ्चिदेकंकार्यं पर्याप्तमपितुसम्भूय ॥ विपर्यासे ॥ व्याकुलत्वहेतौमोहे ॥ अविमृश्यकारित्वे ॥ सदसद्विवेचनाराहित्ये । त्रि । तद्वति । नविवेकः ॥

अविवेकी । त्रि । विवेकहीने । अविवेचकः ॥ तस्मादविवेकिनःकुशमानुषिकमोगाऽनाधिकारिव इतिमुक्तिवाद

स्रगादावधरीटीका । अप्रयुक्तवि-
चारे ॥

अविवेकि । न । व्यक्ते । प्रधाने ॥ महदादौ ॥ यथा प्रधानं स्वतोनविवि
च्यते एवंमहदादयोपि न प्रधानाद्वि
विच्यन्ते ॥ वालिशे । मूर्खे ॥ गुरुशा
स्त्रार्थोपदेशरहिते । नविवेकी ।

अविशिष्टम् । त्रि । समाने । नविशिष्ट
म् ।

अविशेषः । पुं । तन्मात्रेषु । तानि अस्म
दादिभिःपरस्परव्यावृत्तानि नानुभू
यन्ते सूक्ष्मविशेषाः सूक्ष्माश्चोच्यन्ते ।
निष्प्रपञ्चे । विशेषाभावे । त्रि । वि
शेषरहिते । तुल्ये ।

अविश्रान्तम् । न । अनवरते ॥ त्रि । वि
श्रामहीने ॥

अविश्वस्तः । त्रि । प्रत्ययायोग्ये । विश्वा
सानर्हे ॥ यथा । नविश्वसेदविश्वस्ते वि
श्वस्तेनातिविश्वसेत । विश्वासाद्भयमु
त्पन्नंमूलान्यपिनिकृन्ततीति ॥

अविश्वासा । स्त्री । चिरप्रसूतायांगवि ।

अविषः । पुं । अब्धौ । राजनि । अव
ति । अवरक्षणादौ । अविमह्योष्टि
षच् । त्रि । निर्विषे ।

अविषा । स्त्री । निर्विषाख्ये ।

अविषी । स्त्री । नद्याम् । टिल्लामृकीप् ॥

अविसोढम् । न । अविमरीसे । अवे
र्दुग्धम् । अवेर्दुग्धेसोढदूसमरीस
चोवक्तव्याः ॥

अविस्पष्टम् । न । क्लिष्टे । अप्रकटवच
ने । नविस्पष्टतेस्म । स्पशबाधनस्प
र्शनयोः । कर्मणिक्तः । अविस्पष्टेति
निर्देशादिडभावः ।

अवी । स्त्री । ऋतुमत्याम् ॥ अवति
लज्जायाः । अवरक्षणादौ । अवितृ
स्तृतन्त्रिभ्यईः ।

अवीचिः । पुं । नरकभेदे । तरङ्गे ॥ ना
स्तिवीचिःसुखमत्र । त्रि । तरङ्गशू
न्ये ।

अवीचिमयः । पुं । नरकभेदे । यःसा
क्ष्यादावनृतंवदति सनिरवलम्बे ऽवी
चिमये ऽधश्शिरानिपात्यते ॥ इति
श्रीभागवतम् ॥

अवीजा । स्त्री । ईषद्बीजायांद्राक्षाया
म् । किस्मिस् इतिलोके ।

अवीतम् । न । अनुमानप्रभेदे । व्यति
रेकमुखेन प्रवर्त्तमाने निषेधके । त
त्रावीतंशेषवत् । विशेषेणस्पष्टमितो
वीतः सनभवतीत्यवीतः ॥

अवीरः । त्रि । निःसत्त्वे । निर्वीर्ये ।

अवीरा । स्त्री । निष्पतिसुतायाम् । वी
रयति । वीरविक्रान्तौ । अच् । पति
पुत्रवतीनारी वीराप्रोक्तामनीषि-
भिः । नवीरा ॥ अजातापत्यविधवा

अवक्षः

ऽवीरेतिस्मृतिः ॥

अवृजिनः । त्रि । यथोक्तकारित्वयानि-
ष्पापे ॥

अवेक्षणम् । न । दर्शने ॥ ईषद्दर्शने ।
ल्युट् ।

अवेक्षा । स्त्री । अवेक्षणे । प्रतिजागरे ॥
अवधाने ॥ अवेक्षणम । ईषद्दर्शने ।
गुरोश्चहलइत्यः । टाप् ।

अवेक्षिता । न । अवेक्षके । अध्यक्षे ।
आयव्ययादिनिरीक्षके ॥ अवेक्षते ।
ईक्ष॰ । तृच् ।

अवेगः । पुं । गोवत्से ॥ त्रि । अवेगे ।

अवेलः । पुं । अपलापे ॥ त्रि । वेला
शून्ये ।

अवेला । स्त्री । पूगचर्वित । चवाई
सुपारी इतिभाषा ।

अवैधर्म । त्रि । विधिविवर्जिते । विध्य
विषये । यथा । अवैधंपश्वमं कुर्वन्
राज्ञोदण्डेनशुध्यतीति ॥

अवोद्म । त्रि । अवक्लेदने । उन्दीक्लेद
ने अवपूर्व । भावेघञ् । अवोदैधौ
द्मप्रश्रथहिमश्रथाइति निपातनान्नलोपः ।

अव्यक्तः । पुं । हरौ । स्मरहरे । सर्वका
रणे । रूपादिहीनतया चक्षुराद्य
गोचरे योगाभ्यासावसेये भावे ।
कल्पितेषु सर्वकार्येषु सद्रूपेणानुगते ।
हिरण्यगर्भे । सूक्ष्मशरीरे । स्वापा

अव्यक्त

वस्थायाम् । निर्विकारे । शब्दप्रवृ
त्तिनिमित्तजातिगुणक्रियासम्बन्ध
रहिते । व्यक्तःस्पष्टोनेत्यव्यक्तः ॥ यत्र
ध्वनावकारादयोवर्णा विशेषरूपेण
नव्यज्यन्तेसध्वनिरव्यक्तः । मूर्खे ।
कन्दर्पे ॥ न । प्रकृतौ । तत्राहि ।
यत् सर्वस्यजगतोबीजभूतमव्याकृ
तनामरूपसतत्वम् सर्वकार्यकारण
शक्तिसमाहाररूपम् अव्यक्ताव्याकृता
काशादिनामवाच्यंपरमात्मन्योतप्रो
तभावेनसमाश्रितम् वटकणिकाया
मिव वटवृक्षशक्तिः । सत्वादिरूपेण
निरूप्यमाणो व्यक्तिरस्यनास्तीत्यव्य
क्तम् । तदुक्तम् । हेतुमदनित्य
व्यापिसक्रियमनेकमाश्रितंलिङ्गम् ।
सावयवपरतन्त्रं व्यक्तं विपरीतमव्यक्त
मिति । साङ्ख्योक्तमहदादौ । आ
त्मनि । परमात्मनि । मायोपाधिके
ब्रह्मणि ॥ त्रि । अवयवरहिते । अ
व्यक्तमितिविज्ञेयंलिङ्गग्राह्यमतीन्द्रि-
यम् । सूक्ष्मे । अविशेषे । अस्फुटे ॥
नव्यज्यते । अञ्जूव्यक्त्यादौ । क्तः ।

अव्याकृतकार्यभूतसूक्ष्मे । भूतसू
क्ष्मतयाधिकरणे । नव्यक्तम इतिवा ।

अव्यक्तमूलप्रभवः । पुं । संसारवृक्षे ।

अव्यक्तरागः । पुं । अरुणवर्णे । किञ्चि
ल्लोहिते । अव्यक्तोरागोयस्य ।

अव्यक्तलिङ्गः । त्रि । अदर्शनेनश्रुतिस्मृ त्युक्तप्रकारेण अभवति । न व्यक्तं दर्शनेन गृहीतं लिङ्गम् आश्रमचिह्नमनेन ।

अव्यग्रः । त्रि । अनाकुले । नव्यग्रः ॥

अव्यङ्गः । त्रि । अविकले । परिपूर्णे । अविकलाङ्गे । नव्यङ्गः ।

अव्यङ्गा । स्त्री । शूकशिम्ब्याम् ॥

अव्यञ्जन । पुं । शृङ्गहीनपशौ । त्रि । अव्यक्ते । अस्फुटे । अविद्यमानंव्यञ्जनंयस्यइतिवा ।

अव्यण्डा । स्त्री । शूकशिम्ब्याम् । कौंच इतिख्यातायाम् ॥ नविगतमण्डं यस्याः ॥

...सिकरः । पुं । अप्रसङ्गे ।

...थः । पुं । सर्पे । त्रि । निर्भये । न ...थायस्य । नव्यथते । व्यथृभयसञ्च लनयोः । पचाद्यच् ।

अव्यथा । स्त्री । पथ्यायाम् । चारव्याम् ॥ ओषधीभेदे । मुण्ड्याम् ॥ नव्यथायस्याः । नव्यथते । व्यथ । पचाद्यच् । टाप् ॥

अव्यथी । पुं । अश्वे । नव्यथते तच्छीलः । व्यथ० । जिदृक्षिविश्रीण्वमाव्यथाभ्यमपरिभूप्रसूभ्यश्चेतोनिः ॥

अव्यथिषः । पुं । अर्णवे । सूर्ये । नव्यथते । व्यथ० । अविमह्यव्यथिभ्यष्टिषच् ।

अव्यथिषी । स्त्री । धरायाम् । रात्रौ ॥

टित्वान्ङीप् ॥

अव्यभिचारी । त्रि । केनापिप्रतिकूले न हेतुनानिवारयितुमशक्ये ॥

अव्ययः । पुं । न । स्वरादिशब्दे । पुं । विष्णौ । शिवे ॥ अनाद्यनन्ते देहादिसन्तानाश्रये आत्मज्ञानमन्तरेणानुच्छेद्ये मायामये संसारवृक्षे । त्रि । उत्पत्तिविनाशादिसर्वक्रियाशून्ये । नित्ये । अविनाशिनि । अपरिच्छिन्ने । यथा । सदृशंत्रिषुलिङ्गेषु सर्वासुचविभक्तिषु । वचनेषुचसर्वेषु यन्नव्येति तदव्ययमिति ॥ नविद्यतेव्ययोऽवयवापचयोगुणापचयोविनाशोवा यस्य । यद्वा । नव्येति विकारं नभजत इत्यव्ययम् । विपूर्वादिण. पचाद्यच् । नव्यय. ।

अव्ययात्मा । पुं । अनश्वरस्वभावे ।

अव्ययीभावः । पुं । प्रायः पूर्वपदार्थप्रधानेसमासविशेषे ।

अव्यलीकः । पुं । सत्ये ॥

अव्यवसायकृत् । त्रि । शिक्षौ । व्यवसायरहिते । इतिविकाण्डशेषः ।

अव्यवस्था । स्त्री । शास्त्रविरुद्धव्यवस्थायाम् । अपसिद्धान्ते । अविधौ ।

अव्यवस्थितः । त्रि । नीतिशास्त्राद्विव्यवस्थानभिज्ञे ॥ सिद्धान्तरहिते ।

अव्यवहार्यः । त्रि । अभिधानाभिधेयक

अव्यक्तः

ऽवोरेतिस्मृतिः ॥

अवृजिनः । त्रि । यथोक्तकारित्वयानि-
ष्पापे ॥

अवेक्षणम् । न । दर्शने । ईषद्दर्शने ।
ल्युट् ॥

अवेक्षा । स्त्री । अवेक्षणे । प्रतिजागरे ।
अवधाने । अवेक्षणम । ईषद्दर्शने ।
गुरोश्चहलइत्यः । टाप् ॥

अवेक्षिता । न । अवेक्षके । अध्यक्षे ।
आयव्ययादिनिरीक्षके । अवेक्षते ।
ईक्ष० । तृच् ॥

अवेद्यः । पुं । गोवत्से । त्रि । अज्ञेये ।

अवेलः । पुं । अपलापे ॥ त्रि । वेला
शून्ये ॥

अवेला । स्त्री । पूगचर्विते । चवाई
सुपारी इतिभाषा ॥

अवैधम् । त्रि । विधिविवर्जिते । विध्य
विषये । यथा । अवैधपक्ष्मं कुर्वन
राज्ञोदण्डेनशुध्यतीति ॥

अवोदम । त्रि । अवक्लेदने । उन्दीक्लेद
ने अवपूर्वे । भावेघञ् । अवोदैधौ
द्मेतिनिपातनान्नलोपः ॥

अव्यक्तः । पुं । हरौ । स्मरहरे । सर्वका
रणे । रूपादिहीनतया, चक्षुरादय
गोचरे योगाभ्यासावसेये भावे ।
कल्पितेषुसर्वकार्येषुसद्रूपेणानुगते ।
हिरण्यगर्भे । सूक्ष्मशरीरे । स्वापा

अव्यक्त

व्याकाले । निर्विकारे । अव्यक्तप्रवृ
त्तिनिमित्तेजातिगुणक्रियासम्बन्धे
रहिते । व्यक्तःस्पष्टोनेत्यव्यक्तः ॥ यत्र
ध्वनावकारादयोवर्णा विशेषरूपेण
नव्यज्यन्तेसध्वनिरव्यक्तः ॥ मूर्खे ॥
कन्दर्पे ॥ न । प्रकृतौ । सत्त्वादि ।
यत् सर्वस्यजगतो बीजभूत मव्याकृ
तनामरूपसतत्त्वम सर्वकार्यकारण
शक्तिसमाहाररूपम् अव्यक्ताव्याकृता
काशादिनामवाच्यंपरमात्मन्योतप्रो
तभावेनसमाश्रितम् वटकणिकाया
मिव वटवृक्षशक्तिः । सत्त्वादिरूपेण
निरूप्यमाणे व्यक्तिरस्यमास्तीत्य
क्तम् । तदुक्तम् । हेतुमदनित्य
व्यापिसक्रियमनेकमाश्रितंलिङ्गम्
सावयवपरतन्त्रं व्यक्तं विपरीतमव्यक्त
मिति । साङ्ख्योक्तमहदादौ । आ
त्मनि । परमात्मनि । मायोपाधिके
ब्रह्मणि ॥ त्रि । अवयवरहिते । अ
व्यक्तमितिविशेयंलिङ्गग्राह्यमतीन्द्रि-
यम् । सूक्ष्मे । अविज्ञेये । अस्फुटे ॥
नव्यज्यतेस्म । अञ्जूव्यक्त्यादौ । क्तः ।
अव्याकृतकार्यभूतसूक्ष्मे । भूतसू
क्ष्मवयाधिकरणे । नव्यक्तम इतिवा ।

अव्यक्तमूलप्रभवः । पुं । संसारवृक्षे ।

अव्यक्तरागः । पुं । अरुणवर्णे । किञ्चि
ल्लोहिते । अव्यक्तोरागोयस्य ।

अव्यक्तलिङ्गः । त्रि । अदर्शनश्रुतिस्म्य्युक्तप्रकारेण अभवति। न व्यक्तं दर्शनेन गृहीतं लिङ्गमाश्रमिखं येन ।

अव्यग्रः । त्रि । अनाकुले । नव्यग्रः ॥

अव्यङ्गः । त्रि । अविकले । परिपूर्णे । अविकलाङ्गे । नव्यङ्गः ।

अव्यङ्गा । स्त्री । शूकशिम्ब्याम् ॥

अव्यञ्जनः । पुं । शृङ्गहीनपशौ । त्रि । अव्यक्ते । अस्फुटे । अविद्यमानं व्यञ्जनं यस्य यस्मिन्वा ।

अव्यण्डा । स्त्री । शूकशिम्ब्याम् । कौंच इति ख्यातायाम् ॥ नविगतमण्डं यस्याः ।

[illegible]सिकारः । पुं । अप्रसङ्गे ।

[illegible]थः । पुं । सर्पे । त्रि । निर्व्यथे । न[illegible]थायस्य । नव्यथते । व्यथभयसञ्चलनयोः । पचाद्यच् ।

अव्यथा । स्त्री । पथ्यायाम् । चारव्याम् ॥ ओषधीभेदे । मुण्ड्याम् ॥ नव्यथायस्याः । नव्यथते । व्यथ । पचाद्यच् । टाप् ॥

अव्ययी । पुं । अश्वे । नव्यथते तच्छीलः । व्यथ० । जिदृक्षिविश्रीण्वमाव्यथाभ्यमपरिभूप्रसूभ्यश्चेतोनिः ॥

अव्यथिषः । पुं । अर्णवे । सूर्ये । नव्यथते । व्यथ० । अव्यिथ्योरिति टिषच् ।

अव्यथिषी । स्त्री । धरायाम् । रात्रौ । टित्वान्ङीप् ॥

अव्यभिचारी । त्रि । केनापिप्रतिकूलेन हेतुनानिवारयितुमशक्ये ॥

अव्ययः । पुं । न । स्वरादिशब्दे । पुं । विष्णौ । शिवे । अनाद्यनन्ते देहादिसन्तानाश्रये आत्मज्ञानमन्तरेणानुच्छेद्ये मायामये संसारवृक्षे । त्रि । उत्पत्तिविनाशादिसर्वक्रियाशून्ये । नित्ये । अविनाशिनि । अपरिच्छिन्ने । यथा। सदृशंत्रिषुलिङ्गेषु सर्वासुचविभक्तिषु । वचनेषुचसर्वेषु यन्नव्येति तदव्ययमिति । नविद्यतेव्ययोऽवयवापचयोगुणापचयोविनाशोवा यस्य । यद्वा । नव्येति विकारं नभजत इत्यव्ययम् । विपूर्वादिण. पचाद्यच् । नव्यय. ।

अव्ययात्मा । पुं । अनश्वरस्वभावे ।

अव्ययीभावः । पुं । प्रायः पूर्वपदार्थप्रधानेसमासविशेषे ।

अव्यलीकं । पुं । सत्ये ।

अव्यवसायवान् । त्रि । शिक्षौ । व्यवसायरहिते । इतिविकाण्डशेषः ।

अव्यवस्था । स्त्री । शास्त्रविरुद्धव्यवस्थायाम् । अपसिद्धान्ते । अविधौ ।

अव्यवस्थितः । त्रि । नीतिशास्त्राद्यव्यवस्थानभिज्ञे । सिद्धान्तरहिते ।

अव्यवहार्यः । त्रि । अभिधानाभिधेयक

पयोर्वाङ्मनसयोरविषये ॥ अवस्थारायोग्ये । नव्यवस्थार्यः ॥

अव्यवहितम । त्रि । व्यवधानशून्ये । संसक्ते । अपदान्तरे ॥ नव्यवधीयतेस्म । क्त' । दधातेर्हिः ।

अव्याकृतः । पुं । बीजरूपे । अविवेके । अव्यक्ते । प्रकृतौ । असम्भूतौ । साभासाज्ञाने । अनिर्वाच्ये ॥ नव्याकृतः ॥

अव्याकृताकाशः । पुं । अव्यक्ते ।

अव्याजः । पुं । छलाभावे । शीघ्रे ।

अव्यापकम् । त्रि । परिच्छिन्ने ॥ नव्यापकम् ॥

अव्यापि । न । व्यक्ते ।

अव्याप्यम् । त्रि । व्याप्तिरहिते । अव्यापनीये । अनधीने ।

अव्याप्यवृत्तिः । त्रि । किञ्चिदवच्छिन्नवृत्तौ । स्वसमानाधिकरणाभावप्रतियोगिनि ॥ दैशिककालिकभेदेन सद्विविधः । तत्पर्याय । प्रादेशिक ॥ आत्मनोविशेषगुणाः । बुद्धिसुखदु.खेच्छाद्वेषयत्नधर्माधर्मभावनाख्यसंस्कारा. ९ । आकाशस्यविशेषगुणः शब्द १० । सामान्यगुणौ संयोगविभागौ १२ । एतेसर्वे अव्याप्यवृत्तय स्युरितिन्यायभाषा ।

अव्युत्पन्न. । त्रि । अनभिज्ञे ।

अशनम् । त्रि । अश्नते ।

अशकुम्भी । स्त्री । पानीयपृष्ठजे । काईइतियस्याः प्रसिद्धिः ।

अशक्तः । त्रि । असमर्थे । सामर्थ्यहीने ॥ यथा । उपवासेष्वशक्तानांनक्तंभोजनमिष्यतइति ॥ नशक्तिरस्य । नञ् दुःसुभ्योहलिसक्थ्योरितिपाठात्पक्षेअच् ।

अशक्तिः । स्त्री । करणवैकल्यहेतुकेबुद्धिधर्मे ॥ साचाष्टाविंशतिभेदभिन्ना ॥ यथा । एकादशेन्द्रियवधाःसहबुद्धिवधैरशक्तिरुद्दिष्टा । सप्तदशधावबुद्धेर्विपर्ययात्तुष्टिसिद्धीनामिति ॥ दशेन्द्रियवधास्तु । वाधिर्यंकुष्ठत्वंजडताजिघ्रतातथा । मूकतापङ्गुत्वक्लैव्योदावर्त्तमत्तताः ॥ श्रोत्रादीनामिन्द्रियाणांवधाः । एतद्धेतुकाबुद्धेरशक्तिः स्वव्यापारेभवति । तथाचैकादशहेतुत्वादेकादशधाबुद्धेरशक्तिरुच्यते । हेतुहेतुमतोरभेदविवक्षया सामानाधिकरण्यम् । तदेवमिन्द्रियवधद्वारेण बुद्धेरशक्तिमुक्त्वास्वरूपतोऽशक्तिमाह । सहबुद्धिवधैरिति । कतिबुद्धेःस्वरूपतोवधाइत्यतआह । सप्तदशधाचबुद्धेः । कुतः । विपर्ययात्तुष्टिसिद्धीनाम् । तुष्टयोनवेतितद्विपर्ययास्तन्निरूप

यान्नभवंति । एवंसिद्धयोऽष्टाविति तद्विपर्ययास्तद्विरूपत्वादष्टौभवन्ति ॥ इतिसांख्या. ।. अपिच । अशक्ति. कारकापायेसदर्थाप्रभविष्णुता कारकाणामन्त.करणबहिष्करणाना मपायेविनाशेसति विद्यमानेप्यर्थे अप्रभवनशीलत्वमशक्तिः । अन्धव धिरादेरिवरूपशब्दादाविति ॥

अशक्यः । त्रि । असाध्ये । अशकनीये ॥

अशत्रुः । पुं । चन्द्रे । त्रि । शत्रुरहिते ॥ मित्रे ॥

अशनम् । न । ओदने । भक्षणे । अ शा० । ल्युट ॥ ज्वरवान्ज्वरमुक्तो शवालघुकुर्यादशनदिनात्ययं ॥

अशनाया । स्त्री । बुभुक्षायाम् । क्षुधा याम् । अशितुमिच्छा अशनस्येच्छा वा अशनायतिवा । सुपइतिक्यच् । अशनायेति ईच्छाभाव.। अप्रत्यया दित्यः ॥

अशनायितम् । त्रि । क्षुधिते । अशन स्येच्छा । अशन येतिसाधुः । अश नायाजातास्य । तारकादि ॥

अशनिः । स्त्री । पुं । चञ्चलायाम् । वि द्युति । पवौ । वृक्षादिविनाशकेमे घोत्पन्नज्योतिषि ॥ अश्नाति सङ्घा तं करोति । अश्यतेऽनेनेतिवा । अर्तिसृधृधमीत्यादिना अनिः ॥

अशनिवर्षः ॥ उल्काविशेषे ॥

अशनिल्लिट । स्त्री । विद्युति ॥ अशनेः लिट् ॥

अशब्दः । पुं० न । अवेदमूलके ॥

अशम. । पुं । इदंकृत्वेदंकरिष्यामीति सङ्कल्पप्रवाहानुपरमे ॥

अशय्य । पुं । तापसान्तरे ॥ शय्यादा पिनशेते ॥

अशरीरः । पुं । स्वेनरूपेणाकाशकल्पे परमात्मनि ॥ त्रि । शरीररहिते ॥ य था । प्रत्यग्ज्ञानशिखिध्वस्तेमिथ्या ज्ञानेसहेतुके । नेतिनेतिस्वरूपत्वा दशरीरोभवत्ययमिति ॥

अशर्म ॥ न । दुःखे ॥ त्रि । पीडायुक्ते ॥ शर्मसुखम तद्विरुद्धम् । नञ्तिन ञ्समासः ॥

अशाखा । स्त्री । शूलीतृणे ॥

अशान्तः । त्रि । इन्द्रियलौल्यादनुपरते ॥ आत्मसाक्षात्कारशून्ये ॥ नशान्तः॥

अशाश्वत. । त्रि । अस्थिरे । दृष्टनष्टप्रा ये ॥ नशाश्वतः ॥

अशास्त्रम् । न । वेदादिविरुद्धे ॥ नशा स्त्रमस्मिन् ॥

अशास्त्रविहितम् । त्रि । वेदेनग्रन्थच्या दिनावा अविहिते । बुद्धाद्यागमबो धिते ॥ शास्त्रेणविहितम । नशास्त्र विहितम् ॥

अशिक्षितः । त्रि । अनिपुणे । शिक्षा रहिते ॥

अशितम् । त्रि । भुक्ते । तृप्ते । अश्यते स्म । अशभोजने । क्तः ॥

अशित्रम् । त्रि । चौरे । पुं । चरौ । अ श्नितेन । अशभोजने । अशित्रादि भ्यश्छ्रोत्राविति इत्रप्रत्ययः ॥

अशिरः । पुं । वीतिहोत्रे । राक्षसे ॥ भास्करे । वायौ । न । हीरके ।

अशिरा । स्त्री । अशिरराक्षसनार्य्याम् ॥

अशिश्विका । स्त्री । पुत्ररहितायाम् । नशिशुर्यस्याः । सख्यशिश्वीतिसाधु. । स्वार्थेकन् ।

अशिश्वी । स्त्री । अशिश्विकायाम् । ना स्याः शिशुरस्तीत्यर्थे सख्यशिश्वीति भाषायामिति निपातनात् ङीष् ।

अशीतिः । स्त्री । सङ्ख्याविशेषे ८० । सङ्ख्येये । अष्टदशतः परिमाणमस्य । पङ्क्तिविंशतिचिंशञ्चत्वारिंशत्पञ्चा शत्षष्टिसप्तत्यशीतीत्यादिनानिपा तनात्प्रकृतेरशीभावस्तिप्रत्ययश्च ॥

अशीर्षिक. । त्रि । अशीर्षवति ॥ ब्रीह्या दिषुशीर्षाभावइतिपाठात्कप् ।

अशील. । त्रि । दु.शीले ।

अशुचिः । पुं । विण्मूत्रश्लेष्मादौ । त्रि । शास्त्रोक्तशौचहीने । यथा । व्रताना मुपवासानाश्राद्धादीनाञ्चसङ्गमे । करोतियः क्षौरकर्मसोऽशुचिःसर्वक र्मस्विति ॥ नशुचिः ॥

अशुद्धः । त्रि । अज्ञानतत्त्वार्य्यमलयुक्ते । अपवित्रे । अकृतशोधने । नशुद्धः ।

अशुभम् । न । पापे । अनिष्टफले । य था । स्वेन्द्रियाणाञ्चसामर्थ्यंस्वकर्म णिकृतानिच । मुहुर्मुहुश्चविस्मृत्य हिरमेदशुभान्मनइति । अमङ्गले । त्रि । तद्युक्ते । नशुभम् ।

अशून्यशयनव्रतम् । न । श्रावणकृष्णद्वि तीयायांकर्त्तव्येमत्स्यपुराणोक्तेव्रतवि शेषे ।

अशृतम् । त्रि । अपक्के । नशृतम् ॥

अशेष. । त्रि । निश्शेषे । सम्पूर्णे । नशे षोऽस्य ॥

अशोकः । पुं । कङ्केलिपादपे । यत् । अशोकश्चरणाघाताज्जायते पुष्पव त्तरइति । अस्यगुणायथा । अशोकः शीतलस्तिक्तो ग्राहीवर्ण्यः कषायकः । दोषापचीतृषादाहकृमिशोषवि षास्रजिदिति । नशोकोऽस्मात् । व कुलद्रुमे ॥ न । पारदे । पुष्पे । अ शोकस्य पुष्पम् । पुष्पमूलेषु बहुल मित्यणो विकारावयवार्थस्यलुक् । त्रि । सन्तापवर्जिते । निश्शोके ।

अशोकरोहिणी । स्त्री । कटुकायाम् । क टुरोहिण्याम् । अशोकइवरोहति । क

संग्रु पमाने इतिखिनिः ॥

अशोकषष्ठी । स्त्री । चैत्रशुक्लषष्ठ्याम् ॥

अशोका । स्त्री । कटुरोहिण्याम् ॥ बुद्ध शासनदेवीविशेषे। नशोकोऽस्याः॥

अशोकारिः । पुं । कदम्बद्रौ ॥

अशोकाष्टमी । स्त्री । चैत्रशुक्लाष्टम्याम् ॥

अशोचः । पुं । अनहङ्कृतौ ॥

अशोच्य । त्रि । शोचितुमयोग्ये ॥ निर पराधे ॥

अशौचम् । न । आशौचे ॥ वैदिकक- र्मानर्हत्वप्रयोजके संस्कारविशेषे । विहितकर्मविरोध्यदृष्टविशेषे । शुचि त्वाभावे ॥ यथा। क्रियाहीनस्यमूर्खस्य महारोगिणएवच । यथेष्टाचरणस्या मरणान्तमशौचकमिति ॥ क्रिया कैमत्यनित्यनैमित्तिकक्रियाननुष्ठा यिनः। मूर्खस्य गायत्रीरहितस्यसार्थ गायत्रीरहितस्येतिकद्रधरः। महारो गिणः उन्मादादिपापरोगाष्टकान्य तमरोगवतः। यथेष्टाचरणस्यभूतवे श्यायासक्तस्येत्यर्थः ॥ नशौचम् ॥

अश्मकदली । स्त्री । काष्ठकदल्याम् ॥

अश्मकीटः। पुं । नारकीटे ॥

अश्मकुट्ट । न । तपोविशेषाल्लब्धसंज्ञेता पसान्तरे ॥ भक्षणार्थं प्रियङ्ग्वादी नश्मन्येवकुट्टयति । कुट्ट॰ अच्॥

अश्मकेतुः । पुं । क्षुद्रपाषाणभेदाख्ये ॥

अश्मगर्भः । पुं । हरिन्मणौ । मरकते ॥ अश्मनेणगर्भः ॥

अश्मगर्भजम् । पुं । पन्नाइतिप्रसिद्धे म रकतमणौ ॥

अश्मघ्नः । पु । पाषाणभेदनवृक्षे । हा थाजोडीति भाषा ॥

अश्मजम् । त्रि । शिलाजाते ॥ न । शिला जतुनि ॥ अश्मनोजातम् । जनीप्रा दुर्भावे । पञ्चम्यामजातावितिडः । लोहे ॥

अश्मजतुकम् । न । शिलाजतुनि ॥

अश्मजातिः । स्त्री । मरकतादिरत्ने । अश्मनोजातिः ॥

अश्मदारणः । पुं । टाँकी इति प्रसिद्धे । टङ्के ॥ दारयति । दृ॰ ण्यन्तात्ल्युः । अश्मनोदारणः ॥ दार्यते ऽनेनवा । ण्यन्ताल्ल्युट् ॥

अश्मा । पुं । पाषाणे ॥ अश्नुते ॥ अशू व्याप्तौसङ्घातेच । अन्येभ्योऽपीति- मनिन् ॥ अशिशकिभ्यांछन्दसीतिम निन्वा। भाषायामपीष्यते छन्दसी तितुशकिनैवान्वेतिव्याख्यानात् ॥

अश्मन्तम् । न । अशुभे ॥ चुल्ल्याम् ॥ म रणे ॥ अनवधौ ॥ क्षेत्रे ॥ अश्मनोप्य न्तो ऽत्र । शकन्ध्वादिः ॥

अश्मन्तकः । पुं । न । उद्दाने । चुल्ल्याम् । मल्लिकाच्छदने । दीपाधारा च्छादने ॥

। पुं । तृणविशेषे । अस्फोटके ॥ वृ चान्तरे । आवुडेति प्रसिद्धे । इन्दुके । क्षुराख्याम् । अश्मपत्रे । कोविदारस वृक्षे ।

अश्मपुष्पम् । न । शैलेये । कालानुसा र्ये । शिलाजतुनि । अश्मनःपुष्पमिव ।

अश्मभाण्डम् । न । लौहभाण्डे । हमाम दस्तेतिख्याते ॥

अश्मभित् । पुं । अश्मभेदे । पाषाणभे- दे । त्रि । पाषाणभेदके । अश्मानं भिनत्ति । भिदिर॰ क्विप् तुक् ॥

अश्मभेदः । पुं । पाषाणभेदे । गुणास्तु अश्मभेदोहिमस्तिक्तः कषायोवस्ति- शोधनः । भेदनोहन्तिदोषार्शोगुल्म कृच्छ्राश्महृद्रुजः । योनिरोगान् प्रमे हांश्चप्लीहशूलव्रणानिचेति ।

अश्मर । पुं । पाषाणजाते । प्रस्तर सम्बन्धिनि ।

अश्मरी । स्त्री । मूत्रकृच्छ्रे । अश्मानंरा ति । रादाने । आतोनुपेतिकः । गौ रादिः ।

अश्मरीघ्नः । पुं । वरुणद्रौ ॥ अश्मरींह न्ति । हन॰ । हन्तेरऽमनुष्यकर्त्तृके चेतिटक् ।

अश्मरीहरः । पुं । देवधान्ये ।

अश्मसारः । पुं न । लौहे । अश्मनः सारः ॥

अश्मीरः । पुं । न । अश्मरीरोगे ।

अश्मोत्थम । न । शिलाजतुनि ॥

अश्यमानः । त्रि । भुज्यमाने ॥

अश्रम । न । नेत्राम्बुनि । अश्नुते काष्ठम् अशूव्याप्तौ । अन्यत्रापीतिरक् ॥

अश्रद्दधानः । त्रि । श्रद्धाहीने । अपक्वा रिणि । असुरसम्पदमारूढे । गुरुवे दान्तवाक्यार्थे इदमेवंनभवत्येवेति- विपर्ययरूपानास्तिक्यबुद्धिः रश्रद्धा त इति ।

अश्रान्तम् । न । सन्तते । त्रि । अश्रमे । अमुतपसिखेदेच । भावेक्तः । अनुना सिकस्येतिदीर्घः । अविद्यमानःश्र मच । क्रियाविशेषणत्वेक्लीवत्वं द्रव्यविशेषणे तुत्रिलिङ्गम् ।

अश्रिः । स्त्री । कोण्याम् । खड्गादेःभागे । गृहादेःकोणे । अश्नातिअश्नुतेवा । अशभोजने अशूव्याप्तौवा । वङ्क्या दिः । आश्रीयतेप्रहारार्थम् । आङि श्रिहनिभ्यांह्रस्वश्चेतीण् सचडित् । डित्वाट्टिलोपआङोह्रस्वश्च ।

अश्रु । न । नेत्रजले । अश्नुते काष्ठम् । अशूव्याप्तौ । अश्रादयश्चेति रुन्प्रत्य यान्तंसाधु । नञ्पूर्वाच्छ्रृयतेरुः । शूर्वा । नश्रूयते इतिविग्रहः ।

अश्रुत । त्रि । मूर्खे । अकृतश्रवणे । अनाकर्णिते ।

अश्लोकम् । न । अश्लीके । श्लोके । रेफस्य लकारः ॥

अश्लीलम् । न । ग्राम्यवाचि । भण्डादिवचने ॥ श्रियंराति । आतोनुपेतिकः । तद्भिन्नम् । कपिलकादीनामुपसङ्ख्यानमितिलत्वम् । श्रीशोभातस्या सिध्मादित्वाल्लच् । अश्लीलंतदमङ्गल्यजुगुप्साव्रीडधीकरम् ॥

अश्लेषा । स्त्री । नवमनक्षत्रे । तत्रजातस्यफलंयथा । वृथाटनःस्यादतिदुष्टचेताः कष्टप्रदश्चापिहृयाजनानाम् । सर्वेसदर्पोप्रिशठार्पितार्थः कन्दर्पसन्तप्तमनामनुष्यइति । त्रि । श्लेषशून्ये ॥

°भवः । पुं । केतुग्रहे । अश्लेषायाभवोयस्य ॥

अश्लेषाभूः । पुं । केतुग्रहे ॥

अश्वः । पुं । तुरगे । अश्वमांसगुणायथा । अश्वमांसंतुलवणंवह्निकृत्कफपित्तलम् । वातहृद्बृंहणंबल्यंचक्षुष्यंमधुरंलघु ॥ इति । उगवीमध्यगुरु ॥ संज्ञायाम् ॥ पुं । मनाङ्कैः पुंजातिभेदे । यथा । कामुकस्तुवपुर्धूर्तोमिथ्याचारश्चनिर्भयः । द्वादशाङ्गुलमेढ्रश्च दरिद्रश्चहयोमतः कामशास्त्रस्य लक्षणम् ॥ अश्नुते । अशूव्याप्तौसंघातेच । अशूप्रुषिलटि... तिक्वन् ॥

अश्वगन्धिका । स्त्री । अश्वगन्धायाम् ॥

अश्वकर्णः । पुं । शालवृक्षे । सखुआइतिख्याते ॥ अश्वकर्णइवपत्रमस्य । अश्वकर्णः कषायः स्याद्व्रणस्वेदकफक्रिमीन् । बुध्नविद्रधिबाधिर्ययोनिकर्णगदान्हरेत् ॥

अश्वकर्णक । पुं । शालवृक्षे । जरद्द्रुमे ॥

अश्वकिनी । स्त्री । अश्विनीनक्षत्रे ॥

अश्वखरजः । पुं । खेसरे । खच्चर इति भाषाप्रसिद्धे ॥

अश्वखुरः । पुं । नखीतिख्याते गन्धद्रव्ये ।

अश्वखुरा । स्त्री । अपराजितायाम् ।

अश्वगन्धा । स्त्री । वराहकर्ण्याम् । असगन्धइतिख्यातौषधौ ॥ अश्वगन्धानिलश्लेष्मश्वित्रशोथक्षयापहा । बल्यारसायनीतिक्ता कषायोष्णातिशुक्रला ॥

अश्वगन्धिका स्त्री । । अश्वगन्धायाम् । अश्वगन्धैव । स्वार्थेकः ॥

अश्वगोयुगम् । न । अश्वयुग्मे ॥ द्वावश्वौ । द्विगोयुगच ॥

अश्वगोष्ठम् । न । मन्दुरायाम् ॥ अश्वानांस्थानम । गोष्ठजाद्ब्रह्मादिषु पशुनामभ्य ष्तिगोष्ठच्प्रत्ययः ॥

अश्वग्रीव । पुं । विष्णुदैत्यसुरावरोध ।

अश्वघ्नः । पुं । करवीरे ॥ अश्वंहन्ति । हनः । अमनुष्यकर्तृके चेतिटक् । गमहनेत्युपधालोपः । कुत्वम् ॥ त्रि

। वृषभे ।

अश्वतरः । पुं । गन्धर्वविशेषे । नागभेदे ॥ वेगसरे । गर्द्दभेनाश्वायामुत्पन्ने । घोटकाद्गर्द्दभीजाते । तनुरश्वः । वत्सोक्षाश्वर्षभेभ्यस्तनुत्वइति ष्टरच् ॥ अश्वेनाश्वायामुत्पन्नोऽश्वः अश्वत्वञ्जातिःतत्तद्व्यतिरिक्तस्योक्तधर्मस्य तनुत्वमन्यपितृकत्वात् । ङीषि । अश्वतरी ।

अश्वत्थः । पुं । पिप्पलद्रौ । वृक्षादीनां मध्ये भगवद्विभूतौ ॥ गर्द्दभाण्डे । प्लक्षे । पार्श्वपिप्पले । अश्वत्थंजलमस्यास्ति । मूले सिक्तत्वात् । अर्शआद्यच । अश्वत्थवत् कामकर्मवातेरितनित्यप्रचलितस्वभावत्वात्आशुविनाशित्वेन श्वोपिस्थास्यतीतिविश्वासानर्हत्वाद्ब्रह्ममायामयेसंसारवृक्षे ॥ शाल्मलिवटाद्यपेक्षयान् श्वश्चिरंतिष्ठति अश्वइवतिष्ठतिवा । ष्ठागतिनिवृत्तौ । पृषोदरादित्वात्पूर्वोत्तरपदान्तयोःसकारयोस्तकारौ । सुपिस्थइतिकः । अस्थिरद्धपेऽयंसंसारवृक्षः । न । जले ।

अश्वत्थकम् । न । तृणविशेषे । अश्वत्थस्यफलमश्वत्थः । तद्युक्तःकालेऽप्यश्वत्थः । अश्वत्थेअश्वत्थफलोत्पत्तिकाले देयमृणम् । कलाप्यश्वत्थयवबुसाद्वुन् ।

अश्वत्थफला । स्त्री । वृषायाम् ॥

अश्वत्थभेदः । पुं । स्थालीवृक्षे ॥

अश्वत्थव्रतम् । न । कन्यानांबालवैधव्यदोषनिवारके व्रतविशेषे ॥ यथा । सुस्नाताचित्रवस्त्राढ्या कन्यापितृगृहस्थिता । करकेणाम्बुपूर्णेनसिञ्चेत्संप्रतिवासरम् । चैत्राश्विनमासेषुतृतीयासितपक्षतः । यावत्कृष्णतृतीयास्यान्मासमेकंयथाविधि । ब्राह्मणान् भोजयेन्नित्यंपूजनंचसमाचरेत् । तदाशिषामुयात्कन्यासौभाग्यंचसुखान्वितम् । प्रतिमांपार्वतीशयोर्वैसवेभाजनेर्चयेत् । चन्दनाद्यैर्न दूर्वाभिर्विल्वपत्रैर्यथाविधि । नैवेद्यैर्यथाभक्त्यानैवेद्यै प्रतिवासरम् एवंव्रतप्रभावेणबालवैधव्यनिष्कृतिः । जायतेकन्यकानांचततःपाणिग्रहक्रियेति ।

अश्वत्था । स्त्री । पूर्णिमातिथौ ॥ दृषपौर्णमास्याम् ।

अश्वत्थामा । पुं । द्रोणाचार्यपुत्रे । कृपोद्भवे ॥ अश्वस्येवस्थामबलंयस्य । पृषोदरादित्वात् सलोपः । यद्वा । अश्वइवतिष्ठतिष्ठा । मनिन् ।

अश्वत्थिका । स्त्री ।
अश्वत्थी । स्त्री ।
} वृक्षविशेषे । पश्चिमायाम् । पीपलिभाषा ॥

अश्वनाथ । पुं । अश्वपाले । अश्वान् नयति । कर्मण्यण् ॥

अश्वपति । पुं । रामायणप्रसिद्धे न्वप तौ । कैकेये ॥

अश्वपाल: । पुं । घोटकरक्षके ॥

अश्वपुच्छी । स्त्री । माषपर्ण्याम ॥

अश्वबाल: । पुं । काशे । अश्वस्यबाले ।

अश्वमहिषिका । स्त्री । अश्वमहिषयो: स्वाभाविकेवैरे । अश्वमहिषयोर्वैरम् । द्वन्द्वाद् वुन्वैरमैथुनिकयो: ॥

अश्वमार: । पुं । करवीरे ॥

अश्वमारक: । पुं । करवीरे ॥ अश्वानां मारक: ॥

मुख: । पुं । किन्नरे ॥ अश्वस्येवमुखमस्य ॥

मुखी । स्त्री । किम्पुरुषयोषिति ॥ अश्वस्येवमुखंयस्या: ॥

अश्वमेध: । पुं । यागभेदे । क्रतुराजि ॥

अश्वमेधीय: । पुं । यथौ । अश्वमेधाय ॥ अश्वमेधायहित. । अश्वमेधाय ॥ अस्यलक्षणंयथा । गोक्षीरसवर्णश्वकुन्देन्दुहिमसन्निभम् । पीतपुच्छंश्यामकर्णं सर्वतोगतिमत्तमम् । श्यामंवापिमहीपालयज्ञेष्विंतुरगंविदुरिति ॥

अश्वयुग् । पुं । आश्विने । स्त्री । अश्विनीनक्षत्रे । अश्वंयुनक्तिरूपेणानुकरोति । युजिर् योगे । सत्सूद्विषेति क्विप् ॥

अश्वयुज् । स्त्री । अश्विन्याम् । अश्वयुजिजाते । जातार्थप्रत्ययस्यबालुक् । पक्षे आश्वयुज: ॥

अश्वयुज: । पुं । आश्विने । अश्वयुजायुक्तापौर्णमासीयस्मिन्नस्ति । संज्ञापूर्वकत्वाद्वृद्ध्यभाव: ॥

अश्वरोधक । पुं । करवीरवृक्षे ॥

अश्वल: । पुं । वेदप्रसिद्धे ऋषिभेदे ॥

अश्वलक्षणम् । न । घोटकलक्षणे ॥

अश्वलोमा । स्त्री । सर्पविशेषे । हलाहले ॥ अश्वलालेत्यपिपाठ: । इति त्रिकाण्डशेष: ॥

अश्ववक्त्र: । पुं । किन्नरे ॥ अश्वस्येववक्त्रमस्य ॥

अश्ववार: । पुं । सादिनि । असवारइतिख्याते ॥ अश्वंवारयति । इत्यण् । अण ॥

अश्ववारण: । पुं । गवये । गोसदृशे ॥ इतिहेमचन्द्र: ॥

अश्ववाह. । पुं । सादिनि ॥

अश्ववित् । पुं । नले । दमयन्तीपतौ ॥ त्रि । अश्वविद्यान्विते ॥

अश्ववैद्य: । पुं । घोटकचिकित्सके । शालिहोत्रिणि । सारोतरीतिख्याते ॥

अश्वशाला । स्त्री । मन्दुरायाम ॥

अश्वशृगालिका । स्त्री । अश्वशृगालवैरे ॥ अश्वशृगालयोर्वैरम् । द्वन्द्वाद्वुन्वै

रमैथुनिकयोरितिवुन् ।

अश्वषड्गवम् । न । अश्वानांषट्के । अश्वानांषट्त्वम् । षट्त्वे षड्गवच् ।

अश्वसेननृपनन्दनः । पुं । सनत्कुमारे । इतिहेमचन्द्रः ॥

अश्वस्तन. । पुं । हस्तिविशेषे ॥

अश्वस्तनिकः । पुं । एकदिननिर्वाहोचिताने । श्वोभवंश्वस्तनंभक्ततदस्यास्तीति मत्वर्थीयष्ठन् । नञ् समासः ।

अश्वा । स्त्री । वडवायाम् ॥ अजादिषु पाठाट्टाप् ॥

अश्वाख्यः । पुं । देवसर्षपे ॥

अश्वाभिधानी । स्त्री । अश्वबन्धनरज्ज्वाम् ॥

अश्वारिः । पुं । महिषे ॥ अश्वस्यअरिः ॥

अश्वारूढः । पुं । अश्वारोहे ॥

अश्वारूढा । स्त्री । देवीविशेषे ॥

अश्वारोहः । पुं । अश्ववारके । सादिनि ॥ त्रि । अश्ववाहके ॥ अश्वमारोहति । हयवीजजन्मनि प्रादुर्भावेच । कर्मण्यण् ॥

अश्वारोहा । स्त्री । अश्वगन्धायाम् ॥

अश्वावरोहकः । पुं । अश्वगन्धायाम् ॥

अश्विजौ । पुं । द्विवचनान्त । अश्विनीकुमारयोः ॥

अश्विनौ । पुं । स्वर्वैद्ययोः । अश्विनीकुमारयोः ॥ तौचावियुक्तस्वभावौ ॥ प्रशस्ता. अश्वाःसन्त्यनयोः । इनिः ॥ यद्वा । अश्विन्यांजातौ सन्धिवेले त्यषो नक्षत्रेभ्यो बहुलमितिलुकि लुकस्तद्धितलुकीतिङीपोलुक् ॥ विशिष्टाश्वयोः ॥ यथा । कपोलयोस्तथावर्तौ विद्येते वाजिनोर्यदि । तावश्विनावितिप्रोक्तौ राज्यवृद्धिकरौपराविति ॥

अश्विनी । स्त्री । अश्वयुजि । प्रथमनक्षत्रे ॥ अस्यांजातस्यफलं यथा । सदैवदेवाभ्युदितो विनीतः सत्त्वान्वितः प्राप्तसमस्तसम्पत । योषाविभूषात्मजभूषितोऽय.स्यादश्विनीजन्मनिमानवस्येतिकोष्ठीप्रदीपः ॥ अश्वः अश्वमस्त्यस्याः । इनिः ॥ ह्रास्त ॥

अश्विनीकुमारौ । पुं । अश्विनीसुतौ । अश्वीभूतसंज्ञानामसूर्यपत्न्याः जपुत्रौ तौचदेवचिकित्सकौ । नित्यद्विवचनान्तोयम् ॥

आश्विनीपुत्रौ । पुं । स्वर्वैद्ययोः ॥

अश्विनीसुतौ । पुं । नासत्ययोः । स्वर्वैद्ययोः ॥ वडवारूपिणो संज्ञाऽश्वरूपयोगादश्विनी । अश्विन्याः सुतौ ॥

अश्वीयम् । न । आश्वे । वाजिसङ्घे ॥ त्रि । अश्वहिते ॥ अश्वानांसमूहः । केशाश्वाभ्यांयञ्छावन्यतरस्यामितिछः ॥ अश्वेभ्योहितंवा । अपूपादिभ्यश्छः ॥

अश्वेङ्गितम् । न । घोटकेङ्गिते ॥

अष्ठेरसम् । न । मुख्याख्ये ॥ अष्ठाना-मुरइव । अग्राख्यायामुरसइतिटच् ।

अष्ठ्य्रम । त्रि । अष्ठीये ॥ अष्ठेभ्योहितम् । यत्वेयत् ॥

अषडक्षीणः । त्रि । तृतीयावेद्यमंत्रे । द्वाभ्यामेवकृतेमंत्रे ॥ अविद्यमानानि षडक्षीण्यत्र । अषडक्षाशितङ्ग्वलङ्कर्मेतिख स्वार्थे । अक्षिशब्दोऽत्रेन्द्रियेवर्त्तते । बहुव्रीहौसक्थ्यक्ष्णोरितिषच् ॥

अषाढः । पुं । मासभेदे । पालाशदण्डे ॥ त्रि । अषाढायांजाते ॥ अविष्ठाफल्गुनीत्यणोलुक् । लुकतद्धितलुकिस्त्रियाम् फल्गुन्यषाढाभ्यामित्यन् टाप् । अषाढा ॥

अषाढकः । पु । अषाढार्थे ।

अषाढा । स्त्री । पूर्वाषाढायाम् ॥ उत्तराषाढायाम् ॥ अषाढायामुत्पन्नायाम् ॥

अष्टकम् । न । पाणिनेःसूत्रपाठे ॥ अष्टावध्यायाः परिमाणमस्य । सङ्ख्यायाअतिशदन्तायाः कन् । त्रि । अष्टसङ्ख्यायाम् ॥ अष्टसङ्ख्यकाध्यायादिपरिमितेग्रन्थे ॥ अष्टसङ्ख्याविशिष्टे । यथा गङ्गाष्टकंनामाष्टकमिति ।

अष्टकर्णः । पुं । ब्रह्मणि ॥ अष्टौकर्णा अस्य ।

अष्टकर्मा । पुं । अष्टगतिकेनृपे ॥ अष्टौकर्माण्यस्य । तानिचोक्तान्युशनसा यथा । आदानेचविसर्गेचतथाप्रैषनिषेधयोः । पञ्चमेचार्थवचनेव्यवहारस्यचेक्षणे ॥ दण्डशुद्ध्योः सदायुक्तस्तेनाष्टगतिकोनृप. । अष्टकर्मादिवंयातिराजाशक्राभिपूजितइतिमनुः । तत्रादानंकरादीनाम् । विसर्गोभृत्यादिभ्योधनदानम् । प्रैषोऽमात्यादीनांदृष्टादृष्टानुष्ठानेषु । निषेधोदृष्टादृष्टविरुद्धक्रियासु । अर्थवचनं कार्यसन्देहेराजाज्ञयैव तन्नियमात् । व्यवहारेचर्यं प्रजानामृणादिविप्रतिपत्तौ । दण्डःपराजितानांशास्त्रोक्तधनग्रहणम् । शुद्धिःपापेकर्मणि जाते तत्प्रायश्चित्तसम्पादनमितिकुल्लूकभट्टः । मेधातिथिस्तु । अकृतारम्भः । कृतानुष्ठानम् । अनुष्ठित विशेषणम् । कर्मफलसङ्ग्रहः । तथासामदानभेददण्डाः । एतदष्टविधंकर्मत्याह ॥ अथवावणिक्पथः । उदकसेतुबन्धनम् । दुर्गकरणम् । कृतस्यसंस्कारनिर्णयः । हस्तिबन्धनम् । खनिखननम् । सैन्यनिवेशनम् । दारुवनच्छेदनञ्चेत्यप्याह ॥

अष्टका । स्त्री । सप्तम्यादिदिनत्रये ॥ यथा । अष्टकातुसमाख्यातासप्तम्यादि

दिनचयम् । श्राद्धंतत्रमाधीयीतव्रत वर्ज्यविवर्जयेदितिब्रह्माण्डपुराणम् ॥ श्राद्धभेदे । पौषादिमासत्रयाणांकृष्णाष्टम्याम् ॥ यथा । तिस्रोष्टकाभवन्ति पूपाष्टका मासाष्टकाशाकाष्टकाचेति । तत्रापूपस्यानुरूपतया तस्यैव तृप्तिक्षमतयामुख्यत्वम् । मांसशाकयोस्तूपकरणत्वेनान्वयो यथास्त्र्युक्तमष्टकाद्वये मुख्यद्रव्यमोदनादिकमेव । अश्नन्तिपितरोऽस्याम् । अश भोजने । इष्यशिभ्यांतकन् । अष्टकापितृदेवत्ये ॥

अष्टकाङ्गम् । न । नयपीठ्याम् । पाशारखञ्ज इतिगौडभाषा प्रसिद्धे । इतित्रिकाण्डशेषः ॥

अष्टा । त्रि । सङ्ख्याविशेषे ८ । सङ्ख्येये । अश्नुते । अशूव्याप्तौ सङ्घाते च । सप्यशूभ्यांतुट्चेतिकनिन् ॥

अष्टपात् । पुं । शरभे । लूतायाम् ।

अष्टपाद् । पुं । किन्नरौ । ऊर्णनाभविशेषे । शरभे ।

अष्टपादिका । स्त्री । हापरमाली इति गौडभाषाप्रसिद्धे लताविशेषे ॥

अष्टम । त्रि । अष्टानाम्पूरणे । तस्यपूरणेडट् । नान्तादसङ्ख्यादेर्मट् । पञ्चाङ्गस्यभागे । मानपञ्चाङ्गयोः कन्लुकौचेतिञस्य अन्नेवालुक् ।

अष्टमङ्गल. । पुं । श्वेतोर. खुरपुच्छास्यपृष्ठकेशतुरङ्गमे । न । द्रव्यान्तरे ॥ तथा । मृगराजोवृषोनाग कलशो व्यजनंतथा । वैजयन्तीतथाभेरी दीप इत्यष्टमङ्गलमिति ॥ अन्यत्र । लोकेस्मिन्मङ्गलान्यष्टौ ब्राह्मणोगौर्हुताशन' । हिरण्यंसर्पिरादित्यआपोराजातथाष्टम इतिस्मृति. । अष्टौमङ्गलानियस्य । अष्टानांमङ्गलानांसमाहार ॥ अष्टौषधयुक्तपक्वघृते । यथा शुभावमिश्र । वचाकुष्ठंतथाब्राह्मीसिद्धार्थकमथापिच । सारिवासैन्धवश्चैवपिप्पलीघृतमष्टमम् । सिद्धं.. मिदंमेध्यपिवेत् प्रातर्दिनेदिने । स्मृति. कुमाराणांपिवताम‌ष्टमङ्गमिति ॥

अष्टमानम् । न । कुडवपरिमाणे । शरावार्द्धे ।

अष्टमिका । स्त्री । शुक्तिपरिमाणे तोलके । इतिवैद्यकपरिभाषा ।

अष्टमी । स्त्री । चीरकाकोल्याम् । तिथिविशेषे । अष्टानांपूरणी । ङीप् । अत्रजातस्यफलन्तु । भूपालतः प्राप्तधन. कृशाङ्ग' सुखीकृपालुर्युवतिप्रियश्च । चतुष्पदाद्योधनधान्ययुक्त' स्यादष्टमीजोमनुजः सुधीर इति ।

अष्टमूर्त्तिः । पुं । शिवे । अष्टौमूर्त्त

अष्टम

येयस्य। यथा। पृथिवीसलिलंतेजो वायुराकाशमेवच। सूर्याचन्द्रमसौ याजिरष्टौशङ्करमूर्त्तयइतियादवः॥ क्षितिमूर्त्तिः सर्वः १। जलमूर्त्तिर्भव २। अग्निमूर्त्तीरुद्र. ३। वायुमूर्त्तिरुग्रः ४। आकाशमूर्त्तिर्भीम. ५। यजमानमूर्त्तिः पशुपतिः ६। चन्द्रमूर्त्तिर्महादेवः ७। सूर्यमूर्त्तिरीशानः ८। एता.शरभमूर्त्तिशिवस्याष्टपादाः।

अष्टरन। पुं। मेघनादे।

अष्टलोहकम। न। अष्टसङ्ख्यकधातुभेदे। यथा। सुवर्णम्। रजतम्। ताम्रम्। वङ्गः। सीसम्। कान्तलोहम्। मुण्डलोहम्। तीक्ष्णलोहमिति॥

अष्टवर्ग। पुं। आदिकादिवर्गेषु॥ जीवकादौ। यथा। जीवकर्षभकौमेदे काकोल्यावृद्धिवृद्धिके। अष्टवर्गोऽष्टभिर्द्रव्यैः कथितश्चरकादिभिः। अष्टवर्गो हिमः स्वादुर्वृंहणः शुक्रलोगुरु.। भग्नसन्धानकृत्तन्यवलासवलवर्द्धनः। वातपित्तास्रतट्दाहज्वरमेहक्षयप्रणुत। राज्ञामप्यष्टवर्गस्तुयतोयमतिदुर्लभ.। तस्मादस्यप्रतिनिधिंगृह्णीयात्तद्गुणंभिषक्। मेदाजीवककाकोली ऋद्धिद्वन्देपिचासति। वरीविदार्यश्वगन्धावाराहीश्चक्रमात्क्षिपेत। मेदाभावेमेदास्थाने शतावरीमूलम्। जीवकर्षभयो. स्थानेविदारीमूलम्। काकोलीक्षीरकाकोल्योः स्थाने अश्वगन्धामूलम्। ऋद्धिवृद्ध्योः स्थानेवाराहीकन्दंक्षिपेत॥ नीतिवेदिनांवर्गान्तरे। कृषिर्वणिकपथोदुर्गं सेतुःकुञ्जरवन्धनम्। खन्याकरवलादानंसैन्यानांचनिवेशनम्। अष्टवर्गमिमंसाधुः स्वयंवृद्धोपिवर्द्धयेदिति॥ अष्टानावर्ग।

अष्टाङ्ग.

अष्टश्रवा.। पुं। ब्रह्मणि। द्रुहिणे॥

अष्टाकपाल। पुं। हविर्भेदे॥ यथाष्टसुकपालेषुपुरोडाश. यज्ञाहूयतेतस्मिन्यज्ञे॥ अष्टसुकपालेषुसंस्कृतः। संस्कृतंभक्ष्यादृत्यणोद्विगोर्लुगनपत्यइतिलुक्। अष्टन' कपालेह विषीत्यात्वम्॥

अष्टाङ्गः। पुं। योगभेदे। अष्टअङ्गान्यस्य। तानियथा। यमंनियममासनं प्राणायामंततःपरम्। प्रत्याहारं धारणांचध्यानंसार्द्धंसमाधिना। अष्टाङ्गान्याहुरेतानियोगिनांयोगसाधने इति। पापके॥ प्रणतिविशेषे। यथा। जानुभ्यान्तथा पद्भ्यांपाणिभ्यामुरसाधिया। शिरसावचसादृष्ट्याप्रणामोऽष्टाङ्गईरित इति।

अष्टाङ्गार्घ्यः। पु। अष्टद्रव्यघटितपूजोपकरणविशेषे। यथा। आपःक्षीरंकुशाग्राणिदधिसर्पिः सतण्डुलाः। यवाःसिद्धार्थकाश्चैवअष्टाङ्गार्घ्यः प्रकीर्त्तितः इतितन्त्रशास्त्रम्। अपिच। आपःक्षीरं कुशाग्राणि घृतंमधु तथादधि। रक्तानिकरवीराणितथारक्तंचचन्दनम्। अष्टाङ्गएष अर्घ्योवैभानवेपरिकीर्त्तित॥ इतिकाशीखण्डम्।

अष्टादश'। त्रि। अष्टादशानां पूरणे॥ डट्।

अष्टादश। त्रि। साष्टदशसङ्ख्यायाम्॥ साष्टदशसङ्ख्येये॥ अष्टौचदशच अष्टाधिकादशेतिवा। द्व्यष्टनःसङ्ख्यायामित्यात्वम्॥ अथाष्टादशवाचकाः शब्दाः॥ द्वीप'। विद्या। पुराणम्। स्मृति। धान्यमिति॥

अष्टादशाङ्ग। पु। अष्टादशद्रव्यात्मके पाचने।

अष्टापद। पु। न। कनके॥ शारीणां खेलनाधारपट्टे। शारीणांफलके॥ पु। शरभे॥ मर्कटे। मकडी इति भाषाप्रसिद्धे। कृमौ। कैलाशे। कीलके॥ पक्षौ पंक्तौ अष्टौ पदान्यस्य॥ अष्टौधातव पदान्यस्य॥ अष्टसुधातुषुपदं प्रतिष्ठाअस्येतिवा। अष्टनः संज्ञायामितिदीर्घ। यद्वा। अष्टानामष्टपदम्॥

अष्टापदी। स्त्री। चन्द्रमल्ल्याम्॥ लूतायाम॥ अष्टौपादाः अस्याः। सङ्ख्यासुपूर्वस्येति पादस्यान्तलोपे पादोऽन्यतरस्यामिति ङीपिपाद्'पत्॥

अष्टापाद्यम्। न। अष्टभिर्गुणिते॥ अष्टभिरापाद्यते गुण्यते इतितत्।

अष्टारचक्रवान्। पुं। मञ्जुघोषे। जिनविशेषे॥ अष्टारचक्रमस्यस्यमतुप्॥

अष्टि'। स्त्री। वीजे। अस्यते भूमौक्षिप्यते। असु॰। कर्मणिक्तिन। पृषोदरादि। षोडशाक्षरायांवृत्तौ। षोडशाङ्के॥

अष्टिदिनान्तराल:। त्रि। षोडशसाभ्यन्तरे॥

अष्ठीला। स्त्री। नाभेरधोभागेण'धाणपिण्डिकावद्वातव्याधिविशेषे। यथा। आध्मापयन्वस्तिगुदंरुध्वावातश्चलोन्नताम्। कुर्यात्तीव्रार्त्तिमष्ठीलां मूत्रविण्मार्गरोधिनीमिति॥ वर्त्तुलपाषाणखण्डे।

अष्ठीवत्। न। पुं। जानुनि। ऊरुपर्वणि। अतिशयितमस्थियस्मिन्। मतुप्। आसन्दीवदष्ठीवदितिनिपातनादस्थिशब्दस्याष्ठीभावः। जानूर्वोःसन्धौ।

अस। पुं। अन्यस्मिन्। सनभवति। न

असमास: ॥

असंवीत: । त्रि । नग्ने ।

असंस्कृत: । त्रि । गर्भाधानादिसंस्कार विधुरे ॥ अनुपनीते ॥ नसंस्कृत: ॥ सुसंस्कृत:सुत: श्रेष्ठोनापरोवेदपा-रग: ॥

असंस्तुत: । त्रि । अपरिचिते ॥ नसं-स्तुत: ॥

असंहत: । पुं । सेनानांपृथगवृत्तिमति व्यूहे । असंलग्ने ॥

असकृत् । । । पौन:पुन्ये ॥ अनेकश: ॥ नसकृत् ॥

[illegible]क्त: । त्रि । सर्वसम्बन्धशून्ये ॥ फला[illegible] भिलाषरहिते कर्त्तृत्वाभिमानही ने यथाविधिकर्मकर्त्तरि ॥ नसक्त: ॥

असक्तबुद्धि: । त्रि । अहमेषां ममैतेइत्य भिष्वङ्गरहितबुद्धौ॥ असक्ताबुद्धिर्यस्य ॥

असक्तात्मा । त्रि । अनासक्तचित्ते । तृ ष्णाशून्यतयाविरक्ते ॥ असक्त आत्मा अन्त:करणंयस्य ॥

असक्ति: । स्त्री । सङ्गाभावे । ममेदमि त्येतावन्मात्रेणप्रीति: सक्तिस्तदभावे ॥ नसक्ति: ॥

असङ्कुसुक । त्रि । स्थिरमतौ ॥ नसङ्कु सुक: ॥

असङ्कुल: । पुं । गजाद्यध्वनि । विस्तृ तेपथि ॥ नसङ्कुल: ॥

असङ्क्रान्तमास: । पुं । मलमासे । म लिम्लुचे ॥

असङ्ख्य: । त्रि । युद्धवर्जिते ॥ परार्द्धोर्त्ती तसंख्यायाम् ॥ सामान्यतोगणना-रहिते ॥

असङ्ख्यात: । त्रि । अकृतसङ्ख्ये । अन गिने इतिभाषा ॥

असङ्ख्येय: । पुं । परमात्मनि ॥ हरौ ॥ यस्मिन्संख्याऽनामरूप भेदादिर्नवि द्यते ॥ ३। सङ्ख्यातुमयोग्ये ॥

असङ्ग: । पुं । सङ्गविरोधिनि । पुत्रवित्त लोकैषणात्यागरूपे वैराग्ये ॥ नि र्विषये चिदात्मनि ॥ यथा । आत्म स्थामप्यविद्यांतामसङ्गोनस्पृशत्यसौ । दृष्टान्तपौवियद्विष्णावस्पृश्यौ विय ता यथा ॥ नदह्यतेक्लिद्यते व्योमना तपेनापिशुष्यति । अविद्यया विद्यया ज्ञानात्मन्येतिशयस्तथेति ॥ त्रि । रा गाभाववति ॥ आशायातु निराशत्व मभावयातुभावना । अमनस्त्वमनो यातुतवासङ्गे नजीवत: ॥ नास्तिसङ्गो यस्य ॥

असङ्गत: । त्रि । अनुचिते ॥ नसङ्गत: ॥ सङ्गतिरहिते ॥ नासङ्गतंप्रयुञ्जीत ॥

असङ्गति: । स्त्री । अर्थालङ्कारभेदे ॥ यथा । भिन्नदेशतयात्यन्तंकार्यकार णभूतयो: । युगपद्धर्मयोर्यत्रख्याति:

साध्यादसङ्गतिः । इत्ययहेशंकारणंत
हेशमेवकार्यमुत्पद्यमानंदृष्टम् । य
था धूमादि। यत्र हेतुफलरूपयोरपि
धर्मयोः केनाप्यतिशयेन नानादेश
तयायुगपदवभासनंसातयोःस्वभा-
वोत्पन्न परस्परसङ्गतित्यागादसङ्ग-
तिः। उदाहरणम्। जस्से अ वणो त
स्से अ वेअणा भण इ तं जणो अलिअम्
। दन्तक्खअं कवोले वहुए वेअणासव
त्तीणम । अस्यसंस्कृतं यथा । यस्यै
वव्रणस्तस्यैववेदनाभणतितज्जनो ऽ
लीकम् । दन्तक्षतंकपोलेवध्वावेद
नासपत्नीनामिति ।

असत् । पुं । इन्द्रे । इतित्रिकाण्डशेषः ॥
त्रि । निरुपाख्ये। प्रागभावप्रतियोगि
नि । निःस्वरूपे । यत्सम्बन्धितयाय
न्नविद्यते तत्तत्रासदित्युच्यते । नि
षेधमुखेन प्रतीयमाने अभावत्वाश्र-
ये । अश्रद्धयाहुतंदत्तं तपस्तप्तं कृतं
चयत् । असदित्युच्यतेपार्थ नचतत्
प्रेत्यनो इह । यत्कालतो देशतो व
स्तुतोवा परिच्छिन्नं तदसत् । अवि
द्यमाने । प्रत्यक्षाद्यगोचरत्वादसत्
स्वभावमिववर्त्तमाने कारणात्मनि ॥
असज्जने । दुराचारा दुर्विचेष्टा दु
ष्प्रज्ञाः प्रियसाहसाः । असन्तस्त्विति
विख्याताः सन्तश्चाचारलक्षणाः ॥
सदत्यंताभावोऽसदितिबौद्धाः ।

असती । स्त्री । व्यभिचारिण्याम । कु
लटायाम् । सत्याभिन्ना ।

असतीसुतः। पुं । स्त्री । कौलटेरे। अ
सत्यासुतः ।

असत्कृतः । त्रि । परिभूते । प्रियभाषणा
पादप्रक्षालनपूजादिसत्कारशून्ये ।
नसत्कृतः ।

असत्पथः। पुं । मन्दमार्गे । कुपथे । न
सत्पथः ।

असत्यम् । त्रि । मिथ्यायाम् । सत्यंना
स्तियत्रतस्मिन् ॥

असदध्येता । त्रि । कुपाठिनि । अज
असदध्ययनशालिनि ॥ नसदध्ये

असद्ग्रहः । पुं । दुष्टग्रहे । नसद्ग्रहः ।
खट्टौ । वालकोकाहठ इतिभाष ।

असद्योनिः । स्त्री । पश्वादियोनौ । त
स्यांस्थितामसमनिष्टंफलंभुज्यते । न
सद्योनिः ।

असद्रूपः । त्रि । देशादिप्रपञ्चे । असदा
धयमन्त्ततंरूपं स्वरूपंयस्य ।

असनम् । न । क्षेपणे । पुं । जीवकद्रुमे ।
प्रियसालके । विजयसाराख्ये । अज
कर्णे । महासर्जद्रुमे । अस्यते । अ
सुक्षेपणे । ल्युः ।

असनपर्णी । स्त्री । वातकटके । शीत
लवातके ।

असम्बद्ध । त्रि । समुञ्झूते । पण्डितम्मन्ये । हप्ते । इतिजटाधरः । अकृतसम्बन्धे ॥ नसम्बद्धः ॥

असपत्न । त्रि । शत्रुवर्जिते ॥ नविद्यन्तेसपत्नोयस्य ॥

असभ्यः । त्रि । सभायामनर्हेस्त्रीवर्णा नादौ ॥ सभायामनुपयुक्ते ॥ खले ॥

असमः । पुं । बुद्धे ॥ त्रि । विषमे ॥ अतुल्ये ॥ नविद्यते समोयस्य ॥

असमञ्जसम् । त्रि । अयुक्ते ॥ नसमञ्जसम् ॥ पुं । केशिन्यामुत्पन्नेसगरात्मजे ॥

असमर्थ । त्रि । सापेक्षे ॥ अशक्ते । दुर्गे ॥ नसमर्थः ॥

असमवायिकारणम् । न । कार्येणकारणेनवासहैकस्मिन्नर्थेसमवेतत्वेसति कारणे ॥ यथातन्तुसंयोगःपटस्य तन्तुरूपंपटरूपस्य । यथावा । परमाणुद्वयसंयोगोद्व्यणुकस्य कपालरूपंच घटरूपस्य । असमवायिकारणन्तु सर्वत्रद्रव्येगुणः गुणेगुणः कर्मच ॥ असमवायिच तत्कारणञ्च ॥

असमानयानकर्मा । पुं । सन्धेः प्रभेदे ॥ यत्र त्वमन्नयाहि अहमन्नयास्यामीति साम्प्रतिकोत्तरकालीनफलार्थितयै वक्रियते सोऽसमानयानकर्मासन्धिर्बोध्यः ॥

असमाहितः । त्रि । अनेकाग्रमनसि । विक्षिप्तचित्ते ॥ नसमाहितः ॥

असमीक्ष्यकारी । त्रि । जाल्मे । अविचार्यकर्त्तरि ॥ असमीक्ष्याविचार्यकर्तुंशीलमस्य । सुपीतिणिनिः ॥

असमेषुः । पुं । अनङ्गे ॥ असमाः इषवोयस्य ॥

असम्पृक्तः । त्रि । असम्बद्धे ॥ नसंपृक्तः ॥

असम्प्रज्ञातसमाधिः । पु । निर्विकल्पकसमाधौ ॥ निरुद्धचेतोव्यापारे य परमानन्दसाक्षात्कारः सोषुप्तानन्दसाक्षात्कारवत् सोऽसम्प्रज्ञातसमाधिः ॥

असम्बद्धम् । त्रि । अबद्धे । अनर्थकवाक्ये ॥ नसम्बद्धम् ॥

असम्बद्धप्रलापः । पुं । सत्यस्यापिराजद्वेशपौरवार्त्तादेर्निष्प्रयोजनवर्णने ॥ त्रि । तद्वति ॥

असम्बाध. । त्रि । अन्योन्यपीडारहिते ॥

असम्भूतिः । स्त्री । प्रकृतौ । त्रिगुणात्मायामायां परमेश्वरस्योपाधौ ॥ सम्भवनंसम्भूतिःकार्यम् । तस्याःअन्या ॥

असम्भेदः । पु । अविदारणे । अविनाशे ॥ सम्भेदनम् । भिदिर्विदारणे । घञ् । नसम्भेदः ॥

असम्मतम् । त्रि । प्रत्याख्ये । अनभिप्रेते ॥ नसम्मतम ॥

असम्मूढः । त्रि । स्थितप्रज्ञे । सम्मोहवर्जिते । भ्रान्तिरहिते ॥ नसम्मूढः ॥

असम्मोहः । पु । प्रस्तुतप्रश्नेषुवोढव्येषु कर्त्तव्येषुवा अव्याकुलतयाविवेकेन प्रवृत्तौ ॥ नसम्मोहः ॥ त्रि । तद्वति ॥

असम्यग्व्ययः । पुं । आयतुरीयांशादधिकव्यये ॥ व्यसनविषयव्यये ॥

असवः । पुं । कुकरौंधा इतिविश्रुते क्षुपे ॥

असलम । न । लौहे ॥ अस्त्रमन्त्रविशेषे ॥

असहनः । पुं । स्त्री । शत्रौ ॥ अमर्षणे ॥

असाधारणम् । त्रि । तन्मात्रसम्बन्धिनि ॥ साधारणाद्भिन्ने । विशेषे ॥ न्यायमते साध्यव्यापकीभूताभावप्रतियोगिनिहेतौ ॥ यथा । वह्निमान् जलत्वादित्यादि ॥

असाधारणत्वम् । न । तदितरावृत्तित्वेसतिसकलतद्वृत्तित्वे ॥

असाधारणानैकान्तिकः । पुं । हेत्वाभासविशेषे । सर्वसपक्षव्यावृत्ते ॥ यथा शब्दोनित्यःशब्दत्वादिति । शब्दत्वं सर्वेभ्योनित्येभ्योव्यावृत्तं शब्दमात्रवृत्ति ॥

असाधुः । त्रि । खले ॥ सज्जनाद्यन्यत्व दुर्नये परे । अशाद्व्यचर.. । स्वगुणोन्नगिरो मुनिव्रता परवर्णग्रहणेष्वसाधवः ॥

असाध्यः । त्रि । याप्ये । अप्रतिक्रिये । असाधनीये ॥ बुद्धिमदसाध्यंनकिञ्चिदितिवात्स्यायनः ॥ नसाध्यः ॥

असान्द्रम् । त्रि । विरले ॥ नसान्द्रम् ॥

असाम्प्रतम् । ा । अयुक्ते ॥ यथा । ? त्तिसर्वमर्यादानान्वयाद्यप्यपेच्चते । अस्यदग्धोदरस्यार्थेकोमकुर्यादसाम्प्रतमिति ॥ नसाम्प्रतम् ॥

असारः । पुं । एरण्डवृक्षे ॥ न । अगुरुणि ॥ त्रि । फल्गौ । निस्सारे ॥ नसारोऽत्र ॥

असि । ा । त्वमित्यर्थे ॥ यथा वेत्थ - ॥ वाक्यालङ्कारे ॥

असिः । पुं । निस्त्रिंशे । खड्गे ॥ स्त्री । नदीभेदे ॥ अस्यते असुक्षेपणे । असतिवा असदीप्तौ । सर्वधातुभ्यइन् ॥ खनिकष्यज्यसिवसीत्यादिनाङ्मौ ॥

असिकम् । न । अधरचिबुकयोर्मध्यभागे ॥ इतिहेमचन्द्रः ॥

असिकारः । पुं । खड्गकारिणि ॥ असिंकरोति । कृञ् । कर्मण्यण् ॥

असिक्निका । स्त्री । असिकन्याम् । दास्याम् ॥ यथा । गतोगणस्तूर्णमसिक्निकानामिति ॥

असिक्नी । स्त्री । अन्तःपुरचारिण्यांप्रेष्यायाम् । नदीभेदे । सिनोति

। षिञ्बन्धने । अञ्जिष्टषिभ्यःक्तः । यद्वा । सीयतेस्म । क्तः । सिता शुक्लके शातङ्गिन्ना । छन्दसिक्लमेकइतितस्य क्त । नान्तस्यान्ङीप् । वीरिणाम् ।

असिगण्डः । पुं । क्षुद्रोपधाने ॥ छोटा सिहाना इति भाषा ।

असितः । पुं । श्यामवर्णे । व्यासशिष्ये ऋषिविशेषे । शनौ ॥ कृष्णपक्षे । न । कासीसे । त्रि ० कृष्णवर्णवति । श्यामले ॥ सितविरुद्धोऽसितः ।

असितकलः । पुं । मधुनारिकेरे ॥

असिता । स्त्री । खङ्गतायाम् । नील्या । असितपलितयोः प्रतिषेधात् वर्णादनुदात्तादितिङीष् तकारस्यनकारादेशश्चन ।

असिताभ्रशेखरः । पुं । बुद्धभेदे ।

असितार्चिः । पुं । अनले । असिताश्चिर्ज्वालाअस्य ।

असितालुः । पुं । नीलालौ ।

असितोत्पलम् । न । नीलोत्पले ।

असिदंष्ट्रः । पुं । मकराख्येयादसि ।

असिद्धः । पुं । हेत्वाभासविशेषे । सच त्रिविधः । आश्रयासिद्धः स्वरूपासिद्धः व्याप्यत्वासिद्धश्चेति । त्रि । अपक्वे । असिद्धे । सिद्धिरहिते ।

असिद्धि. । स्त्री । अनिष्पत्तौ । न्यायमतेसात्रिविधा । पक्षासिद्धिः १ यथा काञ्चनमयपर्वतो वह्निमानित्यादि. । स्वरूपासिद्धि. २ यथापर्वत काञ्चनमयवह्निमानित्यादि । व्याप्यत्वासिद्धि ३ यथा पर्वतोवह्निमान् ज्वलत्वात् इत्यादि ।

असिधाराव्रतम् । न । असिधाराचङ्क्रमणतुल्ये व्रतविशेषे । यथा । युवायुवत्यासार्द्धं यन्मुग्धाभर्तृवदाचरेत । अन्तर्निवृत्तसङ्गःस्यादसिधाराव्रतं हि तदितियादव ।

असिधाव । पुं । शस्त्राणांमार्जके । असिंधावति । धावु० । कर्मण्यण् ।

असिधावकः । पुं । शस्त्रमार्जके । असिंधावति । धावुगतिशुद्ध्योः । कर्मण्यण् । स्वार्थेकन् । वुन्वा ।

असिधेनु. । स्त्री । छुरिकायाम् । असेर्धेनुरिव । स्वल्पखड्गे ।

असिधेनुका । स्त्री । छुरिकायाम् । असेर्धेनुकेव ।

असिपत्र. । पुं । इक्षौ । नरकान्तरे ॥ खड्गकोषे । गण्डनामकतृणे । यस्यकन्दः कशेरुः । खड्गाकारदलेवृक्षविशेषे । आसन्नघातके ।

असिपत्रकः । पुं । इक्षौ ।

असिपत्रवनम् । न । नरकविशेषे । यथा । यस्त्विहवै निजवेदपथादनापद्यपगतः पाखण्डश्चोपगतस्तमसिप-

त्रवनं प्रवेश्यकशयामहरन्ति तत्रासा वितस्ततोधावमान उभयतोधारैस्ता लवनासिपत्रैश्छि द्यमानसर्वाङ्गोहाह तोस्मीति परमयावेदनया मूर्च्छि त' पदेपदेनिपततिस्वधर्मत्यागीपा-खण्डानुगतंफलंभुङ्क्ते । इति ॥

असिपत्रव्रतम । न । अश्वमेधेक्रियमा णे व्रतविशेषे ॥

असिपुच्छः । पुं । शिशुमारे ॥

असिपुच्छिका । स्त्री । छुरिकायाम् । असेः पुत्रीव । स्वार्थेकन ॥

असिपुत्री । स्त्री । छुरिकायाम् । असेः पुत्रीव ॥

असिमेदः । पुं । विट्खदिरे ॥

असिहेतिः । त्रि । खड्गयोद्धरि । नैस्त्रिं शिके ॥ असिर्हेतिर्यस्य ॥

असु । न । चित्ते । तापे ॥ असवः पुं भूम्नि प्राणादिपञ्चवायुषु । असन्ते अस्यन्तिवा । असुक्षेपणे । अस्यन्तेका भिरितिवा । असदीप्तौ । भूम्नि इत्यादिनाउ' ॥ भूम्निप्राणः प्राणा दिपञ्चवाच्यआध्यात्मिकएकएव । प्रा णापानादयस्तुपञ्चतस्यवृत्तयः । एवं चैकस्मिन्नपितत्र भैदविवक्षयाद्दा रं इत्यादिवद्बहुवचनमेवप्रयोक्तव्यम प्रा णेनायमवायुरित्यादौतुवृत्त्यर्थं. प्राणा शब्द इतिनैकवचनंविरुध्यते ॥

असुखम् । न । दुःखे ॥

असुतरः । त्रि । दुस्तरे ॥ सुतरोनभव तीत्यसुतरः ॥

असुधारणम् । न । जीवने ॥ असूनां धारणम ॥

असुरः । पु । दैतेये । विरोचनादौ । सुरद्विषि ॥ राहुग्रहे ॥ सूर्ये ॥ अ स्यतिक्षिपतिदेवान् असुर. । असेरु रन्नित्युरन् ॥ वा । नसुरः असुरः । नञीतितत्पुरुषः ॥ अविद्यमानासु रायस्येतिवा ॥ असुषुरमतेवा । अ न्येभ्योमोतिडः । सुरेभ्योऽन्यो

असुररिपुः । पुं । विष्णौ । कृष्णे ॥ सुराणांरिपुः ॥

असुरा । स्त्री । रात्रौ । राशौ ॥

असुराह्वम् । न । कांस्येइतिहेमचन्द्रः ॥

असुर्यः । त्रि । असुरेभ्योहिते ॥ गवा दित्वाद्यत् ॥ असुराणांस्वभूमिर्नो

असुहः । पुं । वायौ । असून्नपूनाति । धूमेरच । सत्सूद्विषेत्यादिनाक्विप् ॥

असूयकः । त्रि । असूयाशीले ॥ अ सूयति । तच्छीलादिः । असुउपता पे । निन्दकेलिखुः ॥

असूया । स्त्री । परगुणेषुदोषावि ष्कारे । अर्थदानादिगुणेषुदाम्भिक त्वादिरूपदोषारोपणे ॥ असूयनम । असूञ असूयायाम् । कण्ड्वादि

त्वाद्यकिअप्रत्ययादित्य. ॥ दोषे ॥ वधूरसृक्षकपाटिकांददर्शेति रघु' ॥

असूयु । पुं । समत्सरे ॥ असूयति । असूञ् उपतापे । मृगय्वादित्वात् साधु' ॥

असूर्चयम् । न । अनादरे ॥ सूर्चमा दरे सरेफः । तस्माल्ल्युट् । नञ्समासः ॥

असूर्य्यम्पश्य. । त्रि । सूर्य्यादर्शिनि ॥ गुप्तिपरेप्रयेगोयम । यदपरिहार्यदर्श नं सूर्यमपिनपश्यतीति सत्यपिसूर्य दर्शने प्रयोगोभवति ॥ यदातुसूर्य दर्शनाभावमात्रम् सूर्येतरस्य चन्द्रा दर्शनं वाविवक्षित तदाखश्नभव .न अनभिधानात् ॥ सूर्येनपश्यति । दृशिर्प्रेक्षणे । पाघ्राध्मेतिपश्यादेशः ॥

असृक्करः । पुं । शरीरस्थरसधातौ ॥

असृक्पः । पुं । स्त्रीं । राक्षसे ॥ असृक् पिवति । पा० । क. ॥

असृग्दर । पुं । प्रदरे । फलितयोनेर क्तादिधातुक्षरणे ॥

असृग्धरा । स्त्री । त्वचि ॥ असृजोरक्तस्यधरा ॥

असृक् । न । रक्ते ॥ ताम्बूलरसादिवन्म ध्येनसृज्यते सृजत्वात् । नसृजति वा । सृजविसर्गे । क्किप् । क्विन् प्रत्य यस्येतिकुत्वम् । क्विनप्रत्ययोयस्मा दिति वहुव्रीहि. । ऋत्विगित्यादि नाहिसृजेः क्विन्विहितः ॥ यद्वा । अस्यते । असुक्षेपणे । वाहुलकात् ऋज ॥ कुङ्कुमे ॥ षोडशयोगे ॥ तत्रजा तस्यफल यथा । धनीकुरूप' कुमति 'दुरात्माविदेशगामीरुधिरप्रकोप' । महाप्रलोभी पुरुषोवलीयानसृक्- प्रसूतौकिलयस्यजन्तोरिति ॥

असृष्टान्नम् । त्रि । अन्नदानहीने ॥ असृष्टमन्नंयेनसः ॥

असेचनकम् । त्रि । अत्यन्तप्रियदर्शने । यस्यदर्शनान्नतृप्यति किन्तुपुन. पुन र्दिदृक्षतएवतस्मिन् ॥ तदसेचनक तृप्तेर्नास्त्यन्तो यस्यदर्शनात् । नसिच्य तेमनोऽत्र । षिचक्षरणे । करणेति ल्युट् । सञ्ज्ञायांकन ॥

असौम्यस्वरः । त्रि । मन्दस्वरे । अस्वरे ॥ असौम्योरूक्षःस्वरोयस्यस ॥

अस्खलितः । त्रि । अप्रतिहते ॥

अस्त । पु । चरमाचले । पश्चिमाच ले ॥ लग्नात्सप्तमे ॥ त्रि । क्षिप्ते ॥ अवसिते । अवसानप्राप्ते । निम्लोच ने ॥ अस्यतेस्म । असुक्षेपणे । क्तः ॥ यद्वा । असतिस्म । असदीप्तौ । गत्य र्थेतिक्तः ॥ न । मृत्यौ । कालधर्मे ॥

अस्तक. । पुं । निर्वाणे । मोक्षे ॥

अस्ततन्द्रि. । त्रि । अनलसे । अस्तातन्द्रिरालस्यं यस्य ।

अस्तम् । I । विनाशे । अदर्शने । असनम् । असुक्षेपणे । तम प्रत्ययः ।

अस्तमनम् । न । सूर्यादर्शने । यथा । तिरोधानस्वयचैतितद्देवास्तमनंरवे । नैवास्तमनमर्कस्य नोदय' सर्वदा-सत' । इति ।

अस्तमयः । पुं । प्रलये । ग्रहाणांसूर्यप्रत्यासत्तौ । यथा । रविणास्तमयोयेगोवियोगस्तूदयोभवेदिति ।

अस्तमित' । त्रि । दरिद्रे ।

अस्तसन्ध्या । स्त्री । अर्द्धार्कास्तमनान् घटिकात्रयसम्मितेकाले ।

अस्ताचल. । पुं । चरमाद्रौ । पश्चिमपर्वते । अस्तश्चासावचलश्च ।

अस्ताद्रि । पुं । चरमाचले ।

अस्ति । I । विद्यमाने । सत्त्वे । यथा । अतिथिर्बालकश्चैव राजाभार्यातथैवच । अस्तिनास्तिनजानन्ति देहिदेहिपुनःपुनरिति । असनम् । असतीसै । क्तिचतिर्वा ।

अस्तिमान् । त्रि । धनिनि ।

अस्तु । I । अभ्यनुज्ञाने । अङ्गीकारे । असूयायाम् । पीडायाम् । प्रतिक्षेपे । प्रशंसायाम् । प्रकर्षे । लक्षणे । असमर्थ्यर्थे । असूयापूर्वकाङ्गीकारे । असति अस्यतिवा । तुन् ।

अस्तुङ्कारः । पुं । अभ्युपगमे । अस्तुकरोति । कर्मण्यण् । अस्तुइतितिङन्तप्रतिरूपकमव्ययम् । अस्तोश्चेतिवक्तव्यमितिमुम् ।

अस्तेयम् । न । अदत्तादानरूपपरस्वहरणादिराहित्ये ।

अस्थानम् । न । निन्दायाम् । भर्त्सने ।

अस्त्रम् । न । चेप्यशरादौ । प्रहरणे । चापे । करवाले । अस्यते । असुक्षेपणे । असतिवा । असदीसौ । सर्वधातुभ्यष्ट्रन् ।

अस्त्रकण्टकः । पुं । बाणे ।

अस्त्रगृहम् । न । आयुधागारे ।

अस्त्रचिकित्सकः । पुं । शस्त्रवैद्ये

अस्त्रजित् । पु । कपाटवक्षे । कपोतवक्षसि ।

अस्त्रमार्जः । पुं । अस्त्रसंस्कारिणि । शस्त्रमार्जे । शाणाजीवे । असिधावे ।

अस्त्रसायकः । पुं । नाराचास्त्रे । समुदयलौहमयबाणे ।

अस्त्रागार' । पुं । अस्त्ररक्षणगृहे ।

अस्त्री । त्रि । धन्विनि । अस्त्रंधनुरस्यास्ति । अतइनि. ।

अस्थागम् । त्रि । अतलस्पृशि । अगाधे ।

अस्थाघम । त्रि । अगाधे ।

अस्थानम् । त्रि । अतलस्पर्शे । न । म

न्दस्थले । अनधिकारिणि । अस्थाने
ह्रिस्थाप्यमानेचवाचामितिवचनम

अस्थायम । त्रि । अगाधे ।

अस्थायी । त्रि । नश्वरे । स्थितिरहिते ॥

अस्थारम् । न । गभीरे ।

अस्थावरम । त्रि । स्थावरेतरद्रव्ये । ज
ङ्गमवस्तुनि ।

अस्थि । न । कीकसे । वीजे । अस्यते ।
असुक्षेपणे । असिसञ्जिभ्याक्थिन् ।
अस्थीनि तरुणनलककपालरुचकव
लयभेदात् पञ्चविधानिभवन्तीतिवै
द्याः ॥

थकम् । न । अस्थिनि । स्वार्थे यावा
त्वातकन् ।

थकृत् । पुं । शरीरस्थमेदोधातौ ।

अस्थिज । पुं । मज्जनि ।

अस्थितुण्डः । पुं । स्त्री । पक्षिणि ।

अस्थिधन्वा । पुं । शम्भौ ।

अस्थिपञ्जरः । पुं । शरीरास्थिसमूहे ।
करङ्के ।

अस्थिभक्षः । पुं । स्त्री । पक्षिभेदे । कु
क्कुरे ।

अस्थिभुक । पुं । स्त्री । कुक्कुरे । शुनि ।

अस्थिमाली । पुं । रुद्रे । अस्थांमालाऽस्ति अस्य । व्रीह्यादित्वादिनिः ॥

अस्थिरः । त्रि । चञ्चले । सङ्कमुके । न
स्थिरः ॥

अस्थिवग्रह. । पुं । भृङ्गरीटे । भृङ्गिन
मकशिवद्वारपाले ॥

अस्थिशृङ्खला । स्त्री । ग्रन्थिमति । अस्थि
संहारे ।

अस्थिसंहारः । पुं । हस्तिशुण्ड्याम । ग्र
न्थिमति । यथा । अस्थिसंहारकःप्रो
क्तोवातश्लेष्महरोऽस्थियुक् । उष्णःसर'
कृमिघ्नश्चदुर्नामघ्नोऽक्षिरोगजित् ॥
रूक्ष. स्वादुर्लघुर्वृष्यः पाचनःपित्त-
लःस्मृतः । काण्डत्वकविरहितमस्थि
शृङ्खलायामाषार्द्धं द्विदलमकञ्चुकत
दर्द्धम । सम्पिष्टमुतनुततस्तिलस्य तै
लेसम्पक्ववटकमतीववातहारि ।

अस्थिसंहारिका । स्त्री । ग्रन्थिमति । हा
डजोडा इतिख्यातौषधौ ।

अस्थिसंहारी । पुं । अस्थिसंहारके ग्र
न्थिमति ।

अस्थिसारः । पुं । मज्जायाम् ।

अस्थिस्नेहसञ्ज्ञक. । मज्जनि । मज्जा-
याम ।

अस्नाविरम् । त्रि । शिरावर्जिते । स्थूल
शरीरवर्जिते । अविद्यमानाःस्नावाः
शिरा यस्मिन ।

अस्निग्धदारु । न । देवदारुप्रभेदे । दे
वकाष्ठे ।

अस्पर्शः । त्रि । स्पर्शाभाववति । सम्बन्ध
शून्ये ।

अस्पर्शयोगः । पुं । ब्रह्मस्वभावे ॥ स्पर्शनंस्पर्शः सम्बन्धोनविद्यतेयस्ययोगस्य केनचितकदाचिदपिस. ॥ यथाहुः । अस्पर्शयोगोवैनामसर्वसत्त्वसुखोहितः । अविवादोऽविरुद्धश्चदेशितस्तंनमाम्यहमिति ॥ अद्वैतानुभवोऽस्पर्शः । सएवयोगो जीवस्य ब्रह्मभावेनयोजनात् । सर्व सम्बन्धाख्यस्पर्शवर्जितत्वात् अस्पर्श योगः ॥

अस्पष्टम् । त्रि । अव्यक्ते ॥ नस्पष्टम् ॥

अस्फुटम् । त्रि । अस्पष्टे ॥ नस्फुटम् ॥ सर्व शब्दोवर्णात्मकएव व्यञ्जकविशेषाभावादस्फुट. ॥

अस्फुटवाक् । त्रि । अव्यक्तवाचि । लोहले ॥ नस्फुटावागस्य ॥

अहम् । त्रि । अस्मच्छब्दस्यप्रथमैकवचने । देहत्रयविशिष्टत्वेनाशुद्धेजीवे । कर्त्तासुखीत्याद्यित्थवद्भ्रियमाणे ॥ अहंशब्दमत्ययालम्बने । अहंप्रत्ययवेद्ये । अहंशब्दप्रत्ययालम्बनत्वेनप्रत्यक्षे । सर्वदोपलब्धिस्वरूपे प्रत्यगात्मनि ॥ अस्ति । असभुवि । युष्मिस्म्यामिदिक् ॥

अस्मि । १ । अहमित्यर्थे ॥ यथा । दासेकृतागसिभवत्युचितः प्रभूणां पादमहार इतिसुन्दरिनास्मदूये इति ॥ अस्मीत्यस्मदर्थानुवादेहमर्थेपी तिगणव्याख्यानम् ॥

अस्मिता । स्त्री । दृग्दर्शनशक्त्योरेकात्मतायाम् ॥ बुद्धिपुरुषयोरभेदाभिमाने ॥ मोहे ॥ सचाष्टविधः । देवादिरष्टविधमैश्वर्यमासाद्या ऽमृताभिमानिनो ऽणिमादिकमात्मीयंशाश्वतमभिमन्यन्त इति । सोय मस्मितामोहोऽष्टविधैश्वर्यविषयत्वादष्टविधः ॥

अस्त्रः । पुं । कोणे ॥ कचे ॥ न । अश्रुणि ॥ शोणिते ॥ अस्रते । असुक्षेपणे । वाहुलाकाद्रः ॥

अस्त्रकण्ठः । पुं । शरे ॥ अस्रःकण्ठेर

अस्रखदिरः । पुं । रक्तखदिरवृक्षे

अस्रजम् । न । मांसे ॥

अस्रपः । पु । राक्षसे ॥ अस्रं रक्तंपिबति । पा०। आतोनुपेतिकः । ११मूलर्चं ॥

अस्रपत्रकः । पुं । भिण्डायाम । भिण्डीतिप्रसिद्धशाके ॥

अस्रपा । स्त्री । जलैाकायाम ॥ अस्रंपिवति । पा०। कः । टाप ॥

अस्रफला । स्त्री । सल्लकीवृक्षे ॥

अस्रविन्दुच्छदा । स्त्री । लक्ष्मणानामकन्दे ॥

अस्रमातृका । स्त्री । शरीररसे ॥

अस्ररोधिनी । स्त्री । लज्जालुलता-

याम् ॥

अस्वाशोक: । पुं । श्वेततुलस्याम् ॥

अस्वोऽपि । अस्वपिति । अस्वोऽस्य । सुखादित्वादिनिः ॥

असु । न । नेत्रजले ॥ अस्यति । असु क्षेपणे । अश्वादिषु दन्त्यमध्यस्यापि पाठात साधु ॥

अस्वच्छन्द. । त्रि । अतन्त्रे । अधीने ॥ नस्व. छन्दोऽस्य ॥

अस्वप्नम । न । अशुभे । चुल्याम् ॥ म रणे ॥ अनवधौ ॥ क्षेपे ॥ अस्वनाम-न्तोऽत्र ॥

...स्तर: । त्रि । अत्यन्तदुरन्ते ॥

...: । पुं । देवतायाम् ॥ त्रि । अनि ॥ अविद्यमान: स्वप्नोनिद्राअस्येति विग्रह: ॥

अस्वर. । त्रि । असौम्यस्वरे । काका दिवद्रूक्षस्वरे ॥ अप्रशस्त: स्वरोयस्य ॥

अस्वर्ग्यम् । त्रि । स्वर्गहेतुधर्मविरोधि नि ॥ अस्वर्ग्यं लोकविद्विष्टंधर्ममप्या चरेन्नतु ॥ स्वर्गायहितंनभवतीति ॥

अस्वादुकण्टक: । पु । गोक्षुरके ॥ अ स्वादु: कण्टकोयस्यस: ॥

अस्वाध्याय: । पुं । विधिपूर्वकवेदाध्यय नवर्जिते । निराकृतौ ॥ नस्वाध्यायो वेदाध्ययनमस्य ॥

अस्वामिकम । त्रि । स्वामिरहितेवस्तु नि ॥ यथा । एतच्चाग्रदानंस्वभूमाव-स्वामिकायाञ्चनदद्यात् । अस्वामि कान्यरण्यम: । अटव्य:पर्वता:पुण्या नद्यस्तीर्थानियानिच । सर्वाण्यस्वा-मिकान्याहुर्नहितेषुपरिग्रह' ॥ पु ण्याइतिविशेषणात् अटव्योनैमिषा द्या. । पर्वताहिमालयादय: । नद्यो गङ्गाद्या: । तीर्थानिपुरुषोत्तमादि क्षेत्राणि । वाराणस्याद्यायतनानिच । स्वाम्यभावेहेतुमाह नहितेष्विति । इतिश्राद्धतत्त्वम् ॥

अस्वैरी । पुं । परतन्त्रे ॥ नस्वैरी ॥

अह । । प्रशंसायाम् ॥ क्षेपणे ॥ नि योगे ॥ विनिग्रहे ॥ आचारातिक्रमे ॥ पूजायाम् ॥

अहंयु: । त्रि । अहङ्कारिणि ॥ अहमस्या स्ति । अहमितिमान्तमव्ययम् । अ हंशुभमोर्युस् ॥

अहङ्कार. । पुं । अहमितिकरणे ॥ ग र्वे ॥ अहङ्कारस्ससर्वेषां पापबीजम मङ्गलम् । ब्रह्माण्डेषुचसर्वेषां गर्वप र्यन्तमुन्नति: ॥ सचद्विविध: । विशे षरूप:सामान्यरूपश्चेति । तथाय महमेतस्य पुत्रइत्येवव्यक्तमभिमन्य मानोविशेषरूपोव्यष्ट्यहङ्कार. । अ स्मीत्येतावन्मात्रमभिमन्यमान' सा मान्यरूप: समष्ट्यहङ्कार: । सचहि

रण्यगर्भोमहान् आत्मेतिच सर्वानु
स्यूतत्वादुच्यते । अयमेवपराहन्ता
रूपोवृहदारण्यके योवेदाहं ब्रह्मा
स्मीतिवृत्तिरूपउक्तः । अहमभिमा
नरूपोयोहङ्कार' ससर्वसाधारणः ।
आरोपितैर्गुणैरात्मनोमहत्त्वाऽभि-
माने । अहमेव श्रेष्ठइतिदुरभिमाने
। महाकुलप्रसूतोहं महतांशिष्यो
ऽतिविरक्तोस्मि नास्ति द्वितीयोम-
त्समइत्यभिमाने । आत्मश्लाघना
भावेपि मनसि प्रादुर्भूते हंसर्वोत्कृष्ट
इतिगर्वे ॥ महाभूतकारणभूतेऽभि
मानलक्षणे ॥ अभिमानात्मिकाया
मन्त करणवृत्तौ ॥ कोनाममानवो-
लोकेदेवोवादानवोपिवा । अहङ्कार
जयंकृत्वासर्वदासुखभाग्भवेत् ॥ अ
हङ्कारस्य मनस्यन्तर्भावः । तस्यसङ्क-
ल्पात्मकत्वाविशेषात् । तथाहि मन
सोवाह्य आभ्यन्तरश्च यथायोगंस-
र्वोविषयः । अहङ्कारस्यतु अनात्मो
परक्तआत्मैवेति अतोविषयभेदेपिम्व
रूपाभेदाद्युक्तोन्तर्भावः॥ पुराणमते
सात्त्विकराजसतामसभेदात् सत्रिवि
धः । तत्रसात्विका हङ्कारात् इन्द्रिया
धिष्ठातारोदेवा मनश्चजातम् । रा
जसाद्दशेन्द्रियाणिजातानि । ताम
सात्सूक्ष्मपञ्चभूतानिजातानीति॥

यथोक्तंविष्णुपुराणे । वैकारिकस्तैज
सश्च भूतादिश्चैवतामसः । त्रिवि-
धोयमहङ्कारोमहत्तत्त्वादजायते-
ति । वैकारिकःसात्त्विकाहङ्कारः ।
तैजसो राजसइन्द्रियादिश्च । भूतादि
स्तामसः ।

अहङ्कारवान । त्रि । अहंयौ । अहङ्का
रोस्यास्ति । मतुप् ।

अहङ्कारी । त्रि । अहङ्कारयुक्ते । अभि-
मानिनि ॥

अहङ्कृतः त्रि । अहङ्कारवति ।

अहङ्कृतिः । स्त्री । गर्वे । स्वरूपे ।

अहतम् । न । नूतनांसुके । यथा
षड्डीतंनवश्वेतं सदशंयन्नधारि
अहतंतंविजानीयात् पावनंसर्व
स्विति । त्रि । अनाहते । अनुपहते ।

अहः । न । दिवसे । नजहाति । ओहा
क्त्यागे । नञिजहातेरितिकनिन् ।
रोसुपीतिरः ।

अहन्ता । स्त्री । अहम्भावे ।

अहन्धीः । पुं । देहादावनात्मन्यात्म-
वुद्धौ ।

अहम् । । अहङ्कारार्थे । विभक्तिप्रति
रूपकमव्ययम् ।

अहमहमिका । स्त्री । परस्पराहङ्कारे ।
अहमहंशब्दोऽस्त्यत्र । वीप्सायांद्वित्व
म् । व्रीह्यादित्वाट्ठन् । अनित्यत्वा

दृत्ययानामिति नटिलोपः ॥

अहमुत्तर । पुं । अभिमानाधिक्ययुक्ते॥ अहमहंभावः अहंकार अभिमानउत्तरोऽधिकोयस्य ॥

अहम्पूर्विका । स्त्री । अभिमानविशेषे । अहम्पूर्वमहम्पूर्वमितियोधानांधावनक्रियायाम् ॥ अहम्पूर्व महम्पूर्वमित्यहम्पूर्विकास्त्रीयामित्युक्तेः ॥ अहम्पूर्वम् । सुप्सुपेतिसमासः । स्वार्थेकन् ॥ अहम्पूर्वमिन्त्यस्तियस्याम् । ठन्वा ॥

अहम्मतिः । स्त्री । अज्ञाने । अविद्यायाम् ॥ अहमितिविभक्तिप्रतिरूपकमव्ययमहङ्कारार्थकम् । अहम्मअस्यमनामतिः ॥

[illegible]णः । पुं । मांसे ॥ अह्नां गणः ॥ [illegible]हार्गणं मध्यादिज्ञानार्थं श्वेतवराहकल्पा वधिसृष्ट्यवधिवाब्रह्मसिद्धान्तोक्तकल्पावधिकल्याद्यब्दावधिवा इष्टकालपर्यन्तं परिगणिते दिनसमूहे । दिनपिण्डे । वृन्दे ॥

अहर्ज्जरः । पुं । संवत्सरे ॥ वत्सरोहि अहोभिःपरिवर्त्तमानो लोकान् जरयतीति अहानिवाऽस्मिन् जीर्यन्त्यन्तर्भवन्तीतिभाष्यकृतांव्याख्यानात् । औपनिषदीय प्रयोगः ॥

अहर्दिवम् । न । अहन्यहनि ॥ अहनि चदिवाच । अचतुरेत्यादिनावीप्सा

योद्वन्द्वोऽच्प्रत्ययश्च ॥

अहर्पतिः । पुं । सूर्ये ॥ अह्नःपतिः । अहरादीनांपत्यादिषुवारेफः ॥ पक्षे अहःपतिः ॥

अहर्बान्धवः । पुं । दिवाकरे ॥

अहर्मणिः । पुं । भास्करे ॥ अह्नोमणिरिव ॥ अर्कवृक्षे ॥

अहर्मुखम् । न । प्रत्यूषे ॥ अह्नोमुखम् । रोऽसुपीतिरः ॥

अहल्यम् । त्रि । हलानाकृष्टक्षेत्रे । देशभेदे ॥

अहल्या । स्त्री । गौतमर्षिपत्न्याम् ॥ इयम्पञ्चकन्यास्वेका ॥ अप्सरोभेदे ॥

अहस्करः । पुं । भास्करे । अहःकरोति । दिवाविभेतिटः । कस्कादित्वात्सः ॥

अहस्पतिः । पुं । यदाचयमासोभवति तदाचयमासस्यपूर्वोत्तरावधिमासौ भवतः तयोः परस्मिन्नधिमासे ॥

अहह । ा । अद्भुते ॥ खेदे । परिक्लेशे । प्रकर्षे । सम्बोधने ॥ अहंजहातिजिहीतेवा । ओहाकृत्यागेओहाङ् गतौ । अन्येभ्योपीतिडः । पृषोदरादित्वान्मलोपः ॥ भावेवाप्रत्ययः ॥

अहहा । ा । अहहेत्यस्यार्थेषु । अहंजहातिजिहीतेवा । ओहाकृत्यागेओहाङ् गतौ । क्विप् । पृषोदरादित्वान्मलोपः ॥ भावेवाप्रत्ययः ॥

अहार्य्य'। पुं। पर्वते ॥ त्रि। हर्त्तुमशक्ये ॥ ह्रियते। हृञ्‌हरणे। ऋहलोर्ण्यत्। नहार्य्यः॥ अभेद्ये॥

अहि। पुं। वृत्रासुरे॥ सर्पे॥ सूर्य्ये॥ सीसके॥ राहौ॥ पथिके॥ खले॥ यथा॥ विषधरतोप्यतिविषमः खलइतिनमृषावदन्तिविद्वांस'। यदहिर्नकुलद्वेषीस्वकुलद्वेषीपुन पिशुन इति॥ वप्रे॥ अश्लेषानक्षत्रे॥ अष्टमे॥ षण्मात्रिकस्यषष्ठे ।SS। प्रभेदे॥ आहन्ति। हनहिंसागत्यो। आङिश्रिहनिभ्यांह्रस्वश्चेतीण्। सचडित। डित्त्वाट्टिलोप.। आङोह्रस्वश्च॥

अहिंसा। स्त्री। वाङ्‌मनःकायैः परपीडावर्ज्जने। प्राणिनांपीडायानिवृत्तौ। अशास्त्रीयप्राणिपीडनाभावे॥ यथाहमनु'। यावेदविहिताहिंसानियतास्मिंश्चराचरे। अहिंसामेवतांविद्या द्वेदाद्धर्मो हिनिर्बभाविति॥ हिंसनम्‌ हिंसा। नहिंसा॥

अहिंस्रा। स्त्री। ओषधिभेदे। कुलेखाडा इतिगौडभाषा। कुलिकद्रुमे॥ हिंस्राख्यौषधिप्रभेदे॥

अहिकः। पुं। अुवर्च्चे॥

अहिका। स्त्री। शाल्मलिद्रुमे॥

अहिकान्तः। पु। समीरे॥ अहे.कान्त.॥

अहिगणः। पुं। पञ्चमात्रिकस्यसप्तम ऽ।॥ प्रभेदे॥ सर्पाणांसमूहे॥

अहिच्छत्रः। पुं। देशविशेषे। प्रत्यग्रथे॥ मेषशृङ्गीवृक्षे॥

अहिच्छत्रा। स्त्री। ञादेशमसि द्ध पुरीविशेषे ति प्रसिद्धाया शर्करायाम्

अहिजित्। पु ।॥ शक्रे॥ अहिंसर्पमिन्द्रंवाऽजैषीत्। जिजये। क्विप॥

अहिजिह्वा। स्त्री। नागजिह्वाख्यलतायाम्॥

अहित'। त्रि। शत्रौ॥ अपथ्ये॥ नहितमस्मात्॥

अहितुण्डिक'। पुं। व्यालग्राहिणि। भिक्षार्थसर्पखेलके। सर्पेलातम। ख्याते॥ अहेस्तुण्डंमुखम् तेन तीतिठक्। संज्ञापूर्वकत्त्वाद्वृद्ध्यभाव॥

अहिद्विट्। पु। गरुडे॥ शक्रे॥ मयूरे॥ नकुले॥ हरौ॥ अहिंद्वेष्टि। द्विष॰। क्विप्॥

अहिनकुलिका। स्त्री। अहिनकुलयोर्वैरे॥ अहिनकुलयोर्वैरम्। द्वन्द्वाद्वुन वैरमैथुनिकयोरितिवुन्॥

अहिनिर्ल्वयनी। स्त्री। सर्पनिर्मोके। सर्पत्वचि॥ अहिर्निलीयतेऽस्यां सा अहिनिर्ल्वयनीति व्याख्यातार'॥

अहिपति.। पुं। वासुकिनागे॥ शेषना

गे ॥ अहीनांपतिः

अहिपुत्रक'। पुं। तरालौ। नौकाज लोत्सारके ॥

अहिपूतनः। पुं। क्षुद्ररोगविशेषे ॥

अहिफेनम्। न। आफूके। अफीमइ तिविश्रुते ॥ इतिराजनिर्घण्टः ॥

अहिब्रध्नः। पुं। रुद्रविशेषे ॥ शिवे ॥

अहिब्रध्नदेवता। स्त्री। उत्तरभाद्रपदा याम् ॥ अहिब्रध्नोदेवताअस्याः ॥

अहिभयम्। न। राज्ञांस्वपक्षप्रभवेभये ॥ अहिरिवगृहस्थत्वात् आशङ्काकारत्वाच्च स्वपक्षएवाहिः। अहेर्भयम् ॥ निजोथमित्रसमाश्रितश्च-मन्यतः कार्यसमुद्भवश्च। भृत्याद्दोतोविविधोपचारैः पञ्चवुधा.स र्पविधंवदन्ति ॥ सर्पभये ॥

अहिभयदा। स्त्री। भूम्यामलक्याम् ॥

अहिभुक्। पुं। गरुडे ॥ वर्हिणि ॥ नाकुल्याम् ॥ गन्धनाकुल्याम ॥ अहिं भुङ्क्ते। भुजअभ्यवहारे। क्विप् ॥

अहिमः। त्रि। शीतस्पर्शशून्ये ॥

अहिमर्द्दनी। स्त्री। गन्धनाकुलीनाम कन्दे ॥

अहिमारः। पुं। } अरिमेदकवृक्षे ॥
अहिमेदक'। पुं। }

अहिलता। स्त्री। नागवल्ल्याम् ॥ अहि लोकस्यपातालस्यलता। शाकपार्थि

वादिः ॥ गन्धनाकुल्याम् ॥

अहीनः। पुं। अहर्गणसाध्यक्रुत्याकक्रतौ ॥ अह्नांसमूहः। अह्न ख क्रतौ। अहीनयजनमशुचिकरमितिश्रुतिः ॥ अहिस्वामिनि ॥

अहीरणिः। पुं। द्विवक्त्राहौ। द्विमुखसर्पे ॥ इति त्रिकाण्डशेषः ॥

अहुतः। पुं। ब्रह्मयज्ञाख्येजपे ॥

अहे। ा। क्षेपे ॥ वियोगे ॥

अहेरु'। स्त्री। शतमूल्याम् ॥ नहिनोति। हिगतौ। वाहुलकाद्रुः ॥

अहैतुकः। त्रि। फलाभिसन्धानरहिते ॥

अहो। ा। धिगर्थे ॥ शोके ॥ करुणार्थे ॥ विषादे ॥ सम्बोधने ॥ प्रशंसायाम् ॥ विस्मये ॥ पादपूरणे ॥ असूयायाम् ॥ वितर्के ॥ अहानम्। ओहाङ्गतौ। डोप्रत्ययः ॥

अहोरात्रः। पुं। दिनरात्रिमात्रात्मके काले। सूर्योदयद्वयपरिच्छिन्ने त्रिंशन्मुहूर्त्तात्मकेकाले। सच (मानुषाहोरात्रः) षष्टिघटिकाभिर्भवति। यथा। अहोरात्रेविभजतेसूर्योमानुषदैविके। रात्रिः स्वप्नायभूतानां चेष्टायैकर्मणामहः इति ॥ मतान्तरे तुचतुर्विंशतिहोराभिर्मानुषाहोरात्रोभवति। यथोक्तवह्निपुराणेगणभेदनामाध्याये। चतुर्विंशतिवेलाभि

रहोरात्रंप्रचक्षते । पश्चिमादर्द्धरा त्राद्धिहोराणांविद्यतेक्रमइति ॥ (पैत्राहोरात्रः) पैत्र्येरात्र्यहनीमासःप्रविभागस्तुपक्षयोः । कर्मचेष्टास्वहःकृष्णःशुक्लः स्वप्नायशर्वरी ॥ (दैवाहोरात्र.) दैवेरात्र्यहनीवर्षंप्रविभागस्तयोःपुन. । अहस्तत्रोदगयनंरात्रिःस्याद्दक्षिणायनम् ॥ (प्राजापत्याहोरात्रः) युगसहस्राभ्यांप्राजापत्यमेकमहोरात्रम् ॥ अहश्चरात्रिश्चतयो. समाहार' । रात्राह्नाहाः पुंसि । अह' सर्वैकदेशेत्यच् समासान्तः ॥

अहोवत । ा । अनुकम्पायाम् ॥ खेदे ॥ सम्बोधने ॥ अहोच वतच ॥

अहोह्री । ा । चित्रे ॥ अहोच ह्रीच ॥

अह्राय । ा । द्रुते ॥ ह्रवनम् । ह्रुङ्अपनयने । बाहुलकाद्भावे घञ् । वृद्धि. । पृषोदरादित्वाद्वस्यय: । ततोनञ् समासः ॥

अह्रीकः । पुं । क्षपणके ॥

अह्लया । स्त्री । भल्लातकवृक्षे ॥

—⊳⊳⊲⊲—

आ

आ॰ स्मृतौ ॥ स्मृतिसूचने यथा । आ

एवं किलतत् ॥ वाक्ये ॥ वाक्यस्यान्यथात्वेद्योत्ये यथा । आएवंमन्यसे । पूर्वमैवंमंस्था इदानींत्वेवंमन्यसइत्यर्थः ॥ अनुकम्पायाम् ॥ आदेवदत्तो दरिद्रः ॥ समुच्चये ॥ देवेभ्यश्चपितृभ्यश्च आ ॥ आप्नोति । आप्लृव्याप्तौ । क्विप् । पृषोदरादित्वात् पलोपः ॥ स्वीकारे ॥ अयंप्रगृह्यसंज्ञकत्वात्प्लुतप्रगृह्याअचीतिसन्धिंनयाति ॥

आः । पुं । महेश्वरे ॥ पितामहे ॥

आकम्पितः । त्रि । कम्पविशिष्टे । प्रेरिते ॥ आकंप्यतेस्म । कपिचलने । गत्यर्थेतिक्त' ॥

आकरः । पुं । निवहे ॥ धातुरत्नोत्पत्तिस्थाने । खनौ ॥ श्रेष्ठे ॥ आकुर्वन्त्यत्र एत्यकुर्वन्तिव्यवहारमस्मिन्वा । डुकृञ्करणे । आकीर्यन्तेधातवोऽत्रवा । कॄविक्षेपे । पुंसिसंज्ञायामिति घः ॥

आकरिकः । त्रि । आकरेनियुक्ते ॥ तत्रनियुक्त इतिठक् ॥

आकर्णनम् । न । श्रोत्रकर्मणि । श्रवणे ॥

आकर्णितः । त्रि । अवधृते ॥ श्रुते ॥

आकर्षः । पुं । द्यूते ॥ इन्द्रिये ॥ पाशके ॥ शारिफलके ॥ धन्वाभ्यासाङ्गे । कोदण्डाभ्यासवस्तुनि ॥ आकर्षणे ॥ निकषोपले ॥ आकर्षणमाकृष्यते आ

कर्षन्त्यग्निमन्त्रा । कृषविलेखने । घञ् ॥ काष्ठविशेषे ॥ आकृष्यतेऽनेन खलादिगतं धान्यमित्याकर्षः ॥

आकर्षकः । पुं । अयस्कान्ते ॥ चुम्बके ॥ त्रि । कर्षके । आकर्षणकर्त्तरि ॥ आकर्षकुशले । आकर्षकुशलः । आकर्षादिभ्यःकन् ॥

आकर्षणम् । न । आकर्षे । बलादानने ॥

आकर्षणी । स्त्री । फलपुष्पाद्याकर्षकयष्टिकाविशेषे । आँकडाइतिभाषा॥

आकर्षिकः । पुं । वणिग्विशेषे ॥ आकर्षाचरति । आकर्षात् ष्ठल् ॥ स्त्री । आकर्षिकी । ङीष् ॥

आकलनम् । न । आकाङ्क्षायाम् ॥ संख्याने ॥ बन्धने ॥ कलशब्दसंख्यानयोः । आङ्पूर्वादस्माल्ल्युट् ॥

आकलितः । त्रि । अनुष्ठिते । धृते ॥

आकल्पः । पुं । कल्पने ॥ वेषे । मण्डने ॥ आभरणे ॥ त्रि । कल्पान्तावधिके ॥ आकल्पनम् । कृपूसामर्थ्ये । घञ् । कृपोरोलः ॥ आकल्पतेवा । आकल्पयतिवा स्वार्थण्यन्तः ॥

आकल्पकः । पुं । तमोमोहग्रन्थौ ॥ उत्कलिकायाम् ॥ मुदि ॥

आकषः । पुं । निकषोपले । कसौटीतिख्याते कषपाषाणे ॥ आङ्पूर्वात् कषेरच् ॥

आकषकः । त्रि । आकषेकुशले ॥ आकषादिभ्यःकन् ॥

आकस्मिकम् । त्रि । अकस्माद्भवे ॥

आकाङ्क्षा । स्त्री । अभिलाषे ॥ वाक्यार्थज्ञानहेतौ पदस्यपदान्तरव्यतिरेकप्रयुक्तान्वयाभावे ॥ आकांक्षारहितं वाक्यं नप्रमाणम् । यथागौरश्वःपुरुषोहस्तीतिनप्रमाणमाकाङ्क्षाविरहात् ॥ न्यायमते यत्पदस्तेयत्पदान्वयबोधो नभवतिततपदेतत्पदवत्तेति ॥ प्रतीतपर्य्यवसानविरहश्चाकाङ्क्षारिकाः ॥

आकायः । पुं । निवासे ॥

आकारः । पुं । इङ्गिते । अभिप्रायानुरूपचेष्टाविष्करणे ॥ आकृतौ । मुखप्रसादवैवर्ण्यादिरूपेप्रीत्यप्रीतिसूचकेदेहधर्मे ॥ मूर्त्तौ ॥ आकरणम् । घञ् ॥ आकारश्छाद्यमानोपि नशक्योविनिगूहितुम् । बलाद्धिविवृणोत्येवभावमन्तर्गतंनृणाम् ॥

आकारकरभः । पुं । अककराइतिप्रसिद्धे ॥

आकारगुप्तिः । स्त्री । रत्याद्युत्थरागादिगोपने । अवहित्थायाम् ॥ आकारस्यशोकादिजनितमुखम्लान्यादेर्गोपनम् । क्तिन् ॥ रत्यादिसूचकामु-

खरागादिराकार: अङ्गवैकृतमिति यावत्। गुप्तिर्गोपनम। आकारस्यभयलज्जादिनागुप्तिराकारगुप्ति: ॥

अ कारगोपनम । न । आकारगुप्तौ ॥

आकारणम् । न । आह्वाने ॥ आकरणम्। आङ्पूर्वात् कृञोण्यन्ताल्ल्युट्॥

आकारणा । स्त्री । आकारणार्थे । हूतौ ॥ आकारणम् । कृञोण्यन्ताद्युच् । टाप् ॥

आकारमौनम् । न । अवचनमात्रे ॥

आकालिकम् । वि । क्षणध्वंसिनि । आशुविनाशिनि ॥ पूर्वदिवसे मध्याह्नादावुत्पद्यदिनान्तरेतत्रैवनश्वरे ॥ समानकालावाद्यन्तौयस्य । आकालिकडाद्यन्तवचनइति समानकालस्याकालादेश: इकटप्रत्ययश्चनिपातनात् ॥ स्तनयित्नौ ॥ अकालोत्पन्नवस्तुनि ॥ कालंमर्यादीकृत्येत्याकालम् । अकालेभवम् । ठञ ॥

आकालिक लव. । पुं । कपिलशापेन काले [illegible] प्रलयविशेषे ॥

आकालिका । स्त्री । विद्युति ॥ आकालाट्टंश्चेतिठन् ॥

आकालिकी । स्त्री । सौदामिन्याम् ॥ आकालाट्टंश्चेति चकाराट्ठञ् । ङीप् ॥

आकाश: । पुं । न । शब्दतन्मात्रादुत्पन्ने । वियति ॥ आकाशगुणास्तु । शब्द: श्रोत्रेन्द्रियव्यापिच्छिद्राणिचविविक्तता । वियत: कथिताएतेगुणागुणविचारिभिरिति ॥ आसमन्तात्काशते इतियोगाद्व्याप्ति । असङ्गस्वभावे ॥ यथाहु: । आसमन्तात्काशतेयमित्याकाशस्त्वमात्मन: । जगत्कारणतातस्यसर्ववेदान्तसम्मतेति ॥ आसमन्तातकाशन्ते सूर्यादयोऽत्र । काशृदीप्तौ । हलश्चेतिघञ ॥ [illegible] ऽनतिरिक्तमेवाकाशमित्याहु: ॥

आकाशकल्प: । त्रि । आकाशादीषदूनत्वमात्रांशेनन्यूनेपरमात्मनि ॥ यथोक्तम् । निरंशत्वाद्विभुत्वाद्वोरेथाऽनश्वरभावत: । ब्रह्मव्योम्नो: [illegible] स्तिचैतन्यंब्रह्मणोधिकमिति ॥

आकाशजननी । स्त्री । प्रगण्डी [illegible] स्थितजनानांबाह्यार्थदर्शनार्थेषुच्छिद्रेषु ॥ यद्वारा ऽऽ ग्नेयास्त्रगुका प्रक्षिप्यन्ते इतिराजधर्म: ॥

आकाशनिलय । पुं । तापसविशेषे ॥ योह्याकाशएव वायुधारणाबलेन निलीयते न भूमौ स: ॥

आकाशप्रदीप: । पुं । तुलाया दीयमाने राधादामोदरसम्प्रदानके आकाशदीपे ॥

आकाशमांसी । स्त्री । निरालम्बायाम । सूक्ष्मजटामास्याम् ॥ केदारे

उत्पत्तिरस्याः ॥

आकाशमूली । स्त्री । पाना इतिगौड भषाप्रसिद्ध कुम्भिकायाम् ॥ जलवल्कले ॥

आकाशरक्षी । पुं । प्रगण्डस्थितप्रणिधौ । दुर्गबहिः प्राचीरोपरिस्थिते चरे ॥ इतिराजधर्मः । मत्वर्थीयइन् ॥

आकाशवल्ली । स्त्री । अमरवेल आकाशवेल इतिख्याते लताविशेषे । खवल्ल्याम् ॥

आकाशवाणी । स्त्री । अशरीरिण्यांवा । दैववाण्याम् ॥

आकाशसलिलम् । न । दिव्योदके ॥

आकाशास्तिकायः । पु । अजीवपदार्थे ॥ स च लोकाकाशास्तिकायो ऽलोकाकाशास्तिकायश्चेति द्विरूपः ॥

आकिञ्चन्यम् । न । अकिञ्चनिमनि । अकिञ्चनतायाम् ॥ भावे ष्यञ् ॥

आकीर्णम् । त्रि । व्याप्ते । सङ्कीर्णे । नानाजातीयसम्मिलिते ॥ आकीर्य्यतेस्म । क्षिपे । क्तः ॥

आकुञ्चनम् । न । न्यायमते पञ्चप्रकारकर्म्मान्तर्गतकर्म्मविशेषे । सङ्कोचे ॥

आकुञ्चितः । त्रि । आभुग्ने ॥

आकुलम । त्रि । व्यस्ते । व्याकुले ॥ सम्भ्रमिते । लोले ॥ आकोलति । कुलसंख्याने । इगुपधेतिकः ॥

आकुलाकुलम । त्रि । आकुलप्रकारे ॥ प्रकारेगुणवचनस्येति द्विर्भावः ॥

आकुलितम् । त्रि । क्षोभिते । आकुलीकृते । सञ्चालिते ॥

आकूतम् । न । अभिप्राये । आशये ॥ इतिहेमचन्द्रः ॥

आकूतिः । स्त्री । स्वायम्भुवमनोः कन्यायाम् ॥ क्रियायाम् ॥

आकृतिः । स्त्री । रूपे ॥ वपुषि ॥ जातौ ॥ अवयवसंस्थानविशेषे ॥ आकृतिर्जातिलिङ्गाख्या । न्यायसूत्रम् । जातिलिङ्गमित्याख्या यस्याः जातेर्गोत्वादेर्हि सास्नादिसंस्थानविशेषो लिङ्गम् । तस्यच परम्परया द्रव्यवृत्तित्वम् । जातिद्रव्यासमवायिकारणतावच्छेदिकालिङ्गं धर्मोयस्याः सेत्यर्थइति कश्चित् ॥ द्वाविंशत्यक्षरायांछन्दौ ॥ आकरणम् । कृञ् । क्तिन् ॥ आक्रियतेऽयंगौरयमश्व इतिव्यज्यतेऽनेनेति आकृतिःसंस्थानम् ॥

आकृतिच्छत्रा । स्त्री । घोषातक्याम् ॥

आकृष्टम् । त्रि । आकर्षिते । कृताकर्षणे । आकृष्यतेस्म । कृषविलेखने क्तः ॥

आकेकरा । स्त्री । दृष्टिविशेषे ॥ यथा । दृष्टिराकेकराकिञ्चित्स्फुटापाङ्गे प्र

सारिता । मोचिताङ्गीपुरालोकेता राख्यावर्तनोनरेति न्वत्यविलासोक्तेः ॥

आकोकेरः । पुं । मकरराशौ ॥

आकैाशलम् । न । अकैाशले ॥

आक्रन्दः । पुं । क्रन्दने ॥ आह्वाने ॥ मित्रे ॥ दारुणयुद्धे ॥ भ्रातरि ॥ शब्दे ॥ पार्ष्णिग्राहात् परस्मिन्राज्ञि ॥ दे शाक्रमणाद्याचरतः पार्ष्णिग्राहस्ययो नियामकस्तस्याऽनन्तरोन्द्रपतिरित्यर्थः ॥ न । दुःखिनां रोदनस्थाने ॥ सारावरुदिते ॥ आक्रन्दनम् आक्रन्दते आक्रन्द्यतेऽस्मिन् आक्रन्दयतिवा । क्रदिआह्वानेरोदनेच । आङः क्रन्दसातत्ये । घञ् ॥ पचाद्यच्वा ॥

आक्रन्दिकः । त्रि । दुःखिनां रोदनस्थाने गमनकर्त्तरि ॥ आक्रन्दंधावति । आक्रन्दाच्चेतिठञ् ॥ स्त्री । ङीप् ॥

आक्रमः । पुं । अधिक्रमे ॥ आक्रमणम् । आङ् पूर्वात्क्रमेर्भावेघञ् ॥

आक्रमणम् । न । आक्रमकरणे । व्यापने ॥ आङःक्रमेर्भावेल्युट् ॥

आक्रान्तः । त्रि । कृताक्रमणे । व्याप्ते ॥ अभिभूते ॥ आक्रामतिस्म । क्रमुपादविक्षेपे । क्तः ॥

आक्रीडः । पु । उद्याने । राज्ञःक्रीडासाधनेसाधारणेवने ॥ लीलास्थाने ॥ आक्रीडन्त्यत्र । क्रीडृविहारे । हलश्चेतिघञ् ॥

आक्रुष्टः । त्रि । निन्दिते ॥ क्रोशतेः कर्मणिक्तः । व्रश्चेतिषत्वेष्टुत्वम् ॥

आक्रोशः । पुं । अभिशापे ॥ शापे ॥ विरुद्धानुध्याने ॥ आक्रोशनम् । क्रुश आह्वाने । भावे घञ् ॥

आक्रोशनम् । न । अभीषङ्गे ॥ आक्रोशे ॥ आङ्पूर्वात्क्रुशेर्ल्युट् ॥

आक्षद्यूतिकम् । न । अक्षद्यूतेन वित्तवैरे ॥ निर्वृत्तेऽक्षद्यूतादिभ्यश्च ठक् ॥

आक्षपाटिकः । पुं । अक्षदर्शके । व्यक्षे ॥

आक्षपादः । पुं । नैयायिके ॥ न । यशास्त्रे ॥

आक्षारः । पुं । आक्षारणायाम ॥

आक्षारणम् । न । मैथुनार्थाक्रोशे ॥ क्षरसञ्चलने । प्रयोजकण्यन्ताल्युट् ॥

आक्षारणा । स्त्री । मैथुनंप्रत्याक्रोशे । परस्त्रीनिमित्तंपुंसः परपुरुषनिमित्तंस्त्रियावा दूषणे ॥ यथा कृताऽगम्यागमनस्त्वं स्थानान्तरंगच्छेति ॥ आक्षारणम् । क्षरेःप्रयोजकण्यन्तात युच ॥

आक्षारितः । त्रि । अभिशस्त । मिथ्यापवाददूषिते ॥ परस्त्रियां परपुरुषे वा

मैथुनं प्रति मिथ्या दूषिते ॥ आक्षार्यते स्म । क्षरेर्ण्यन्तात् क्तः । आक्षार सञ्जातो ऽस्येतितारकादित्वादितच्वा ॥

आक्षिकः । पुं । आक्षेरगाछ इतिगौड भाषा प्रसिद्धे आछुकवृक्षे । रत्नमाला ॥ त्रि । अक्षदेविनि ॥ अक्षैर्दीव्यति अदेवीत् देविष्यति वा तैर्जयति [illegible]ा । तेन दीव्यतीति ठक् ॥ अक्षैर्जिते ॥

आक्षिप्तः । त्रि । क्षिप्ते ॥ आक्षिप्यते-[illegible] । क्षिपेः क्तः ॥

आक्षीवः । पुं । शोभाञ्जने । अक्षीवे ॥ मत्ते ॥ आक्षीवति आक्षीवयवा । क्षीवृ मदे । पचाद्यच् ॥

आक्षेत्रज्ञ्यम् । न । अक्षेत्रज्ञे ॥

आक्षेपः । पुं । अपवादे । भर्त्सने ॥ आकृष्टौ ॥ धनादिन्यासकरणे ॥ काव्यार्थालङ्कृतिप्रभेदे । यथा । निषेधोवक्तु मिष्टस्ययो विशेषाभिधित्सया । वक्ष्यमाणोक्तविषयः स आक्षेपो द्विधामतः ॥ विवक्षितस्य प्राकरणिकत्वा दनुपसर्जनीकार्यस्याशक्यवक्तव्यत्व मतिप्रसिद्धत्वं वा विशेषं वक्तुं निषेधो निषेध इव यः स वक्ष्यमाणविषय उक्तविषयश्चेति द्विधा आक्षेपः । क्रमेणो दाहरणम् । एएहि किंपि कीए अविकरुणि किं भणामि अलमहवा । अविआरिअकज्जारम्भआरिणी मरउ ण भणिस्सम् ॥ अस्य संस्कृतं यथा । एएहि किमपि कस्या-अपिकृते निष्कृप भणामि अलमथवा । अविचारितकार्यारम्भकारिणी म्रियतां न भणिष्ये ॥ एइत्यव्ययं सानुनयसम्बोधने एहिआगच्छ । एहिं वीतिपाठे इदानीमपीत्यर्थः । अथ वेतिपूर्वाक्षेपे । अलं न भणिष्यामीत्यर्थः । खेदातिशयात् पुनरुक्तिः । अलंव्यर्थमिति । अविचारितेतिस्वभावमनालोच्य अनुरागवर्द्धनपरेत्यर्थः । अत्रविरहदुर्दशातिशयोवक्ष्यमाणोवक्तु मशक्य तयानिषिद्धइत्याक्षेपालङ्कारः ॥ ज्योत्स्नामौक्तिक दामचन्दनरसः शीतांशुकान्तद्रवः कर्पूरं कदलीमृणालवलयान्यम्भोजिनी पल्लवाः । अन्तर्मानसमास्त्वया प्रभवतातस्या स्फुलिङ्गोत्करव्यापारा यभवन्ति हन्तकिमनेनोक्तेन न ब्रूमहे इति ॥ आक्षेपणम् । क्षिपप्रेरणे । घञ् ॥

आक्षेपकः । पुं । निन्दाकरे ॥ व्याधे ॥ अनिलव्याधिविशेषे ॥ तस्य कारणलक्षणे यथा । यदातु धमनीः सर्वाः कुपितोऽभ्येतिमारुतः । तदाक्षिपत्या

मुहुर्मुहुर्दर्दमुहुश्चर: ॥ मुहुर्मुहुस्तदाक्षेपदाक्षेपकइतिस्मृतइति ॥ आक्षिपति । खुल् ॥

आचोट: । पुं । शैलपीलौ ॥ अक्षोट एव । स्वार्थे अण् ॥

आक्षोड: । पुं । अक्षोटवृक्षे ॥

आख: । पुं । खनित्रे ॥ आखनत्यनेन । खनु अवदारणे । खनेर्डः ॥

आखण्डल: । पुं । सहस्राक्षे ॥ आखण्डयति । खडि भेदने । वृषादिभ्यःकलच् ॥

आखन: । पुं । खनित्रे ॥ आखनत्यनेन । खनु० । खनो घचेति घः ॥

आखनिक: । पुं । चौरे ॥ शूकरे ॥ मूषिके ॥ देवताडवृक्षे । त्रि । खनितरि ॥ आखनति । खनु० । आङि-पणिपनिपति खनिभ्यइति इकन् ॥ पुं । खनित्रे ॥ आखनत्यनेन । खनेर्डडरइकइकवकावा च्याइतिइकप्रत्यय: ॥

आखनिकवक: । पुं । खनित्रे ॥ आखनत्यनेन । खनु० । इकवकप्रत्यय: ॥

आखर: । पुं । खनित्रे ॥ आखनत्यनेन । खनु० । खनेर्डडर इतिडर प्रत्यय: । डित्त्वसामर्थ्यादभस्यापिटेर्लोप: ॥

आखान: । पुं । आखने । आखनन्त्यनेन । खनु० । खनोघचेतिचकाराद्घञ् ॥

आखु: । पुं । मूषिके ॥ शूकरे ॥ चौरे ॥ कृपणे ॥ यथा । विभवेसतिनैवाश्नि नदद्दातिजुहोतिन । तमाहुराखुंतस्मान्नंभुक्ताकृच्छ्रेणमुञ्चतीति ॥ देवताडवृक्षे ॥ आखनति । खनु० । आङ्परयो:खनिशृभ्यांडिच्चेतिकु: ॥

आखुकर्णपर्णिका । स्त्री । आखुपर्णीम् ॥

आखुकर्णी । स्त्री । मूसाकानीइतिभाषाप्रसिद्धायां भूमिचर्य्याम् । मूषककर्णीम् । पाककर्णेतिङीष् ॥

आखुग: । पुं । गजानने । गणेशे ॥

आखुघात: । पुं । शूद्राद्यधमे । अन्ति । हन० । बाहुलकादण् ॥

आखुपर्णिका । स्त्री । लताविशेषपचिन्नायाम् । वृषायाम् ॥ स्वार्थे क: ॥

आखुपर्णी । स्त्री । उंदुरकन्नी इतिप्रसिद्धायांमूषकपर्णीम् । वृषायाम् ॥ आखु: पर्णमस्या: । तत्कर्णाकारपत्त्वात् । पाककर्णेति ङीष् ॥ आखुपर्णी कटुस्तिक्ता कषाया शीतला लघु: । विपाके कटुकामूत्रकफामयकृमिप्रणुत् ॥

आखुपाषाण: । पुं । पाषाणप्रभेदे ॥ आखुपाषाणनामायं लोहसङ्करकारक: । इतिराजनिर्घण्ट: ॥

आखुभुक् । पुं । बिडाले ॥ आखून् भुङ्क्ते । भुजपालनाभ्यवहारयो. । क्विप् ॥

आखुरथः । पुं । गणेशे। आखूरथेऽस्य ॥

आखुविषघ्ना । पुं । देवताडवृक्षे ॥ देवदाली लतायाम् ॥

आखेटः । पुं । मृगयायाम् ॥ आखिद्यन्ते प्राणिनोऽत्र। खिटत्रासे । हलश्चेति घञ् ।

आखेटकः । पुं । मृगयायाम् ॥ स्वार्थे-कन् ॥

आ᳚ ग्शीर्षकम् । न । गुडङ्ग इति गौडप्रसिद्धे कुट्टिमान्तरे ॥ यथा । शीर्षं द्रुमशीर्षं तथाचाखेटशीर्षम् । इतिकुट्टिमभेदाःस्युःशाब्दिकैः समुदाहृता इति ।

आखेटिकः । पुं । बिम्बकद्रौ । मृगयाकुशलकुक्कुरे ॥

आखोटः । पुं । अक्षोटे । पार्वतीये ॥

आख्या । स्त्री । नाम्नि । संज्ञायाम् । उक्तौ ॥ आख्यानम् । ख्याप्रकथने । आतश्चोपसर्गइत्यङ् ॥

आख्यातम् । त्रि । कथिते ॥ व्याख्याते ॥ न । तिङि ॥ क्रियाप्रधानमाख्यातमिति वैयाकरणा । भावप्रधानमाख्यातमितिनैगमाः ॥ आख्यायतेस्म । ख्या° । चक्षिङ आदेशोवा । क्त ॥

आख्याता । त्रि । प्रतिपादयितरि ॥ वक्तरि तृच् ॥

आख्यानम् । न । सैापर्णं मैत्रावरुणाद्युपाख्याने ॥ आङ्पूर्वात्ख्यातेर्ल्युट् ॥

आख्यानकी । स्त्री । आख्यानकीतीजगुरुगस्तोजे जतावनेजेजगुरुगुरुश्चेदिति लक्षण लक्षितेवृत्ते ॥

आख्यायिका । स्त्री । उपलब्धार्थकथायाम् ॥ यथा । प्रबन्धकल्पनांस्तोकसत्यांप्राज्ञाःकथांविदुः । परम्पराश्रययायास्यात्सामताख्यायिका क्वचिदिति ॥ गद्यपद्यप्रबन्धे ॥ त्रि । कथके ॥ आचष्टे । चक्षिङःख्याञ् । ण्वुल् ॥

आगतम् । त्रि । आयाते । उपस्थिते ॥ प्राप्ते ॥ गम° । क्त. ॥

आगतिः । स्त्री । आगमने ॥ क्तिन्नन्त ॥

आगन्तुः । त्रि । अतिथौ ॥ आगमनशीले ॥ अनियते ॥ आगन्तूनामन्ते संनिवेशः ॥ आगच्छति । गम्लृगतौ । सितनिगमीतितुन् ॥

आगन्तुकः । त्रि । अतिथौ ॥ आहार्ये । अनित्यस्थायिनि ॥ स्वार्थेकन् ॥

आगमम् । न । तन्त्रशास्त्रे ॥ अस्यार्थः । आगतंशिववक्त्रेभ्योगतञ्चगिरिजामुखे । मतंश्रीवासुदेवस्यतस्मादागमम्-च्यतेइति ॥ तस्यलक्षणं यथा । सृष्टिश्चप्रलयश्चैवदेवतानांतथार्चनम् ।

साधनञ्चैव सर्वेषांपुरश्चरण मेवच ॥ षट्कर्मसाधनंचैवध्यानयोगश्चतुर्विधः। सप्तभिर्लक्षणैर्युक्तमागमंतद्विदुर्बुधा. इति॥ अपिच।पु।सिद्धसिद्धैः प्रमाणैस्तुहितं चात्रपरत्रच। आगमःशास्त्रमाप्तानामाप्तास्तत्त्वार्थवेदिनइति॥शास्त्रमात्रे॥ उपदेशपरम्परायाम्॥आगतौ॥साक्षिपत्रादौ॥ वेदे। प्रकृतिमत्त्वयानुपघातिनि कार्ये॥ एकादशभवने॥ आगमनम्। गम्लृ०। ग्रहदृढनिश्चिगमश्चेत्यप्॥

आगमनम्। न। आगतौ। आवना इतिभाषा॥

आगमवेदी। पुं।.गौडपादाचार्ये। शङ्कराचार्यस्य परमगुरौ।

आगमापायी। त्रि। उत्पत्तिविनाशवति। आगमापायौ विद्येतेऽस्य। इति.॥

आगमार्थः। पुं। अद्वैतदर्शने।

आगमावर्त्ता। स्त्री। विछाटी इति गौडभाषा प्रसिद्धे क्षुपविशेषे। वृश्चिकाल्याम्॥

आगमितम्। त्रि। अधीते। पठिते।

आगरा। स्त्री। सुम्रपुरे॥ यथा। कालपी मन्दिरे, वालपीनस्तमी आरपीता सर्वाशोर्ध्वपीतिप्रियम। नागराजी मदाशीर्देमदेश्विनी आगरामागत:

साहजल्लालदीतियवनाधिकारप्रसिद्धोयंशब्दः॥

आगवीनः। त्रि। गोःप्रत्यर्पणपर्यन्तं कर्मकर्त्तरि॥ आङ्मर्यादाभिविध्योरित्यव्ययीभावेउपसर्जनह्रस्वे चकृते आगवीन इतिखः। गुणाबादेशौ॥

आगः। न। अपराधे॥ पापे॥ एति। इण्गतौ। इण् आग अपराधेचेत्यसुन् आगादेशश्च॥

आगस्कृत्। त्रि। अपराधिनि॥

आगस्त्यः। पुं। अगस्त्यतनये॥ अगस्त्यस्यापत्यम्। ऋष्यण्। बहुत्वे अगस्तय.॥ न। अगस्तिकुसुमे।

आगाधम्। न। अगाधे। अतिग

आगामी। त्रि। आगन्तुके। प्रवा। ॥ भविष्यत्काले॥ आगमिष्यति। गम्लृ०। आङिणिदितिगमेरिनि॥

आगारम्। न। मन्दिरे। गृहे॥ अग्यते। अगकुटिलायांगतौ। कर्मणि भावेवाघञ्। आगमृच्छति। ऋगतौ। कर्मण्यण्॥

आगू। स्त्री। प्रतिज्ञाने॥ आगमनम्। आगमे क्विपि गमः क्वावित्यमोलोपे ऊचगमादीनामित्यूकारादेशः। ओःसुपीतियणि अप्राप्ते अभिशेश्च। आगम्आग८। शेषंवधूवत्॥

आग्निमारुतम्। न। हविर्विशेषे॥ अ

ग्निमरुतौदेवते अस्य। सास्यदेवते त्यण्। देवताद्वन्द्वे चेत्युभयपदवृद्धिः॥

आग्निष्टोमिकः। पुं। अग्निष्टोमविदि॥ अग्निष्टोममधीते वेदवा। क्रतूक्थादीतिठक्। ग्रन्थे॥ अग्निष्टोमस्य व्याख्यानस्तत्रभवोवा। क्रतुयज्ञेभ्यश्चेति ठञ्॥

आग्नीध्रः। पुं। प्रियव्रतपुत्रेन्द्रपतिविशेषे आग्नीध्रोनामन्द्रपतिर्जम्बूनाथोमः कुले। तज्जातन्द्रपसंज्ञाभिः कथ्य भारतादय.॥ न। होतुर्गृहे॥ अ मन्धे। अग्न्धोदीप्तौ क्विप्। पः। अग्नीधः स्थानम्। अग्नी णेरणभश्च। तात्स्थ्यात्तद्वत्वि भ्याग्नीध्रउच्यते। आग्नीध्रमाधार ग.। छन्दस्यपितुङीपिआग्नीध्रीति बोध्यम्॥

आग्नेयम्। न। स्वर्णे। रक्ते। महापुराणे। यथा। अग्निनोक्तं पुराणंयदाग्नेयं वेदसम्मितम्। भुक्तिमुक्तिप्रदं पुण्यं पठतांशृण्वतांन्टणामिति॥ देशविशेषे॥ भूम्निहिते॥ अग्निदेवताके। स्थालीपाके॥ अग्निर्देवता अस्य अग्नायीदेवता अस्यवा। अग्ने ढगिति ढक्। भस्याढइतिपुंवद्भाव.॥

आग्नेयास्त्रम्। न। अग्निदेवताके अस्त्रविशेषे॥

आग्नेयी। स्त्री। अग्निकोणे॥ अग्नियोषिति। स्वाहायाम्॥ अग्निदेवताकायामृचि॥ ङीप्॥

आग्रयणम्। न। नवसस्येष्टयाम्॥

आग्रहः। पुं। अनुग्रहे॥ आसङ्गे॥ आक्रमे॥ ग्रहणे॥ आग्रहणम्। ग्रहः पादाने। ग्रहवृद्दिश्चप॥ आवेशे

आग्रहायणः। पुं। मार्गशीर्षे॥ आग्रहायण्या युक्तापौर्णमासी यस्मिन्। ज्योत्स्नादित्वादण्॥

आग्रहायणिकः। पुं। मार्गशीर्षे॥ आग्रहायण्या मृगशिरसा युक्तापौर्णमासी अस्मिन्। आग्रहायण्यश्वत्थाट्ठक् मतान्तरे वत्सराद्यमासोयम्॥

आग्रहायणी। स्त्री। मार्गपूर्णिमायाम् मृगशिरोनक्षत्रे। अग्रेहायनमस्याः मतभेदे मार्गशीर्षमारभ्यवर्षमवृत्तेः। प्रमाणम्। पूर्वपदादितिणत्वम्। गौरादित्वान्ङीष्। आग्रहायणीपौर्णमासी तद्योगान्नक्षत्रमपितथा॥

आग्रहारिकः। पुं। अग्रदानिनि॥

आघट्टकः। पुं। रक्तापामार्गे॥

आघाटः। पुं। सीमायाम्॥ अपामार्गे॥

आघातः। पुं। वधस्थाने॥ आघट्टनायाम्। हनने। चोट इतिभाषा। आहन्यते अनआहननंवा। हन०

घञ् ॥

आघातनम् । न । वधस्थले । हनने ॥

आघार: । पुं । घृते । वैदिकानांकर्मविशेषे । ऋग्वेदिनांस्रुवेणचतुराज्यं स्रुचिन्कत्वा प्रजापतिंमनसाध्यात्वा तूष्णीं मन्त्रेणवायव्यकोणादारभ्याग्नेयीं यावदविच्छिन्नाघृतधारा दीयते पुनश्च स्रुवेण चतुराज्यं स्रुचिहत्वाइन्द्रं ध्यात्वा मन्त्रेणनैर्ऋतीदिशमारभ्य ऐशानीं दिशमवधीकृत्य सन्तत्या घृतं धार्यते तस्मिन् कर्मणि ॥ यजुर्वेदिनांतु स्रुवेणमन्त्रोच्चारणपूर्वकं पूर्वोक्तक्रमेणघृतधारादाने ॥ इतिपशुपतिः ॥ आघरणम् । घृच्चरणदीप्त्योः । घञ् । सेके ।

आघारणम् । न । सेचने ।

आघूर्णितः । त्रि । आहते । घूर्णिते । भ्रामिते । घूर्णितनेत्रादौ ।

आघोष्टा । त्रि । ध्वन्यात्मकशब्दवक्तरि ॥

आघ्राणम् । न । तृप्तिसामान्ये । गन्धग्रहणे ॥ आघ्रायतेऽस्मा । घ्रागन्धोपादाने । क्तः । नुदविदेतिवा नत्वम् ॥

आघ्रातम् । त्रि । शिङ्घिते । घ्राणविषयीकृते ॥ आक्रान्ते । हर्षे । आघ्रायतेऽस्म । घ्रा० । क्तः । नुदविदोन्दत्राघ्राह्रीभ्योऽन्यतरस्यामितिपाक्षि

को नत्वाभावः ॥

आङ् । । सीमायाम् । मर्यादायाम् । तेन विनेत्यर्थे । यथा । आसमुद्रक्षितीशानाम् ॥ अभिव्याप्तौ । तेनसहेत्यर्थे । यथा । आकुमारं यशः । क्रियायोगे । धातुनायोगे सतियोर्थोजायते तत्र । यथा । आरोहति । ईषदर्थे । यथा । आपिङ्गलः । अतति । अतसातत्यगमने । बाहुल[illegible]त् डाङ्प्रत्ययः ।

आङ्गम् । न । कोमलाङ्गे । त्रि । अधिकारीवे । अङ्गसम्बन्धिनि । [illegible]स्येदम् । अण् ।

आङ्गारम् । न । अङ्गारवृन्दे । णां समूहः । भिक्षादिभ्योऽण् ॥

आङ्गिकः । त्रि । मार्दङ्गिके । अङ्गनाध्यक्षभावव्यञ्जकभ्रूक्षेपादौ । अङ्गजाते । अङ्गेनहस्तादिना निर्वृत्तम् । निर्वृत्तेऽक्षद्यूतादिभ्यइति ठक् ।

आङ्गिरस । पुं । वाचस्पतौ । जीवे । अङ्गिरसोऽपत्यम् । ऋष्यन्धकेत्यण् । वञ्चुल्ले अत्रिभृगिवत्सेत्यणो लुक् । आङ्गिरसः आङ्गिरसौ अङ्गिरसः ॥

आचक्षाण. । त्रि । ब्रुवाणे ।

आचमः । पुं । आचमने । जलप्राशने ॥

आचमनम् । न । उपस्पर्शे ॥ वैधकर्मारम्भात पूर्वं दारत्रयजलपानानन्तरं-

यथा क्रमाष्टाङ्गस्पर्शरूपशुद्धिजनकक्रियायामित्यर्थ । अत्र प्रमाणम् । प्रक्षाल्यपाणीपादौचत्रिः पिवेदम्बुवीक्षितम् । सम्मृज्याङ्गुष्ठमूलेन द्विः प्रमृज्यात् ततोमुखम् ॥ संहत्यतिसृभिः पूर्वमास्यमेव मुपस्पृशेत् । अङ्गुष्ठेन प्रदेशिन्या घ्राणं पश्चादनन्तरम् ॥ अङ्गुष्ठानामिकाभ्याञ्चचक्षुःश्रोत्रे पुनःपुनः ॥ नाभिंकनिष्ठाङ्गुष्ठेनहृदयन्तु तलेनवै । सर्वाभिश्चशिरःपश्चात् वाहूचाग्रेणसंस्पृशेत् । इतिदक्षः । आसन्नं पर्वणाकृत्वागोकर्णाकृतिवत् करम् । सन्हताङ्गुलिनातोयंगृहीत्वा पाणिनाद्विजः । मुक्ताङ्गुष्ठकनिष्ठाभ्यां शेषेणाचमनंचरेत् । माषमज्जनमात्रस्तुसंगृह्यत्रिःपिवेदपः । इतिभारद्वाजः ॥ हृच्छिणोनोदकंपीत्वावामेन सस्पृशेद्बुधः । तावन्नशुध्यतेतोयंयावद्वामेन नस्पृशेदितिदेवीभागवतम् ॥ अद्भिस्तुप्रकृतिस्थाभिर्हीनाभिः फेनवुद्बुदैः । हृत्कण्ठतालुगाभिस्तुयथा संख्यंद्विजातयः ॥ शुद्धेरन् स्त्रीचशूद्रश्चसकृत्स्पृष्टाभिरन्ततः । इतियाज्ञवल्क्यः । स्त्रियास्तैदक्षिकंतीर्थं शूद्रजातेस्तथैवच । सकृदाचमनाच्छुद्धिरेतयोरेवचोभयोरिति ॥ चमुअदने । भावे ल्युट् । अदनंचात्र जल

स्यैवेतिव्याख्यातारः ॥ आचम्यते अनेन । अधिकरणे वाल्युट् ।

आचमनकः । पुं । निष्ठीवनपात्रे । पतद्ग्रहे । प्रोणे ॥

आचमनीयम् । न । मुखप्रक्षालनार्थं जले । यथा । उदकंदीयतेयत्तुप्रसन्नंफेनवर्जितम् । आचमनायदेवेभ्यस्तदाचमनमुच्यतइति ॥ कालिकापुराणम् ॥

आचरणम् । न । आचारे । व्यवहारे । आङ्पूर्वाच्चरतेर्भावे ल्युट् । रथादौ ॥ आचरतिगच्छत्यनेनेतिकरणे ल्युट् ॥

आचरितम् । त्रि । कृताचरणे । व्यवहृते ॥ पारिभाषिकन्तद्यथा । दारपुत्रपशून् हत्वाकृत्वाद्वारोपवेशनम् । यार्थी दाप्यतेऽर्थंस्वंतदाचरितमुच्यते । इति ।

आचर्यः । पुं । गन्तव्यदेशे । चरेराङि चागुराविति यत् ॥

आचान्तः । त्रि । कृताचमने ॥

आचामः । पुं । आचमने ॥ भक्तमण्डे । मासरे ॥ आचम्यते । चमु० । भक्षणे इतीति घञ् । वृद्धिः । भावेवाघञ् ।

आचारः । पुं । मन्वाद्युक्तेनाचमनादिव्यवहारे । चरित्रे । शीले ॥ सर्वशास्त्रप्राधान्यं यथा । सर्वागमानामा

चारःप्रथमंपरिकल्पते। आचारप्रभवोधर्मोधर्मस्यप्रभुरच्युत इतिमहाभारतम्। आचारः परमोधर्मःश्रुत्युक्तः स्मार्त्तएवचेतिमनुः। अपिच। आचाराद्विच्युतोविप्रोनवेदफलमश्नुते। आचारेणतुसंयुक्तः सम्पूर्णफलभाग्भवेत्। एवमाचारतोदृष्ट्वाधर्मस्य मुनयोगतिम्। सर्वस्यतपसोमूलमाचारंजगृहुःपरमितिच॥ आचर्यते। चर॰ घञ्॥

आचारवर्जितः। त्रि। आचारवहिर्भूते। आचारेणवर्जितः॥ आचारहीने॥ लोकवाह्यव्यवहर्त्तरि॥

आचारहीनः। त्रि। गुर्वतिथिप्रत्युत्थानाद्याचारवर्जिते॥ आचारेणआचाराद्वाहीनः॥ आचारहीनंनपुनन्तिवेदायद्यप्यधीताःसहषड्भिरङ्गैः॥

आचारी। त्रि। आचारवति। श्रुतिस्मृत्युक्ताचारयुक्ते॥ म॰ इनिः॥

आचारी। स्त्री। हिलमोचिकायाम्॥

आचार्य्यः। पुं। मन्त्रव्याख्याकृति। साङ्गकृत्स्नवेदाध्यापयितरि। यथाहमनुः। उपनीयतु यःशिष्यं वेदमध्यापयेद्द्विजः॥ सकल्पसरहस्यञ्चतमाचार्य्यं प्रचक्षते। इति। मोक्षसाधनस्योपदेष्टरि श्रीगुरौ॥ सचोक्तःकुलार्णवे। स्वयमाचरतेशिष्यानाचारेस्थापयत्यपि। आचिनोतिहिशास्त्रार्थमाचार्य्यस्तेनकथ्यते॥ आम्नायतत्त्वविज्ञानाच्चराचरसमानतः। यमादियोगसिद्धत्वादाचार्य्यइतिकथ्यते। इति॥ श्रीशङ्कराचार्य्ये॥ द्रोणाचार्य्ये॥ आचर्य्यते। चरेर्ण्यत॥

आचार्य्यकम्। न। आचार्य्यकर्मणि॥ योपधाद्गुरूपोत्तमाद्वुञ्॥

आचार्य्यमिश्रः। पुं। गौरवान्विते॥

आचार्य्या। स्त्री। स्वयंमन्त्रव्याख्यानकारिण्याम्॥ पुंयोगाभावान्नानुगमोङीष्च॥ टाप्॥

आचार्य्यानी। स्त्री। आचार्य्ययोषिति॥ आचार्य्यस्य स्त्रीत्यर्थे इन्द्रवरुणभवशर्वेत्यादिना आचार्य्यशब्दस्याऽगमोङीष्च। आचार्य्यादणत्वंचेति णत्वाभावः॥

आचिख्यासा। स्त्री। आख्यातुमिच्छायाम्॥

आचितः। पुं। शकटोन्मेये। शाकटेभारे। छकडेकाभार इतिभाषा॥ अयुतपले॥ न। दशभारपरिमाणे। २५ मण इतिभाषा॥ त्रि। संगृहीते॥ छन्ने॥ व्याप्ते॥ आचीयतेस्म। चिञ् चयने। क्तः॥ ग्रथिते। गुम्फिते॥

आच्छन्नम्। त्रि। आच्छादिते। आवृ

ते ॥

आच्छादः । पु । वस्त्रे । इतिहेमचन्द्रः ॥

आच्छादनम् । न । पिधाने । वस्त्रे । अपवृतिमात्रे । छादयति । छदअपवारणे आङ्पूर्वः । ण्यन्ताल्ल्युट् । आच्छाद्यते ऽनेनवा ॥

आच्छादितः । त्रि । आवृते । कृताच्छादने ॥

आच्छिन्नः । त्रि । बलाद्धृते ॥

आच्छुकः । पुं । आचगाछ इतिगौडभाषा प्रसिद्धे वृक्षविशेषे । पच्चीके । रत्नमाला ॥

आच्छुरितम । न । सशब्दहासे ॥ नखवाद्ये । नखाघातविशेषे । आच्छुरणम् । छुरच्छेदने । क्तः ॥

आच्छुरितकम् । न । सशब्दहासे ॥ परस्यामर्षजनकेहास्ये । नखाघातविशेषे । आच्छुरणमपरच्छेदनम् । आछुरेर्भावितः । स्वार्थेकः ॥

आच्छोदनम् । न । मृगयायाम् । आच्छिद्यन्तेऽत्र । छिदिर्० । ल्युट् । पृषोदरादिः ॥

आजम् । न । घृते । त्रि । अजस्यमांसादौ । यथा । तिलजतैलसुपाकसुपाचितंकासमर्दसुरसेविमर्दितम् । सूपभूपभवधूपधूपितंवह्निमान्द्यजरणं रुजापहम् । यद्दशाधातवोनृणाम

जानामपिताहृशा. । अतोधातुविवृद्ध्यर्थमाजंमांसंप्रशस्यते । इति । अजस्येद मित्यर्थे अण् ॥

आजकम् । न । छागवृन्दे । अजानांसमूहः । गोत्रोक्षोष्ट्रेतिवुञ् ॥

आजकारः । पुं । भरोवृष । शिवस्यवृषे ॥

आजगवम् । न । शिवस्यधनुषि । अजगवे । प्रज्ञादयण ॥

आजन्मसुरभिपत्रः । पुं । मरुवके ॥

आजमीढ । पुं । युधिष्ठिरपाण्डवे । स्वार्थेऽण् ॥

आजानम् । न । देवलोके । स्वभावे ॥

आजानदेवः । पुं । देवताविशेषे । यथा । सृष्टेराजननादादौ देवत्वंये प्रपेदिरे । आजानदेवास्तेज्ञेयाः पूर्वेभ्य' सूक्ष्ममूर्त्तयःइति । पूर्वेभ्य. पूर्वपूर्वेभ्य. । अपिच । कल्पादावेवदेवत्वंगता आजानदेवता इति ।

आजानुबाहुः । त्रि । जानुपर्यन्तदीर्घबाहुविशिष्टे॥ यथा । आजानुबाहु. सुशिराः सुललाटः सुविक्रम इति रामायणम् ॥

आजानेयः । पुं । स्त्री । कुलीनाश्वे । शोभनाश्वे । यथा । शक्तिभिर्भिन्नहृदया. स्खलन्तस्पदेपदे । आजानन्ति यतः संज्ञामाजानेयास्ततः स्मृताः ।

दृत्यस्यग्राह्यम् । अजनम् । अजग
ति क्षेपणयोः । घञ् । आजेन क्षेपे
ण आनेयः प्रापणीयः आयत्तो वा ॥

आजिः । स्त्री । समभूमौ । सङ्ग्रामे ।
आक्षेपे । क्षणे । मर्यादायाम् । य-
था । आजेः मरणम् । अजन्त्यस्या-
म् । अज० । अज्यतिभ्याञ्चेतीण् ।
अजनम् । इणजादिभ्यइतीण् विधा
नसामर्थ्याद्जेर्नवी । अन्यथा । ण्यादि
भ्यइत्त्येवावक्ष्यत । बहुलंतणीति वा ॥

आजीवः । पुं । जीविकायाम् । आजी
व्यते अनेन । जीवप्राणधारणे । हल
श्चेति घञ् ॥

आजीवी । पुं । एकदण्डिनि ॥

आजीव्यम् । न । उपजीव्ये ॥

आजु । स्त्री । वेतनंविनाकर्मकर्त्तरि ।
रेफान्त ॥

आजू । स्त्री । वेतनंविनाकर्मकर्त्तरि ।
विष्टराम् ॥ वेठी देठु इ० हिमश्रे-
णीप्रसिद्धम् बेगारीत्यन्यत्र ॥ आज
वति । जुगतौ । क्विब्भिमच्छीतिक्वि
प् दीर्घौ । इठादभृतिकः क्लेशोवि
ष्टिराजूश्चकीर्त्यते ॥

आज्ञप्तः । त्रि । आदेशिते । मामाण्ये ॥

आज्ञा । स्त्री । निदेशे । शासने । ल-
क्षणाइत्यमरव्याख्याने । आज्ञानम् । आ-
अवबोधने । आतश्चोपसर्गइत्यङ् ।
टाप् ॥

आज्ञाकारी । त्रि । आज्ञानुवर्त्तिनि ।
आज्ञयाकर्मकारिणि ॥

आज्ञाचक्रम् । न । भ्रुवोर्मध्ये । षट्च
क्रान्तर्गतषष्ठचक्रे । आज्ञासंज्ञकं-
चक्रम् । यथा । आज्ञाचक्रंतदूर्ध्वेतु
आत्मनाधिष्ठितंपरम् । आज्ञासङ्क्रम
णंतत्रतेनाज्ञेति प्रकीर्त्तितम् । तत्र
निहितचित्तस्यपुरुषस्यसर्वपदार्थस्या
ज्ञाकारेण एवं भूतमेवंवर्त्तते एवंभ
विष्यतीतिज्ञानेन आज्ञायाइत्थः परं
त्वयैवंकर्त्तव्यमिति परमेश्वराज्ञायाः
सङ्क्रमणंभवति तेनहेतुनातदाज्ञा
चक्रमितिकीर्त्तित मित्यर्थः ॥

आज्ञापकः । त्रि । आज्ञाकर्त्तरि ॥

आज्ञापत्रम् । न । आदेशलिपौ । नि-
देशलिखने । हुकमनामा इतिपा
रस्यभाषा ॥

आज्ञापनम् । न । विज्ञापने । जनाव-
ना इति भाषा ॥

आज्ञातः । त्रि । आज्ञाभिविशिष्टे । ख
ण्याते ॥

आज्यम् । न । घृते । आअज्यतेऽनेन ।
अञ्जू व्यक्तिम्रक्षणकान्तिगतिषु । आ
ङ्पूर्वादञ्जेः संज्ञायामितिक्यप् । आ
अनक्त्यनेनवा । श्रीवासे ।

आज्यपाः । पुं । पुलस्त्यस्यतनयेषु वैश्या

नापिहषु । आर्ज्यंपिभत । पापाने । क्विप् ।

आज्यभागः । पुं । वैदिकानामाहुतिविशेषे । तत्र । ऋग्वेदिनामग्नेरुत्तरभागे स्रुवेणाग्निसम्प्रदानक घृताहुतिः । तद्दक्षिणभागे सोमसम्प्रदानकाहुतिश्च । यजुर्वेदिनान्तुअग्नेरुत्तरदक्षिणयो पश्चिमादिप्राच्यन्तघृतधारेति पशुपतिः ।

आज्यस्तोत्रम् । न । सामगानां प्रातःसवनेगायत्रसाम्नागीयमानेषु चतुर्षुस्तोत्रेषु ।

आञ्जनेयः । पुं । हनूमति । यथा । उल्लङ्घ्यसिन्धोः सलिलंसलीलंयः शोकाग्निंजनकात्मजायाः । आदायतेनैव ददाहलङ्कांनमामितंप्राञ्जलिराञ्जनेयमिति । अञ्जनाया अपत्यम् । स्त्रीभ्योढक् ।

आञ्जिनेयः । पुं । अञ्जनहारी इतिभाषाप्रसिद्धे जन्तुविशेषे । इतिशब्दमाला ।

आटरूषः । पुं । वृषे । वासके । अटरूषएव । स्वार्थेऽण् ।

आटिः । पुं । शरारिपक्षिणि । आअटति । अटगतौ । इन् ।

आटिकी । स्त्री । अनुपजातपयोधरादिस्त्रीव्यञ्जनायाम् । गृहान्तरायटनाहस्वादाटिकी ।

आटिक्यः । त्रि । अटना प्रवृत्ते ।

आटीकनम् । न । वत्सानांगमने । आ ईषत् । टीकृगतौ । ल्युट् ।

आटीकरः । पुं । वृषे ।

आटीकलम् । न । वत्सानांक्रीडास्थ्यास्थाम् ।

आटोपः । पुं । दर्पे । संरम्भे । आनाहे । उदरेवायुजन्यगुडगुडाशब्दे ।

आडम्बरः । पुं । तूर्यस्वने । पक्ष्मणि । संरम्भे । कोपे । गजगर्जिते । युद्धपटहे । हर्षे । आरम्भे । दर्पे । यथा । असारस्यपदार्थस्यप्रायेणाडम्बरोमहान् । नहितादृक् ध्वनिःस्वर्णेयादृक्कांस्येप्रजायते इति । आडम्ब्यते । डविक्षेपे । चु० । घञ् । भावेवा । आडम्बंराति रायतिवा । आतोनुपेतिकः । मूलविभुजेतिवाकः । आडम्बयतिवा । बाहुलकादरन् ।

आडिः । स्त्री । शरालिखगे । स्वनाम्नाख्याते मत्स्यविशेषे । इति गौडाः । आअडति । अडउद्यमने । इन ।

आडिका । स्त्री । शरारिविहगे ।

आडी । स्त्री । शरालिपक्षिणि । कृदिकारादितिङीष् ।

आडूः । पुं । उडुपे । भेले । जलप्लवद्रव्ये । डोंगा डोंगी इतिभाषाप्रसिद्धे ।

अणति । अण शब्दे । अणोडश्चेत्यूः ॥

आढकः । पुं । न । धान्यमानभेदे । सर्वतोदशाङ्गुलमाने । प्रस्थचतुष्टये ॥ चतुःप्रस्थमथाढकमित्युक्तेः ॥ चतुष्कलमितेधान्यमानपात्रे ॥ पुष्कलानितुचत्वारिआढक परिकीर्त्तित-इतिवचनात ॥ द्रोणचतुर्थभागइति लीलावती ॥ अष्टमुष्टिर्भवेत्कुञ्चिरित्यादिवचनात् षटपञ्चाशदधिकद्विशतमुष्टिर्भवति । व्यवहारे षोडशसेरोविंशतिसेरोवा ॥ वैद्यकमते [illegible]शरावपरिमाणम् । तत्पर्यायः । पात्र[illegible] कंतम भाजनमितिपरिभाषा ॥ अपचयविवक्षायामाढकिकेत्यपिस्यादितिसारसुन्दरी ॥

आढकिकः । त्रि । आढकपरिमितव्रीह्यादिवापयोग्येक्षेत्रे ॥ आढकस्यवापः । तस्यधापइतिठञ् । आढकंपचति । सम्भवत्यवहरतिपचतीतिठञ् । टिड्ढेतिङीप् आढकिकी ।

आढकी । स्त्री । शमीधान्यविशेषे । तुवरीति । अरहर इतिभाषा ॥ अस्यागुणा यथा । आढकीतुवराहूक्षामधुराशीतलालघु । ग्राहिणी वातजननीवर्ण्योपित्तकफास्रजिदिति । चिपरिमाणान्तरे । आसमन्तात्ढौकते ढौक्यतेवा । ढौकृगतौ । अच्घञ्वा । पृषोदरादिः । आढकमस्तिअस्याःपरिच्छेदकत्वेन । अर्शआद्यच्वा । गौरादित्वान्ङीष ॥

आढकीनः । त्रि । आढकिके ॥ आढकं सम्भवति अवहरति पचतिवा । आढकाचितपात्रात् खोन्यतरस्यामिति-खः ॥

आढ्यः । त्रि । युक्ते । विशिष्टे ॥ यथा गुणाढ्यो धनाढ्यइति ॥ सम्पन्ने । [illegible]हुधने ॥ आध्यायति । ध्यै० । आतइतिकः । पृषोदरादिः । यद्वा । आढौकते अनायम् । ढौकृगतौ । बाहुलकात् ड्यः । गृहंशरीरं मानुष्यंगुणाढ्यो ह्याढ्यउच्यते ।

आढ्यचरः । त्रि । पूर्वमाढ्ये । आ[illegible]भूतपूर्व' । भूतपूर्वेचरट् । ङीं । आढ्यचरी ।

आणकः । त्रि । अधमे । अणकएव । स्वार्थेअण् ।

आणवम् । न । अणिमनि । अणुत्वे । अणोर्भावः । इगन्ताच्चलघु[illegible]त्वाप् ।

आणवीनम् । त्रि । अणव्ये । अणुधान्योद्भवे चिनक्षेत्रे ॥ अणूनां भवनं क्षेत्रम् । विभाषातिलमाषोमाभङ्गाणुभ्यइतिखञ् ।

आणिः । पुं । स्त्री । अक्षाग्रकीले । रथचक्राग्रस्थितकीले । अव्याम । के।

टौ । सीमनि ॥

आण्डम् । त्रि । अण्डसम्भवे ॥

आण्डजः । त्रि । अण्डजे ॥ स्वार्थेअण् ।

आण्डीरः । त्रि । आण्डवति । आण्डो स्यास्य । काण्डाण्डादीरन्नीरचाविती रच् ॥

आतः । । इतोपीत्यर्थे ॥

आतङ्कः । पुं । रोगे । सन्तापे । शङ्कायाम् ॥ मुरज्ध्वनौ ॥ भये । ज्वरे ॥ आतङ्कनम् । तकिकृच्छ्रजीवने । घञ् । हलश्चेतिकरणेवा ॥

आतञ्चनम् । न । प्रतीवापे । गलितस्य स्वर्णादेर्द्रव्यान्तरेणाव चूर्णने । इति स्वामी । निःचेपणमिति सुभूतिः । उपद्रव इति रायमुकुटः । द्रवःस्यप्रचेपणोचित चूर्णमिति सारसुन्दरी ॥ दुग्धादेर्दध्यादिभावार्थं तक्रादि प्रचेपे । जवने । वेगे ॥ प्रापणे । आप्यायने । तञ्चुगतौ । ल्युट् ॥

आततः । त्रि । विस्तृते । व्याप्ते । आसमन्तात्ततम् । आतन्यतेवा । तनु विस्तारे । तनिम्हङ्भ्यांकिच्चेतितन् । आतन्यतेस्मवा । क्तः । अनुदात्तोपदेशेतिनलोपः ॥

आततायी । त्रि । वधोद्यते । सयथा । अग्निदोगरदश्चैव शस्त्रपाणिर्धनापहः । क्षेत्रदारापहारीचषडेतेह्याततायिनः ॥ आततायिनमायान्तंहन्यादेवाविचारयन् । नाततायिवधे दोषोहन्तुर्भवतिकश्चनेति ॥ द्रोहकारिणि ॥ आततंयथा तथा अयितुशीलमस्य ॥

आतपः । पुं । प्रकाशे । द्योते । सूर्यालोके ॥ अस्यगुणा यथा । आतपःकटुकोरूक्षःस्वेदमूर्च्छातृषावहः । दाहवैवर्ण्यजननो नेत्ररोग प्रकोपणइति ॥ आतपति । तपसन्तापे । अच् ॥

आतपत्रम् । न । छत्रे ॥ आतपात् त्रायते । त्रैङ्पालने । आतोनुपेतिकः । सुपीतियोगविभागादाकः ॥

आतपवारणम् । न । छत्रे ॥ आतपस्य वारणम् ॥

आतपाभावः । पुं । छायायाम् ॥

आतपोदकम् । न । मृगतृष्णाजले ॥ आतपेनोष्णोदके ॥ आतपएवउदकम् ॥

आतरः । पुं । तरपण्ये । नद्यास्तरणार्थेकपर्दकादौ ॥ यथा ॥ आतरत्तागवहेतोर्मुररिपुतरणौ तत्रावलम्बेस्म । अपणंपणमिहकृपणे नाविकपुरुषे न विश्वासइति ॥ आर्तरन्त्यनेन । पुंसिसंज्ञायामितिघः ॥

आतर्पणम् । न । प्रीणने । तृप्तौ । मङ्गलालेपने ॥ आङ्पूर्वात्तृपेर्भावेल्युट् ॥

आतापी । पुं । असुरविशेषे ॥

आतायी । पुं । चिल्ले । चील इति प्र० ख्यगे । आतायते तच्छील. । तायृ सन्तानपालनयो. । सुप्यजाताविति णिनि. । यद्यप्यनवृत्तिकारादिभिरनुपसर्गे इत्युक्तम् तथापि भाष्ये उपसर्गे णिनिः स्वीकृतः ॥

आतारः । पुं । तरपण्ये । आतरे ॥

आतिः । स्त्री । शरारिविहगे । आअतति । अत० । अव्यतिभ्यांचेतीण ॥ यद्वा । अतनम् । इणजादिभ्यतीण् ॥

आतिथेयम् । न । अतिथ्यर्थे । अतिथिभोजनादैा । त्रि । अतिथैा साधैा । अतिथिसेवके । तत्रसाधुरित्यधिकारे । पथ्यतिथिवसतिस्वपतेर्ढञ् । स्त्री । ङीप् ॥

आतिथ्य । पुं । अतिथैा । त्रि । अतिथ्यर्थवस्तुनिभक्ष्यभोज्यादैा । अतिथिसेवायाम् ॥ अतिथयेइदम् । अतिथेर्ञ्यः ॥

आतिवाहिकः । पुं । अर्चिरादिमार्गे ॥ न । शरीरान्तरे । देवतायेनशरीरेण विशिष्टंजीवं परलोकं नयतितदातिवाहिकं शरीरान्तरमितिव्याख्यानात् ॥

आतुः । पुं । उडुपे । भेलके । डोँगा डोँगी इतिभाषा ।

आतुर । त्रि । आमयाविनि । रोगिणि ॥ कातरे । आतुतोऽर्त्तिं । तुरत्वरणे । छान्दसाअपिक्वचिद्भाषायां प्रयुज्यन्ते । इगुपधेतिकः ॥

आतृप्यम् । न । आता इतिगैाडभाषाप्रसिद्धे फलविशेषे । सरीफा इति भाषाप्रसिद्धे ॥ अस्यगुणास्तु । तृप्तिजनकत्वरक्तवर्द्धकत्वस्वादुत्वशीतलत्वबलमांसकारित्वहृद्यत्वदाहरक्तपित्तवायुनाशित्वानीतिद्रव्यगुणाः ॥

आतोद्यम् । न । वीणावंश्यादिवाद्ये ॥ तच्चतुर्विधं भवति यथा । ततवीणादिकंवाद्य मानद्धं मुरजादिकम् । वंश्यादिकन्तुशुषिरं कांस्यतालादिकं घनमिति ॥ आसमन्तात् तुद्यते । तुदव्यथने । ण्यत् ॥

आत्त । त्रि । गृहीते । ग्रस्ते ॥

आत्तगन्धः । त्रि । दूरीभूताहङ्कारे । अभिभूते ॥ आत्तः अरिणागृहीतः गन्धोगर्वोयस्यसः ॥ गृहीतगन्धे ॥

आत्तगर्व । त्रि । भग्नाहङ्कारे । आत्तगन्धे ॥ आत्तः वैरिणा गृहीतोगर्वोयस्य ॥

आत्मगुणः । पुं । तार्किकसमयप्रसिद्धेषु बुद्ध्यादिचतुर्दशसु ॥ तेचोक्ताः । बुद्ध्यादिषट्कं सङ्ख्यादि पञ्चकं भावना तथा । धर्माधर्मैा गुणाएते

आत्मनःस्युस्तदृश।तेपुनर्वासाधारणगुणाः।पञ्चसाधारणगुणाः॥इति॥अत्राहुः।काणादजैमिनीयैर्यश्चिच्छ॥आत्मनोगुणाः। उक्तात्सुखा-त्मनोनैतेकिन्तु लिङ्गात्मनोह्यिते-इति॥

आत्मगुप्ता। स्त्री। कौंचइति प्र॰ लताविशेषे। मर्कव्याम्। शूकशिम्ब्याम्॥ आत्मनागुप्ता दुस्पर्शत्वात्। कर्तृकरणे इतिसमासः॥ त्रि। स्वरक्षिते॥

आत्मग्राही। त्रि। कुक्षिम्भरौ। स्वोदरपूरके। स्वार्थिनि॥

आत्मघाती। त्रि। आत्महन्तरि॥ अवैधबुद्धिपूर्वकात्महनने॥ यथा। व्यापादयेत् वृथात्मानस्वयंयोऽग्न्युदकादिभिः। विहितंतस्यनाशौचंनाग्निर्नाप्युदकादिकमिति कूर्मपुराणम्॥

आत्मघोष.। पुं। काके॥ कुक्कुटे॥ काकाइतिशब्दात् आत्मानं घोषयति। घुषिर्विशब्दे। अण्॥

आत्मचैतन्यम्। न। नित्यज्ञानस्वरूपे॥

आत्मजः। पु। तनये। पुत्रे। आत्मनोदेहाज्जातः। पञ्चम्यामजाताविति जनेर्डः॥

आत्मजन्मा। पुं। पुत्रे। सुते॥ आत्मनोजन्मास्य॥

आत्मजा। स्त्री। कन्यायाम्। दुहितरि॥ बुद्धौ॥ आत्मनोजाता। डः। टाप्॥

आत्मतत्त्वम्। न। तत्तद्भासकेनित्यशुद्धबुद्धमुक्तसत्यस्वभावेप्रत्यक्चैतन्ये॥

आत्मदः। पुं। अविद्यानिरासेनजीवस्वरूपाभिव्यञ्जकेश्रीगुरौ॥ हरौ॥ आत्मानंददाति। डुदाञ्दाने। आतइतिकः॥

आत्मदर्शः। पु। दर्पणे॥ आत्मास्वरूपं दृश्यतेऽनेन अथवा। पुंसीतघ॥

आत्मध्यानम्। न। आत्मनश्चिन्तने॥ ब्रह्मैवास्मीतिसद्वृत्त्यानिरालम्बतया स्थितिः। ध्यानशब्देनविख्यातापरमानन्ददायिनी त्याचार्योक्तेः॥

आत्मा। पुं। स्वभावे। यथा। पुण्यात्मा॥ प्रयत्ने। यथा। महात्मा॥ शरीरे। यथा। कृष्णात्मा॥ परव्यावर्त्तने। यथा। मैवेणात्मनाकृतम्॥ मनसि॥ धृतौ॥ मनीषायाम्॥ अर्के॥ हुताशने॥ वायौ॥ जीवे। क्षेत्रज्ञे। त्वंपदार्थे। नित्योपलब्धिस्वभावे। प्रत्यगात्मनि॥ यथा। प्रत्यग्रूपः पराग्रूपाद्व्यावृत्तोनुभवात्मकः। प्रथतेयःसआत्मेति प्राहुरात्मविदोबुधाइति॥ अवस्थात्रयभावाभावसाक्षित्वेन सत्यज्ञानादिस्व

रूपे। निष्प्रपञ्चरितस्वरूपे। ज्ञान मृत्योराश्रये। सर्वजन्तूनां प्रत्यक्चे तन्येस्वसंवेद्ये प्रसिद्धे। मुख्यगौणमि थ्येतिस्त्रिविधेषु साक्षिपुत्रादिदेहादि लक्षणेषु। भूतात्माचेन्द्रियात्माच प्रधानात्मातथा भवान्। आत्माच परमात्माचत्वमेकः पञ्चधास्थितः॥ त्यज्यमानेपिनत्यक्तः प्राप्यमाणेपि नाप्यते। आगमापायसाक्षीयःसआ त्मानुभवात्मकः॥ विशुद्धचिद्रूपेत्व म्पदलक्ष्ये तुरीये। अहंप्रत्ययवेद्ये ॥ इच्छाद्वेषप्रयत्नसुखदुःखज्ञानान्या त्मनोलिङ्गम्। न्यायसूत्रम्। १।१० ॥ यच्चाप्नोतियदादत्ते यच्चात्तिविष यानिह। यच्चास्यसन्ततोभावस्तस्मा दात्मेतिकीर्त्तितः॥ अततिसन्तत भावेनजाग्रदादिसर्वावस्थास्वनुवर्त्त ते। अतसातत्यगमने। सातिभ्यां मनिन्मनिणाविति मनिण्। भावे ॥ ब्रह्मणि॥ यथा। आत्मैवेदंसर्वम्॥ हार्दाकाशे॥

आत्मनीन'। पुं। सुते॥ श्याले॥ मा णधारे॥ विदूषके॥ त्रि। आत्मने हिते॥ यथा। अद्यापि नैवात्मनीनं कृतंकर्मयातंजनुः कापिलब्धंनचै भ र्म। किंदारदेहात्मजस्वर्णवृन्देनचे तोरतिंविन्दसेचेन् मुकुन्देनेति॥ प थ्ये॥ आत्मनेहितम्। आत्मन्विश्व जनभोगोत्तरपदात् खः॥

आत्मपरिज्ञानम्। न। ब्रह्मात्मैक्यसा क्षात् कारे॥ आत्मनः परिज्ञानम्॥

आत्मप्रकाश'। पुं। आत्मनः प्रकाशे ॥ आत्मनस्तत्प्रकाशस्स्वयंयत् पदार्था वभासनम्। नाग्न्यादिदीप्तिवद्दी प्तिर्भवत्यान्ध्यंयतोनिशि॥

आत्मबन्धुः। पुं। पितृष्वसुः पुत्रे॥ मा तुलपुत्रे॥ मातृष्वसुः पुत्रे॥ आत्म नोबन्धुः॥

आत्मवीरः। पुं। प्राणवति॥ श्याल के॥ विदूषके॥

आत्मभवः। पुं। सुरज्येष्ठे। हिरण्यग र्भे॥ विष्णौ॥

आत्मभावः। पुं। मनोवृत्तौ॥

आत्मभूः। पुं। ब्रह्मणि। पितामहे। चतुरानने॥ कामदेवे॥ विष्णौ॥ शिवे॥ आत्मनोविष्णोः सकाशात् आत्मनास्वयमेववाभवति। भू०। भुवःसंज्ञान्तरयोरितिक्विप्॥

आत्ममूली। पुं। दुरालभायाम्॥

आत्मम्भरिः। त्रि। स्वोदरपूरके। आ त्मोदरमात्रस्य भरणकर्त्तरि। आ त्मानंबिभर्त्तीतिविग्रहे फलेग्रहिरा त्मम्भरिश्चेतिआत्मनोमुमागमोभृ ञइन्प्रत्ययश्चनिपात्यते॥

आत्मयाजी । त्रि । सर्वत्रपरमात्मभावना। पुरस्सरं नित्यं विहितकर्मयोनुष्ठातरि । आत्मशुद्ध्यर्थ मेवस्वर्गाद्यासङ्गं हित्वायोदेवान्यजतेसतस्मिन् ॥

आत्मयापनम् । न । कालक्षेपे । शरीररक्षणे । आत्मनः स्वस्ययापनम् ।

आत्मयोनिः । पुं । कामदेवे । परमेष्ठिनि ॥ शिवे । विष्णौ । आत्मैवयोनिः उपादानकारणमस्य ।

आत्मरक्षा । स्त्री । महेन्द्रवारुणीलक्षे । आत्मनोरक्षणे ।

आत्मलाभः । पुं । ज्ञाने । आत्मनोलाभोऽज्ञानमेव तस्मात ज्ञानमेवात्मनोलाभः । नह्यज्ञानमात्मभवद्प्राप्तिलक्षणआत्मलाभः लक्ष्यलक्षणयोभेदाभावात । आत्मलाभात्परोलाभोनास्तीति मुनयोविदुः ।

आत्मलोकः । पुं । स्वस्वरूपे ॥ आत्मैवलोकः ॥

आत्मलोम । न । श्मश्रुणि । स्वलोममात्रे ।

आत्मवान । त्रि । अप्रमत्ते । अप्रमादिनि । सर्वदासावधाने । ज्ञानिनि । स्वेनहितमिसदामतिष्ठिते ॥ धृतिमति । मनस्विनि । अस्यर्थेमतुप् । आत्मवानस्त्ववानुतवृत्युतवाक्या ।

आत्मवश्यः । त्रि । मनोधीने । स्वाधीने ॥ आत्मनोवश्यः । आत्माधीयेयत्स्यवा ।

आत्मवित् । त्रि । मुक्त । आत्मानंस्वंशब्दादिविषयबुद्धिप्रत्ययसाक्षिणं योवेदसतथा । कर्मिणि । आत्मानंशरीरेन्द्रियाद्यतिरिक्तंनित्यावाद्युकरणं परलोकेदुःखभागिनवेत्ति विजानातीति तथा ॥

आत्मशल्या । स्त्री । शतावर्याम् ॥

आत्मशुद्धिः । स्त्री । चित्तशुद्धौ । आत्मन शुद्धिः ।

आत्मसम्भावितः । त्रि । सर्वगुणविशिष्टोहमित्यात्मनैव पूज्यताम्प्रापितोनकैश्चित् साधुभिस्तथ । आत्मनासम्भावितः ।

आत्मसाक्षी । त्रि । बुद्धिवृत्तिसाक्षे ।

आत्मस्थः । । त्रि । हृदिस्थे ।

आत्महत्या । स्त्री । आत्मघाते । स्ववधे ।

आत्मघ्रा । पुं । देवाजीवे । देवले । त्रि । आत्मघातिनि । उदरभेदिनि । अनात्मन्यात्माभिमानिनि । अविदुषि । आत्मघातस्य प्रायश्चित्तविधानाद्धर्मनात् संसरणमेवफलं निश्चितम् ॥ आत्मानंहन्तिक्विप् । आत्माज्ञानंसर्वपापस्यमूलम । अविद्यादोषेणाविद्

मानस्यात्मनस्तिरस्करणात विद्या नस्यात्मनो यत्नार्थंफलमजरामरत्व.दिसंवेदनादिलक्षणं तद्गतस्येवतिरोभूत भवतीति प्राकृतोऽविद्यानात्महेत्युच्यते। येयथासन्तमात्मानमकर्त्तारं स्वप्रप्रभुम्। कर्त्ता भोक्तेतिमन्यन्तेतएवात्महनोजनाः। यथाहु राचार्याः। लब्धाकथञ्चिन्नरजन्मदुर्लभं तत्रापिपुंस्त्वंश्रुतिपारदर्शनम्। यस्त्वात्ममुक्त्यै नयतेतमूढधी. सह्यात्महास्वं विनिहन्त्यसद्ग्रहादिति। न्टदेहमाद्यंसुलभं सुदुर्लभ प्लवसुकल्पगुरुकर्णधारम्। मयानुकूलेन नभस्वतेरितं पुमानभवाब्धिं नतरेत् सआत्महेति श्रीभागवतम्।

आत्माधीन। पुं। सुते। पुत्रे। प्राणधारे॥ त्र्य.ले। विदूषके। इतिहेमचन्द्र.। त्रि। स्वायत्ते। आत्मनोऽधीन.।

आत्माशी। पुं। मत्स्ये। इतित्रिकाण्डशेष॥

आत्माश्रय। पुं। दोषविशेषे। स्वापेक्षत्व मात्माश्रयः। स्वस्यस्व.पेक्षत्वे ऽनिष्टप्रसङ्गमात्माश्रयः। सचोत्पत्तिस्थितिज्ञप्तिद्वाराणांभेधा। यथा। यद्ययंघटं एतद्घटजन्यःस्यात्तदाएतद्घटानाधिकरणक्षणोत्तरवर्त्ती नस्यात्। यद्ययंघटएतद्घटवृत्तिः स्यात् एतद्घटव्याप्योनस्यात्। यद्ययंघट एतद्घटज्ञानाभिन्नःस्यात् ज्ञानसामग्रीजन्यः स्यात्। एतद्घटभिन्नःस्यादितिवासर्वत्रापाद्यम्॥

आत्मीय। त्रि। अन्तरङ्गे। स्वकीये॥

आत्मोद्भव। पुं। आत्मजे। पुत्रे।

आत्मोद्भवा। स्त्री। दुहितरि। पुत्र्याम्। मापपर्ण्याम्।

आत्मोपजीवी। पुं। भारिकादौ। देहक्लेशोपजीविनि। आत्मनादेहेनउपजीवितुं शीलमस्य। सुप्यजातौणिनिः।

आत्यन्तिकम्। त्रि। अतिशयेनक ॥

आत्ययिक। त्रि। अत्ययः प्रयोजनमस्येत्यर्थे। अत्ययार्थे। विनयादित्वात् स्वार्थे ठक्॥

आत्रेय। पुं। अत्रिमुनेः पुत्रेषु। तेच त्रयः। दत्तोदुर्वासाश्चन्द्रश्चेति। अत्रेरपत्यम्। इतश्चानिञ इतिढक्॥ शरीरस्थरसधातौ। इतिहेमचन्द्रः।

आत्रेयिका। स्त्री। ऋतुमत्याम्। इति हलायुध.।

आत्रेयी। स्त्री। ऋतुमत्याम्। पुष्पवत्याम्। नदीविशेषे। आत्रेयीवाऽगम्यत्वात्। अपत्ये ढक्। ङीप्॥

आथर्वण । पुं । अथर्ववेदज्ञब्राह्मणे । पुरोहिते ॥ आथर्वणिकस्यायं धर्म आम्नायो वा । आथर्वणिकस्येकलोपश्चेत्यण् इकोलोपश्च ॥ न । अथर्वणास म्हे ॥ भिक्षादिभ्योऽण् ॥ शान्तिगृहे ॥

आथर्वणिक । पुं । अथर्वाध्ययनपरे ॥ अथर्वाणमधीते । वसन्तादिभ्यष्ठक् । नाण्डिनायनेतिनिपातनाट्टिलोपो न भवति ॥

आददानः । त्रि । उपादानंकुर्वति ॥

आदमः । पुं । मुनिविशेषे ॥ अयच्चर- मलमवर्त्तीदापराक्षेवभूव ॥

आदर । पुं । आरम्भे ॥ सन्माने । सआदरे । दृविदारणे । आङ्पूर्व ऋदोरप् ॥

आदर्शः । पुं । टीकायाम् ॥ दर्पणे ॥ प्रतिपुस्तके ॥ आदृश्यतेरूपमत्र । दृशिरप्रेक्षणे । हलश्चेति घञ् ॥

आदह । ।। उपक्रमे ॥ कुत्सने ॥ हिंसायाम ॥

आदाता । त्रि । ग्रहीतरि ॥

आदानम । न । ग्रहणे । स्वीकारे ॥ वाजिलामलङ्कारे ॥ रोगलक्षणे ॥ आ- ङ्पूर्वोद्दाञो ल्युट् ॥

आदामी । स्त्री । नलुवाँ इति प्रसिद्धे फलशाके । हस्तिघोषायाम् ॥

आदास्यमान । त्रि । गृहीष्यमाणे ।

आदि । पु । प्रथमे । प्रागसन्नवस्थायाम ॥ नियतपूर्ववृत्तिकारणे । छन्दसि हेतौ ॥ आदिशब्द पदान्तेतुगणस्यसूचकोमत । यथा गर्गादि ॥ सामीप्येऽथव्यवस्थायां प्रकारेऽवयवेतथा ॥ आदिशब्दन्तुमेधावीचतुर्ष्वर्थेषुलक्षयेत् ॥ आमर्थमादीयतेगृह्यते । डुदाञ् । उपसर्गेघोः किः ॥ यद्वा । अदनम् । अद । इणजादिभ्य इतीण् ॥ पर्वकालवृत्तित्वमादित्वम् ॥

आदिकर । पु । प्रथमकर्त्तरि । आदे कर्त्तरि ॥ आदिंकरोति । दिवाविभेतिट ॥

आदिकविः । पुं । ब्रह्मणि ॥ वाल्मीकिमुनौ । प्राचेतसे ॥ आदौकवि ॥ कर्मधारयोवा ॥

आदिकारणम् । न । पूर्वनिर्दिष्टे । मूलहेतौ । निदाने ॥ आदौकारणम् । आदि मुख्यंकारणम ॥

आदिगदाधर । पुं । गयास्थदेवताविशेषे ॥

आदिजिन । पुं । ऋषभदेवे ॥

आदितः । । । आदावित्यर्थे ॥ आद्यादिभ्य उपसंख्यानात् तसिः

आदिताल । पुं । तालविशेषे ॥ यथा एकएवलघुर्यत्रआदितालः सकथ्यते

गुरुस्तत्पुरतोवाद्य'प्रायेणैतत्त्विद
र्शनमितिसङ्गीतदामोदरः ॥
आदितेय. । पुं । देवे ॥ अदित्या. अप
त्यम् । कृदिकारादक्तिन इतिङीष
न्तात् स्त्रीभ्योढक । तस्य एयादेश ।
आदित्यः । पुं । सवितरि । सूर्य्ये ॥ दे
वे ॥ आदित्याद्वादशप्रोक्ताइतिवच
नात् गणेबहुवचनान्त. । यथा । त
त्रचद्वादशादित्याश्चैत्रादिषु तपन्ति
ये । विष्णुयमविवस्वन्तोंशुमान् पर्ज
न्य इत्यपि॥ वरुणेन्द्रधातृमित्रा पूषा
त्वष्टाभग.परइति । विष्णौ । आदि-
त्यमण्डलान्तस्थे हिरण्मयेपुरुषे ।
अर्कवृक्षे । अदिते रादित्यस्यवाअ
पत्यमित्यर्थे दित्यदित्येतिण्यः ॥
अदितेरखण्डितायामह्याः अयंपति
रित्यर्थेवा मत्यय. । पुनर्वसुनक्षत्रे
द्विवचनान्तः । न । उपपुराणविशे-
षे ॥
आदित्यपत्र' । पुं । क्षुपविशेषे । अर्क
पत्रे ॥
आदित्यपुष्पिका ।स्त्री। लोहितार्के ।
आदित्यभक्ता । स्त्री । सुवर्चलायाम् ।
हुलहुल इति प्रसिद्धे शाके ।
आदित्यभवनम् । न । उदयाद्रौ । आ
दित्योऽस्मिन्भवति प्रादुर्भवति ।
आदित्यवर्णा' । त्रि । सर्वजनतोऽवभा
सके स्वभानेऽन्यप्रकाशानपेक्षे । आ
दित्यःवर्णोऽस्य ।
आदित्यसूनुः । पुं । सुग्रीववानरे
यमे । कर्णे । शनौ ॥ सावर्णिमनौ
॥ वैवस्वतमनौ । आदित्यस्यसूनुः॥
आदिदेवः । पुं । देवदेवे । महादेवे ।
नारायणे । विष्णौ । जगदुपादाना
दिगुणवति वासुदेवे । विधातरि ।
आदिःकारणम् सचदेवश्च ।
आदिपुरुष' । पु ।ब्रह्मणि । चतुर्मुखे ।
आदिवराहः । पु । विष्णौ । हरौ ॥
..दिमम् । त्रि ।आद्ये । प्रथमभववस्तु
नि । आदौ भवम् । मध्यान्मइत्य
आदेश्चेतिवचनात् मः । यद्वा । अ
आदिमश्चाङ्गिमच् ।
आदिमत । त्रि । कार्य्ये । सकारणे ॥
आदिर्विद्यतेऽस्य । मतुप् ॥
आदिराजः । पुं । पृथुसंज्ञके नृपे ॥
आदौराजा । टच् ।
आदिशक्ति' । स्त्री ।.परमात्मशक्तौ ।
आदिष्टम् । त्रि । आदेशिते । उपदिष्टे
। न । आज्ञप्ते ॥ उच्छिष्टे । आदि-
श्यते । दिशः क्तः । आदिष्टमादेशि
तेष्विषु । आज्ञप्तोच्छिष्टयोः क्लीव-
मिति मेदिनी ।
आदिष्टी । त्रि । आदेशकर्त्तरि । आ-
दिष्टमनेन । इष्टादिभ्यश्चेति इनिः

। पु । ब्रह्मचारिणि । ब्रतादेशनम आद्य । त्रि । प्रथमे । आदिमे । ...

आदिष्टंतदस्यास्ति । इति ।

आदीनव । पु । दोषे । परिक्लिष्टे । दुरन्ते । आदानम । दीङ क्षये । भावे क्त । स्वादयआदित । आदितश्चे-तिनत्वम् । आदीनस्यवानम् । घञर्थेकइति बाहुलकाद्दाते क ।

आदीपनम । न । आलिम्पने । सन्दीपने ।

आदृत । त्रि । कृतादरे । सादरे । अर्चिते । पूजिते । आद्रियतेस्म । दृङ्आदरे । क्त ।

आदेश । पुं । आज्ञायाम् । शासने । उपदेशे । शास्त्राचार्य्योपदेशगम्ये । ग्रहसञ्चारे । ज्योतिश्शास्त्रफले । वर्णस्यस्थाने वर्णान्तरोत्पत्तौ । प्रकृतिप्रत्ययोपघातिकार्ये । आदेशनम् । आदिश्यते येनवा । दिश० । घञ् ।

आदेशी । पुं । दैवज्ञे । गणके । त्रि । आदेशवति । म० इनि । उपदेशके । आदिशतितच्छील । ।

आदेष्टा । पुं । आदेशकर्त्तरि । ब्रतिनि । यजमाने । यागविषये सर्वेष्टसम्पादनाय यज्ञार्थं कर्मकुर्वितिऋत्विजांप्रेरके । आदिशति ऋत्विजादीन् यागादिस्वेष्टसम्पादनाय प्रेरयति । दिशअतिसर्जने । तृच् ।

दनीये । न । प्रान्थ । ...

दिगादिर्य्यत ।

आद्यकवि । पुं । धातरि । वाल्मीकौ ।

आद्यमाषक । पु । माषकपरिमाणे । पञ्चगुञ्जासु । षड्गुञ्जाःस्मृतो विज्ञेयो रौप्यमाषक इत्यपिदर्शनात् । केचित अद्यअस्मिन्कालेइत्याहु. । पूर्वंतु माषकंसप्तकृष्णलाइति । मष्यते । मषहिंसायाम् । हलश्चेति घञ । क । आद्योमुख्यश्चासौ माषकश्च ।

आद्यबीजम । न । आदिकारणे । निमित्ते । आद्यंमुख्यंबीजम् ।

आद्या । स्त्री । उमायाम् । दुर्गायाम् । काल्याम् । तारायाम । त्रिपुरसुन्दर्याम् । भुवनेश्वर्याम् । प्रकृतौ । यथा । सत्येतुसुन्दरी आद्या त्रेतायांभुवनेश्वरी । द्वापरेतारिणी आद्याकलौ काली प्रकीर्त्तितेतिमुण्डमालातन्त्रम । आदौभवा । दिगादित्वाद्यत् । टाप् ।

आद्याकाली । स्त्री । पराय । प्रकृतौ । यथा । कालसङ्कलनात्कालीसर्वेषामादिरूपिणी । कालत्वादादिभूतत्वादाद्याकालीति गीयतइति श्रीमहानिर्वाणतन्त्रम् ।

आद्यून । त्रि । आदिहीने । औदरिके । विजिगीषाविवर्जिते ॥ विजिगीषा व्यवसायः कश्चित् प्रकर्षो वा आलस्यात् तेन विहीनोऽय' केवलमुदराधीन इति भरतः ॥ आदेवीत् । आङ् पूर्वाद्दीव्यतेरकर्मकत्वात् क्तः । दिवो विजिगीषायामिति निष्ठातस्य नत्वम् । यस्य विभाषेति नेट् । च्छ्वोरिच्यूठ् ॥

आद्योपान्तम् । न । पूर्वापरमित्यर्थे ॥

आधमनम् । न । बन्धके । इति स्मृतिः ॥

आधर्म्मिक' । त्रि । अधर्मशीले । अधर्मं चरति । अधर्माच्चेतिवाच्ये ठञ् । चरतिरिहासेवायाम् । नत्वनुष्ठान मात्रे । तेन दैववशात् अधर्मे प्रवृत्तो पिसुवृत्त. आधर्म्मिक इति नोच्यते ॥

आधर्षित' । त्रि । अवमानिते ॥

आधानम् । न । अग्न्याधाने । गर्भाधाने । बीजप्रक्षेपकाले । आधीयते । डुधाञ् । ल्युट् । बन्धके । स्थापित-द्रव्ये ॥

आधानिकम् । न । गर्भाधानसंस्कारे । आधानम् प्रयोजनमस्य । प्रयोजनमिति ठक् ॥

आधारः । पुं । अधिकरणे । आश्रये । औपश्लेषिको वैषयिकोऽभिव्यापकश्चेत्याधारस्त्रिधा । यथा । कटे आस्ते स्थाल्यां पचतीत्यौपश्लेषिकस्योदाहरणम् । मोक्षे इच्छास्तीति वैषयिकस्य । सर्वस्मिन्नात्मास्तीत्यभिव्यापकस्योदाहरणम् ॥ अम्बुधारणे । वृक्षादिसेकार्थं सेतुना बहुनालं जलं निरुध्यय न्नस्थाप्यते स आधारोवद्गुकन्दरादिः वाधबन्ध इति ख्यात टाका इति चेति भरतः ॥ यस्याद्यर्थं जल बन्धनमाधार इति वैकुण्ठः ॥ वृक्षादिसेकार्थं जलाधारस्थानमाधार इति मधु. ॥ आलवाले ॥ आध्रियन्ते अस्मिन्निति आधारः । अध्यायन्यायेति सूत्रे अवहाराधारे त्यु पसंख्यानाद्धिकरणे घञ् ॥

आधारशक्तिः । स्त्री । सर्वाधारशक्तिरूपायां परदेवतायाम् ॥

आधार्मिकः । त्रि । अधार्मिके ॥ इति त्रिकाण्डशेषः । नाधार्मिको वसे द्ग्रामे नव्याधिबहुलेभृशम् ॥

आधिः । पुं । मनःपीडायाम् ॥ मनस्याप्रयाम ॥ अधिष्ठाने ॥ बन्धके । यथा । आधिर्विनश्येद्द्विगुणेनेयदिनमोक्ष्यते इति ॥ व्यसने । यथा । आधिप्रणुतो येनमुह्येत् सधीरः । आधीयते दुःखमनेन आधानं वा । डुधाञ् धारणपोषणयोः । उपसर्गे घोः किः ॥

आधिक्यम् । न । अतिशयतायाम् । अधिकत्वे । अधिकस्य भावः । ष्यञ् ॥

आधिमः । त्रि । वक्रे ॥ व्यथिते ॥ इत्य जयपाल ॥

आधिदैविकम् । त्रि । दाहशीताद्युत्थे दुःखे । अतिवातातिवृष्ट्यादिहेतु केदुःखे । देवान् अग्निवाय्वादीन् अधिकृत्यप्रवृत्तम । अधिदेवंवाभ वम् । अध्यात्मादेष्ठञिष्यते । अनुश तिकादीनाञ्चेत्युभयपदवृद्धिः । यच्च ...राचसविनायकग्रहाद्यावेशनिवन्धन माधिदैविकदुःखमितिसाङ्ख्याः ॥

आधिपत्यम् । न । अधिपतित्वे । प्रभु त्वे । स्वामित्वे ॥ अधिपतेःकर्मभावो वा । ब्राह्मणादित्वात् ष्यञ् ॥

आधिभोगः । पुं । बन्धकद्रव्यस्यभोगे ॥

आधिभौतिकम् । त्रि । व्याघ्रसर्पादिप्र युक्तदुःखादै ॥ भूतानिप्राणिनोधि कृत्यप्रवृत्तमधिभूतंवाभवम् । अ- ध्यात्मादेष्ठञ् । अनु० उ० ॥

आधिमन्यवः । पुं । ज्वराग्नौ ॥

आधिवेदनिकम् । न । स्त्रीधनविशेषे । पितृमातृपतिभ्रातृदत्तमध्यग्न्यु पागतम् । आधिवेदनिकञ्चैवस्त्रीधनं परिकीर्त्तितमित्यत्राधिवेदनिकस्य पृथक्त्वेनोक्तत्वात् तत्स्वरूपमाह । द्वितीयस्त्रीविवाहार्थिनापूर्वस्त्रियैपा रितोषिकं धनंयद्दत्तंतदाधिवेदनिक मुच्यते । यथा । अधिविन्नस्त्रियैदेय माधिवेदनिकं समम् । नदत्तंस्त्रीध नंयस्यैदत्तेत्वर्द्धं प्रकीर्त्तितम् ॥ इति याज्ञवल्क्य' ॥

आधिस्तेन. । पुं । बन्धकचोरे ॥ यथा । नभोक्तव्योवलादाधिभुञ्जानोवृद्धिमु त्सृजेत् । मूल्येनतोषयेच्चैनमाधि स्तेनोन्यथाभवेदितिमनु. ॥

आधुत. । त्रि । आधूते । आधुयतेस्म । धुञ्कम्पने । क्तः ॥

आधुनिक. । त्रि । इदानीन्तने । नव्ये । अधुनाजाते ॥ ठञ् ॥

आधूतः । त्रि । ईषत् कम्पिते ॥ आधू यतेस्म । धूञ् कम्पने । क्तः । यस्य विभाषेतिनेट् ॥

आधेयम । त्रि । आधारस्थि । आधार स्थितवस्तुनि । आधातुंयोग्यम् । अचोयत् । ईद्यति । उत्पाद्ये ॥ य था पक्वमन्नमयपाचे रक्ततागुणः सव ह्निसंयोगादिनानिष्पाद्यते ॥

आधोरणः । पुं । निषादिनि । हस्तिप के ॥ आधोरयति । धोर्ऋ्गति चा तुर्य्ये । ल्यु ॥

आध्मात. । पुं । शब्दिते । दग्धे । त्रि । वातरोगविशेषविशिष्टे ॥ यथा । सा टोपमत्युग्ररुजमाध्मातमुदरं भृश- मिति । जानीयादित्यन्वयः ॥

आध्मानः । पुं । वातव्याधिविशेषे । त

। मद्ये । छन्दोभेदे । हगणे ऽ। आदि गुरुत्रिकले । प्राक्पश्चिमोत्तरद्वार गृहे । आत्मनि । बुद्ध्यादौप्रतिबिम्बतया ऽवस्थितस्यप्रियादिशब्दवाच्यस्य आनन्दमयस्यकारणभूते । ब्रह्मणि । आनन्दनम् । टुणदिसमृद्धौ । घञ् । ४८ वत्सरे । निष्पत्तिः सर्वसस्यानांसर्वशस्यसमार्घता।इतंतै १.सर्वयाति आनन्देनन्दतिप्रजाइति ततफलम् । त्रि । आनन्दविशिष्टे । सुखिनि । हर्षयुक्ते । आनन्दः स्वरूपमस्य ।-आनन्दोस्ति अस्य अस्मिन् वा । अर्शआदिभ्योऽच् ।

आनन्दथुः । पुं । सुखे । आनन्दे ॥ चि । खनि । टुणदि° । द्वितोऽथुच् ।

आनन्दकृत. । पुं । मेहने ।

आनन्दनम् । न । गमनागमनसमये सु[illegible]रादेरा[illegible]लिङ्गनारोग्यस्वागतादि प्रश्ना[illegible] रानन्दोत्पादने । सभाजने । [illegible]प्रश्न । टुणदि° । ल्युट् ।

आनन्दपट । पुं । न । नवोढावस्त्रे ।

आनन्दप्रभवम् । न । रेतसि । वीर्य्ये । आनन्दात् प्रभवोऽस्य ।

आनन्दभुक् । पुं । प्राज्ञे । यथा लोके निरायासस्थितःसुखी आनन्दभुगुच्यते तथा सुषुप्तोपि आनन्दभुक् । अत्यन्तानायासरूपाह्यीयंसुषुप्तिरूपा स्थितिरनेन प्राज्ञेनानुभूयते तस्मादानन्दभुक् प्राज्ञ ॥

आनन्दमय. । पुं । जीवे । आनन्दप्रचुरे । प्राज्ञे । मनसोविषयविषय्याकारस्पन्दनायासदुःखाभावादानन्दमय आनन्दप्राय' प्राज्ञउच्यते । कारणशरीरे सर्वोपरमत्वात् सुषुप्तौस्थूलसूक्ष्मप्रपञ्चलयस्थाने । पञ्चमकोषे । काचिदन्तर्मुखाहत्तिरानन्दप्रतिबिम्बभाक् । पुण्यभोगे भोगशान्तौ निद्रारूपेणवर्त्तते । कादाचित्कत्वतो नात्मास्या दानन्दमयोप्ययम् । प्राचुर्य्येमयट् । त्रि । आनन्दप्रधाने । न । ब्रह्मणि ॥

आनन्दसम्प्लवः । पुं । परमानन्दे । आनन्दसम्प्लवे लोनेनापश्यमभयंमुने ॥

आनन्दा । स्त्री । विजयायाम् ॥ आरामशीतलायाम् ।

आनन्दार्णवः । पुं । परमेश्वरे । यात्रा योगान्तरे । यथा । स्वोच्चमूलत्रिकोणस्थःसौम्यःपापविवर्जित' । आनन्दार्णवयोगोयं धर्मेणैवजयावहः इति ॥

आनन्दि. । पुं । कौतुके । हर्षे ॥

आनन्दित. । त्रि । आनन्दयुक्ते । आह्लादिते । हृष्टे । आनन्द' सञ्जातोऽस्य । तारकादित्वादितच् ॥

आनन्दी । त्रि । सुखिनि । हृष्टे । आ

आनुकूल्यम् । न । अनुकूलतायाम् । साहाय्ये ॥ भावे कर्मणि वा ष्यञ् ॥
आनुपदिक । त्रि । अनुपदं धावमाने ॥ अनुपदं धावति । मायोत्तरपदप द्व्यनुपदं धावतीति । ठक् ॥ अनुपदमधीते । उ० ठक् ॥
आनुपूर्व्यम् । न । अनुक्रमे ॥ पूर्वं पूर्वं पूर्वानुक्रमेणवा । वीप्सायां योग्यतायां वा ऽव्ययीभाव । अनुपूर्वस्य भावः वर्णदृढादिभ्यःष्यञ् चेतिष्यञ् । ङीष् । हलस्तद्धितस्येतियलोपः । स्त्रियां वेतिपक्षेक्लीवता ॥
आनुपूर्वी । स्त्री । परिपाट्याम् । मूलावधिक्रमे ॥ अनुपूर्वे भावः । वर्णदृढा .भ्यः ष्यञ्चेति ष्यञ् । षित्वात् ङीष् । यलोपः ॥
आनुमानिकम् । न । प्रकृतौ । प्रधाने ॥ त्रि । युक्तिसिद्धे । लैङ्गज्ञाने ॥ अनुमानविषयीभूते ॥ अनुमानसम्बन्धीये ॥
आनुरक्तिः । स्त्री । अनुरागे ॥
आनुलोमिकः । त्रि । अनुलोमे ॥ अनुलोमं वर्त्तते । ततप्रत्यनुपूर्वमित्यादिना ठक् ॥
आनुश्रविकः । पुं । स्वर्गादिसाधनेकर्मकलापे ॥ शब्दप्रतिपन्ने स्वर्गभोगादौ । ॥ गुरुपाठादनुश्रूयते इत्यनुश्रवो वे-
दः । तत्र भवइत्यर्थे ठक् प्रत्ययः ॥
आनुषक् । १ । आनुपूर्व्ये ॥
आनूपम् । न । भौमपानीयप्रभेदे ॥ यथा । वह्वम्बुर्बहुवृक्षस्ववातस्लेष्माम यान्वितः । देशो ऽनूपइतिख्यात आनूपं तद्भवंजलम् । आनूपंवार्य्यभिष्यन्दि स्वादुस्निग्ध घनंगुरु । वह्निहृत् कफकृन्निन्द्यं विकारानकुरुतेवहूनिति ॥ पुं । अनूपदेशस्थजन्तुमात्रे ॥
आन्वत । त्रि । अन्वतस्वभावे ॥ अन्वतशीलमस्य । छत्रादिभ्योऽण् ॥
आन्वशंस्यम् । न । अनुकम्पायाम् । अनिष्ठुरतायाम् ॥ भावेष्यञ् ॥
आनेयः । पुं । भ्राष्ट्रादेष्यकुलाद्वा आनीते दक्षिणाग्नौ ॥ त्रि । आनेतुंश क्येघटादौ ॥ आनीयते । णीञ् ० । अचोयत् ॥
आन्तरः । त्रि । अभ्यन्तरे ॥
आन्तरप्रपञ्चः । पुं । आभ्यन्तरेद्वैतविस्तारे ॥ सचान्नमयादिपञ्चकोषशरीरादित्रयास्तीत्यादिषड्भावविकार त्वङ्मांसादिषाट्कौशिकाशनापिपासादिषडूर्म्मिश्रोत्रादिज्ञानेन्द्रियपञ्चकवागादिकर्मेन्द्रियपञ्चकप्राणादिवायुपञ्चकमनआद्यन्त.करणचतुष्टयसङ्कल्पाद्यन्त.करणवृत्त्यवस्थात्रयतद्व्यापारतदभिमानिविश्वतैजस-

प्राप्तसमाधिमूर्च्छाकरणनदकाम-क्रोधाद्यरिषड्वर्गसाधनचतुष्टयसात्त्विकादिगुणत्रयसुखदु.खज्ञानाज्ञानपञ्चक्लेशमैत्र्यादिचतुष्टययमाद्यष्टाङ्गप्रत्यक्षादि प्रमाणचतुष्टयरोग्यरोग्यादिसमुदायो यथायोग्यविविधनामरूपगुणधर्मज्ञानाश्रयो-बोध्यः ।

आन्तरालः । पुं । आत्मनोऽणुत्ववादिनि ॥ अणुवदन्त्यान्तराला'सूक्ष्मनाडीप्रचारत' । रोमणःसहस्रभागेन तुल्यासु प्रचरत्ययम् ॥

आन्तरीक्षम् । न । अन्तरीक्षे । गगने ॥ त्रि । अन्तरीक्षभववस्तुनि ।

आन्तिका । स्त्री । अन्तिकायाम् ।

आन्त्रम । न । अन्त्रे । अमतिअनेनवा । अमगतौ । अमिक्षिमीतिक्तः । अनुनासिकस्यक्विझलोरितिदीर्घः । त्रि अन्त्रसम्बन्धिनि ॥

आन्दोलनम् । न । पुनःपुनरालोचनायाम् । कम्पने । चलने ।

आन्दोलितम् त्रि । कृतान्दोलने । कम्पिते । चलिते ॥

आन्धसिक' । त्रि । पाचके । सूपकारे ॥ अन्धोभक्तंशिल्पमस्य । शिल्पमिति-ठक् ।

आम्रः । त्रि । अवंलब्धरि । अवलब्धा । अवाप्तः ।

आन्यभाव्यम् । न । अन्यभावे । अन्यस्य भावोन्यभावः । ततोब्राह्मणादित्वात् स्वार्थे ष्यञ । अथवा अन्योभावोऽन्यदवस्तु तस्यभावइति भावेष्यञ ।

आन्वयिकः । त्रि । प्रशस्तकुलजे । सत्कुलोद्भवे । कौले । दिव्यभावरतेकुलाचारिणि साधके ॥ श्रीऊर्ध्वस्रोतसिकः शैवःकौल आन्वयिकःस्मृत इति त्रिकाण्डशेषः । अन्वयेकुलेभवः । ठक् ।

आन्वाह्निकम् । त्रि । प्रतिदिनसम्पाद्ये पाकादौ ।

आन्वीक्षिकी । स्त्री । तर्कविद्यायाम् । गौतमादिप्रणीते न्यायशास्त्रे आत्मविद्यायाम् । अनुश्रवणोक्त मीक्षणं परीक्षणं मन्वीक्षा । सा प्रयोजनमस्याः । प्रयोजनमिति ठञ ॥

आन्वीपिकः । त्रि । अनुकूले । अन्वीपं वर्त्तते । तत्प्रत्यनुपूर्वमीपलोमकूलमिति ठक् ॥

आपः । पुं । अष्टवसुमध्ये वसुविशेषे । न । अपांसमूहे । तस्यसमूहइत्यण् ॥

आपक्कम् । न । अभ्यूषे । भर्जितेषरितयवादौ । ईषत् पक्वम् । आङीषदर्थ इति समासः ।

आपगा। स्त्री। नदीमात्रे॥ अपांसमूह आपम। तेनगच्छति। गम्लृ०। अन्येभ्योऽपीतिडः॥

आपण। पुं। हट्टी हाट इतिभाषाप्रसिद्धायां क्रयविक्रयशालायाम्। निषद्यायाम्॥ आसमन्तात्पणायन्तेऽत्र। पण०। गोचरसञ्चरेतिघान्तःसाधुः॥

आपणिकः। पुं। वणिजि। पण्याजीवे। आपणो व्यवहारोऽस्यास्ति। अतइति ठन्॥ आपणेन व्यवहरति इत्यर्थेवाठक्। यद्वा। आपणायते। पणव्यवहारे। ऑडिपनिपतिखनिभ्यइति इकन्॥ आपणस्यधर्म्यं॥ तस्यधर्म्यमितिठक्॥ आपणस्यावक्रये। व्यवक्रय इति ठक्॥

आपतिर. पुं। श्येने। बाज इतिभाषाप्रसिद्धखगे॥ त्रि। दैवायत्ते॥ आपतति। पत्लृगतौ। आंडिपणीति इकन्॥

आपत्तिः। स्त्री। आपदि॥ प्रापणे॥ दोषे॥ आपदनम् अनयावा। पद गतौ। स्त्रियांक्तिन्॥

आपत्प्राप्तः। त्रि। आपन्ने। विपद्ग्रस्ते॥ आपदंप्राप्तः॥

आपद्। स्त्री। विपत्तौ। विपदि॥ क्लेशे॥ मनस्तापं नकुर्वीतआपदंप्राप्यपार्थिवः। समबुद्धिः प्रसन्नात्मासुखदुःखेसमोभवेदित्युपदेशः॥ आपदाम पहर्तारं दातारं सर्वसम्पदाम्। लोकाभिरामंश्रीरामंभूयोभूयोनमाम्यहम्॥ आपदनमनयावा। पदे सम्पदादित्वात् क्विप्॥ आपत्कालेनास्तिमर्यादा॥

आपदा। स्त्री। विपत्तौ॥ भागुरिमते हलन्तादपि टाप्॥

आपनम्। न। मरिचे॥ प्रापणे॥

आपनिक। पुं। इन्द्रनीलमणौ॥ किराते॥ आपनायते। पनव्यवहारे। आंडिपणिपनीति इकन्॥

आपनेय। त्रि। प्रापणीये॥ हर्त्तव्ये॥

आपन्नः। त्रि। विपद्ग्रस्ते। आपत् प्राप्ते॥ प्राप्ते॥ यथा। आपन्नः संसृतिं घोरां यन्नाम विवशो गृणन्। ततः सद्योविमुच्येतयद्बिभेतिस्वयं भयमितिभागवतम्॥ आपद्यतेस्म। पदगतौ। क्तः॥ आगते॥

आपन्नसत्त्वा। स्त्री। गर्भवत्याम्॥ आपन्नः सत्त्वोजन्तुरनया स्त्रावा॥

आपमित्यकम्। न। विनिमयात् प्राप्ते। परिवर्त्तनेनाप्ते। बदले कर्केल वीजो वस्तु इति भाषा॥ अपमानम्। मेङ्प्रणिदाने। उदीचां माङो व्यतीहारे इतिक्त्वा। कुगतीतिसमासः। समासेऽनञिति ल्यबादेशः। म

श्रुतेरिदन्यतरस्यामितीत्त्वम् । अपमित्य निर्वृत्तम । अपमित्ययाचिताभ्यां कक्कना विति कक ॥

आपराह्णिकम् । त्रि । अपराह्णसने ॥ अपराह्णेभवम् । कालाट्ठञ् ॥

आपव. । पुं । वशिष्ठमुनौ ॥

आपस् । न । जले ॥ आपोभिमार्जनं कुर्य्यादितिस्मृतिः । आप्नोतेरसुनिसान्तं क्लीबम । आप. कर्माख्यायांह्रस्वोनुट्चवेत्यत्रबाहुलकात आप. आपसो इत्युक्तं कौमुद्याम् । तत्रबाहुलका दित्युपलक्षणम् ह्रस्वनुटौ वास्त इति व्याख्यानात । तथाच ब्रुवते कतमेपि नपुंसकमाप इतिकोशमुदाहृत्य सर्वमापोमयं जगदिति प्रयोगो दुर्घटवृत्तौ समर्थित इति ॥

आपस्तम्बः । पुं । कल्पसूत्रकारे ॥ शाखान्तरे ॥

आपस्तम्भिनी । स्त्री । लिङ्गिन्यांलतायाम् ॥

आपाकः । पुं । आवा इतिप्रसिद्ध कुम्भकारस्थमृत्पात्रदहनस्थाने । पवने ॥

आपात. । पु । पतने ॥ तत्काले । तदात्वे ॥ पातने ॥ मार्गे ॥ आपतन्ति सञ्चरन्ति अस्मिन् । घञ ॥

आपाततस् । ा । अवधारणंविनेत्यर्थे ॥ अकस्मादर्थे ॥

आपानम् । न । पानगोष्ठ्याम् ॥ सुरापानायसम्भूयोपवेशने । मद्यपानार्थ सभायाम् ॥ आसम्भूय पिबन्त्यत्र । पापाने । ल्युट् ॥

आपानभूमिः । स्त्री । मधुपानस्थाने ॥

आपिञ्जरम् । न । स्वर्णे ॥

आपीडः । पुं । शेखरे । शिखामाल्ये । शिरोभूषणे ॥ वह्निर्निःसृतदारुशिखा ॥ आपीडयति पीडअवगाहने । पचाद्यच् ॥

आपीडितः । त्रि । आकृष्टे ॥ समन्तात्पीडिते ॥

आपीतम् । न । माक्षिकधातौ ॥

आपीनम् । न । ऊधसि ॥ आप्यायते स्म । ओप्यायीवृद्धौ । गत्यर्थे ... । प्यायःपी निष्ठायाम् । सोप सर्गस्येन । आङ्पूर्वस्यान्धूधसोःस्यादेवेति पीभावः । ओदितश्चेतिनिष्ठानत्वम् ॥ पुं । अन्धौ । कूपे ॥ इतिवोपदेव. ॥ त्रि । अतिस्थूले ॥ ईषत्स्थूले ॥

आपूपिकम् । न । पिष्टकसमूहे ॥ अपूपानांसमूहः । अचित्तहस्तिधेनोष्ठक् । त्रि । पिष्टकजीवे । कान्दविके । भक्ष्यकारे ॥ अपूपाःपण्यमस्य । तदस्यपण्यमितिठक् ॥ यद्वा अपूपभक्षणं शीलमस्य । शीलमितिअपूपभक्षणंहितमस्मै । हितंभक्षा इ

तिवाठक्। अपूपेसाधुर्वा। गुडादि म्यण्च॥

आपूप्य. । पुं। सक्तुषु॥ अपूपार्थकपिष्टादौ। चूर्णके॥

आपूरितः। त्रि। अभिव्याप्ते॥ परिपूर्णे॥ यथा। आपूरितं महापात्रमिति॥

आपूर्त्ति.। स्त्री। ईषत्पूरणे॥ सम्यक्पूरणे॥

आपूषम्। न। रङ्गे। राँग इतिभाषा॥

आपृच्छा। स्त्री। आलापे। आभाषणे॥ आपृच्छनम्। पृच्छ०। गुरोश्चहलः इत्यः॥

आपृष्टः। त्रि। अनुज्ञाते॥

आप्तगर्भ्यम्। न। लब्धात्तृतीयषष्ठनवमस्थानेषु॥

आप्त'। त्रि। प्रत्ययिते। विश्वासाधारे॥ प्राप्ते। लब्धे॥ सत्ये॥ रागद्वेषादिवर्जितेयथार्थवक्तरि॥ हितोपदेष्टरि॥ युक्ते। भ्रमादिशून्ये। तत्त्वार्थवेदिनि॥ पुं। भ्रमप्रमादविप्रलिप्साकरणापाटवरूपदोषचतुष्टयरहितेऋष्यादौ॥ आप्यतेस्म। आप्ऌव्याप्तौ। क्तः॥ स्वस्मिन्॥ जिने॥

आप्तकामः। त्रि। प्राप्तस्वरूपानन्दतृप्ते॥ आप्तः कामोयेन॥

आप्तगर्वः। त्रि। प्राप्ताहङ्कारे॥

आप्तजन.। पुं। हिते। हितोपदेष्टरि॥ आप्तश्चासौजनश्च॥

आप्तवचनम्। न। आप्तश्रुतौ॥ शब्दे॥ आप्तस्यवचनम्। कर्मधारयोवा॥

आप्तवाक्यम्। न। आगमे॥

आप्तवाक। स्त्री। वेदे॥ कर्मधारय.॥ बहुव्रीहिस्त्वामुनौ॥ पुं॥

आप्तश्रुति। स्त्री। आप्तवचने॥ वेदे॥ आप्ताचासौश्रुतिश्च॥

आप्ता। स्त्री। जटायाम्॥ इतिशब्दावली॥

आप्तिः। स्त्री। सम्बन्धे। योगे॥ लाभे। सम्प्राप्तौ॥ व्याप्तौ॥ आप्यते। आप्ऌ०। स्त्रियांक्तिन्नाबादिभ्य'॥

आप्तोक्तिः। स्त्री। शब्दे। सिद्धान्तवाक्ये॥

आप्यम। न। कुष्ठौषधौ॥ त्रि। अम्मये। जलविकारे फेनादौ॥ कर्मणि प्रभूते मन्त्रादौ। प्राप्तव्ये॥ अपांविकारः। तस्यविकारइत्यणन्ताच्चतुर्वर्णादित्वात्स्वार्थेष्यञ्॥ स्त्री। आप्या॥

आप्यायक। पुं। पुष्टिकरे॥

आप्यायनम्। न। तर्पणे। तृप्तौ। प्रीणने॥ परिपूरके॥

आप्यायित.। त्रि। तृप्ते। प्रीते॥ पूरिते॥

आप्रच्छनम। न। आनन्दने॥ पृच्छ

चीप्सायाम् । आङ्पूर्वोयमानन्दनार्थः । ल्युट्॥

आप्रदानम् । न । आदाने ॥

आप्रपदम् । न । पादाग्रपर्यन्ते ॥

आप्रपदीनम् । त्रि । पादाग्रपर्य्यन्तलम्बमाने वस्त्रादौ ॥ पादस्याग्र प्रपदम् । तन्मर्यादीकृत्य आप्रपदम् । आप्रपदंप्राप्नोतीत्यर्थे अनेन खः ॥

आप्रवणम । न । उत्प्लवने ॥ उद्गरणे ॥ त्रि । ईषदवनते ॥

आप्लव । पुं । स्नाने ॥ आप्लवनम् । प्लुङ् गतौ । घञभावपचे ऋदोरप् ॥

आप्लवव्रती । पु । स्नातके । समाप्तवेदाध्ययनकृतस्नाने ॥ आप्लवते । प्लुङ्° । अच् । आप्लवश्चासौव्रतीच॥ आप्लवः स्नानम् । तद्व्रतीनित्यस्नायीतिमुकुटः ॥

आप्लावः । पुं । स्नाने ॥ आप्लवनम् । प्लुङ्° । विभाषाङ्क्षिरुप्लुवोरितिवा घञ् ।

आप्लाव्यम् । न । आप्लवे ॥ आप्लवते । प्लुङ्° । भव्यगेयेतिसाधु ॥

आप्लुतः । त्रि । स्नाते । कृतस्नाने ॥ पुं । स्नातके ॥ आप्लवनम् । प्लुङ्° । क्तः ॥

आप्लुतव्रती । पुं । श्रुतेः पाठात् स्नाते । स्नातके । आश्रमान्तरमगते समाप्तवेदव्रते ॥ आप्लवते । प्लुङ्° । गत्यर्थाकर्मकेतिक्तः । सचासौव्रतीच ॥ मुकुटस्तु आप्लुतं स्नानं तद्व्रती नित्यस्नायीत्याह ॥

आप्वा । पुं । वायौ ॥ आप्नोतिसर्वम् । आप्लृ° । श्वेवयक्वेतिवन्नन्तः ॥

आफूकम् । न । अहिफेने ॥ आफूकशोषणंग्राहिश्लेष्मवातपित्तलम । तथा खसफलेङ्कूतवल्कलप्रायमित्यपि ॥

आबद्ध° । पु । दृढबन्धे ॥ प्रेम्णि ॥ अलङ्कारे॥ भूषणे ॥ पु । योक्त्रे ॥ त्रि । आप्ते ॥ आबध्यतेस्म । बध° । क्तः ॥

आबन्धः । पुं । बन्धने । प्रेम्णि । योक्त्रे ॥ आबध्यतेऽनेन । बन्धबन्धने । हलश्चेति घञ् ॥

आबाधा । स्त्री । पीडायाम । दुःखे ॥ भूखण्डे । त्रिकोणचेचमध्यरज्जु... पेण यत्खण्डद्वय जायते त... ॥ बाधृलोडने । आङ्पूर्व गुरोश्चेत्यः॥

आबिलः । त्रि । अनच्छे । अप्रसन्ने । कलुषे ॥ आबिलति । बिलभेदने । इगुपधेतिकः ॥

आबिलकन्दः । पुं । मालाकन्दे ॥

आबुत्तः । पुं । नाट्योक्त्या भगिनीपतौ ॥ आपनम् आप् । सम्पदादित्वात् क्विप् । आपमुत्तनोति । अन्येभ्योपीतिडः ॥

आभण्डनम् । न । निरूपणे ॥

आभरणम् । न । अलङ्कारे । भूषणे ॥

आभ्रियतेऽनेन। भृञ्भरणे। ल्युट्।

आभा। स्त्री। उपमायाम्॥ कान्त्याम्। शोभायाम्॥ दीप्तौ॥ बबूले॥ आभा वब्बलपर्याय' कथित कैश्विदैरिहे। भावप्रकाशे वातव्याधौ त्रिकशूलचि कत्सा॥

आभाति। स्त्री। छायायाम्॥

आभाषणम्। न। आलापे। कथने॥ भाषव्यक्तायावाचि। आङ्पूर्व। ल्युट्॥

आभाषितः। त्रि। अभिमुखीकृते॥

आभासः। पुं। प्रतिबिम्बे॥ दीप्तौ॥ सदृशे॥ आभिमुख्येनभासते। भासृ० । पचाद्यच्। ईषद्भासनवा॥

आभास्वरः। पुं। चतुष्षष्टिसङ्ख्यकगण देवताविशेषे॥ आभास्वराश्चतुष्षष्टिरित्युक्तं॥ द्वादशसङ्ख्यके गण देवताविशेषे॥ आत्माज्ञातादमोदान्त शान्तिर्ज्ञानं शमस्तप.। कामः क्रोधोमदोमोहोद्वादशाऽऽभास्वरा इमे॥ आसमन्ताद्भासनशीलः। भासृदीप्तौ। स्थेशभासपिसकसोवरजितिवरच॥

आभिजात्यम्। न। कौलीन्ये। पाण्डित्ये। अभिजातस्यभाव.। ष्यञ्॥

आभिमन्यव.। पुं। परीक्षिति नृपे॥ अभिमन्योरपत्यम्। अण्॥

आभिर.। पुं। गोपे॥ आसमन्तात भियं राति। रादाने। आत इतिक॥

आभिरूप्यम्। न। अभिरूपत्वे॥

आभीक्ष्णम्। न। भृशे। अत्यन्ते। अतिशये॥ निच्ये। त्रि। तद्युक्तक्रियायाम्॥

आभीक्ष्ण्यम्। न। पौनः पुन्ये॥ भृशार्थे॥ भावेष्यञ्॥

आभोर। पुं। अहीर इतिप्रसिद्धे गोपे। ब्राह्मणादम्बष्ठायामुत्पन्ने॥ वैश्यभेद एव आभीरोगवाद्युपजीवीतिस्वामी॥ देशविशेषे॥ यथा। श्रीकोङ्कणादधोभागेतापीत. पश्चिमेपरे। आभीरदेशो देवेशिविन्ध्यशैलेव्यवस्थित इतिशक्तिसङ्गमतन्त्रम्॥ न। मात्रावृत्तप्रभेदे। यथा। एकादशकलधारि कविकुलमानसहारि। इदमाभीरमवेहिजगणमन्तमधेहि॥ यथा। तरलनयनवलितेन मदमन्थरचलितेन। सुमुखिहृदय मभिलाषि सपदिनकस्यकरोषीति॥ आअभिईरयति। ईरगतौकम्पनेच। पचाद्यच्॥

आभीरपल्लि.। स्त्री। गोपग्रामे॥ गोपगृहपङ्क्तौ॥ आभीराणांपल्लि॥

आभीरपल्ली। स्त्री। गोपग्रामे। घोषे। अहीरवासा इति भाषा॥ आ

भीराणांपल्ली ॥

आभीरी । स्त्री । महाशूद्राम । अहीरनी इति भाषा ॥ आभीरस्त्रीजातौ या वा । पुंयोगादितिजातेरिति च ङीष ॥

आभील । न । कृच्छ्रे । दुःखे ॥ त्रि । कष्टयुक्त ॥ भयानके ॥ आसमन्तात् भियंलाति । ला° । क. ॥

आभुग्न: । त्रि । ईषद्वक्रे । आकुञ्चिते ॥

आभेरी । स्त्री । रागिणीविशेषे ॥

आभोग. । पु । वरुणस्यच्छत्रे ॥ परिपूर्णतायाम ॥ यत्ने ॥ आभोजनम् । भुज्° । भावे अधिकरणे वा घञ् ॥ कविनामयुक्त गानसमापककाव्ये ॥ यथा । यत्रैवकविनामस्यात्सआभोग-इतीरितइतिसङ्गीतदामोदरः ॥

आभ्यन्तर' । त्रि । अभ्यन्तरभवे ॥ तत्रभव इत्यण् ॥

आभ्युदयिक: । त्रि । अभ्युदयनिमित्ते श्राद्धादिकर्मणि ॥

आभ्रिक; । पु । काष्ठकुद्दालेन खननकर्त्त । अभ्रयाखनति । तेनदीव्यती ·· इतिठक् ॥

आम् । न । अङ्गीकारे । ज्ञाने । निश्चयस्मृतौ । प्रतिवचने । आमयति । अमगत्यादिषुण्यन्त: क्विप् ॥

आम' । पुं । रोगमात्रे । रोगविशेषे । मलवैषम्यरोगे ॥ न । षट्प्रकाराजीर्णरोगमध्ये रोगविशेषे ॥ आहारस्यरस:सारो योनपक्वोऽग्निलाघवात् । आमसंज्ञां सलभते बहुव्याधिसमाश्रय: ॥ आममन्नरसंके ·त् के चित्तुमलसञ्चयम् । प्रथ ·ांदोषदुष्टंवा केचिदामप्रचक्षते ॥ अंन्य । अविपक्व मसंसक्तं दुर्गन्धिबहुपिच्छिलम् । सादनंसर्वगात्राणामाऽमि त्यभिशब्दितम् ॥ तेनामेन सहायुक्तादोषादूष्याश्चताद्दृशा: । तद्भवा आमयाश्चसामाद्दतिबुधै: स्मृता: ॥ त्रि । अपक्वे । असिद्धे । पाकरहिते ॥

आमगन्धि । न । शवाद्युग्रगन्धयुक्ते । विस्रे । अपक्वमांसादिगन्ध ·· ॥

आमखण्ड: । पुं । शुक्लैरण्डे ॥

आमनस्य म् । न । पीडायाम् । व्यथायाम् ॥ अमनसो भाव: । ब्राह्मणादित्वात् ष्यञ् ॥

आमन्त्रणम् । न । सम्बोधने ॥ आनन्दने ॥ निमन्त्रणे । कामचारानुज्ञायाम् ॥ यस्याकरणे प्रत्यवायोनस्यात ॥ यथा । इह शयीत भावन् ॥ मन्त्रि गुप्तभाषणे । आङ्पूर्व: । ल्युट् ॥

आमन्त्रणा । स्त्री । पृच्छायाम् ॥

आमन्त्रितम् । न । सम्बोधनप्रथमायाम् ॥ त्रि । निमन्त्रिते ॥

आमन्दः । पुं । वासुदेवे ॥

आमन्दा । स्त्री । खड्गभेदे ॥

आमयः । पुं । रोगे । अमरोगे । भावे घञ् । आमयात्यनेन । याप्रापणे । अन्येभ्योपीतिड । यद्वा । आमयनमनेनवा । मीङ्हिंसायाम् । एरच् । घोवा । न । कुष्ठौषधौ ।

आमयावी । त्रि । रोगिणि । मन्दानलयुक्ते । विकृते । आमयो स्यास्ति । आमयस्योपसंख्यानंदीर्घश्चेति-विनि ॥

आमर्शनम् । न । स्पर्शे ॥

आमर्षः । पुं । कोपे । मर्षणम् । मृष तितिक्षायाम् घञ् । नञ् समासः । अन्येषामपीतिदीर्घः । निरुद्यो ३, निरामर्षं निर्वीर्यमरिनन्दनमि-तिप्रयोग ॥

आमलकः । पुं । वासकवृक्षे । न । धात्रीफले । क्षुद्रामलके । आमलते । मल । कुन्शिल्पिसंज्ञयोः । आमलक्या फलम् । फलेलुगितिविकारावयवप्रत्ययस्यलुक् । त्रि । धात्रीद्रुमे । तिष्यफलायाम् ।

आमलकी । स्त्री । अमृतायाम् । तिष्यफलाद्रुमे । आमलते । मलधारणे । कुन् । जातेरितिङीष् ।

आमवातः । पु । स्वनामख्यातेरोगविशेषे । तल्लक्षणं यथा । युगपत् कुपितावेतौ त्रिकसन्धिप्रवेशकौ । स्तब्धञ्चकुरुतो गात्रमामवातः सउच्यते । एतौवातकफौ । त्रिकसन्धिप्रवेशकौ । वेदनयेतिवोद्धव्यौ ॥

आमश्राद्धम् । न । आमान्नविहितश्राद्धे । आपद्यनग्नौतीर्थेच चन्द्रसूर्यग्रहेतथा । आमश्राद्धंद्विजैः कार्यंशूद्रेणतुसदैवहि । अपत्नीक प्रवासीच भार्यायस्यरजस्वला । आमश्राद्धंद्विजैः कार्यंशूद्रेणतुसदैवहीतिच ॥

आमातीसारः । पु । षट्प्रकारातीसारमध्येरोगविशेषे ॥

आमात्यः । पुं । अमात्ये ॥

आमानस्यम् । न । पीडायाम् ॥

आमान्नम् । न । अपक्वतण्डुलाद्यन्ने ॥

आमाशयः । पुं । नाभिस्तनयोर्मध्यभागे अपक्वस्थाने ॥

आमिक्षा । स्त्री । वैश्वदेव्याम् । तप्ते पक्वेपयसि दधियोगेन जातायांदुग्धविकृतौ । तद्घनीभूतः पिण्ड आमिक्षा जलंवाजिनम् ॥ आमिष्यते । मिषुसेचने । बाहुलकात्सक् । यद्वा । आमक्षति । मक्षरोषे सङ्घातेच । अच् । पृषोदरादिः ॥

आमिक्षीयम् । न । आमिक्ष्ये । दधिनि । आमिक्षायैहितम् । विभाषाह

विरूपादिभ्यइति छ ॥

आमिक्ष्यम् । न । आमिक्षीये । आमिक्षायैहितम् । यत् ॥

आमिषम् । न । पुं । भोग्यवस्तुनि ॥ सम्भोगे ॥ उत्कोचे ॥ पलले । मांसे ॥ सुन्दराकाररूपादौ । लोभसञ्चये । लाभे । कामगुणे । रूपे । भोजने । लोभ्यवस्तुनि । विषये । आमिषति । मिषस्पर्द्धायाम् । मेषतिवा । मिषुसेचने । इगुपधेतिक' । यद्वा । अमति । अमगत्यादिषु । अमेर्दीर्घश्चेतिटिषच् ॥ यद्वा । आमिष्यते भुज्यते । मिषश्लेषणे । घञ् । संज्ञापूर्वकत्वान्नगुणः । घञर्थे क' इतितुपरिगणनादयुक्तम् ॥

आमिषप्रिय । चि । मांसाभिलाषिणि ॥ पुं । कङ्कपक्षिणि ॥

आमिषाशी । त्रि । मत्स्यमांसभोजनशीले । शौष्कले ॥ आमिषमश्नाति । अशभोजने । सुपीतिणिनि ॥

आमीक्षा । स्त्र. । आमिक्षायाम् । आङ्पूर्वान्मिहेर्दीर्घश्चेतिस' ॥

आमुक्त. । त्रि । पिनद्धे । परिहितवस्त्रादौ । परिहितकवचेजने । आमुच्यतेस्म । मुक्लृमोचणे । क्त. ॥

आमुप' । पुं । कण्टकयुक्तवंशविशेषे ॥

आमुष्मिक । त्रि । स्वर्गसुखाद्यनुभवे । अमुष्मिन् परलोकेभवं' । ठक ॥

आमुष्यायण. । त्रि । ख्यातवंशोद्भवे । सत्कुलजाते । अमुष्यापत्यम् । नडादित्वात्फक् । षष्ठ्या अलुक् ॥

आमूलम् । न । मूलपर्य्यन्ते ॥

आमोद' । पुं । अतिदूरगामिनिगन्धे । गन्धे । हर्षे ॥ निश्वासगन्धे ॥ सुभद्रन्धे । आमोदनम आमोदयतिवा । मुदहर्षे । आङपूर्वं' । भावे घञ । स्वार्थण्यन्तः । पचाद्यच्वा ॥

आमोदनम् । न । आमोदकरणे । ल्युट् ॥

आमोदितः । चि । आनन्दिते । सहर्षे । सुगन्धिते । आमोद सञ्जातोऽस्य । तारकादित्वादितच् ॥

आमोदी । त्रि । मुखवासने । व पूरादिनानाद्रव्यरचितमुखवासार्हद्रव्ये । आमोदोऽस्तिअस्य अस्मिन्वा । इनिः ॥

आम्नातः । त्रि । अभ्युक्ते । यथा । अनाम्नातेष्वमन्त्रत्वमिति ॥

आम्नाय. । पुं । आगमे । निगमे । वेदे । सम्प्रदाये । गुरुपरम्परागतसदुपदेशे । उपदेशे । वंशे । कथने । कुलक्रमे । अभ्यासे । यथा । तस्यसन्दिदिहे बुद्धिर्मुहु सीतांनिरीक्ष्यच । अम्नायानामयोगेनविद्यांप्रशिथिलां

ञ्चिवेति रामायणम ॥ आम्नायते अ भ्यस्यते । म्ना अभ्यासे । कर्म्मणिघञ् । घ्याद्युपेतिण्य । आम्नानंवा । भावे घञ् । आत इति युक ॥

आम्बिकेय । पु । गार्त्तिकेये । स्कन्दे ॥ धृतराष्ट्रेराजनि ॥ अम्बिकाया अप त्यम ॥ स्त्रीभ्योढक् ॥

आम्भसिक । पुं । मत्स्ये ॥ अम्भसावर्त्त ते । ओजस्सहोम्भसावर्त्ततेइतिठक । ठस्येक' ॥

आम्र । पु । चूते । रसाले ॥ अथास्यपु ष्पादीनागुणा । आम्रपुष्पमतीसा रकफपित्तप्रमेहनुत् । असृकदृष्टि हरशीतंरुचिकृद् ग्राहिवातलम् ॥ आम्रबालकषायाम्लं रुच्यंमारुत पित्तकृत् । तरुणंतु तदत्यम्लंरूक्षं दोषत्रयास्रकृत् ॥ *॥ आम्रमामत्व चाहीनमातपेतीवशोषितम् । अ म्लंस्वादुकषायंस्याद्भेदनकफवातजि त ॥ ॥ पक्वन्तु मधुरंवृष्यंस्निग्धंशुक्र बलप्रदम् । गुरुवातहरहृद्यंवर्ण्यंशी तमपित्तलम् ॥ कषायानुरसं वह्नि श्लेष्मशुक्रविवर्द्धनम् ॥ *॥ तदेववृक्ष सम्पक्वं गुरुवातहरंपरम् ॥ मधुरा म्लसरकिञ्चित्भवेत् पित्तप्रकोपन म् ॥ ॥ आम्रंकृत्रिमपक्वंयतत्तद्भवे त् पित्तनाशनम । रसस्याम्लस्यहाने स्तु माधुर्याच्च विशेषत. । चूषितंतत परंरुच्यंबलवीर्यकरंलघु । शीतल शीघ्रपाकिस्याद्वातपित्तहरंसरम ॥ ॥ तद्रसोगालितोबल्योगुरुर्वातहर सर: । अहृद्यस्तर्पणो ऽतीवबृंहण - कफवर्द्धन ॥ ॥ तस्यखण्डंगुरुपररो चनं चिरपाकिच । मधुरंबृंहणंबल्यं शीतलंवातनाशनम् ॥ वातपित्तह रं रुच्यंबृंहणं बलवर्द्धनम् । वृष्यंवर्ण्यं करस्वादुदुग्धाक्तगुरुशीतलम् ॥ *॥ मन्दानलत्वं विषमज्वरञ्चरक्तामय बद्धगुदोदरञ्च । आम्रातियोगेन यनामयञ्चकरोति तस्मा दतितानि नाद्यात् ॥ ॥ एतद्त्वाम्रविषयमधुरा म्रपरनतु । मधुरस्य परंनेत्रहितत्वा चागुणायत: ॥ *॥ शुण्ठ्यम्भस्त्वनुपा नंस्यादाम्राणा मतिभक्षणे । जीरक वाप्रयोक्तव्यं सहसौवर्चलेनच ॥ *॥ आम्रबीजं कषायंस्या च्छर्द्यतीसार नाशनम् । ईषदम्लञ्चमधुरं तथा हृ दयदाहनुत् ॥ * ॥ आम्रस्यपल्लवंरुच्य कफपित्तविनाशनम् । पल्लवमदन वल्लभम् । अस्य शाकप्रकारस्तु । स्वि न्ना निष्पीडिता. कामकोकिलाहा रपल्लवा । घृतसिन्धत्थसंसिद्धारुच्या रामठवासिता ॥ सपिष्टखण्डयुक्ता स्तेतलिताश्चाम्रपल्लवा । लवङ्गार्द्रक

सयुक्तामारीचैश्चिकारका ॥ ॥ * अस्यपल्लवमुकुलाना प्रकारस्तु । आम्रस्यैवनवताम्ररुचिप्रवाला खण्डीकृतालवणमिश्रितपिण्डितास्तु । वाल्हीकधूपनजुषोघृतदुग्धसिक्ता सन्दीपयन्ति पवनस्यसखंहिएते ॥ मुकुलसहकारशाखिन. शृतखण्डीकृतसैन्धवान्वित. । दधिमध्यमरीचसस्कृतस्त्रियातामरुचिंछिनत्तिहि ॥ कफपित्तहरौहृद्यौमुखवैरस्यनाशनौ । वह्निसन्जननौरुच्यौ चूतजौ पुष्पपल्लवौ । ॥ आम्रमामंजलस्विन्नंमर्दितं दृढपाणिना । सिताशीताम्बुसंयुक्तं कर्पूरमरिचान्वितम् ॥ प्रपानकमिदंश्रेष्ठभीमसेनेननिर्मितम् । सद्योरुचिकरबल्यंशीघ्रमिन्द्रियतर्पणमिति ॥ अम्यते । अमगत्यादौ । अमितम्योर्दीर्घश्चेतिरक्दीर्घश्च ॥

आम्रगन्धकः । पुं । समष्ठिलायाम् । शाकविशेषे ॥

आम्रपेषी । स्त्री । शुष्काम्रखण्डे ॥

आम्ररसाकृति. । स्त्री । रसालायाः प्रभेदे । यथा । किञ्चितकुङ्कुमसंयुक्तविमस्तुदधिगालितम् । सशर्करं भवेत् पीतापक्वाम्ररससन्निभा ॥ पीताशिखरिणीया साबल्यावर्णवर्तीहिसा । सुरुच्यामधुरावल्यावातपित्तह

रापरेति ॥

आम्रवणम् । न । चूतवने ॥ प्र[illegible] ग्रेत्यादिनावननकारस्यणः

आम्रात । पु । आमडा अम्बाडाइ[illegible] विश्रुतेफलवृक्षविशेषे । कपीतने । पीतने ॥ आम्रातमम्लवातघ्नंगुरूष्णंरुचिकृतपरम् । पक्वन्तुतुवरं स्वादुरसपाकं हिमस्मृतम् ॥ तर्पणंश्लेष्मलंस्निग्धवृष्यंविष्टम्भिदुर्जरम् । गुरुबल्यंमरुतपित्तक्षतदाहक्षयास्रजित् ॥ अमावट इतिख्याते आम्रातके ॥ राजाम्रे ॥

आम्रातकः । पुं । आम्राते । कपीतनेवृक्षे ॥ अमौट इतिख्याते आम्रावर्त्ते ॥ पक्वस्यसहकारस्यकटे विस्ता[illegible]रस । घर्मशुष्कोमुहुर्दत्त आम्रातक इतिस्मृत. ॥ आम्रमतति । अतसातत्यगमने । कृञादिभ्यादुन ॥

आम्रातकेश्वरः । पुं । सिद्धस्थानविशेषे ॥ आम्रातकेश्वरे सूक्ष्मासूक्ष्माख्यापरमेश्वरीत्यागमः । सूक्ष्माचाम्रातकेश्वरे इति देवीगीताच ॥

आम्रावर्त्त. । पुं । आम्रातके । अमावट अमौट इतिभाषाप्रसिद्धे ॥ आम्रावर्त्तस्तृषाछर्दिवातपित्तहरःसरः । रुच्यःसूर्य्यांशुभिःपाकाल्लघुश्चसहिकीर्त्तित. ॥

आम्रेडितम । न । द्विस्त्रिरुक्ते ॥ यथा । सर्पःसर्प इति ॥ आम्रेड्यते आधिक्ये नो च्यतेस्म । म्रेडृउन्मादे । क्त. ॥

आम्लवेतस. । पुं । अम्लवेतसवृक्षे ।

आम्ला । स्त्री । अम्लिकायाम् । तिन्ति डीवृक्षे ॥ श्रीवल्ल्याम् ।

आम्लिका । स्त्री । चिञ्चायाम् ॥ अम्लो द्गारे ।

आय । पुं । धनागमे । प्राप्तौ । लाभे ॥ एकादशभवने ॥ वास्तुविषये ध्व जाद्यष्टसु ॥ आयाध्वजोधूम्रहरिश्व गोखरेभध्वाङ्क्षकाः इत्युक्ते. ॥ ग्रा मादिषुस्वामिग्राह्ये भागे ॥ स्त्र्यगार रक्षके ।

आयःशूलिकः । त्रि । तीक्ष्णकर्मकारि ॥ तीक्ष्णोपायेनयोऽन्विच्छेत्सआ यःशूलिकोजनः । अयः शूलेन अर्था नन्विच्छति । अयः शूलदण्डाजिना भ्यांठक् ठञावितिठक् ॥

आयतः । त्रि । दीर्घे । लम्बा इति भा षा ॥ आयम्यतेस्म । क्तः । आयतते वा । यतीप्रयतने । पचाद्यच् ॥ आकृ ष्टे ॥ अतिप्रसक्ते ॥

आयतच्छदा । स्त्री । कदल्याम् ॥ आय ताश्छदाः यस्याः सा ॥

आयतनम् । न । आश्रये । विश्रामस्था ने । यज्ञस्थाने । चैत्ये ॥ देवस्थाने ॥ आयतन्तेऽत्र । यती० । अधिकरणे ल्युट् ॥

आयतिः । स्त्री । दैर्घ्ये ॥ प्रभावे । को षदण्डजे तेजसि ॥ उत्तरकाले । आ गामिकाले। फलदानकाले ॥ प्रापणे ॥ सङ्गे ॥ संयमे ॥ आयम्यते अनया अ नवा आयमनं वा । यमउपरमे । स्त्रि यांक्तिन् ॥ आयास्यतिवा । याते र्बा हुलकाड्डति. ॥

आयती । स्त्री । भविष्यत्काले ॥ कृदि कारादिति ङीष् ॥

आयत्तः । त्रि । अधीने । वशीभूते ॥ आयततेस्म । यती० । अकर्मकत्वा त्कर्त्तरि क्तः ॥

आयत्तिः । स्त्री ।स्नेहे । वशित्वे । वास रे ॥ बले । स्थाने ।सामर्थ्ये ॥ सीम नि ॥ आयतनम् । यती० । स्त्रिया॥ क्तिन् ॥

आयमनम् । न । आकर्षणे ॥ यथाद्दढ स्यधनुष आयमनमिति ॥ आकृष्य दीर्घीकरणे ।

आयल्लकम् । न। उत्कण्ठायाम् ॥ इति हेमचन्द्रः ॥

आयसम् । न । लौहे ॥ त्रि। अयसो विकारे । अयोनिर्मिते ॥ अण् ॥

आयसी । स्त्री । लोहमयकवचे । अङ्ग रक्षिण्याम् ।जालिकायाम् ॥ ङीप् ॥

आयस्त. । त्रि । तेजिते । शाणादिना-तीक्ष्णीकृते । क्षिप्ते ॥ क्षमित ॥ कुपिते । हते । उत्सुके । प्रयत्नकृर्वाणे ॥ यसुप्रयत्ने । क्तः ॥

आयस्थानम् । न । स्वामिग्राह्योभाग आय.स यस्मिन्नुत्पद्यतेतस्मिन् ॥

आयात. । त्रि । आगते ॥

आयानम । न । स्वभावे । इतिजटाधरः ॥

आयाम. । पुं । दैर्घ्ये ॥ आयम्यते अनेन वा आयमनं वा । घञ् । अद्दा । आयाति । यः । अस्तिस्तु सुविस्तिमन ।

आयामवान् । त्रि । आयामिनि ॥ आयामोऽस्ति अस्य अस्मिन् वा । वला दिभ्योऽन्यतरस्यामिति मतुप् ॥

आयामी । त्रि । आयामवति । पचेइनिः ॥

आयासः । पुं । व्यायामे । श्रमे ॥ आयसनम । यसु० । घञ् ॥

आयी । त्रि । लाभवति । मतुबर्थे इनिः ॥

आयु । पुं । छान्दसः । मनुष्ये । एति । इण्० । छन्दसीणस्त्युण् । बहुलवचनात् भाषायामपीति व्याख्यानकृत् । जीवितव्याप्यकाले । आयुषि ॥ वायुनाजगदायुनेतिवर्णविवेक । मावधिष्टाजटायुंमामितिभट्टिः । ... विन्ध्यस्याद्रेरभजतजटायोः प्रसिज इत्यादिप्रयोगाश्चानुकूल स्तेषाम् ॥ अमाति । या० । मृगव्यादित्वा ॥

आयुक्त. । त्रि । व्यापारिते । ईषद्युक्ते । कर्माध्यक्षे । नियोगिनि ॥

आयुत । त्रि । समन्तात्युक्ते ॥

आयुधम् । न । शस्त्रमात्रे ॥ आयुधानात्रयोभेद. प्रहरणानि पाणिमुक्तानि यन्त्रमुक्तानि चेति । तत्र । प्रहरणानि खड्गादीनि । पाणिमुक्तानि चक्रादीनि । यन्त्रमुक्तानि अश्मशराद्यादीनि ॥ आयुध्यन्ते ऽनेनि । युधसम्प्रहारे घञर्थे कविधानम ॥

आयुधधर्मिणी । स्त्री । जयन्ती ॥

आयुधागारम् । न । अस्त्रगृहे ॥ अत्र नियुक्तस्यलक्षणं मुक्तं मात्स्ये १८९अध्याये । स्थापनाजातितत्त्वज्ञः सततं प्रतिजागरः । राज्ञःस्यादायुधागारेदक्ष.कर्म सुचोद्यत इति ॥

आयुधिक. । पुं । अस्त्रजीविनि । शस्त्राजीवे । काण्डपृष्ठे ॥ आयुधेनजीवति । आयुधाच्छचेतिचाट्ठञ् ॥

आयुधीय । पुं । आयुधिके ॥ आयुधेन जीवति । छः ॥

आयुर्द्रव्यम । न । औषधे ॥

आयुर्वेदः । पुं । अष्टादशविद्यान्तर्गतध

न्वन्तरिप्रणीत विद्याविशेषे । चिकित्साशास्त्रे । रोगोपशमपूर्वकानन्दफलके अष्टस्थानसयुते अथर्ववेदस्योपाङ्गे । आयुः शरीरेन्द्रियसत्त्वात्मसंयोग । तदस्मिन् विद्यते । अथवा आयुरनेनविन्दतीत्यायुर्वेदः । ऋग्वेदस्योपवेदे । इति शौनकोक्तचरणव्यूहः ॥

आयुर्वेदी । त्रि । आयुर्वेदज्ञे । चिकित्सके । वैद्ये ॥

आयुर्योगः । पुं । औषधे ॥

आयुष्मान् । त्रि । चिरजीविनि । दीर्घायुषि । अतिशयित मायुरस्य । मतुप् । तसैामत्वर्थे ॥ पुं । तृतीय योगे ॥ तत्रजातस्य फलं यथा । यस्यान्जन्मकालेधनुष्मान् यानेयानं तस्य शेषुकार्य्यम् । कुर्यान्नूनं क्रीडनं पुष्पशाख्यांदासैर्वासैरन्वितोगर्वितश्चेति ॥

आयुष्यम् । त्रि । पथ्ये । आयुषोनिमित्ते । आयुषेहिते ॥ यत् ॥

आयुः । न । जीवितकाले । परमायुषि । पथ्याशिनांशीलवतांनराणांसद्वृत्तिभाजांविजितेन्द्रियाणाम् । एवंविधानामिदमायुरत्रचिन्त्यंसदाष्टद्व मुनिप्रवादः । इतेः । अष्टमभवने । एति । इण्गतौ । एतेर्णिच्चेत्युसि । णित्वाद्वृद्धौकृतायामायादेशः ।

आयुस्कारः । त्रि । परमायुर्जनके ॥

आयोग । पुं । गन्धमाल्योपहारे । व्यापृतौ । व्यापारे । रोधे । आयोजनम् । युजिर्० । घञ ॥

आयोगवः । पुं । शूद्राद्वैश्यायामुत्पन्ने जातिविशेषे । काष्ठतक्षणमस्यकर्म ॥

आयोजनम् । न । आहरणे । द्रव्यासादने । यथा । कुत्रचित्तण्डुलाःसन्तिक्वस्थालीक्वचेन्धनम् । तेषामायोजनं कुर्वन् मुख्यःकर्त्ताभिधीयत इति ।

आयोधनम । न । युद्धे । वधे । युधसम्प्रहारे । भावे ल्युट् ।

आरः । पु । मङ्गलग्रहे । शनिग्रहे । पित्तले । रेफल इतिगौडभाषाप्रसिद्धे मधुराम्लफले । वृक्षविशेषे ॥ न । मुण्डलोहे । पित्तले । रीत्याम् ॥ कोणे । प्रान्तभागे । ऋगतौ । भावे घञ् ।

आरकूटः । पुं । न । पित्तले । रीत्याम् ॥ यथा । अकाञ्चनेकाञ्चननायिकाङ्के किमारकूटाभरणेन न श्रियद्दति ॥ आरंकूटयते । कूटदाहे । पचाद्यच् ।

आरक्षः । पुं । हस्तिकुम्भाधः स्थले । गजकुम्भसन्धौ । हस्तिशीर्षमर्मणि । सैन्ये ॥ त्रि । रक्षके ॥ रक्षणीये ।

। स्त्री । रक्षायाम् । आरक्षति । र
क्षपालने । पचाद्यच् ।
आरग्वध. । पुं । धनवहेडा सोनालु गि
रमालव अमलतास इतिभाषाप्रसि
द्धे राजवृक्षे । व्याधिघाते । अस्यगु-
णाः । आरग्वधोगुरुः स्वादुःशीतलः
स्रंसनोत्तम. । ज्वरहृद्रोगपित्ता
स्रवातोदावर्त्तशूलनुत् । तत्फलंस्रं
सनंरुच्यंकुष्ठपित्तकफापहम् । ज्वरे-
तुसततं पथ्यंकोष्ठशुद्धिकरंपरमिति-
। आरगलम् । रोगशङ्कायाम् । सम्प
दादित्वात् क्विप् । आरगंरोगशङ्का
मपिवन्ति । कर्मण्यण् । बहुलंतणी
तिछन्दोवध: अदन्तः । यद्वा । रुजरा
गे । सम्पदादित्वात् क्विप् । आरजं-
रोगशङ्कामपिवन्ति ।
आरट्टः । पुं । अश्वयोनौ देशविशेषे ।
आरट्टजः । पु । आरट्टदेशोद्भवघोटके
। पारसीके । आरट्टे जात. । जनी॰
। डः ।
आरणि' । पुं । पयसांभ्रमे । आवर्त्ते ।
कुलखण्डके । इतिहारावली ॥
आरण्यः । त्रि । द्विपपक्षिमृगादौ । अ
रण्ये भवः । अरण्याण्ण. । गोमये ।
वागोमयेषु ।
आरण्यक: । पुं । पथि । अध्याये । न्या
ये । विहारे । मनुष्ये । हस्तिनि ।
गजे । अरण्येभवः । पथ्यध्यायन्या-
र्थे अरण्यान्मनुष्यइतिवुञ् । गोम-
ये । वा गोमयेषु । न । काखानां-
माध्यन्दिनानाञ्चब्राह्मणविशेष । अ
रण्येऽनूच्यमानत्वात् तस्य । अर-
ण्येध्ययनादेतदारण्यकमुदाहृतम् ।
आरण्यकुक्कुट. । पं । वनकृकवाकौ ।
आरण्यकुक्कुट' स्निग्धोऽहंणः:श्लेष्मलो
गुरुः । वातपित्तक्षयवमीविषमज्वर
नाशनः ।
आरण्यपशुः । पुं । अरण्यजातपशौ ।
सचसप्तधा । यथा । महिषः । वान
रः । ऋक्षः । सरीसृपः । रु ।. । पृष-
तः । मृगः । इतितिथ्यादितत्त्वे पैठी
नसिः ॥
आरण्यमुद्गा । स्त्री । मुद्गपर्ण्याम् ।
आरण्यराशिः । पुं । मेषे । वृषे । सिं-
हे । मकरप्रथमार्द्धे ।
आरति. । स्त्री । उपरमे । निवृत्तौ ।,
आरमणम् । रमक्रीडायाम । क्ति-
न् ।
आरथ' । पुं । एकाश्वगन्त्र्याम् ।
आरनालम् । न । काञ्जिके । आरना
लन्तुगोधूमै रामै. स्यान्निस्तुषीकृ-
तै' । पक्वैर्वासन्धितैस्तत्तुसौवीरसदृ
शंगुणैः । आरनति । ऋगतौ । अच् ।
। नलति । गन्धे । ज्वलतीतिवा:

। आरो नालोस्य ।

आरनालकम् । न । काञ्जिके । आरो नालोऽस्य । शेषादिभाषेतिकप् ।

आरवी । स्त्री । आरबनाम्नोम्लेच्छविशेषदेशस्यभाषायाम । अस्यपठनम्तु पारसीवद्बोध्य ।

आरब्धः । त्रि । कृतारम्भे । न । आरम्भे ।

आर । पुं । म्लेच्छदेशप्रभेदे ।

आ.र ा । स्त्री । आरवीभाषायाम् ॥

आरभटी । स्त्री । नाट्यवृत्तौ ॥

आरमणम् । न । आरामे ।

आरम्भ । पुं । त्वरायाम् । उद्यमे । स्वार्थंपरोपकारार्थंवागृहवेचादिस दनप्रयत्ने । वधे । दर्पे । प्रस्ता वन, णाम् । उपक्रमे । प्रथमकृतौ । प्रारम्भे । आरम्भणम् । रभराभस्ये । घञ् । रभेरशवलिटोरितिनुम् ।

आरम्भवाद । पुं । तार्किकाणां मीमांसकानाञ्चवादे । सयथा । आत्मा काशाणुमुखतः कारणं पूर्वमिष्यते । कुलालादिव दण्डन्तुघटवज्जन्मना शभाक् । पृथिव्यम्बोग्निवायूनांकर्मसंयोजिताणवः । द्व्यणुकादिक्रमेणा ण्डमारभन्तद्दंसद्दिति ।

आरम्भवादी । पुं । वैशेषिके । त्रि । तन्मतवादिनि ।

आरम्भसिद्धि । स्त्री । कार्यसिद्धौ ।

आरम्भी । पुं । आरम्भवादिनि । वैशेषिके । समवाय्यसमवायिनिमित्त कारणेभ्योभिन्नस्यकार्यस्ययेोत्पत्तिस्तां योवक्तितस्मिन्निच्यर्थ । सचवैशेषिक ।

आरव. । पुं । शब्दमात्रे ॥ आरवणम् । रुशब्दे । विभाषाङिरुप्लुवोरितिघ ञोभावेऋदोरप् ॥

आरा । स्त्री । चर्मप्रभेदकास्त्रे । चर्म प्रभेदिकायाम् । आद्रयर्त्ति ऋच्छ तिवा । ऋगतौ । अच् । आर्यतेवा । भिदादावाराशस्त्र्यामितिपाठात् साधुः । प्रतोदे । अर्यन्तेऽनयाऽश्वा. । आङ्पूर्वात्र्त्तिः । आङोर्त्तेश्च । उ पसर्गाद्दतीति दृद्धि ॥

आराग्रम् । न । अर्द्धचन्द्राद्यस्त्रमुखे ॥ अर्द्धचन्द्रक्षुरप्रादिधाराग्रंमुखमुच्यते । आराग्रन्तुमुखन्तेषांपुष्पपत्रादिभेद त । इतिहलायुध ॥

आरात् । ा । दूरे । समीपे ॥ आराति । रादाने । वाहुलकादातिप्र त्ययः ।

आराति. । पुं । अरौ । शत्रौ ।

आरातीयः । त्रि । दूरस्थे । निकटस्थे । आरातभवः जातः आगतोवा । वृद्धाच्छ ॥

आरात्रिकम् । न । नीराजनायाम् । नीराजननिमित्तदीपे । नीराजनाभवे । आदौचतुष्पादतलेचविष्णो र्द्वौनाभिदेशे मुखमण्डलैकम् । सर्वेषु चाङ्गेष्वपिसप्तवारानारात्रिकंभक्तजनस्तुकुर्यात् ॥

आराधनम् । न । पचने । साधने । अवाप्तौ । तोषणे ॥ पूजने । असारसंसारविवर्त्तनेषु मायात तोषप्रसभं ब्रवीमि । सर्वत्रदैत्या.समतामुपेतसमत्वमाराधनमच्युतस्येतिप्रह्लादः ॥ असारोयंससारस्तत्रविवर्त्तनानिदेवमनुष्यतिर्यगादिजन्मानि तेषुतत्तदुचितैर्भोगैस्तोषंमायात किन्तुसर्वत्र सर्वेषुभूतेषुसमतांसमदर्शितामुपेत मामुत । तदेवाच्युतस्याराधनमित्यर्थ. । आराध्यतेऽनेन । राधसंसिद्धौ । भावकरणादौ ल्युट ॥

आराधना । स्त्री । साधनायाम् । सेवायाम् । परिचर्यायाम् । टाप् ।

आराधनीयः । त्रि । आराधयितुंयोग्ये ॥

आराध्यः । त्रि । उपास्ये । सेव्ये ।

आरामः । पुं । उपवने । कृत्रिमवने । क्रीडार्थवने ॥ आरमन्त्यत्र । रमक्रीडायाम् । हलश्चेतिघञ् ॥

आरामशीतला । स्त्री । सुगन्धिपत्रविशेषे । आनन्द्याम् । गन्धाढ्यायाम् ।

आरालिकः । त्रि । पाचके । सूपकारे ॥ जिह्मगामिनि ॥ अरालंकुटिलं चरति । चरतीतिठक ॥

आराव । पुं । आरवे । निनादे । निस्वने ॥ आरवणम् । रुशब्दे । विभाषाङिरुप्लुवो रितिघञ् ॥

आरु । पुं । वृक्षविशेषे ॥ कर्कटे ॥ शूकरे ॥

आरुणि । पुं । उद्दालके । ॥ अरुणस्यापत्यम् । अतइञ् ॥

आरुणेय । पुं । श्वेतकेतुमुनौ ॥ आरुणेरपत्यम । ढक ॥

आरुरुक्षु' । त्रि । आरोढुमिच्छौ ॥

आरूः । पुं । तरोर्भेदे । कर्कटे ॥ दंष्ट्रिणि । शूकरे ॥ पिङ्गलवर्णे । त्रि । तद्वर्णवति ॥ ऋच्छति । अर्त्तवा । ऋगतिप्रापणयो. । खितक्सिपद्यर्त्तिभ्यूः ॥

आरूकम् । न । वीरसेनवृक्षे । आडूइति भाषा । हिमाचलप्रसिद्धौषधीविशेषे । आड इति गौडभाषा ॥ तत्पत्रपुष्पादिभेदतस्तुजाति ॥

आरूढः । त्रि । कृतारोहणे ॥ उच्चस्थानगते । आङ्पूर्वाद्रुहेर्गत्यर्थेतिक्त । । ढत्वधत्वष्टुत्वढलोपदीर्घाः ॥ आरूढोनैष्ठिकंधर्मंयस्तु प्रच्यवते पुनः । प्रायश्चित्तंनपश्यामियेनशुध्येतसआ

त्मा ॥

आरेवतः । पुं । आरग्वधे । राजवृक्षे ॥ न । पारेवतवृक्षफले ॥ आरेवयति निस्सारयतिमलम् सारकत्वात् । रेवृप्लवगतौ । णिच् । विच् । अतति । अत० अच् । आरेव्चासौ अतस्च ॥

आरोग्यम । न । अनामये । लाघवे । गराद्दित्ये ॥ अरोगस्य भावः । ब्राह्मणादित्वात्ष्यञ् ॥ रोगाभावसाने ॥

आ ग्यशाला । स्त्री । चिकित्सालये ॥ यथा । धर्मार्थकाममोक्षाणामारोग्यंसाधनंयत. । अतस्त्वारोग्यदातारोभवति सर्वद' ॥ आरोग्यशालांकुर्वीतमहौषधपरिच्छदाम् । विदग्धवैद्यसंयुक्तांबह्वनरससंयुताम् ॥ वैद्यस्तुशास्त्रवित्प्राज्ञोदृष्टौषधपराक्रमः । ओषधीमूलतत्त्वज्ञ.समुद्धरणकालवित् ॥ बलवीर्यविपाकज्ञ. शालिमांसौषधीगणे । त्यागिवद्देहिनांतद्वदनुकूलःप्रियंवदइतिवैद्यकम ॥

आरोप' । पुं । मिथ्यारोपणे ॥ यथारज्जौसर्पारोपवत् वस्तुन्यवस्त्वारोप' ॥ मिथ्याविष्करण ॥

आरोपणम् । न । न्यासे । संस्थापने ॥

आरोपितः । त्रि । कल्पिते ॥ कृतारोपणे । निहिते । न्यस्ते ॥

आरोह' । पुं । अवरोहे ॥ वरारोहाकटौ । वरस्त्रियाःश्रोण्याम ॥ आरोहणे ॥ गजारोहे । दीर्घत्वे । समुच्छ्रये ॥ परिमाणविशेषे । नितम्बे ॥ आरुह्यते अनेनवा आरोहणम् आरोहतिवा । रुहेःकरणेभावेवा घञ् । अच्वा ॥

आरोहकः । त्रि । आरोहणकर्त्तरि ॥

आरोहणम् । न । सोपाने । पैडी इतिभाषा । पाषाणादिनिर्मिते सौधादिपरिगमनमार्गे ॥ समारोहे । नीचादूर्ध्वगमने । चढना इतिभाषा ॥ प्ररोहणे । अङ्कुरादिजन्ने ॥ आरुह्यतेऽनेन । रुहप्रादुर्भावे । करणेल्युट् ॥

आर्किः । पुं । अर्कपुत्रे । शनैश्चरे ।

आर्गवधः । पुं । राजवृक्षे । आरग्वधे ॥

आर्घा । स्त्री । मधुमक्षिका विशेषे । यापीतादीर्घतुण्डा षट्पदसन्निभा भवति ॥

आर्घ्यम् । न । मधुप्रभेदे ॥ मधूकवृक्षानिर्यासंजरत्काष्ठेश्रमोद्भवाः । स्रवन्त्यार्घ्यंतदाख्यातंश्वेतकं प्राहवेपुन ॥ तीक्ष्णतुण्डास्तुया' पीतामक्षिकाः षट्पदोपमाः। आर्घास्तास्तत् कृतं यत्तदार्घ्यमित्यपरेजगु ॥ आर्घ्यमक्षिति चक्षुष्यंकफपित्तहरं परम ।

आर्त्तव | आर्थीभा

कषायं कटुकं पाके तिक्तञ्चबल पुष्टिकृत् ।

आर्व्वः । त्रि । अर्व्वावति । अर्वास्ति अस्य अश्विन्वा । प्रज्ञाअद्धार्चाभ्योण इति पाणिन्योक्ता. ।

आर्चिकः । पुं । ऋचांव्याख्याने । त्रि । ऋच्युभवे । द्वयजृद्राह्मणर्कप्रथमाध्वरपुरश्चरणनामाख्याताट्ठक् ।

आर्जवम् । न । अकौटिल्ये । आर्जवंहि कुटिलेषु न नीति'। यथा हृदयवश्यहरणे । परप्रतारणाराहित्ये । परचित्तानुसारित्वे ॥ अद्दधानेषुश्रोतृषुस्वज्ञातार्थसज्ञापने । विहितप्रतिषिद्धयोरेकरूपप्रवृत्तिनिवृत्तिशालित्वं शारीरमार्जवम् । ऋजोर्भावः । इगन्ताच्चलघुपूर्वादित्यण् ।

आर्त्त. । त्रि । पीडिते । असुस्थे । जराव्याध्यादिना ऽवसंप्राप्ते । दुःखाभिभूते । पुत्रवियोगादिदुःखिते ।

आर्त्तगलः । पुं । नीलझिण्ट्याम् । वाणायाम् । आर्त्तःक्षीणोगलति । गलअदने । प० अच् ।

आर्त्तभागः । पुं । ऋषिविशेषे । ऋतभागस्य गोत्रापत्यम् । विदाद्यञ् ।

आर्त्तवम् । न । रजसि । स्त्रीपुष्पे । पुष्पे । त्रि । ऋतुजे । ऋतुसम्बन्धिनि । ऋतु' प्राप्तोऽस्य । ऋतोरण् ॥ ऋतुरेववा । प्रज्ञादिभ्यश्चेत्यण् ।

आर्त्तवी । स्त्री । घोटक्याम् । वाजिन्याम् ।

आर्त्ति' । स्त्री । पीडायाम् । रोगे । आङ्ऋच्छतेः क्तिनिउपसर्गादृतीतिवृद्धिः ।

आर्त्विजीन. । पुं । ब्राह्मणे । यजमाने । ऋत्विक्कर्मार्हति । ऋत्विजवा अर्हति । यज्ञर्त्विग्भ्यांघखञावि.त सूत्रेण यज्ञर्त्विग्भ्यांतत्कर्मार्हतीतिचोपसङ्ख्या नमितिवार्त्तिं नञ्चखञ् । विद्वानयजेत विद्वान्या जयेदितिद्वयोरपिविदुषोरधिकारात् । योवाङ्मांपदश स्वरशोऽक्षरशो वाचविदधाति स आर्त्विजीनः इति आर्त्विजीना. स्यामेत्यध्येयंव्याकरणमितिभाष्यम् ॥

आर्त्विज्यम् । न । ऋत्विक्साध्यकर्मणि । ऋत्विजः कर्म । ष्यञ् ।

आर्थिकः । त्रि । अर्थग्राहके । अर्थादागते । अर्थंगृह्णाति । प्रतिपथादार्थललामञ्चेतिठक् ॥

आर्थीभावना । स्त्री । भावनाविशेषे । प्रयोजनेच्छाजनितयागादिविषये च्छाविषयव्यापार आर्थीभावना । साचाख्यातत्वांशेनोच्यते । आख्यातसामान्यस्य व्यापारवाचित्वात् । सा

चांमनयमपेचते । साध्यंसाधनमितिकर्त्तव्यताञ्च । किम्भावयेत् केन भावयेत् कथंभावयेदिति । तत्रसाध्याकाङ्क्षायां स्वर्गादिफलंसाध्यत्त्वेनान्वेति । साधनाकाङ्क्षायांयागादि करणत्त्वेनान्वेति । इतिकर्त्तव्यताकाङ्क्षाया प्रयाजाद्यङ्गजातमितिकर्त्तव्यतात्त्वेनान्वेति ॥

आर्द्रकः । पु । कृषके ॥

आर्द्र । त्रि । सजलवस्तुनि । क्लिन्ने । स्तिमिते । भीजा गीला इतिभाषा ॥ अर्द्यतेस्म । अर्दगतौ । अर्हेर्दीर्घश्चेतिरक ॥ आर्द्रद्रव्यंद्विधाप्रोक्तं सरसंनीरसंतथा । सदुग्धंसरसंचैव नीरसमुच्यते ॥ वास्तूकंसार्षपंशाकं गुञ्जोरण्डमार्षकम् । धत्तूराद्यमिदंसर्वमार्द्रं सरसमुच्यते । वटाश्वत्थकरीराद्यमार्द्रद्रव्यन्तुनीरसम् । सदुग्धन्तुद्विधाप्रोक्तंमृदुतीक्ष्णमिति क्रमात् । शातलावज्रसीहुण्डसेरिण्याद्यास्तुतीक्ष्णकाः । दुग्धिकार्कक्षीरिण्याद्यामृदुदुग्धा. प्रकीर्त्तिताः ॥

आर्द्रकम् । न । मूलविशेषे । अपाकशाके । शृङ्गवेरे । अदरख इतिभाषा ॥ आर्द्रिकाभेदिनीगुर्वीतीक्ष्णोष्णा दीपनीचसा । कटुकामधुरापाके

रूक्षावातकफापहा ॥ येगुणाःकथिताःशुण्ठ्यास्तेपिसन्त्यार्द्रकेखिला । भोजनाग्रेसदापथ्यंलवणार्द्रक भक्षणम् । अग्निसन्दीपनंरुच्यं जिह्वाकण्ठविशोधनम् ॥ कुष्ठेपाण्डवामयेकृच्छ्रे रक्तपित्ते कफज्वरे । दाहेनिदाघेशरदिनैवपूजितमार्द्रकम् ॥ अपिच । चक्षुष्यंरोचनंस्वर्थ्यंविकाशिविशदंसरम् । स्तम्भाटोपानिलघ्नञ्चलवणार्द्रकभक्षणम् ॥ गुडार्द्रकवातहरंचक्षुष्यंपित्तनाशनम । ज्वरघ्नंचातितृष्यञ्चवर्चो भेदिकफापहम् ॥ सूक्ष्मचारित्तमङ्कुरत.सत्त्वाखिलंविमलैर्बहुतोयैः । मिश्रितंलवणनिम्बुपयोभिर्वीक्षमार्द्रकमुपैतियोग्यताम् ॥ तैलासुरीरजनिसिन्धुजपङ्कसङ्गिप्रस्यन्दमाननवनिम्बुरसप्रसक्तम् । स्वादुस्तरांशिशिरवासरभोजनेषु कस्येतिवर्णनपथंखलुशृङ्गवेरम् ॥ हृष्योष्णंदीपनंहृद्यंसत्वंलघुपाचनम् । रोचनंतर्पणंवल्यंचार्द्रकंपरिकीर्त्तितम ॥ वातपित्तकफेभानांशरीरवनचारिणाम् । एकएवनिहन्तास्तिलवणार्द्रककेशरी ॥ आर्द्रायाजातम् । पूर्वाह्णापराह्णार्द्रेति बुन् ॥ आर्द्रयतिजिह्वायांवा । वुन ॥ आर्द्रसंज्ञकंवा संज्ञायामितिकन् । अर्द्यतिक

फवा । अर्द्द॰ । अर्दैर्दीर्घश्चेतिरक् ।
के ॥
आर्द्रकवटः । पुं । मुन्नार्द्रकवटे ॥
आर्द्रता । स्त्री । पङ्किलत्वे ॥
आर्द्रपटवासाः । पुं । तापसविशेषे ॥
आर्द्रपटंवासआच्छादनंयस्य ॥
आर्द्रभाषा । स्त्री । भाषाणीति गौड भाषा प्रसिद्ध माषपर्य्याम् ॥
आर्द्रशाकम् । न । आर्द्रके ॥
आर्द्रा । स्त्री । षष्ठनक्षत्रे ॥ तत्रजातस्यफलंयथा । क्षुधाधिकोरक्तशरीरकान्तिःकलिप्रियः कोपयुतोऽविनीतः । प्रसूतिकालेचभवेत्किलार्द्रा नचार्द्रचेताः शरणागतेपीति ॥ टाप् ॥
आर्द्रालुब्धकः । पुं । केतुग्रहे ॥
आर्भटिः । स्त्री । अत्यादरे । टी । स्त्री ॥
आर्य्यः । पुं । स्वामिनि ॥ वृद्धे ॥ गुरौ ॥ सुहृदि । त्रि । श्रेष्ठकुलोत्पन्ने । सत्कुलोद्भवे ॥ पूज्ये । श्रेष्ठे । सङ्गते । ना ट्योक्तया मान्ये ॥ उ॰ऽरन्तन्त्रिते ॥ स्व च्छस्वान्ते ॥ कर्त्तव्यमाचरन् कामकर्त्तव्यमनाचरन् । तिष्ठतिप्रकृताचारे सतुआर्यइतिस्मृतः ॥ अर्त्तुं योग्यः अर्य्यतेवा । ऋगतौ । ऋहलोर्ण्यत ॥
आर्य्यकः । पुं । पितामहे ॥ मातामहे ॥ न । पिण्डपात्रादिपितृकार्ये । इति त्रिकाण्डशेषः ॥
आर्य्यका । स्त्री । श्रेष्ठायांनार्य्याम् ॥ उदीचामात इति प्रत्येकस्याभावः ॥
आर्य्यगृह्यः । त्रि । आर्यपक्षाश्रिते ॥ आर्यैर्गृह्यते । पदास्वैरिवाह्यापक्ष्येषुचेतिग्रहेः पक्ष्येक्यप् ॥
आर्य्यधर्म्मः । पुं । सदाचारे ॥ त्रि । त इति ॥
आर्य्यपुत्रः । पुं । भर्त्तरि ॥ गुरुपुत्रे ॥
आर्य्यमिश्रः । त्रि । गौरवयुक्ते ॥
आर्य्यहलम् । न । बलात्कारे ॥
आर्य्या । स्त्री । उमायाम् । गौर्य्याम् पार्वत्याम् ॥ मात्रावृत्तप्रभेदे ॥ यथा । पादेद्वादशविषमे मात्राश्चाष्टादशद्वितीयेहि ॥ पञ्चदशचये कथितागाथा तथैवार्य्या ॥ सानवधा । पथ्या विपुला चपला मुखचपला जघनचपलाच । गीत्युपगीत्युद्गीतय आर्यागीतिश्चनवधार्याइति
आर्य्यावर्त्तः । पुं । देशविशेषे । पुण्यभूमौ । यथा । आसमुद्रात्तुवैपूर्वादासमुद्रात्तुपश्चिमात् । हिमवद्विन्ध्ययोर्मध्य मार्यावर्त्तंमनुर्जगौ ॥ आर्याः आसमन्तात् वर्त्तन्ते पुनः पुनरुद्भवन्त्यत्र । वृतु॰ । हलश्चेतिघञ् ।
आर्य्यिका । स्त्री । आर्य्यकायाम् ॥ उदीचामिति पक्षेइत्वम् ॥

आर्षः । त्रि । ऋषिप्रणीते । वेदोक्ते ॥ पुं । विवाहविशेषे । वरात् गोद्वयं गृहीत्वा तेनैवसह कन्यादाने ॥ यत्र स्थायर्त्विजेदैव आर्षं आदाय गोयुगम् । चतुर्दशप्रथमजः पुनात्युत्तरजश्चषट् । इति याज्ञवल्क्यः ॥ ऋषेरिदमयम् । अण् । ऋषिणाप्रोक्तम् । तेनप्रोक्तमित्यण् ॥

०। धर्म्मः । पुं । मन्वत्रिविष्णुहारीतयाज्ञवल्क्यादिप्रणीतेधर्म्मे ।

आर्षभिः । पुं । चक्रवर्त्तिनि । भरते । ऋषभस्यापत्यम् । अतइञ् ॥

आर्षभी । स्त्री । कपिकच्छाम् ॥ मध्यमार्गे नक्षत्र विशेषाणांसंज्ञाविशेषे ॥ ।। तथाद्वेचापिफल्गुन्यौमघाचैवार्षभीमतेति ।

आर्षभ्यः । पुं । षण्डतायोग्येवृषे । ऋर्षभस्यप्रकृतिः । ऋषभोज्ञानह्योऽर्यः ।

आर्ष्टिषेणः । पुं । मुनिविशेषे ॥ ऋष्टिषेणस्यगोत्रापत्यम् । विदाद्यञ् । अपत्यसामान्ये शिवाद्यण् ॥

आर्हतः । पुं । सप्तपदार्थवादिनिजिनविशेषे । वादवादिनि ।

आर्हन्ती । स्त्री । योग्यतायाम् ॥ अर्हतोभावः । ब्राह्मणादिषु अर्हतोनुम्चेतिनु मागमः ष्यञ्च । ङीष् । यलोपः ।

आर्हन्त्यम् । न । योग्यत्वे । अर्हतोभावः । नुम्ष्यञौ ॥

आलम् । न । हरिताले । त्रि । अनल्पे । आआलयति । अलभूषादौ । अच् । आलातिवा । ला० । आतश्चोपेतिकः ॥

आलपितः । त्रि । ज्ञाते ।

आलगर्द्दः । पुं । अलगर्द्दे । स्वार्थेऽण् ।

आलभनम् । न । स्पर्शने ।

आलम्बः । पुं । अवलम्बे । आश्रये । घञ् ।

आलम्बनम् । न । आश्रये । विभावविशेषे । लवि अवस्रंसने । आङ्पूर्वाद् ल्युट् ॥

आलम्बितः । त्रि । धृते ।

आलम्बी । त्रि । आलम्बितुंशीले । लवि० । सुपीतिणिनिः ॥

आलम्भः । पुं । वधे । मारणे । स्पर्शे । आलभनम् । डुलभष् प्राप्तौ । घञ् । लभेश्च । उपसर्गात् खल्घञोरिति नुम् ॥

आलम्भ्य । त्रि । वधार्हे ।

आलयः । पुं । गृहे । आलीयतेऽत्र । लीश्लेषणे । पुंसीतिघः ।

आलयम् । । । मोक्षपर्यन्ते । लयंमर्यादीकृत्य ।

आलयविज्ञानम् । न । अहङ्कारास्पदे

पूर्वापरानुसन्धातरि ॥

आलवालम् । न । वृक्षमूलसेकार्थं स्वल्पजलखाते । आवाले ॥ आसमन्ताज्जलस्य लवमालाति । ला आदाने । मूलविभुजादित्वात्कः ॥

आलस. । त्रि । अलसे । क्रियामन्दे ॥ आलसति । लसश्लेषणे । पचाद्यच् ॥

आलस्यम् । न । अलसत्वे । सतिसामर्थ्ये अवश्यकर्त्तव्यकरणानुत्साहलक्षणे । कौसीद्ये ॥ सत्त्यामप्यौदासीन्यप्रच्युतौ कफादिना तमसा च कायचित्तयोर्गुरुत्वे ॥ व्याधित्वेनाप्रसिद्धमपि योगविषये प्रवृत्तिविरोधिनि ॥ प्रहत्त्यसामर्थ्यं रज' कार्यविरोधि आलस्यम् ॥ त्रि । अलसयुक्ते । तुन्दपरिमृजे । मन्दे ॥ आलस एव । स्वार्थे ष्यञ् ॥ अलसस्य कर्मभावो वा । ब्राह्मणादित्वात् ष्यञ् ॥ आलस्यमस्यास्ति । अ० अच् वा ॥

आलातम् । न । अङ्गारे ॥ स्वार्थेऽण् ॥

आलानम् । न । करिणो बन्धनस्तम्भे ॥ गजबन्धनरज्जौ । बन्धने ॥ आलीयतेऽत्र । लीङ् श्लेषणे । अधिकरणेल्युट् । विभाषालीयतेरित्यात्त्वम् ॥

आलापः । पु । आभाषणे । कथोपकथने । सम्भाषणे । आलपनम् । लपेर्घञ् ॥

आलाप्यः । त्रि । आलापयोग्ये ॥

आलावर्त्तम् । न । वस्त्रनिर्मितव्यजने ॥

आलाबुः । स्त्री ।
आलाबूः । स्त्री । } अलाब्वाम् । तुम्ब्याम् ॥

आलास्यः । पुं । कुम्भीरे ॥ इतिहेमचन्द्र' ॥

आलि. । पुं । भ्रमरे ॥ वृश्चिके ॥ स्त्री । वयस्यायाम् । सख्याम् ॥ सेतौ । क्षुद्रसेतौ । आगन्तुजलवारणार्थं धांवृतौ ॥ सस्यार्थजलधारणे ॥ पङ्क्तौ । आरामस्थपुष्पादिगुल्मपङ्क्त्याम् ॥ सन्ततौ ॥ त्रि । विशदाशये । शुद्धान्त'करणे ॥ अनर्थे ॥ अलति दंशेसमर्थो भवति । अलेर्बाहुलकादिण् ॥ आलयति । अलभूषणे । कृ ॥ आ अलन्त्यभ्मः । अलवारणे । सर्वधातुभ्यइन् ॥ अल्यतेऽनया वा । अलभूषादौ । इञजादिभ्यः ॥ आलति । आङिइन् ॥

आलिङ्गनम् । न । प्रीतिपूर्वकमिथोदेहसंश्लेषे । उपगूहने । परिरम्भे ॥ कामशास्त्रे तत्सप्तधा । यथा । आमोदालिङ्गनम् । मुदितालिङ्गनम् । प्रेमालिङ्गनम् । आनन्दालिङ्गनम् । रुच्यालिङ्गनम् । मदनालिङ्गनम् । विनोदालिङ्गनमिति ॥

आलिङ्गितः । त्रि । आश्लिष्टे ॥

आलिङ्गी । पुं । मृदङ्गविशेषे । आलिङ्ग्ये ॥

आलिङ्ग्यः । पुं । यवाकृतिमृदङ्गे । गोपुच्छाकृतिरालिङ्ग्यः ॥ शब्दार्णवे तु । चतुरङ्गुलहीनोऽङ्क्यान्मुखेचैकाङ्गुलेनय. । यवाकृतिः सआलिङ्ग्य-आलिङ्ग्यसहितवाद्यते इत्युक्तम् ॥ आलिङ्ग्यते । लिगिगतौ । ऋहलोर्ण्यत ॥

आ.लिञ्जरः। पुं । माट कुण्डा गोल जाला इत्यादि भाषाप्रसिद्धे मणिके । जलभाण्डे ॥ अलिञ्जरएव । स्वार्थे अण् ॥

आलिन्दः । पुं । अलिन्दे ॥ स्वार्थे प्र० ण् ॥

आलिम्पनम् । न । मङ्गलालेपने । आतर्पणे । मण्डोदके ॥ इतित्रिकाण्डशेषः ॥

आली । स्त्री । आलिशब्दार्थे ॥ कृदिकारादितिङीष ॥

आलीढम् । न । धन्विनःपादन्यासप्रभेदे । दक्षपतसङ्कोचान्यपादप्रसारणे । दक्षिणजङ्घाप्रसारवामपादसङ्कोचरूपावस्थानेच ॥ लक्षणं यथा । नमितापूर्वजङ्घाच पश्चिमाप्रगुणाभवेत् । असमोमध्यकायश्चस्यादालीढस्य लक्षणमिति । त्रि । अशिते । भुक्ते ॥ चते ॥ सेनान्यमालीढमिवासुरास्त्रै रितिक्षतेलक्षम् ॥ आलेहनम् । लिह्नोर्नपुंसकेभावे क्तः ॥

आलीढकम् । न । तर्णकानांस्थलीषु क्रीड़ने ॥

आलीनकम् । न । रङ्गे । राँग इतिभाषा ॥

आलुः । पु । कोकणदेशप्रसिद्धे कन्दविशेषे । कासकन्दे । कासालौ । विशालपक्षे । पेचके ॥ स्त्री । झारी इति भाषाप्रसिद्धे सनालजलपात्रे । कर्कर्याम् ॥ न । कचालू इत्यादिप्रसिद्धेषु मूलविशेषेषु ॥ अथोच्यते । कन्दोवहुविधोलोकेआलुशब्देनभण्यते । कच्चालुचैवघण्टालुपिण्डालुशर्करादिकम्॥इङ्गेजैर्यत्समानीतंविलातीपदपूर्वकम् कोषादिषुनद्दष्टंततभक्षितश्चाविवेकिभिः॥निघण्टौनास्यपर्यायानगुणा.परिकीर्त्तिताः । स्मार्त्तैर्नैतद्यवहृतमभक्ष्यंतद्धितार्थिभि ॥ सावूदानायथाऽभक्ष्यस्तथैतत्कथितंबुधै । निजधर्ममजानद्भिर्गृहीतवालिशैर्वृथेति ॥ भेलके ॥ आलाति । ला० । मितद्र्वादित्वात् डु ॥ इयर्त्ति अर्यतेवा । ऋ० । चोरश्चेलइ-श्यच चोरितिङित्वाद्धातोरपिम

स्मेषात्तु खितिकेचित् ॥

आलुकः । पु । नागाधिपे । शेषनागे । कासालौ । न । मूलविशेषे । तद्विवरण यथा । आलुकमप्यालूकं तत्कथितं वीरसेनस्य । काष्ठालुक शङ्खालुकहस्त्यालूकानिकथ्यन्ते । पिण्डालुकमध्वालुकरक्तालूकानिकथितानि । काष्ठालुकंकाठिन्ययुक्तंकठारु । शङ्खालुकं श्वेततायुक्तसाँखालु । हस्त्यालुकं दीर्घतयुक्तं महाशरीरम् । पिण्डालुकंवर्त्तुलं । सुथनी । मध्वालुकं मधुरतायुक्तं रोमाञ्चितदीर्घ सुथनी । रक्तालुकं रताल रतखडा इतिच । एषांगुणाः । आलुकं शीतलसर्वंविष्टम्भिमधुरं गुरु । सृष्टमूत्रमलंरूक्षंदुर्जरंरक्तपित्तनुत् । कफानिलकरं वल्यंवृष्यं स्तन्यविवर्द्धनमितिभावप्रकाशः । एलवालुके ॥

आलुकी । स्त्री । अरुई घुइआ इतिख्याते । रक्तालुप्रभेदे । रक्तालुभेदेया दीर्घंतन्वीचप्रथितालुकी । आलुकीवल्लकृत् स्निग्धागुर्वीहृत्कफनाशिनी । विष्टम्भकारिणीतैलेतलिता तिरुचिप्रदा ॥

आलुः । स्त्री । आलुशब्दार्थे । आलुनाति । लूञ° । क्विप् ।

आलूकम् । न । आलुके । वीरसेने ॥

आलूकं शीतलंसर्वंविष्टम्भिमधुरंगुरु । सृष्टमूत्रमलंरूक्षंदुर्जरंरक्तपित्तनुत् । कफानिलकरं वल्यं वृष्यंस्तन्यविवर्द्धनम् । एलवालुके ॥

आलूनः । त्रि । छिन्ने ॥

आलेख्यम् । न । चित्रे ॥ नानार्थे ॥

आलेख्यशेषः । त्रि । मृते ॥

आलेपः । पुं । उपलेपे ॥

आलोकः । पुं । द्योते । प्रकाशे । चाँदनाइतिभाषा । दर्शने । देखना इति भाषा । वन्दिभाषणे । स्तुताविति-यावत् । आलोकनम । लोकृदर्शने । घञ् ॥

आलोकनम् । न । दर्शने । लोकृ° ल्युट् ॥

आलोकितः । त्रि । दर्शिते ॥

आलोचनम् । न । दर्शने । विवेचने ॥

आलोचित. । त्रि । विवेचिते । कृतालोचने । इतिकर्त्तव्यतयाविचारिते ॥

आवनेयः । पुं । भौमग्रहे । त्रि । अवनीसम्भूते ॥

आवन्त्यः । पुं । वाटधाने । ब्राह्मणात्तु सवर्णायाँ [illegible] ॥

आवपनम । न । द्रव्यस्थापनपात्रे । भाण्डे । मोरयाम । यत्रप्रक्षिप्य धान्यादिनीयते तस्यामित्यर्थ. । ओप्यते निचाप्यते धान्यमत्र । टुवपवी

जतन्तुसन्ताने । ल्युट् ॥ वपने । सम्य क्छुरिकर्मणि ॥

आवरकः । पुं । अपवरके । आच्छादके ॥ आव्रियतेऽनेन । वृञ्० । कृञादिभ्यःसंज्ञायांवुन् ॥

आवरणम् । न । ढाल इतिप्रसिद्धफलके ॥ आच्छादने ॥ अविद्यादिबन्धने । अञ्जने ॥

आवरणच्युतिः । स्त्री । बन्धनाशे ॥

आवरणशक्तिः । स्त्री । अज्ञानशक्तौ ॥ यथा ऽल्पोपिमेघोऽनेकयोजन माय तमादित्यमण्डल मवलोकयितृन यनपथपिधायकतयाच्छादयतीव तथा ऽज्ञानंपरिच्छिन्नमपि आत्मान परिच्छिन्नम संसारिण मवलोकयितृबुद्धिपिधायकतयाच्छादयतीवतादृशं सामर्थ्यम् । अनया आवरणशक्त्या ऽऽच्छन्नस्यात्मन कर्त्तृत्वभोक्तृत्व सुखित्वदुःखित्वादिसंसारसम्भावनापि भवति । यथा स्वाज्ञानेनावृतायांरज्जौ सर्पत्वसम्भावना भवति । अन्तर्दृग्दृश्ययोर्भेदं बहिश्चब्रह्मसर्गयोर्भेदं वा स्वात्मावलोकयितृबुद्धिमखण्डसच्चिदानन्दस्वरूपंवा आवृणोति । वृञ्वरणे । कर्त्तरिल्युट् । तदेवशक्तिः ॥

आवर्जितः । त्रि । आहृते । मर्ज्जिते ॥ यथा । हविरावर्जितं होतस्त्वयाविधिवदग्निष्विति ॥ आनमिते ॥

आवर्त्तः । पुं । चक्राकारेवारिभ्रमे ॥ भ्रुवाख्येरोमसंस्थानविशेषे ॥ आवर्त्तने । चिन्तने ॥ राजावर्त्तनामोपरत्ने ॥ मेघनायकचतुष्टयान्तर्गतमेघाधिपविशेषे । आवर्त्तोऽनिर्जलोमेघः ॥ न । माक्षिकधातौ ॥ आवर्त्तनम् । वृतु० । भावेघञ् ॥

आवर्त्तकी । स्त्री । लताविशेषे । भगतवल्ली इति कोकणप्रसिद्धायाम् । मनोज्ञायाम् । रक्तपुष्प्याम् ॥

आवर्त्तनम् । न । अह्नोमध्यभागे । सूर्यस्यपश्चिमदिगवस्थितच्छायायाः पूर्वदिग्गमनारम्भसमये ॥ आवर्त्तनात्तु पूर्वाह्णोह्यपराह्णस्ततःपरम ॥ दुग्धादेरालोडने । औटाना इतिभाषा ॥ धातुद्रव्यस्यद्रवीकरणे । गलावना इतिभाषा ॥ पुं । जम्बुद्वीपोपद्वीपविशेषे ॥ श्रीहरौ ॥ पुनःपुनर्जननमरणसृष्टिप्रलयादिरूपसंसारचक्रमावर्त्तयति । वृतु० । बहुलमन्यत्रापीतियुच् ॥

आवर्त्तनमणिः । पुं । राजावर्त्तनामोपरत्ने ॥

आवर्त्तनी । स्त्री । ताम्रादिधातुद्रव्यद्रवणार्थे मृत्पात्रविशेषे । तैजसावर्त्त

न्याम् । मृषायाम् ॥

आवर्त्तितः । त्रि । गुणिते ॥

आवर्त्ती । त्रि । आवर्त्तनशीले ॥ आवर्त्तते ॥ मर्शसार्याखिनिः ॥

आवर्त्तिनी । स्त्री । अजशृङ्गीवृक्षे ॥

आवर्हः । पुं । उत्पाटने ॥ आवर्हणम् । हृदवधमे । घञ् ॥

आवर्हितः । त्रि । उत्पाटिते । उन्मूलिते ॥

आवलिः । स्त्री । वीथ्याम् । श्रेण्याम् । हृदादिपङ्क्तौ ॥ आवलति । वल सम्बरणे । आङि इन् । परम्परायाम् ॥

आवलितः । त्रि । चञ्चले ॥

आवली । स्त्री । आवलौ । श्रेण्याम् ॥

आवस्यम् । न । दौर्बल्ये । भावेष्यञ् ॥

आवश्यकम् । न । अवश्यम्भावे ॥ मनोज्ञादित्वाद्वुञ् । अव्ययानां भमात्र इतिटिलोपः । अवश्यकर्त्तव्ये ॥

आवसथ. । पुं । गृहे । वेश्मनि । आर्याकोषे । आर्याछन्दसि ग्रन्थभेदे ॥ व्रतविशेषे । न । गृहे । गेहे । दवसिते । वसतिस्थाने । विश्रामस्थाने ॥ आवसन्त्यत्र एत्य वसन्तियत्रवा । वसनिवासे । उपसर्गेवसेरित्यथः ॥

आवसथिकः । पुं । गृहस्थे । त्रि । गृहवासिनि ॥ आवसथे वसति । आवसथात्ष्ठल् । स्त्री । ङीष् ॥

आवसथ्य. । पुं । आवसथसम्बन्धिनिलैकिकेग्नौ ॥ आवसथएव । अनन्तावसथेतिहभेषजाञ्ञ्यः ॥

आवसितम् । त्रि । ऋद्धे । निष्पन्नधान्ये ॥ आअवसीयतेस्म । षोन्तकर्मणि । क्तः । रक्षार्थमाच्छादितेधान्ये ॥ आवस्यतेस्म । वसआच्छादने । क्तः ॥ मर्द्दनानन्तरमपनीततृणे (र्द्दीकरणयोग्ये धान्यराशाविति) यमुकुटः ॥

आवहः । पुं । कामदे । वायोः प्रथमगणे । भूमिवायौ ॥ यथा । द्यौमुलज्योतिरादित्यौ नन्दोवरिसधास्तथा । चित्रज्योतिः सत्यज्योतिष्मान्सान्धआवहइति । आभिमुख्येनवहतीति । अभिमुखमागच्छनवा वायुरावहः ॥ पचाद्यच् ॥

आवहमानः । त्रि । क्रमागते ॥

आवापः । पुं । आलवाले । पानभेदे ॥ प्रक्षेपे । भाण्डपचने । आपाके ॥ वलये । शत्रुचिन्तने । पर राष्ट्रचिन्तायाम् । निम्नोन्नभूमौ ॥ प्रधानहोमे ॥ आवपन्तिजलमत्र । टुवपबीजतन्तुसन्ताने । हलश्चेति घञ् ॥

आवापकः । पुं । वलये । प्रकोष्ठाभरणे ॥ आउप्यते । टुवप० । कर्मणिघञ्

स्वार्थे संज्ञायांवाकन् ॥

आवापनम् । न । व्यूयन्ते । तांत इति भाषा ॥

आवापस्थानम् । न । आहुतिप्रक्षेपप्रदेशे ॥

आवारि । न । हट्टगालये । हट्टवेश्मनि । हाटघर इतिभाषा ॥ इत्युणादिकोष' ॥

आवारितः । त्रि । छादिते ॥

आवालम् । ग । वालमभिव्याप्येत्यर्थे- ॥ आङ्मर्यादाभिविध्योरित्यव्ययी भावः ॥

आवालम् । न । आलवाले । वृक्षमूलकृतजलाधारे ॥ आवलते ऽम्भोनेन असंवरणे । हलश्चेतिघञ् । आ ईषत्वालात्वाः अत्रवा ॥

आवास' । पुं । गेहे । वासस्थाने ॥ आवसन्त्यत्र । वसेर्हलश्चेतिघञ् ॥

आवाहनम् । न । आह्वाने ॥ यथा । विनायकं तथादुर्गां वायु माकाशमेव च । आवाहयेद्याहृतिभिस्तथैवाश्विकुमारकाविति मत्स्यपुराणम् ॥ निमन्त्रणे ॥

आवाहनी । स्त्री । पूजायांमुद्राविशेषे ॥

आविक. । पुं । कम्बले । त्रि । मेषसम्बन्धिनिमांसादौ ॥ भेडीदुग्धे ॥ आविकंलवणं स्वादुस्निग्धोष्णंचाश्मरीप्रणुत् । अहृद्यंतर्पणं केश्यंशुक्रपित्तकफप्रदम् ॥ गुरुकासेनिलोद्भूते केवलेचानिले वरम् ॥

आविग्न. । पुं । करमर्द्दे । करौंदा इति भाषा ॥ आविजतेस्म । ओविजीभयचलनयोः । आङ्पूर्व. । गत्यर्थाकर्मकेति क्तः । ओदितश्चेनिष्ठत्वम् भीते ॥

आविद्धः । त्रि । कुटिले ॥ पराहते । चिंते ॥ मूर्खे ॥ अभिभूते ॥ विद्धे आविद्यतेस्म । व्यधेः क्तः । ग्रहिज्यादिसम्प्रसारणम् ॥

आविद्धकर्णी । स्त्री । पाठायाम्

आविधः । पुं । वेधनास्त्रे । वेधसाधने सूच्यादौ ॥ भ्रमरसूच्यादौ । वर्मा इतिभाषा ॥ आविध्यन्त्यनेन आविध्यते येनवा । व्यध॰ । घञर्थेकः

आविध्यः । पु । रावणमन्त्रिविशेषे ॥

आविः । । ग । प्राकाश्ये । प्रादुः ॥ अवते । उसशब्दे । इर् ॥

आविर्भावः । पुं । प्रकाशे । प्रादुर्भावे । देवावतरणे ॥ उत्पत्तौ ॥

आविर्भूतः । त्रि । प्रकाशिते । प्रादुर्भूते । अवतीर्णे ॥

आविष्कारः । पुं । प्रकाशे ॥

आविष्कृतः । त्रि । प्रकटिते । प्रकटीकृते ॥ आविः अकारि । डुकृञ् ॰ । क्तः

। आवि: क्रियतेस्मवा ॥

आविष्ट'। चि। प्रेतबाधिते। भूतादिग्रस्ते॥ आवेशयुक्ते। निविष्टे॥ व्याप्ते॥

आविः। T। प्राकाश्ये। स्फुटत्वे। प्रादुः॥ अयंनिपातः प्रकाशवाची॥

आवीतः। पुं। व्यतिरेकन्याये॥ यथा। यत्कृतकं तदनित्यमित्यन्वयादनित्यत्वमवगम्य यन्नानित्यंनत तकृतकमितिव्यतिरेकइति। विशेषेणास्पष्टमितोवीतः सनभवतिइत्यवीतः। अवीतएव आवीतः॥

आवीरचूर्णम्। न। फागइति आवीरइतिचभाषाविदिते फल्गुनि॥ यथा। चन्दनागुरुकस्तूरीकुङ्कुमद्रवसंयुतम्। आवीरचूर्णंरुचिरंगृह्यतापरमेश्वरेति ब्रह्मवैवर्त्ते श्रीकृष्णजन्मखण्डे ८ अध्यायः॥

आवुकः। पुं। नाट्योक्त्याजनके॥ अवति। अव०। बाहुलकादुण्। णित्त्वादुपधावृद्धिः॥

आवृत्। स्त्री। अनुक्रमे। परिपाट्याम्॥ आवर्त्तनमनया। वृतुवर्त्तने। सम्पदादित्वात्क्विप्॥

आवृतः। त्रि। कृतावरणे। आच्छादिते। वेष्टिते। संवीते॥ आव्रियतेस्म। वृञ्वरणे। क्तः॥ ब्राह्मणादुग्रकन्यायामुत्पन्ने।

आवृतिः। स्त्री। आवरणे॥

आवृत्तः। त्रि। व्यावृत्ते। निवृत्ते॥ यथा। आवृत्तानांगुरुकुलाद्द्विजानां पूजकोभवेदिति॥ कृतावरणे॥ आवर्त्ततेस्म। वृतु०। क्तः॥

आवृत्तचक्षुः। त्रि। कार्य्यकारणभावादुपरतकरणग्रामे॥ आवृत्तानि विमुखीकृतानिविषयेभ्य श्चक्षूंषि करणानियेन चक्षुर्ग्रहणस्योपलक्षणार्थत्वात॥ निवृत्तचक्षुषि॥

आवृत्ति। स्त्री। अभ्यासे। पुनरुच्चारणे॥ आवर्त्तनम्। वृतु०। क्तिन्॥ ध्याने॥

आवेगः। पुं। त्वरायाम्। वेगे॥ आवेजनम्। ओविजी०। घञ्॥

आवेगी। स्त्री। वृद्धदारकवृक्षे गावेगो ऽस्त्यस्याः। अर्शआद्यच्। गौरादिः॥

आवेदनम्। न। निवेदने॥ आङ्पूर्वाद्विदेर्ल्युट्॥

आवेशः। पुं। अहङ्कारविशेषे। आटोपे। संरम्भे॥ अभिनिवेशे। सङ्गे॥ अनुप्रवेशे॥ ग्रहामये। भूतसञ्चारे। भूतादिनारोगे॥ अपस्माररोगे॥ आवेशनम्। विश०। घञ्॥

आवेशनम्। न। शिल्पशालायाम्। गृहादन्यस्मिनकारूणां कर्मस्थाने॥ भूतावेशे॥ प्रवेशे॥ कोपे॥ परिवेशे।

। सूर्यादिपरिधौ । आविशन्त्यत्र। विशप्रवेशने। करणेति ल्युट युत्वा।
आवेशिक । त्रि । अतिथौ । असाधारणे । स्वीये । अवेशे अगृहे भव । अध्यात्मादित्वाट्ठञ् ।
आवेशितः । चि । निवेशिते । स्थापिते । यथा । नमय्यावेशितधियां कामः कामायकल्पते। भर्जिता' क्वथिताधा॰ना' प्रायोबीजायनेशते इतिश्रीभागवतेश्रीकृष्णोक्ति. । मयि परमात्मनीत्यर्थः ।
आवेष्टकः । पुं । प्राचीरादौ । घेर इतिभाषा ।
आशंसा । स्त्री । इच्छायाम् । स्पृहाया । अप्राप्तप्राप्तीच्छायाम् ॥ आश स र् । शंसुस्तुतौ । गुरोश्चेत्यः । टाप् ।
आशंसितः । चि । वांछिते । आख्याते । उक्ते । नपुंसके भावेक्तः ॥
आशंसिता । त्रि । इच्छावति । आकाङ्क्षाशीले । आशंसते ।आङः शासुइच्छायाम् । तृन् ॥
आशंसुः । त्रि । इच्छौ । इच्छाशीले । इष्टार्थप्राप्तीच्छौ । आशंसितरि । आशंसते । आङःशा॰ । सनाशंसेच्छुः ।
आशक्तः । त्रि । सम्यक्शक्तिविशिष्टे ।
आशङ्का । स्त्री । भये । चासे । सङ्कोचे ॥ ईषद्वितर्के ।
आशनः । पुं । असनवृक्षे ।
आशयः । पुं । अभिप्राये । पनसे । आधारे । विभवे । अजीर्णे । चेतसि । वासनाख्ये संस्कारे । आफलविपाकाच्चित्तभूमैाशेते इतिव्याख्यानात् । कोष्ठागारे । सन्ताने । आखयस्थाने । आशेरते ऽस्मिन्कर्मानुभववासना इत्यर्थात् । किम्पचाने । धर्माधर्मे । अदृष्टे । शयने । आशयनम् । शीङ्स्वप्ने । एरच् । हृदेशे । यथा । अहमात्मागुडाकेशसर्वभूताशयस्थितइति ।
आशयाश' । पुं । पावके । वह्नौ । आशेरतेऽत्रेत्याशयः । एरच् । आधारः । तमश्नाति । कर्मण्यण् ।
आशयिता । त्रि । भोजयितरि । अशेर्ण्यन्तात् तृच् ।
आशरः । पुं । अग्नौ । राक्षसे । आशृणाति । शृहिंसायाम् । पचाद्यच् ।
आशा । स्त्री । दीर्घाकाङ्क्षायाम् । अशक्योपायार्थविषयायां तृष्णायाम् । अनवगतोपायार्थविषयायां-वाप्रार्थनायाम् । अप्राप्तवस्त्वाकाङ्क्षायाम् । अनिर्ज्ञातप्राप्तीष्टार्थप्रार्थनायाम् । आयतायांतृष्णायाम् ॥

यथा । पिशाचमोचनंतीर्थंकतिधा-नावगाहितम् । तथाप्याशा पिशाचीनामाशामिश्रंनमुञ्चतीति । इ-रिति । दिशि ॥ आसमन्तादश्नुते । अशूङ्व्याप्तौ । पचाद्यच् ॥

आशापुरसम्भवः । पुं । भूमिजगुग्गुलौ । आसापुरीधूप इतिभाषा ॥

आशाबन्धः । पुं । समाश्वासे ॥ मर्कटजालके ॥ दिग्बन्धे ॥ आशयाबन्ध । आशाया: बन्धोवा ॥

आशाम्बरः । त्रि । दिगम्बरे ॥

आशास्यम् । त्रि । आशंसनीये । आशीःसाध्ये ॥

आशितः । त्रि । अशिते । भुक्ते ॥ आशायतेस्म । शोतनूकरणे । क्तः । शाछोरन्यतरस्यामितीत्वम् ॥

आशितङ्गवीनम् । त्रि । पुरागोभुक्तस्थले । पहलेगायजहांचरी हैं इतिभाषा ॥ त्रिष्वाशितङ्गवीनंस्यात् गोभिर्भुक्ताशिताःपुरा ॥ आशिताः-भोजिताः गावोयत्र । अषडक्षाशितङ्ग्वलमितिखः । निपातनात्पूर्वस्य मुम् ।

आशितम्भवः । पुं । तृप्तौ । न । अन्नादौ ॥ आशितः भवत्यनेन आशितस्य भवनंवेतिविग्रहे । आशिते भुवःकरणभावयोरित्याशितम्भवोपपदाद्भुवते: करणभावयो: खच्प्रत्ययः । मुमागमः पूर्वपदस्य ॥ यावताऽन्नेना तिथ्यादिर्भोजितो भवतिसएवमुच्यते । भावे आशितम्भवम् ॥

आशिता । त्रि । अग्निरे । बहुभोजनशीले ॥

आशिरः । पुं । अग्नौ ॥ सूर्ये ॥ राक्षसे ॥ अश्नुते । अशूव्याप्तौ सङ्घातेच । अश्नातिवा । अशभोजने । अशेर्णिदितिकिरच ॥

आशी. । स्त्री । हितस्याशंसने । मह्यं यदभेचितं तत्प्रतितदभिष्टश्विप्रार्थने । आशीर्वादे ॥ सर्पतालुगदंष्ट्रे॥ आशीस्तालुगतादंष्ट्रा तयाविद्धोनजीवति । इति विषविद्या ॥ त्र्यायाम् । अप्रात्सप्रार्थने । इ नाभौ षधौ ॥ आशास्ते इतिविग्रहे । आङ्. शासुइच्छायाम् । शासुअनुशिष्टौ । अस्मात् क्विप्चेति क्विप् । आशासः क्वौ उपधायाइत्वम् । यद्वा आशासनमनयावा । सम्पदादिः । आशासःक्वौ विसीत्वम् ॥

आशीः । स्त्री । सर्पदंष्ट्रायाम । सर्पविषे॥ हिताशंसने ॥ आशीविषवक्त्रा हि न्योरिति राजशेखरोक्त्या ईकारान्तोयम् । आशीराश्यस्थिदंष्ट्रायामिति द्विरूपकोशाश्च ॥

आशीर्वादः । पुं । आशीर्वचने । मङ्गलप्रार्थनायाम् ॥ आशिषोवादः ॥

आशीविषः । पुं । विषधरे । सर्पे ॥ आशिषि विषमस्य । पृषोदरादिः ॥

आशु । ा । चिप्रे ॥

आशुः । पुं । न । व्रीहिप्रभेदे । वर्षाभव धान्येषष्टिकादौ । पाटले व्रीहौ ॥ न । द्रुते । शीघ्रे ॥ शीघ्रेक्रियाविशेषणत्वेक्लीवम् । सत्वगामित्वे वाच्यलिङ्गम् ॥ अश्नुते । अशूङ्व्याप्तौ । कृवापाजिमिस्वदिसाध्यशूभ्यउण् इत्युण् ॥

आशुगः । पुं । वायौ ॥ वाणे । शरे ॥ अर्के ॥ त्रि । शीघ्रगामिनि ॥ आशुगच्छति । अन्यचापीतिगमेर्डः ॥

आशुतोषः । पुं । महादेवे । महेश्वरे ॥ त्रि । शीघ्रंसन्तुष्टे । आशुशीघ्रंतोषस्तुष्टिर्यस्य ॥

आशुपत्री । स्त्री । गजभक्ष्यायाम् । शल्लकीलतायाम् ॥

आशुव्रीहि. । पुं । आशुधान्ये । पाटले ॥ आशुसंज्ञकोव्रीहिः ॥

आशुशुक्षणिः । पुं । अग्नौ ॥ वायौ ॥ आसमन्तात् शोष्टुमिच्छति । आङ्पूर्वाच्छुष्यतेःसन्नन्तात् आङिशुषेःसनश्छन्दसीत्यनिः । छान्दसानामपिक्वचिद्भाषायांप्रयोगः ॥

आशेकुटी । पुं । पर्वते ॥ इति शब्दमाला ॥

आशौचम् । न । अशुद्धौ । वर्णाश्रमविहितकर्मानुष्ठानसङ्कोचावस्थायाम् ॥ अशौचमेव । स्वार्थे अण् ॥

आश्चर्य्यम् । न । अपूर्वे । अद्भुते । चित्रे । विस्मये ॥ त्रि । अद्भुतवति ॥ आइतिचर्यते अभिनीयते । आश्चर्यमनित्य इति अभूततद्भावेसुट्निपात्यते । यथा । आश्चर्यंयदिसभुञ्जीत । अद्भुत मित्यर्थ ॥

आश्मः । पुं । अश्मनोविकारे । तस्यविकारइत्यण् ॥

आश्मनः । पुं । अरुणे । सूर्यसारथौ ॥

आश्मरथ्यः । पुं । ऋषिविशेषे ॥ अश्मरथस्य गोत्रापत्यम् । गर्गादिभ्योयञ् ॥

आश्यानः । त्रि । शोषिते ॥

आश्रम. । पुं । न । ब्रह्मचारिणि । गृहिणि । वानप्रस्थे । भिक्षौ । यथा । ब्रह्मचारीगृहस्थश्चवानप्रस्थोयतिस्तथा । एतेगृहस्थप्रभवाश्चत्वारः पृथगाश्रमाः ॥ सर्वेपिक्रमशस्त्वेते यथाकालंनिषेविताः । यथोक्तकारिणं विप्रंनयन्ति परमाङ्गतिमिति ॥ अत्र कलौविशेषो यथा । ब्रह्मचर्याश्रमोनास्तिवानप्रस्थोपिनप्रिये । गार्ह-

स्थोभैक्षुकश्चैव आश्रमौ द्वौकलौ युगे इति॥ वने॥ मठे॥ मुनीनांवा स्थाने॥ आश्रमन्त्यत्रानेनवा। आ शृतपास खेदेच। घञ्। नोदात्तो पदेशस्येतिवृद्धिर्न॥ यद्वा। आसम न्तात्श्रमो ऽत्र स्वधर्मसाधनक्लेशात्॥ परमात्मनि॥ आश्रमवत् सर्वेषांसं सारारण्येभ्रमतांविश्रामस्थान त्वा- दाश्रमः परमात्मा। अस्यार्थः। आ श्रमवदाश्रम' यथारण्येचरतामाश्र- मच्छायादीनां दृश्रामस्थानम् एवं संसारारण्ये भ्रमतांमाणिनां सुषुप्ते मोक्षेच विश्रामस्थानं भवति परमे श्वर इति॥

आश्रमधर्म्मः। पुं। आश्रमाणां ब्रह्मचा रिप्रभृतीनां शास्त्रविहिते साधने। यथा। ब्रह्मचारिणः स्वाध्यायः। गृ हस्थस्य दानंदमश्च यज्ञश्च। वानप्रस्थ स्यतप'। परिव्राजकस्य अभयंसत्वसं शुद्धिर्ज्ञानयोगव्यवस्थितिरिति। य स्याश्रमंसमाश्रित्य अधिकारःप्रवर्त्त ते। सखल्वाश्रमधर्मस्तु भिक्षादण्डा दिकों यथा॥ यतीनान्तुशमो धर्मो नियमोवनवासिनाम्। दानमेवगृ हस्थानांशुश्रूषा ब्रह्मचारिणामिति श्रुतिः॥ महानिर्वाणेतु। पुरैवकथितं तावत्कलिसम्भवचेष्टितम्। तपःस्वा

ध्यायहीनानां न्तृणामल्पायुषामपि। क्लेशप्रयासाशक्तानां कुतोदेहपरिश्र मः॥ ब्रह्मचर्याश्रमोनास्तिवानप्रस्थो ऽपि न प्रिये। गार्हस्थोभैक्षुकश्चैवआ श्रमौद्वौकलौयुगे॥ गृहस्थस्य क्रियाः सर्वाआगमोक्ता. कलौशिवे। नान्य मार्गैःक्रियासिद्धि कदापिगृहमेधि नाम्॥ भैक्षुके प्याश्रमेदेवि वेदोक्तं दण्डधारणम्। कलौनास्त्येवत ये यतस्तच्छ्रौत संस्कृतिः॥ शैवसंस्कार विधिनाव धूताश्रमधारणम्। तदे व कथितंभद्रेसंन्यासग्रहणंकलौ। विप्राणामितरेषाञ्चवर्णानां प्रबले कलौ। उभयत्राश्रमेदेविसर्वेषा- मधिकारिता॥ सर्वेषामेवसं ना: कर्माणिशैववर्त्मना। विप्राणामितरे षाञ्चकर्मलिङ्गंपृथक् पृथक्॥ वृत्तु ते रागमोक्त एव आश्रमधर्मः कला वनुष्ठेयः। सचतस्मादेवतन्त्रो न्माद नुसन्धेयः॥

आश्रमवित्। पुं। दक्षप्रभृतिषु। लौकि आश्रमाः परमार्था इतिसमर्थयन्ते। तदसत्। वेषस्याश्रमशब्दार्थत्वेशूद्रा देरपि प्रसङ्गात्। जातेश्चदुर्विवेचन त्वात्। तन्मूलत्वेऽश्रमस्यदर्शयितुम शक्यत्वात्। संस्कारस्यचदेहसमवा- यित्वे पारलौकिकत्वायोगात्। अस

ङ्गेचात्मनितदसम्भवात् ॥

आश्रमिकः । त्रि । आश्रमयुक्ते ॥

आश्रमी । पुं । ब्रह्मचर्याद्याश्रमविशिष्टे। अनाश्रमी न तिष्ठेत दिनमेकमपिद्विजः ॥

आश्रयः । पुं । व्यपदेशे ॥ सामीप्ये ॥ आधारे । अवलम्बे ॥ यथा । परिजनस्य राजादिः ॥ निकेते । आयतने । गृहे ॥ राज्ञां सन्ध्यादिषड्गुणान्तर्गतगुणविशेषे । अरिणापीड्यमानस्य जिगीषोर्बलवदाश्रयणे ॥ विषये ॥ आश्रयणम । श्रिञ् एरच् ।

आश्रयाशः । पुं । अग्नौ । पावके ॥ चित्रकवृक्षे ॥ त्रि । आश्रयनाशके । आश्रयध्वंसिनि ॥ आश्रयमाधारमश्नाति अश्नभोजने । कर्मण्यण् ॥

आश्रयासिद्धः । पुं । हेत्वाभासविशेषे ॥ यथा । गगनारविन्दं सुरभि अरविन्दत्वात् सरोजारविन्दवत् इति । अत्र गगनारविन्दमाश्रयः सचनास्त्येव । आश्रयः असिद्धोयस्यसः ।

आश्रवः । पुं । अङ्गीकृतौ । क्लेशे । त्रि । मद्वक्तिनिदेशस्थोर्विधातुंशक्ये । वचनस्थिते ॥ आशृणोतिवाक्यम् । श्रु श्रवणे । पचाद्यच् । आङ्पूर्वाच्छृणोतेऋंदोरप्वा ॥

आश्रितः । त्रि । आश्रयप्राप्ते । शरणागते । आधेये ॥ उपविष्टे ॥ न्यायमतेपरमाणवाकाशादिनित्यद्रव्यभिन्नसर्वद्रव्याणामाश्रितत्वंसाधर्म्यम् ॥ आश्रयति आश्रीयतेस्म वा । श्रिञ् । गत्यर्थेति कर्मणिवा क्तः ॥

आश्रुतः । त्रि । अङ्गीकृते । स्वीकृते ॥ कृतश्रवणे । आकर्णिते ॥ आश्रूयतेस्म । श्रु श्रवणे । क्तः ॥

आश्लिष्टः । त्रि । आलिङ्गिते ॥ श्लिषआलिङ्गने । गत्यर्थाकर्मकेति क्तः ॥

आश्लेषः । पुं । आलिङ्गने ॥ एकदेशसम्बन्धे ॥ आश्लेषणम् । श्लिष० । घञ् ॥

आश्वम् । न । अश्वीये । अश्ववृन्दे ॥ अश्वानांसमूहः । कृत्याभावे अण् ॥ अश्वस्यकर्मभावयोः ॥ प्राणभृज्जातित्वात् अञ् ॥ त्रि । रथादौ ॥ अश्वैरुह्यते । शेषइत्यण् ॥

आश्वतराश्विः । पुं । बुडिलमुनौ ॥ अश्वतराश्वस्यापत्यम् । इञ् ॥

आश्वत्थम् । न । अश्वत्थवृक्षफले ॥ अश्वत्थस्यफलम् । प्लक्षादिभ्योण् विधेर्न लुक् ॥

आश्वयुजः । पुं । आश्विनमासे ॥ आश्वयुजीपौर्णमास्यस्मिन्नस्ति । साऽस्मिन्पौर्णमासीति अण् ॥

आश्वयुजी । स्त्री । आश्विनपूर्णिमायाम् ॥ अश्वयुजायुक्ता पौर्णमासी । नक्ष

चेणयुक्तं काल इत्यण्। टिड्ढेति- ङीप॥

आश्वलायन'। पु। ऋषिविशेषे॥ अ श्वलस्यगोत्रापत्यम्। नडादिभ्यः फक्॥

आश्वस्तः। त्रि। जातविश्वासे॥

आश्वास.। पु। निर्वृतौ॥ आख्यायिका परिच्छेदे॥ आश्रयप्रदाने॥ आश्व सनम्। श्वसप्राणने। घञ्॥

आश्वासकः। त्रि। आश्वासकारिणि॥

आश्विनः। पुं। शरद् प्रथमेमासे। इषे॥ तत्रजातस्यफलम्। राज्ञांप्रियः का व्यकलाविदग्धः स्याद्धर्मगर्भोग्रसुती क्ष्णबुद्धि'। सुखीवदान्योबहुमान शाली भक्तो भवेदाश्विनमासजन्मे ति॥ अश्विन्यायुक्तापौर्णमासी अ स्मिन्नस्ति। सास्मिनपौर्णमासीत्य ण्॥ रवेःकन्याराशिस्थितिकाले॥

आश्विनेयौ। पुं। अश्विनीकुमारयोः। स्वर्वैद्ययो'॥ अश्विन्याः अपत्ये। स्त्री भ्योढक्॥ नित्यद्विवचनान्तः॥

आश्वीनः। त्रि। एकाह्नैकाश्वगम्य मार्गे। अश्वेनैकाह्नेनातिक्रम्यते। अश्वस्यैकाहगम इति खञ्॥

आषाढः। पुं। ग्रीष्मद्वितीयमासे। शुचौ॥ आषाढीपौर्णमासी अस्मिन्। सास्मिन् पौर्णमासीत्यण्॥ तत्र जातस्यफलम्। अनल्पजल्पी प्रमदा भिलाषी प्रमादशीलो गुरुवत्सलश्च। बहुव्ययो मन्दहुताशन'स्या दाषा ढमासप्रभवोमनुष्यइति॥ व्रतिनां पालाशदण्डे॥ आषाढीपूर्णिमाप्र योजनमस्य। विशाखाषाढादण् म न्थदण्डयोरित्यण्॥ मलयाचले॥ रवेर्मिथुनराशिस्थितिकाले॥

आषाढकः। पुं। आषाढमासे॥

आषाढभवः। पुं। भौमग्रहे॥ त्रि। आषाढजाते॥

आषाढभू.। पुं। कुजे। मङ्गलग्रहे॥

आषाढा। स्त्री। पूर्वाषाढायाम्॥ उ त्तराषाढायाम्॥

आषाढाभू.। पुं। मङ्गलग्रहे॥

आषाढिः। पुं। रतिदेव्या'स्वामि॥

आषाढी। स्त्री। आषाढमासस्यपूर्णि मायाम॥ आषाढयायुक्ता पौर्णमा सी। नक्षत्रेणयुक्तं'कालइत्यण्। त तो ङीप्॥

आषाढीयः। त्रि। आषाढायांजाते॥ श्रविष्ठाषाढाभ्यांछण् वक्तव्यः॥

आष्टम्। न। आकाशे। वियति॥ अ श्नुते अशूव्याप्तौ सङ्घातेच। अश्ना तिवा। अशभोजने। भ्रास्जगमिन मीत्यादिनाष्ट्रन्वृद्धिश्च॥

आ०। ।। स्मरणे॥ अपाकरणे॥ को-

पे॥आ:रञ्जस्तिष्ठतिष्ठ॥ सन्तापे । यथा। विद्यामातरं मा: प्रदर्श्यन्तपशून भिज्ञामहे निस्तपाइति।पीडायाम्॥ आ प्रीतम्।क्रोधाविष्कारे॥ साटोपतर्जने। आस्ते। आसउपवेशने। क्विप्॥ आङ्पूर्वादसतेर्वा॥

आस।ा।बभूवेत्यर्थे॥

आसः।पुं।धनुषि॥ अस्यन्तेशरा अनेन॥ असु०। अकर्त्तरिचकारकेसंज्ञायामिति घञ्॥

आसक्तः।त्रि।आसक्तिविशिष्टे।विषयान्तरपरिहारेण सर्वदानिविष्टे।तत्परे।प्रसिते। अत्यन्तरते॥ न। नित्ये।अनवरते॥आसञ्जि। षञ्जङ्गे। कर्मणि क्तः॥

आसक्तिः।स्त्री।अनुरागे। प्रीतौ। आनुरक्तौ॥ आङ्पूर्वात्षञ्जे क्तिन्॥

आसङ्गम।न।अनवरते।नित्ये॥ पुं। अभिनिवेशे॥ परिष्वङ्गे॥ प्रासङ्गोपस्थितेऽपि विनाशे संरक्षणाभिलाषे॥ कर्तृत्वाभिमाने॥ भोगाभिलाषे॥ त्रि।सयुक्ते॥ स्त्री।तुवर्य्याम्। सौराष्ट्रमृदि॥आसञ्जनम।षञ्ज० घञ्॥

आसङ्गिनी।स्त्री।वातभ्रमे।वात्यायाम्॥

आसत्तिः।स्त्री।सङ्गमे॥लाभे।सन्निधौ॥ पदसन्निधानकारणे॥ यत्पदार्थस्ययत्पदार्थेनान्वयोपेक्षितस्तयोर व्यवधानेनोपस्थितिकारणमिति न्यायमुक्तावली॥

आसन।पुं।जीवकद्रुमे॥असर्ति। असुक्षेपणे।ल्युः।प्रज्ञाद्यण्॥ न।द्विरदस्कन्धदेशे। यत्रमहामात्रो निवसति॥पीढा चौकी इत्यादिभाषाप्रसिद्धे पीठे।विष्टरे॥ विजिगीषोर्दुर्गादीनवष्टभ्य स्थितौ॥ यात्रानिवर्त्तने।अरिविजिगीष्वोः प्रतिबद्धशक्त्योः कालप्रतीक्षयातूष्णीमवस्थाने॥यथा।परस्परस्यसैन्यानां साम्यत्ता स्वाविचक्षणाः।आसनं स्वामिनेब्रूयात्मन्त्रीस्वामिहितेरतइति॥ अष्टाङ्गयोगस्यतृतीययोगाङ्गे।पञ्चप्रकारकरचरणादिसंस्थानविशेषे॥यथा। पद्मासनंस्वस्तिकाख्यं भद्रंवज्रासनं तथा।वीरासनमितिप्रोक्तं क्रमादासनपञ्चकमिति॥ एषांलक्षणानियथास्थानेद्रष्टव्यानि॥ अन्यच्च।आसनानिकुलेशानि यावन्तो जीवजन्तवः। चतुरशीति लक्षाणि चैकैकं समुदाहृतम्॥ आसनेभ्यःसमस्तेभ्य साम्प्रतंद्वयमुच्यते।एकंसिद्धासनं नामद्वितीयंकमलासनम्॥ इतिनिरुत्तरतन्त्रम्॥ स्थिरसुखमासनमिति

पतञ्जलिः ॥ सुखेनैव भवेद्यस्मिन्नज स्रंब्रह्मचिन्तनम् । आसनंतद्विजानीयान्नेतरत्सुखनाशनमितिपूज्यपादाः ॥ आस्यतेऽत्र । आसउपवेशने । करणेतिल्युट् ॥ शृङ्गारासनानि वन्धशब्देद्रष्टव्यानि ॥

आसनवन्ध । पु । उपवेशने ॥

आसना । स्त्री । स्थितौ ॥ आस्यतेऽस्याम । आस० । ण्यासश्रन्थोयुच् ॥

आसनी । स्त्री । विपणौ ॥ स्थितौ ॥

आसन्दः । पु । वासुदेवे । श्रीकृष्णे ॥

आसन्दी । स्त्री । क्षुद्रखट्वायाम् । पीठिकायाम् ॥ सभामध्यवेदिकायाम् ॥ आस्यतेऽस्याम् । आस० । शब्दादयश्चोतसाधु० ॥

आसन्नः । त्रि । निकटे ॥ उपस्थिते ॥ आसीदतिस्म । गत्यर्थेतिक्तः । आसाद्यतेस्मेतिवा । क्तः ॥

आसन्यः । पु । प्राणे ॥ त्रि । आस्यभवे ॥ आस्येभवः । यत् । पद्वन्नेत्यासन्नादेशः प्रभृतिग्रहणस्यप्रकारार्थत्वात् ॥

आसवः । पुं । मद्यमात्रे ॥ मद्यविशेषे । मैरेये । शीधौ ॥ शीधुरिक्षुरसैःपक्वैरपक्वैरासवो भवेत् । मैरेयंधातकीपुष्पगुडधानाम्लसंहितमितिमाभवेनभेदकृतः । आर्षेरामायणेतु । मार्द्वीकासवमाध्वीकाः पुष्पासवफलासवाः । वासचूर्णैश्चविविधैर्दृष्टास्तैस्तैः पृथक्पृथगित्युक्तम् ॥ कुल्लूकभट्टस्तु । आसूयतेद्रव्यासवो मद्यानामवस्थाविशेषः सद्यःकृतसंसाधनः सञ्जातमद्यभावद्रव्याह ॥ यदपक्वौषधाम्बुभ्यासिद्धंमद्यंसआसव । आसवस्यगुणाज्ञेयावीजद्रव्यगुणैः समाः ॥ आसूयते । षुञ् अभिषवे । ऋदोरप् ॥

आसवद्रुः । पु । तालवृक्षे ॥

आसादनम् । न । सन्निधापने । स्थापने ॥

आसादित । त्रि । प्राप्ते । लब्धे ॥ आलिंगशोधरे कामकेलीपरे । किंमयासादितंमौनमारोपितम् ॥ आयोजिते । सन्निधापिते ॥ आसाद्यतेस्म । षद्लृ० । णयन्तः । क्तः ॥

आसारः । पुं । धारासम्पाते । वेगवृष्टौ । सुहृद्बले । प्रसरणे । सैन्यानांसर्वतोव्याप्तौ । अन्वागच्छद्बले । आसरणम् । आस्रियतेनेनवा । सृगतौ । घञ् ।

आसिकः । त्रि । खड्गधारिणि ॥ असिः प्रहरणमस्य । प्रहरणमितिठक् ॥

आसिका । स्त्री । आसने । आसउपवेशने । धात्वर्थनिर्देशेण्वुल् ॥

आसिक्त । त्रि । ईषत्सिक्ते ॥

आसितम् । न । स्थानविशेषे ॥ आस्यतेऽस्मिन् । आस० । क्तोधिकरणेचेत्य

धिकरणे क्तः ॥

आसीनः । त्रि । उपविष्टे । बैठा इतिभाषा ॥ आसनेोपविष्टे ॥ अचले ॥ बुद्धावभिव्यक्तविज्ञानप्रकाशने ॥ आस्ते । आस॰ लटःशानच् । ईदासः ॥

आसीनप्रचलायितम् । न । उपविश्य निद्रावशेनदोलने । ऊँघना इति-भाषा ॥

आसुतिः । पुं । अभिषवे । मद्यसन्धाने । मद्चुवानाइतिभाषा ॥ षुञ्॰ । क्तिन् ॥

आसुतीवलः । पुं । कन्यापाले । शूद्रजातिविशेषे ॥ यज्वनि ॥ शौण्डिके ॥ आसुति रस्यास्ति । रज॰कृष्यासुतिपरिषदोवलच् । वले इति दीर्घः ॥

आसुरः । पुं । असुरे ॥ पृष्ठाद्यण् ॥ ब्राह्माद्यष्टविवाहान्तर्गतविवाहविशेषे । आसुरोद्रविणादानातइतियाज्ञवल्क्यः ॥ ज्ञातिभ्योद्रविणंदत्त्वा कन्यायैचैवशक्तितः । कन्याप्रदानंस्वाच्छन्द्यादासुरोधर्म उच्यते इतिमनुः ॥ अस्यमानुषइत्यपिसंज्ञा । शुल्केनमानुषइतिहारीतस्मृत्यात् ॥ असुराणामिवायम् । अण् ॥ न । विड्लवणे ॥ असुरस्यकर्मभावोः । त्रि । असुरसम्बन्धिनि ॥ अण् ॥

आसुरनिश्चय । पु । वेदार्थविरोधिनिनिश्चये ॥ आसुरो विपर्यासरूपोवेदार्थविरोधीनिश्चयोयस्य ॥

आसुरभावः । पुं । हिंसान्ृतादिस्वभावे ॥ आसुराणा मसुरप्रकृतीना भावःस्वभावः ॥

आसुरस्वम् । न । अयज्वनांधने । यागादिशून्यानांवित्ते ॥ अयज्वनान्तयद्वित्त मासुरस्वं तदुच्यतेइतिमनोः ॥ आसुराणांस्वम् ॥

आसुरिः । पुं । कपिलमुनेःशिष्ये ब्राह्मणे ॥

आसुरी । स्त्री । राजिकायाम ॥ छेदभेदाद्यात्मिकायां चिकित्सायाम् ॥ असुरस्येयम् । तस्येदमित्यण् । अस्यतिवा । असेरुरन । प्रज्ञाद्यण् । टिड्ढेतिङीप् ॥

आसुरीप्रकृतिः । स्त्री । शास्त्रानभ्यनुज्ञातविषयभोगहेतुरागप्रधानायां राजस्यां प्रकृतै । वैदिकनिषेधातिक्रमेण स्वभावसिद्धरागद्वेषानुसारि सर्वानर्थहेतुप्रवृत्तिहेतुभूतायां राजस्यां प्रकृतै ॥ विषयभोगप्राधान्ये न रागप्राबल्यादासुरीत्वम् ॥

आसुरीसम्पत् । स्त्री । असुरत्वप्राप्तिहेतुभूतायां रजस्तमोमय्यां सम्पदि ॥ अशुभवासनासन्ततै ॥ यथा । दम्भोदर्पोभिमानश्चक्रोधःपारुष्यमेवच । अज्ञानंचाभिजातस्य पार्थसम्पदमासुरी-मिति ॥ शरीरारम्भकालेपापकर्मभि

रभिव्यक्ता मभिलक्ष्यजातस्य क्षुपुरुष स्यदभावा अज्ञानान्नादोषात्वभव न्ति मन्त्वभयायागुणाद्रूक्ष्यर्थः ॥

आसेकः । पु । आसेचने ॥

आसेक्यः । पुं । नपुंसकविशेषे ॥ तल्लचणंयथा । पित्रोरल्पस्वल्पवीर्यत्वाद्वा सेक्यः पुरुषो भवेत् । स शुक्रंप्राश्य लभते ध्वजोन्नतिमसंशयमिति ॥

आसेचनः । त्रि । अतृप्तिकृति । असेचनके ॥ न आसिच्यतेमनोत्र । षिचचरणे । करणेतिल्युट् ॥

आसेचनकम् । त्रि । असेचनके । आसेचने ॥ संज्ञायांकन् ॥ तदासेचनकं तृप्तेनीस्त्यन्तोयस्यदर्शनात् ॥

आसेदिवान् । त्रि । आसन्ने ॥

आसेधः । पुं । राजाज्ञया ऽवरोधे ॥

आसेवनम् । न । पौनः पुन्ये ॥

आसेवा । स्त्री । स्वारसिक्यां प्रवृत्तौ ॥

आस्कन्दनम् । न । तिरस्कारे । रणे । संशोषणे ॥ स्कन्दिर्गतिशोषणयोः भावे ल्युट् ॥

आस्कन्दितम् । न । अश्वगतिविशेषे । उत्तेरिताख्येवेगे ॥ स च सम्यग्गति' ॥ आस्कन्दने ॥ स्कन्देः स्वार्थण्यन्तात् भावेक्तः । आस्कन्द सञ्जातोऽस्य । तारकादित्वादितच्वा ॥

आस्कन्दितकम् । न । आस्कन्दिते । अ

श्वानांपञ्चमगतौ । उत्तेरिते । उपकण्ठे ॥

आस्तः । त्रि । क्षिप्ते ॥

आस्तरः । पुं । करिकम्बले ॥ वस्त्रादिस्तरणे ॥

आस्तरणम् । न । हस्तिपृष्ठस्थितचित्रकम्बले । प्रवेण्याम् । भूलइतिभाषा ॥ आस्तीर्यते ऽनेनवा । स्तृञ्आच्छादने । कर्मणि करणेवा ल्युट् ॥

आस्तारकः । पुं । माषवडीप्रभृति खाद्यद्रव्यसिद्ध्यर्थं स्थालीस्थजलोपरिदीयमाने तृणादौ । थर इतिभाषा ॥

आस्तावः । पुं । यज्ञीयदेशविशेषे ॥ याज्ञिकानां संवाददेशे ॥ आगत्य ... वन्त्यस्मिन् । ष्टुञ्स्तुतौ । घञ् ॥

आस्तिकः । पुं । मुनिविशेषे । सतुजरत्कारुमुनेःपुत्रः । तत्पिता गर्भस्थं तं ज्ञात्वा अस्तीत्युक्त्वा गतइत्यस्मादास्तिकः । इतिमहाभारतम् ॥ आस्तीके ॥ त्रि । नास्तिकभिन्ने । वेदप्रमाणवादिनि । श्रद्धालौ ॥ अस्तिपरलोक इत्येवं मतिर्यस्यसः । अस्ति नास्तिदिष्टंमतिरिति अस्तीतिनिपातात् यद्वा वचनसामर्थ्यात् इत्तीत्याख्यातात् ठक् ॥

आस्तिकार्यदः । पुं । जनमेजयेराज्ञि ॥

आस्तिक्यम् । न । श्रद्धायाम् ॥ आस्तिकस्यकर्म भावो वा । पुरो० यञ् ॥

आस्तीकः । पुं । मनसापुत्रे आस्तिकमुनौ ॥

आस्तीकजननी । स्त्री । मनसादेव्याम् ॥

आस्था । स्त्री । आलम्बनायाम् ॥ स्थाने ॥ यत्ने ॥ अपेक्षायाम् ॥ आस्थान्याम् ॥ आतिष्ठन्त्यस्याम् आस्थानंवा । ष्ठा० । आतश्चोपसर्गेत्यङ् । टाप् ॥ तात्पर्येणावर्त्तने ॥

आस्थानम् । न । सभायाम् ॥ निवासस्थाने ॥ आतिष्ठन्त्यस्मिन् । ष्ठा० अधिकरणे ल्युट् ॥ यत्ने ॥

आस्थाननिकेतनाजिरम् । न । सभामण्डपाङ्गणे ॥

आस्थानी । स्त्री । सभायाम् ॥ आतिष्ठन्त्यस्याम् । ष्ठा० । अधिकरणे ल्युट् । ङीप ॥

आस्थानीधूर्त्तः । त्रि । सभाधूर्त्ते ॥

आस्थितः । त्रि । आरूढे ॥ प्राप्ते ॥ आङ्पूर्वात्तिष्ठतेर्गत्यर्थेतिक्तः । यतिस्यतीतीत्वम् ॥ अङ्गीकृतवति ॥

आस्थितिः । स्त्री । आस्थायाम् । तात्पर्येणावर्त्तने ॥

आस्पदम् । न । पदे । स्थाने । प्रतिष्ठायाम् ॥ यथा । "अनुवाद्यमनुक्त्वातु न विधेयमुदीरयेत् । नह्यलब्धास्पदं किञ्चित्कुत्रचित् प्रतितिष्ठतीति" ॥ कृत्ये ॥ प्रभुत्वे ॥ दशमगृहे ॥ आपद्यते ऽस्मिन् । आत्मनः पदंस्थानंवा । आस्पदं प्रतिष्ठायामितिनिपातनात् सुट् ॥

आस्पन्दनम् । न । कम्पने । स्पन्दने ॥

आस्फालः । पुं । हस्तिकर्णास्फालने । झलम्झलायाम् ॥

आस्फालनम् । न । ताडने ॥ आटोपे । प्रागल्भ्ये ॥

आस्फुजित् । पुं । शुक्राचार्ये ॥

आस्फोटः । पुं । अर्कद्रुमे ॥ शूरादीनां बाह्वादिशब्दे ॥ आस्फोटयति । स्फुटिर् विकसने । अच् ॥

आस्फोटकः । पुं । खरोट इति भाषाप्रसिद्धे शैलपीलौ ॥

आस्फोटनम् । न । मुद्गरे ॥ विकाशे ॥ बाह्वादिशब्दे ॥ स्फुटने ॥ आ स्फुटे ल्युट् ॥

आस्फोटनी । स्त्री । वेधनिकायाम् । मुक्तादिवेधिन्याम् ॥ आस्फुट्यते ऽनया । स्फुटभेदनेचुरादिः । करणे ल्युट् ॥

आस्फोटा । स्त्री । नवमल्ल्याम् । वनमल्ल्याम् ॥ आस्फोटयति । स्फुटिर्० । पचाद्यच् ॥

आस्फोटितम् । न । करास्फोटे ॥

आस्फोतः । पुं । अर्कवृक्षे ॥ कोविदारे ॥ भूपलाशवृक्षे ॥ आस्फोटयति । स्फुटिर्० । पचाद्यच् । पृषोदरादिः ॥

आस्फोतकः । पुं । अर्कपर्णे ॥

आस्फोता । स्त्री । अपराजितायाम् ॥ वनमल्ल्याम् ॥ सारिवायाम् ॥ हापरमालीति गौडभाषाप्रसिद्धवृक्षविशेषे । कुष्ठविषरोगनाशित्वं मस्यगुणाः ॥ टाप् ॥

आस्माकः । त्रि । अस्मत्सम्बन्धिनि ॥ युष्मदस्मदोरितिपक्षेऽण् । तस्मिन्नणि चयुष्माकास्माकौ ॥

आस्यम् । न । मुखे ॥ मुखमध्ये ॥ त्रि । मुखमध्यभवे । आस्यन्दते अन्नादिना प्रस्नवति । आस्यन्द्यतेवा अन्नादिना द्रवीक्रियते । स्यन्दूप्रस्नवणे । अन्येभ्योपीतिडः ॥ यद्वा । अस्यते वर्णायेन अस्यतेग्रासोऽस्मिन्वा । असु क्षेपणे । कृत्यल्युट इति ण्यत् ॥

आस्यपत्रम् । न । पद्मे ॥ आस्यमिवाच्छादयस्य ॥

आस्यलाङ्गलः । पुं । शूकरे ।

आस्यलोम । न । श्मश्रुणि ।

आस्यशुद्धिः । स्त्री । मुखस्यप्रकृतरसत्वे ॥

आस्था । स्त्री । स्थितौ ॥ आसनम् । आसउपवेशने । क्तृत्वलोपश्चेत् । बाहुलकात् यद्वा ॥

आस्थासवः । पुं । लालायाम् ॥

आस्नपः । पुं । मूलनक्षत्रे ॥

आस्रवः । पुं । क्लेशे ॥ अनेकान्तवादिनां पदार्थान्तरे । चक्षुरादीन्द्रियप्रवर्तकस्य यथास्वं प्रवृत्तौ ॥ वृत्तिः पञ्चविकल्पा ध्रुवाध्रुवा चक्षुरादिवर्गस्य । येषास्रवत्यजस्रंयतस्ततो सावित्यास्रवःप्रोक्त इत्याहुः ॥

आस्वादः । पुं । रसे ॥ रसानुभवे ॥

आस्वादवान् । त्रि । रसवति । स्वादुयुक्ते ॥

आस्वादितः । त्रि । भुक्ते । लीढे ॥

आह । अ । क्षेपे ॥ नियोगे ॥ हठ भावने ॥ उवाचेत्यर्थे ॥ कालमात्रेनिपातोयम् ॥

आहकज्वरः । पुं । नासाज्वरइतिप्रसिद्धनासारोगविशेषे ॥ तल्लक्षणं यथा । तनुनारक्तशोथेन युक्तोनासापुटान्तरे । गात्रशूलज्वरकरः श्लेष्मणाह्वाहकज्वरइति ॥

आहतः । त्रि । गुणिते ॥ ताडिते ॥ मिथ्योक्ते । मृषार्थके । वन्ध्यासुतोसीत्यादिवचने ॥ ज्ञाते ॥ पुं । आनके । ढक्कायाम् ॥ न । पुरातनेवस्त्रे ॥ नूतनेवस्त्रे ॥ मृषार्थकवाक्ये ॥ आघू

र्गिते । आहन्यतेस्म । हन॰ क्तः ॥

आहतलक्षणः । त्रि । ख्यातलक्षणे । गुणैः प्रसिद्धे ॥ आहतमभ्यस्तं लक्षणं यस्य ॥

आहरः । पुं । उच्छ्वासे । अन्तर्मुखश्वासे ॥

आहरणम् । न । द्रव्याद्यानयने । अमानीते ॥

आहवः । पुं । युद्धे ॥ यज्ञे ॥ आह्वानम् आहूयते ऽस्मिन्निति वा । ह्वेञ्स्पर्द्धायां शब्देच । आङियुद्ध इत्यप् सम्प्रसारणञ्च ॥

आहवनम् । न । यागे ॥ आसमन्तात् जुहोत्यस्मिन् । ल्युट् ॥

आहवनीयः । पुं । यज्ञाग्निविशेषे । होमार्हे । आहुत्यधिकरणे । गार्हपत्याग्नेरुद्धृत्य होमार्थं योग्निः संस्क्रियते तस्मिन् ॥ आहूयते प्रीणयते प्रक्षिप्यते वा हविरत्र । कृत्यल्युट इत्यधिकरणे अनीयर् ॥ यद्वा ॥ आहवनमर्हति । तदर्हतीतिछः ॥

आहाः । पुं । अभियोक्तरि ॥ आजिहीते । ओहाङ्गतौ । विच् । विश्वपावत्प्रक्रिया ॥

आहारः । पुं । द्रव्यगलाधःकरणे । जेमने । भोजने । चर्व्यचोष्यलेह्यपेयात्मके इष्टफले । सात्त्विकराजसतामसभेदात्त्रिविधे ॥ आहरणम् हृञ्॰ । घञ् । यद्वा । आहरन्ति रसमस्मात् । अकर्त्तरिचेति घञ् ॥

आह्रियते हृ॰ ण्यु॰ अन्ने । हारे ॥ आहरणे ॥

आहारसम्भवः । पुं । शरीरस्थरसधातौ ॥

आहार्य्यम् । त्रि । आगन्तुके ॥ आहरणीये । आरोप्यमाणे ॥ आहर्त्तुं योग्यः । हृञ्॰ । ऋहलोर्ण्यत् ॥ पुं । नाट्योक्तौ भूषादिना रचिते व्यञ्जकविशेषे ॥

आहार्य्यशोभा । स्त्री । कृत्रिमशोभायाम् । चित्रभूषादिना कृतद्युतौ ॥

आहावः । पुं । निपाने । कूपसमीपे पश्वादीनां जलपानाय प्रस्तरादिनिर्मिते जलाशये । खेल इतिभाषा ॥ आह्वाने ॥ युद्धे । विग्रहे ॥ आहूयन्तेऽत्र । ह्वेञ् स्पर्द्धायां शब्देच । निपानमाहाव इति ह्वेञः । सम्प्रसारणमप्प्रत्ययश्चनिपाने निपात्यते ॥

आहिकः । पुं । पाणिनिमुनौ ॥ केतुग्रहे ॥

आहिण्डिकः । पुं । निषादेन वैदेह्यां जनिते अन्त्यजविशेषे ॥ अस्यच वन्धनस्थानेषु॰ बाह्यसंरक्षणा दाहिण्डिकानामिस्थौशनसेऽस्मिन्नुक्ता । कारावराहिण्डिकयोः समानमातापितृकत्वेपि वृत्तिभेदात् संज्ञाभेदः ॥

आहितः । त्रि । अर्पिते । निहिते । न्यस्ते । स्थापिते ॥ संपादिते ॥ कृते ॥

यथा। आहितोजयविपर्ययोपिमे श्लाघ्य एव परमेष्ठिनात्वयेति रघुवंशे रामं प्रतिभार्गववाक्यम्। आधीयतेस्म। डुधाञ्० क्तः। दधातेर्हिः॥

आहितलक्षणः। त्रि। सौन्दर्य्यादिगुणविशिष्टे। गुणैः प्रतीते। प्रख्यातगुणे॥ आहितानिलक्षणानि यस्मिन्॥

आहिताग्निः। पुं। अग्निहोत्रिणि। साग्निके॥ आहितः अग्निर्येन। वाहिताग्न्यादिः॥

आहितुण्डिकः। त्रि। व्यालग्राहिणि॥ अहेस्तुण्डं मुखं तेन दीव्यति। तेन दीव्यतीति ठक्॥

आहुकः। पुं। उग्रसेने॥

आहुतम्। न। भूतयज्ञे॥ पञ्चमहायज्ञान्तर्गतन्वयज्ञे। त्रि। हुतवस्तुनि। समिधादिहविर्भिराभिमुख्येनहुते॥

आहुतिः। स्त्री। देवयज्ञे। होमे। देवमुद्दिश्यमन्त्रोच्चारणपूर्वकाग्नौ हविर्निक्षेपे॥ तद्विशेषो यथा। अल्परूक्षसस्फुलिङ्गेवामावर्त्ते भयानके। आर्द्रकाष्ठैः समुत्पन्ने फुत्कारवति पावके॥ कृष्णार्चिषि सुदुर्गन्धे तथा लिहतिमेदिनीम्। आहुतिं जुहुयाद्यस्तु तस्यनाशोभवेद्ध्रुवमिति॥

आहुल्यम्। न। तरवट इ० काश्मीरादिषु प्रसिद्धेक्षुपविशेषे। काञ्चनपुष्पे। शिम्बीफले॥

आहूतः। त्रि। कृताह्वाने॥ ह्वयतेः कर्मणिक्ते सम्प्रसारणदीर्घौ॥

आहूतसम्प्लवः। त्रि। प्रलयकालपर्य्यन्ते॥ आहूतस्य विश्वस्य सम्प्लवःसलिले सम्यक्प्लवनं यत्र॥

आहूतिः। स्त्री। आह्वाने॥ आङ्पूर्वात्ह्वेञः स्त्रियांक्तिन्निति भावेक्तिन्। सम्प्रसारणम्॥

आहृतः। त्रि। आनीते॥

आहेयम्। त्रि। अहिसम्बन्धिविषास्थ्यादौ॥ अहेर्भवम्। इतिकुक्ष्यादिना ढञ्। स्त्री। आहेयी॥

आहो। अ। प्रश्ने॥ विकल्पे॥ त्रि.. ॥ आहन्ति। हन्तेर्डो प्रत्यय.॥

आहोपुरुषिका। स्त्री। दर्पोत्थात्मसम्भावनायाम्। आत्मनि शक्त्याविष्करणे॥ अहो अहम्पुरुषः। शुशुपेतिसमास. अहोइति अहमित्यर्थे। मयूरव्यंसकादित्वात्समासः। अहोपुरुषस्यभावःमनो० वुञ। आहोपुरुषिकादर्पाद्यास्यात् सम्भावनात्मनीत्यमर॥

आहोस्वित्। अ। विकल्पे। आहो॥ आहो चस्वितच॥

आह्न.। पुं। अह्नां समूहे॥ खण्डिका

द्विस्था दण् । अङ्कष्टखोरेवेति नियमा ट्टिलेंसपोन ॥

आह्निक: । दिननिर्वर्त्ये । दिनसाध्ये ॥ दिनसम्बन्धिनि ॥ न । प्रकरणसमूहे । ग्रन्थभागे ॥ भोजने ॥ नित्यक्रियायाम ॥ अह्नानिर्वृत्तम् । तेननिर्वृत्तमितिठञ् ॥ आह्निकश्चपिसन्ध्यान्तंभवति ॥

आह्राद: । पुं । मेघशब्दे । स्तनने ॥

आह्लाद: । पुं । आनन्दे । हर्षे ॥

आह्लादित: । त्रि । आनन्दिते । हृष्टे ॥

आह्वय: । पुं । नामनि ॥ आह्वयति-हृत्याह्व: । आतोनुपसर्गे इति के प्राप्ते कविधौ सर्वत्रप्रसारणिभ्योड इत्यड: । तैर्यायते प्राप्यते । या० । घञर्थेक: ॥

आह्वा । स्त्री । नाम्नि । संज्ञायाम् ॥ आह्वान माह्वा । आतश्चोपसर्ग इत्यङ् ॥

आह्वानम् । न । आवाहने । आकारणे । हूतौ ॥ नामनि ॥ आङ्पूर्वात ह्वेञो ल्युट् ॥

इ:

इ । अ । भेदे । कषोक्तौ । अपाकरणे ॥ अनुकम्पायाम् ॥ खेदे ॥ सम्बोधने ॥ जुगुप्सायाम् ॥ विस्मये ॥ प्रत्यक्षसन्निधावितिकश्चित् ॥

इ: । पुं । कामदेवे । मदने ॥ इकारे ॥

इकट: । पुं । वंशाङ्कुरे ॥

इक्कट: । पुं । तृणविशेषे । बहुमूले ॥

इक्षव: । पुं । इक्षुमात्रे ॥ इतिशब्दरत्नावली ॥

इक्षाशिका । स्त्री । अनिद्यौ ॥

इक्षु । पुं । ईख इतिस्वनामप्रसिद्धेरसाले । मधुतृणे । गुडतृणे । असिपत्रे । मत्स्यपुष्पे ॥ अथगुणा: । इक्षवोरक्तपित्तघ्नावल्याष्ट्या: कफप्रदा: । स्वादुपाकरसा:स्निग्धागुरवोमूत्रलाहिमा. ॥ अस्यभेदा: । पौण्ड्रकोभीरुकश्चापिवंशक: शतपोरक' । कान्तारस्तापसेक्षुश्चकाण्डेक्षु स्तूचिपत्रक. ॥ नैपालोदीर्घपत्रश्चनीलपोरोथकोशकृत् । इत्येताजातयस्तेषांगुणावेध्याययास्थलम् ॥ वालइक्षु. कफंकुर्यान्मेदोमेहकरश्चस. । युवातुवातहृत्स्वादुरीषत्तीक्ष्णश्चपित्तनुत ॥ रक्तपित्तहरोवृद्ध चतहृद्बलवीर्यकृत् । मूलेतुमधुरोत्यर्थं मध्ये पिमधुर:स्मृत' । अग्रेग्रन्थिषुचक्षेयइक्षु. पटुरसोजनै. ॥ * ॥ दन्तनिष्पीडितस्येक्षोरस: पित्तास्रनाशन: ।

शर्करासमवीर्यःस्याद्विदाहीकफ-प्रदः॥ मूलाग्रजन्तुग्रन्थ्यादिपीडना न मलसङ्करात् । किञ्चित्कालंविधृत्याचविकृतिंयाति यान्त्रिकः॥ तस्माद्विदाहीविष्टम्भीगुरुःस्याद्यान्त्रिकोरसः॥ रसः पर्युषितोनेष्टोह्यम्लोवातापहोगुरुः। कफपित्तकरःशोषीभेदनश्चातिमूत्रलः ॥ * ॥ पक्वोरसोगुरुःस्निग्धःसुतीक्ष्णः कफवातनुत्। गुल्मानाहप्रशमनःकिञ्चित्पित्तहरःस्मृतः॥ * ॥ इक्षोर्विकाराः तृट्दाहमूर्च्छापित्तास्रनाशनाः । गुरवोमधुरावल्याः स्निग्धावातहराःसराः । वृष्यामोहहराः शीताबृंहणाविषहारिणइति॥ इष्यते । इषइच्छायाम् । इषेःक्सुः । षढोःकःसि । आदेशप्रत्यययोः । कषयोगेक्षः । अस्यविकाराः । रसोकाफाणितगुडखण्डमत्स्यण्डिकासिताः। क्रिमशोलाघवोऽग्रा, शीतवीर्याययथोत्तरमिति॥ कोकिलाक्षवृक्षे॥

इक्षुकाण्डः। पुं। मुञ्जे॥ काशतृणे॥

इक्षुकुट्टकः। पुं। गौडिके॥ इक्षूनकुट्टयति। कुट्टच्छेदने। कर्मण्यण्। शिल्पिसंज्ञयोरपूर्वस्यापि॥

इक्षुगन्धः। पु। काशतृणे॥ क्षुद्रगोक्षुरे॥

इक्षुगन्धा। स्त्री। कोकिलाक्षे॥ क्रोष्ट्रीम्। शुक्लविदार्याम्। कृष्णभूमिकूष्माण्डे॥ काशे॥ गोक्षुरे॥ इक्षुगन्धइवगन्धोऽस्याः। वा इक्षु. गन्धोऽस्याः। इक्षुशब्दस्तद्गन्धसदृशेगौणः॥

इक्षुगन्धिका। स्त्री। भूमिकूष्माण्डे॥ इक्षुगन्धैव॥

इक्षुजः। पुं। फाणितादिषु॥ फाणितश्चैवमत्स्यण्डीगुडः खण्डकमेवच। सितासितोपलाचैतेषड्भेदाइक्षुजामताः॥

इक्षुतुल्या। स्त्री। आनाखुइतिगौडभाषाप्रसिद्धे तृणविशेषे। इक्षुवालिकायाम्॥

इक्षुदर्भा। स्त्री। तृणविशेषे त्रिकायाम्। सुदर्भायाम्॥

इक्षुनेत्रम्। न। इक्षुमूले॥

इक्षुपत्रः। पुं। जुन्हरीजुवार इति च प्रसिद्धेधान्ये। यावनाले॥

इक्षुमः। पुं। शरतृणे॥

इक्षुवालिका। स्त्री। तालमखाणाइतिप्रसिद्धे क्षुरके। इक्षवालिकायाम्। काशे॥

इक्षुमती। स्त्री। सरिद्विशेषे॥

इक्षुमूलम्। न। मोरटके। वंशनेत्रे वृक्षे॥

इक्षुयन्त्रम्। न। कोल्हू बेलना इतिचप्रसिद्धे इक्षुनिष्पीडनयन्त्रे॥

इक्षुयोनिः । पुं । पुण्ड्रके च ।

इक्षुरः । पुं । गोक्षुरे । तालमखाना इति भाषाप्रसिद्धे कोकिलाक्षे । काशे ॥ इक्षुम् इक्षुगन्धं राति । रादाने । आतोनुपेतिकः ।

इक्षुरकः । पुं । कोकिलाक्षवृक्षे । स्थूलशरे ॥ काशतृणे ॥

इक्षुरसः । पुं । काशतृणे ।

इक्षुरसक्वाथः । पुं । गुडे ।

इक्षुरसोदः । पुं । इक्षुसमुद्रे ।

इक्षुवल्लरी । स्त्री । } क्षीरकन्दे । क्षीरविदार्याम् । सिराले इति हिमगिरिभाषा ।
इक्षुवल्ली । स्त्री । }

इक्षुवाटिका । स्त्री । } पुण्ड्रके ।
इक्षुवाटी । स्त्री । }

इक्षुवेष्टन । पुं । भद्रमुञ्जे ।

इक्षुशर । पुं । काशे ।

इक्षुशाकटम् । न । इक्षुक्षेत्रे । इक्षूणां भवनं क्षेत्रम् । भवने क्षेत्रे शाकटशाकिनौ ।

इक्षुशाकिनम् । न । इक्षुशाकटे । शाकिनः ।

इक्षुसारः । पुं । गुडे ।

इक्ष्वाकुः । पुं । वैवस्वतमनुपुत्रे । सतु सत्ययुगे अयोध्यायांसूर्यवंशीयआदिराजः । स्त्री । कटुतुम्ब्याम् । इक्षुमाकरोति । मितद्र्वादित्वात् डुः ॥ इक्षु इति शब्दमकति । अकगतौ । बाहुलकादुण्वा ॥

इक्ष्वारिः । पुं । } काशतृणे ।
इक्ष्वालिक । पुं । }

इक्ष्वालिका । स्त्री । इक्षुतुल्यायाम् ॥

इङ्गः । पुं । अद्भुते । ज्ञाने । जङ्गमे इङ्गिते । इङ्गनम् । इगिगतौ । घञ् । क्तिवा । पचाद्यच् ।

इङ्गना । स्त्री । संज्ञायाम् ॥

इङ्गितम् । न । इङ्गतेभावे । चेष्टायाम् । अभिप्रायसूचकेवचनस्वरादौ शरीरव्यापारे । आकारे । अभिप्रायानुरूपचेष्टाविष्करणे । इङ्गनम् । इगि० । क्तः । इङ्गिताकाराभ्याञ्च भावज्ञानमित्याहौतु गोवर्धीवर्द्धन्यायेन इङ्गितंचेष्टितम् आकारोमुखरागादिरित्यभियुक्ताः ॥ गमने ।

इङ्गितज्ञः । त्रि । भावज्ञे ॥ इङ्गितंजानाति । ज्ञा० । आतइति कः । नहीङ्गितज्ञोऽवसरेऽवसीदति ।

इङ्गुदः । पुं । इङ्गुदीवृक्षे । इंगुआ हिंगोटा इति च०प्रसिद्धे तापसतरौ ॥ इङ्गुंद्यति । दोअवखण्डने । आतोनुपेतिकः । पृ० । इङ्गुदःकुष्ठभूताग्निग्रहव्रणविषकृमीन् । हन्त्युष्णःश्वित्रशूलघ्नस्तिक्तकः कटुपाकवान् ।

इङ्गुदी । स्त्री । तापसतरौ । तनुपत्रे । विषकण्टे । तैलफले । हिंगोटा इतिभाषा । इङ्गुदाज्ञातेरिति ङीष् ॥

इङ्गुल: । पुं । } इङ्गुदस्यार्थे ॥
इङ्गुली । स्त्री । }

इङ्गेजः । पुं । लण्डनजने । लेण्डजे ॥ यथा । पूर्वाम्नाये नवशतं षडशीतिः प्रकीर्त्तिताः । फिरङ्गभाषया मन्त्रा स्तेषांसंसाधनात् कलौ ॥ अधिपाम ण्डलानाञ्च सङ्ग्रामे ष्वपराजिताः । इङ्गेजा नवषट्पञ्चलेण्डजाश्चापिभा विन इतिमेरुतन्त्रे २३ प्रकाशः ॥

इच्छक. । पुं । रुचके । टावानेबू इति गौडभाषाप्रसिद्धे ॥ त्रि । इच्छायुक्ते ॥

इच्छा । स्त्री । मनोधर्मविशेषे । वाञ्छायाम् । लिप्सायाम् ॥ सुखे तत्साधने चेदंमे भूयादिति स्पृहात्माचिन्तिष्टि: कामइति रागइतिचोच्यते ॥ न्यायमते अस्या कारणम् । निर्दुःखत्वे सुखे चेच्छातज्ज्ञानादेवजायते । इच्छातुतदुपायेस्यादिष्टोपायत्वधीर्यदि॥ चिकीर्षाकृतिसाध्यत्वप्रकारेच्छातुयाभवेत् । तद्धेतु' कृतिसाध्येष्टसाधनत्वमतिर्भवेत् ॥ अस्याः- प्रतिबन्धः । बलवद्विष्टहेतुत्वमति. स्यात् प्रतिबन्धिकेति भाषापरिच्छे

दः ॥ एषणमिच्छा । इच्छेतिइच्छेरा इषेः शप्रत्ययेनिपातितः ॥

इच्छावती । स्त्री । धनादीच्छायुक्तायां स्त्रियाम् । कामुकायाम् । इच्छास्त्यस्याः । मतुप् ॥

इच्छावसुः । पुं । कुवेरे ॥

इच्छितः । त्रि । वाञ्छिते ॥ इच्छासंजाताऽस्य । ता० इतच् ॥

इच्छुः । त्रि । इच्छाविशिष्टे । आकाङ्क्षायुक्ते ॥ इच्छाशीले ॥ इच्छतितच्छीलः । इषइच्छायाम् । विन्दुरिच्छुरितिसाधुः ॥

इज्जलः । पुं । हिज्जलवृक्षे । निचुले ॥ एति । इण० । क्विप् तुक् । इत् जलमस्य ॥

इज्यः । पुं । सुरगुरौ । वृहस्पतौ ॥ पुष्यनक्षत्रे ॥ श्रीहरौ ॥ येयजन्तिमखैः पुण्यैर्देवतादीन् बहूनपि । आत्मानमात्मनानित्यं विष्णुमेवयजन्तिते ॥ इतिहरिवंश' ॥ त्रि । पूज्ये ॥ श्रीगुरौ ॥ इज्याऽस्यास्ति । अर्शआद्यच् ॥

इज्या । स्त्री । दाने ॥ अध्वरे ॥ अर्चायाम् ॥ सङ्गमे ॥ गवि ॥ कुट्टन्याम् ॥ यजनम् । यजदेवपूजासङ्गतिकरणदानेषु । व्रजयजोर्भावेक्यप् । वचिस्वपीत्यादिनासम्प्रसारणम् । टाप् ॥

इज्याशीलः । पुं । यायजूके । पुनः पुन

र्यन्नकर्त्तरि॥ इज्याशीलमस्य॥ इज्यां शीलति शीलयतिवा। शीलसमाधौ। शीलिकामिभक्ष्याचारिभ्योण इति ण.॥

इञ्चाकः। पु। इंचला मोचाचिङ्डी इतिगौडभाषा प्रसिद्धे मत्स्यविशेषे॥

इट्चर। पुं। षण्डे। गोपतौ॥ एषण स। इट्। इष॰ क्विप्। इषाचरति। पचाद्यच्॥

इडविडा। स्त्री। पुलस्त्यभार्यायाम्॥

इडा। स्त्री। इक्ष्वाकोस्तनयायाम्। बुधग्रहस्यभार्यायाम्॥ गवि। गौर भ्याम्॥ वचने॥ भूमौ। वसुमत्याम्॥ स्वर्गे॥ नाडीविशेषे। वाममुष्काध.स्थाधनुर्वक्राधामनासापर्यन्तंगताया नाडीसेडेत्युच्यते।

इडाचिका। स्त्री। गन्धोल्याम्। वरव्याम्। ततैया वरडै भिरडचिमडी इत्यादिभाषाप्रसिद्धायाम्॥

इडावत्सरः। पुं। संवत्सरे॥

इडिका। स्त्री। भूमौ॥ इडैव। स्वार्थे कः। इत्वम्॥

इडिक्कः। पुं। वनच्छगले॥ इतिहेमचन्द्रः॥

इडुत्सरः। पुं। संवत्सरे॥

इत्। अ। इत्थमेव॥

इतः। त्रि। गते॥ स्मृते॥ इण्॰। गत्यर्थे तिक्त.॥ प्राप्ते॥ ज्ञाते। एतेःकर्त्तरिक्तः॥

इतर। त्रि। अन्यस्मिन्॥ पामरे। नीचे॥ तरथंतर.। तृ॰ ऋदोरप्। ए: कामस्यतरः। इनाकामेन तीर्यते वा तरतिवा। पचाद्यच्। यद्वा। इतंगमनं करोति। तत्करोतीतिणिच्॥ यद्वा। इतेनज्ञानेनचीयते। प्रातिपदिकाद्धात्वर्थ इतिणिच्। बाहुलका द्रः॥ यद्वा। इ इत्यव्ययमपकर्षे। द्वि वचनेतितरप् द्रव्यप्रकर्षत्वान्नाम्॥

इतरविशेषः। पुं। अन्यप्रभेदे॥

इतरेतरम्। त्रि। अन्योन्यस्मिन्। परस्परे॥

इतरेतरयोग.। पुं। सत्त्वप्राधान्ये चार्थविशेषे॥ यथा। प्लक्षश्चन्यग्रोधश्च प्लक्षन्यग्रोधौ। धवश्च खदिरश्च पलाशश्च धवखदिरपलाशा॥

इतरेतराश्रयः। पुं। इतरेतरयोराश्रये॥

इतरेद्युस्। अ। अन्यदिने। इतरस्मिन्नहनि॥ सद्यःपरुत् परार्य्येषमद्यत्वादिना इतरशब्दादेद्युस् प्रत्ययः॥

इतश्चेतश्च। अ। अनियतदिग्देशे॥

इतस्ततः। अ। अचतच॥

इतस्। अ। अपादानार्थे। पञ्चम्यर्थे॥ अस्मात्। पञ्चम्यास्तसिल्। इदमइश्॥

इति । अ । हेतौ । प्रकाशने । निदर्शने । प्रकारे । परकृतौ । अनुकर्षे । समाप्तौ । प्रकरणे । स्वरूपे । सान्निध्ये । विवक्षानियमे । मते । प्रत्यक्षे । अवधारणे । व्यवस्थायाम् । विवक्ष्यमाणे । परामर्शे । माने । इत्थमर्थे । एवमर्थे । प्रकर्षे । उपक्रमे । एति अयतिवा । इण्° । क्तिच् ।

इतिकथः । त्रि । अपार्थवाचि । अश्रद्धेये । नष्टे । इतिइत्थम्प्रकारेणकथायस्य ।

इतिकर्त्तव्यता । स्त्री । कल्पे । पद्धतौ ।

इतिह । अ । उपदेशपारम्पर्य्ये । ऐतिह्ये ।

इति एवम् ह किल ।

इतिहा । अ । पारम्पर्य्यप्राप्तोपदेशे ।

इतिहासः । पुं । पूर्वेषांकथायाम् । पुरावृत्ते । व्यासादिप्रणीते पुरावृत्तप्रकाशिनि भारतादिग्रन्थे । धर्मार्थकाममोक्षाणा मुपदेशसमन्वितम् । पूर्ववृत्तकथायुक्त मितिहासंप्रचक्षते । इतिस्मृतिः । इतिहइतिपारम्पर्य्योपदेशोऽयम् । सआस्तेऽस्मिन्स । आस° । ह्लश्चेति घञ् ।

इतिहासपुराणम् । न । आथर्वणब्राह्मणभागे । प्रसिद्धयोरितिहासपुराणयोः ।

इत्कटः । पुं । ओकडा इति गौडभाषा

प्रसिद्धे वृक्षविशेषे । बहुमूले । खरच्छदे ।

इत्किला । स्त्री । रोचनायाम् । गन्धद्रव्यविशेषे ।

इत्थम् । अ । एवम्प्रकारे । अनेन एतेनवा प्रकारेणेत्यर्थे इदमस्थमुप्रत्यय । एतेतौरथोरितिइदादेशः ।

इत्थम्भूतः । त्रि । एवम्प्रकारसमे । कञ्चित् प्रकारंप्राप्ते । इममेतंवा प्रकारमापन्नः । द्वितीयान्तादपिथमु । तथाच लौकोव्यवहारः । लक्षणेत्थम्भूताख्यानेत्यादिः । एतेन कथम्भूतो व्याख्यातः ।

इत्था । अ । इत्थमर्थे । अनेन एतेनवा प्रकारेणेत्यर्थे प्रकारवचने थाल् ।

इत्यः । त्रि । गम्ये ।

इत्या । स्त्री । शिविकायाम् । ईयते ऽनया । इण्° । संज्ञायांसमजेतिक्यप् ।

इत्वरः । त्रि । क्रूरकर्मणि । पथिके । दुर्विधे । नीचे । पुं । षण्डे । एति तच्छीलः । इण्° । इण्नशजिसर्त्तिभ्यःक्वरप् ।

इत्वरी । स्त्री । अभिसारिकायाम् । असत्याम् । एतितच्छीला । इण् । क्वरप् । टिड्ढेतिङीप् ।

इत्ला । स्त्री । गन्त्र्याम् ।

इदम् । त्रि । पुरोवर्त्तिनि । इच्छेचराच

रात्मके जगति ॥ सन्निकर्षे ॥ सन्निधानादनन्तरोक्तमिदमोविषयः ॥ एति । इण्गतौ । इणोदमुगितिदम्प्रत्ययः ॥

इदम् ... पादौस्त्विः ॥ इन्दति । इदिपरमैश्वर्ये । इन्द.कमिर्नलोपश्चेतिदीर्घित' ॥ पुं । प्रथमैकवचने । अयम । लथैतदेशकाखादौ दृष्टोयमितिको र्त्यते ॥ स्त्री । प्रथमैकवचने । इयम् ॥

इडर्माय्या । स्त्री । दुरालभायाम् ॥

इदानीम् । अ । सम्प्रत्यर्थे ॥ वाक्यालङ्कारे ॥ अस्मिन्काले । दानीच्च । इदमइश् ॥

इदानीन्तनः । त्रि । आधुनिके । सम्प्रतिजाते ॥ इदानीभवः । सायञ्चिरं ह्वाादिनाट्युः ॥

इदावत्सरः । पु । संवत्सरादिपञ्चात्मगतवत्सरविशेषे ॥

इद्धम् । न । आतपे ॥ दीप्ते ॥ आश्चर्ये ॥ त्रि । निर्मले ॥ वर्द्धिते ॥ जिइन्धी दीप्तौ । क्तोतःक्तइतिवर्त्तमानेक्तः ॥

इद्धशासनः । त्रि । अप्रतिहताज्ञे ॥

इद्धा । अ । प्राकाश्ये ॥ समिद्धमिद्धेशम द्धोददासि ॥

इध्मम् । न । समिधि । अग्निसन्दीपनकाष्ठे ॥ इध्यते अग्निरनेन । जिइन्धी० । इषियुधीतिमक् । अनिदितामिति नलोपः ॥

इनः । पुं । अर्के । सूर्ये ॥ पत्यौ । प्रभौ ॥ नृपभेदे ॥ एति ईयतेवा । इण्० । इणषिञ्जितिनक् ॥

इनानी । स्त्री । वटपत्रीवृक्षे ॥

इन्दम्बरम् । न । इन्दीवरे । नीलोत्पले ॥

इन्दिन्दिरः । पुं । भ्रमरे । षट्पदे ॥

इन्दिरा । स्त्री । श्रियाम् । लक्ष्म्याम ॥

इन्दिरामन्दिरम् । न । विष्णौ ॥ इति राजवल्लभः ॥

इन्दिरालयम् । न । पद्मे ॥ इन्दिरायाआलयः । क्लीवत्वमभिधानात् ॥

इन्दिरावरम् । न । नीलोत्पले ॥ इन्दिरायावरम् प्रियमिष्टमितियावत् ॥

इन्दिवरम् । न । नीलोत्पले ॥ इन्दति- । इदिपरमैश्वर्ये । इगुपधात् किदिति इन् । इन्दिः लक्ष्मीः तस्याः वरमिष्टम् ॥

इन्दीवरम् । न । कुवलये । नीलाम्भोजे ॥ इन्देरिन्नन्तात् कृदिकारादिति ङीष् । इन्दी लक्ष्मीस्तस्याः वरमिष्टम् ॥

इन्दीवरिणी । स्त्री । उत्पलिन्याम् ॥

इन्दीवरी । स्त्री । शतमूल्याम् । शतावर्याम् ॥ इन्दीवरमस्त्यस्याः । अर्शआद्यच् । गौ० । ङीष् ॥

इन्दुः । पुं । चन्द्रमसि ॥ कर्पूरे ॥ मृगशिरोनक्षत्रे ॥ एकाङ्के ॥ उनत्ति अ-

मृतरसेन सर्वामपि भुवं क्लिन्नां करो
ति । उन्दी क्लेदने । उन्देरिश्चादेरिश्चादेर इ
त्युः ॥
इन्दुकः । पुं । अश्मन्तकवृक्षे ॥
इन्दुकमलम् । न । सितोत्पले ॥
इन्दुकलिका । स्त्री । केतक्याम् ॥
इन्दुकान्तः । पु । चन्द्रकान्तमणौ ॥ इ
न्दुःकान्तोऽस्य ॥
इन्दुकान्ता । स्त्री । रजन्याम् ॥ इन्दुःका
न्तोयस्याः ॥
इन्दुक्षयः । पुं । अमावास्यायाम् ॥
इन्दुजनकः । पुं । समुद्रे ॥ इन्दोः जनकः ॥
इन्दुजा । स्त्री । नर्मदायाम् । सोमो
द्भवायाम् ॥
इन्दुपुत्रः । पु । बुधग्रहे ॥ इन्दोःपुत्रः ॥
इन्दुपुष्पिका । स्त्री । विषलाङ्गला इति
विषलाङ्गलिया इतिच गौडभाषा-
प्रसिद्धे कलिकारीवृक्षे । स्वर्णपुष्पा
याम् ॥
इन्दुभम् । न । मृगशिरोनक्षत्रे ॥
इन्दुभा । स्त्री । कौमुद्याम् । ज्योत्स्ना-
याम् ॥
इन्दुभृत् । पुं । शिवे ॥ इन्दुंबिभर्त्ति । डु
भृञ्० । क्विप् ॥
इन्दुमती । स्त्री । पूर्णिमायाम् ॥
इन्दुरत्नम् । न । मुक्तायाम् ॥
इन्दुलेखा । स्त्री । अमृतायाम् । गुडू
च्याम् ॥ सोमलतायाम् ॥ अग्निनः क
लायाम् ॥ यमानिकायाम् ॥ इन्दो
र्लेखेव ॥
इन्दुलोहकम् । न । रौप्ये ॥
इन्दुवल्ली । स्त्री । सोमलतायाम् ॥ गुडू
च्याम् ॥
इन्दुव्रतम् । न । चान्द्रायणे ॥
इन्दूरः । पुं । मूषिके ॥
इन्द्रः । पुं । देवराजे । पुरन्दरे । श्र-न् ॥
अन्तरात्मनि ॥ परमेश्वरे ॥ इन्द्रोमा
याभिःपुरुरूपईयते इतिश्रुतौपरमे
श्वरस्य प्रकरणात् ॥ आदित्यविशेषे
॥ कुटजवृक्षे ॥ रात्रौ ॥ भारतवर्षोप
द्वीपविशेषे ॥ पञ्चमानस्यचतुर्थे ऽ॥ऽ
प्रभेदे ॥ ज्येष्ठानक्षत्रे ॥ विष्कम्भादि
षु षड्विंशयोगे ॥ तत्रजातस्यफलम्
। प्रतापशीलोबलवान्गुणाढ्यः स्त्रेणा
धिकःश्रीकमलाभ्युपेतः । किलेन्द्र
योगे यदिजन्मकालेमहेन्द्रतुल्यःपु
रुषः प्रसन्न इति ॥ इन्दति । इदि०
। ऋज्रेन्द्रेत्यादिनारन् ॥
इन्द्रकम् । न । सभागृहे ॥ इतिहेम
चन्द्रः ॥
इन्द्रकीलः । पुं । हिमवतोदक्षिणेकुला-
न्तपीठसन्निहितेद्रिविशेषे ॥ मन्दर
पर्वते ॥
इन्द्रकुञ्जरः । पु । ऐरावते ॥ इन्द्रस्यकु

ज्वरः ॥

इन्द्रकोषः । पुं । मञ्चके । खट्वायाम् ॥

इन्द्रगोपः । पुं । तीज इति बीरबहुट्टी इति च भाषाप्रसिद्धे वर्षाभवरक्तवर्णे कीटे । शक्रगोपे । अग्निके ॥ इन्द्रो गोपोऽस्य ॥

इन्द्रचन्दनम् । न । हरिचन्दने ॥

इन्द्रचिर्भिटी । स्त्री । लताविशेषे । युग्मफलायाम् । दीर्घवृन्तायाम् ॥

इन्द्रच्छदः । न । सहस्रगुच्छहारे ॥

इन्द्रजालम् । न । कुहके । जाले । कुसृतौ । मन्त्रौषधादिना यथास्थितस्यवस्तुनोऽन्यथाप्रख्यापने । मायाकर्मणि । भानुमतीकाखेल इतिभाषा ॥ वृद्धास्तु । एतस्मात्किमि वेन्द्रजालमपर यद्गर्भवासस्थितंरेतश्चेतति हस्तमस्तकपदप्रोद्भूतनानाङ्कुरम । पर्य्यायेण शिशुत्वयौवनजरावेषैरनेकैर्वृतं पश्यत्यत्तिशृणोतिजिघ्रतितथागच्छत्यथागच्छतीत्याहु ॥ इन्द्रेण योगविशेषेण जालम ॥ क्षुद्रोपायविशेषे ॥

इन्द्रजालिकः । पुं । कुहककारिणि । शौभिके । भानमती इतिभाषा ॥

इन्द्रजित । पुं । रावणात्मजे । मेघनादे ॥ इन्द्रमजैषीत् । जि० । क्विप्तुकौ ॥

इन्द्रजिद्विजयी । पुं । लक्ष्मणे ॥

इन्द्रतूलम् । न । आकाशेउड्डीयमानेहूचे । ग्रीष्महासे । वंशकफे ॥

इन्द्रतूलकम् । न । इन्द्रतूले ॥

इन्द्रदारु । न । देवदारुणि ॥

इन्द्रदिक् । स्त्री । पूर्वदिशि ॥

इन्द्रद्युम्नः । पुं । ऋषिविशेषे । भाल्लवेये ॥ नृपतिविशेषे ॥

इन्द्रद्रुः । पुं । अर्जुनवृक्षे ॥ कुटजवृक्षे ॥ इन्द्रस्यद्रुः ॥

इन्द्रधनुः । न । वक्रीभूतेरोहिते । शक्रधनुषि ॥ रविकिरणा बहुवर्णावातेनविलोडितानभसि । शक्रायुधसंस्थानाद्दृश्यन्ते तत्तुइन्द्रधनुः ॥

इन्द्रध्वजः । पुं । राज्ञाद्दृष्ट्यर्थं क्रियमाणे उत्सवविशेषे । शक्रध्वजे ॥ यथोक्तंभविष्योत्तरपुराणे । एवंयः कुरुते यात्रामिन्द्रकेतोर्युधिष्ठिर । पर्जन्यकामवर्षीस्यात्तस्मिन राज्येनसंशय इति ॥

इन्द्रनील । पुं । पन्ना इतिभाषाप्रसिद्धे मरकतमणौ ॥ क्षीरमध्येक्षिपेत्क्षीलंक्षीरस्वेन्नीलतांव्रजेत् । इन्द्रनीलमितिख्यातमितिपरीक्षा ॥

इन्द्रपुष्पा । स्त्री । लाङ्गलिकीवृक्षे । विषलाङ्गला इतिगौडभाषा प्रसिद्धे ॥

इन्द्रपुष्पिका । स्त्री । विषलाङ्गलाइति

गौड भाषा प्रसिद्धे कलिकारीवृक्षे॥

इन्द्रप्रस्थः। पुं। न। युधिष्ठिरनिर्मितेपुरोत्तमे। वज्रराजधान्याम्। पार्थनगरे। दिल्ली इतियवनभाषा॥

इन्द्रप्रहरणम्। न। पवौ। वज्रे॥ इन्द्रस्यप्रहरणम्॥

इन्द्रभम्। न। ज्येष्ठानक्षत्रे॥

इन्द्रभूतिः। पुं। अर्हतांगणाधिपभेदे॥

इन्द्रभेषजम्। न। शुण्ठ्याम्॥

इन्द्रमहकामुकः। पुं। कुक्कुरे॥

इन्द्रयवः। पुं। न। इन्द्रजौ इतिभाषाप्रसिद्धेतिक्तवीजविशेषे। कलिङ्गे। भद्रयवे। कुटजवीजे॥ ऐन्द्रंयवंत्रिदोषघ्नं संग्राहि कटुशीतलम्। ज्वरातिसाररक्तार्शः कृमिवीसर्पकुष्ठनुत्॥ दीपनगुदकीलास्रवातास्रश्लेष्मशूलजित॥ यवाकारवीजत्वात्यवम्। इन्द्रसंज्ञस्यवृक्षस्य यवम्॥

इन्द्रलुप्तः। पुं। केशनाशकरोगे। केशघ्ने॥ न। मस्तकोद्भवरोगविशेषे। खालत्ये॥ तल्लक्षणम्। रोमकूपानुगंपित्तं पित्तेनसहमूर्च्छितम्। प्रच्यावयति रोमाणिततः श्लेष्मासशोणितः॥ रुणद्धिरोमकूपांस्तुततोन्येषामसम्भवः। तदिन्द्रलुप्तंखालत्यं रुज्येतिचविभाव्यते॥ खालत्यंरुज्येतितस्यपर्यायकथनम्। तथाचभोजः। तदिन्द्रलुप्तमित्याहुःखल्लीकज्याञ्चकेचनेति। कार्त्तिकस्त्वाह। इन्द्रलुप्तंश्मश्रुणिभवति खालत्यं शिरोरुहेष्वेव रुज्यासवेदनेति आगमस्तत्रनास्तीति नि [illegible]नटीका॥

इन्द्रलुप्तकम्। न। इन्द्रलुप्तरोगे॥

इन्द्रलुप्तिकः। त्रि। इन्द्रलुप्तरुजान्विते। निष्केशशिरसि॥

इन्द्रवंशा। स्त्री। वर्णवृत्तविशेषे॥ वंशस्थस्तेर्यदिपूर्वमक्षरं दीर्घंप्रयुक्तंकवितावतारकैः। गौडावनीनाथ कुसुमकाशक स्यादिन्द्रवंशेत्यभिधान तत्तदा॥

इन्द्रवज्रा। स्त्री। वर्णवृत्तविशेषे॥ कर्णेष्वजौगण्डमृगेन्द्रहारा राजन्नियस्याश्चरणेसमस्ते। तामिन्द्रवज्रामतिमात्रकान्तां भोगीन्द्रवक्त्राज्जगदन्धारम्॥ यथा। रत्नाम्बुजेनोदितलम्बमाला शीतांशुचण्डातपकुण्डलाभ्याम्। तारांशुताराचलिह्यहारैः स्वीयांश्रियंभूषयतीवसन्ध्येति॥

इन्द्रवज्राहतपक्षः। पुं पर्वते॥

इन्द्रवारुणिका। स्त्री। इन्द्रवारुण्याम्॥

इन्द्रवारुणी। स्त्री। राखालससा इति गौडप्रसिद्धलतायाम्। विशालायाम्। पीतपुष्पायाम्। तोसतुंबी

कीजड जोश्वेतवर्ण और अतिकड वीहोती है इन्द्रारुणीतिचभाषा ॥ इन्द्रंवारयति। वृञ्०। चु० । कुवृद्रा रीतिबाहुलकरणन्तादुनन् ॥

इन्द्रद्रुः । पुं । देवदारुणि ॥

इन्द्रवृद्धा। स्त्री । व्रणरोगविशेषे। तल्लच णम । पद्मकर्णिकवन्मध्येपिडकाभिः पिडकाचिताम् । इन्द्रवृद्धान्तुतांविद्या-द्वातपित्तोत्थितांभिषगिति ॥

इन्द्रव्रतम् । न । राज्ञोव्रतविशेषे । यथा । वार्षिकांश्चतुरोमासान् यथेन्द्रोऽभि प्रवर्षति । तथाभिवर्षेत्स्वंराष्ट्रंकामै-रिन्द्रव्रतंचरन्निति ॥

इन्द्रशत्रुः । पुं । वृत्रासुरे । इन्द्रस्यशत्रुः शा यिता हन्तेतिषष्ठीसमासेन वृत्रस्ये न्द्रहन्तृत्वम् । इन्द्रे ॥ इन्द्रःशत्रुर्यस्ये तिबहुव्रीहिर्दैवस्येन्द्रेणावध्यत्वात् ॥

इन्द्रसावर्णिः । पुं । चतुर्दशेमनौ ॥

इन्द्रसुत. । पुं । जयन्ते ॥ वालिनामवा नरराजे ॥ अर्जुनपाण्डवे ॥ अर्जुनवृ चे ॥ इन्द्रस्यसुतः ॥

इन्द्रसुरसः । पुं । इन्द्रसुरिसे ॥

इन्द्रसुरिसः । पुं । निर्गुण्ड्याम् । सिन्दु-वारे । स्योंडी इति काशी भाषा । सभालूइतिभाषा । वन्हाँ इतिपर्व तभाषा ॥

इन्द्रसूनु. । पुं । इन्द्रसुतस्यार्थे ॥

इन्द्रसेनः । पुं । प्लक्षद्वीपस्थेऽद्रिविशेषे ॥

इन्द्रा । स्त्री । फणिज्झकेवृक्षे ॥

इन्द्राक्षः । पुं । ऋषभौषधौ ।

इन्द्राग्निधूमः । पुं । हिमे ॥

इन्द्राणिका । स्त्री । इन्द्रसुरिसे । निर्गु ण्ड्याम् ॥ इन्द्रस्यजन्या । इन्द्रवरुणे-तिङीषानुकौ । जन्यजनकत्वसम्बन्धो पिपुंयोगस्तत्रगृह्यते । कन् । ह्रस्व त्वञ्च ॥ यद्वा । इन्द्रमानयति । अने यन्तात् कर्मण्यण् । ङीप् । कन् । ह्रस्वः ॥

इन्द्राणी । स्त्री । इन्द्रपत्न्याम् ॥ शच्या म् ॥ इन्द्रस्यस्त्री । इन्द्रवरुणेति ङी षानुकौ ॥ दुर्गायाम् ॥ यथा । ऐश्व र्यं परमंयस्याःवशेचैव सुरासुराः । इ न्द्रिश परमैश्वर्ये इन्द्राणीतेनसाभिवे तिदेवी पुराणम् । इन्द्रसुरिसे । स्त्री णांकरणे ॥ नीलसिन्दुवारे ॥ स्थूलै लायाम् ॥ स्थूलैलायाम् ॥ मातृका विशेषे ॥

इन्द्रानुजः । पुं । विष्णौ ॥

इन्द्रायुधम् । न । इन्द्रधनुषि । शक्रायुधे ॥

इन्द्रारिः । पुं । असुरे ॥ इन्द्रस्यअरिः ॥

इन्द्रावरजः । पुं । विष्णौ ॥ इन्द्रस्यावरं जातः । अन्येष्वपीतिडः ॥

इन्द्राशनः । पु । भङ्गायाम् । संविदि ॥

इन्द्रासनम् । न । पञ्चमात्रिकस्यप्रथमे

।ऽऽ प्रभेदे ॥

इन्द्रियम् । न । विषयिणि । हृषीके । चक्षुरादिषु ॥ सात्त्विकाहङ्कारोपादानानि इन्द्रियाणि । तानिच बुद्धीन्द्रियकर्मेन्द्रियभेदाद्द्विविधानि । उभयमपि इन्द्रस्यात्मनो विषयोपलब्धिकरणतया लिङ्गत्वादिन्द्रियमुच्यते । तत्र श्रोत्रत्वक्चक्षूरसनाघ्राणानि ज्ञानेन्द्रियाणि भवन्ति । वाक्पाणिपादपायूपस्थानिच कर्मेन्द्रियाणि भवन्ति । उभयात्मकंमनः । इत्येकादशानीन्द्रियाणि भवन्ति ॥ भूतप्रकृतिकानीन्द्रियाणीति नैयायिकाः । तथाच गौतमप्रणीतं सूत्रम् । घ्राणरसनचक्षुस्त्वक्श्रोत्राणीन्द्रियाणि भूतेभ्यः ।१।१२॥ विषयग्रहणकार्यानुमेयकरणमिन्द्रियम् । इन्द्रस्यात्मनो लिङ्गम् इन्द्रेणदृष्टं ज्ञातं ममचक्षुर्मम श्रोत्रमित्यादिक्रमेण इन्द्रेणसृष्टम् इन्द्रेणजुष्टम् प्रीणितं सेवितंवा इन्द्रेणदत्तं यथायथंविषयेभ्यः । इतिशब्दः प्रकारे तेनइन्द्रेण दुर्जयम् इत्याद्यर्थ इन्द्रियमिन्द्रलिङ्गेत्यादिनिपातनादिन्द्रशब्दात् घच् ॥ रेतसि । वीर्ये ।

इन्द्रियकर्म । न । वाक्पाणिश्रोत्रवागादीनां मात्रयोश्चमनोबुद्ध्योःकर्मसु ॥ तानिचशब्दश्रवणस्पर्शग्रहणरूपदर्शनरसग्रहणगन्धग्रहणानि वचनादानगमनविसर्गानन्दाख्यानि, सङ्कल्पाध्यवसायौच यथासङ्ख्यंभवन्ति ॥

इन्द्रियग्रामः । पुं । इन्द्रियसमूहे ॥

इन्द्रियनिग्रहः । पुं । विषयेभ्यश्चक्षुरादिवारणे ॥ चक्षुश्श्रोत्रादिज्ञानेन्द्रियाणां वाक्पाण्यादिकर्मेन्द्रियाणाञ्च तत्तद्गोलकोपरोधमात्रेणहठान्निरोधइत्यर्थः ॥ इन्द्रियाणान्तु सर्वेषांयद्येकं क्षरतीन्द्रियम् । तेनास्य क्षरतिप्रज्ञाद्दृतेःपात्रादिवोदकम् ॥

इन्द्रियबधः । पुं । एकादशविधे इन्द्रियाणांबधे ॥ यथा । बाधिर्य्यंकुष्ठतान्धत्वं जडताऽजिघ्रता तथा । मूकताकौण्यपङ्गुत्वक्लैब्योदावर्त्तमत्तताः ॥ यथा सङ्ख्यमेकादशानामेकादशबधाभवन्ति ॥

इन्द्रियवृत्तिः । स्त्री । श्रोत्रादीनांशब्दादिषु । वागादीनां वचनादिषु । मनोबुद्ध्योः सङ्कल्पाध्यवसाययोः ॥ यथाहुः साङ्ख्याः । शब्दादिषुपञ्चानामालोचनमात्रमिष्यतेवृत्तिः । वचनादानविहरणोत्सर्गानन्दाश्चपञ्चा

नाम ॥ बु, इन्द्रियाणांसम्मुखवस्तुमा त्रदर्शनमालोचन मुक्तम् । यथाहुः । सम्मुखं वस्तुमात्रञ्च प्रागगृह्णात्य विकल्पितम् । ततसामान्यविशेषा भ्यां कल्पयन्ति मनीषिणइति । त था । अस्तिह्यालोचनंज्ञानं प्रथमंनि र्विकल्पकम् । बालमूकादिविज्ञान सदृशंशुद्धवस्तुजम् ॥ तत.परंपुनर्व स्तुधर्मैर्जात्यादिभिर्यया । बुद्ध्यावसी यते सापिप्रत्यक्षत्वेनसम्मतेति ॥

इन्द्रियस्वापः । पुं । प्रलये ॥

इन्द्रियात्मा । पुं । इन्द्रियेषु ॥

इन्द्रियादिः । पु । इन्द्रियाणांकारणे रा जसाहङ्कारे ॥ ॥

इन्द्रियार्थः । पुं । शब्दस्पर्शरूपरसग न्धाख्ये । विषये । गोचरे ॥ गन्धर सरूपस्पर्शशब्दाःपृथिव्यादिगुणास्त दर्थाः । इति न्यायसूत्रम् । १ । १४ ॥ वैशेषिकाणां द्रव्यगुणकर्मसु अर्थ- शब्दाभिधेयत्वम् । अतःपञ्चानांगन्धा दीनामेवकथंतत्त्वमित्याशङ्कानिरा सायसूत्रेतदर्थाइत्युक्तम् । तेषामिन्द्रि याणामर्थाविषयाउद्दिष्टा अपि तद वेत्याशयः । इत्यध्वतदर्थत्वंलक्षण मितिमन्तव्यम् । तच्छब्देनवहिरि न्द्रियाणिपरामृश्यन्ते । तथाच एकै कवहिरिन्द्रियमात्रग्राह्यविशेषगुण- त्वं वहिरिन्द्रियदयाग्राह्यवधिर्निन्द्रि यग्राह्यगुणत्वंवातदर्थः । पृथिव्यादि गुणाइतिलक्ष्यनिर्देशः । तेचगुणा इत्याकाङ्क्षायांगन्धेत्यादि । पृथि व्यादीनांगुणाइतिषष्ठीसमासेन भा ष्यसम्मत. तेनगुणगुणिनोरभेदो नेतिसूचितम् ॥ इन्द्रियैरर्थ्यते । अ र्थयाञ्चायाम् । कर्मणिघञ् ॥

इन्द्रियायतनम् । न । शरीरे ॥

इन्द्रियार्थसन्निकर्षः । पुं । प्रत्यक्षज्ञान हेतौ ॥ सचषड्विधः । संयोगः । सं युक्तसमवायः । संयुक्तसमवेतसमवा यः । समवायः । समवेतसमवायः । विशेषणविशेष्यभावश्चेति ॥

इन्द्रियेशः । पुं । आत्मनि । जीवे ॥

इन्द्रेज्यः । पुं । वृहस्पतौ ॥ इन्द्रस्येज्यः ॥

इन्धनम् । न । बह्निसन्दीपनार्थतृणका ष्ठयोः । पाकार्हकाष्ठे । एधसि ॥ इ न्धेऽग्निरनेन । त्रिइन्धी० । करणेति ल्युट् ॥

इभः । पुं । गजे । हस्तिनि ॥ उत्तरप दस्थः श्रेष्ठे ॥ अष्टमे ॥ एति ईयतेवा । इण्० । इणः किदितिभ ॥

इभकणा । स्त्री । गजपिप्पल्याम् ॥ इभक णा ॥

इभदन्ता । स्त्री । नागदन्त्याम् । पर्वपु ष्प्याम् । विषौषधौ ॥

इभनिमीलिका । स्त्री । भङ्ग्याम् ॥ कुशलंमिथश्चवैदग्धीभङ्गिश्चेभनिमी लिकेतित्रिकाण्डशेषः ॥

इभपालकः । पुं । हस्तिपके ॥

इभभरः । पुं । गजसमूहे ॥ इभानां- भरः ॥

इभमाचलः । पुं सिंहे ॥

इभया । स्त्री । स्वर्णक्षीरीवृक्षे ॥

इभाख्यः । पुं । नागकेशरवृक्षे ॥

इभोषणा । स्त्री । गजपिप्पल्याम् ॥

इभ्यः । त्रि । आढ्ये । धनवति । पुं । रा ज्ञि । हस्तिपके । इभमर्हति । द ण्डादित्वात्यत् । यद्वा । इः कामा त् भ्यसते । भ्यसभये । अन्येभ्योपी तिड ॥

इभ्यग्रामः । पुं । हस्तिपकानांसवसथे ॥

इभ्या । स्त्री । शल्लकीवृक्षे ॥ करेण्वाम् । टाप् ॥

इभ्यिका । स्त्री । इभ्यायाम् । इभ्यैव । स्वार्थेकन् । उदीचामितीत्वा देशः । पक्षे इभ्यका ॥

इयत । त्रि । इदम्परिमाणविशिष्टे । ए तावति । इदम्परिमाणमस्य । कि मिदम्भ्यांवोघइतिवतुप् वस्यघः । इदङ्किमोरीश्की । यस्येतिलोपः । प्रत्ययमात्रमवशिष्यते । पठन्तिचा त्रवैयाकरणाऔपनिषदाश्च । उदि तवतिपरस्मिनप्रत्ययेशास्त्रयोनैाग तवतिविलयश्चमाकृतेपिप्रपञ्चे । स पदिपदमुदीतं केवलं-प्रत्ययोयत् तदियदितिमिमीतेकोहृदापण्डि- तोपीति । पुं । इयान् । स्त्री । इयती ॥

इयत्ता । स्त्री । सीमायाम् ॥ परिमा णे । संख्यायाम् ॥ इयतोभावः । त ल् ॥

इरम्मदः । पुं । मेघज्योतिषि । वज्राग्नौ ॥ इराउदकम् तेनमाद्यतिदीप्यते अविन्धनत्वात् इन्त्यर्थेउग्रम्पश्येरम्मा देत्यादिनाखश् प्रत्ययोमुमागम- श्चनिपातितः ॥ वाडवोपिइरम्मद- इतिकेचित् ॥

इरा । स्त्री । भुवि । वाचि । वाण्यां च ॥ सुरायाम् ॥ इं कामंराति । रा दाने । आतोनुपेतिकः । अम्बुनि । जले । इणगतौ । एतिईयतेवा । ऋज्रेन्द्राग्रेतिसाधुः । निपातनाद्गुणा भावः । अन्ने ॥

इराचरम् । न । करकायाम् । वर्षोप ले । त्रि । भूचरे । अम्बुचरे । इर यांचरति । चरेष्टः ॥

इराजः । पुं । कन्दर्पे ॥

इरावती । स्त्री । वटपत्रीवृक्षे । पञ्चा णभेदीविशेषे । परीक्षिन्नृपतेभार्या याम् ॥

दूरिणम । न । ऊषरभूमौ । शून्ये । निराश्रये । ऋच्छति । ऋगतिमा पणयोः । अर्त्ते किदित्येतिद्रनन् ।

दूरिमेद । पुं । अरिमेदे । विट्खदिरे । इरिमेद. कषायोष्णोमुखदन्तग दास्रजित् । कण्डिकण्डुविषश्लेष्मकृ मिकुष्ठविषघ्रहान् ।

दूर्द्वेल्लिका । स्त्री । मस्तकोद्भवव्रण जन्यपीडाविशेषे । तल्लक्षणम् । पि डकामुन्नमाङ्गस्थांदत्तामुग्ररुजाज्व राम् । सर्वात्मिकांसर्वलिङ्गांजानी यादिरिवेल्लिकामिति ।

दूरेशः । पुं । विष्णौ । वरुणे । वागीशे । राज्ञि । इरायाः ईशः ।

इर्वा... । स्त्री । कर्कट्याम् ।

दूर्वारुशुक्तिका । स्त्री । फूट इतिभाषा प्रसिद्धे इर्वारुविशेषे । निर्भिन्नकर्क ट्याम् ।

इलः । त्रि । प्रेरके । इलति प्रेरणांक रोति । इलप्रेरणे । इगुपधलक्ष णः कः ।

इलविला । स्त्री । पुलस्त्यभार्यायाम् । हविर्भुवि । कुबेरस्यजनन्याम् ।

इला । स्त्री । सौम्यवक्ष्ये । बुधयोषि ति । धरित्र्याम् । गवि । वाचि । इलति । इलउत्क्षेपे । इगुपधेतिकः ।

इलावृतम् । नं । जम्बुद्वीपस्य नववर्षा न्तर्गतवर्षविशेषे । तच्चसुमेरुसंवे ष्ट्यास्ते । पश्चान्माल्यवत प्राच्यांग न्धमादनशैलत । इलावृतंनीलगिरे र्याम्यतोनिषधादुदक् ।

इलिका । स्त्री । अचलायाम् । भुवि । इलैव । स्वार्थेकः ।

इली । स्त्री । ईल्याम् । करवालिकाया म् । कटारी हाथछुरी इतिभाषा । इलगतौ क्षेपेच । इन् । कृदिकारा दितिवाङीष् ।

इलीशः । पुं । इल्लिशे । हिलशे माछ इतिगौडभाषाप्रसिद्धे मत्स्यविशेषे ।

इल्लिशः । पुं । इलीशे । इल्लिशोमधुरः स्निग्धोरोचनोवह्निवर्द्धन । पित्तहृत कफकृत् किञ्चिल्लघुर्व्योनिलापहः ।

इल्लीशः । पुं । इल्लिशे ।

इल्वकाः । स्त्री । इल्वलासु । नित्यंबहु वचनान्तः ।

इल्वलः । पुं । वातापेर्भ्रातरि दैत्य विशेषे । मत्स्यप्रभेदे । पक्षिविशेषे । इलति । इलस्वप्ने क्षेपणेच । सान सिवर्णसि पर्णसीत्यादिनावलच् गु णाभावश्च निपात्यते ।

इल्वलाः । स्त्री । मृगशिरःशिरोदेश स्थतारकासु । मृगशिर शिरस्था नां पञ्चानांस्वल्पतारकाणां यस्तार कास्तच्छिरोदेशेनिवसन्ति ताः इल्व

णाः । इखन्ति । इख० । निपातनाद गुणाभावश्च । निपथवहुवचनान्तोयम् ॥

इव । अ । उपमायाम् । सादृश्ये । साम्ये । ईषदर्थे । उत्प्रेक्षायाम् । वाक्यालङ्कारे ।

इषः । पुं । आश्विनमासि । इषगतौ । एषणम् इट् यात्रा । भावेक्विप् । साऽस्मिन्नस्ति जिगीषूणाम् । अर्श आद्यच् ॥

इषिका । स्त्री । गजाक्षिगोलके ॥ ईष्यते । ईषउञ्छे । ईषगतिहिंसादर्शनेषु । ईषेःकिद्ध्रस्वश्चेतीकन् । धातोर्ह्रस्वश्च । तूलिकायाम् ॥ इष्यते । इषगत्यादौ । क्वुनादिभ्योवुन् ।

इषितः । त्रि । अभिप्रेते ॥ इष्टे ॥

इषिरः । पुं । अग्नौ ॥ इष्यति । इषगतौ । इच्छतिवा । इषइच्छायाम् । इषमदीत्यादिना किरच् ।

इषीका । स्त्री । काशे ॥ मुञ्जामध्यवर्त्तितृणे । सींक तुली इतिचभाषा । ईषति ईषतेवा । ईषउञ्छे । ईषगतिहिंसादर्शनेषु । ईषेःकिद्ध्रस्वश्चेतिईकन् ॥ दर्भशलाकायाम् ।

इषुः । पुं । स्त्री । बाणे । सायके । पञ्चसु । ईष्यतेऽनेन । ईषगत्यादौ । ईषते हिनस्तिवा । ईषेःकिच्चेत्युरादेरित्वञ्च ।

इषुधिः । पुं । स्त्री । इषूणांस्थाने । तूणीरे । इषवोधीयन्तेऽत्र । डुधाञ्० । कर्मण्यधिकरणेचेतिकिः ॥

इषुपुङ्खा । स्त्री । शरपुङ्खायाम् ।

इषुमाला । स्त्री । शरावल्याम् ।

इषूपलयन्त्रम् । न । शरशिलाक्षेपके यन्त्रविशेषे ।

इष्टम् । त्रि । आशंसिते । पूजिते ॥ प्रिये । इष्यमाणे । इष्यते । इषइच्छायाम् । मतिबुद्धीतिक्तः । पुं । सप्ततन्तौ । यज्ञे ॥ एरण्डवृक्षे । न । संस्कारे । क्रतुकर्मणि ॥ क्रतुर्यज्ञः कर्मचदानादि तयोः समाहारः तदिष्टशब्दवाच्यम् । अतएव मनुः । एकाग्निकर्म हवनं त्रेतायां यच्चहूयते । अन्तर्वेद्यांचयद्दानमिष्टन्तदभिधीयते इति । अग्निहोत्रंतपः सत्यंवेदानाञ्चार्थपालनम् । आतिथ्यंवैश्वदेवञ्चप्राकृतिरिष्टमनाकदम् । यजनम् । यजदेवपूजादौ । नपुंसके भावेक्तः । अनुकूलवेदनीये देवादिलक्षणयागादिफले । ईश्वराराधनादौ । एषणम् । इषेःक्तः । परमानन्दरूपत्वेन सर्वेषां प्रियत्वादिष्टः परमात्मैव ।

इष्टका । स्त्री । गृहादिनिर्म्माणार्थं दग्धमृत्खण्डविशेषे । ईंटइतिप्रसिद्धे । इष्यते । इष० । इष्यसिथ्यांतकन् ।

इष्टिः

इष्टकेषीकामालानामिति निर्देशात् प्रत्ययस्यादिति नेत्त्वम् ॥

इष्टकापथम् । न । इष्टकाभिर्निर्मितेपथि ॥ उशीरे । वीरणमूले ॥ इष्टका पथमस्य अधोवायुकरत्वात् ॥ यद्वा । इष्टकेव दृढः पन्थायस्य । इष्टकायामपि पन्थायस्येतिवा ॥

इष्टकामधुक् । त्रि । अभीष्टभोगप्रदे ॥ इष्टानांकामधुक् ।

इष्टकाव. । त्रि । इष्टकावति ॥ इष्टकाः सन्त्यस्मिन् वा । अन्येभ्योपिदृश्य तद्धितप्रत्ययः ॥

इष्टगन्धः । त्रि । सुगन्धौ । न । वालुके ॥ इष्टश्चासौ गन्धश्च ॥ इष्टोगन्धोयस्य य'सन् वा ॥

इष्टा । स्त्री शमीवृक्षे ॥

इष्टापूर्त्तम् । न । यज्ञखातादिकर्मणि ॥ यथा । अग्निहोत्रंतप. सत्यंवेदानाञ्चानुपालनम् । आतिथ्यं वैश्वदेवश्च इष्टमित्यभिधीयते । वापीकूपतडागादिदेवतायतनानिच । अन्नप्रदानमारामः पूर्त्तमित्यभिधीयते ॥ इष्टञ्च पूर्त्तञ्च अनयोः समाहारः ।

इष्टार्थोद्युक्तः । त्रि । उत्सुके । उत्साहयुक्ते ॥ इष्टश्चासावर्थश्च तत्रउद्युक्तः ।

इष्टिः । स्त्री । यागे ॥ दर्शपूर्णमासेष्ट्याम् ॥ अभिलाषे ॥ श्लोकसङ्ग्रहे ॥ ए

इष्टव्यः

षणम् । इष० । क्तिन् ॥ इज्यतेऽनयेति वा । यज० क्तिन् ॥

इष्टिकापथिकम् । न । लामज्जकतृणे ॥ इतिराजनिर्घण्टः ।

इष्टिपचः । पुं । दैत्ये । दनुजे ।

इष्टिमुट् । पुं । दैत्ये ॥ इष्टिंमुष्णाति । मुषस्तेये । क्विप् ।

इष्टुः । स्त्री । इच्छाविशेषे ॥

इष्मः । पुं । कामे ॥ वसन्ते । इष्यति इषगतौ । इच्छतिवा । इषइच्छायाम् । इषियुधीतिमक् ।

इष्यः । पुं । वसन्तौ ॥.

इष्वः । त्रि । उपदेष्टरि । इष्यतेऽसौ । इष० । सर्वनिघृष्वरिष्वलष्वशिवपद्वप्रह्वेष्वाअतन्त्रेइतिवनगुणाभावश्चनिपात्यते ।

इष्वसनः । पुं । चापे ॥ अस्यतेअनेनेत्यसनः । इषूनामसनः ।

इष्वास. । पुं । धनुषि । त्रि । इषुक्षेपके । धन्विनि ॥ इषवो बाणा अस्यन्तेअनेन । असु० । हलश्चेतिघञ् ।

इह । अ । दुःखभावनायाम् ॥ सन्तापे । कोपे ।

इह । अ । अस्मिन् । अत्र । अधिकरणे । व्यवहारभूमौ । अस्मिन् । इदमोहः । इदमस्म् ।

इहत्यः । त्रि । इहभवे । इहजातादौ ।

ईत्याद्य ईदृक्

॥ अव्ययान्यप् ॥

इहामुत्रार्थफलभोगविरागः । पुं । ए हिकपारत्रिकविषयभोगेभ्योनितरांविरतौ । मुक्तेर्द्वितीयसाधने । ऐहिकानांस्रक्चन्दनादिविषयभोगानांकर्मजन्यतया अनित्यत्ववत् आमुष्मिकाणामप्यमृतादिविषयभोगानामनित्यतया तेभ्यो नितरांविरतौ ॥

इही ।अ। त्वङ्गच्छेत्यर्थे ॥ द्यूतप्रतिरूपकम् ॥

ई:

ई । अ। विषादे । दुःखभावने ॥ अनुकम्पायाम् ॥ क्रोधे ॥ प्रत्यक्षे ॥ सन्निधौ ॥ सम्बोधने ॥

ई: । स्त्री । लक्ष्म्याम् ॥ अस्य स्त्री । ङीष् ॥

ईक्षणम् । न । दर्शने ॥ चक्षुषि । दृशि ॥ ईक्षतेऽनेन । ईक्षट्° । ल्युट् ॥

ईक्षणिकः। पुं । हस्तरेखाद्यवलोकनपूर्वकशुभाशुभफलकथनेनजीविनि ॥ शुभाशुभयोरीक्षणमस्यास्य ठन् ॥

ईक्षणिका । स्त्री । दैवज्ञायाम् । लक्ष्याादिना जनानांशुभाशुभनिरूपिण्याम् ॥ म° ठन् ॥ ईक्षते । ईक्ष दर्शनाङ्कनयोः । ण्वुल्वा ॥

ईक्षणीयः । त्रि । शोभमाने ॥ ईक्षितुं योग्यः । अनीयर् ॥ अवलोकनीये ॥

ईक्षा । स्त्री । दृष्टौ ॥ ईक्षणम् । ईक्ष° । गुरोश्चेत्यः । टाप् ॥

ईक्षितः । त्रि । अवलोकिते ॥ ईक्ष° नपुंसके भावेक्तः ॥

ईजान. । पुं । यजमाने । कर्मणि ॥ जते । ईज° । शानच् ॥

ईडा । स्त्री । स्तुतौ ॥ ईडनम् । स्तुतौ । गुरोश्चेत्यः । टाप् ॥

ईडितः । त्रि । स्तुते । कृतस्तवे ॥ ईड्यतेस्म । ईड° । क्तः ॥

ईड्यः । त्रि । स्तुत्ये । वन्द्ये । स्तव्ये ॥ ईडितुंयोग्यः । ण्यत् ॥

ईतिः । स्त्री । डिम्बे । अन्ये । उत्पाते ॥ प्रवासे ॥ कृषे. षट्प्रकारोपद्रवविशेषे ॥ यथा । अतिवृष्टिरनावृष्टिः शलभामूषकाः शुकाः । अत्यासन्नाश्चराजानः षडेता ईतयः स्मृताः इति ॥ ईयतेऽनया । ईङ् गतौ । क्तिन् ॥

ईदृक्षः । त्रि । ईदृशे ॥ दृक्षेचेतिदृश् ॥

ईदृक् । त्रि । ईदृशे । इसक्रेन्याय इस् मकार इतिभाषा ॥ अयमिवदृश्यते । इदमिवपश्यतिवा । दृशिर्प्रे° । त्यदादिषुदृशइतिक्विन् । इदंकिमो

रीभक्ती ॥

ईदृशः । चि । ईदृशि ॥ अयमिव दृश्यते । इदमिव पश्यति वा । दृशेस्त्यदादिष्विति कञ् । इदम ईश् ॥

ईप्सा । स्त्री । आप्तुमिच्छायाम् ॥

ईप्सित । त्रि । अपेक्षिते ॥ अभिप्रेते ॥ इष्टे ॥ आप्तुमिष्टम् । आप्लृव्याप्तौ । सन् । क्त । आप्ज्ञप्यृधामीत । अत्रलोपोऽभ्यासस्येत्यभ्यासलोप ॥

ईप्सु । त्रि । आप्तुमिच्छौ ॥

ईयिवान् । त्रि । उपगते ॥ इण्० । उपेयिवाननाश्वाननूचानश्चेति लिटः क्वसुर्द्वित्वमभ्यासदीर्घत्वं वसोरिट्च निपात्यते । सूत्रे उपइत्यविवक्षितम् ।

ईरणः । पुं । वायौ ॥ ईरति ईरयतिवा । ईर० । युच् । ल्युर्वा ॥ न । चलने ॥

ईरितम् । त्रि । प्रोक्ते ॥ प्रेरिते ॥ क्षिप्ते ॥ ईर्यतेस्म । ईरगतौ कम्पनेच । क्तः ॥

ईरितात्मा । पुं । प्रकटितस्वरूपे ॥

ईर्म्मम् । न । व्रणे ॥ ईरति सुखम् । ईर गतिप्रेरणयोः । बाहुलकान्मक् ॥

ईर्य्या । स्त्री । ध्यानमौनादिकस्य भिक्षुव्रतस्यानुष्ठाने । चर्य्यायाम् ॥ चर्य्या त्वीर्य्येतिविदुर्बुधाः । ईर्य्यते । ईरगतौ । ऋहलोर्ण्यत् ॥

ईर्य्यापथ । पुं । ध्यानाद्युपाये ॥ ईर्य्यायाः पन्थाः । ऋक्पूरित्यः ॥

ईर्वारु । पुं । स्त्री । कर्कट्याम् ॥ ईरणाम् । ईर० । स० क्विप् । ईरव्याप्नोति वारयतिवा । वृञ्० । बाहुलकादुण् ॥

ईर्षा । स्त्री । अक्षमायाम् ॥

ईर्षालु । पुं । अक्षमे । ईर्षायुक्ते ॥

ईर्ष्यक । पुं । दृष्टियोन्याख्यक्लीबे ॥ दृष्ट्वाव्यवायमन्येषां व्यवायेय प्रवर्त्तते । ईर्ष्यकः सतुविज्ञेयोदृष्टियोनिश्चसस्मृतः ॥

ईर्ष्या । स्त्री । अक्षान्तौ । परोत्कर्षासहिष्णुत्वे ॥ परोत्कर्षाऽक्षमेर्ष्यास्याद्दौर्जन्यान्मन्युतोपिच । ईर्ष्यणम् । ईर्ष्यईर्ष्यायाम् । गुरोश्चेत्यः ॥

ईर्ष्यालुः । त्रि । अक्षान्तिशीले । कुहने । सेर्ष्ये । ईर्ष्यांलाति । ला । मितद्र्वादित्वाड्डुः ॥

ईला । स्त्री । धरित्र्याम् । गवि ॥ वाचि । वैराग्यकलत्रे ॥

ईलिः । स्त्री । ह्रस्वगदाकारेहस्तदण्डे । करपालिकायाम् । कटारी कटार इत्यादिभाषा ॥ ईर्त्ते ईर्यतेवा । ईर० । इन् । कपिलकादि ॥ ईड्यतेवा । ईड० । डलयोरभेदः ॥

ईलितः । त्रि । स्तुते ॥ ईड्यतेस्म । ई

उ० । क्तः । डलयोरभेदात्लः ॥

ईली । स्त्री । ह्रस्वगदाकारे हस्तदण्डे । करपालिकायाम् ॥ कृदिकारादितिपाक्षिकोङीष् ॥

ईट् । पुं । परमेश्वरे ॥ ईष्टे । ईश ऐश्वर्ये । क्विप् ॥

ईशः । पुं । महादेवे । सदाशिवे ॥ ईशानकोणाधिपतौ ॥ सर्वेषामीशितरि । विशुद्धसत्त्वप्रधानमायोपाधिके परमेश्वरे । हिरण्यगर्भे । त्रि । प्रभौ । स्वामिनि ॥ एकादशस्तु ॥ ईष्टे । ईश० । इगुपधेतिकः ॥

ईशवलम । न । पाशुपतानां द्वितीये पाशे ॥ ईष्टे स्वातन्त्र्येणइति ईशः । तदीयंबलंरोधशक्तिर्द्वितीयः पाशः । तथाचोक्तम् । तासांमाहेश्वरीशक्तिःसर्वानुग्राहिकाशिवा । धर्मानुबर्त्तनादेवपाशइत्युपचर्य्यतेइति ॥

ईशसखा । पु । कुबेरे ॥ ईशःसखास्य ॥

ईशा । स्त्री । पार्वत्याम् । दुर्गायाम् ॥ ईष्टे । ईश० ॥ कान्ताट्टाप् ॥

ईशानः । पुं । शिवे । महादेवे ॥ एकादशरुद्रान्तर्गतरुद्रविशेषे ॥ शिवाष्टमूर्त्त्यन्तर्गतसूर्य्यमूर्त्तौ । शमीवृक्षे । न । ज्योतिषि । त्रि । ईशितरि । नियन्तरि । स्वामिनि ॥ ईष्टे तच्छील । ताच्छील्यवयोवचनशक्तिषु चानश् ॥

ईशानी । स्त्री । स्कन्दमातरि । दुर्गायाम् ॥ ईशानस्यस्त्री । पुंयोगलक्षणोङीष् ॥ शमीवृक्षे ॥

ईशिता । स्त्री । ईशित्वे । अणिमाद्यष्टैश्वर्यान्तर्गतैश्वर्यविशेषे । प्रभुत्वे ॥ येनस्थावराअप्याज्ञाकारिणो भवन्ति ॥ ईशोऽस्यास्ति । अतइनिठनाविति इनिः । ईशिनो भावः । तस्य भावस्त्वतलाविति तल् ॥

ईशिता । त्रि । ईश्वरे । अधिपतौ । प्रभौ । नियन्तरि । ईष्टे । ईश० । तृन् तृच्चा ॥

ईशित्वम् । न । ईशितायाम् । देवानामष्टैश्वर्यान्तर्गतैश्वर्यविशेषे ॥ तभूतभौतिकानां प्रभवव्यूहव्ययानामीशिताभवति । ईशिनोभावः ।त्वः ॥

ईश्वरः । पु । शिवे । मन्मथे । विशुद्धसत्त्वप्रधानाज्ञानोपहितचैतन्ये । ईशनादिशक्तियुक्ते जगदधिष्ठातरि ॥ हिरण्यगर्भे । विचित्रशक्तित्वात सर्वं समर्थे सर्वनियन्तरि नारायणे ॥ उक्त्वाचदेवीगीतायाम् । तत्रयाप्रकृतिःप्रोक्तासाराजन् विविधामता ॥ सत्त्वात्मिकातुमायास्यादविद्यागुणमिश्रिता । स्वाश्रयं यातु संरक्षत सा मायेतिनिगद्यते ॥ तस्यां यत्प्रति

बिम्बस्याद्विम्बभूतस्यचेशितुः। सई श्वरः समाख्यातः स्वाश्रयज्ञानवान् परः॥ तस्यां स्वाश्रयाव्यामोहकारिण्यां शुद्धसत्त्वप्रधानायां मायायामीशितुःपरमात्मनोयत् प्रतिविम्बंपत ति तत् प्रतिबिम्बमीश्वरः। सचेश्वरः स्वाश्रयं व्यापकं ब्रह्मतज्ज्ञानवानभवति माययातदाधारब्रह्मणो नावरणात्॥ सर्वज्ञः सर्वकर्त्ताचसर्वानुग्रहकारकः। इति॥ देहेन्द्रियसङ्घातस्यस्वामिनिजीवे॥ ईशनशीले। समर्थे। सर्वान्तर्यामिणि॥ क्लेशकर्मविपाकाशयैरपरामृष्टः पुरुषविशेषईश्वरः इतिपतञ्जलिः॥ ईश - शाहमत्यर्थंनचमामीशतेपरः। ददामिचसदैश्वर्यमीश्वरस्तेनकीर्त्तितः॥ प्रभवादिष्वेकादशेऽब्दे॥ सुभिक्षंक्षेममारोग्यंकार्पासस्यमहार्घता। लवणं मधुगव्यञ्चईश्वरेदुर्लभं प्रिये॥ त्रि। आढ्ये। स्वामिनि। ईशितुं शीलमस्येति। स्थेशभासपिसकसोवरच् इतिवरच्॥ ईष्टे। ईश॰। वरच्॥ यद्वा। अश्नुते। अशूव्याप्तौ सङ्घातेच। अश्नोतेराशुकर्मणिवरट्चेतिवरट्। चादुपधाया ईत्वम्॥

ईश्वरप्रणिधानम्। न। शौचादिपञ्चनियमेषु पञ्चमे नियमे। ईश्वरस्यमानसैरुपचारैरभ्यर्चने। सर्वकर्मणां तस्मिन् परमगुरौफलनिरपेक्षतयाअर्पणे॥ ईश्वरे प्रणिधानम्॥

ईश्वरभावः। पुं। प्रजापालनार्थमीशितव्येषु प्रभुशक्तिप्रकटीकरणे॥

ईश्वररथचरणः। पुं। कालचक्रे॥ ईश्वररथस्यचरणः॥

ईश्वरसेतु.। पुं। मर्यादायाम्। वर्णाश्रमादिधर्मे॥ ईश्वरस्यसेतुरिव॥

ईश्वरा। स्त्री। उमायाम्॥ श्रीवाण्यादिशक्तिषु॥ वरजन्तादीश्वरशब्दात् टाप। पुंयोगविवक्षाभावान् न ङीप्॥

ईश्वरी। स्त्री। गौर्य्याम। दुर्गायाम॥ श्रीवाण्यादिशक्तिषु॥ अश्नुते विश्वम्। वरजन्तादीश्वरान् ङीप॥ यद्वा। ईष्टे। ईश॰। वनिप्। वनोर चेतिङीब्रौ॥ लिङ्गिनीवृक्षे॥ वन्ध्याकर्कोटक्याम्॥ रुद्रजटालतायाम्॥ नाकुलीकन्दे॥

ईषत्। अ। अल्पे। किञ्चित्॥ ईषणम्। ईषगत्यादैा। अतमव्ययः॥

ईषत्कर। पुं। अत्यल्पे। अनुबन्धे। गन्धे। लेशे। त्रि। ईषत्क्रियमाणे वस्तुनि॥ ईषत्क्रियते। ईषद्दुःसुष्विति भावे कर्मणिवा अकृच्छ्रार्थेषु ख

ख् प्रत्ययः ॥

ईषत्पाण्डुः । पुं । धूसरवर्णे ॥

ईषदुष्णम् । न । कवोष्णे । मन्दोष्णे ॥ त्रि । तद्वति ॥ ईषच्चतदुष्णञ्च ॥

ईषद्धास्यम् । न । मन्दहास्ये । स्मिते ॥ ईषच्चतद्धास्यञ्च ॥ त्रि । तद्वति ॥

ईषद्रक्तः । पुं । अरुणे ॥ त्रि । तद्वति ॥

ईषा । स्त्री । हलयुगयोर्मध्यस्थकाष्ठे । लाङ्गलदण्डे ॥ ईषते । ईषगत्यादौ । इगुपधेतिकः । करणे गुरोश्चेत्यो वा ॥

ईषादन्तः । पुं । दीर्घदन्तगजे । उदग्रदन्ते ॥ ईषेवदन्तावस्य ॥

ईषिका । स्त्री । अक्षिकूटे । गजाक्षिगोलके ॥ ईषालाङ्गलकीलिका सेव । इवेप्रतिकृताविति कन् ॥ तूलिकायाम् ॥ अस्त्रविशेषे । यथा । सोभिमन्त्र्यशरेषीका मौषिकास्त्रेणवीर्यवान् । काकंतमभिसन्धायससर्जपुरुषर्षभः ॥ इतिरामायणम् ॥ ईष्यते ईषतिवा । ईषगत्यादौ ईषउञ्छेवा । क्कुन् ।

ईषिरः । पुं । अग्नौ । पावके ॥

ईषीका । स्त्री । इषीकायाम् । तूलिकायाम् ॥ ईषीकास्यादिषीकापीति द्विरूपकोषः । पर्करीकादित्वात् साधुः ॥

ईष्मः । पुं । कामदेवे ॥ वसन्तर्त्तौ ॥ ईषति ईषतेवा । ईषउञ्छे ईषगतिहिंसादर्शनेषु । इषियुधीन्धिन ईषीति दीर्घादि पाठस्याप्युक्तत्वात् मक् ॥

ईहा । स्त्री । उद्यमे । चेष्टायाम् ॥ वाञ्छायाम् ॥ ईहचेष्टायाम् । गुरोश्चेत्यः । टाप् ॥

ईहामृगः । पुं । कृत्रिममृगे । नाटकरूपकभेदे ॥ कोके । वृके । भेडिया इतिभाषा ॥ ईहा मृगेष्वस्य । ईहां मृगयते वा । मृगअन्वेषणे । कर्मण्यण् ॥ ईहाप्रधानो मृगोवा । शाकपार्थिवादिः ॥

ईहितः । त्रि । अपेक्षिते ॥ न । उद्योगे ॥ चरिते ॥

उः

उ । अ । सम्बोधने । रोषोक्तौ ॥ अनुकम्पायाम् ॥ नियोगे । पदपूरणे ॥ पादपूरणे ॥ विस्मये ॥ अवनम् । उङ् शब्दे । क्विप् । तुङ्न ॥

उः । पुं । शम्भौ । चन्द्रमौलौ । शिवे ॥ उकारे ॥

उकनाहः । पुं । पीतरक्तवर्णे तुरङ्गे ।

उक्तः । त्रि । कथिते । भाषिते । जल्पिते । अभिहिते । न । एकाक्षरायां वृत्तौ । श्रीछन्दसि । उच्यतेस्म । वचपरिभाषणे । ब्रूञोवचिर्वा । क्तः । सम्प्रसारणम् ।

उक्तिः । स्त्री । व्याहारे । वचने । वचऽक्तिन् । सम्प्रसारणम् ।

उक्थः । पुं । यज्ञविशेषे । न । प्राणे । सामभक्तौ । सामवेदे । यज्ञायज्ञीयातपरैर्यानिसामानिगीयन्ते तान्युक्थानि । महाव्रताख्येक्रतौ प्रधानभूतंशस्त्रमुक्थशब्दार्थ. । उच्यते । वच० । पातृतुदीत्यादिनाथक् ।

उक्थशाः । पुं । यजमाने । उक्थानि उक्थैर्वा शंसति । शंसुस्तुतौ । मन्त्रेश्वेतवहोक्थशस्पुरोडाशोणिवन्निच्यन् श्वेतवहादीनांडस पदस्येतिवक्तव्यम् । यत्रपदत्वंभावि तत्रडस् । उक्थशोभ्याम् । अन्यत्रणिवः । उक्थशासौ उक्थशासइत्यादिबोध्यम् ।

उक्था । स्त्री । एकाक्षरवृत्ते । साद्विविधा । श्रीः १ सर्वगुरुः । श्रीस्तेसास्ताम् ॥ उः २ सर्वलघुः । उरमतु ।

उक्लेदः । पुं । वान्तौ ।

उक्षः । त्रि । सिक्ते । धौते ।

उक्षणम् । न । सेचने ।

उक्षतरः । पुं । तृतीयवयःप्राप्तवृषे । तनुत्वा । वत्सोक्षाश्वर्षभेभ्यश्चतनुत्वइतिष्टरच् । ङीषि । उक्षतरी ॥

उक्षा । पु । बलीवर्दे । वृषे । उक्षति उक्षसेचने । श्वन्नुक्षन्निति कनिन । ऋषभौषधौ । त्रि । सेक्तरि ।

उक्षितः । त्रि । सिक्ते । लिप्ते ।

उखर्वलः । पुं । तृणविशेषे । भूरिपत्रे । सुतृणे ।

उखलः । पुं । उखर्बले । तृणोत्तमे ।

उखा । स्त्री । पिठरे । रन्धनस्थाल्याम् । हाँडी भरथिया भाडू इत्यादिभाषा । ओखति । उखगतौ । इगुपधेतिक । उखन्यतेवा । खनुअवदारणे । अन्येभ्योपीतिडः । टाप् ।

उख्यम । त्रि । पैठरे । उखायां पक्वे मांसादौ । उखायां संस्कृतम् । शूलोखाद्यत् ॥

उग्रः । पुं । महादेवे । रुद्रे । वायुमूर्त्तिरयम् । क्षत्रियाच्छूद्रायामूढायामुत्पन्ने । आगुरि इतिगौडभाषामसिद्धे जातिविशेषे । क्षत्रियाच्छूद्रकन्यायांक्रूराचारविहारवान् । क्षत्रशूद्रवपुर्जन्तुरुग्रोनामप्रजायते । क्षत्रुग्रपुक्सानान्तुबिलौकोवधबन्धनमिति - मनुः । करणेनसमाचास्यवृत्ति भौंगवनिर्मिता । शोभाञ्जनद्रुमे । वेर

लदेशे ॥ याष्टीके ॥ न । क्रूरसंज्ञक-
नक्षत्रेषु । पूर्वोत्तरद्वारगृहे ॥ वत्स
नामाख्यविषे ॥ त्रि । उत्कटे । दारु-
णकर्मकर्त्तरि ॥ उच्यति क्रुधासम्बध्य
ते । उचसमवाये । ऋज्रेन्द्राग्र्यादि
नारक् गश्चान्तादेशः ॥

उग्रकर्म्मा । पुं । हिंस्रे ॥ उग्रंकर्मास्य ॥

उग्रकाण्डः । पुं । कारवेल्ले ॥

उग्रगन्धः । पुं । चम्पके ॥ कटफले । अ-
र्जकवृक्षे । लशुने ॥ न । हिङ्गुनि ॥
त्रि । उत्कटगन्धयुक्ते । उग्रोगन्धो-
ऽस्य ॥

उग्रगन्धा । स्त्री । अजमोदायाम् ॥ व-
चायाम् । छिक्किकौषधौ ॥ अजग-
न्धायाम् ॥ यवान्याम् । उग्रोगन्धोऽ
स्याः ॥

उग्रचण्डा । स्त्री । देवीविशेषे ।

उग्रतारा । स्त्री । देवीविशेषे । उग्राद्
पिभयात् त्राति यस्माद्भक्तान् सदा-
म्बिकेनिरुक्ति. ॥

उग्रत्वम् । न । उग्रतायाम । चण्डता-
याम् । उग्रस्य भावः । त्वः ॥

उग्रधन्वा । पुं । इन्द्रे । शत्रुवधायोद्यत
धनुष्के ॥ उग्रंधनुर्यस्य । धनुषश्चेति
नङ् ॥

उग्रनासिक. । त्रि । दीर्घनासाविशिष्टे ॥

उग्रशेखरा । स्त्री । भीष्ममातरि । ग
ङ्गायाम् ॥

उग्रश्रवा । पुं । रोमहर्षणसुते । सूते ॥

उग्रसेन. । पुं । आहुके । कंसजनके ॥

उग्रसेनसुतः । पुं । कंसे ॥

उग्रा । स्त्री । कनखलाधिष्ठात्र्याम्बा
याम ॥ वचायाम् ॥ यवान्याम् ॥ छि
क्किकौषधौ ॥ उग्रजातेर्भार्यायाम् ॥
धन्याके ॥ प्रखरायांनार्याम् ॥ टाप ॥

उचितम् । त्रि । न्यस्ते ॥ परिमिते ॥ स
मञ्जसे । ग्राह्ये ॥ उच्यते । वचपरि-
भाषणे । रुचिवचिकुचिकुटिभ्य.कि
तच् ॥ युक्ते ॥ ज्ञाते । विदिते ॥

उच्चः । त्रि । उन्नते । तुङ्गे । प्रांशौ ॥
उच्चिनोति । चिञ् ० । अन्येष्वपी
तिड. ॥ उच्चैस्त्वम् अस्ति अनया । अ
र्श आद्यच् । अव्ययानामितिटिलोप
। नालिकेरे ॥

उच्चकैः । अ । अतिशयोच्चे । उच्चैः ।
अव्ययसर्वनाम्नामितिप्रागिवीयेष्वर्थे
षुटेः प्रागकच् ॥

उच्चटा । स्त्री । दम्भे ॥ चर्य्यायाम् ॥ ल
शुनप्रभेदे । गुञ्जायाम् ॥ भूम्याम
लक्याम् । नागरमुस्तायाम् ॥ जटि
लौषधौ । चूडालायाम । मुस्तावि
शेषे । श्वेतागुञ्जोच्चटाप्रोक्तेतिभाव
प्रकाशः । उच्चटति । चटगतौ । अ
न्तर्भावितण्यर्थः । अच् ॥

उच्चण्डः । त्रि । त्वरायुक्ते । अविलम्बिते । प्रचण्डे । उच्चण्डनम् । चण्डिकोपे । घञ् ।

उच्चतरुः । पुं । नारिकेले ।

उच्चतालम् । न । पानगोष्ठ्यां नृत्ये ॥ इति हेमचन्द्रः ।

उच्चदेवः । पुं । श्रीकृष्णे । गोविन्दे ।

उच्चन्द्रः । पुं । रात्रिशेषे ।

उच्चय. । पुं । नीव्याम् । परिधानवस्त्रग्रन्थौ । इति हेमचन्द्रः ।

उच्चलम् । न । मनसि । चञ्चले । पुं । ध्वजस्योर्द्ध्वकूर्चे ।

उच्चलाटा । स्त्री । उन्नतललाटवत्याम् ।

उच्चाजतः । त्रि । प्रस्थिते ॥

उच्चाटनम् । न । वैरिण एकदेशेऽनवस्थाकरणे ॥ उच्चाटनंस्वदेशादेर्भ्रंसनंपरिकीर्त्तितमितिशारदातन्त्रम् ॥

उच्चारः । पुं । उच्चारणे । विष्ठायाम् । उच्चार्यते त्यज्यते । चरगतौ । ण्यन्त. । घञ् ॥

उच्चारणम् । न । कथने । शब्दप्रयोगे ।

उच्चारितः । त्रि । उदाहृते ॥ प्रकाशिते ॥

उच्चावचः । त्रि । बहुविधे । नैकभेदे ॥ उत्कृष्टापकृष्टे ॥ उदक्च अवाक्च । मयूरव्यंसकादित्वात्साधुः ।

उच्चिकमिषा । स्त्री । उत्क्रान्तुमिच्छायाम् । उठनेकी इच्छा इतिभाषा ॥

उच्चिङ्गटः । पुं । तृणगडमत्स्ये । त्रि । कोपनपुरुषे ।

उच्चूडः । पुं । उच्चूले । अस्योच्चूडाञ्चचूडाख्याबुद्धो मुखचूडकाविलिख्यजाङ्गेषुहलायुध. ।

उच्चूलः । पुं । ध्वजस्योर्द्ध्वकूर्चे । भण्डेकीपाघ इतिभाषा ॥

उच्चैःश्रवाः । पुं । श्वेतवर्णेसमुद्रमन्थनोत्थिते इन्द्रस्यघोटके ।

उच्चैर्घुष्टम् । न । घोषणायाम् । उच्चैर्घुष्यतेस्म । घुषिर्विशब्दने । क्तः ।

उच्चैश्श्रवा. । पुं । इन्द्रस्याश्वे । अश्वानांमध्येभगवतोविभूतौ । अयंसमुद्रमन्थनः । यथोक्तंभागवते । गृहीतोश्वः समुद्रस्त्वयान्नपबलात्किलेति । उच्चैर्महानश्रवोयशोयस्य । उच्चै.श्रवसीयस्यवा । यद्वा । उच्चै.शृणोति । श्रुश्रवणे । असुन् । उच्चैश्श्रवससच्चन्नुप्रणिपत्यसमर्पितौ अच्चयतपृषोदरादित्वादगागमोबोध्य. । आकाशस्यैर्दिवौकचैरिति ५रिवशोक्तिवत् । त्रि । बधिरे ॥

उच्चैः । अ । अत्यर्थे । महति । उन्नते ॥ उच्चीयते । चिञ् ७ । उदिचेर्डैसिः ।

उच्छन्नम् । त्रि । नष्टे ।

उच्छलत् । त्रि । उत्पतति ॥

उच्छशित: । त्रि । उल्लङ्घिते ॥ शशप्लुतगताविच्यस्मात् । क्त ॥

उच्छादनम् । न । उत्सादने । उद्वर्त्तने । गन्धद्रव्यद्वाराशरीरनिर्मलीकरणे ॥

उच्छास्त्रम् । त्रि । शास्त्रमतिषिद्धे ॥ शास्त्रविरुद्धे ॥ उद्गतं शास्त्रात् ॥

उच्छिख: । त्रि । उन्नतज्वाले ॥

उच्छित्ति: । स्त्री । उच्छेदे ॥ उच्छेदनम् । क्तिन् ॥

उच्छिन्न. । त्रि । नष्टे ॥ उच्छेदिते ॥ उच्छिद्यतेस्म । छिदिर्द्वैधीकरणे । क्तः ॥

उच्छिलीन्ध्रम् । न । छत्राके । छत्रिकायाम् ॥

उच्छिष्ट: । त्रि । भुक्तावशेषे । जंठ जंठन जंठा इतिभाषा ॥ त्यक्ते ॥

उच्छिष्टभोजनम् । त्रि । देवनैवेद्यवलिभोजनकर्त्तरि ॥ इति हेमचन्द्र: ॥

उच्छिष्टमोदनम् । न । सिक्थके । मैणा सित्था इतिभाषा ॥

उच्छीर्षकम् । न । शिर:प्रदेशे । उपधाने । सिराहना इतिभाषा ॥

उच्छून: । त्रि । स्फीते । उन्नते । वर्द्धिते ॥ अनोदाहरन्ति प्राञ्चीना: । कामिन्या:कियदुच्छूनमुर: प्रेयानसमीचते । नव्यंशालिभि वोत्पन्नमतिदीन:कृषीवलइति ॥ उत्श्वीयतेस्म । टुओश्विगतिवृद्ध्यो: । क्त: । ओदित-श्चेतितस्यन: । यजादित्वा त्सम्प्रसारणे पूर्वरूपेचहल इतिदीर्घ: ॥

उच्छूनता । स्त्री । जृम्भणे ॥ भावेतल् ॥

उच्छृङ्खल: । त्रि । अवाधे । वन्धनरहिते । अनियन्तृतवस्तुनि । निरर्गले ॥ उद्गतंशृङ्खलंनिगडंयस्य ॥

उच्छेद: । पुं । विनाशे ॥

उच्छेदी । त्रि । विनाशिनि ॥

उच्छेषणम् । न । उच्छिष्टे ॥

उच्छोषण: । त्रि । सन्तापकरे ॥

उच्छ्रय: । पुं । द्रुमादीनामुन्नतायाम् । उत्सेधे ॥ उच्छ्रयणम् । श्रिञ सेवायाम् । वाहुलकादेरच् ॥

उच्छ्राय: । पुं । उच्छ्रये ॥ उच्छ्रयणम् । श्रिञ् । उद्श्रयतियोतीति घञ् ॥ उत्कृष्ट: आयोवा ॥

उच्छ्रित: । त्रि । सञ्जाते ॥ समुन्नद्धे ॥ उन्नते ॥ प्रवृद्धे ॥ उच्छ्रयति उच्छ्रीयतेस्मवा । श्रिञोगत्यर्थेतिकर्म्मणि वा क्त: ॥

उच्छ्रित्य । अ । सन्त्यज्येत्यर्थे ॥ निखन्येत्यर्थे ॥

उच्छ्वसित: । त्रि । प्रफुल्ले । विकसिते ॥ जीविते ॥ स्फुरणे । फरकना इति

भाषा॥ उतश्वसिति। श्वस० क्तः॥
उच्छ्वासः। पुं। अन्तर्मुखश्वासे। आश्वरे। प्राणने॥ आख्यायिकापरिच्छेदे। श्रौश्वासे॥ उच्छ्वसनम्। श्वसप्राणने। घञ्॥
उज्जयनी। स्त्री। विशालायांपुरि। अवन्त्याम्॥
उज्जयन्तः। पुं। रैवतपर्वते॥
उज्जयिनी। स्त्री। महाकालपुर्याम्। अवन्तिकायाम्॥
उज्जासनम्। न। वधे। मारणे। जघुहिंसायाम्। स्वार्थेण्यन्तं। भावे ल्युट्॥
उज्जृम्भः। त्रि। प्रफुल्ले। प्रस्फुटिते॥ इतिहेमचन्द्रः॥ उज्जृम्भणम्। जृम्भ०। घञ॥
उज्जृम्भणम्। न। उज्जृम्भे॥
उज्जृम्भितः। त्रि। प्रफुल्ले। न। चेष्टायाम्॥ उज्जृम्भःसञ्जातोऽस्य। तारकादित्वादितच्॥
उज्ज्वलः। पुं। शृङ्गाररसे॥ न। स्वर्णे॥ त्रि। दीप्ते॥ विशदे॥ विकाशिनि॥ उद्गेज्ज्वलतिप्रकाशते। ज्वलदीप्तौ। अच्। नतुज्वलितीतिणः। तत्राऽनुपसर्गादित्यनुवृत्तेः॥
उज्झकः। पुं। त्यागे। विसर्जने॥
उज्झितः। त्रि। उत्सृष्टे। त्यक्ते। वर्जिते॥

उञ्। अ। सतर्के॥ सम्बोधने॥ पूरणे॥
उञ्छः। पुं। उञ्छशिले। ऋते। धान्यकणोच्चये। कणशआदाने॥ अबाधितस्थानेषु पथिवा चेत्रेषुवा अप्रतिहताबकाशेषु यत्रयत्रौषधयो विद्यन्ते तत्रतत्राङ्गुलीभ्यामेकैककणं समुच्चयित्वेतिबौधायनस्मृतेर्दर्शनात् एकैकधान्यगुडकोच्चयनमुञ्छ॥ उञ्छनम्। उछिउञ्छे। घञ्॥
उञ्छनम्। न। आपणादिपतितकणोपादाने। उंछनाइतिभाषा॥ ल्युट्॥
उञ्छशिलम्। न। आप्तशस्यात् चेत्राच्छस्यसञ्चये। ऋतद्वन्द्वौ॥ उञ्छश्च शिलश्चेत्येकवद्भावः॥
उञ्छशील.। त्रि। उञ्छजीविनि। उद्धृतशस्यस्यशेषाहरणकर्त्तरि॥
उटः। पुं। तृणपर्णादौ॥
उटजः। पुं। न। मुनीनांतृणपर्णादिरचितालये। पर्णशालायाम्। उटाज्जायते। जनी०। अन्यथापीतिडः॥
उडु। न। भे। तारकायाम्॥ जले॥ उ रोषोक्तिपूर्वकं डयते। डीङ् वि०। मितद्र्वादित्वात् डु प्रत्ययः॥
उडुः। स्त्री। नक्षत्रे। ऋचे॥ अवतिइति उः। डयते डुः। डीङो मितद्र्वादित्वात्डुः। उश्चासौडुश्चेतिविग्रहः। उडुः उडू। उडवः इत्यादि

धेनुवत् ॥

उडुपः । पुं । न । प्लवे । कोले । भेले ॥ चर्मावनद्धे यानपात्रे ॥ पुं । चन्द्रे ॥ उडुनीरं त पाति । पारयणे । सुपिस्थइत्यत्र सुपीति योगविभागा त कः । उडुनि जले पातीति वा ॥

उडुपतिः । पुं । चन्द्रे ॥ उडूनाम्पतिः ॥

उडुपथः । पुं । आकाशे ॥

उडुराट् । पुं । चन्द्रे ॥ उडुषु नक्षत्रेषु राजते । राज्॰ । क्विप् ॥

उडूपः । पुं । न । उडुपे ॥ पुं । चमन्द्रसि ॥

उड्डयनम् । न । नभोगतौ । उडान इतिभाषा ॥

उड्डामरः । त्रि । श्रेष्ठे । उद्भटे ॥ पुं । तन्त्रविशेषे ॥

उड्डीनम् । न । खगानामूर्द्ध्वगतौ ॥ ऊर्द्ध्वंडयनम् । डीङ्॰ । नपुंसके भावे क्तः । स्वादयओदितइत्योदित्त्वान्नि ष्ठानत्वम् ॥

उड्डीयमानः । त्रि । उड्डयनविशिष्टे खगे ॥ उडन्त उडता इतिभाषा ॥

उड्डीशः । पुं । आगमशास्त्रविशेषे ॥ चण्डीशे । शिवे ॥

उत् । अ । प्रश्ने ॥ वितर्के ॥ संशये ॥ आश्चर्ये । भृशे । ऊर्द्ध्वे ॥ अप्यर्थे ॥

उत । अ । अप्यर्थे । विकल्पे ॥ समुच्चये । वितर्के ॥ प्रश्ने ॥ पदपूरणे ॥ अर्थे ॥ स्वार्थे ॥ ऊयते स्म । उङ् शब्दे । क्तः ॥ रनम् । त्रि । स्यूते । बुना इतिभाषा ॥ ऊयते स्म । वेञ्॰ । क्त । यजादित्वात्सम्प्रसारणम् ॥

उतथ्यः । पुं । गौतमपितरि मुनिविशेषे ॥ अङ्गिरसः श्रद्धायामुत्पन्नेबृहस्पतेर्ज्येष्ठभ्रातरि ॥

उतथ्यतनयः । पुं । गौतममुनौ ॥

उतथ्यानुज । पुं । देवाचार्ये ।बृहस्पतौ ॥

उतथ्यानुजन्मा । पु । बृहस्पतौ । जीवे ॥

उताहो । अ । परिप्रश्ने ॥ विचारे ॥ विकल्पे ॥ उतच आहोच अनयोः समाहारः ॥

उत्क । त्रि । अन्यमनस्के । उन्मनसि ॥ उद्गतंमनोऽस्य । उत्कउन्मनाइतिउद्गतमनस्कात्कत्वेरच्छब्दात् स्वार्थेकन् ॥

उत्कटः । पुं । मत्तेभे ॥ रक्तेक्षौ ॥ शरे ॥ न । त्वक्पत्रे । गुडत्वचि । तजाख्यौषधौ । दारचीनी इतिभाषा ॥ अन्यत उत्कटसुगन्धित्वात्स्वार्थे उच्छब्दात् कटच् ॥ त्रि । तीव्रे ॥ मत्ते ॥ विषमे ॥ उद्गतःकटआवरणम् आवरकोवाऽस्य ॥ यद्वा । उद्गतमदइत्येवच्छब्दात्स्वार्थे सम्प्रोदश्चेतिक-

टचे ।

उत्कटैकासन: । त्रि । विषमासने ॥

उत्कण्ठा । स्त्री । सैहलीलतायाम् ॥

उत्कण्ठ: । पुं । शृङ्गारस्य षोडशबन्धान्तर्गतबन्धविशेषे । आसनइति यस्य प्रसिद्धि: । तल्लक्षणम् । नारीपादौ चहस्तेनधारयेन्नलके पुन. । स्तनार्पितकर:कामी बन्धश्चोत्कण्ठसञ्ज्ञ: इति ॥

उत्कण्ठा । स्त्री । उत्कलिकायाम् । इष्टलाभे कालक्षेपासहिष्णुतायाम् ॥ उत्कण्ठनम् । कठिशोके । गुरोश्चहत्यस्य ॥ आकाङ्क्षायाम् ॥

उत्कण्ठित: । त्रि । उत्सुके । उत्कण्ठायुक्ते ॥ उत्कण्ठासञ्जातास्य । तारकादिस्वादितच् ॥

उत्कण्ठिता । स्त्री । स्वीयादिनायिकाभेदे ॥

उत्कता । स्त्री । गजपिप्पल्याम् । उत्कण्ठायाम् ॥

उत्कर: । पुं । धान्यादिराशौ । स्तूपे । अवकरे । हस्तपादादिविक्षेपे । उत्कीर्यते । क्षविक्षेपे । ऋदोरप् ॥

उत्कर्ष: । पुं । अतिशये । स्वकालात्परकालकर्त्तव्ये । इतिस्मृति: । अविद्यमानधर्मारोपे । उत्कर्षणम् । कृषवि० । घञ् । त्रि । अतिशययुक्ते ॥

उत्कल: । पुं । ओड्रदेशे । उडीसाइतिभा० । यथा । जगन्नाथप्रान्तदेशश्चोत्कल:परिकीर्त्तितइति । व्याधे । त्रि । भारवाहके । मोटिया इति भाषा ॥

उत्कलिका । स्त्री । उत्कण्ठायाम् । इष्टप्राप्तौकालक्षेपासहिष्णुत्वे । कामादिजातस्मृतौ । कालिकायाम् । हेलायाम् । सलिलतरङ्गे । उत्पूर्वात्कले. कुञ्आदिभ्योवुन् । कुन्वा ॥

उत्कलिकाप्रायम् । न । गद्यप्रभेदे । यथा । भवेदुत्कलिकाप्राय समासाढ्यं दृढाक्षरमिति यथा । प्रणिपातप्रवणसमधानाशेषसुरासुरादिवृन्दसौन्दर्यप्रकटकिरीटकोटिनिविष्टस्पष्टमणिमयूखच्छटाच्छुरितचरणनखचक्रविक्रमोद्दामवामपादाङ्गुष्ठनखशिखरखण्डितब्रह्माण्डविवरनिस्सरच्छरदमृतकरप्रकरभास्वरसुरवाहिनीप्रवाहपवित्रीकृतपिष्टपत्रितयकैटभारे क्रूरतरसंसारसागरनानाप्रकारावर्त्तविवर्त्तमानविग्रहं मामनुगृहाणेति ॥

उत्कलित: । त्रि । उन्मनसि । वृद्धिमति ॥

उत्कषित: । त्रि । उद्धृष्टे ॥

उत्का । स्त्री । उत्कण्ठितायां नायिकायाम् ॥

उत्कार: । पुं । धान्यस्योर्द्धक्षेपणे । निकारे । धान्यस्यराशीकरणे । उत्कर

णम् । कुविक्षेपे । कुधान्ये इतिघञ् ॥

उत्कारः । स्त्री । प्रतिवर्षमह्यतायाङ्कवि ॥

उत्कासिका । स्त्री । वमनव्याधौ ॥

उत्किरः । त्रि । निःक्षेपकर्त्तरि । उत्किरति विक्षिपति । कृ० । इगुपधेतिकः ॥

उत्कीर्णः । त्रि । उल्लिखिते । कृतवेधने । उत्कीर्य्यतेस्म । कृ० । क्तः । नत्वम् ॥

उत्कुटम् । न । उत्तानशयने ॥

उत्कुणः । पुं । उद्दंशे । मत्कुणे ॥

उत्कूटः । पुं । छत्रे ॥ इतिहारावली ॥

उत्कृतिः । स्त्री । षड्विंशत्यक्षरायांवृत्तौ ॥

उत्कृष्टः । त्रि । प्रशस्ते । उत्तमे । अतिशययुक्ते । उत्कर्षविशिष्टे । उत्कृष्यतेऽयम् । कृषेः कर्मणिक्तः ॥

उत्कोचः । पुं । स्त्री । उपदायाम् । ढौकने ॥

उत्कोचकः । त्रि । कार्य्यिभ्योऽर्थंगृहीत्वा अयुक्तंकार्यंकुर्वाणे ॥

उत्क्रमः । पुं । व्यतिक्रमे । व्युत्क्रमे ॥

उत्क्रमणम् । न । उत्क्रान्तौ ॥

उत्क्रान्तः । त्रि । निर्गते ॥

उत्क्रान्तिः । स्त्री । उत्क्रमणे ॥

उत्क्रोशः । पुं । स्त्री । पक्षिविशेषे । कुररे ॥ उत्क्रोशति । क्रुशआह्वाने । पचाद्यच् ॥

उत्क्लेदः । पुं । वमनोपस्थिताविवेच्यर्थे । उकलाइ इति यस्यप्रसिद्धिः ॥

उत्क्लेशः । पुं । पीडायाम् । वमनाद्युपस्थितौ । उकलाइ इतिभाषा । यथा । कफोत्क्लेशः । कफस्य वमनाद्योपस्थितिः । उक्तञ्च । उत्क्लिश्यान्नंन निर्गच्छेत्प्रसेकष्ठीवनेरितम् । हृदयं पीड्यतेचास्यतमुत्क्लेशंविनिर्दिशेदिति ॥ उत्क्लेशइत्येके ॥

उत्क्षिप्तः । पुं । धत्तूरफले ॥ त्रि । ऊर्द्ध्वक्षिप्ते ॥

उत्क्षिप्तिका । स्त्री । कर्णाभरणविशेषे । वलाभ्याम् । कर्णान्दौ । कानतडका इतिभाषा ॥

उत्क्षेपः । पुं । ऊर्द्ध्वक्षेपणे । उछालना इतिभाषा ॥

उत्क्षेपकः । त्रि । उत्क्षेपकर्त्तरि ॥

उत्क्षेपणम् । न । व्यजने । धान्यमर्द्दनवस्तुनि । षोडशपणे । उदञ्चने । ऊर्द्ध्वदेशसंयोगहेतौ । ऊर्द्ध्वक्षेपे । अधःस्थितस्यवस्तुनऊर्द्ध्वंनयने । उत् ऊर्द्ध्वंक्षेपणम् ॥

उत्खला । स्त्री । मुरानामगन्धद्रव्ये । तांलपर्य्याम् ॥

उत्खातः । त्रि । उन्मूलिते । उखाडा इतिभाषा ॥

उत्खातकेलिः । स्त्री । वप्रक्रीडायाम् ॥

यथा । उत्खातकेलिःशृङ्गाद्यैर्वप्रक्रीडानियते इतिशब्दार्णवः ॥

उत्तः । त्रि । आर्द्रवस्तुनि । क्लिन्ने । भीजा इतिभाषा ॥ उनत्तिस्म । उन्दीक्लेदने । अकर्मकत्वात्कर्त्तरिक्तः । नुदविदेति पक्षेनत्वाभावः ॥

उत्तंसः । पुं । कर्णपूरे । कर्णाभरणे । शेखरे । शिरोभूषणे । उत्तंसयति उत्तंस्यतेनेनवा । तसि. सैौचोभूषार्थः । पचाद्यच् । हलश्चेति घञ्वा ॥

उत्तप्तः । त्रि । सन्तप्ते ॥ परिप्लुते ॥ न । शुष्कमांसे ॥ उत्तप्यतेस्म । तप० । क्तः ॥ चञ्चले ॥

उत्तब्धः । त्रि । उत्तम्भिते ॥ उत् ऊर्द्ध्व. ॥

उत्तभितम् । त्रि । उन्नमिते ॥

उत्तमः । त्रि ॥ उत्कृष्टे । अनुत्तमे । वरेण्ये ॥ पुं । प्रियव्रतराजः पुत्रे तृतीयमनौ ॥ वैश्यिकाख्यनायके ॥ अतिशयेनउत्कृष्टः । उत्कृष्टार्थवृत्ते रुच्छब्दात्तमप् । द्रव्यप्रकर्षार्थत्वान्नाम् ॥ यद्वा । उत्ताम्यति । तमु । अच् ॥ उत्तम्यतेवा । घञ् । नोदात्तेतिनवृद्धिः ॥

उत्तमःश्लोकः । त्रि । पुण्ययशसि । श्रीहरौ ॥ उन्नच्छतितमोयस्मात्सउत्तमाः । उत्तमाःश्लोकायशोयस्य ॥

उत्तमफलिनी । स्त्री । दुग्धिकावृक्षे ॥

उत्तमर्णः । पुं । ऋणदे । ऋणस्यदातरि । धनस्वामिनि । महाजन इति भाषा ॥ उत्तमम्ऋणमस्य । ऋणमाधमर्ण्ये इतिसूत्रे आधमर्ण्यशब्देनव्यवहारविशेषो लक्ष्यते । तेनोत्तमर्णोपिसिध्यति । लक्षणायान्तु धारेरुत्तमर्णइतिनिर्द्देशोलिङ्गम् । देवर्षिपितृणे ॥

उत्तमश्लोकः । त्रि । पुण्ययशसि ॥

उत्तमसङ्ग्रहः । पुं । सम्यक्सङ्ग्रहणे । निर्जने परभार्ययासह केशाकेशिपरस्परालिङ्गनसहासनादिरूपमिथुनीभावे । इतिमिताक्षरा ॥

उत्तमसाहसः । पुं । दण्डविशेषे । साशीतिपणसाहस्रे ॥ साशीतिपणसाहस्रो दण्डउत्तमसाहसः । इति याज्ञवल्क्योक्तेः ॥ सहस्रपणमिते ॥ यथाह मनुः । पणानांद्वेशतेसार्द्धे प्रथमःसाहसःस्मृतः । मध्यमः पञ्चविज्ञेयःसहस्रंत्वेवचोत्तम इति ॥

उत्तमा । स्त्री । उत्कृष्टायां नार्य्याम् । वरारोहायाम् ॥ दुग्धिकौषधौ ॥ स्वीयादिनायिकाप्रभेदे । अहितकारिण्यपिप्रिये हितकारिण्याम् ॥ टाप् ॥

उत्तमाङ्गम् । न । मस्तके ॥ उत्तमञ्च तदङ्गञ्च । सन्महदितिसमास ॥

उत्तमाम्भ' । न । नवविधासुतुष्टिषुतुष्टिविशेषे ॥ नानुपद्रवत्त्वभूतानिविषयोपभोगोभवतीति हिंसादोषदर्शनाद्विषयोपरमेसति यातुष्टिः सा पञ्चमी उत्तमाम्भउच्यते ॥

उत्तमारणी । स्त्री । इन्दीवर्य्याम् ॥

उत्तम्भः । पुं । स्वत.फलतोवा तथाऽनर्थानुबन्धित्वशङ्कायाःप्रवृत्तिप्रतिबन्धिकाया विगमे ॥

उत्तम्भनम् । न । वर्द्धने ॥ उत्तम्भनम् । उद्'स्थास्तम्भोः पूर्वस्य ॥

उत्तम्भितः । त्रि । विधृते ॥ उत्तम्भित. ॥

उत्तरम् । न । प्रतिवाक्ये । वद्ख इति भाषाप्रसिद्धेप्रश्नस्य भञ्जने ॥ प्रश्नश्चोद्यधियापृच्छा तस्यभञ्जनमुत्तरम ॥ उत्तीर्यते निस्तीर्यते प्रकृताभियोगोऽनेन । तत्स्वरूपम । पक्षस्यव्यापकं सारमसन्दिग्धमनाकुलम् । अव्याख्यागम्यमित्त्येवमुत्तर तद्विदोविदुरिति ॥ तस्यभेदाः। मिथ्यासम्प्रतिपत्तिश्च प्रत्यवस्कन्दन तथा । प्राङ्न्यायश्चोत्तराःप्रोक्ताश्चत्वारः शास्त्रवेदिभिः॥ इति नारदः ॥ कात्यायनेनापिव्यवहारविषये चतुर्विधमुत्तरमुक्तम् ।सत्यंमिथ्योत्तरञ्चैव प्रत्यवस्कन्दनंतथा । पूर्वन्याय विधिश्चैवमुत्तरंस्याच्चतुर्विधमिति॥ सिद्धान्तानुकूलतर्कोपन्यासे ॥ उत्तरणम् । रुद्रेऽरप् ॥ पुं ।सदाशिवे ॥ हरौ ॥ संसारसागरादुत्तारयतीति व्युत्पत्तेः ॥ विराटराजसुते ॥ त्रि । ऊर्द्ध ॥ उदीच्ये ॥ प्रवरे । श्रेष्ठे ॥ अनन्तरे ॥ दिव्ये ॥ वामभागे ॥ उत्तरति। तृप्लवनतरणयोः । पचाद्यच् ॥यद्वा । अतिशयेनोद्गतः । तरप् । द्रव्यम'.अं स्वान्नमुः ॥

उत्तरकालः । पुं । भविष्यत्काले ॥ गौणकाले ॥ यथा १ एव मागामिया गीयमुख्यकाला दधस्तनः । म्दकालादुत्तरोगौणःकालःपूर्वस्यकर्मणा इति हरिहरपद्धतिः ॥

उत्तरकुरु. । पुं । जम्बुद्वीपस्यनववर्षान्तर्गतवर्षविशेषे ॥ रम्यकश्चोत्तरं वर्षं तस्यैवान्तर्हिरण्मयम् । उत्तराः कुरवश्चैवयथावै भारतंतथा ॥ उत्तरं-मेरोः ॥

उत्तरकोशला । स्त्री । अयोध्यायाम । रामपुरि । साकेते'। अवधपुरी इतिभाषा ॥

उत्तरक्रिया । स्त्री । अन्तिमक्रियायाम् । सांवत्सरिकश्राद्धादिपित्र्यक्रियायाम् ॥ यथा । प्रेतेपितृत्वमापन्नेसपिण्डीकरणादनु । क्रियन्तेया. क्रि

उत्तर

याःपित्र्याःप्रोच्यन्तेतास्त्वपोत्तरा इति विष्णुपुराणम् ॥

उत्तरक्रम । न । द्वारोर्द्धवस्त्रदारुणि । त्रि । उत्तरतरङ्ग ॥

उत्तरच्छदः । पुं । शय्याया उपर्य्यास्तरणवस्त्रे । निचोले ॥

उत्तरणम् । न । नद्यादिपारगमने । उतरना इतिभाषा ॥

उत्तरतः । अ । उत्तरादित्यर्थे । दिग्देशेकालेषवाच्ये । इत्यिधोत्तराश्यामतसुच् स्वार्थे । उत्तरतोवसत्यागतोरमणीयंवा ॥

उत्तरपक्षः । पुं । विचारसिद्धान्ते । समाधाने । कृतान्ते । सत्रार्थे । सिद्धान्तानुकूलतर्कोपन्यासे ॥ उत्तरस्यापक्षस्य ॥

उत्तरपादः । पुं । चतुष्पाद्व्यवहारान्तर्गतद्वितीयपादे । उत्तरे ॥

उत्तरपूर्वा । स्त्री । ईशानकोणे । उत्तरस्याः पूर्वस्याश्चदिशोरन्तरालम् । दिङ्नामान्यन्तराल इतिसमासः ॥

उत्तरफल्गुनी । स्त्री । द्वादशेनक्षत्रे ॥ अस्याःस्वरूपम् दक्षिणोत्तरमिलिततारकाद्वयम् ॥ पर्यङ्करूपंतारकाद्वयञ्च ॥ अस्यांजातस्यफलम् दाता दयालु स्वजने सुशीले । विशालकीर्त्तिः सुमतिः प्रधानः । धीरोनरोऽत्यन्तमृदुस्वभाव स्वेदुत्तराफल्गुनिकाप्रसूतिरिति ॥

उत्तरफाल्गुनी । स्त्री । अर्यमदेवतायाम् । उत्तरफल्गुन्याम् ॥

उत्तरभाद्रपत् । स्त्री । उत्तरभाद्रपदायाम् ॥

उत्तरभाद्रपदा । स्त्री । अहिर्बुध्न्यदेवतायाम् । प्रौष्ठपदायाम् ॥ अस्यारूपम् । उत्तरेसुमुखि भारमूर्त्तिभृत्युग्मकमिलितेद्विलारके । मीनचामरकचेन्द्रयुग्मतोलोचनाचलकला: प्रकाशिताइति कालिदासः । पर्यङ्करूपम् द्वितारात्मकमितिदीपिका ॥ अत्रजातस्यफलम् । धनीकुलीनःकुशलःक्रियाढ्योभूपालमान्योबलवान्महौजाः । सत्कर्मकर्त्तानिज बन्धुभक्तोयस्योत्तराभाद्रपदाप्रसूतः इति ॥

उत्तरमीमांसा । स्त्री । ब्रह्ममीमांसायाम् ॥

उत्तरवादी । त्रि । उत्तरस्यवक्तरि । आसामी इतिभाषा ॥

उत्तरसाक्षी । त्रि । स्वपक्षसम्बन्धिसाक्ष्येपरिभावती साक्षिणा यःस्वयंश्रुतोक्तिप्रार्थिनाश्राव्यतेवा सङ्कीर्त्यः । तथाच न रदः । साक्षिणामपिय साक्ष्यंस्वपक्षंपरिभावताम् । अवणाच्छ्रावणाद्वापिससाक्ष्युत्तरसंज्ञकइति

॥ परसाची इतिगौड भाषा ॥

उत्तरसाधकः । पुं । साधकसहाये । सहकारिणि ॥

उत्तरा । अ । उत्तराहि अर्थे ॥ उत्तराद्येति पचेआच् ॥

उत्तरा । स्त्री । उदीच्यान्दिशि । कौवेर्य्याम् ॥ उत्तरफाल्गुन्याम् ॥ परीचिन्मातरि । वैराट्याम् ॥ उत् ऊर्द्ध्वं तरत्यत्र । तृ० । ऋदोरप् ॥

उत्तरात् । अ । दिशि ॥ देशे ॥ काले ॥ उत्तरात् वसति आगतो रमणीयंवा । उत्तराधरदक्षिणादातिरितिस्वार्थे आतिः ॥

उत्तराधिकारी । त्रि । प्रथमाधिकारिणः पश्चादधिकारिणि । दायादे । अंसी इति भाषा ॥

उत्तरापथजन्मा । पु । जातिविशेषे ॥ यथा । उत्तरापथजन्मानं कीर्त्तयिष्यामितानपि । यौनकाम्बोजगान्धाराः किराताबर्बरैःसह ॥ एतेपापकृतस्तातचरन्तिपृथिवीमिमामिति ॥

उत्तरापोशानम् । न । हस्तावसेचने ॥

उत्तराभासः । पुं । दुष्टोत्तरे ॥ तथाच कात्यायनः । प्रकृतेनत्वसम्बन्धमल्पमतिभूरिच । पचैकदेशव्याप्येव तत्तनैवोत्तरं भवेदिति ॥

उत्तरायणम् । न । माघादिषण्मासा त्मकेसूर्यस्योत्तरदिग्गमनकाले । देवानामहनि ॥ माघादिमासयुग्मैस्तु ऋतवःषट्क्रमादितः । उत्तरायणमाद्यैस्तैस्त्रिभिःस्याद्दक्षिणायनमित्युक्ते. ॥ मकरसङ्क्रान्तौ ॥

उत्तराशापतिः । पुं । कुवेरे ॥

उत्तराषाढा । स्त्री । एकविंशतितमे नक्षत्रे । वैश्वदेवे ॥ अस्यारूपम । सूर्पाकृतिताराचतुष्टयात्मकमि।ति-कालिदासः । गजदन्तवदष्टताराम यमितिदीपिकाटीका ॥ तत्रजातस्यफलम् । दाताद्यावान्विजयी विनीतःसत्कर्मचेताविभवैःसमेतः । कान्तासुतावाप्तसुखोनितान्तंवैश्वेसुवेशःपुरुषोमनीषीति ॥

उत्तरासङ्गः । पुं । प्रावारे । उत्तरीयांशुके ॥ उत्तरेऊर्द्ध्वभागे आसज्यते । पञ्जसङ्गे । घञ् ॥

उत्तराहि । अ । उत्तरादर्थे ॥ अस्तातेर्विषये उत्तराच्चेत्याहिप्रत्ययः दूरे चेदवधिमान् । उत्तराहि वसति रमणीयंवा ॥

उत्तरीयम् । न । संव्याने । उत्तरासङ्गे । उपवीतवद्धृतवस्त्रे ॥ उत्तरेऽस्मिन् देहभागे भवम् । गहादित्वाच्छ. ॥ यथायज्ञोपवीतं हिधार्यतेचद्विजोत्तमै. । तथासन्धार्यतेयत्नादुत्तराच्छा

दनंशुभमितिस्मृतिः॥ एकस्वेदाशोभ वति तस्योत्तराईन प्रच्छादयतीति पारस्कर.॥नस्यात्कर्मणिकञ्चुकी॥

उत्तरेण । अ । उत्तरदिग्देशकालेषु॥ एनबन्यतरस्यामदूरेऽपञ्चम्या इति स्वार्थे एनप् अदूरेचेदवधिमानवधे वर्त्तते । उत्तरेण वसति रमणीयंवा॥

उत्तरेद्युः । अ । आगामिदिने ॥ उत्त रस्मिन्नहनि इत्यर्थेसद्य परुदितिउ त्तरशब्दादेद्युस् प्रत्ययोनिपातितः॥

उत्तलित । त्रि । उतच्चिते॥

उत्तस्थूः । त्रि । उत्थिते ॥

उत्तानः । त्रि । अगभीरे ॥ ऊर्द्धगुखश यिते॥ उन्नतस्तानोविस्तारोस्मात्॥

उत्तानकः । पुं ।उच्चटायाम्॥

उत्तानपत्रक. । पुं । रक्तैरण्डे॥

उत्तानपादः । पुं । स्वायम्भुवमनोःपुत्र न्पतिविशेषे॥

उत्तानपादजः।पुं।उत्तानपादस्यपुत्रे। ज्योतीरथे। ग्रहाधारे।ध्रुवे॥

उत्तानशयः । त्रि । अतिशिशौ । डिम्भे । स्तनपे॥ उत्तानःशेते । शीङ्स्व प्ने । पार्श्वादिषूपसंख्यानमित्यच्॥

उत्तानशया । स्त्री । स्तनन्धयाम्॥ टाप्॥

उत्तापः । पुं । उष्णतायाम् । तेजसि । सन्तापे॥ उत्तापयति । तपेरर्थन्तात पचाद्यच्॥

उत्तारः । त्रि । वह्निर्निर्गतनेत्रे॥ मह ति । उद्भटे । उदारे॥

उत्तारी । त्रि । चपले॥ इतिभूरिप्रयोगः॥

उत्तालः । त्रि । उत्कटे॥श्रेष्ठे॥ विकराले॥ प्लवङ्गमे॥त्वरिते॥ उन्नते॥

उत्तिष्ठद्धोमः । पुं । वषट्कारप्रयोगान्ते॥ याज्यापुरोनुवाक्यान्ते॥

उत्तिष्ठमान. । त्रि । वर्द्धमाने॥

उत्तीर्णः । त्रि । मुक्ते । पारगते॥

उत्तुङ्गः । त्रि । उच्चे । उन्नते॥

उत्तुण्डित. । त्रि । अनिर्गतशल्येव्रणे॥

उत्तुषः । पुं । भृष्टधान्ये । खाजिके। लाजासु । खील इतिभाषा॥

उत्तेजना । स्त्री । प्रेरणायाम् । व्यग्रकरणे॥

उत्तेजितम । न । अश्वचतुर्थगतौ । रेचिते॥ उत्तेजितंमध्यवेगंयोजनंश्ल थवल्गयेत्युक्तः॥ त्रि । प्रेरिते॥

उत्तेरितम् । न । अश्वपञ्चमगतौ । आस्कन्दिते । उपकण्ठे॥ उत्तेरितोति वेगान्धोनश्रृणोतिनपश्यति॥

उत्तोलनम् । न । ऊर्द्धनयने । उठावना इतिभाषा॥

उत्तोलितः । त्रि । उदस्ते॥

उत्पति	उत्पत्ति

उच्यत्तः । त्रि । ऊर्द्धक्षिप्ते । परिच्यक्ते ॥

उत्त्रासः । पुं । भये ॥

उत्थानम् । न । उद्यमे ॥ तन्त्रे ॥ पौरुषे ॥ पुस्तके ॥ रणे ॥ प्राङ्गणे ॥ उद्गमे ॥ हर्षे ॥ मलरोगे । मलोत्सर्गे ॥ वास्तन्ते ॥ चैत्ये ॥ सन्निविष्टोद्गमे ॥ उत्थीयतेऽत्र । ष्ठागतिनिवृत्तौ । अधिकरणे भावे वा ल्युट् ॥

उत्थानैकादशी । स्त्री । कार्त्तिकशुक्लैकादश्याम् ॥

उत्थापनम् । न । उत्तोलने ॥

उत्थितः । त्रि । उत्पन्ने ॥ प्रोद्यते ॥ वृद्धिमति ॥ उत्तिष्ठतिस्म । ष्ठा० गत्यर्थेति क्तः ॥

उत्थिताङ्गुलि. । पुं । चपेटे । विस्तृताङ्गुलिकरतले । चपेटा थाप इतिभाषा ॥

उत्पत. । पुं । खगे । पक्षिणि ॥

उत्पतनम् । न । उत्पत्तौ ॥ ऊर्द्धगमने ॥ कूर्दने ॥

उत्पतितः । त्रि । उद्गते । उत्पन्ने ॥ उच्छ्रिते ॥

उत्पतिता । त्रि । ऊर्द्धगमनशीले । उत्पतिष्णौ ॥ उत्पतति तच्छील । पत्लृगतौ । तृन् ॥

उत्पतिष्णुः । त्रि सम्भूते । उत्पतितरि । ऊर्द्धपतनशीले ॥ उत्पतति । पत्लृगतौ । अलङ्कृञितीष्णुच् ।

उत्पत्तिः । स्त्री । देहसम्बन्धे ॥ जन्मनि ॥ आविर्भावे ॥ सत्कार्य्यवादेहि मृत्पिण्डेविद्यमानस्य घटस्याविर्भावएवोत्पत्तिर्यथा तथैवकारणात्मना विद्यमानानां तत्त्वानामाविर्भावएवोत्पत्तिर्विवक्षिता ॥ उत्पदनम् । पद्गतौ । क्तिन् ॥

उत्पत्तिक्रमः । पुं । उत्पत्तेरनुक्रमे ॥ स यथा । आत्मन आकाशः आकाशाद्वायुः वायोरग्निः अग्नेरापः अद्भ्यः पृथिवी पृथिव्या ओषधयः ओषधीभ्योऽन्नम् अन्नात्सर्वाणि भूतानीति श्रुतिप्रसिद्धः ॥

उत्पत्तिमत् । त्रि । अनित्यवस्तु नि ॥

उत्पत्तिविधिः । पुं । कर्मस्वरूपमात्रबोधकेविधौ ॥ यथा । आग्नेयोऽष्टाकपालोभवति । यथावा । अग्निहोत्रंजुहोतीति । अत्रचविधौकर्मणः कर्त्तृत्वेनान्वयः । अग्निहोत्रहोमेनेष्टम्भावयेदिति ॥ ननुयागस्यद्वेरूपे द्रव्यं देवताच । तयाच रूपाश्रवणे अग्निहोत्रंजुहोतीतिकथमुत्पत्तिविधि अग्निहोत्रशब्दस्य तत्प्रख्यन्यायेन नामधेयत्वादितिचेन्न । रूपाश्रवणेप्यस्योत्पत्तिविधित्वात् । अन्यथारूपश्रवणादध्नाजुहोतीत्य-

यमेवोत्पत्तिविधि' स्यात् । तथाचा ग्निहोत्रं जुहोतीतिवाक्यमनर्थकं स्यात् ॥

उत्पत्तिव्युत्क्रम. । पु । उत्पत्तेर्विपर्यस्तक्रमे ॥ अयमर्थः । पृथिवीगन्धतन्मात्रात्मिका रसतन्मात्रात्मिकाप् मात्रम्भवति । आपश्चता रूपतन्मात्रकतेजोमात्रं भवन्ति । तच्च तेजः स्पर्शतन्मात्रात्मकवायुमात्र भवति । सच वायु' शब्दतन्मात्रात्मकाकाशमात्रं भवति । सचाऽऽकाश स्वकारणभूताऽज्ञानोपहितचैतन्यमच भवतीति ॥

उत्पन्न' । त्रि । प्राप्तजन्मनि । उद्भूते । ...न्ते ॥ उत्पद्यतेस्म । पद० । क्त. । ...भ्यामिति नत्वम् ॥

उत्पलम् । न । इन्दीवरे । नीलकमले ॥ कुष्ठौषधौ ॥ जलजपुष्पमात्रे । कुवलये ॥ जलजपुष्पविशेषे । कोंभि इतिभाषा ॥ त्रि । मांसशून्ये ॥ उत्पलति । पलगतौ । पचाद्यच् ॥

उत्पलगन्धिकम् । न । चन्दनविशेषे । कृष्णताम्रे । गोशीर्षे ॥

उत्पलपत्रम् । न । कुवलयदले ॥ स्त्री नखक्षते । तिलके ॥

उत्पलशारिवा । स्त्री । अनन्तायाम् । श्यामालतायाम् ॥ उत्पलमस्त्यस्या उत्पलाकारपुष्पत्वात् । अर्शआद्यच् ॥ यद्वा । उद्गतपलमनया । उत्पला चासौशारिवाच ॥

उत्पलाची । स्त्री । सुपर्णाख्यतीर्थदेव्याम् ॥

उत्पलिनी । स्त्री । कैरविण्याम् । छोटीकोंभी इतिभाषा ॥ पद्मसमूहे । उत्पलाकरे ॥ उत्पलानि सन्त्यस्याम् । पुष्करादिभ्योदेशेइति इनिः ॥

उत्पली । स्त्री । तुषचर्पट्याम् ॥

उत्पटः । पुं । वृक्षनिर्यासे ॥ वैदिकोयम् ॥

उत्पवनम् । न । कुशखण्डिकायांपवित्रमध्येन जलादेरुत्क्षेपणे ॥

उत्पश्य. । त्रि । उन्मुखे । ऊर्द्ध्वदृष्टिविशिष्टे ॥

उत्पाट. । पुं । योगविशेषे ॥ यथा । रवौविशाखा सोमे पूर्वाषाढा भौमे धनिष्ठा बुधेरेवती गुरौरोहिणी शुक्रेपुष्या शनावुत्तराफाल्गुनी चेदुत्पाटयोगः ॥

उत्पाटनम् । न । उन्मूलने । उपाडना इति भाषा ॥

उत्पाटिका । स्त्री । वृक्षस्यनीरसायां त्वचि ॥ वैदिकोयम् ॥

उत्पाटितः । त्रि । उन्मूलिते । उपाडा इतिभाषा ॥

उत्पातः । पुं । अजन्ये । उपद्रवे । दिव्यान्तरीक्ष्यभूमिजोपसर्गे ॥ तत्र दिव्यो यथा । अपर्वणिचन्द्रादित्यग्रासः । आन्तरीक्ष्यो यथा । उल्कापातनिर्घातादिः । भौमो यथा भूकम्पादि. ॥ आध्यात्मिकाधिदैविकाधिभौतिकभेदभिन्ने प्राणिनांशुभाशुभसूचके महाभूतविकारे ॥*॥ अथोत्पाताध्यायः ॥ यानवेक्ष्योत्पातान् गर्गः प्रोवाचतानहंवक्ष्ये । तेषांसङ्क्षेपोयं प्रकृतेरन्यत्वमुत्पातः ॥ अपचारेणनराणा मुपसर्गः पापसञ्चयाद्भवति । संसूचयन्तिदिव्यान्तरिक्षभौमास्तमुत्पाताः । मनुजानामपचारादपरक्ता देवताः सृजन्त्येतान् । तत्प्रतिघातायन्नृपः शान्तिंराष्ट्रे प्रयुञ्जीत ॥ दिव्यंग्रहर्क्षवैकृत मुल्कानिर्घातपवनपरिवेषाः । गन्धर्वपुरपुरन्दरचापादियदान्तरिक्ष्यंतत् । भौमंचरस्थिरभवंतच्छान्तिभिराहतंशममुपैति । नाभसमुपैतिमृदुतांशाम्यतिनोदिव्यमित्येके । दिव्यमपिशममुपैतिप्रभूतकनकान्नगोमहीदानैः । रुद्रायतनेभूमौगोदोहात्कोटिहोमाच्च ॥ आत्मसुतकोशवाहनपुरदारपुरोहितेषुलोकेषु । पाकमुपयातिदैवं परिकल्पितमष्टधान्नृपते: ॥ अनिमित्तभङ्गचलनस्वेदाश्रुनिपातजल्पनाद्यानि । लिङ्गार्चायतनानांनाशायनरेशदेशानाम् ॥ दैवतयात्राशकटाक्षचक्रयुगकेतुभङ्गपतनानि । सम्पर्य्यासनसादनसङ्गाश्चनदेशनृपाशुभदाः ॥ ऋषिधर्मपितृब्रह्मप्रोद्भूतंवैकृतंद्विजातीनाम् । यद्रुद्रलोकपालोद्भवंपशूनामनिष्टंतत् ॥ गुरुसितशनैश्चरोत्थंपुरोधसांविष्णुजञ्च लोकानाम् । स्कन्दविशाखसमुत्थमाण्डलिकानांनरेन्द्राणाम् ॥ वेदव्यासेमन्त्रिणि विनायकेवैकृतंचमूनाथे ॥ विधातरिसविश्वकर्मणिलोकाभावयनिर्दिष्टम् ॥ देवकुमारकुमारीवनिताप्रेष्येषुवैकृतंयत्स्या । तन्नरपतेःकुमारकुमारिका..र जनानाम् ॥ रक्षःपिशाचगुह्यकनागानामेव मेवनिर्दिष्टः । मासैश्चाप्यष्टभिःसर्वेषामेवफलपाकः ॥ बुद्ध्वादेवविकारंशुचिःपुरोधास्त्र्यहोषितःस्नातः । स्नानकुसुमानुलेपनवस्त्रैरभ्यर्चयेतप्रतिमाम् ॥ मधुपर्केण पुरोधाभक्ष्यैर्बलिभिश्चविधिवदुपतिष्ठेत् । स्थालीपाकंजुहुयाद्विधिवन्मन्त्रैश्चतल्लिङ्गैः ॥ इतिविबुधविकारेशान्तयस्सप्तरात्रं द्विजविबुधगणार्चागीतनृत्योत्सवाश्च । विधिवदवनिपा

सौम्योन्नचरः कार्योनिर्वास्योवापशुः शान्त्यै ॥ सस्येचदृष्ट्वाविकृतिंप्रदेयं तत्क्षेत्रमेवंप्रथमंद्विजेभ्यः । तस्यैवमध्येचरुमत्रभौमंकृत्वानदोषसमुपैतितज्जम् ॥ दुर्भिक्षमनावृष्टावतिवृष्टौचुद्भयपरभयञ्च । रोगोह्यन्तुभवार्यान्नृपतिवधोऽनभ्रजातायाम् ॥ शीतोष्णविपर्यासेनोसम्यगृतुषुसम्प्रवृत्तेषु । षण्मासाद्राष्टभयंरोगभयंदैवजनितञ्च ॥ अन्यर्तौसप्ताहंप्रवन्धवर्षेप्रधानन्नृपमरणम् । रक्तेशस्त्रोद्योगोमांसास्थिवसादिभिर्मरकः ॥ ॥ धान्यहिरण्यत्वक्फलकुसुमाद्यैर्वर्षितेभयंविद्यात् । अङ्गारपांसुवर्षेविनाशमायातितन्नगरम् ॥ उपलाविनाजलधरैर्विकृतावाप्राणिनोयदावृष्टाः । छिद्रंवाप्यतिदृष्टौसस्यानामीतिसञ्जननम् ॥ यद्यमलेर्केछाया नदृश्यते दृश्यतेप्रतीपावा । देशस्यतदासुमहद्भयमायातंविनिर्देश्यम् ॥ अभ्रेनभसीन्द्रधनुर्दिवायदादृश्यतेथवारात्रौ । प्राच्यामपरस्यां वातदाभवेतक्षुद्भयंसुमहत् ॥ सूर्येन्दुपर्जन्यसमीरणानां योगः स्मृतोवृष्टिविकारकाले । धान्यान्नगोकाञ्चनदक्षिणाभिर्देयाभ्ततः शान्तिमुपैतिपापम् ॥ अपसर्पणंनदीनां नगराद्धि

रेणशून्यतांकुरुते । शोषाश्चाशोषाणामन्येषांवाह्रदादीनाम् ॥ स्नेहासृङ्मांसवहाः सङ्कुलकलुषाः प्रतीपगाश्चापि । परचक्रस्यागमनंनद्यः कथयन्तिषण्मासात् ॥ ज्वालाधूमक्वाथा* रुदितोत्कृष्टानिचैवकूपानाम् । गीतप्रजल्पितानिचजनमरकायोपदिष्टानि ॥ सलिलोत्पत्तिरखातेगन्धरसविपर्ययेचतोयानाम् । सलिलाशयानां विकृतौ महद्भयं तत्रशान्तिमिमाम् ॥सलिलविकारेकुर्यात्पूजांवरुणस्य वारुणैर्मन्त्रैः । तैरेवचजप्तैर्होमंशममेवं पापमुपयाति ॥ प्रसवविकारेस्त्रीणां द्वित्रिचतुष्प्रभृतिसम्प्रसूतौवा । हीनातिरिक्त नेत्रदेशकुलसङ्क्षयो भवति ॥ वडवोष्ट्रमहिषगोहस्तिनीषु यमलोद्भवमरणमेषाम् । षण्मासात् सूतिफलंशान्तिश्लोकौचगर्गोक्तौ ॥ नार्यःपरस्यविषयेत्यक्तव्यास्ताहिताथिना । तर्पयेच्चद्विजानकामैः [illegible] ञ्चैवात्रकारयेत् ॥ १ ॥ [illegible] यूथेभ्यस्त्यक्तव्याः परभूमिं [illegible] स्वामिनंयूथमन्यथातुविन [illegible] ॥ २ ॥ परयोनावभिगमनं भव [illegible] रश्चामसाधुधेनूनाम् । उक्षाणो [illegible] न्योन्यं पिबतिश्वावासुरभिपुत्रम् ॥

उत्पातः

मासत्रयेणविद्यात्तस्मिन्निः संशयंप-
रागमनम्। तत् प्रतिघातायैतौ स्मो
कौगर्गेणनिर्दिष्टौ ॥ त्यागेोविवास-
नंदानंतत्तस्याशु शुभं भवेत्। तत्पये
द्राह्मणांश्वाचजपंहोमञ्चकारयेत्॥
१॥ स्थाली पाकेन धातारं पशुना-
चपुरोहितः। प्राजापत्येनमन्त्रेणय
जेदन्नञ्चदक्षिणम् ॥ २ ॥ यानंवाह
[illegible]युक्तंयदिगच्छेन्नत्रजेच्चवाहयुतम्।
राष्ट्रभयंभवतितदाचक्राणांसादभङ्गे
च ॥ अनभिहततूर्य्यनाद शब्दोवाता
डितेषुयदिनस्यात्। व्युत्पत्तौवातेषां
परागमोन्नृपतिमरणंवा ॥ गीतरव
तूर्य्यशब्दानभसियदावाचरस्थिरान्य
[illegible] । मृत्युस्तदागदावाविस्वरतू-
र्य्येपराभिभवः ॥ गोलाङ्गलयोः सङ्गे
दर्वीशूर्पाद्युपस्करविकारे । क्रोष्टुक
नादेच तथा शस्त्रभयंमुनिवचश्चेद
म ॥ वायव्येष्वेवन्नृपतिर्बायुंसक्तुभि-
रर्चयेत् । आवायोइति पञ्चर्चाजस
व्याःप्रयतैर्द्विजैः॥ ब्राह्मणान्परमान्ने
र्दक्षिणाभिश्चतर्पयेत् । वस्त्रन्नद-
क्षिणोहोमःकर्त्तव्यश्चप्रयत्नतः ॥ पुर
पक्षिणोवनचरा वन्यावानिर्भयाविश
न्तिपुरम्। नक्तंवादिवसचराः चपा
चरावाचरन्त्यहनि ॥ सन्ध्याद्वयेपि
मण्डलमावशन्तो मृगाविहङ्गावा।

उत्पातः

दीप्तायांदिश्यथवाक्रोशन्तः संहता-
भयदा' ॥ श्येना प्रकुदन्तश्चवद्वारेक्रो-
शन्तिजम्बुकादीप्ताः। प्रविशेन्नरेन्द्रभ
वनेकपोतक' कौशिकोयदिवा ॥ कु
क्कुटरुतंप्रदोषेहेमन्तादौच कोकि
लालापा । प्रतिलोममण्डलचराः
श्येनाद्याश्चाम्बरेभयदाः ॥ गृहचैत्य-
तोरणेषु द्वारेषुचपक्षिसङ्घसम्पातः।
मधुवल्मीकाम्भोरुहसमुद्भवश्चापिना
शाय ॥ श्वभिरस्थिशवावयवप्रवेशनं
मन्दिरेषुमरकाय । पशुशस्त्रव्याहा
रेन्नृपमृत्युर्मुनिवचश्चेदम् ॥ मृग
पक्षिविकारेषु कुर्य्याद्धोमान्सदक्षि-
णान्। देवा'कपोतइतिचजप्तव्याःप
ञ्चभिर्द्विजैः॥ १॥ सुदेवाइतिचैकेन-
देयागावश्चदक्षिणाः । जपेच्छाकुन
सूक्तं वामनो वेदशिरांसिच ॥ २ ॥
शक्रध्वजेन्द्रकीलस्तम्भद्वारप्रपातभ-
ङ्गेषु। तद्वत्कवाटतोरणकेतूनांनरप
तेर्मरणम् ॥ सन्ध्याद्वयस्यदीप्तिर्धूमो
त्पत्तिश्चकाननेनग्नौ । छिद्राभावेभू
मेर्दरणंकम्पश्चभयकारी ॥ पाषण्डा
नांनास्तिकानाञ्चभक्तःसाध्वाचारप्रो
ज्झितःक्रोधशीलः।ईर्ष्युःक्रूरोविग्रहा
सक्तचेतायस्मिन्राजा तस्यदेशस्यना
शः॥प्रहरहरछिन्धिभिन्धीत्यायुधका
ष्ठाश्मपाणयोबालाः। निगदन्तःप्रह-

उत्पातः

रन्तेतथापिभयं भवत्याशु ॥ अङ्गार गैरिकाद्यैर्विकृतप्रेताभिलेखनं यस्मिन् । नायकश्चिचितमथवाचयेच्च यंयातिनचिरेण ॥ लूतापटाङ्गभवलंनसन्ध्ययोः पूजितंकलहयुक्तम् । नित्योच्छिष्टस्त्रीकञ्चयगृहं तत्क्षयं याति ॥ दृष्टेषुयातुधानेषुनिर्दिशे न्मरकमाशुसम्प्राप्तम् । प्रतिघाता यैतेषांगर्ग.शान्तिञ्चकारेमाम् ॥ म हाशान्त्योथवलयो भोज्यानिसुमहा न्तिच । कारयेतमहेन्द्रञ्चमाहेन्द्रीञ्चसमर्चयेत् ॥*॥ अथयन्नकालेउत्पा तादृष्टाविफलाभवन्तितत् प्रदर्शना-थमाह ॥ नरपतिदेशविनाशेकेतो रुदयेथवाग्रहेर्केन्द्वोः । उत्पातानां प्रभवःस्वर्त्तुभवश्चाप्यदोषाय ॥ येच नदोषानजनयन्त्युत्पातास्तान्वृतुस्व भावकृतान । ऋषिपुत्रकृतैःश्लोकैर्वि द्यादेतैःसमासोक्तैः ॥*॥ तत्रवसन्ते ॥ वज्राशनिमहीकम्पसन्ध्यानिर्घातनिस्वनाः । परिवेशरजोधूमरक्तार्कास्त मयोदयाः ॥ द्रुमेभ्योन्नरसस्नेहबहुपुष्पफलोद्गमाः । गोपक्षिमदवृद्धिश्च-शिवायमधुमाधवे ॥*॥ ग्रीष्मे ॥ तारोल्कापातकलुषंकपिलार्केन्दुमण्डलम् । अनलिज्वलनस्फोटधूम्रेरेणुनि लाहतम् ॥ रक्तपद्मारुणासन्ध्यानभः

उत्पातः

क्षुब्धार्णवोपमम् । सरितांचाम्बुसंशोषंदृष्ट्वाग्रीष्मेशुभंवदेत ॥*॥ वर्षासु ॥ शक्रायुधपरिवेषौविद्युच्छुष्कविरोहणम । कम्पोद्वर्त्तनवैकृत्यंरसनंदरणंक्षितेः ॥ सरोनद्युदपानानांवृद्ध्यूर्द्धतरणप्लवाः । शरणंचाद्रिगेहानांवर्षासुनभयावहम् ॥*॥ शरदि ॥ दिव्यस्त्रीभूतगन्धर्वविमानाद्भुतदर्शनम् । ग्रहनक्षत्रताराणांदर्शनञ्चदिवाम्बरे ॥ गीतवादित्रनिर्घोषा वनपर्वतसानुषु । सस्यवृद्धिरपांहानिरपापाः शरदिस्मृताः ॥*॥ हेमन्ते ॥ शीतानिलतुषारत्वंनर्दनंमृगपक्षिणाम । रक्षोयक्षादिसत्वानांदर्शनंवागमानुषी ॥ दिशोधूमान्धकाराश्च सनभोवनपर्वताः । उच्चैःसूर्योदयास्तौचहेमन्ते-शोभनाःस्मृताः ॥*॥ शिशिरे ॥ हिमपाताऽनिलोत्पाताविरूपाद्भुतदर्शनम् । कृष्णाञ्जनाभमाकाशमतारोल्कापातपिञ्जरम् ॥ चित्रगर्भोद्भवाः स्त्रीषुगोजाश्वमृगपक्षिषु । पत्राङ्कुरलतानाञ्चविकाराः शिशिरे शुभाः ॥*॥ अत्रविशेषमाह ॥ ऋतुस्वभावजाह्येते दृष्टाःस्वर्त्तौशुभप्रदाः । ऋतोरन्यत्रचोत्पातादृष्टास्तेचातिदारुणाः ॥ यच्चदिशेषेणफलप्रदंभवतितत्तदाह ॥ उन्मत्तानाञ्चया गाथाः शिशूनांभाष

भाषितम् । स्त्रियोयच्चप्रभाषन्तेतस्य नास्तिव्यतिक्रमः ॥ येनकारणेनैतत् सत्यरूपंभवति तत्प्रदर्शनार्थमाह ॥ यवैचरतिदेवेषुपश्चाच्चरतिमानुषान् । वाचोदितावागवदति सत्याह्येषासरस्वती ॥ उत्पातशास्त्रस्य प्रभावमाह ॥ उत्पातान् गणितविवर्जितोपिवुद्धाविख्यातो भवतिनरेन्द्रवल्लभश्च । एतत् तन्मुनिवचनंरहस्यमुत्तंयज्ज्ञात्वा भवतिनरस्त्रिकालदर्शी ॥ इतिबाराह्यांचतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४४ ॥ अकस्मादायाति ॥ उत्पतनम् । पत्लृगतौ । घञ् । उत्पतति वा । ज्वलतीतिवा ॥

उत्पातभयम् । न । यस्मिन्नचनेउत्पातः सम्भूतस्तस्मिन् ॥

उत्पादः । पुं । उत्पादने ॥

उत्पादकः । पुं । पशुविशेषे । कुञ्जरारातौ । शरभे ॥ त्रि । उत्पादयितरि । जनके ॥ उत्पादयति । पद० । ण्वुल् ॥

उत्पादनम् । न । उत्पन्नकरणे ॥

उत्पादना । स्त्री । क्रियायाम् । भावनायाम ॥

उत्पादशयनः । पुं । स्त्री । टिट्टिभपक्षिणि ॥

उत्पादिका । स्त्री । देहिकानामकीटे ॥ पूतिकायाम् ॥ हिलमोचिकायाम् ॥

उत्पाद्यः । पुं । पुरोडाशादिकर्मविशेषे ॥ त्रि । उत्पादितुंयोग्ये ॥

उत्पाली । स्त्री । आरोग्ये । सुस्थतायाम् ॥

उत्पिञ्जलः । त्रि । भृशमाकुले । स्मुत्पिञ्जे । अतिशयव्याकुले ॥

उत्पित्सुः । त्रि । उत्पतितुमिच्छौ । पततेः सन्नन्तादुप्रत्ययः । सनिमीमेतीसादेशः । अनलोपोभ्यासस्य ॥

उत्प्रासः । पुं । उप० ॥ उत्प्रासनम् । असुक्षेपणे असगतिदीप्त्यादानेषुवा । घञ् ॥

उत्प्रेक्षा । स्त्री । अनवधाने ॥ काव्यालङ्कारविशेषे ॥ यथा । सम्भावनमथोत्प्रेक्षाप्रकृतस्यसमेनयत् । अस्यार्थः । प्रकृतस्य उपमेयस्यसमेन उपमानेन यत्सम्भावनम् मिथ्यात्वेनवर्णनमिति । उदाहरणम् उन्मेषंयोमममसहते जातिवैरी निशाया मिन्दो रिन्दीवरदलदृशा तस्य सौन्दर्यदर्पः । नीतःशान्तिंप्रसभमनया वक्त्रकान्त्येति हर्षाल्लग्ना मन्ये ललिततनु ते पादयोः पद्मलक्ष्मीः ॥ लिम्पतीवतमोङ्गानिवर्षतीवाञ्जनंनभः । असत् पुरुषसेवेवदृष्टिर्निष्फलतांग

ता ॥ उत्प्रेक्षणम् । ईषद्दर्शनाङ्कनयोः । गुरोश्चहलः । टाप् ॥

उत्प्रेक्षाव्यञ्जकम् । न । शब्दविशेषे ॥ यथा । मन्येशङ्के ध्रुवंनूनंकिवा प्रायो-नु वेद्मिच । ननुनानश्विजानामि उत्प्रेक्षाव्यञ्जकानिचेति ॥

उत्प्लवनम् । न । उल्लङ्घने । फलाङ्ना इतिभाषा ॥

उत्प्लवा । स्त्री । नौकाप्रभेदे ॥

उत्फालः । पुं । लम्फे ॥

उत्फुल्लः । त्रि । प्रफुल्ले । विकसितेपुष्पे । दृष्टा० योन्यविशेषे ॥ उत्ताने ॥ न । स्त्रीणांकरणे ॥ उत्फलति । ञिफला० । क्तः ततः । आदितश्चेतीडभावः । उत्फुल्लसम्फुल्लयोरुपसंख्यानमितिनिष्ठातस्यल ॥

उत्सः । पुं । प्रस्रवणे । पर्वतात्स्रवज्जलप्रपातस्थाने ॥ स्रवज्जले ॥ गिरेकपरिनिर्भरायुत्थाम्बुसङ्घे ॥ उनत्तिक्लेन । उन्दी० । उन्दिगुधिकुषिभ्यश्चेतिसः । किदित्यनुषङ्गेन लोपः ॥

उत्सङ्गः । पुं । अङ्के । क्रोडे ॥ त्रि । असङ्गे ॥

उत्सङ्गवर्ती । त्रि । क्रोडस्थिते ॥

उत्सादिः । स्त्री । उच्छेदे ॥

उत्सन्नः । त्रि । उन्नते ॥ नष्टे ॥

उत्सर्गः । पुं । सामान्ये । सामान्यविधौ ॥ न्याये ॥ त्यागे ॥ दाने ॥ वर्जने ॥ सात्विककर्तव्यक्रियाविशेषे ॥ नीलोद्वाहादौ ॥ अपानवायोर्व्यापारे ॥ बाहुल्यप्रदर्शनवचने ॥ उत्सर्जनम् उत्सृज्यतेवा । घञ् ॥

उत्सर्जन् । त्रि । शब्दंकुर्वति ॥

उत्सर्जनम् । न । अपवर्जने । विश्राणिते । दाने । त्यागे ॥ उत्सृज० । ल्युट् ॥

उत्सर्पणम् । न । उल्लङ्घने ॥ उत्क्रम्यपुरतोगमने ॥

उत्सर्पिणी । स्त्री । जिनानांकालचक्रावयवे ॥

उत्सर्पितः । त्रि । उपरिभावंप्राप्ते ॥

उत्सर्पी । त्रि । ऊर्द्धप्रसारिणि ॥

उत्सवः । पुं । नियताह्लादजनकव्यापारे उपनयनविवाहादौ । महे । उद्धवे । उत्सेके ॥ इच्छाप्रसरे ॥ कोपे ॥ उत्सुवति । षूप्रेरणे । पचाद्यच् ॥ यद्वा । उत्सवनम् । षूप्रसवैश्वर्ययोः । ऋदोरप् ॥

उत्सवसङ्केतः । पुं । पार्वतीयानांगणे ॥ यथा । गणानुत्सवसङ्केतानजयत्स सप्तपाण्डव इतिमहाभारतम् ॥

उत्सादनम् । न । समुल्लेखे ॥ उद्वाहने ॥ उद्वर्तने ॥ उत्साद्यतेऽनेन । घ

कृ° । णयन्त. । ल्युट ॥

उत्सादित । त्रि । कृतोत्सादने । उद्द र्त्तिते । निर्मलीकृतशरीरे ॥

उत्सारकः । पुं । द्वारपाले ॥ त्रि । उत्सारणकर्त्तरि ॥

उत्सारणम् । न । दूरीकरणे ॥ चालने ॥ स्थानान्तरप्रापणे ॥

उत्सारित । त्रि । अपसारिते ॥

उत्साह. । पुं । उद्यमे । अध्यवसाये । इदमहङ्करिष्याम्येवेतिनिश्चयात्मिक बुद्ध्याधृतिहेतुभूते ॥ कर्त्तव्यार्थेषुस्थेयसिप्रयत्ने । उत्साहोमन्त्रमूलंस्यादितिनीतिविदांमतम् । प्रभुशक्तिर्मन्त्रमूलात्तस्मादुत्साहवान्भवेत् ॥ ।कार्योत्तरेषुकार्येषुस्थेयसिप्रयत्ने ॥ सूचे ॥ उत्सहनम् उत्सहते अनेन वा । षह° । हलश्चेति घञ् ॥ कर्मसुसुकरप्रत्यय इद्ध्यलकारको-भावेवाउत्साहः ॥ सङ्गीतोक्त ध्रुवकविशेषे ॥

उत्साहवान् । त्रि । उत्साहविशिष्टे । उत्साहिनि ॥ उत्साहोऽस्यास्य । वत्सादिभ्योमतुवन्यतरस्याम् ॥

उत्साहवर्द्धनः । पुं । उद्यमवर्द्धौ । वीररसे ॥ उत्साहेन वर्द्धते । वृधु° । अनुदात्तेतश्चहलादेरितियुच् ॥ उत्साहंवर्द्धयतीति वा । ल्युः ॥

उत्साहशक्तिः । स्त्री । राज्ञांशक्तिविशेषे ॥ विक्रमबलमुत्साहशक्तिरित्युक्ते ॥

उत्साही । त्रि । उत्साहवति ॥ वत्सादिभ्योमतुबन्यतरस्यामिति पक्षे इनि ॥

उत्सिक्तः । त्रि । उद्धते ॥ गर्विते ॥ वर्द्धिते ॥ उद्रिक्ते ॥ उपप्लुते ॥ त्यक्तमर्यादे ॥ उत्पूर्वात् सिञ्चेःक्तः ॥ सिक्ते ॥

उत्सिच्यमानः । त्रि । उद्रिच्यमाने । इद्धिमति ॥

उत्सुकः । त्रि । ईप्सितकर्मोद्युते । इष्टार्थोद्युक्ते ॥ अद्यममगुरुरागमिष्यतीत्युत्कण्ठाविशिष्टे । उत्कण्ठिते ॥ उत् उद्योगंसुवति सौति सुनोतिवा । षु प्रसवैश्वर्ययोः षुञ् अ° । विचिसंज्ञापूर्वकत्वात् गुणाभावः । क्विपिआगमशास्त्रस्यानित्यत्वात्तुग भावोवा । ततःसंज्ञायांकन् ॥ यद्वा । उत्सुवति । षूप्रेरणे । मितद्र्वादित्वाड्डु. । स्वतिविहिवा । कनि केयाइतिह्रस्वः ॥

उत्सूरः पुं । दिनावसाने ॥ इतिहेमचन्द्रः ॥

उत्सृष्ट । त्रि । कृतोत्सर्गे । त्यक्ते । विधूते ॥ यथा । आमंशूद्रस्यपक्वान्नं पक्वमुत्सृष्टमुच्यते इति ॥ उत्सृज्यतेस्म । सृजवि° । क्त. ॥

उत्सेकः । पुं । उत्सेचनेन शोषणे ॥ उद्‌ध्वर्वहिःसेचने ॥ उद्रेके ॥ उत्सेचनम् । षिचच० । घञ् ॥

उत्सेचनम् । न । ऊर्द्धसेके ॥

उत्सेधः । पुं । गिरिद्रुमादीनामुन्नतौ । उच्छ्रये ॥ न । शरीरे । संहनने ॥ उत्सेधनम् अनेनवा । षिधुग० । घञ् ॥

उत्स्वनः । पुं । उच्चशब्दे । त्रि । तद्वति ॥

उद् । अ । प्रकाशे ॥ विभागे ॥ प्राबल्ये ॥ अस्वास्थ्ये ॥ शक्त्याम् ॥ प्राधान्ये ॥ बन्धने ॥ भावे ॥ मोक्षे ॥ लाभे ॥ ऊर्द्ध्वकर्मणि ॥ ऊर्द्ध्वे ॥ उत्कर्षे ॥ प्राकट्ये ॥ नैकट्ये ॥

उदम् । न । जले । जगत्त्रयान्तोदधिसम्प्लवोदेनारायणस्योदरनाभिनालादितिभागवतोक्तेः ॥

उदकम । न । जले । वारिणि ॥ उनत्ति । उन्दीक्ले० । उदकमित्युणादिसूत्रेणसाधु ॥

उदककुम्भः । पु । उदकुम्भे ॥ उदकस्य कुम्भः ॥

उदकपरीक्षा । स्त्री । दिव्यविशेषे ॥

उदकलोलः । त्रि । जलप्रिये ॥

उदकिलः । त्रि । उदकवति ॥ उदकमस्त्यस्य अस्मिन्वा ॥ पिच्छादित्वादिलच् ॥

उदकीर्यः । पुं । महाकरञ्जे ॥

उदकीर्य्यः । पु । डालकरमचा डहरकरञ्ज इतिगौडभाषाप्रसिद्धे करञ्जविशेषे ॥

उदकुम्भः । पुं । जलकलशे ॥ उदकस्य कुम्भः । एकहलादाविन्युदादेशः ॥

उदक्तम् । त्रि । कूपादिभ्यउत्थितेजलादौ ॥ उतपूर्वादञ्चतेःक्त. ॥

उदक्या । स्त्री । ऋतुमत्याम । रजस्वलायाम् ॥ उदकमर्हति । संज्ञायामितियत् ॥ त्रि । जलार्हे ॥ दण्डादित्वाद्यत् ॥

उदगद्रिः । पुं । हिमालयपर्वते ॥

उदगयनम् । न । उत्तरायणे । देवानां दिवसे ॥

उदगाहः । पुं । जलावगाहने । उदकस्यगाहः अवगाहनम् । मन्थौदनेत्यादिनोदादेशः ।

उदग्भूमः । पुं । उत्कृष्टस्थाने । सङ्ग्रौ ॥ कृष्णोदक्पाण्डुसंख्यापूर्वायाभूमेरजिष्यते ॥

उदग्रः । त्रि । उच्चे ॥ उन्नतमग्रमस्य ॥

उदग्रदन् । पुं । उच्चदन्तेहस्तिनि ॥ त्रि । वृहद्दन्तयुक्ते ॥ उदग्रौदन्तावस्य । अग्रान्तशुद्धशुभ्रवृषवराहेभ्यश्चेतिदन्तस्यदतृ ॥

उदङ्कः । पुं । चर्ममयेघृतादिपात्रे ॥ उ

द्यते उद्ध्रियतेऽस्मिन् । अच्चु० । उदङ्कोऽनुदकइतिघञ् । तैलोदङ्क घृतोदङ्कः ।

उदक् । अ । उदग्दिग्भवे ॥ उदग्देशोद्भवे ॥ उदक्कालोत्पन्ने ॥ उदीच्यां दिशि उदीच्याःदिशः उदीचीदिग्वा । दिक्शब्देभ्य.सप्तमीपञ्चमीप्रथमाभ्यो दिग्देशकालेष्वस्तातिः ॥ अञ्चेर्लुगित्यस्तातेर्लुक् । एवंदेशेकालेच ॥

उदङ् । पुं । दिशि ॥ देशे ॥ काले ॥ त्रि । तद्भवे ॥ उत्कृष्टमञ्चति । अच्चु० । ऋत्विगितिक्विन् । नलोप' । नुम् । संयोगान्तलोपः । कुत्वम् ॥

उदज' । पुं । पशुप्रेरणे ॥ उदजनम् । अज० । समुदोरजःपशुष्विन्त्यप् । अघञपोरितिपर्युदासाद्वीभावोन ॥

उदञ्चनः । पुं । भाण्डे ॥ न । पिधानार्थपात्रे । ढकना ढक्नी इतिभाषा ॥ उदच्यतेऽस्मिन् । अच्चु० । ल्युट् । उदकोदञ्चनम् ॥ ऊर्द्ध्वक्षेपणे ॥

उदञ्चितः । त्रि । ऊर्द्ध्वक्षिप्ते ॥ पूजिते ॥ उतऊर्द्ध्वमञ्चितम् ॥

उदण्डपालः । पुं । मत्स्यविशेषे ॥ सर्पप्रभेदे ॥

उदन्या । स्त्री । तैलपिपीलिकायाम् ॥

उदधिः । पुं । समुद्रे ॥ उदकानिधीयन्तेऽत्र । कर्मण्यधिकरणेचेतिधाञःकिः ॥ घटे ॥

उदधिमलः । पु । समुद्रफेने ॥

उदधिमेखला । स्त्री । पृथिव्याम् ॥

उदन्त' । पुं । वार्त्तायाम् । वृत्तान्ते ॥ साधौ ॥ उन्नतोन्तोयस्य ॥

उदन्तकः । पुं । उदन्तार्थे ॥ स्वार्थेकन् ॥

उदन्तिका । स्त्री । तृप्तौ ॥

उदन्या । स्त्री । पिपासायाम् ॥ उदन्यति उदकस्येच्छावा । सुपआत्मनःक्यच् । अशनायोदन्येति ईत्त्वाभाव.क्यचि उदकस्यउदन्भावश्चनिपात्यते । अप्रत्ययादित्य. ॥

उदन्वान् । पु । उदधौ । पारावारे । समुद्रे ॥ उदकानिसन्त्यत्र । उदन्वानुदधौचेत्युदकस्योदन्भावो निपातितो मतुपि ॥ ऋषिविशेषे ॥

उदपान. । पुं । न । कूपे ॥ क्षुद्रजलाशये ॥ उदकंपिवन्त्यस्मिन् । अधिकरणेल्युट् । उदकस्योद' ॥

उदमान. । पुं । आढकस्यपञ्चाशत्तमेभागे ॥ कुडवःस्यादष्टभिर्द्रोणैर्द्रोणपादेनचाढकः । अतोद्वैशतिकोभागउदमानउदाहृतइत्युक्ते . ॥

उदमेयः । त्रि । उदकंमेयंयस्यतस्मिन् ॥ उदकस्योद' संज्ञायाम् ॥

उदयः । पुं । पूर्वपर्वते । उदयाचले ॥ उदयाऽचलसम्बन्धे । लग्ने ॥ दैवंज्ञट

श्यते भास्वान् सतेषामुदयःस्मृतः । तिरोधानव्ययमेति तदेवास्तमनंर वेः ॥ नैवास्तमनमर्कस्य नोदयः स र्वदासतः । उदयास्तमनेनामदर्शना दर्शने रवेः ॥ उदयन्ति ग्रहा अस्मा- त् । इण० । एरच् ॥ वृद्धौ । समुन्नतौ ॥ महिम्नि ॥ उत्पत्तौ ॥

उदयनः । पुं । वत्सराजे । वत्सेशे ॥ अ गस्त्ये । घटोद्भवे ॥ कुसुमाञ्जलिग्र न्थकर्त्तरि । उदयनाचार्ये ॥ न । उ दये ॥

उदयसन्ध्या । स्त्री । अर्द्धार्कोदयात् प्रा न्तर्घटिकाद्वये ॥

उदरम् । न । जठरे । तुन्दे । कुक्षौ । नाभिस्तनयोर्मध्यभागे ॥ अन्तःसुषि रे ॥ युधि । रणे ॥ पुं । उदररोगे । उत् ऋणाति । ऋगतौ । अच ॥ य- द्वा । उदृच्छति । उदियर्त्तिवा । ऋ गतौ । अच् ॥ यद्वा । दृणाति । दृ- विदारणे । उदिदृणातेरजलोपूर्वप दान्त्यलोपश्च ॥

उदरग्रन्थिः । पुं । गुल्मरुजि ॥

उदरत्राणम् । न । उदरबन्धवस्त्रादौ । नागोदे । पेटी कमरबन्ध इतिभा षा ॥ उदरस्यत्राणंयेन ॥

उदरथिः । पुं । समुद्रे ॥ नियन्मणौ । सूर्ये ॥ उत्ऋच्छति उदर्यतेवा । ऋ० । उदसेस्थिदितिगथिन् ॥

उदरपिशाचः । त्रि । सर्वान्नभक्षके । सर्वान्नीने ॥ इतिहेमचन्द्रः ॥

उदरभेदी । त्रि । आत्मघ्नि ॥

उदरम्भरिः । त्रि । स्वोदरमात्रपूरके । आत्मम्भरौ ॥ उदरम्बिभर्त्ति इति विग्रहे उदरस्यमुमागमोभृञ इन्- प्रत्ययश्चनिपातसिद्धः ॥

उदररोगः । पुं । जठरव्याधिविशेषे । उदरी इतिभाषाप्रसिद्धे ॥

उदरव्याधिः । पुं । उदररोगविशेषे ॥ यथा । कदलीयवक्षारजलपानीयेन प्रसाधितम् । तदास्वादनान्नश्यन्ति उदरव्याधयोऽखिला इतिगारुडे- १९४ अध्यायः ॥

उदरशाण्डिल्यः । पुं । उपनिषत्प्रसि द्धे अतिधन्वनः शिष्ये ऋषिविशेषे ॥

उदरामयः । पुं । अन्नगन्धौ । अतिसा- ररोगे ॥

उदरावर्त्तः । पुं । नाभौ । तुन्दकूप्या म् ॥

उदरिकः । त्रि । उदरिले ॥ ठक् ॥

उदरिणी । स्त्री । गर्भवत्याम् ॥

उदरी । त्रि । तुन्दिले । पिचिण्डिले ॥ अतिशयितमुदरमस्य । तुन्दादिभ्य इलच्चेतिचकारादिनिः ॥

उदरिलः । त्रि । वृहत्कुक्षौ । उदरिणि

॥ अतिशयितमुदरमस्य । तुन्दादिभ्यइलच्चेतिइलच ॥

उदर्कः । पुं । एष्यत्कालीनफले । भाविनिकर्मफले ॥ मयनफल इतिप्रसिद्धे मदनवृक्षस्य कण्टके ॥ उदर्च्यते । अर्कस्तवने । घञ् ॥ उदर्च्यते वा । अर्चपूजायाम् । उदच्यतेवा । अञ्चस्तुतौ । घञ् ॥ भविष्यत्काले ॥

उदर्चिः । पुं । अग्नौ ॥ शिवे । हरे ॥ कन्दर्पे । दर्पके ॥ त्रि । उत्प्रभे ॥ उत् ऊर्द्धमर्ची रश्मियर्यस्यसः ॥

उदर्दः । पुं । रोगविशेषे ॥ तल्लक्षणम् । वरटीदष्टसंस्थानः शोथःसंजायतेबहिः । सकण्डुस्तोदबहुलश्छर्दिज्वरविदाहवान् ॥ उदर्दमितितंविद्याच्छीतपित्तमथापरे । वाताधिकं शीतपित्तमुदर्दश्चकफाधिकमिति ॥

उदलावणिकम् । त्रि । लवणाभ्भसासिद्धेव्यञ्जनादौ ॥

उदवसितम् । न । आलये । भवने । गृहे ॥ उत्ऊर्द्धमवसीयते स्म । षोऽन्तकर्मणि षिञ्बन्धने वा । क्तः । अवतिष्ठतीतीष्वम् ॥

उदश्वित् । न । अर्द्धजलयुक्ते घोले ॥ तक्रंह्युदश्विन्मथितं पादाम्ब्वर्द्धाम्बुनिर्जलमित्युक्तेः ॥ छच्छिकायाम् ॥ उदकेनश्वयतिवर्द्धते । टुओश्विगतिवृद्ध्योः । क्विप् तुक् । उदकस्योदः संज्ञायाम् । उदश्वितइतिनिर्द्देशादसम्प्रसारणम् ॥ उदश्वित्कफकृद्बल्यंश्रमघ्नंपरमंमतम् ॥

उदसनम् । न । अपनयने ॥ उत्क्षेपणे ॥

उदस्तः । त्रि । उत्तोलिते ॥ उत्क्षिप्ते ॥

उदाजः । पुं । पशुभिस्तानांप्रेरणे ॥ उदजनम् । अज० । घञ् । अघञपोरित्युक्ते र्वीभावोन ॥

उदात्तः । पुं । स्वरप्रभेदे ॥ उच्चैरुदात्त इतितत्स्वरूपम् । उत् उच्चैरादीयतेस्म । क्तः । अचउपसर्गात्त इतितादेशः ॥ काव्यालङ्कारविशेषे । उदात्तंवस्तुनः सम्पत् । समृद्धिमद्वस्तुवर्णनमुदात्तः । इत्यलङ्कारसूत्रम् ॥ त्रि । दयात्यागादिसम्पन्ने ॥ महति ॥ श्रव्ये ॥ दातरि ॥

उदानः । पुं । कण्ठदेशस्थवायौ । कण्ठस्थानीये ऊर्द्धगमनवत्युत्क्रमणवायौ । स्पन्दयत्यधरंवक्त्रंनेत्रभागप्रकोपनम् । उद्वेजयति मर्म्माणिह्युदानोनाम मारुतः ॥ उदानोकण्ठतालुभ्रूमध्यमूर्द्धस्थितोवायुः ॥ ऊर्द्धं अनिति अनेन । अन० । हलश्चेति घञ् ॥ उदरावर्त्ते ॥ भुजङ्गमविशेषे ॥

उदायुधः । त्रि । गृहीतशस्त्रे ॥

उदारः । त्रि । दातरि ॥ महति ॥ दक्षे ॥ सरले ॥ गम्भीरे ॥ असाधारणे। उत्कृष्टमाससमन्तात् राति । रा । आतश्चेतिकः ॥ उदर्यते । ऋगतिप्रापणयोः । कर्मणि घञ्। उदुत्कृष्टे रासमन्तात् ऋच्छति । पचाद्यच् ॥

उदारधीः । त्रि । महाबुद्धौ ॥ उदारा धीर्यस्य ॥

उदावत्सरः । पुं । संवत्सरादिपञ्चान्तर्गतवत्सरविशेषे ॥

उदावर्त्तः । पुं । रोगविशेषे । गुदग्रहे॥ मलमूत्रवायुरोधकरोग इतिस्पष्टार्थः ॥ यत्रोर्द्ध्वं जायतेवायोरावर्त्तःस चिकित्सकैः । उदावर्त्तइतिप्रोक्तो व्याधिस्तत्रानिलःप्रभुः । अपिच । वातविण्मूत्रजृम्भास्रुक्षवोद्गारवमीन्द्रियैः । [*] क्षुत्तृष्णोच्छ्वासनिद्राणांधृत्योदावर्त्तसम्भवः ॥ जलावर्त्ते ॥

उदावृत्तः । त्रि । आह्नीते ॥

उदासः । पुं । उत्क्षेपे ॥ उद्भावे ॥

उदासीन. । त्रि । परतरे । शत्रुमित्रभिन्ने । शत्रुमित्राभ्यांपरस्मिन् राजनि ॥ विजिगीषोःशत्रुमित्रभूमितोऽव्यवहिते ॥ व्यवहितत्वादेव नोपकारी नाप्यपकारीकेवलमुदासीनइव । इतिभरतः ॥ अनुत्थशुभाशुभे । विवदमानयोरुभयोरप्युपेक्षके । येन कस्यचिन्मित्रादेःपक्षं भजते मध्यस्थे ॥ उदास्ते । आस० । लटःशानच । ईदासइतिईत्त्वम् ॥ विषयानन्तरो राजाशत्रुर्मित्रमतः परम् । उदासीनः परतरोज्ञेयः कार्यविशारदैः ॥

उदास्थितः । पुं । द्वारपाले । प्रतीहारे ॥ अध्यक्षे। पञ्चवर्गान्तर्गतचारविशेषे । प्रव्रज्यावसिते प्रव्रज्याकृदपतिते नष्टसन्न्यासे । प्रव्रज्याकृदपतितउदास्थितः । तंलोकेषुविदितदोषं प्रज्ञाशौचयुक्तं इत्यर्थिंमंत्रा-क्षा रक्षसिराजा ब्रूयात् । यस्यदुष्कृतंपश्यसि तत् तदानीमेवमयि-वक्तव्यमिति।तच्चवह्वृत्यर्थिकमरैस्थापयेत् । प्रचुरसस्योत्पत्तिकंभूम्यन्तरञ्च तदृत्त्यर्थमुपकल्पयेत् । सचान्येषामपिप्रव्रजितानां राजचारकर्मकारिणां ग्रासाच्छादनादिकंदद्यात्॥ २ ॥ उदाङ्पूर्वात् ष्ठाधातोर्गत्यर्था कर्मकेतिक्तः । द्यतिस्यतीतीत्त्वम् ॥

उदाहरणम् । न । उपोद्घाते । दृष्टान्ते । एकदेशप्रसिद्ध्याऽशेषप्रसिद्ध्यर्थं यदुदाह्रियतेतस्मिन ॥ उदाङ्पूर्वाद्धरतेर्ल्युट् ॥

उदाहारः । पुं । उपोद्घाते । उदाहृतौ ॥ उदाहरणम् । घञ् ॥

[* सहार्थे त्रितीया ।]

उदाहृतः । त्रि । उच्चरिते ॥

उदाहृतिः । स्त्री । उदाहरणे ॥ उदापूर्वात् हृञः स्त्रियांक्तिन् ॥

उदितः । त्रि । उक्ते ॥ उच्यतेस्म । वद-व्य० । क्तः । वृट् । वचिस्वपीतिसम्प्रसारणम् ॥ उन्नते । उद्गते ॥ यथा । उदिते जगतीनाथे य कुर्याद्दन्तधावनम् । सपापिष्ठ'कथंब्रूते पूजयामि जनार्द्दनमिति । वद्धे ॥ ऊर्ज्जिते ॥ उदयतेस्म । इ । अ० । क्तः । द्यतिस्यती तीच्णम् ॥

उदितोदित' । त्रि । शास्त्रज्ञे ।

उदीची । स्त्री । उत्तरदिशि ॥ उत्‌उत्तर अञ्चन्त्यर्कम् । उत्क्रान्तंडष्टिपथमञ्चतिसूर्यंवा । उदईदित्यञ्चेरतईकारः । ऋत्विगादिनाक्विन् । उगितश्चेतिङीप ।

उदीचीनः । त्रि । उदग्भवे । उदक् । विभाषाञ्चेरिति खः ।

उदीच्यः । पुं । शरावत्या पश्चिमोत्तरदेशे ॥ अथोदीच्यदेशाः । वाह्लीका वाटधानाश्चआभीराः कालतोयकाः । परन्ध्राश्चैवशूद्राश्च पह्लवाश्चात्मखण्डिकाः ॥ गान्धाराजवनाश्चैव सिन्धुसौवीरमद्रकाः । शकाद्द्रुह्या.पुलिन्दाश्चपारदाहारमूर्त्तिकाः ॥ रामठाः कण्टकाराश्च केकयादेशमानिकाः । क्षत्रियोपनिवेशाश्च वैश्यशूद्रकुलानिच ॥ आत्रेयोथभरद्वाज'प्रस्थलाःसदशेरकाः । लम्पकास्तलगानाश्चसैनिकाःसहसाकुलैः ॥ एतेदेशाउदीच्यास्तुपुराणमत्स्यसंज्ञके ॥ न । वालनामगन्धद्रव्ये । ह्रीवेरे ॥ त्रि । उदग्भवे ॥ उदीचिजाते ॥ उदीच्यां भव'जात आगतोवा । द्युप्रागपागुदक्प्रतीचोयत् ॥

उदीरणम् । न । कथने । उच्चारणे ॥

उदीरितः । त्रि । उक्ते ॥ उद्दीपिते ॥ उद्घोषिते ॥ उन्नते ॥ उदीर्यतेस्म । ईर् । क्तः ॥

उदीर्णः । त्रि । उदारे । महति ॥

उदुत्तमः । त्रि । अतिशयेनोत्तमे ॥ उत्‌उत्तमः ॥

उदुम्बरः । पुं । जन्तुफलवृक्षे । यज्ञाङ्गे । हेमदुग्धे । डुमरइतिभाषा । उदुम्बरोहिमोरूक्षोगुरुः पित्तकफास्रनुत् । मधुरस्तुवरोवर्ण्योव्रणशोधनरोपणः ॥ देहल्याम् । गृहावग्रहण्याम् ॥ षण्डके । नपुंसके ॥ कुष्ठविशेषे ॥ न । ताम्रे ॥ यथा । यदुदुम्बरवर्णानां घटीनां मण्डलं महत् । पीतं नगमयेत्स्वर्गं किन्तत् क्रतुगतं नयेदित्ययंश्लोकः सौत्रामणीयागेसुरापानस्य दुष्टत्त्वमुद्भावयति । तत्र

महाभाष्यकारश्चाह । प्रमत्तगीतए ष: तत्रभवतोयस्त्वप्रमत्तगीतस्तत् प्रमाणमिति । प्रमत्तगीतइति । प्रमादेनविप्रतिपन्नत्वेनगीत इत्यर्थइ तिकैयट: । विप्रतिपन्नत्वेन वेदविष यविप्रतिपत्त्याश्रयत्वेन तत्त्वंस्वस्मि न्नारोप्यदैत्यनाशाय पूज्यस्यापिभग वतईश्वरस्यतथोक्तिरिति सन प्रमा- णमितिभाव इतिविवरणकार: ॥ उं- म्भंभूरणोति । इम्० । संज्ञायांभृ- तृवृजीतिखच् । अवर्द्विषदितिमुम् । उत्कृष्टम् उम्बरम् । प्रादिसमास:। उल्लङ्घितमम्बरमनेन ॥ उदतिक्रये- नाम्बते वा । अविशब्दे । बाहुलका दरन् । पृषोदरादि: ॥ अशीतिरक्ति कापरिमिते । कर्षे ॥

उदुम्बरदला । स्त्री । दन्तीहचे ॥ उदु म्बरस्येवदलान्यस्या: ॥

उदुम्बरपर्णी । स्त्री । दन्तिकौषधै ॥ उ दुम्बरस्येवपर्णान्यस्या: । पाककर्णेति ङीष् ॥

उदूखलम् । न । तण्डुलादिकण्डनार्थं काष्ठादिनिर्मिते कण्डनसाधने । उ लूखले । उखल इतिभाषा ॥ गुग्गु ले । गुग्गुलौ ॥ ऊर्द्ध्वततखम् । ऊ र्द्ध्वं खाति । खा अा०। आतोनुपेति क: । पृषोदरादि: ॥

उदूढ: । त्रि । ऊढे ॥ स्थूले ॥ उदुह्यते स्म । वह० क्त: ॥

उद्गत: । त्रि । उत्पन्ने । उदिते ॥ ऊर्द्ध्वंग ते ॥ उद्वान्ते । छर्दितवस्तुनि ॥ नि सृते ॥ यथा । वदनोद्गतावाणी । उ द्गम्यते स्म । गम्लृ० । क्त: ॥

उद्गता । स्त्री । विषमवृत्तविशेषे ॥ स जसादिमेसलघुकौच नसजगुरुकेष्व थोद्गता । त्र्यंघ्रिगतभनजलागयुता' त जसाजगौचरणमेकत: पठेत् । इति तल्लक्षणम् ॥

उद्गम: । पुं । आविर्भावे । उद्भवे । ऊर्द्ध्वगमने ॥ उद्गमनम् । गम्लृ० । ग्रहवृद्दनिश्चिगमश्चेत्यप् ॥

उद्गमनम् । न । ऊर्द्ध्वगमने ॥ ल्युट् ॥

उद्गमनीयम् । न । प्रक्षालितांशुक . ध ॥ उद्गम्यते अभिलष्यते । गम्लृ० । अ नीयर् । इयद्रव्यविवक्षितम् । गृही तवन्युद्गमनीयवस्त्रे । इतिदर्शनात् ॥ त्रि । ऊर्द्ध्वगम्ये ॥

उद्गरणम् । न । उद्गारे ॥

उद्गाढम् । न । अतिशये । अत्यर्थे ॥ त्रि । अतिशययुक्ते ॥ उद्गाह्यतेस्म । गा- हूवि० । क्त: ॥ क्रियाविशेषणत्वे क्लीव त्वम् । द्रव्यविशेषणत्वेतुवाच्यलिङ्ग- ता ॥

उद्गाता । पुं । सामवेदज्ञर्त्विजि ॥ उद्गा

वतिसाम । गैशब्दे । हनहृचोशंसि
चहादिभ्यः संज्ञायाश्वानिटै ॥

उद्गारः । पुं । उद्वमने ॥ उकार इतिभा
षाप्रसिद्धनागवायोः कर्मणि । कण्ठ
गर्जने ॥ उद्गरणम् । गृशब्दे । उदश्यो
र्ग्रइति घञ् ॥

उद्गारशुद्धिः । पुं । सधूमाम्लोद्गाराभा-
वे ॥

उद्गारशोधनः । पुं । कृष्णजीरके ॥

उद्गिरणम् । न । ऊर्द्धमुखस्य वायोः-
क्रियायाम् । छर्द्दौ ॥ टवमउद्गिरणे
इतिधातुपाठेन निपातनात् गिर-
तेः ऋतइत्त्वम् । अन्यथागुणेसति उ
द्गरणमिति स्यात् । यद्यप्ययंनिर्देश-
आधुनिकः तथासति पृषोदरादि
त्वंबोध्यम् ॥

उद्गीतम् । त्रि । उच्चैर्गीते ॥

उद्गीतिः । स्त्री । उच्चैर्गाने ॥ आर्याभे
दे ॥ यथा । नारायणस्यसन्तत मुद्गी
ति.संस्मृतिर्भक्त्या । अर्चाया मास
क्ति दुस्तरसंसारसागरे तरणिरि
ति ॥ उदुच्चैर्गीतिः गानम् ॥

उद्गीथः । पुं । प्रणवे ॥ साम्नामुद्गाने ॥
सामविशेषे ॥ पाञ्चभक्तिकस्य साम्नो
द्वितीयायां तृतीयायां वा भक्तौ ॥
उद्गीयतेऽसौ । गश्चोदीति थक् ॥

उद्गीर्णः । त्रि । उद्वमिते ॥ भक्षितस्या

पकर्षणे ॥

उद्गूर्णः । त्रि । उद्यते । उत्तोलिते । उ
त्तोल्यधृतेवज्रादौ । उद्गूर्यतेस्म ।
गूरीउद्यमे । क्तः ॥

उद्ग्र्यः । त्रि । उत्तुङ्गे ॥

उद्ग्रहणम् । न । उद्ग्राहे । ऊर्द्धग्रहणे ॥
उपसंहरणे ॥ उत्ऊर्द्धग्रहणम् ।

उद्ग्राहः । पुं । वादप्रभेदे । विद्या-
विचारे ॥ उद्ग्रहणे । ऊर्द्धीकृत्यक-
स्यचिद्ग्रहणे ॥ उद्ग्रहणम् । ग्रहउपा
दाने । उदिग्रहइति घञ् ॥

उद्ग्राहमल्लः । त्रि । वादसमर्थे ॥ उद्ग्रा
हेमल्लइव ॥

उद्ग्राहिणी । स्त्री । पाशाख्यरज्जौ । फाँ
सा इतिभाषा ॥

उद्ग्राहितः । त्रि । उपन्यस्ते । बद्धे ॥ उ
द्दीर्णे ॥ ग्राहिते ॥ प्रत्यायिते ॥

उद्घः । पुं । हस्तपुटे ॥ वह्नौ ॥ श्लाघा-
याम ॥ उद्धन्यते उत्कृष्टोज्ञायते ।
हन्तेःकर्मण्यप् टिलोपाद्यत्वञ्चनिपा
तनात् ॥ देहजानिले ॥ त्रि । प्रका
ण्डे । प्रशस्ते ॥ उद्घस्निमीचताम् ।
उत्पूर्वाद्धन्तेः सङ्घोद्घौ गणप्रशंसयो
रितिनिपातितः । मनुष्योद्घः । म
स्यछठिशब्दत्वात् प्रशंसावचनैश्चे-
तिसमासः । प्रशस्तोमनुष्यइत्यर्थः ॥

उद्घनः । पुं । काष्ठतक्षणसाधने । अधः

काष्ठे ॥ निधायतक्ष्यते यत्रकाष्ठे का ष्ठंसउद्घनः । ऊर्द्धंहन्यते ऽस्मिन् । उद्घनोऽत्याधानमिति अधिकरणेऽप्॥

उद्घर्षः । पुं । घर्षणे । झामकेन गात्रादिघर्षणे ॥

उद्घर्षणम् । न । झामकेन पादादिगात्रघर्षणे ॥ इष्टकयोद्घर्षणे गुणाः । कण्डुकोठानिलश्लेष्म त्वग्गतामितेजनत्वम् । शिरामुखकारकत्वञ्च ॥

उद्घसम् । न । मांसे ॥ इतिहारावली॥

उद्घाटः । पुं । उद्घाटने ॥ गृहविशेषे । चौकीकाघर इतिभाषा ॥

उद्घाटकम् । न । पुं । कूपाज्जलोद्धृत्यर्थे यन्त्रविशेषे । घटीयन्त्रे । अरहट इतिभाषा । घिर्नी इतिच ॥

उद्घाटनम् । न । कूपाज्जलोत्तोलनार्थे यन्त्रे । घटीयन्त्रे । अरहटरहँटइतिच भाषा । कूपात्सलिलमुद्घाट्यते ऽनेनवा । घटसङ्घाते । पृष्मन्तः । ल्युट्॥

उद्घाटितः । त्रि । अपावृते । कृतोद्घाटने । उघाडा खुलाइतिभाषा॥ गृहेऽनुद्घाटितद्वारिनाहूतः प्रविशन्नर । वारितार्थप्रवक्तापिपश्चात्तमश नंत्यजेदितितन्त्रशास्त्रम् ॥ घटेः क्तः । इट् ॥

उद्घाटिताङ्गः । पुं । मात्रे ॥ त्रि । अनावृतगात्रे॥उद्घाटितानिअङ्गान्यस्य॥

उद्घातः । पुं । पादस्खलने ॥ समुपक्रमे ॥ पवनाभ्यासयोगायकुम्भकादिनये । पवनाभ्यासयोगस्यकालभेदे ॥ नाभिमूलात् प्रेरितस्यवायोर्विविच्यमानस्यशिरस्यभिहननमुद्घात इत्युच्यतेसेयंकालपरीक्षा । प्राणेन प्रेर्य्यमाणेनअपानःपीड्यतेयदि । गत्वाचोर्द्धंनिवर्त्तेत एतदुद्घातलक्षणम् । उत्तुङ्गे ॥ मुद्गरे ॥ आरम्भे ॥ शस्त्रे ॥ ग्रन्थपरिच्छेदे ॥ उत्हननम् । हन० । घञ् । हनस्तोचिण्णलोः ॥ पाषाणादिभिःप्रतिघाते । ठोकर आखलीत्यादिभाषाप्रसिद्धे ॥ यथा । यवावनुद्घातसुखेन मार्गमितिरघुः ॥

उद्घुष्टः । त्रि । उद्घोषिते । नादिते ॥

उद्घोषः । पुं । उद्घोषणे ॥ घुषघुष्टौ । घञ् ॥

उद्घोषितः । त्रि । उद्घुष्टे ।

उद्दंशः । पुं । उत्कुणे । मत्कुणे । कोणकुणे । किटिभे ॥ उत्कृष्टोदंशः ।

उद्दण्डपालः । पुं । सर्प्पविशेषे ॥ मत्स्यप्रभेदे ॥

उद्दन्तुरः । त्रि । उत्तुङ्गे ॥ कराले ॥ उत्कटदन्ते ॥

उद्दानम् । न । बन्धने ॥ उत्पूर्वात् द्यतेर्भावेल्युट् ॥

उद्दान्तः । त्रि । उत्कृष्टदमिते ॥
उद्दामः । पुं । प्रचेतसि । वरुणे ॥ पञ्चचत्वारिंशदक्षरायांवृत्तौ ॥ त्रि । अप्रतिबद्धे । बन्धरहिते ॥ स्वतन्त्रे ॥ महति ॥ यथा । उद्दामदन्तुरविधुन्तुददन्तघातैः । इतिप्रबन्ध्या ॥ गम्भीरे ॥
उद्दामगीः । त्रि । प्रगल्भवाचि ॥
उद्दालः । पुं । बहुवारके । लसौडा इतिभाषा ॥ वनकोद्रवे ॥ उद्दालस्तु भवेदुष्णोग्राहीवातकरोभृशम् ॥ उद्दालयति । दलविशरणे । णिजन्तादच् ॥
उद्दालकः । पुं । वेदादिषुप्रसिद्धे ऋषिविशेषे । श्वेतकेतोःपितरि ॥ बहुवारकवृक्षे ॥ स्वार्थेकः ॥
उद्दालकपुष्पभञ्जिका । स्त्री । क्रीडाविशेषे ॥ यथा । विधिविष्णुमुखामरोदयस्थितिनाशेषुशिवोप्यनीश्वरः ॥ जगदन्नतवत्त्वयत्क्रमः क्षणमुद्दालकपुष्पभञ्जिकेति ॥ उद्दालकस्यश्लेष्मातकस्यपुष्पाणिभज्यन्तेयस्यांक्रीडायां सा । संज्ञायामितिण्वुल् ॥ नित्यंक्रीडाजीविकयोरिति षष्ठीसमासः ॥
उद्दिष्टः । त्रि । उपदिष्टे ॥
उद्दीपकः । त्रि । उद्दीपनकर्त्तरि ॥
उद्दीपनम् । न । प्रकाशने ॥ विभावविशेषे ॥
उद्दीपितः । त्रि । प्ररोचिते ॥ व्यक्ते ॥
उद्दीप्तम् । त्रि । अतिप्रकाशिते ॥ उद्दीप्यतेस्म । दीपीदीप्तौ । क्तः ॥
उद्देशः । पुं । अनुसन्धाने । अन्वेषणे ॥ सोपपत्तिकस्वरूपसङ्क्षेपे ॥ कीर्त्तने ॥ यथा । नवने नन्दनोद्देशे नचैत्ररथसंश्रये । इतिरामायणप्रयोगः ॥ उद्दिश्यते । दिशअतिसर्जने । हलश्चेतिघञ् ॥
उद्देशकः । त्रि । उद्देशकर्त्तरि ॥ उदाहरणे ॥
उद्देशतः । अ । एकदेशेन ॥ सार्वविभक्तिकस्तसिल् ॥
उद्देश्यः । त्रि । उद्देष्टव्ये । उद्देशनीये । प्रयोजने ॥ यमुद्दिश्यविधेयस्यप्रवृत्तिर्भवति ॥
उद्देहिका । स्त्री । कीटविशेषे । उपजिह्विकायाम् ॥
उद्योतः । पुं । प्रकाशे ॥ उद्द्योतनम् । द्युत० । घञ् ॥
उद्द्राव. । पुं । पलायने । सन्द्रावे ॥ उद्द्रवणम् । द्रुगतौ । उदिश्रयतियौतिपूद्रुवइति घञ् ॥
उद्धतः । पुं । राजमल्ले ॥ त्रि । चञ्चले । वाक्पाणिपादचापलवति । अविनी

उद्गारः

ते । अयान्ते ॥ प्रगल्भे ॥ आदृतें ॥

उद्धतमनस्कत्वम । न । अभिमाने । गर्वे ॥

उद्धतिः । स्त्री । उन्नतौ ॥

उद्धरणम् । न । उद्धारे । मुक्तौ ॥ वान्ताने ॥ उन्मूलने ॥ ऋणशुद्धौ ॥ उन्नये ॥ उद्ध्रियते । उद्धरते ल्युट् भावे वा ॥

उद्धर्षः । पुं । उत्सवे । उद्धर्षयति । ऋषुमलीकैविजन्तः । उन्नतो हर्षो यो वेति वा । घञ ॥

उद्धर्षणम् । न । रोमाञ्चे ।

उद्धवः । पुं । कृष्णमातुले । कृष्णशिष्ये । वृष्णीनां सन्मतो मन्त्री कृष्णस्यदयितः सखा । शिष्यो बृहस्पतेः साक्षादुद्धवो बुद्धिसत्तमः इति श्रीविष्णुभागवतम ॥ उत्सवे । यज्ञे ॥ क्रतुपावके । यज्ञाग्नौ ॥ उद्धुनोति दुःखम् । धूञ कम्पने पचाद्यच् ॥

उद्धानम । न । चुल्याम् ॥ उद्धीयतेऽग्निः । डुधाञ० । ल्युट् ॥ त्रि । उन्नते । वमिते ॥

उद्धारः । पुं । उद्धृतौ । मुक्तौ ॥ यथा । पण्डितोऽपि हि मूर्खो वौ शक्तिवृत्तोऽप्युदासीनकः । यः संसारादात्मानं समुद्धर्तुं न यतति वह्निपुराणम् ॥ ऋणे ॥ परहस्तगतद्रव्यस्य पुनरादाने ॥ उद्ध्रियते । हृञ० । धृञ० वा ।

उद्धृतिः

कर्मणि घञ ॥

उद्धारणम् । न । उद्धारकरणे ॥

उद्धुरः । त्रि । निर्भरे । दृढे ॥ ऋक्पूरित्यादिनासमासान्तः ॥

उद्धूतः । त्रि । अतिशयिते ॥ उत्थापिते ॥

उद्धूननम् । न । ऊर्ध्वप्रक्षेपणे ॥

उद्धूलनम् । न । व्यञ्जनोपकरणभूतेषु चूर्णेषु ॥ यथा । एलालवङ्गकर्पूरकस्तूरीमरिचलवणम् । चूर्णस्योद्धूलनं देयं भोज्ये चौरेषु सम्भवे ॥ व्यञ्जनेषु च सर्वेषु शाकजेष्वखिलेषु च । मांसमत्स्यभवेष्वेवं प्रलेहलवणादिषु ॥ आद्यावेवपचेत्स्नेहे ततो हिङ्गु हरिद्रके । वेसवारं सलवणं चित्रात्तदपि मिश्रितं पचेत् ॥ अर्द्धस्विन्ने क्षिपेत्तक्रम यथा दाडिमीरसम् । सिद्धे पाके च दातव्यं चूर्णमुद्धूलनस्य तदिति ॥

उद्धूषणम् । न । रोमाञ्चे ॥ इति हलायुधः ॥

उद्धृतः । त्रि । उत्क्षिप्ते ॥ परिभुक्तोज्झिते ॥ कृतोद्धरणे । समुद्धृते । उठाया इति भाषा । पृथक्कृते ॥ उच्छेदिते ॥ उद्ध्रियतेस्म । हृञ० धृञ् वा । क्तः ।

उद्धृतपाणिः । त्रि । उत्तरीयाद्बहिष्कृतदक्षिणबाहौ ॥ उद्धृतः पाणिर्येन ॥

उद्धृतिः । स्त्री । उद्धारे ॥ धृञ् क्तिन् ।

उद्ध्मानम् । न । चुल्लिकायाम् । चूल्हा भट्ठी इतिभाषा ॥ उत् ध्मायतेऽग्निर न । ध्माशब्दाग्निसंयोगयो. । ल्यु ट् ॥

उद्ध्य' । पुं । नदे ॥ उज्झत्युदकम् । उ ज्झ उत्सर्गे । भिद्योद्ध्यौनदे इति क र्त्तरिक्यप् उज्झेर्धत्वञ्चनिपात्यते ॥

उद्बन्धनम् । न । ऊर्द्ध्वबन्धने । गलेमेर खोदेकरखटकमनों फांसी इति- भाषा ॥

उद्बुद्धः । त्रि । विकसिते ॥ इतिशब्दायु- धः ॥

उद्बोधः । पुं । किञ्चिद्‌ज्ञाने ॥

उद्भटः । पुं । कच्छपे ॥ शूर्पे । प्रस्फो टने । सूप इतिभाषा ॥ ग्रन्थादिहि- र्भूतश्लोके ॥ त्रि । श्रेष्ठार्थे । महा- शये । महात्मनि ॥ प्रवरे ॥

उद्भवः । पुं । जन्मनि । उत्पत्तौ ॥ उ- त्कर्षेभगवद्विभूतिशब्दिते ॥ उद्भवन म् । उद्भवत्यस्मादितिवा । भू० । ऋ दोरप् ॥ हरौ ॥ मपवर्गप्रत्युपादा नकारणत्वात् । उद्गतोभवात् संसा रात् । उत्कृष्टंजन्मस्वेच्छयाभजते इ ति वा ॥

उद्भावनम् । न । कल्पने ॥

उद्भावितः । त्रि । उत्थापिते ॥

उद्भासितः । त्रि । प्रकाशिते ॥

उद्भिज्जः । त्रि । उद्भिद्यजाते । बीजका ण्डप्ररोहिस्थावरमात्रे । भूमिमुद्भि- द्यजातेवृक्षगुल्मादौ ॥ यथा । उद्भि ज्जाः स्थावराः सर्वे बीजकाण्डप्ररो- हिण इतिमनुः ॥ उद्भेदनमुद्भित् । सम्पदादित्वात्क्विप् । उद्भिदोजातम् । प ञ्चम्यामजातावितिड' ॥

उद्भिद् । पुं । यागविशेषस्यनाम्नि ॥ उद्भिद्यते पशुफलमनेन यागेनेति- निरुक्तः ॥ त्रि । उद्भिज्जे ॥ तत्पञ्च विधम् । वृक्षगुल्मलतावल्लीभे- दात् ॥ भुवमुद्भिनत्ति । भिदिर् वि० । इगुपधेतिकः ॥

उद्भूतम् । त्रि । उत्पन्ने । जाते ॥ उद्भ वतिस्म । भू० । क्तः ॥ प्रत्यक्षयोग्ये ॥

उद्भिदम् । त्रि । तरुगुल्मादौ । उद्भि- ज्जे ॥ न । पांशुलवणे ॥ उद्भिनत्ति- । भिदिर्० । इगुपधेतिकः ॥

उद्भूतरूपम् । न । नयनगोचररूपे ॥ यथा । उद्भूतरूपंनयनस्यगोचरोद्र- व्याणितद्वन्तिपृथक्त्वसङ्ख्ये । विभाग संयोगपरापरत्वस्नेहद्रवत्वं परिमा- णयुक्तम् ॥ क्रियांजातिंयोग्यवृत्तिंस मवायञ्चतादृशम् । गृह्णातिचक्षुस म्बन्धादालोकोद्भूतरूपयोरितिका- रिकावली ॥

उद्भेदः । पुं । रोमाञ्चे ॥ उद्भिद्यतेऽ

ष्विनवा। अकर्त्तरि चेतिघञ् ॥ स्फु रणे ॥

उद्भ्रमः। पुं। उद्वेजने। उद्वेगे॥ उद्भ्रमणम्। भ्रमुअनवस्थाने। घञ्। नोदात्तोपदेशेति न वृद्धिः ॥

उद्भ्रान्तः। त्रि। भ्रमान्विते। भ्रान्तिमापन्ने॥ न। बाहुमुद्यम्य मण्डलाकारेणखड्गभ्रामणे ॥

उद्यतः। त्रि। प्रवृत्ते॥ उद्गूर्णे॥ ऊर्द्ध्वीकृते॥ पुं। ग्रन्थपरिच्छेदे॥ उद्यम्यतेस्म। यमउप०। क्तः॥

उद्यमः। पुं। उद्योगे। गुरणे॥ उद्यमनम्। यमउपरमे। घञ्। संज्ञापूर्वकत्वाद्वृद्ध्यभावः। अडउद्यमइतिनिर्देशाद्वा॥

उद्यमनम्। न। उत्क्षेपणे॥

उद्यमितः। त्रि। प्रेरिते॥

उद्यानम्। न। निस्सरणे॥ प्रयोजने॥ आक्रीडे। फलप्रधानैराद्यैः सर्वोपभोगयोग्यवने॥उद्गमे॥ उद्यान्त्यनेनअस्मिन्वा। या प्रापणे। करणेल्युट्॥

उद्यानपालः। पुं। माली इतिख्याते आक्रीडरक्षके॥ उद्यानाध्यक्षे॥

उद्युक्तः। त्रि। उद्यमयुक्ते। उद्योगविशिष्टे। उद्योगिनि॥

उद्योगः। उद्यमे। यत्ने। चेष्टायाम्। यथा। उद्योगादनिवृत्तस्य सुसहायस्य धीमतः। छायेवानुगता तस्य नित्यं श्रीः सहचारिणीति॥

उद्योगी। त्रि। उद्योगयुक्ते। उद्यमिनि॥ यथा। उद्योगिनंपुरुषसिंहमुपैति लक्ष्मीर्दैवेनदेयमितिकापुरुषावदन्ति। दैवंनिहत्यकुरुपौरुषमात्मशक्त्यायत्नेकृतेयदिनसिद्ध्यतिकोऽत्रदोषइति॥

उद्योजकः। त्रि। प्रवर्त्तके॥

उद्रः। पुं। जलजन्तुविशेषे। अम्बुविडाल ओउविडाल इतिभाषा॥ उनत्ति।उन्दी०। स्फायीतिरक्॥

उद्रङ्कः। पुं। } प्रतिमार्गके। रङ्गे॥
उद्रङ्गः। पुं। }

उद्रथः। पुं। रतकीले॥ ताम्रचूडखगे॥

उद्रिक्तः। त्रि। स्पष्टे। स्फुटे॥ उद्रिच्यतेस्म। रिच०। क्तः॥

उद्रेकः। पुं। अतिशये। वृद्धौ॥ उपक्रमे॥

उद्रेका। स्त्री। महानिम्बे। डेकवकायन इतिभाषा॥

उद्वत्सरः। पुं। वत्सरे॥

उद्वमनम्। न। उद्गिरणे॥

उद्वर्त्तः। त्रि। अतिरिक्ते। उबरा इतिभाषा॥ यथा। उद्वर्त्तोक्षिग्रन्थः समधिकफलमाचष्टे॥

उद्वर्त्तनम् । न । उत्पतने । ऊर्द्ध्वगतौ ॥ विलेपने ॥ घर्षणे ॥ उत्सादने । शरीरनिर्मलीकरणगन्धद्रव्यादौ । उबटना इतिभाषा ॥ उद्वर्त्यतेऽनेन । इतुवं॰ण्यन्तः । ल्युट् ॥

उद्वर्तित. । त्रि । उद्भामिते ॥

उद्वर्द्धनम् । न । अन्तर्हासे ॥

उद्वर्हितः । त्रि । उद्धृते ।

उद्वसन. । त्रि । वासोरहिते ॥

उद्वहः । पुं । पुत्रे ॥ सप्तवाय्वन्तर्गतवायुविशेषे ॥ सतुप्रवहवायोरूर्द्ध्वस्थितः ॥ इतिशिरोमणिः ॥ उत्ऊर्द्ध्वंन वहति । वहप्रापणे । पचाद्यच् ॥ नायके ॥

उद्वहा । स्त्री । कन्यायाम् । पुत्र्याम् ॥

उद्वान्तः । पुं । निर्मदेगजे ॥ उद्गतंवान्तमन्तर्मदं वमनमस्मात् ॥ त्रि । उद्वमिते । उद्गते । वमित्वाद्यर्थोऽग्न्यादौ ॥ उद्वम्यतेस्म । टुवम् उ॰ । क्त ॥

उद्वासनम् । न । वधे । मारणे । वास च्छेदने । चुरादिः । भावे ल्युट् ॥

उद्वाहः । पुं । विवाहे । दारपरिग्रहे । भार्यात्वसम्पादकग्रहणे । परिणये ॥ उत्कृष्टंवहनम् । वह॰ । घञ् ॥

उद्वाहनम् । न । विवाहे । रणरणे ॥ द्विगुणाकृते । द्विसीत्ये । द्विवारकृष्टक्षेत्रे ॥

उद्वाहनी । स्त्री । रज्जौ । वराटके । रस्सीइतिभाषा ॥

उद्वाहितः । पुं । परिणीते ॥

उद्वाहिता । स्त्री । परिणीतायाम् ॥ कश्चिकाले आगमोक्तान्यमार्गेण विवाहितागर्हिता भवति । यथा । उद्वाहितापियानारीजानीयात्सातुगर्हितेत्यागमसिद्धान्तः ॥

उद्वाहुः । त्रि । ऊर्द्ध्वबाहुपुरुषे । उद्यतहस्ते ॥ उद्वाहुरिववामनः ॥

उद्विग्नः । त्रि । क्षुभिते । उद्वेगयुक्ते । दुःखपरिहाराक्षमतया व्याकुलचित्ते ॥ भीते । ओविजीभयचलनयोः । क्तः । ओदितश्चेति तस्य न. । श्वीदितइतिनेट् ॥

उद्विग्नमनाः । त्रि । कम्पितहृदये ॥

उद्विवर्हणम् । न । उद्धरणे ॥

उद्वृत्तः । त्रि । उच्छिष्टे । उच्चलिते ॥ परिभुक्तोज्झिते ॥ दुर्वृत्ते ॥

उद्वेगः । पुं । उद्वेजने । उद्भ्रमे । एकाकीविजने कथंसर्वपरिग्रहशून्योऽसीतिश्वामीत्येवंविधे व्याकुलतारूपे चित्तवृत्तिविशेषे ॥ विरहजन्येदुःखे । उद्गमने ॥ भये ॥ न । गुवाकफले । सुपारी इतिभाषा ॥ उद्गतोवेगोऽस्मात् ॥ त्रि । स्तिमिते ॥ शीघ्रगामिनि ॥ उद्वाहौ ॥ उद्वेजनम् ।

ष्वोविज्ञी० । इच् ॥

उद्वेजनम् । न । उद्वेगे ॥

उद्वेजनीय: । चि । उद्वेगकरे ॥

उद्वेल । त्रि । वेलामुल्लङ्घ्यवर्त्तमाने सिन्धौ ॥ उद्गतो वेलाम् । अत्याद य इतिसमास: ॥

उद्वेष्टनम् । न । हस्तपादयोर्ष्टतौ । वाँ जटा सरली इतिभाषा ॥ उन्मुक्तव- न्धविश्लेषे ॥

उद्वोढा । पुं । परिणेतरि ॥ कलिकाले आगमोक्तान्यमार्गेण विवाहंकुर्वा- णोणर्हितोभवति । यथा । उद्वोढापि भवेत् पापी संसर्गात् कुलनायिके । वेश्यागमनजं पापं तस्यपुंसोदिनेदि ने । इतिमहानिर्वाणतन्त्रम् ॥

उन । चि । निकृष्टे ॥

उननुन्न: । त्रि । निकृष्टेन विद्वे ॥

उन्द: । पुं । क्लेदने । आर्द्रीभावे ॥

उन्दनम् । न । क्लेदने ॥

उन्दक' । पुं । मूषिके ॥ इतिद्विरूपकोष' ॥

उन्दुर: । पुं । मूषिके ॥

उन्दुरु: । पु । आखौ । मूषिके ॥ उनत्ति । उन्दी० । वाहुलकादुरु: ॥

उन्दुरुकर्णी । स्त्री । आखुकर्णीलता याम् ॥

उन्दूर: । पुं । मूषके ॥ इतिहेमचन्द्र ॥

उन्न: । त्रि । क्लिन्ने ॥ इत्यपरे ॥ उनत्ति

स्म । उन्दीक्ले० । कर्त्तरिक्त: । नुद- विदेतिमस्य नत्वम् ॥

उन्नत: । चि । उच्चे । प्रांशौ ॥ उन्नम तिस्म । नमप्रह्वत्वे । गत्यर्थेतिक्त: ॥ महति ॥ उन्नताना मनुगमने खलु सम्पदोऽग्रत:स्था: ॥

उन्नतनाभि: । त्रि । वृहन्नाभौ ॥

उन्नतभूतलम् । न । माले ॥ उन्नतञ्च तत्भूतलञ्च ॥ चेत्रमात्वमाकम् ॥

उन्नतानतम् । त्रि । उच्चनीचस्थानादौ । वन्धुरे ॥ उन्नतञ्चतदानतञ्च ॥

उन्नति: । स्त्री । उदये ॥ समृद्वौ ॥ ग रुडभार्यायाम् ॥

उन्नतीश' । पुं । गरुडे । वैनतेये ॥ स मृद्वे ॥

उन्नद्व: । त्रि । उत्कटे ॥ उदद्धे ॥

उन्नमित: । चि । उत्तोलिते ॥ ऊर्द्ध्वीकृ ते ॥

उन्नय. । पु । कूपादेर्जलादे रूर्द्ध्वन- यने ॥ उन्नयनम् । णीञ् ० । कचि- दपवादविषयेऽप्युत्सर्गोभिनिविशते- इत्यॆरच् ॥

उन्नयनम् । न । वितर्के ॥ उन्नये ॥ त्रि । सोमके ॥ णीञ्० । ल्युट् ॥

उन्नस: । त्रि । उन्नतनासिके ॥ उन्नतानासिकाऽस्य । उपसर्गाच्चेतिनसादेश: ॥

उन्माद: । पु । मनश्चाञ्चल्ये ॥

उन्नाय. । पुं । ऊर्द्ध्वनयने । उन्नये । उ ठाम । इतिभाषा ॥ उन्नयनम । स्त्री अ प्रापणे । अवोदोर्निय इतिघञ् ॥

उन्नाहम् । न । काञ्जिके ॥

उन्निद्र. । त्रि । उत्फुल्ले । विकसिते । प्रबुद्धे ॥ अप्रमादुद्बुद्धे ॥

उन्मज्जकः । पुं । तपोविशेषाल्लब्धसंज्ञे तापसविशेषे ॥ कण्ठदघ्नजलेस्थित्वा तपःकुर्वन्प्रवर्त्तते । उन्मज्जकः स-विज्ञेयस्तापसोलोकपूजितः ॥

उन्मत्त' । पुं । धत्तूरे । धुस्तूरे ॥ मुचुकुन्दवृक्षे ॥ त्रि । उन्माद्वति । ग्रहवातायावेशवति ॥ उन्माद्यतिस्म । मदीहर्षे ॥ गत्यर्थेति क्तः । नध्याख्येति न नत्वम् ॥ उन्मत्तयतिवा । तत्करोतीतिणिच् । पचाद्यच् ॥

उन्मत्तकः । पुं । तापसान्तरे ॥ उन्नतोमत्तो मत्तत्वंयस्यसः । स्वार्थेकः ॥

उन्मथनम् । त्रि । व्यथके ॥ बाहुलकात्कर्त्तरि ल्युट ॥

उन्मथित । त्रि । उद्घर्षिते ॥

उन्मद. । त्रि । उन्मादविशिष्टे । उन्मदिष्णौ ॥ उन्नतोमदोहर्षोऽस्य ॥ मदकरे । उन्मदयति । पचाद्यच् ॥

उन्मदिष्णुः । त्रि । उन्मादशीले । उन्मत्ते ॥ उन्मदनशीलः । मदीहर्षे । अलङ्कृञीतीष्णुच् ॥

उन्मनाः । त्रि । उत्के । उत्कण्ठितमनसि ॥ उन्नतंमनोऽस्य ॥

उन्मनी । स्त्री । योगिनोवस्थाविशेषे । यथाहुःपूज्यपादाः । उन्मन्यवस्थाधिगमायविद्वन्नुपायमेकंतवनिर्दिशाम: । पश्यन्नुदासीनतयाप्रपञ्चंसङ्कल्पमुन्मूलयसावधानइति ॥

उन्मन्यः । पुं । वधे । मारणे ॥

उन्माथः । पुं । कूटयन्त्रे । मृगादिवधोपयुक्ते यन्त्रे । आमिषंदत्त्वाखगपक्षिबन्धनार्थंयत्सन्धानयन्त्रंनिवेश्यतेतस्मिन् ॥ उन्मथ्यतेऽनेन । मथेविलोडने । हलश्चेति घञ् ॥ मारणे ॥ घातके ॥ उन्मथनम् । वध्यहिंसायाम् । घञ् ॥

उन्मादः । पुं । चित्तविभ्रमे ॥ भूताद्यावेशाच्चित्तानवस्थितौ ॥ विरहिणः कस्मिश्चिदवस्थाविशेषे ॥ वातिकरोगविशेषे । मतिभ्रंशे ॥ मदयन्त्युद्धतादोषायस्मादुन्मार्गमाश्रिता' । मानसोयमतोव्याधिरुन्मादइतिकीर्त्तितः ॥ उन्मदनम । मदीहर्षे । घञ ॥

उन्मादक । त्रि । उन्मत्ततजनकेधत्तूरादौ ॥

उन्मादन. । पुं । कामस्यपञ्चवाणान्तर्गतवाणविशेषे ॥

उन्मादवान् । वि । उन्मत्ते । वातकृत चित्तविभ्रमे ॥ उन्मादोऽस्यास्ति । मतुप् ॥

उन्मादी । त्रि । उन्मादिन्॥ ॥ उत्पूर्वान्मदेः घमिन्त्यष्टाभ्योघिनुण् ॥

उन्मानम् । न । ऊर्द्धमाने ॥ द्रव्यान्तरपरिच्छिन्नगुरुत्वेन पलादिशब्दवाच्येन पाषाणादिना तुलादावारोपितेन येनसुवर्णादेर्गुरुत्वमुन्मीयते तदूर्द्ध्वारोपणादूर्द्धमानमितिशब्देन विवक्षितं तदुन्मानमिति ऊर्द्धमानं किलोन्मानमितिवार्त्तिकार्थेदीक्षितोक्तः ॥ वैद्यकपरिभाषयातु द्रोणपरिमाणे॥ सामान्यतो लोकव्यवहारेणतु परिमाणमात्रे ॥

उन्मिषित. । वि । प्रफुल्ले । विकसिते ।

उन्मीलनम् । न । उन्मेषे । विकासने ॥ उन्मीलनंचित्तकुतूहलानाम् । मीलनिमेषणे ल्युट् ॥

उन्मीलित. । त्रि । प्रस्फुटिते । विकसिते ।

उन्मुखः । वि । उत्पश्ये । ऊर्द्धास्ये ॥ उदूर्द्धं मुखंयस्य ॥ उद्युक्ते ॥

उन्मुद्रः । त्रि । प्रफुल्ले । विकसिते ॥

उन्मूलनम् । न । उत्पाटने ॥ उन्मूलनं पापविनिन्दकानाम् ॥

उन्मूलित । वि । उत्पाटिते । कृतोत्पाटने ॥

उन्मेषः । पुं । चक्षुषोरुन्मीलने ॥ उन्मिषति । मिषस्पर्धायां । इगुपधेतिकः ॥

उप । अ । अधिकार्थे ॥ हीनार्थे॥ आसन्ने । सामीप्ये ॥ सादृश्ये॥ प्रतियत्ने। गुणाधाने ॥ व्याप्तौ ॥ पूजायाम् ॥ शक्तौ ॥ आरम्भे ॥ दाने ॥ दोषाख्याने ॥ आश्चर्यकरणे ॥ अत्यये ॥ निदर्शने ॥ उद्योगे ॥

उपकण्ठम् । न । ग्रामान्ते । उपशल्ये॥ अश्वस्य गम्भमगतौ । आस्कन्दिते ॥ कण्ठासन्ने ॥ वि । निकटे । समीपे ॥ उपगतः कण्ठम् । अत्यादय इति समासः । उपगतः कण्ठःसामी[illegible]स्येतिवा ॥

उपकरणम् । न । नृपादीनां छत्रचामरादौ । परिच्छदे ॥ साधनसामग्र्याम् ॥ यथा । भोजनादौ व्यञ्जनादि । पूजायां गन्धादि । रणे शस्त्रादि । मृगवन्धनादौ वागुरादि । एवमन्यदप्यूह्यम् ॥ उपक्रियते । कृ० । ल्युट् ॥

उपकर्त्ता । वि । प्रतिकर्त्तरि ॥ उपकारकारिणि ॥

उपकल्पितः । वि । समर्पिते ॥

उपकारः । पुं । उपकृतौ ॥ विकीर्णकुसुमादिषु ॥ उपकरणम् । कृञ् ।

घञ् ॥

उपकारिका । स्त्री । उपकारकर्त्र्याम् ॥ पिष्टभेदे ॥ सामान्यनृपालये । पटमण्डपादिराजसदने । उपकरोति- । ण्वुल् । टाप् ॥

उपकारी । त्रि । उपकारकर्त्तरि । उपकारविशिष्टे । उपकारिणि मित्रे वा नोपकुर्यात्कथञ्चन । तंधिगस्तु नरं देवो भवेद्यत्र वृथा भुवि ॥ देवोनासत्त्वा वितिसंबोध्य च्यवनोक्तिः ॥ भ०ष्टनि॥

उपकारी । स्त्री । सामान्यसौधे । पटमण्डपादिराजसदने ॥ उपकारयति । पचाद्यजन्तात् गौरादित्वान् ङीष् ॥

उ[illegible]र्य्यः । त्रि । उपकारयोग्ये ॥ कृ- ण्यत् ॥

उपकार्य्या । स्त्री । नृपालये । सामान्यराजगृहे ॥ पटमण्डपादिराजसदने । पटभवने ॥ उपक्रियते । कर्म्मणि ऋहलोर्ण्यत् । टाप् ॥

उपकुञ्चिः । स्त्री । कृष्णजीरके ॥ कलाजाज्याम् ॥

उपकुञ्चिका । स्त्री । कृष्णाजीरके ॥ कलाजाज्याम् ॥ तुल्यायाम् । सूक्ष्मैलायाम् ॥ उपकुञ्चति । कुञ्चकौटिल्ये । ण्वुल् ॥

उपकुर्वाण । पु । सावधिब्रह्मचर्य्यवति । स्वाध्यायग्रहणार्थिनि ॥

उपकुल्या । स्त्री । वैदेह्याम । पिप्पल्याम् ॥ उपकोलति । कुलसंस्त्यानेबन्धुषु च । अघ्न्यादिः ॥ त्रि । कुल्यासन्ने ॥ उपगता कुल्याम् ॥

उपकूजितम् । त्रि । नादिते । शब्दिते ॥

उपकूपः । पु । कूपसमीपस्थजलाशये । आहावे ॥ उपगतः कूपम् ॥ न । कूपसमीपे ॥

उपकृतिः । स्त्री । उपकारे ॥ उपकरणम् । स्त्रियांक्तिन ॥

उपकोसलः । पुं । वेदप्रसिद्धे कामलायनर्षौ ॥

उपक्रमः । पुं । उपधायाम् । राज्ञा धर्म्मार्थकामभयै रमात्यादेः परीक्षणे ॥ उपधाऽमात्यपरीक्षणमितिस्वामी- । उत्कोच इतिनव्याः ॥ चारावारम्भे । अयमस्योपायः अनेनैतत सिद्ध्यतीतिज्ञात्वा प्रथमारम्भे ॥ यथा मानेनन्दस्य प्रथमारम्भः उपक्रमःस्यः । उपायपूर्वआरम्भे॥ प्रथमारम्भे ॥ विक्रमे ॥ चिकित्सायाम् ॥ उपक्रमणम् अनेनवा । क्रमु० । भावे घञ् । उपक्रम्यते इतिकर्म्मणिवा घञ् । नोदात्तोपदेशस्येतिनवृद्धिः ॥

उपक्रमोपसंहारौ । पु । तात्पर्य्यनिर्णायकषड्विधलिङ्गेषु प्रथमलिङ्गयोः ॥ प्र

कारणप्रतिपाद्यस्यार्थस्य तदाद्यन्तयो रुपपादनमुपक्रमोपसंहारौ । यथा छान्दोग्येषष्ठप्रपाठके प्रकरणप्रतिप्राद्यस्याद्वितीयवस्तुन' एकमेवाद्वितीयमित्यादौ ऐतदात्म्यमिदंसर्वमित्यन्तेचप्रतिपादनम् ॥ उपक्रमश्च उपसंहारश्चतौ ॥

उपक्रान्तः । त्रि । तते । विस्तृते ॥

उपक्रोशः । पुं । निन्दायाम् । परीवादे ॥ उपक्रोशनम् । क्रुशआह्वाने । भावे घञ् ॥ न । क्रोशासन्ने ॥

उपक्रोष्टा । पु । स्त्री । गर्द्दभे ॥ त्रि । निन्दके ॥

उपक्लृप्तः । त्रि । विन्यस्ते ॥ उपभोगार्थंकृतसंस्कारे ॥ रचिते ॥

उपक्लेशः । पुं । मदादिषु ॥

उपक्वण. । पुं । वीणानिनदे ॥

उपक्वाणः । पुं । वीणायाः क्वणिते ॥ क्वणशब्दे । क्वणोवीणायाञ्चेतिपाचिको घञ् ।

उपचेपणधर्म्मः । पुं । शूद्रस्वामिकामान्नस्य पाकार्थं ब्राह्मणगृहेसमर्पणे ॥ इतिशुद्धितत्त्वेकल्पतरुः ।

उपगतः । त्रि । स्वीकृते ॥ आसन्ने ॥ ज्ञाते ॥ उपगम्यतेस्म । गम्लृ० । क्तः ॥ मासे ॥

उपगतिः । स्त्री । उपाये ॥ उपगम्यते ऽनया । गम्लृ० । क्तिन् ॥

उपगमः । पुं । अन्तिकगतौ । समीपगमने ॥ अङ्गीकारे । उपगमनम् । गम्लृ० । ग्रहवृदृनिश्चिगमश्च. अप् ॥

उपगीतिः । स्त्री । आर्याप्रभेदः ॥ आर्यापरार्द्धसदृशं प्रथमार्द्धमपीरितयस्याम् । उपगीतिर्यंप्रवन्तिच्छतिनायकमोदिताकविभिः ॥ नवगोपसुन्दरीणां रासोल्लासेमुराराति‍म् । अस्मारयदुपगीतिः स्वर्गकुरङ्गीदृशांगीतिम् ॥

उपगूढः । त्रि । गृहीते ॥ उपगूहने ॥

उपगूहनम् । न । आश्लेषे । परिरम्भे ॥ गुहू० । ल्युट् ॥

उपग्रहः । पुं । प्रग्रहे । वन्दिग्रहे ...... । वन्दीवान् वंदुवा इतिभाषा । बन्धाम् ॥ उपयोगे ॥ अनुकूलने ॥ अनुकूलवति ॥ सवतभद्रचक्रोक्तोल्कादौ ॥ उपगृह्यते । ग्रहउपादाने । ग्रहवृदृनिश्चप् ॥

उपग्रहणम् । न । उपग्रहे ॥

उपग्रामम् । अ । ग्रामाधिकरणे । ग्रामेइत्यर्थे ॥ ग्रामे इति । विभक्तयर्थेव्ययीभावः ॥

उपग्राह्यम् । न । उपायने । उपढौकने । भेट इतिभाषा ॥ उपगृह्यते । ग्रह० । ण्यत् ॥

उपघातः । पुं । रोगे ॥ अपकारे ॥ उपहननम् । उपहन्यतेऽनेन वा भावे कारणेवा हन्तेर्घञ् ॥

उपघ्नः । पुं । निकटाश्रये ॥ उपहन्यते उपहननंवा । उपघ्नआश्रयइतिसाधुः ॥

उपचक्रः । पुं । चक्रवाक-पक्षिणि ॥

उपचारः । पुं । उन्नतौ । वृद्धौ ॥ अरि-[illegible]भदुश्चिक्यर्तमककर्गृहेषु । न-चेद्भवन्तितेदृष्टाः पापस्वस्वामिशत्रुभिः ॥ उपचयनम् । चिञ् । एरच् ॥

उपचरितः । त्रि । उपासिते । शुश्रूषिते । सेविते ॥ उपचर्यतेस्म । चर० । क्तः ॥

उपचर्य्यः । त्रि । उपचरणीये ॥

उपचर्य्या । स्त्री । चिकित्सायाम् ॥ उपसमीपे चर्य्या ॥

उपचाय्यः । पुं । यज्ञाग्नौ ॥ अग्निधारणार्थस्थलविशेषे ॥ उपचीयते अग्निधारणार्थमिष्टकाचयनेन निर्मितं स्थलमग्निः तस्मिन्नभिधेये उपपूर्वाच्चिनोतेः अग्नौपरिचाय्योपचाय्यसमूह्या इतिण्यत्दायादेशौनिपात्येते ॥

उपचारः । पुं । रुक्प्रतिक्रियायाम् । निग्रहे । रोगप्रतीकारे । चिकित्सायाम ॥ सेवायाम् ॥ व्यवहारे ॥ उत्कोचे ॥ पूजाद्रव्ये ॥ उपचर्यते उपचरणंवा । चर० । घञ् ॥

उपचारच्छलम् । न । धर्मविकल्पनिर्देशेऽर्थसद्भावप्रतिषेधे ॥ तथाहि । धर्मशब्दस्याऽर्थेनसम्बन्धः तस्य विकल्पो विविधः कल्पः शक्तिलक्षणान्यतररूपः । तथाचशक्तिलक्षणयोरेकतरवृत्त्याप्रयुक्ते शब्दे तदपरवृत्त्यायःप्रतिषेधः सउपचारच्छलम् । यथा । मञ्चाः क्रोशन्ति नीलोघट इत्यादौ मञ्चस्था एवक्रोशन्ति नतु मञ्चाः एवंघटस्य कथंनीलरूपाभेदः । एवमहंनित्यइतिशक्त्याप्रयुक्ते अमुकस्मादुत्पन्नस्त्वंकथंनित्यइतिप्रतिषेधोप्युपचारच्छलम् । वाद्यभिप्रेतार्थस्यादूषणेन छलस्यासदुत्तरत्वम् । नचश्लिष्टलाक्षणिके प्रयोगाद्वादिन अपराधःस्यादितिवाच्यम । तत्तदर्थबोधकतयाप्रसिद्धस्य शब्दस्य प्रयोगेवादिनोऽनपराधात् । अन्यथापर्वतोवह्निमानित्युक्ते पर्वतोयं कथमवह्निमानित्यादिदूषणेनानुमानाद्युच्छेदः स्यात् ॥

उपचार्य्यः । पुं । चिकित्सायाम । रोगप्रतीकारे ॥

उपचितः । त्रि । दग्धे ॥ समृद्धे ॥ समाहिते ॥ निदिग्धे । लेपादिनावर्द्धिते ॥ पुष्टे ॥ सञ्चिते ॥ उपचीयतेस्म ।

चिञ० । क्तः ॥

उपचितिः । स्त्री । पूजायाम् ॥

उपचित्रम् । न । एकादशाक्षरवृत्तवि-शेषे ॥ यथा । मुरवैरिवपुस्तनुतां-मुदं हेमनिभांशुकचन्दनलिप्तम् । गगनंचपलामिलितं यथा शारदनीरधरै रुपचित्रमिति ॥

उपचित्रा । स्त्री । मूषिकपर्ण्याम् ॥ दन्तीहक्षे ॥ स्वातीनक्षत्रे ॥ उपगता चित्राम् ॥

उपच्छन्नः । त्रि । गूढे ॥

उपजनः । पुं । नानाविधदेहभेदसङ्ग्रहे ॥ समीपजने ॥ उपसमीपेजनः ॥

उपजप्यः । पुं । उपजापार्हे ॥ रिपुवंश्या राज्यार्थिनः क्षुब्धामात्याश्चोपजापा र्हाभवन्ति ॥

उपजातिः । स्त्री । वर्णवृत्तप्रभेदे ॥ यथा उपेन्द्रवज्रापदसङ्गतानि यदी न्द्रवज्राचरणानिसन्ति । तदोपजातिःकथिताकवीन्द्रैर्भेदाभवन्तीह चतुर्दशास्याइति ॥

उपजापः । पुं । खलादीनांमिथोभेदकभाषिते । भेदे । विच्छेदे ॥ उपांशुजपनम । जपव्यक्तायांवाचि । जपमानसेच । घञ् ॥

उपजापसहः । त्रि । भेदयोग्ये ॥ सहते । षहमर्षणे । पचाद्यच् । उपजापे सहः ॥

उपजिह्वा । स्त्री । कीटविशेषे । वल्मीकाम् ॥ दीमक सीअक इतिभाषा ॥ इतिहेमचन्द्रः ॥

उपजिह्विका । स्त्री । प्रतिजिह्वायाम् । घण्टिकायाम् ॥ कीटविशेषे । उत्पादिकायाम् ॥

उपजीविका । स्त्री । उपजीव्ये । जीवनोपाये ॥ उपजीव्यतेऽनया । जीव प्रा० । गुरोश्चेत्यः । संज्ञायांकन् कृत्वा ॥

उपजीवी । त्रि । आश्रिते ॥

उपजीव्यम् । न । उपजीविकायाम् ॥

उपजोषम् । अ । आनन्दे । सु ॥ कल्याणार्थे ॥ उपजोषणम् । जुष प्रीतिसेवनयोः ॥ अम्प्रत्ययः ॥ यथा कर्मभोगमित्यर्थे ॥

उपजोषणम् । न । सेवने ॥

उपज्ञा । स्त्री । आद्यज्ञाने ॥ यथापाणिनेर्व्याकरणस्य वाल्मीकेःश्लोकनिर्माणस्य । उपज्ञायते । ज्ञाअवबोधने । आतश्चोपसर्ग इतिकर्म्मण्यङ् । उपज्ञानंवा ॥ विनोपदेशेनाद्यज्ञाने ॥

उपज्ञातः । त्रि । विनोपदेशेनज्ञाते ॥

उपढौकनम् । न । पारितोषिकद्रव्ये । उपहारे । उपायने ॥

उपतन्त्रम् । न । शास्त्रविशेषे ॥ यथा ।

वेदोक्तान्युपतन्त्राणि कापिलोक्तानि यानिच। अद्भुतानिचतन्त्राणिजैमिन्युक्तानियानिच ॥ वशिष्ठ.कपिलश्चैवनारदोगर्गएवच । पुलस्त्यो भार्गवः सिद्दोयाज्ञवल्क्यो भृगुस्तथा ॥ शुक्रोवृहस्पतिश्चैव अन्ये ये मुनिसत्तमाः। एभिः प्रणीतान्यन्यानि उपतन्त्राणियानिच ॥ न सङ्ख्यातानि तान्यत्र धर्मविद्भिर्महात्मभिः। सारात्सारतराण्येव सङ्ख्यातानिनिवोधतेति वाराहीतन्त्रम् ॥

उपतपनम् । न । सन्तापकरे ॥ तपसन्तापे । करणे ल्युट् ॥

उपतप्ता । पुं । उपतापकमात्रे । स्पृष्टरि उपतपति । तप० । तृच । उपतपनम् । कृत्यल्युटोवहुलमितिभावे तृच्चा ॥

उपतापः । पु । त्वरायाम् ॥ उत्तापे ॥ उपघाते । गदे ॥ इष्टवियोगादिना मानसपीडायाम् ॥ उपतापयति । तपदाहे । चुरादि । अच् ॥ उपतपनं वा । तपसन्तापे । घञ् । यथा । परोपतापनंकर्म नकर्त्तव्यंकदाचन । नसुखंविन्दतेप्राणी परपीडापरायणइति ॥

उपतापी । त्रि । ज्वराद्युपतापवति ॥ म० इनिः ॥

उपत्यका । स्त्री । अद्रेरासन्नायांभूमौ ॥ तराई इति तलहटी दूण इतिचभाषा ॥ उपासन्ना । उपाधिभ्यांत्यकन्नासन्नारूढयोरिति त्यकन् । त्यकनश्चनिषेधइतीत्त्वाभावः ॥

उपदंशः । पुं । अवदंशे । मद्यपानरोचके भक्ष्यद्रव्ये ॥ मेढ्ररोगविशेषे ॥ तस्यनिदानम् । हस्ताभिघातान्नखदन्तघातादधावनादत्युपसेवनाद्वा । योनिप्रदोषाच्चभवन्तिशिश्ने पञ्चोपदंशाविविधापचारैरिति ॥ समष्ठिलदृक्षे । शिग्रुवृक्षे ॥ दंशने ॥ उपदश्यते । दंशदशने । कर्मणिभावे वाघञ् ॥

उपदर्शकः । पुं । द्वारपाले ॥ द्रष्टयितरि ॥

उपदा । स्त्री । उत्कोचे ॥ उपायने ॥ उपदीयते । डुदाञ्० आतश्चोपसर्गइत्यङ् ॥

उपदानम् । न । उत्कोचे ॥ उपायने ॥ उपदीयते । डुदाञ्० । ल्युट् ॥

उपदानकम् । न । उपदाने ॥ स्वार्थेकः ॥

उपदिका । स्त्री । वम्याम् ॥ इति हेमचन्द्रः ॥

उपदिष्टः । त्रि । देशिते । प्राप्तोपदेशे ॥ उक्ते ॥ उपदिश्यते । दिशअतिसर्जने । क्तः ।

उपदी । स्त्री । वन्दायाम् । वन्दाके ।

उपदेशः । पुं । अनुशासने ॥ चोदनायाम् । प्रवर्त्तकवाक्ये ॥ हितकथने ॥ मन्त्रकथने । दीक्षायाम् ॥ यथा । चन्द्रसूर्यग्रहेतीर्थे सिद्धक्षेत्रे शिवालये । मन्त्रमात्रप्रकथनमुपदेशः - सउच्यत इतिरामार्चनचन्द्रिका ॥ गुरुसम्प्रदाये ॥ यत्रापेक्षितस्यार्थजातस्य प्रतिपादकोग्रन्थसन्दर्भ. पठ्यते स उपदेशः ॥ उपदेशनम् । दिश० । घञ् ॥ साधनहीनायोपदेशोनिरर्थकः ॥

उपदेष्टा । पुं । उपदेशकर्त्तरि । आचार्ये ॥ उपदिशति । दिश० । तृच् ॥ आचार्यद्वारा आत्मसुखोपदेशके चिद्रूपे ॥

उपदेहः । पुं । वृद्धौ ॥

उपदेहिका । स्त्री । कीटविशेषे । उपजिह्वायाम् । दीमक इतिभाषा ॥

उपद्रव । पुं । उत्पाते ॥ रोगारम्भकदोषप्रकोपजन्येऽन्यस्मिन् विकारे ॥ यथा । योव्याधिस्तस्ययोहेतुर्दोषस्तस्यप्रकोपतः । योन्योविकारो भवति सउपद्रवउच्यते ॥ उपद्रवणम् । द्रुग । ऋदोरप् ॥

उपद्रष्टा । त्रि । उपदर्शके । उदासीनबोधरूपत्वेन गुणप्रचारदर्शिनि ॥ देहचक्षुर्मनोबुद्ध्यात्मसु द्रष्टृषुमध्ये-

बाह्यान्देहादीनपेक्ष्याऽव्यवहिते द्रष्ट्रात्मनि पुरुषे । साक्षिपुरुषे ॥ यथा । ऋत्विग्यजमानेषु यजनकर्मव्यापृतेषु तत्समीपस्थोऽन्यः स्वयमव्यापृतो यज्ञविद्याकुशलत्वात् ऋत्विग्यजमानव्यापारगुणदोषाणामीक्षिता तद्वत् कार्यकरणव्यापारेषु स्वयमव्यापृतो विलक्षणस्तेषांकार्यकरणानां सव्यापाराणां समीपस्थाद्रष्टा उपद्रष्टा साक्षिपूरुषः ॥ उपपश्यति । दृशिर्० । बाहुलकात् तृन् ॥

उपद्रुतः । त्रि । व्याकुले ॥

उपधर्म्मः । पुं । पाषण्डे ॥ इतिश्रीभागवतम् ॥

उपधा । अ । भेदे ॥

उपधा । स्त्री । पदोपान्त्यवर्णे ॥ धर्म्माद्यैः परीक्षणे । राज्ञा धर्मार्थकामभयोपन्यासेन अमात्यादीनामाशयान्वेषणे ॥ यथोक्तं कालिकापुराणे । धर्मार्थकाममोक्षैश्चप्रत्येकं परिशोधनैः । उपेत्यधीयतेयस्मादुपधापरिकीर्त्तिता ॥ अर्थकामोपधाभ्योतु भार्याः पुत्रांस्तुशोधयेत् । धर्मोपधाभिर्विप्रांस्तु सर्वाभिः सचिवान पुनरिति ॥ उपधीयते शुद्धिज्ञानमत्र । डुधाञ्० । आतश्चोपसर्गइत्यङ् । टाप् ॥ ॥

उपधातुः । पुं । अष्टप्रधानधातुसदृषेषु स्वर्णमाक्षिकादिसप्तसु ॥ यथा । सप्तोपधातवः स्वर्णमाक्षिकं तारमाक्षिकम् । तुत्थं कांस्यञ्चरी तिश्च सिन्दूरञ्चशिलाजतु ॥ उपधातुषुसर्वेषु तत्तद्धातुगुणाअपि । सन्ति किन्त्वेषु ते गौणास्तत्तदंशाभावतइति ॥ शरीरस्थधातुभवोपधातवश्चसप्त । यथा । रसात् स्तनदुग्धम् १ । रक्तात् क्षीरज २ । मांसात् वसा ३ । मेदसो घर्मः ४ । अस्थ्नोदन्त. ५ । मज्जनःकेशः ६ । शुक्रात्ओज. ७ इति वैद्या. ॥

उपधानम् । न । विषे ॥ गण्डौ । उपर्हे । सिराहना इति भाषा ॥ प्रणये ॥ व्रते ॥ उपधीयते आरोप्यतेशिरोऽत्र । डुधाञ० । करणेतिल्युट् ॥ विशेषे ॥

उपधानीयम् । न । उपबर्हे । शिरोधाने ॥

उपधिः । पुं । कपटे । व्याजे ॥ रथचक्रे ॥ उपधीयते आरोप्यतेऽनेन । डुधाञ० । उपसर्गेघोःकिः ॥

उपधूपितः । त्रि । आसन्नमरणे ॥ परिधूपिते ॥

उपधृति' । स्त्री । किरणे ॥

उपध्मानीय. । पुं । पफयोः पूर्वमर्द्धविसर्गसदृशे विसर्गविशेषे ॥

उपनत. । त्रि । उपस्थिते ॥ प्राप्ते ॥

उपनयः । पुं । उपनयने ॥ यथा । गृह्योक्तकर्मणायेन समीपंनीयतेगुरोः । बालोवेदा यतद्योगाद्बालस्योपनयं विदुरितिस्मृतिः ॥न्यायमतविशेषे ॥ यथा । उदाहरणापेक्षस्तथेत्युपसंहारो नतथेतिवा साध्यस्योपनय ॥ न्यायसू० १ । ३७ साध्यस्यपक्षस्य उदाहरणापेक्षउदाहरणानुसारी यं उपसंहार. उपन्यास. प्रकृतोदाहरणोपदर्शितव्याप्तिविशिष्टहेतुविशिष्टपक्षविशिष्टबोधजनकोपायावयवइत्यर्थः । निगमनंहेतुविशिष्टत्वेन नपक्षबोधकम् किन्तुपक्षवृत्तिहेतुबोधकमिति तद्व्युदासः । अत्रच अन्वयव्यतिरेकव्याप्त्योरन्यतरत्वादिनानुगमं कार्यं. उदाहरणोपदर्शितेतितुपरिचायकमात्रमितितु नवाच्यम् । उदाहरणविपरीतव्याप्त्युपदर्शकोपनयवारकत्वात् । वस्तुतोऽवयवभेदेनैव तद्व्युदासः । सचोपनयोद्विविधोऽन्वयिव्यतिरेकिभेदात् । तथेतिसाध्यस्योपसंहारोन्वय्युपनयः । नतथेतिसाध्यस्योपसंहारोव्यतिरेक्युपनयः । अत्रच तथाशब्दप्रयोगावश्यकत्वे नतात्पर्यम् किन्तुव्याप्तिविशिष्टवत्त्वबोधे-

। तथाचवह्निव्याप्यधूमवांश्चायमितिवातथाचायमितिवोपन्यासः।एवंव्यतिरेकिण्यपि वह्न्यभावव्यापकीभूताभावप्रतियोगिधूमवांश्चायमितिवा नतथेतिवोपन्यासः ॥

उपनयनम्। न। आम्नायैर्वटुकृत्यायाम्। ब्राह्मणक्षत्रियविशां यज्ञसूत्रधारणादिरूपप्रधानसंस्कारे। व्रतबन्धे।अध्ययनार्थमाचार्यस्य उपसमीपंनीयते येनकर्मणातस्मिन् ॥ णीञोल्युट् ॥पादयोर्निपतने॥ प्रापणे॥

उपनागरिका। स्त्री। वृत्त्यनुप्रासघटकवृत्तिप्रभेदे ॥ माधुर्यव्यञ्जकैर्वर्णैरुपनागरिकेष्यते॥ उदाहरणम्। अपसारय घनसारं कुरुहारंदूरएवकिंकमलैः। अलमलमालिमृणालैरितिवदतिदिवानिशंवालेति ॥ वैदर्भीरीतौ॥

उपनायः। पुं। उपनयने ॥

उपनायनम्। न। उपनयने ॥ उपनयनमेव। अन्येषामपिदृश्यत इतिदीर्घः ॥

उपनाहः। पुं। व्रणलेपनपिण्डे। प्रलेपइतिभाषा॥वीणायां यत्रतन्त्रीनिबध्यते तस्योर्द्धभागे। निबन्धने॥ वीणादितन्त्रबन्धनस्थाने॥ उपनह्यतेस्मिन्। णह०। हलश्चेतिघञ्॥

उपनिधिः। पुं। विन्यासः। निवस्तुनि। उपन्यस्तवस्तुनि। न्यासे। वासनस्थमनाख्याय हस्ते न्यस्ययदर्पितम्। द्रव्यमुपनिधिः प्रोक्तः स्मृतिषुस्मृतिवेदिभिः ॥ उपनिधीयते। डुधाञ्०। उपसर्गेघोःकिः ॥

उपनिषत्। स्त्री। वेदशिरोभागे॥ तत्राशीतिसहितशताधिकसहस्रसङ्ख्याका उपनिषदश्चतुर्णां वेदानाम्। तथाहि। ऋचएकविंशतिः। यजुषोनवाधिकशतम्। साम्नःसहस्रम्। पञ्चाशदुपनिषदोऽथर्वणस्य ॥ ब्रह्मविद्यायाम्। ब्रह्मात्मैक्यसाक्षात्कारे॥ यथाहुः। अतएवोपनिषच्छब्दस्य विद्यैकगोचरः। तच्छब्दावयवार्थस्य विद्यायामेव सम्भवात् ॥ उपोपसर्गः सामीप्ये तत्प्रतीचिसमाप्यते। सामीप्यतारतम्यस्यविश्रान्तेः स्वात्मनोक्षणात्॥ त्रिविधस्यसदर्थस्य निशब्दोपिविशेषणम्। उपनीय तमात्मानं ब्रह्मापास्तद्वयंयतः ॥ निहन्त्यविद्यांतज्जञ्चतस्मादुपनिषद्भवेत्। निहत्यानर्थमूलंस्वाविद्यां प्रत्यक्तयापरम् ॥ गमयत्यस्तसम्भेदमतोवोपनिषद्भवेत्॥ प्रवृत्तिहेतूत्रिःशेषांस्तन्मूलोच्छेदकत्वतः। यतोऽवसादयेद्वि

स्यात्स्मात्पनिषद्भवेत् ॥ यथोक्तावि स्याद्धेतुर्व्याक्रन्योपितद्भेदतः ॥ भवेदु पनिषन्नामाव्याक्रं जीवनंयथेति ॥ उपनिषद्नम् उपनिषोदिति श्रेयो-ऽस्यांवा ॥ षद्लृविशरणगत्यवसादने षु । सं० क्विप् सत्सूद्विष इतिषा- । सद्रिप्रतेरितिषः ॥ धर्म्मे ॥ नि र्जनस्थाने । रहसि ॥ समीपसद् ने ॥ व्रतविशेषे ॥ रहस्यग्रन्थे पुराणोप निषदादैा ॥

उपनिष्करम् । न । महति राजमार्गे । पु रस्यघण्टापथे ॥ उपनिष्क्रिरन्तिसैन्या न्यच । कृविक्षेपे । घः ऋदोरपतुन । अपोवाधकस्त्ल्युटोपि घस्याऽपवाद- त् ॥ यद्वा । उपनिष्कीर्यते सैन्यै र्हन्यते । कृर्हिंसायाम् । कर्मण्यप् । इदु दुपधस्येति षः ॥

उपनिष्क्रमणम् । न । निष्क्रमणाख्यसं स्कारे ॥ प्रधानमार्गे । राजपथे ॥ उपनिष्पूर्वातक्रमे ल्युट् ॥

उपनिहित. । चि । निक्षिप्ते ॥

उपनीत' । पुं । कृतोपनयने ॥ त्रि । प्रापिते ॥ समर्पिते ॥ उपपूर्वान्नय तेः क्तः ॥

उपनेत्रम् । अ । स्फटिकादिनिर्मितेने त्रोपकारके ॥ नेत्रयोः समीपम् ॥

उपन्यस्तः । चि । समर्पिते ॥

उपन्यासः । पुं । वाङ्मुखे । वाक्योपक्रमे ॥ उपन्यसनम् । असुक्षेपणे । घञ् ।

उपपति. । पुं । जारे ॥ उपमितःपत्या । अवाद्य'क्रुष्टाद्यर्थे तृतीययेतिस मास. । उपसृष्टः पतिरनेनवा । मा दिभ्योधातुजस्यवाच्योवाचोत्तरपद लोपश्चेतिसमासः ।

उपपत्ति' । स्त्री । सङ्गतैा ॥ समाधाने । सिद्धान्ते ॥ अनुग्राहिकायांयुक्तौ । युक्तौ ॥ षड्विधलिङ्गेषुषष्ठलिङ्गे ॥ य था । प्रकरणप्रतिपाद्यार्थसाधने तत्र श्रूयमाणायुक्तिरुपपत्ति. । यथा । छान्दोग्येषष्ठप्रपाठके यथासोम्यैके न मृत्पिण्डेन सर्वंमृन्मयं विज्ञातंस्या त्वाचारम्भणं विकारो नामधेयं मृ त्तिकेत्येवसत्यमित्यादाैअद्वितीय- वस्तुसाधने विकारस्य वाचारम्भणमा त्रत्वयुक्तिःश्रूयते ॥ उपपदनम् । पद गतैा । स्त्रियांक्तिन् ॥

उपपत्तिमत् । चि । युक्तियुक्ते ॥

उपपदम् । न । पदस्यसमीपपदे । समी पोच्चारितेपदे । व्यावर्त्तके ॥ यथाना मोत्तरे शर्म्मवर्म्मादि ॥ लोके ॥ समभि व्याहृतस्वार्थपोषकपदे ॥ यथा प्रद्दा रादैा प्रादि ॥ उपोच्चारितं पदम् ॥

उपपन्नः । त्रि । अर्हे ॥ युक्ते । सङ्गते ॥

उपपातकम् । न । पापविशेषे ॥ यथा,स्त्र

उपपा

मनु । गोवधोऽयाज्यसंयाज्यपार-
दार्य्यात्मविक्रया. । गुरुमातृपितृ
त्यागः स्वाध्यायाग्न्योःसुतस्यच ॥
परिवित्तितानुजेनोढे परिवेदनमे
वच-। तयोर्दानञ्चकन्यायास्तयोरेव
चयाजनम् । कन्यायादूषणञ्चैव वा
र्द्धुष्यं व्रतलोपनम् । तडागारामदा
राणामपत्यस्यचविक्रयः॥ व्रात्यता
बान्धवत्यागो भृत्याध्यापनमेवच।
भृताच्चाध्ययनादान मपण्यानाञ्च-
विक्रयः ॥ सर्वाकरेष्वधीकारोमहा
यन्त्रप्रवर्त्तनम् । हिंसौषधीनांस्त्र्या
जीवो ऽभिचारो मूलकर्मच ॥ इन्ध
नार्थमशुष्काणांद्रुमाणामवपातनम्
। आत्मार्थञ्चक्रियारम्भो निन्दिता
न्नादनंतथा ॥ अनाहिताग्नितास्तेय
मृणानामनपक्रिया। असच्छास्त्राधि
गमनंकौशीलव्यस्यच क्रिया ॥ धा
न्यकुप्यपशुस्तेयं मद्यपस्त्रीनिषेवण
म् । स्त्रीशूद्रविट्क्षत्रवधो नास्ति
क्यञ्चोपपातकमिति॥ अस्यार्थः। गो
हननम् १। जातिकर्मदुष्टानांयाजन
म् २। परपत्नीगमनम् ३। आत्म
विक्रयः ४। गुरुत्यागो मातृत्यागः
पितृत्यागः ७। गुर्वादीनांशुश्रूषाद्य
करण मित्यर्थः॥ सर्वदाब्रह्मयज्ञत्या
गः ८। अग्नेःस्मार्त्तस्य त्यागः ९। सु

उपपा

तस्यच संस्कारभरणाद्यकरणरूप -
त्यागः १० ॥ कनिष्ठेनादौविवाहे
कृते ज्येष्ठस्य परिवित्तिता भवति
११ । अकृतदारज्येष्ठस्यत्वकृतदा-
रस्य कनिष्ठस्य परिवेदनम् १२-
। तयोश्चकन्यादानम् १३ । तयोरे
वविवाहहोमादियागेष्वार्त्विज्यम्-
१४ ॥ कन्याया मैथुनवर्जमङ्गुलीमचे
पादिना दूषणम् १५ । वृद्धिजीवन
म १६ । व्रतलोपनं ब्रह्मचारिणोमै
थुनम् १७ । तडागविक्रयः १८ । आ
रामविक्रयः १९ । भार्याविक्रयः २०
अपत्यविक्रयः २१ ॥ यथाकालमनु
पनयनं व्रात्यता २२ । बान्धवानां
पितृव्यादीनामननुवृत्तिः २३ नि
नियतवेतनग्रहणपूर्वकमध्यापनं भृ
त्याध्यापनम् २४। प्रतिनियतवेत
नप्रदानपूर्वक मध्ययनञ्चभृतादध्य
यनादानम् २५। अविक्रेयाणां तिल
लाक्षागोरसादीनां विक्रयः २६ ॥
सुवर्णाद्युत्पत्तिस्थानेषु राजाज्ञयाऽ
धिकारः २७। महतां जलप्रवाहप्रति
बन्धहेतूनांयन्त्राणां सेतुबन्धादीनां
प्रवर्त्तनम् २८। ओषधीनां जाति
माषादीनां हरितानां धान्यानां हिं
सनंनाशः २९।भार्यादिस्त्रीणां वेश्या
त्वं कृत्वातदुपजीवनं स्त्र्याजीवः ३०

उपपा | उपजा

श्येनादियज्ञेनानपराद्धस्य मारणम भिचार. ३१। मन्त्रौषधादिना वशीकरणं मूलकर्म ३२॥ इन्धनार्थमशुष्काणां द्रुमाणां छेदनम् ३३। अनातुरस्य देवपित्राद्युद्देशमन्तरेण पाकाद्यनुष्ठानमात्मार्थं क्रियारम्भः ३४। निन्दितस्य लशुनादेर्भक्षणं निन्दितान्नादनम् ३५॥ सत्यधिकारेऽग्न्यनाधानमनाहिताग्निता ३६ स्तेयं सुवर्णादन्यस्य सारद्रव्यस्यापहारः ३७। देवर्षिपितृणामृणस्य अनपक्रियाऽशोधनम् ३८। असच्छास्त्रस्य श्रुतिस्मृतिविरुद्धस्य शिक्षणं ३९। कौशीलव्यस्य तौर्यत्रिकस्य उप[illegible]नं सततानुष्ठानम् ४०॥ धान्यस्तेयम् ४१। कुप्यस्य ताम्रलोहादेश्चौर्यम् ४२। पशूनां चौर्यम् ४३। द्विजातीनां पीतमद्याया स्त्रिया गमनम् ४४। स्त्रीवधः ४५। शूद्रवधः ४६ वैश्यवधः ४७। क्षत्रियवध. ४८। अदृष्टार्थकर्माभावबुद्धि र्नास्तिक्यम् ४९। एतत् प्रत्येक मुपपातकमित्यर्थः॥

उपपादनम्। न। सम्यक्कथने॥

उपपादितः। त्रि। सम्यक्कथिते॥ समर्पिते॥

उपपादी। त्रि। उपपादनशीले॥

उपपापम्। न। उपपातके॥

उपपुरम्। न। शाखानगरे॥ पुरसन्धौ॥ उपसमीपे पुरम्॥

उपपुराणम्। न। व्यासोक्ताष्टादशपुराणसदृशनानामुनिप्रणीताष्टादशपुराणेषु॥ तानियथा। आद्यं सनत्कुमारोक्तं १ नारसिंहमतः परम् २। तृतीयं वायवीयञ्च ३ कुमारेणानुभाषितम्। चतुर्थं शिवधर्माख्यं ४ साक्षान्नन्दीशभाषितम्। दुर्वाससोक्तमाश्चर्यं ५ नारदीयमतः परम् ६॥ नन्दिकेश्वरयुग्मञ्च ७ तथैवोशनसेरितम् ८। कापिलं ९ वारुणं १० शाम्बं ११ कालिकाह्वयमेव च १२॥ माहेश्वरं १३ तथापाद्मं १४ दैवं सर्वार्थसाधकम् १५। पराशरोक्तमपरं १६ मारीच १७ भास्कराह्वयम् १८॥ इतिकूर्मपुराणम्॥ दैवं देवीपुराणम्॥

उपपुष्पिका। स्त्री। जृम्भायाम्। छिक्कायाम्॥ इतिहारावली॥

उपप्रदानम्। न। उत्कोचे॥ उपसमीपेप्रदानम्॥ दानाख्यउपाये॥ भूमिधनादीनांप्रदानमुपप्रदानम्॥

उपप्लवः। पु। सैंहिकेये॥ विप्लवे॥ उत्पाते॥ ग्रहणे॥ यथा। उपप्लवन्त्रयोरवेश्चेति स्मृतिः॥ उपप्लवनम्

। प्लुङ्गतौ । ऋदोरप् ॥

उपप्लवी । त्रि । सभये ॥

उपप्लुत. । त्रि । स्वदिते ॥ प्लवमाने ॥ पीडिते ॥

उपबृंहित: । त्रि । वर्द्धिते ॥

उपभुक्ति: । स्त्री । उपभोगे ॥ उपभोजनम् । भुज० । क्तिन् ॥

उपभूषणम् । न । घण्टाचामरादिषु ॥ यथा । घण्टाचामरकुम्भादि - पात्रोपकरणादिकम् । तद्भूषणान्तरेदद्याद्यस्मात् तदुपभूषणमिति ॥ भावार्थ: पानपात्रञ्चगेण्डुकोगृहमेवच । पर्यङ्कादियदन्यत्रसर्वंतदुपभूषणमित्क्कालिकापुराणे ९८ अ-ध्याय: ॥

उपभृत् । स्त्री । स्रुचोभेदे । चक्राकारेणघणाचे ॥ आश्वत्थ्युपभृदित्याप स्तम्ब: ॥ उपविभक्ति । डुभृञ् । क्विप ॥

उपभोग: । पुं । निर्वेशे । भोजनातिरिक्तभोगे ॥ उपभोजनम् । भुज० । घञ् ॥

उपमन्त्रणम् । न । रहस्युपच्छन्दने ॥

उपमन्यु: । पुं । मुनिविशेषे ॥

उपमर्द: । पु । धर्मिनिवृत्तौधर्म्यन्तरप्रयोगे ॥ यथा अस्तेर्भू: ॥ अभावे ॥

उपमा । स्त्री । उपमाने । सादृश्ये ॥ अलङ्कारविशेषे । यथा । उपमायत्र सादृश्यलक्ष्मीरुल्लसतिद्वयो: । हंसीवकृष्णतेकीर्त्ति' स्वर्गङ्गामवगाहते- ॥ यत्रोपमानोपमेययो:सहृदयहृद-याह्लादित्वेनचारुसादृश्यमुद्भूततयोल्लसति व्यङ्ग्यमर्यादाविनास्पष्टंप्र-काशते तत्रोपमालङ्कार: । हंसीवेत्युदाहरणम् । इयम्पूर्णोपमेत्युच्यते । हंसीकीर्त्ति' स्वर्गङ्गावगाहनमिवशब्दश्चेत्येतेषा मुपमानोपमेयसाधारणधर्मोपमावाचकानाञ्च -तुर्णामप्युपादानात् ॥ यथावा । गुणदोषौ वुधोगृह्णन्निन्दुक्ष्वेडाविवेश्वर: ॥ शिरसाश्लाघतेपूर्वं परकण्ठेनियच्छति ॥ अत्रयद्यप्युपमानोपमेययोर्नैक'साधारणोधर्म:। उपमा॰ऽश्वरे चन्द्रगरलयोर्ग्रहणमुपादानंतयोर्मध्येपूर्वस्यचन्द्रस्य शिरसाश्लाघनंवहनम् । उत्तरस्य गरलस्यकण्ठे नियमनंस्थापनम् । उपमेयेवुधेगुणदोषयोर्ग्रहणं ज्ञानं तयोर्मध्ये पूर्वस्यगुणस्य शिरसाश्लाघनं शिर'कम्पनेनाभिनन्दनम्। उत्तरस्यदोषस्यकण्ठेनियमनंकण्ठादुपरि वाचा अनुद्घाटन मितिभेदात् । तथापिचन्द्रगरलयोर्गुणदोषयोश्च विम्बप्रतिविम्बभावेनाभेदात् उपादानज्ञानादीनांग्रहन्नित्याद्येकशब्दोपादानेनाभेदा

ध्यवसायाञ्च साधारणधर्मतेति पूर्व स्मादिशेषे. । वस्तुतोभिन्नयोरप्युप मानोपमेयधर्मयो. परस्परसादृश्या दभिन्नयोः पृथगुपादानं बिम्बप्रति बिम्बभाव इत्यालङ्कारिक समय. ॥ * ॥ उपमाने ॥ उपपूर्वान्माङोभावे करणेवा अङ्॥ उपमानं येनोपमी यते याचोपमिति. सोपमेत्यर्थ ॥

उपमाता । स्त्री । मातृतुल्यायाम् ॥ सोषड्विधा । यथा । मातृस्वसा - मातुलानी पितृव्यस्त्री पितृष्वसा । श्वश्रू'पूर्वजपत्नीच मातृतुल्या.प्रकी र्त्तिताः इतिस्मृति. ॥ धायइतिभाष- याभाषितायां धात्र्याम्॥ त्रि । उप- मानकर्त्तरि ॥

उपमानम् । न । उपमायाम् । सादृश्ये ॥ अधिकगुणेचन्द्रादौ ॥ सादृश्यज्ञा ने । उपमितिकरणे । यथा गौ गवय स्तथेतिवाक्ये ॥ प्रसिद्धसाधर्म्यात् सा ध्यसाधनमुपमानमिति न्यायसूत्रम् । १ । ६ । प्रसिद्धस्यपूर्वप्रमितस्यगवा देः साधर्म्यात् सादृश्यात् तज्ज्ञाना त् साध्यस्यगवयादिपदवाच्यत्वस्यसा धनंसिद्धिरुपमानमुपमितिर्यतइ- त्यध्याहारेणच करणलक्षणम् । अ थवा साध्यसाधनमिति करणल्युटा करणलक्षणमेवेदम् । अत्रचवैधर्म्यो पमितिमपिमन्यन्ते टीकाकृत.* । य थाच अतिदीर्घग्रीवत्वादिपशून्ता, वैधर्म्यज्ञानादुष्ट्रेकरभपदवाच्यताग्र - ह. । एवमन्योप्युपमानस्य विषय इतिभाष्यम् । तथामुद्गपर्णी सदृसी ओषधी विषंहन्तीत्यतिदेशवाक्या र्थे ज्ञाते मुद्गपर्णीसादृश्यज्ञानेजा- ते इयमोषधी विषहरणीत्युपमि- त्या विषयी क्रियते इत्यादि ॥ उप मितौ । उपमित्यनुयोगिनि ॥ उप मीयतेयेन तदुपमानम । उपपूर्वा न्माङः करणे ल्युट् । प्रादिसमास.। उपपूर्वकोमाङ् सादृश्यहेतुके परि च्छेदेरूढ. । येनवस्त्वन्तरं सादृश्ये- न परिच्छिद्यते तदुपमानमित्यर्थ.। यथागौरिव गवय । इहहिगौ:करण म् । सादृश्यंहेतु' । पुरुष परिच्छेत्ता । सहिगोसादृश्येन गवयंपच्छिरन- त्ति ॥

उपमितः । त्रि । सादृश्यङ्गते ॥ उपमे- ये ॥

उपमिति. । स्त्री । उपमायाम् ॥ मिति भेदे । संज्ञासंज्ञिसम्बन्धज्ञाने ॥ न्या यमतेन सादृश्यज्ञानजन्यज्ञाने । उ पमाने ॥ यथा गोसदृशोगवयपद- वाच्यइत्याकारशक्तिज्ञानम् । अस्य करणंगवादिसादृश्यवत पिण्डप्रत्य

उपमे | उपया

षम । अस्य व्यापारः अतिदिष्टवाक्यार्थसंस्मरणम् । इत्युपमानखण्डम् ॥ अपिच । ग्रामीणस्य प्रथमतः पश्यतो गवयादिकम् । सादृश्यधीर्गवादीनां यास्यात्सोपमितिः स्मृता ॥ वाक्यार्थस्यातिदेशस्य स्मृतिर्व्यापार उच्यते । गवयादिपदानान्तु शक्तिधीरुपमाफलम् ॥ पदज्ञानन्तुकरणं शक्तिधीरुपमाफलमिति भाषापरिच्छेदः ॥ उपमानम् । डुमिञ्० । क्तिन् ॥

उपमेतः । पुं । शालवृक्षे ॥ इतिशब्दचन्द्रिका ॥

उपमेयम् । त्रि । उपमिते ॥ उपमीयते यत् तत् । माङ् । अचोयत् । ईद्यति ॥

उपमेयोपमा । स्त्री । अर्थालङ्कारविशेषे ॥ यथा । पर्यायेणद्वयोस्तच्चेदुपमेयोपमामता । धर्मोऽर्थइवपूर्णश्रीरर्थोधर्मइवत्वयि ॥ द्वयोः पर्यायेणोपमानोपमेयत्वकल्पनं तृतीयसादृश्यव्यवच्छेदार्थम् । धर्मार्थम् । धर्मार्थयोर्यदिकस्यचित् केनचित्सादृश्ये वर्णिते तस्याप्यनेन सादृश्य मर्थसिद्धमपिस्मुखतोवर्ण्यमानं तृतीयसादृश्यव्यवच्छेदार्थंफलति । यथावा । खमिव जलं जलमिवखं हंसश्चन्द्रइव चन्द्रइवहंसः । कुमुदाकारास्तारास्ताराकाराणि कुमुदानि ॥पूर्वत्र पूर्णश्रीरितिधर्म उपात्तः इहामखन्त्वादिधर्मोनोपात्त इति भेदः । उदाहरणद्वयेऽपिप्रकृतयोरेवोपमानोपमेयत्वकल्पनम् । रात्रिं धर्मार्थसदृशे शरदि गगनसलिलादिनैर्मल्यस्यचवर्णनीयत्वात् । प्रकृताप्रकृतयोरप्येषा सम्भवति । यथा । गिरिरिवगजराजोयं गजराजइवोच्चकैर्विभातिगिरिः । निर्झरइवमदधारा मदधारेवास्यनिर्झरःस्रवतीति ॥

उपयन्ता । पुं । दयिते । पत्यौ ॥ उपयच्छति । यमउपरमे । तृच् ॥

उपयमः । पुं । विवाहे ॥ उपयमनम् ॥ यम० । यमः समुपनिविषुचेत्यप् ॥

उपयमनम् । न । विवाहे ॥

उपयाचकः । त्रि । समीपे याञ्चाकर्त्तरि ॥

उपयाचितः । त्रि । दिव्यदोहदे । स्वेष्टार्थसिद्धये देवायदेये वस्तुनि ॥ प्रार्थिते ॥

उपयाचितकम् । त्रि । उपयाचिते । स्वेष्टलब्धये देवदेये ॥

उपयाजः । पु । यज्ञाङ्गे ॥ एकादशोपयाजाः । उपपूर्वाद्यजेर्घञि प्रयाजानुयाजयोः प्रदर्शनार्थत्वात्कुत्वाभावः ॥

उपयामः । पुं । विवाहे ॥ उपयमनम् । यम० । यमःसमुपनिविषुचेतिपक्षे घञ् ॥

उपयुक्त । त्रि । उचिते । योग्ये ॥ उपयुज्यते । युजिर० । क्त ॥

उपयोग । पु । आचरणे ॥ दृष्टसिद्ध्यर्थव्यापारे ॥ उपयुज्यते । युज० । घञ् ॥

उपयोगिता । स्त्री । आनुकूल्ये । प्रयोजने । फलसाधनतायाम ॥ उपयोगिनो भाव । तल् ॥

उपयोगी । त्रि । अनुकूले । उपयुक्तद्रव्यादौ । क्रियासाधने ॥ उपयोगोऽस्ति अस्यास्मिन् वा । अतइनिठनाविति नि ॥

उपरक्त । पु । स्वर्भानौ । राहौ ॥ राहुग्रस्ते इन्दौ सूर्येच । राहुकर्तृकग्रहणकर्मीभूते चन्द्रे अर्केच ॥ त्रि । व्यसनार्त्ते । दैवमानुषान्यतरपीडायुक्ते ॥ आसक्ते ॥ उपरज्यतेस्म । रञ्जरागे । कर्मणिक्त ॥

उपरक्षक । त्रि । रक्षितरि ॥

उपरक्षणम । न । रक्षार्थैसैन्यविन्यासे । सज्जने । चौकी पहरा इति च भाषा ॥

उपरत । त्रि । सर्वैषणाविनिर्मुक्तेपरिव्राजि । संन्यासिनि ॥ मृते ॥ विरते । निवृत्ते ॥

उपरतस्पृह । त्रि । इच्छारहिते ॥ सर्व्वथापिसत्त्वे स्वगतधनेच्छारहिते ॥

उपरति । स्त्री । विषयेभ्यइन्द्रियाणां परावृत्तौ । निवर्त्तितानामेषाम्श्रोत्रादिपञ्चेन्द्रियाणां श्रवणादिव्यतिरिक्तविषयेभ्यउपरमणे ॥ विहितानांकर्मणां विधिनापरित्यागे ॥ पुमर्थं कर्मणानेति धीरेषोपरतिर्भवेदित्युक्ते ॥ लाभप्राप्तावौदासीन्ये ॥ विरतौ ॥ उपरमणम् । रमक्रीडायाम् । क्तिन् ॥

उपरत्नम् । न । गौणरत्ने ॥ तानियथा । उपरत्नानिकाचश्च कर्पूराश्मातथैवच । मुक्ताशुक्तिस्तथाशङ्खइत्यादीनिवहून्यपि ॥ गुणायथैवरत्नानामुपरत्नेषुतेतथा । किन्तुकिञ्चित्ततोहीनाविशेषोयमुदाहृत इति ॥

उपरथ्या । स्त्री । क्षुद्रवीथिकायाम् ॥

उपरन्ध्रम् । न । अश्वस्यरन्ध्रोपरिभागे ॥ यथोक्तम् । कुक्षिनाभ्यन्तरेरन्ध्रमुपरन्ध्रंतथोपरीति ॥

उपरम । पुं । उपरतौ । वैराग्ये ॥ उपरमणम । रम० । घञ् । यमउपरमेइति निपातनान्नवृद्धिः ॥ नाशे ॥ उपरमतेऽस्मिनवा ॥

उपरमणम । न । परावृत्तौ ॥

उपरस । पुं । गन्धकादिषु ॥ यथा । गन्धोहिङ्गुलम भ्रतालकशिलास्रोतोञ्जनंटङ्कणं राजावर्त्तकचुम्बकौ स्फटिकयाशङ्खःखटीगैरिकम् । कासीसंरसकंकपर्दसिकताबोलाश्चकङ्कुष्ठकं सैाराष्ट्रीचमताअमोउपरसाःसूतस्यकिञ्चिद्गुणैः ॥ अथैषांशोधनविधिः । सूर्यावर्त्तोवज्रकन्दः कदलीदेवदालिका । शिग्रुकोषातकीवन्ध्याकाकमाचीचवालुकम् ॥ एषामेकरसेनैव त्रिधारैर्लवणैःसह । भावयेदम्लवर्गैश्चदिनमेकं प्रयत्नतः ॥ ततः पचेद्भतद्द्रावैर्दोलायन्त्रेदिनं सुधीः । एवंशुद्ध्यन्तितेसर्वे प्रोक्ताउपरसाह्रिये ॥ विशेषश्च । कङ्कुष्ठंगैरिकंशङ्खकासीसंटङ्कणंतथा । नीलाञ्जनंशुक्तिभेदाः चुल्लकाः सवराटिकाः ॥ जम्बीरवारिणास्विन्नाःचालिताः कोष्णवारिणा । निश्चमायान्त्यमी योज्याभिषग्भिर्योगसिद्धयेद्गति ॥

उपरागः । पुं । ग्रहणे । राहुग्रस्तार्कचन्द्रयोः । राहुकर्तृकचन्द्रादिकर्मकग्रहणरूपक्रियायाम् ॥ दुर्नये ॥ ग्रहकल्लोले ॥ व्यसने ॥ विगाने । निन्दायाम् ॥ उपरज्यतेऽनेन सूर्यश्चन्द्रश्च । रञ्जरागे । हलश्चेति घञ् । घञिचभावकरणयोरितिनलोपः ॥ सम्बन्धे ॥ यथा । गुणोपरागःस्वेच्छात पुरुषस्यकल्पत इतिसहस्रनामभाष्यम् ॥

उपराम । पुं । निवृत्तौ । विरतौ ॥ उपरमणम् । रम० । घञ् । रमेरनुदात्तोपदेशत्वान्न वृद्धिनिषेधः ॥ निरहङ्कारत्वे ॥

उपरि । अ । ऊर्द्ध ॥ ऊर्द्धे ऊर्द्धायाम् ऊर्द्धात् ऊर्द्धाया ऊर्द्धं मूर्द्धं वा वसत्यागतोरमणीयंवा । उपर्युपरिष्टादिति ऊर्द्धस्योपादेशोरिल् प्रत्ययश्च ॥

उपरिचरः । पुं । वसुविशेषे ॥ विमानेनोर्द्धनिरन्तरंगमनादुपरिचर इति नामास्य । नृपतिरयंचेदिदेशाधिपतिरासीत् ॥

उपरिबुद्धिः । चि । उत्तानबुद्धौ ॥ उपर्युपरिबुद्धीनां चरन्तीश्वरबुद्धयइत्यत्रउपरिबुद्धीना मुत्तानबुद्धीना मुपरिचरन्तीत्यर्थात् ॥

उपरिष्टात् । अ । ऊर्द्ध ॥ ऊर्द्धे ऊर्द्धायाम् ऊर्द्धात ऊर्ध्वायाः ऊर्ध्वम् ऊर्ध्वा वा वसति आगतो रमणीयंवा । उपरिउपरिष्टादित्यूर्द्धस्य उपादेशोरिष्टातिल्च प्रत्ययः॥

उपरीतक । पु । शृङ्गारबन्धविशेषे ॥ तल्लक्षणं यथा एकपादमुरौ कृत्वा

द्वितीयं स्कन्धसंस्थितम् । नारीका मथतेकामीवन्धःस्या दुपरीतकइति ॥ अत्रविपरीतको पिपाठ. ॥

उपरत्न: । त्रि । मूत्रादिवेगवति ॥

उपरूपकम् । न । नाटकप्रभेदे । स चाष्टादशविधो यथा । नाटिका त्रोटकं गोष्ठी सट्टकं नाट्यरासकम् स्थानोल्लाप्यकाव्यानि प्रेङ्खणं रासकं तथा ॥ संलापक श्रीगदितं शिल्पक ञ्चविलासिका । दुर्मल्लिकाप्रकरणी हल्लीशोभाणिकेतिच ॥ अष्टादशमाहुरुपरूपकाणिमनीषिणः । विनाविशेषंसर्वेषांलक्ष्मनाटकवन्मतमिति- साहित्यदर्पणे ६ परिच्छेद ॥

उपरोधः । पुं । अनुरोधे ॥ उपरोधनम् । रुधिर्० । घञ् ॥

उपरोधकम् । पुं । न । गर्भागारे । वासगृहे ॥ त्रि । उपरोधकर्त्तरि ॥

उपल । पुं । पाषाणे । प्रस्तरे ॥ मणौ । रत्ने ॥ उपलाति । लादाने । आतश्चेतिकः ॥ उंशम्भुप्रति औशमौ वा पलति । पलगतौ । पचाद्यच् ॥ औः शम्भोः पल. बोधको वा ॥

उपलक्षकः । त्रि । लक्षयितरि ॥

उपलक्षणम् । न । अजहत्स्वार्थलक्षणायाम् । एकपदेन तदर्थान्यपदार्थकथने ॥ यथा । देशान्तरे मृते प्रत्यौ साध्वी तत्पादुकाद्वयम् । निधायोरसिसंशुद्धा प्रविशेज्जातवेदसम् ॥ अत्रपादुकाद्वयमित्युपलक्षणम् द्रव्यान्तरस्यापि॥ उपसमीपस्थं लक्षणमालोचनंयत्र ॥ स्वसिद्धयेपराक्षेपःपरार्थेस्वसमर्पणम् । उपादानंलक्षणञ्चेत्युक्ताशुद्धैवसाद्विधा ॥ यथाकुन्ताःप्रविशन्तीत्युपादानम् । गङ्गायां घोष इत्युपलक्षणमितिकाव्यप्रकाशः ॥

उपलक्षणभावः । पु । शक्यतावच्छेदकत्वे ॥

उपलक्षित । त्रि । बोधिते ॥ ज्ञाते ॥

उपलधिप्रियः । पुं । चमराख्यवनजन्तौ ॥ इतिराजनिर्घण्टः ॥

उपलब्ध. । त्रि । दृष्टे ॥

उपलब्धार्थः । त्रि । अनुभूते ॥ उपलब्धःअर्थोऽस्य ॥

उपलब्धार्था । स्त्री । आख्यायिकायाम् ॥ उपलब्धःकेनापिप्रमाणेन अर्थोऽभिधेयं यस्या. सा । भूतार्थशब्दरचनेति यावत् ॥

उपलब्धिः । स्त्री । मत्याम् ॥ प्राप्तौ ॥ ज्ञाने ॥ उपलम्भे ॥ उपलभ्यते ऽनया । डुलभष० । षित्वात् प्राप्तमङ् बाधित्वा बाहुलकात् क्तिन् ॥

उपलब्धा । पुं । आत्मनि ॥

उपलभेदी । पुं । पाषाणभेदिनि स्था-

वरे ॥

उपलम्भः । पु । उपलब्धौ । अनुभवे ॥ उपलम्भनम् । डुलभष् प्राप्तौ । घञ् । उपसर्गात् खलघञोरितिनुम् ॥

उपलम्भनम । न । उपलम्भे ॥ उपलभ्यते । डुलभष्० । कर्मणिभावेवाल्युट् ॥

उपलम्भितः । त्रि । ज्ञापिते ॥

उपलम्भ्यः । त्रि । स्तवोपयुक्ते । स्तव्ये ॥ यथा । उपलम्भ्यः साधु । इति मुग्धबोधव्याकरणम ॥

उपला । स्त्री । अश्मरूपायांस्त्रदि ॥ शर्करायाम् ॥ उपलाति । लाआदाने । आतश्चोपसर्गइतिकः । उंशब्दं प्रतिऔ शब्दौवा । पलति । पलगतौ । पचाद्यच् । टाप् ॥

उपलिङ्गम । न । अरिष्टे । उपद्रवे ॥ इतिहेमचन्द्रः ॥

उपलेपः । पु । उपलेपने ॥

उपलेपनम् । न । गोमयादिना आलेपे । उपाञ्जने ॥ उपलिप्यते । लिपउपदेहे । कर्मणि ल्युट् ॥

उपवटः । पुं । प्रियालवृक्षे । पियाले ॥

उपवनम् । न । आरामे । कृत्रिमेवृक्षसमूहे ॥ पुष्पप्रधाने रोपितवृक्षसमूहे ॥ उपगत वनम् । प्रादयोगताद्यर्थे इतिसमासः ॥

उपवर्त्तनम् । न । देशे । विषये । स्थानमात्रे ॥ उपवर्त्तन्तेऽत्र । वृतु वर्त्तने । अधिकरणे ल्युट् ॥ उपवादः ... [illegible]

नमात्रे ॥ उपवर्त्तन्तेऽत्र । वृतु ... घञोल्युटोपवादस्त्वादन्यथापीतियुच् ॥

उपवर्षः । पुं । मुनिविशेषे । कृतकोटौ ॥

उपवर्हः । पुं । शिरोधाने । उपधाने ॥ उपवृह्यतेऽनेनवा । वृहवृद्धौ वृद्धमनेवा । घञ् ॥

उपवर्हणम् । न । उपवर्हे । उच्छीर्षके ॥ उप वृह० । ल्युट् ॥

उपवल्लिका । स्त्री । अमृतस्रवालतायाम् ॥

उपवसथः । पुं । ग्रामे ॥ उपवसन्तियत्र । वस० । उपसर्गेवसेरित्यथः ॥

उपवस्तम् । न । उपवासे । उप तनम् । वसुस्तम्भे । भावे क्तः । अनेकार्थत्वादभोजनेवृत्तिः ॥

उपवासः । पुं । उपवस्ते । अहोरात्रभोजनाभावे ॥ तपनोदयमारभ्य यामाष्टकमभोजनम् । उपवासः सविज्ञेय प्रायश्चित्तविधीयते । शास्त्रोदिते नित्ये काम्येवा अहोरात्राभोजने ॥ वैधोपवासे भोजनचतुष्टयनिवृत्तिरुक्तामहाभारते । सायमाद्यन्तयोरह्नोः सायम्प्रातश्च मध्यमे । उपवासफलं प्रेप्सोर्वर्ज्यं भक्तचतुष्टयमिति ॥ काम्योपवासाश्च महाभारते । त्रिरात्रं पञ्चरात्रंवा पक्षन्तमथापिवा । मासोपवासान् कुर्याद्वाचान्द्रायणमथा

ऽपिवेति ॥ उपावृत्तस्यपापेभ्योयस्तु वासोगुणैःसह । उपवासः सविज्ञेयःसर्वभोगविवर्जितः ॥ उपावृत्तस्य निवृत्तस्य। पापेभ्यः पापकर्मभ्यः। गुणाः स भूतेषुदया क्षान्तिः अनसूया शौचम् अनायासः मङ्गलम् अकार्पण्यम् अस्पृहाच। सर्वभोगविवर्जित. शास्त्राननुमतत्वच्यगीतादिसुखरहित इत्यर्थः ॥ उपवासासामर्थ्ये-प्रतिनिधयःस्कन्दपुराणे। पुत्रं वा विनयोपेतं भगिनींभ्रातरंतथा। एषामभावएवान्यं ब्राह्मणंविनियोजयेत् ॥ गरुडपुराणे । भार्याभर्त्तृव्रतंकुर्यात् भार्यायाश्चपतिस्तथा। असामर्थ्येद्वयोस्ताभ्यांव्रतभङ्गोनजायते॥ अनकल्पमाह वायुपुराणे। नक्तंहविष्यान्नमनोदनञ्च फलंतिला क्षीरमथाम्बचाज्यम् । यत् पञ्चगव्यदिवाथवायुः प्रशस्तमचोत्तरमुत्तरञ्चेति॥ उपवासासमर्थेविशेषमाहब्रह्मवैवर्त्ते। उपवासासमर्थश्चेदेकविप्रन्तुभोजयेत्। तावद्धनानिवाद्द्याद्यद्भक्ताद्द्विगुणं भवेत् ॥ सहस्रसम्मितांदेवींजपेद्वा प्राणसंयमान् । कुर्य्याद्द्वादशसंख्याकान्यथा शक्तिव्रतेनरः ॥ वैशम्पायनस्त्वाह। अष्टौतान्यव्रतघ्नानि आपोमूलंफलंपयः । हवि-

र्ब्राह्मणकाम्याचगुरोर्वचनमौषधमिति ॥ अत्र श्रीसदाशिवः ॥ कलावन्नगताः प्राणानोपवासः प्रशस्यते। उपवासप्रतिनिधावेकंदानंविधीयतेइति ॥ उपवसनम् । वसनिवासे । घञ् ॥ उपवासफलंनश्येद्दिवास्वप्नाच्च मैथुनात् । स्त्रीणांसम्प्रेक्षणात्स्पर्शात् ताभिःसङ्कथनादपीक्ष्येकादशीतत्त्वम् । सङ्कथनम् सम्यग् भाषणम् ॥

उपवासी । त्रि । उपवासयुक्ते । व्रतोपवासनिष्ठे तपस्विनि ॥ उपवासोऽस्यास्ति । इनि ॥

उपवाह्यः। पुं । राजवाहकहस्तिनि । राजवाह्ये ॥

उपविषम् । न । कृत्रिमविषे। गरे। चारे ॥ पुं । गौणविषे ॥ अर्कक्षीरं स्नुहीक्षीरं तथैवकलिहारिका। करवीरोधत्तूरः पञ्चोपविषाः स्मृताः ॥ तत्रतद्गुणादोषाद्रष्टव्याः सुविचक्षणैः ॥

उपविषा। स्त्री। महौषधे। शृङ्ग्याम्। अतीस इतिभाषा॥ विषमुपगता। शुक्लकन्दाचोपविषा भङ्गुराघुणवल्लभा ॥

उपविष्टः। त्रि। आसीने। आसनावस्थिते। समासीने। बैठा इतिभा-

उपविश्यतेऽत्र: ॥

उपविष्टहोम: । पुं । स्वाहाकारप्रयोगान्ते याज्यापुरोनुवाक्यारहिते होमे॥

उपविष्टि: । स्त्री । आस्यायाम् । स्थितौ ॥

उपवीतम् । न । वामांसस्थापिते यज्ञसूत्रे । यज्ञोपवीते । त्रिगुणीकृत्यत्रिगुणितेकार्पासादिसूत्रविशेषे ॥ तदुक्तंछन्दोगपरिशिष्टे। ऊर्द्ध्वन्तुत्रिवृतं कार्यं तन्तुत्रय मधोवृतम् । त्रिवृतञ्चोपवीतं स्यात् तस्यैकोग्रन्थिरिष्यतइति॥ उपनीयतेऽस्मै। अजग०। अजेर्व्यघञपो:।वीगत्यादिषु वा । क्त: ॥ यद्वा । उपाजतिस्म उपवेतिस्मवा । गत्यर्थेतिक्त: ॥ उपवीतं यज्ञसूत्रंप्रोद्धृतेदक्षिणेकरे । प्रोद्धृतेवक्षिस्कृतेसति वामस्कन्धार्पितइत्यर्थ: ॥

उपवीती । पुं । उपवीतवतिद्विजे ॥ उद्धृतेदक्षिणेपाणावुपवीत्युच्यतेद्विज: । दक्षिणेपाणौ उद्धृते वामस्कन्धस्थिते दक्षिणकक्षावलम्बे यज्ञसूत्रेवस्त्रेवा उपवीती द्विज:कथ्यतइत्यर्थ: । उपवीतमस्यास्ति । अतइनिठनाविति इनि: ॥

उपवृंहित । त्रि । वर्द्धिते ॥

उपवेद: । पुं । प्रधानवेदातिरिक्तेवेदे॥ सचतुर्विध: । आयुर्वेदोधनुर्वेदोगान्धर्ववेदोऽर्थ शास्त्रमितिभेदात । तत्रऋग्वेदस्यायुर्वेदउपवेद: । यजुर्वेदस्य धनुर्वेद: । सामवेदस्य गान्धर्ववेद: । अथर्ववेदस्य शस्त्रशास्त्राणीति शौनकोक्तचरणव्यूह: ॥

उपवेशनम् । न । स्थितौ ॥

उपव्याघ्र: । पुं । मृगान्तके । चित्रके । चीताइति भाषा सिद्धे ॥

उपव्याख्यानम् । न । विस्पष्टप्रकथने ॥

उपशम: । पुं । शमे । इन्द्रियाणां संयमे । तृष्णाक्षये ॥ यतेरुपशमोधर्म इति स्मृति: ॥ अभावे । प्रतीकारे ॥ सावशेषनाशे ॥ उपशमनम । शम । भावेघञ् ॥ उपशाम्यत्यनेनवा । हलश्चेति घञ् ॥

उपशय: । पुं । निदानपञ्चकान्तर्गतरोगज्ञानजनके ॥ तल्लक्षणम् । हेतुव्याधिविपर्यस्तविपर्यस्तार्थकारिणाम् । औषधान्नविहाराणामुपयोगंसुखावहम् ॥ विद्यादुपशयंव्याधे:सहिसात्म्यमितिस्मृत: ॥ इतिनिदानम् ॥ व्याधिहेतुविपरीतौषधादित: सुखावहोपयोगे ॥ न । समीपशयने ॥ त्रि । शयमाने ॥ उपशयनम् । शीङ० । एरच् ॥

उपशल्यम् । न । ग्रामान्ते । ग्रामान्तभागे ॥ शल्यमुपगतम । प्रादिसमास:॥

उपशान्तः । त्रि । बाधिते । सम्यग्बाधिते ॥ यथा । उपशान्तजगज्जीवशिव्याघ्रव्याघ्रभ्रममिति ॥

उपशान्तिः । स्त्री । शमे ॥ उपशमनम् । शम० । स्त्रियां क्तिन् ॥

उपशायः । पुं । प्रहरिणांक्रमेणशयने । विशाये ॥ उपशयनम् । शीङ्० । व्युपयोः शेते: पर्याये इति घञ् । तवाशराजोपशाय ॥

उपशुतम् । त्रि । अङ्गीकृते । स्वीकृते ॥ उपश्रूयतेस्म । श्रुश्रवणे । क्त ॥

उपश्रुतिः । स्त्री । दैवप्रश्ने ॥ यथा । नक्तंनिर्गत्ययत्किञ्चिच्छुभाशुभकरंवचः । श्रूयते तद्विदुर्धीरा दैवप्रश्न मुपश्रुतिमिति ॥ उपश्रूयते । श्रु० । कर्मणिस्त्रियां क्तिन् ॥

उपश्लेषः । पुं । सम्बन्धविशेषे ॥ यथा-आधाराधेययोरन्यत्रसिद्धयोः प्रादेशिकः सम्बन्ध उपश्लेषः । कटेआस्ते स्थाल्यांपचतीत्यत्रौपश्लेषिकाधिकरणे सप्तमी ॥

उपष्टम्भकम् । न । स्थूणायाम् ॥ पु । आधिक्ये ॥

उपसंयमः । पुं । उपसंहारे ॥

उपसंव्यानम् । न । परिधानांशुके । अन्तरीये ॥ उपसंवीयतेऽनेन वा । व्येञ् संवरणे । कृत्यल्युटइतिल्युट् ॥

उपसंहरणम् । न । उपसंहारे ॥ ल्युट् ॥

उपसंहारः । पुं । समासे ॥ सङ्ग्रहे ॥ उपसंहरणम् । हृञ्० । घञ् ॥

उपसङ्ग्रहः । पुं । अभिवादे । पादस्पर्शपूर्वकनमस्कारे । पादग्रहणे ॥ नयने ॥ उपसङ्ग्रहणम् । ग्रहउपादाने । ग्रहवृदृनिश्चिगमश्चेत्यप् ॥

उपसङ्ग्राह्यः । त्रि । अभिवाद्ये । उपसङ्ग्रहणीये ॥

उपसत्तिः । स्त्री । सेवायाम् ॥ सङ्गमाचे ॥ प्रतिपादने ॥ उपसदेर्भावेक्तिन् ॥

उपसद् । पु । प्रवर्ग्याहः प्रसिद्धायामिष्टौ ॥ गार्हपत्यादित्रयभिन्नेऽग्नौ ॥ यथा । गार्हपत्योदक्षिणाग्निस्तथैवाहवनीयकः । एतेऽग्नयस्त्रयोमुख्याः शेषाश्चोपसदस्त्रयइतिवह्निपुराणे गणभेदनामाध्यायः ॥

उपसद्व्रती । पु । उपसत्सु इष्टिषुव्रतंपयोमात्रभक्षणंतदुपेत ॥

उपसन्नः । त्रि । उपनते । उपस्थिते ॥ यथा । भगवन्नुदधौ मृतिजन्मजले सुखदुःखझषे पतितंव्यथितम् । कृपयाशरणागत मुद्धरमा मनुशाध्युपसन्नमनन्यगतिमितितोटकाचार्याः ॥ शरणागते ॥ उपासदत उपसीदतिस्मवा । षद्लृ० । गत्यर्थेतिक्तः ॥

उपसमाधानम् । न । राशीकरणम् ॥

उपसम्पन्नः । त्रि । प्रमीते । प्रोषिते । यज्ञार्थहतपशौ ॥ प्रणीते । सुसंस्कृते । पाकेनसंस्कृते मांसादौ ॥ पर्याप्ते ॥ प्राप्ते ॥ मृते ॥ उपसम्पद्यते स्म । तौपदग । कर्त्तरि कर्मणि वा गत्यर्थेति क्तः ॥

उपसम्भाषा । स्त्री । उपसान्त्वने ॥ सम्भाषणे ॥

उपसरः । पुं । स्त्रीगव्यादिषु पुंगवादीनां प्रथमगर्भाधानाय मैथुनाभियोगे । प्रजने ॥ उपसरणम् । सृगतौ । प्रजनेसर्त्तेरित्यप् । यथा गवामुपसरः ॥

उपसरणम् । न । समीपगमने ॥ उपसर्त्तव्ये ॥ सृ० । ल्युट् । उपसमीपे सरणम् ॥

उपसर्गः । पुं । रोगप्रभेदे ॥ उपप्लवे । उत्पाते । उपद्रवे । शुभाशुभसूचकमहाभूतविकारे ॥ क्रियायोगे प्रपरादिषु ॥ यथा । निपाताश्चादयोज्ञेया उपसर्गास्तु प्रादयः । द्योतकत्वात् क्रियायोगे लोकादवगताइमे ॥ स त्रिधा । धात्वर्थं बाधते कश्चित् कश्चित्तमनुवर्त्तते । तमेवविशिनष्ट्यन्यउपसर्गगतिस्त्रिधा ॥ क्रमेणोदाहरणानि यथा । आदत्ते प्रहृते प्रयमतीति ॥ अपिच ॥ उपसर्गेण धात्वर्थो

बलादन्यत्रनीयते । प्रहाराहारसंहारविहारपरिहारवत् ॥ उपसर्ज्जनम उपसृज्यते वा । सृज० । घञ् ॥

उपसर्ज्जनम् । न । प्रधानभिन्ने । गौणे । अप्राग्र्ये । अमुख्ये । विशेषणे ॥ त्यागे ॥ उपसृज्यते । सृज० । कर्मणि ल्युट् ॥

उपसर्त्तव्यम् । त्रि । उपगन्तव्ये ॥

उपसर्पकः । त्रि । उपासके । उपसर्पणकर्त्तरि ॥

उपसर्पणम् । न । अनुगमने । अनुवृत्तौ ॥ सृप्लृगतौ ल्युट् ॥

उपसर्य्या । स्त्री । ऋतुमत्यां गवि । काल्यायाम् । गर्भाधानार्थं वृषभेणोपगन्तुं योग्यायाम् ॥ उपस्रियते वृषेण । सृगतौ । उपसर्य्याकाल्याप्र[illegible]ने इति साधुः । काल्यापसर्याप्रजने इत्यमरः ॥

उपसादितः । त्रि । प्रापिते ॥

उपसार्य्यः । त्रि । समीपगमनीये ॥ प्रासव्ये ॥ कर्मणि ण्यत् ॥

उपसुन्दः । पुं । रामायणप्रसिद्धे सुन्दभ्रातरि राक्षसे ॥

उपसूर्य्यकम् । न । चन्द्रार्कमण्डले । चन्द्रार्कसमीपवर्त्तिनिमण्डले ॥ उपगतंसूर्यम् उपसूर्यम् । प्रादिसमासः । ततःस्वार्थेकन् । चन्द्रपक्षे उप

सूर्यमिव । इवार्थे कन् ॥
उपसूर्यकमण्डलम् । न । परिवेषे ॥
उपसृप्यः । त्रि । गम्य ॥
उपसृष्टम् । न । मैथुने । सुरते ॥ त्रि । उपसर्गयुक्ते । विसृष्टे ॥
उपसेकः । पुं । सेचनेन मृदुकरणे ॥
उपसेचनम् । न । इते ॥ उपसिच्यते । षिचच्चरणे । ल्युट् ॥
उपस्करः । पुं । कटककुण्डलहारादौ ॥ वेसवारे । व्यञ्जनादिसंस्कारार्थं धन्याकसर्षपादिपिष्टे ॥ दृषदुपलसूर्पादौ । गृहोपकरणकुण्डसम्मार्जन्यादौ ॥ उपकरोति व्यञ्जनेन समवैति । डुकृञ्० । समवायेचेतिसुट् ॥
उपस्करणम् । न । परिकरे ॥
उपस्कृतः । त्रि । मण्डिते ॥
उपस्तरणम् । न । आस्तरणे ॥ उपस्तीर्यते । स्तृञ्० । ल्युट ॥
उपस्थः । पुं । न । लिङ्गे । शेफसि ॥ भगे । मदनागारे ॥ क्रोडे ॥ त्रि । समीपस्थे ॥ उपतिष्ठते । ष्ठा० । सुपीतिकः । भृङ्गचादिः ॥
उपस्थपत्रः । पुं । भाण्डीरे । वटे ॥
उपस्थाता । त्रि । भृत्ये । सेवके ॥
उपस्थानम् । न । नमस्कारणे ॥ उपेत्य स्थानम् ॥ उपस्थीयते । ष्ठा० । ल्युट् ॥ सङ्गतौ ॥

उपस्थितः । त्रि । आगते ॥ निकटस्थिते । उपसन्ने ॥ प्राप्ते ॥ उपपूर्वात् तिष्ठतेर्गत्यर्थाकर्मकेति क्तः । द्यति स्यतीतीत्वम् ॥
उपस्पर्शः । पुं । स्पर्शमात्रे ॥ स्नाने ॥ आचमने ॥ उपस्पर्शनम् । स्पृशस्पर्शे । घञ् ॥ उपस्पृश्यन्ते खान्यत्र । हलश्चेत्यधिकरणे घञ्वा ॥
उपस्पर्शनम् । न । उपस्पर्शे ॥ स्पृशे ल्युट् ॥
उपस्पृष्टः । त्रि । आचान्ते ॥ सन्निधिमात्रेण सेविते ॥ उपस्पृशेः क्तः ॥
उपस्वत्वम् । न । उत्पन्ने । लभ्ये । तद्भिन्ने ततएवोपजाते स्वत्वास्पदीभूतभूम्यादिलब्धधनादौ ॥
उपहतः । त्रि । तिरस्कृते ॥ विघट्टिते ॥ अशुद्धद्रव्ये ॥ उत्पातग्रस्ते ॥ नष्टे ॥ यथा । कृत्वाशस्त्रविभीषिकां कतिपयग्रामेषुदीनाः प्रजा मन्नन्तोविटजल्पितैरुपहताः क्षोणीभुजस्तेकिल । विद्वांसोपिवयं किल त्रिजगतः संसर्गस्थितिव्यापदामीशस्तत्परिचर्यया नगणितोयैरेषनारायणः इति ॥
उपहसितम् । न । हास्यप्रभेदे ॥
उपहारः । पुं । उपायने । भेट इतिभाषा ॥ नैवेद्यादिपूजासामग्र्याम् ॥ उपह्रियते । हृञ्० । घञ् ॥

उपहारपाणिः । त्रि । उपायनहस्ते ॥ उपहारः पाणौ यस्य ॥
उपहालक. । पुं । कुन्तलाख्यदेशे ॥
उपहासः । पुं । परीहासे । निन्दार्थवाक्यादौ । हांसी ठट्ठा इति भाषा ॥ उपहासाय किं न स्यादसल्लङ्गो मनीषिणाम् ॥
उपाहृत. । त्रि । आहिते ॥ उपधीयते स्म । डुधाञ् ०क्तः । दधातेर्हिरिति-प्रकृतेर्हिरादेशः ॥
उपहूतः । त्रि । समर्पिते ॥
उपह्वरः । पुं । रथे ॥ न । एकान्ते । रहसि ॥ निकटे ॥ उपह्वरे गन्तव्येस मीपदेशेइतिवेदभाष्यम् ॥ उपह्वरन्त्यत्र । ह्वृ कौटिल्ये । पुंसीतिघः ॥
उपांशु । अ । विजने । रहसि ॥ अप्रकाशोच्चारणे ॥
उपांशुः । पुं । जपविशेषे ॥ यत्समीपस्थोपिपरोनशृणोति तदुपांशुरित्युच्यते । यत्तदोच्चारणमर्थः । जिह्वौष्ठौचालयेत् किञ्चिद्देवतागतमानसः । निजश्रवणयोग्यः स्यादुपांशुः सजपः स्मृतः ॥ विधियज्ञाज्जपयज्ञो विशिष्टोदशभिर्गुणैः । उपांशु. स्याच्छतगुणः ॥ उपगताः अंशवोयत्र ॥
उपाकरणम् । न । श्रुते. संस्कारपूर्वग्रहणेस ॥ संस्कार उपनयनं पूर्वंयत्र तत् तथ्रतत्पूर्वग्रहणञ्च । संस्कारपूर्वंग्रहणंस्यादुपाकरणंश्रुतेरित्यमरः ॥ आवणश्रा द्विविधातव्ये संस्कारविशेषे ॥ प्रारम्भे ॥ संस्कारपूर्वंपशूनां हनने ॥ उपाक्रियतेऽनेन तत् । कृञो ल्युट् ॥
उपाकर्म्म । न । उपाकरणे ॥
उपाकृतः । पुं । अध्वरे अभिमंत्र्यहते-पशौ ॥ उपद्रवे ॥ त्रि । उपद्रुते ॥ प्रारब्धे ॥ उपाक्रियतेस्म । कृञ् हिं-सायाम् । क्त ॥
उपाख्यः । त्रि । अप्रत्यक्षतउपलब्धे । अप्रत्यक्षे ॥ उप आख्यायते । ख्या० । आतश्चोपसर्गइत्यङ् ॥
उपाख्यानम् । न । आख्याने । पुराणादिग्रथितवार्त्तायाम् । वर्णने ॥ उपाङ्पूर्वात्ख्यातेर्ल्युट् ॥ विशेषकथने ॥
उपागमः । पुं । समोपगमने ॥ स्वीकारे ॥ उपागमनम् । गम्लृ० । ग्रहवृद्रिश्चादिना अप् ॥
उपाङ्गः । पु । तिलके । तमालपत्रके । पत्रलेखायाम् ॥
उपाजे । अ । दुर्बलस्यसामर्थ्याधाने ॥ सत्समीप्रतिरूपकोयं निपातः ॥
उपाजेकृत्य । अ । दुर्बलस्यबलमाधायेत्यर्थे ॥ उपाजेऽन्वाजे इतिगतिसंज्ञा । कुगतीतिसमासः ॥
उपाजेकृत्वा । अ । उपाजेशब्दार्थे ॥

उपाञ्जनम् । न । उपलेपने ॥

उपात्त. । पुं । निर्मदहस्तिनि ॥ त्रि । गृहीते । स्वीकृते ॥ प्राप्ते ॥ त्वयंकेचिदुपात्तस्यदुरितस्यप्रचक्षते ॥

उपात्ययः । पु । शास्त्रतो लोकव्यवहाराच्च व्यतिक्रमे ॥ अतिक्रमे । क्रमोल्लङ्घने ॥ उपात्ययनम् । हृण०। एरच । उपगतस्या तिक्रम्यायनं वा ॥

उपादानम् । न । स्वस्वविषयेभ्य इन्द्रियाणां विकर्षणे । प्रत्याहारे ॥ हेतौ ॥ ग्रहणे ॥ अननुष्ठितस्यानुष्ठाने ॥ समवायिकारणे ॥ प्रवृत्तिजनकज्ञाने ॥ उत्पादके । उत्पत्तिस्थितिनाशाय-कारणे ॥ उपादाञोल्युट् ॥ आरम्भे ॥

उपादानाख्या । स्त्री । तुष्टे. प्रभेदे ॥ यातुप्रकृत्यापि विवेकख्याति' नसा प्रकृतिमात्राद्भवति मास्मभूत् सर्वस्य सर्वदातन्मात्रस्यसर्वान् प्रत्यविशेषात् । प्रव्रज्यायास्तु सा भवति तस्मात् प्रव्रज्यामाददीथाः कृतं ते ध्यानाभ्यासेनेत्त्यायुष्मन्नित्युपदेशे या आध्यात्मिकातुष्टिः सा उपादानाख्या नामद्वितीया सलिलमुच्यते ॥ उपादानमित्याख्यायस्या. ॥

उपादिकः । पुं । कीटविशेषे । वल्मीकोद्देहिकायाम् ॥

उपादेयः । त्रि । उत्कृष्टे । उत्तमे । ग्राह्ये ॥

उपाधिः । पुं । धर्मचिन्तायाम् ॥ कुटुम्बव्यापृते ॥ छले ॥ विशेषणे ॥ यथा । शर्मादेवश्च विप्रस्य वर्म्मात्राताच भूभुजः । भूतिर्दत्तश्चवैश्यस्यदासः शूद्रस्यकारयेदिति ॥ यःस्वधर्ममन्यनिष्ठतया भासयतिस.। उपाधेः प्रतिबिम्बपक्षपातित्त्वं न बिम्बपक्षपातित्त्वम् । लक्षणन्तु । यावत्कार्यमवस्थायिभेदहेतौ रुपाधिरेति ॥ अयथार्थव्यवहृतौ ॥ साध्यव्यापकत्वे सतिहेतोरव्यापके ॥ यथा । धूमवान् वह्निरित्यत्र आर्द्रकाष्ठमुपाधिः । यत्र धूमस्तत्रार्द्रेन्धनसंयोगइति साध्यव्यापकता । यत्रवह्निस्तत्रार्द्रेन्धन संयोगइतिनास्ति अयोगोलकेआर्द्रेन्धनाभावात । अस्यप्रयोजनम् । व्यभिचारस्यानुमानम् ॥ समीपआधेः । उपपन्नआधिर्वा । आधानमाधिः । उपसर्गयोः किः । उपगत आधिम् । अत्यादय इति समासः। उपधीयतेऽनेनेतिवा ॥

उपाध्यायः । पुं । अध्यापके ॥ वेदैकदेशाध्यापके ॥ यथाह मनुः । एकदेशन्तु वेदस्य वेदाङ्गान्यपिवापुनः । योऽध्यापयतिवृत्त्यर्थमुपाध्यायःसउच्यते इति ॥ उपेत्त्यास्मादधीयतेइतिवि-

ग्रहः । इलश्चेति घञ् ॥

उपाध्याया । स्त्री । उपाध्यायाम् । स्व यंविद्योपदेष्ट्र्याम् ॥ उपेत्याधीय तेऽस्याः । इलश्चेतिसूत्रे अपादाने स्त्रियामुपसङ्ख्यानं तदन्ताच्चवाङी षितिघञ् । टाप् ॥

उपाध्यायानी । स्त्री । उपाध्यायपत्न्याम् ॥ उपाध्यायस्य स्त्री । मातुलोपाध्याययोरानुग्वा

उपाध्यायी । स्त्री । उपाध्यायायाम् । स्वयंविद्योपदेष्ट्र्याम् ॥ उपेत्यअस्याअधीयतेइति विग्रहे यातुस्वयमेवाध्यापिकातत्रवाङीषवाच्यइति इलश्चेतिसूत्रस्यवार्त्तिकात् घञ्पक्षे ङीष् ॥ उपाध्यायान्याम् ॥ उपाध्यायस्य स्त्री । मातुलोपाध्याययोरानुग्वेत्यानगभावः ॥

उपानत् । स्त्री । पन्नध्याम् । पादुकायाम । चर्मादिनिर्मितेपादकोषे ॥ अस्या धारणविधिर्यथा । वर्षातपादिके छत्री दण्डी रात्र्यटवीषु च । शरीरत्राणकामो वै सोपानत्कःसदाव्रजेदिति ॥ गुणा यथा । पादूप्रधारणं वृष्यमोजस्यं चक्षुषोर्हितम् । सुखप्रचारमायुष्यं बल्यंपादरुजापहमिति ॥ पादे उपनह्यते बध्यते । पादम् उपनह्यतिवा । णहबन्धने । सम्पदादि त्वात् क्विप्चेतिवाक्विप् । नहिवृति रुषीतिपूर्वपदस्यदीर्घः ॥

उपान्तः । त्रि । निकटे ॥ प्रान्ते ॥

उपान्त्यम् । त्रि । अन्त्यसमीपे ॥ उत्तर भाद्रपदायाम् ॥

उपायः । पुं । राजादीनामरिवशीकरणहेतौ सामादिचतुष्टये । भेदोदण्डःसामदानमित्युपायचतुष्टयमित्युक्तं ॥ क्वचित् सप्तोपाया अप्युक्ताः । यथा । सामदानञ्चभेदश्चदण्डश्चेतिचतुष्टयम् । मायोपेक्षेन्द्रजालञ्चसप्तोपायाः प्रकीर्त्तिताइति । शृङ्गारेतुपराविज्ञैरुपायौद्वौ प्रकीर्त्तितौ ॥ यथा । उपायौद्वौप्रयोक्तव्यौ कान्तासु सुविचक्षणैः । सामदानेति प्राहुः शृङ्गाररसकोविदाः ॥ भेदे प्रयुज्यमानेहि रसाभासस्तुजायते । निग्रहेरसभङ्गःस्यात्तस्मात्तौदूषितौबुधैः ॥ भेदेकपटस्यावश्यंभावकत्वात् कपटंविनाभेदासम्भवात् सतितस्मिन्कपटे रसाभास एव ॥ उपगतौ ॥ स्वार्थसम्पादके । साधने । पुरुषकारे ॥ उपायतेऽनेन । अय० । हलश्चेति घञ् ॥

उपायज्ञः । त्रि । कार्यसाधनकुशले ॥

उपायनम् । न । तोषकारिणि । उपहारे ॥ व्रतादिप्रतिष्ठायाम् ॥ उपगमने

॥ उपेयते उपाध्यतेवा। इणगतौ अ यगतौवा। कर्मणि ल्युट् ॥

उपारत.। त्रि। सन्निवृत्ते ॥

उपार्ज्जनम्। न। उद्योगादिना ऽर्थसङ्ग्रहे। अर्ज्जने ॥ स्वत्वहेतुभूतव्यापारे इतिस्मृति' ॥

उपार्ज्जित। त्रि। कृतोपार्जने ॥

उपालब्धः। त्रि। अधिक्षिप्ते ॥

उपालम्भः। पुं। दुर्वचने। दुर्वाक्ये ॥ सचगुणाविष्करणेन स्तुतिपूर्वकः। यथा। महाकुलस्य भवत. किमिदमुचितमिति। निन्दापूर्वकश्च। यथा। वन्धकीसुतस्य भवत स्तदिदमुचितमिति ॥ परपक्षदूषणे ॥ उपालभ्यते। लभ०। घञ्। उपसर्गात् खल् घञोरितिनुम् ॥

उपावृत्त.। त्रि। श्रमशान्त्यर्थं मुहुर्भूमौ लुठिताश्वे। लुठिते ॥ पुनरागते ॥ निवृत्ते ॥ उपावृत्तस्य पापेभ्य' पापेभ्यो निवृत्तस्येत्यर्थात् ॥ उपावर्त्ततेस्म। वृतु०। क्त ॥

उपाश्रयः। पुं। आश्रये ॥ उपाश्रयणम्। श्रिञ०। एरच् ॥

उपाश्रित'। त्रि। एकान्तप्रेमभक्त्या शरणागते॥ उपाश्रयति उपाश्रीयते स्म वा। श्रिञ०। गत्यर्थेतिकर्मणिक्तः ॥

उपासकः। पु। स्त्री। शूद्रे। सेवके ॥

त्रि। उपासनाकर्त्तरि ॥ शाक्त.शैवा वैष्णवश्च सौरोगाणपतस्तथा। द्विव्योवीर:पशुश्चैव तेषु भावा स्त्रयेरमता. ॥ सात्त्विकादिविभेदेनपुनश्चैते विभेदिताः ॥ उपासते। उप आस०। ण्वुल् ॥

उपासङ्ग.। पु। तूणीरे ॥ उपासज्यन्ते शराः अत्र। षञ्जसङ्गे। हलश्चेति-घञ ॥

उपासनम्। न। शराभ्यासे ॥ उप असुक्षेपणे। भावे ल्युट् ॥ उपास्तौ। आसने ॥ सगुणब्रह्मविषयकमानसव्यापाररूपे शाण्डिल्यविद्यादौ ॥ शुश्रूषानमस्कारादिप्रयोगेण सेवने ॥ भावनायाम् ॥ लौकिकात्माभिमानवत् यावतत्तद्देवतादिस्वरूपात्माभिमानाभिव्यक्ति स्तावल्लौकिकप्रत्ययाऽव्यवधानेन स्वेष्टदेवतादिरूपं मनसोपगम्य आसमंचिन्तनमित्यर्थ.॥ नकैवल्यमुपासनात् ॥ आसउपवेशने। भावेल्युट् ॥

उपासना। स्त्री। वरिवस्यायाम। शुश्रूषायाम्। परिचर्य्यायाम् ॥ देवाराधने। देवताचिन्तने ॥ यथोक्तं श्रीदेवीभागवते। नु विष्णूपासना नित्या वेदेनोक्तातुकुत्रचित्। नवि-ष्णुदीक्षानित्यास्तिशिवस्यापितथैव

च ॥ गायत्र्युपासनानित्यासर्ववेदैः समीरिता। यथाविना त्वधः पातो-ब्राह्मणस्यास्तिसर्वथा ॥ तावता कृत कृत्यत्वं नान्यापेक्षाद्विजस्यहि । गायत्रीमात्रनिष्णातो द्विजो मोक्षमवाप्नुयात् ॥ कुर्यादन्यन्नवा कुर्यादितिप्राहमनु'स्वयम्। विहायतान्तुगायत्रीं विष्णूपास्तिपरायणः ॥ शिवोपास्तिरतोविप्रोनरकंयातिसर्वथा । तस्मादाद्ययुगेराजन् गायत्रीजपतत्पराः ॥ देवीपादाम्बुजरता आसन्सवद्विजोत्तमाः ॥ इति ॥ उपासना प्रयोजनं चित्तैकाग्र्यम ब्रह्मार्थावधारणसमर्थत्वम्। ब्रह्मलोकप्राप्तिरुपासनाया अवान्तरफलम्॥ उपासनम्। आस०। ण्यासेतियुच्। टाप्॥

उपासितः। त्रि। वरिवसिते । सेविते । कृतोपासने॥ उपास्यते स्म। आस० । गत्यर्थेति क्तः ॥

उपासीनः । त्रि । समीपस्थे॥ उपसमीपे आसीनः ॥ कृतोपासने ॥

उपास्तिः । स्त्री । सेवायाम् । तात्पर्येणानुष्ठाने ॥ उप आस०। क्तिन् ॥

उपास्यः । त्रि । आराध्ये ॥ ध्येये॥ उपासितुं योग्यः। ण्यत् ॥ उपास्यं यन्नतद्ब्रह्मत्वमिन्त्यिषडिण्डिमः ॥

उपाहतम् । त्रि । ताडिते ॥ उपाहन्यते स्म । हन । क्तः ॥

उपाहितः । पुं । अनलोत्पाते । उल्कापातादौ । अग्न्युत्पाते ॥ उपआसन्नमाहितंफलं यस्य ॥ त्रि । आरोपिते ॥ संयोजिते ॥ उपाधीयतेस्म। दधातेर्हिः । क्तः ॥

उपाह्वयः । पुं । उपनामनि ॥

उपेक्षकः। त्रि । द्वयोर्विवदमानयो र्जयपराजयासंसर्गिणि। तत्कृतहर्षविषादाभ्यामसंस्पृष्टे। उदासीने ॥ प्रतीकाररहिते ॥

उपेक्षणम् । न । त्यजने । वर्जने ॥

उपेक्षा । स्त्री । क्षुद्रोपायभेदे । त्यागे॥ अयन्तुयुद्धविषये ॥ औदासीन्ये। अनपेक्षणे ॥ यथा । अपुण्यवत्सुचौदासीन्यमेवभावये न्नानुमोदनंनचाद्वेषम् ॥ उपेक्षणम् । ईक्ष० । गुरोश्चेत्यः । टाप ॥

उपेक्षिता । त्रि । उपेक्षायाः कर्त्तरि ॥

उपेक्ष्य' । त्रि । उपेक्षावुद्धिविषये । यत्रेषाद्वेषयो रभावस्तस्मिन्॥

उपेतः । त्रि । युक्ते ॥ अनुगते ।

उपेता । पुं । उपायेनोपेयस्य साधके-आत्मनि ॥

उपेन्द्रः । पुं । केशवे । विष्णौ । ॥ इन्द्रमुपगतोऽनुजत्वात् । कुगतीतिसमासः ॥ इन्द्रलोकादप्युपरिलोकेवर्त्त

मानत्वाद्वा। मर्मोपरिययेन्द्रस्त्वस्था पितोगोभिरीश्वरः। उपेन्द्र इतिकृष्णं त्वां गास्यन्ति दिविदेवताः। इति हरिवंशः॥ न। इन्द्रसन्निधैा॥ अव्ययार्थे॥

उपेन्द्रवज्रा। स्त्री। त्रिष्टुभ्भेदे। एकादशाक्षरावृत्तिविशेषे॥ यथा। यदीन्द्रवज्रा चरणाद्यवर्णा नरेन्द्रसर्वेलघवो भवन्ति। उपेन्द्रतुल्यामलशीलशालिन्नुपेन्द्रवज्राभिहितातदानीम्॥ यथा। उपेन्द्रवज्रादिमणिच्छटाभिर्विभूषणानां छुरितंवपुस्ते। स्मरामि गोपीभिरुपास्यमानं सुरद्रुमूलेमणिमण्डपस्थमिति॥

उपेयः। त्रि। उपायसाध्ये। प्राप्तव्ये॥

उपेयिवान्। त्रि। उपगते॥ उपेयिवाननाश्वाननूचानश्चेतिक्वसुप्रत्ययान्तोनिपातः॥

उपेयुषी। स्त्री। सङ्गतायाम्॥ क्वसुप्रत्ययान्ता दुगितश्चेति ङीप्॥

उपोढ। पुं। बलविन्यासे। व्यूहे॥ त्रि। निकटे॥ ऊढे। विवाहिते॥ वहेः कर्त्तरिक्तः॥

उपोती। स्त्री। पूतिकायाम्। पोईशाक॥

उपोत्तमम्। न। अन्त्यस्य समीपे॥

उपोदकी। स्त्री। पूतिकायाम्॥

उपोदिका। स्त्री। पोतक्याम्। मोहन्याम्। पोई इतिप्रसिद्धे पत्रशाके॥ यथा। एकाहं षड्सोपेता क्रमन्यै व्यंजनान्तरैः। तण्डुलैरानतव्याजैर्हंसत्येषा उपोदिका॥ वटमज्ववच्छुभपत्रिका परितप्ततैलसुघाचिता। नवहिङ्गुवाससुवासिता परिभोक्तृचित्तविकासिका॥ सुतप्ततैलविपाचिता सुघनाम्लतक्रविपाचिता। सुपोलिकाज्यविभर्जिता भोक्तुराशुरसनाग्रनर्त्तकी॥ पोदिका शीतलावल्यास्लेष्मलावातपित्तहा। पथ्याचदोषशमनी निद्रापुष्टिकरी मतेति॥ उपाधिकमुदकमस्याम्। उत्तरपदस्यचेत्युदकस्योदादेशः। कप्। टाप्॥

उपोदीका। स्त्री। पोतक्याम्॥

उपोद्घातः। पु। उदाहारे। प्रकृतोपपादके। प्रकृत्यर्थं वर्णयितुमर्थान्तरवर्णने। प्रस्तोष्यमाणोपपादके प्रतिपाद्यमर्थं बुद्धैासङ्गृह्य तदर्थमर्थान्तरवर्णने। युक्त्यासाधनिदर्शने॥ चिन्ताप्रकृतसिद्ध्यर्थामुपोद्घातंविदुर्बुधाः॥ उपसमीपे उद्हननं स्थापनम्। घञ्॥ निर्दिष्टोपपादकत्वमुपोद्घात इतिजगदीशतर्कालङ्कारः॥

उपोषणम्। न। उपवासे। अभोजने

॥ उपद्राष्टे । ल्युट् ॥

उपोषितम । न । उपवासे ॥ उपवसनम् । वसनिवासे । भावे गत्यर्थेति क्तः । वसतिक्षुधोरितीट । शासिवसीति षः ॥ त्रि । कृतोपवासे ॥

उप्तः । त्रि । कृतवपने । बोया । इति भाषा ॥ अवकीर्णे । बखेरा । इति भाषा ॥ उप्यते । टुवप० । क्त' ॥ मुण्डिते ॥

उप्तकृष्टम । त्रि । सबीजकृष्टक्षेत्रे । बीजवपनानन्तरं कर्षितक्षेत्रे । बीजाकृते ॥ उप्तञ्च तत् कृष्टञ्च । पूर्वकालेति समासः ॥

उप्ति. । स्त्री । वपने ॥ टुवप् । क्तिन् ॥

उभौ । त्रि । द्वयो ॥ द्वित्वविशिष्टस्य वाचकोनित्यद्विवचनान्तोयंशब्दः ॥

उभय । त्रि । द्विवचमोज्झितद्वयोः । युगले । दो इतिभाषा ॥ उभौ अवयवौ अस्य । तयप् । उभादुदात्तोनित्यमितितयपोऽयजादेशः । कथमुभये देवमनुष्याइति यतोवहूनामुभावयवौ नघटतः । मैषदोष । अत्रहि द्वौ राशीसमुदायस्यावयवौ । एकोदेवानाम् अपरोमनुष्याणामिति ॥ उभादुदात्तोनित्यमितिनित्यग्रहणस्येदमप्रयोजनम् वृत्तिविषये उभशब्दप्रयोगोमाभूत् उभयशब्दस्यैव यथा स्यादिति ॥

उभयतः । अ । पार्श्वद्वये ॥ सर्वतः ॥ उभयस्मात् । तसिल् ॥

उभयथा । अ । उभयप्रकारे ॥ उभयैः प्रकारैः । प्रकारवचनेथाल् ॥

उभयद्युः । अ । उभयदिने । उभयोरन्हो ॥ द्युश्चोभयाद्वक्तव्यइतिसाधुः॥

उभयेद्युः । अ । दिनद्वये । उभयोरन्हो ॥ सद्यःपरुदिति उभया देद्युस् निपातितः ॥

उम् । अ । रोषे ॥ अङ्गीकृतौ ॥ प्रश्ने ॥ अवनम् । उङ्शब्दे । डुमप्रत्ययः ॥

उमा । स्त्री । कात्यायन्याम् । दुर्गायाम ॥ ओर्महेशस्य मा लक्ष्मीः ॥ उमेति मात्रा तपसेनिषिद्धत्वाद्वा । अ कारान्तादपिटाप् । टायामिति भाष्यप्रयोगात् । अजादित्वाद्वा ॥ उंशिवं माति । मामाने मिमीतेवा । मा ङ्मा नेशब्देच । कातोनुपसर्गेतिकः । अजादित्वाट्टाप् ॥ अवति जयते वा । उङ्शब्दे । विभाषातिलमाषोमेतिनिपातनान् मक् ॥ अतस्याम् ॥ हरिद्रायाम् ॥ कीर्त्तौ ॥ कान्त्याम् ॥ शान्तौ ॥

उमाकटम् । न । हरिद्रादिरजसि ॥ उमायारज. । अलाबूतिलेतिकटच् ॥

उमागुरुः । पुं । हिमालयाचले ॥

उमाचतुर्थी । स्त्री । ज्येष्ठशुक्लचतुर्थ्याम् ॥ यथोक्तं ब्रह्मपुराणे । ज्येष्ठशुक्लचतुर्थ्यान्तु जाता पूर्वमुमासती । तस्मात् सात्र सम्पूज्या स्त्रीभिः सौभाग्यवृद्धये इति ॥

उमाधवः । पुं । सदाशिवे ॥ उमाया धवः ॥

उमापति । पुं । शिवे ॥ उमायाःपतिः

उमावनम् । न । वाणपुर्याम् । शोणितपुरे । देवी कोटे

उमासुतः । पुं ।
उमासूनुः । पुं । } कार्त्तिकेये ॥ षष्ठी समासः ॥

उमेशः । पुं ।
उमेश्वरः । पुं । } महादेवे । ईश्वरे ॥ षष्ठीसमासः ॥

उम्बरः । पुं । द्वारोर्द्ध्वकाष्ठे ॥ देहल्याम् ॥

उम्बी । स्त्री । उम्बीतिलोकप्रसिद्धे च र्वणे ॥ मञ्जरीत्वर्द्धपक्वा या यवगोधूमयोर्भवेत् । तृणानलेनसम्भृष्टा बुधैरुम्बीतिसास्मृता ॥ उम्बीकफप्रदा बल्यालघ्वीपित्तानिलापहा ॥

उम्यम् । न । उमाचेत्रे । अतसीक्षेत्रे ॥ उमानां भवनंक्षेत्रम् । बिभाषातिलमाषोमेतियत् ॥

उरःसूत्रिका । स्त्री । मुक्ताकृतहारविशेषे ॥ उरसः सूत्रमिव । इवेप्रतिकृताविति कन् ॥

उरगः । पुं । वासुकिप्रभृतौ पन्नगे ॥ उरसागच्छति । उरसोलोपश्चेति डप्रत्ययः सकारलोपश्च ॥ सीसके ॥ खले ।

उरगस्थानम् । न । पाताले ॥

उरगाशनः । पुं । गरुडे ॥ उरगानश्नाति । अश० । ल्यु ॥ उरगा अशनमस्येतिवा ॥

उरणः । पुं । मेषे ॥ ऋच्छति अर्यते वा । ऋगतौ । अर्त्तेः क्युरुच्चेति क्युरादेशः ॥

उरणाक्षः । पुं । पन्नाटौषधौ । दद्रुघ्ने ॥ उरणस्य मेषस्याक्षिइवाक्षि यस्य तत्तुल्यपुष्पत्वात् । अक्ष्णोदर्शनादित्यच् ॥

उरणाख्यः । पुं । पन्नाटे । चक्रमर्दके । पवांड इतिभाषा ॥ उरणस्यमेषस्यआख्या आख्याऽस्य ॥

उरभ्रः । पुं । स्त्री । मेषे ॥ उरुभ्रमति । भ्रमुचलने । अन्येभ्योऽपीतिडः । पृ० ॥ यद्वा । उनाशम्भुनारभ्यते । रभराभस्ये । बाहुलकाद्रक् ॥

उररी । अ । अङ्गीकृतौ ॥ विस्तारे ॥ वयतेर्बाहुलकात् ररीक् । सम्प्रसारणञ्च ॥

उररीकारः । पुं । अङ्गीकारे ॥

उररीकृतम् । त्रि । अङ्गीकृते । स्वीकृते ॥ विस्तृते ॥ उररीक्रियतेस्म । क्तः ॥

उरश्छदः । पुं । कवचे ॥ उरश्छाद्यते ऽनेन । छद अपवारणे । पुंसीतिघ । छादेर्घेद्वतिह्रस्व ॥

उरः । न । वक्ष स्थले । वक्षसि ॥ श्रेष्ठे ॥ इयर्त्ति । ऋगतौ । अर्त्तेरुच्चेत्य- सुन् । उरादेशः किच्च ॥

उरसिजः । पुं । स्त्रीस्तने ॥ उरसिजाय ते । जनी° । सप्तम्यामितिडः । ह लदन्तादित्यलुक् ॥

उरसिलः । त्रि । प्रशस्तवक्षोयुक्ते । उर स्वति ॥ प्रशस्त मतिशयितंवा उरो वलंयस्य । पिच्छादित्वादिलच् । उ रसावलं लक्ष्यते इतिस्वामी ॥

उरस्काट' । पुं । वार्त्तानामुत्तरीयविशे षे । वालयज्ञोपवीतके । पञ्चवटे । बुकवाछाड इतिगौडभाषाप्रसिद्धे । गाती इतिभाषा ॥

उरस्त्रम् । न । उरश्छदे ॥

उरस्त्राणम् । न । नागोदरे । वक्षस्त्रा णकवचे ॥

उरस्यः । त्रि । औरसेपुत्रे । स्वजाते ॥ उरसानिर्मित. पुत्रः । उरसोऽणचे तियत् ॥ उरसा एकदिक्वा । उरसो यत्नेतियत् ॥ चास्तसिः । उरस्त. ॥ उरस्तवा । शाखादिभ्योयः ॥

उरस्वान् । त्रि । उरसिले ॥ प्रशस्तम तिशयितंवा उरोयस्य विशालत्वात् । मतुप् । मादुपधाया इतिवः ॥

उरी । अ । अङ्गीकारे ॥ विस्तारे ॥ व यतेरीक । सम्प्रसारणञ्च वाहुल कात् ॥

उरीकारः । पुं । स्वीकारे ॥ विस्तारे ॥

उरीकृत. । त्रि । स्वीकृते ॥ विस्तृते ॥ उरीक्रियतेस्म । क्तः ॥

उरु. । त्रि । विशाले । विपुले । महति । वडे ॥ ऊर्णोति । ऊर्णुञ° । मह तिह्रस्वश्चेतिकुप्रत्ययो नुलोपो ह्र स्वश्च ॥

उरुकाल' । पुं । } महाकालखतायाम् ।
उरुकालकः । पुं । }

उरुक्रमः । त्रि । भगवति ॥ उरुर्महान् क्रमः शक्तिर्यस्य ॥

उरुगायः । पुं । श्रीकृष्णे ॥ बहुकीर्त्ति मति ॥

उरुचक्षाः । त्रि । विस्तीर्णतेजसि ॥

उरुमान. । पुं । पूजायाम् ॥

उररी । अ । अङ्गीकारे ॥ विस्तारे ॥

उरुवुकः । पुं । रक्तैरण्डे ॥

उरुवूक' । पुं । एरण्डे ॥ रक्तैरण्डे ॥ उरुं महान्तं वायति । ओवैशोषणे । उलूकादयश्चेत्यूकः ॥ कायेऽस्यमूलं ग्राह्यम् ॥

उरुव्यचाः । पुं । राक्षसे ॥

उरोजः । पुं । स्तने ॥

उर्जितः । त्रि । वर्द्धिते ॥

उर्द्रः । पुं । उद्रे । अम्बुविडाले ॥

उर्वटः । पुं । वत्सरे ॥ इतित्रिकाण्ड शेषः ॥

उर्वरा । स्त्री । सर्वशस्याढ्यभूमौ ॥ भूमिमात्रे ॥ ऋच्छति । ऋगतौ । पचाद्यच । यद्वा ईर्यते । ऋदोरप् । उरूणामरा ॥ यद्वा । उर्व्यते । उर्वी हिंसायाम् । खनोघचेति घः । उपधायाश्चेतिदीर्घ स्तुसंज्ञापूर्वकत्वान्न । उर्वराति । कः ॥ यद्वा । सम्पदादित्वात् क्विप् । राल्लोपः ॥ उर् चासौ वराच । ऊर्ध्ववरा वा ॥

उर्व्वरितः । त्रि । परिशिष्टे । अवशिष्टे । ऊबरा इतिभाषा ॥ शेषिते ॥

उर्व्वशी । स्त्री । स्वर्गवेश्यायाम् ॥ उरून् महतोऽश्नुते व्याप्नोति वशीकरोतीतियावत् । मू० कः । उरु अश्नातीतिवा ॥

उर्व्वशीरमणः । पुं । चन्द्रवंशीयनृपतिविशेषे । पुरूरवसि । एले ॥

उर्व्वशीवल्लभः । पुं । पुरूरवसि । बौधे ॥

उर्व्वारुः । पुं । कर्कव्याम् ॥ स्वादुकर्कव्याम् ॥

उर्व्वारुक. । पुं । कर्कटिकाख्येचिर्भिटिकाख्येवा फलविशेषे ॥

उर्व्वी । स्त्री । भूमौ ॥ ऊर्णोति । ऊर्णुञ्० ।

महतिह्रस्वश्चेतिकुर्नुलोपोह्रस्वश्च । वोतोगुणवचनादिति ङीष् ॥

उलपः । पुं । न । गुल्मिन्याम् । शाखापत्रप्रचयवत्यां लतायाम् । वीरुधि ॥ पुं । कोमले तृणविशेषे । वल्वजेषु । उलुखड इतिगौडभाषा ॥ वलति । वलसंवरणे । विटपविष्टपविशिपोलपा इतिवलेः सम्प्रसारणं कपश्च ॥ उल्यते । उल सौत्रः आवरणार्थोदाहार्थोवा । कपश्चाक्रवर्मणस्येतिकपो वा ॥

उलिन्द. । पुं । देशविशेषे ॥ इत्युणादिकोषः ॥

उलूकः । पु । पेचके । घूके । दिवान्धे । कौशिके । उल्लू इति भाषा ॥ इन्द्रे ॥ शकुनिपुत्रे । भारतयोधिनि ॥ न । तृणविशेषे ॥ उचति । उचसमवाये । उलूकादय इतिसाधु. ॥ यद्वा । वलते । वल० । उलूकादित्वाद्वलेः सम्प्रसारणमूकश्च ॥

उलूकी । स्त्री । ताम्रायाः सुता शुकीतस्याः कन्यायाम् ॥ शुकी शुकानजनयत् उलूकीप्रत्युलूककानिति विष्णुपुराणे १ अंशे २१ अध्याय. ॥

उलूखलम् । न । उदूखले ॥ गुग्गुलौ ॥ ऊर्द्ध्वंखमुलूखम् । पृषोदरादि । उलूखं लाति लाआदाने । आतो

नुपेति कः ॥

उलूखलकम । न । उलूखलार्थे ॥ स्वार्थे कः ॥

उलूतः । पुं । अजगरसर्पे ॥

उलूपी । पुं । शिशुके । शोंशु इतिप्रसिद्धे मत्स्यप्रभेदे ॥ चुलुम्पिनि । गौडभाषायाम् उपल इतिप्रसिद्धे अतिचञ्चलेमत्स्यविशेषे ॥ शिशुमाराकृतौमत्स्यविशेषे ॥ उ विस्मयजनकंरूपमस्यास्ति । अतइनि. । रलयोरैक्यम् । ओ'शमोः रूपमस्यास्तीतिवा ॥

उलूपी । स्त्री । अर्जुनभार्यायाम् । कौरव्यनाम्नो नागस्य कन्यायाम् ॥

उलूलुः । पुं । उत्सवकालिके गौडादिदेशप्रसिद्धे स्त्रीभि'क्रियमाणे शब्दविशेषे ॥

उल्का । स्त्री । अग्निनिर्गतज्वालायाम् ॥ अनले ॥ तेजःपुञ्जे । रेखाकारेऽन्तरीक्षात् पतज्ज्योतिषि ॥ अस्याश्च रूपप्रदर्शनन्तु । दिविभुक्तशुभफलानां पततां रूपाणियानि तान्युल्काः । धिष्णोल्काशनिविद्युततारा इतिपञ्चधाभिन्ना ॥ अस्यालक्षणम् । उल्का शिरसिविशाला निपतन्ती वर्द्धतेप्रतनुपुच्छा । दीर्घाचभवति पुरुषं नं द्वावद्भेदाभवन्त्यस्याः ॥ काश्यपोपि । दृश्यन्ते खाचद्वक्त्राश्या रक्तानीलशि

खोज्ज्वला । पौरुषीयप्र...द्वेन उल्का नानाविधास्मृता । इति ॥ ओषति । उषदाहे । अयंतेवा । ऋगतौ । शुकवल्कोल्का इति साधुः ॥

उल्कापातः । पुं । अग्निशिखावत्तेजःपाते ॥ उल्काया पातः ॥

उल्कामुखी । स्त्री । शिवौ । लोमाशिकायाम् । दीप्तजिह्वायाम । लोमडीइतिभाषा ॥ उल्कामुखेऽस्याः ॥

उल्मुकम् । न । अङ्गारे । अलाते ॥ ओषति । उष० । उल्मुकदर्वीतिनिपातनाद्रातो' षस्यलः मुकप्रत्ययश्च ॥

उल्लङ्घनम् । न । अतिक्रमणे ॥ अन्यथाकरणे ॥ उत् लघेर्ल्युट् ॥

उल्ललः । त्रि । रोमशे । बहुरोमयुक्ते ॥

उल्ललन् । त्रि । उत्प्लवमाने ॥

उल्ललितः । त्रि । आन्दोलिते । नरलिते ॥ चलिते ॥

उल्लसन् । त्रि । शोभमाने ॥

उल्लसनकम् । न । रोमाञ्चे ॥

उल्लसितः । त्रि । उद्धते ॥ उद्धूते ॥ विचित्रिते ॥

उल्लाघः । त्रि । शुचौ ॥ कृष्णे । मरिचे ॥ दक्षे ॥ गदान्निर्गते । नीरोगे ॥ उल्लाघतेस्म । लाघृसामर्थ्ये । गत्यर्थेलित्त' । उल्लाघ्यतेस्म । अनुपसर्गा

त् फुल्लचीवेतिवा साधुः ॥

उल्लापः । पुं । काकुवाचि । शोकरोगादिनाध्वने र्विकारे ॥

उल्लापनम् । न । वर्त्तिकादिक्रजुकरणे ॥

उल्लासः । पुं । ग्रन्यपरिच्छेदे ॥ प्रकाशे ॥ आह्लादे ॥ वृद्धौ ॥ उल्लसनम् । लसश्लेषणक्रीडनयोः । घञ् ॥ अलङ्कारविशेषे । एकस्यगुणदोषाभ्यामुल्लासोन्यस्यतौ यदि ॥

उल्लिखित. । त्रि । उत्कीर्णे ॥ तनूकृते ॥ उपरिलिखिते ॥ चित्रिते ॥

उल्लिङ्गितः । त्रि । भङ्गिभिरेवसम्यगवगते ॥

उल्लेख' । पुं । उच्चारणे । कथने ॥ अलङ्कारविशेषे । बहुभिर्बहु धोल्लेखादेकस्योल्लेखइष्यते । एकोनबहुधोल्लेखोप्यसौविषयभेदत. ॥ स्त्रीभिः कामोऽर्थिभिःस्वर्द्रु कालः शत्रुभिरैच्चि स' । गुरुर्वचस्यर्जुनोऽयंकीर्त्तौभीष्मः शरासने ॥ उल्लेखनम् । उत् लिखेर्घञ् ॥

उल्लेखनम् । न । वमने ॥ खनने ॥ उच्चारणे ॥ यथा । मासपक्षतिथीनाञ्चनिमित्तानाञ्चसर्वशः । उल्लेखनमकुर्वाणोनतस्यफलभाग्भवेदिति ॥ लिख० । ल्युट् ॥

उल्लोचः । पुं । विताने । चन्द्रातपे । चंदोआ इतिभाषा ॥ ऊर्द्ध्वं लोचति । लोचृभासने । अच् ॥ ऊर्द्ध्वं लोच्यते वा । लोचृदर्शने । घञ् ॥ कुत्वन्तुनिष्ठायामनिट इतिवचनात् । अस्यतुतन्न सेट्त्वात् ॥

उल्लोलः । पु । कल्लोले । महोर्मौ । वडढेउ इतिगौडभाषा ॥ उत्लोडयति । लोडृउन्मादे । णिच् । पचाद्यच् । डलयोरेकत्वम् ॥

उल्वम् । न । जरायौ । गर्भवेष्टनचर्मणि ॥ कलले ॥ गर्त्ते ॥ उल्लीयते । लीङ्श्लेषणे । उल्वादयश्चेतिसाधु । यद्वा । ओलति उल्यतेवा । उलृसौचोदाहे । वल्यते वा वलप्राणने । अथवा उच्यतिउच्यते समवैत्यनवा । उचसमवाये । मागवत् ॥

उल्वणः । त्रि । व्यक्ते । स्पष्टे ॥ उद्वणति वणशब्दे । पचाद्यच् । पृषोदरादिः ॥

उशन् । त्रि । कामयमाने ॥

उशत्तमः । त्रि । कमनीये ॥

उशना । पुं । भार्गवे । शुक्रे ॥ वष्टि । वशकान्तौ । वशेः कनसिः । ग्रह्यादित्वात सम्प्रसारणम् । ऋदुशन-सिन्त्यनङ् । उशना उशनसौ । अस्यसम्बुद्धौ वा अनङ् नलोपश्चवा । ते

न । हेउशनन् हेउशन हेउशनः॥
उशिक् । पुं । अग्नौ । वीतिहोत्रे ॥ घृते ॥ त्रि । कमनीये ॥ यथा । न यद्वचश्चित्रपदं हरेर्यशोजगत्पवित्रंप्रगृणीत कर्हिचित् । तद्वायसंतीर्थमुशन्तिमानसा न यत्रहंसा निरमन्त्युशिक्क्षया इतिश्रीभागवतम् ॥ वष्टि उश्यतेवा । वश० । वशःकिदिति इजिप्रत्ययः ॥
उशीः । स्त्री । वाञ्छाविशेषे ॥
उशीनरः । पुं । गान्धाराख्ये देशविशेषे । खन्धारइति प्रसिद्धे ॥ चन्द्रवंशोद्भवस्य शिविनृपतेः पितरि ॥
उशीरः । पुं । न । वीरणाङ्घ्रौ । नलदे । खस् इतिप्रसिद्धे ॥ उश्यते । वश० । वशः किदितीरन् अस्य गुणा यथा । उशीरं पाचनं शीतंस्तम्भनं लघुतिक्तकम् । मधुरं ज्वरहृद्वान्तिमदनुत्कफपित्तहृत् ॥ तृष्णास्रविषवीसर्पदाहकृच्छ्रव्रणापहमिति ॥
उशीरिकः । त्रि । उशीरविक्रेतरि ॥ उशीरंपण्यमस्य । किसरादिभ्यः ष्ठन् ॥
उशीरी । स्त्री । लघुकाशे । नीरजे ॥ उशीरीमधुराशीतापित्तदाहक्षयापहरेत् ॥
उषः । पुं । कामिनि ॥ गुग्गुलौ ॥ राविशेषे ॥ न । पांशुलवणे ॥
उषणम् । न । मरिचे ॥ पिप्पलीमूले ॥ ओषति । उष० । बाहुलकात्क्युन् । ल्युट्वा । संज्ञापूर्वकत्वात् गुणाभावः ॥
उषणा । स्त्री । कणायाम् । पिप्पल्याम् ॥ शुण्ठ्याम् ॥ टाप् ॥ चविके ॥
उषती । स्त्री । अकल्याणवचसि । निन्द्यार्थीयांवाचि ॥ उषेःशतरि आगमशासनस्यानित्यत्वात् नुमभावः ॥ त्रि । अशुभयुक्तेवचसि ॥ उषन् ओषरः उषतवचः ॥
उषपः । पुं । सूर्ये ॥ अग्नौ ॥ ओषति । उष० । उषिकुटिद्दलिकच्चिखञ्जिभ्यः कपन् ॥
उषर्बुधः । पुं । कृशानौ । पावके ॥ रक्तचित्रके ॥ उषसि सन्ध्यायां बुध्यते प्रकाशते । बुध० । इगुपधत्वात्कः । अहरादीनामित्यस्य व्यवस्थितविभाषात्वान्नित्यंरः ॥
उषः । न । प्रत्यूषसि । अहर्मुखे ॥ एतस्यस्वरूपन्तु पञ्चपञ्चउषः कालइति । पञ्चपञ्चाशत्घटिकोत्तरमुषः काल इत्यर्थः ॥ ओषत्यन्धकारम् । उषदाहे । उषःकिदित्यसिः ॥ दशपाद्यान्तुवसः किदितिपाठः । वसति सूर्योयसहेति उषाः । अपोभीति

कञ्च स्ववस्स्वतवसोमासउषसस्य तदूप्यते इतिवार्त्तिकस्य समुषद्भिरित्युदाहरणं विवृखद्भिर्हरदत्तादिभिरयं पाठ. पुरस्कृतः॥ स्त्री। दिवो दुहितरि देवतायाम् ॥

उषसी। स्त्री। पितृप्रस्वाम् । सायंसन्ध्यायाम् ॥

उषस्तिः। पु। ऋषिविशेषे। चाक्रायणे॥

उषस्यम्। न। हविर्विशेषे॥ त्रि। तद्देवताकद्रव्ये॥ उषस् शब्दोदिवोदुहितरं देवता माचष्टे। सा देवता अस्य। वाय्वृतुपित्रुषसो यत्।

उषा। अ। रात्रौ॥ रात्र्यन्ते॥ ओषति। उष०। का प्रत्ययः॥ सातु नष्टतेजः परिहानिमारभ्य भानोरर्द्धोदयं यावद्भवति। यथाह वराह.। अर्द्धास्तमयात् सन्ध्या व्यक्तीभूता न तारकायावत्। तेज परिहानि रुषा भानोरर्द्धोदयं यावदिति॥

उषा। स्त्री। बाणासुरसुतायाम्। अनिरुद्धस्य भार्य्यायाम् ॥ रात्रौ। धेनौ॥ सायंसन्ध्यायाम्॥ ओषति। उष०। इगुपधेतिकः। टाप्॥ याचामुहूर्त्तान्तरे॥ यथा। प्रभ्रष्टद्युतितारकास्फुटतटी प्राचीभवे निर्मला त्वीषद्रक्तविलोहितान्तधवलादेवैःसदा वाञ्छिता। नो वारं न तिथिं न योगकरणं लग्नञ्च नाप्रेक्ष्यते हत्वा दैत्यसहस्र सञ्चयमुषा नूनं करोत्युन्नति ॥

उषाकलः। पु। कुक्कुटे। ताम्रचूडे॥ उषायां कलोऽस्य॥

उषापतिः। पुं। अनिरुद्धे। कामात्मजे॥ उषाया पतिः॥

उषारमणः। पुं। अनिरुद्धे। कन्दर्पतनये॥ उषायाः रमणः॥

उषितः। त्रि। व्युषिते। पर्य्युषिते। बसाइतिभाषा॥ प्लुष्टे। दग्धे॥ स्थिते। कृतनिवासे॥ त्वरिते॥ उष्यतेस्म। उष०। क्तः॥ वसेर्गत्यर्थाकर्मकेतिक्तः। यजादि। अनुदात्तत्वादिट् प्रतिषेधे प्राप्ते वसतिक्षुधोरितीट॥

उषेशः। पुं। अनिरुद्धे॥

उष्ट्रः। पुं। कण्टकाशने। मरुद्विपे। क्रमेलके। लम्बोष्ठे॥ ओषति उष्यतेवा। उष०। उषिखनिभ्यां कित्। तिष्ठन्। वाह्यरथे॥ इतिधरणी॥

उष्ट्रकाण्डी। स्त्री। रक्तपुष्प्याम्। कर्णपुष्प्याम्॥ उंटाटीइतिगौडभाषा॥

उष्ट्रगोयुगम्। न। उष्ट्रयोः॥ द्वावुष्ट्रौ द्विस्त्वेगोयुगच्॥

उष्ट्रगोष्ठम्। न। उष्ट्रशालायाम्॥ उष्ट्रा

न । ह्रेउशनन् ह्रेउशन ह्रेउशनः॥

उशिक् । पुं । अग्नौ । वीतिहोत्रे ॥ घृते ॥ चि । कमनीये ॥ यथा । न यद्वचश्चित्रपदं हरेर्यशोजगत्पवित्रं प्रगृणीत कर्हिचित् । तद्वायसंतीर्थमुशन्ति मानसा न यत्र हंसा निरमन्त्युशिक्चया इतिश्रीभागवतम् ॥ वष्टि उच्यतेवा । वश० । वशःकिदितिइजिप्रत्ययः ॥

उशी. । स्त्री । वाञ्छाविशेषे ॥

उशीनरः । पुं । गान्धाराख्ये देशविशेषे । खन्धारइति प्रसिद्धे ॥ चन्द्रवंशोद्भवस्य शिविन्दपतेः पितरि ॥

उशीरः । पुं । न । वीरणाङ्गौ । नलदे । खस् इतिप्रसिद्धे ॥ उश्यते । वश० । वशः किदितीरन् अस्य गुणा यथा । उशीरं पाचनं शीतंस्तम्भनं लघुतिक्तकम् । मधुरं ज्वरहृद्वान्तिमदनुत् कफपित्तहृत् ॥ तृष्णास्रविषवीसर्पदाहकृच्छ्रव्रणापहमिति ॥

उशीरिक. । चि । उशीरविक्रेतरि ॥ उशीरंपण्य मस्य । किसरादिभ्यः ष्ठन् ॥

उशीरी । स्त्री । लघुकाशे । नीरजे ॥ उशीरीमधुराशीतापित्तदाहचयान्हरेत् ॥

उषः । पुं । कामिनि ॥ गुग्गुलौ ॥ रात्रिशेषे ॥ न । पांशुलवणे ॥

उषणम् । न । मरिचे ॥ पिप्पलीमूले ॥ ओषति । उष० । बाहुलकात्क्युन् । ल्युड्वा । संज्ञापूर्वकत्वात् गुणाभावः ॥

उषणा । स्त्री । कणायाम् । पिप्पल्याम् ॥ शुण्ठ्याम् ॥ टाप् ॥ चविके ॥

उषती । स्त्री । अकल्याणवचसि । निन्द्यार्थयावाचि ॥ उषेःशतरि आगमशासनस्यानित्यत्वात्नुमभावः ॥ चि । अशुभयुक्तेवचसि ॥ उषन् ब्योहारः उषतवचः ॥

उषपः । पुं । सूर्ये ॥ अग्नौ ॥ ओषति । उष० । उषिकुटिदलिकचिखजिभ्यः कपन् ॥

उषर्बुधः । पुं । कृशानौ । पावके ॥ रक्तचित्रके ॥ उषसिसन्ध्यायां बुध्यते प्रकाशते । बुध० । इगुपधत्वात्कः । अहरादीनामित्यस्य व्यवस्थितविभाषात्वान्नित्त्वंरः ॥

उषऽ । न । प्रत्यूषसि । अहर्मुखे ॥ एतस्यस्वरूपन्तु पञ्चपञ्चउषः कालइति । पञ्चपञ्चाशतघटिकोत्तरमुषः कालइत्यर्थ. ॥ ओषत्यन्धकारम् । उपदाहे । उषःकिदित्यसिः ॥ दशपाद्यान्तुवसः किदितिपाठः । वसति सूर्यपत्र्रेति उषाः । अपोभीति

कञ्च स्ववस्स्वतवसोमासउषसश्च तद्दृश्यते इतिवार्त्तिकस्य समुषद्भिरित्युदाहरणं विवृण्वद्भिर्हरदत्तादिभिरयं पाठः पुरस्कृतः॥ स्त्री। दिवो दुहितरि देवतायाम्॥

उषसी। स्त्री। पितृप्रस्वाम्। सायंसन्ध्यायाम्॥

उषस्तिः। पुं। ऋषिविशेषे। चाक्रायणे॥

उषस्यम्। न। हविर्विशेषे॥ त्रि। तद्देवताकद्रव्ये॥ उषस्शब्दोदिवोदुहितरं देवतामाचष्टे। सा देवता अस्य। वाय्वृतुपित्रुषसो यत्॥

उषा। अ। रात्रौ॥ रात्र्यन्ते॥ ओषति। उष०। का प्रत्ययः॥ सा तु नक्षत्रतेजः परिहानिमारभ्य भानोरर्द्धोदयं यावद्भवति। यथाह वराहः। अर्द्धास्तमयात् सन्ध्याव्यक्तीभूता न तारकायावत्। तेजःपरिहानि मुषाभानोरर्द्धोदयं यावदिति॥

उषा। स्त्री। वाणासुरसुतायाम्। अनिरुद्धस्य भार्यायाम्॥ रात्रौ। धेनौ॥ सायंसन्ध्यायाम्॥ ओषति। उष०। इगुपधेति कः। टाप्॥ यथा मुहूर्तान्तरे॥ यथा। प्रभ्रष्टद्युतितारकास्फुटतटी प्राचीभवे निर्मला त्वी षद्रक्तविलोहितान्तधवलादेवैःसदा वाञ्छिता। नो वारं न तिथिं न योगकरणं लग्नञ्च नाप्रेक्ष्यते हत्वा दोषसहस्रसञ्चयमुषा नूनं करोत्युन्नतिम्॥

उषाकलः। पु। कुक्कुटे। ताम्रचूडे॥ उषायां कलोऽस्य॥

उषापतिः। पु। अनिरुद्धे। कामात्मजे॥ उषाया पतिः॥

उषारमणः। पुं। अनिरुद्धे। कन्दर्पतनये॥ उषायाः रमणः॥

उषित। त्रि। व्युषिते। पर्युषिते। वसाइतिभाषा॥ प्लुष्टे। दग्धे॥ स्थिते। कृतनिवासे॥ त्वरिते॥ उष्यतेस्म। उष०। क्तः॥ वसेर्गत्यर्थाकर्मकेतिक्त। यजादि। अनुदात्तत्वादिट् प्रतिषेधे प्राप्ते वसतिक्षुधोरितीट्॥

उषेशः। पुं। अनिरुद्धे॥

उष्ट्रः। पुं। कण्टकाशने। मरुद्विपे। क्रमेलके। लम्बोष्ठे॥ ओषति उष्यतेवा। उष०। उषिखनिभ्यां कित्। इति ष्ट्रन्। वाहुलकात्॥ इतिधरणी॥

उष्ट्रकाण्डी। स्त्री। रक्तपुष्प्याम्। करुणपुष्प्याम्॥ उंटाटीइतिगौडभाषा॥

उष्ट्रगोयुगम्। न। उष्ट्रयोः॥ द्वावुष्ट्रौ। द्विर्विगोयुगच्॥

उष्ट्रगोष्ठम्। न। उष्ट्रशालायाम्॥ उष्ट्रा

वांस्थानम् । गोष्ठच् ॥

उष्ट्रधूसरपुच्छिका । स्त्री । विछाती वि चिटीति गौडभाषाप्रसिद्धे वृक्षवि शेषे ॥

उष्ट्रपादिका । स्त्री । मदनमालोतिगौ डभाषाप्रसिद्धे वृक्षविशेषे । भूमि मल्लायाम् ॥

उष्ट्रशिरोधरम् । न । उष्ट्रग्रीवसंज्ञे भ गन्दररोगविशेषे ॥ तस्यलक्षणम् । प्रकोपणै. पित्तमतिप्रकोपितं करो तिरक्तापिटकांगुदागताम् । तदाशु पाकाहिमपूतिवाहिनी भगन्दरन्तू ष्ट्रशिरोधरं वदेतिनिदानम् ॥

उष्ट्रिका । स्त्री । मृद्भाण्डप्रभेदे । मृन्म येमद्यभाण्डे ॥ करभयोषिति । ऊं टिनीइतिभाषा ॥ वृश्चिकालीवृक्षे ॥

उष्ट्री । स्त्री । मृद्भाण्डविशेषे ॥ करभ्या म् । वाम्याम ॥ उषे.ष्ट्रन्स्नानङीष् ॥

उष्ण. । पुं । ग्रीष्मर्त्तौ । निदाघे ॥ आ तपे ॥ पलाण्डौ ॥ नरकान्तरे ॥ त्रि । अशीते ॥ ओषति । उष० । इष्य षिञ्जिदीङुष्यविभ्योनगितिनक् ॥ निरालस्ये । चतुरे । दक्षे ॥ उष्ण स्पर्शोष्णकारित्वमस्यास्ति । अर्श- आद्यच् ॥

उष्णकः । पुं । निदाघे ॥ ज्वरे ॥ त्रि । क्षिप्र कारिणि ॥ आतुरे ॥ उष्णमिव उष्णम् । तंकारोति । शीतोष्णाभ्यांकारि णीतिकन् ॥ उष्णं कार्यमस्य । कालप्र योजनाद्रोगे इतिकम् ॥ यावादिषु स्नुता वृष्णशीतइतिस्वार्थेकन्वा ॥

उष्णगुः । पुं । सूर्य्ये ॥ उष्णागावोऽस्य ॥

उष्णनदी । स्त्री । वैतरिण्याम् ॥

उष्णरश्मि. । पुं । सूर्य्ये ॥ उष्णारश्म योऽस्य ॥

उष्णवातः । पुं । मूत्राघातविशेषे ॥

उष्णवारणम् । न । आतपत्रे । छत्रे ॥

उष्णवीर्य्यः । पुं । शिशुमारे ॥ त्रि । वी र्योष्णवस्तुनि ॥ उष्णं वीर्यमस्य ॥

उष्णा । स्त्री । क्षयव्याधौ ॥ सन्तापे ॥ पित्ते ॥

उष्णांशु. । पु । सूर्ये ॥

उष्णागम. । पुं । निदाघकाले ॥ उष्ण स्य आगमो यस्मिन् ॥

उष्णालुः । त्रि । उष्णपीडिते ॥ उष्णं नसहते । शीतोष्णेभ्यालुः ॥

उष्णासहः । पु । हेमन्तर्त्तौ ॥

उष्णिका । स्त्री । यवाग्वाम् । जाउ इ- तिगौडभाषा ॥ अल्पमन्नमस्याम् । प्राण्मुखकोष्णिकेसंज्ञायामितिकन् । निपातनादन्नशब्दस्योष्णादेशः ॥ द्र व्यायाम् ॥

उष्णिक् । स्त्री । सप्ताक्षरायांवृत्तौ ॥ य था । रङ्गे वाहुविकृणात् कुम्भीन्द्रा

न्मद्लेखा । कस्माभून्मुरशत्रो' क स्तूरीरसचर्चा इति ॥ उत् स्निह्यति । स्निहप्रीतौ । ऋत्विगित्यादिना उत्पू र्वात् स्निहेः किन् । निपातनादुपस र्गान्तलोपः षत्वञ्च । क्विन्नन्तत्वात् कुत्वेन हस्य घ ॥

उष्णीषः । पुं । न । शिरोवेष्टनवस्त्रे । पाघ पघडीइतिभाषा ॥ अस्यगुणा यथा । उष्णीषं कान्तिकृत् केश्यंरजो वातकफापहम् । लघुचेच्छस्यते यस्माद्गुरुपित्ताक्षिरोगकृदितिभा वप्रकाशः ॥ किरीटे ॥ लक्षणान्त रे ॥ उष्णमीषतेहिनस्ति । ईषगति हिंसादर्शनेषु । इगुपधेतिकः । श कन्ध्वादिः ॥

उष्णोदकम् । न । तप्तजले ॥ क्वाथ्य मानपादावशेषाद्धावशेषपादहीन- जले । अस्यगुणाः । तत्पादहीनंवा तघ्नं मध्यहीनन्तुपित्तनुत् । कफघ्नं पादशेषस्थं पानीयं लघुदीपनमि- ति ॥ उष्णञ्चतत् उदकञ्च ॥

उष्णोपगमः । पुं । निदाघे ॥ उष्णःउप गमोत्र ॥

उष्मः । पुं । निदाघे ॥ आतपे ॥ वसन्त काले ॥

उष्मकः । पुं । ग्रीष्मर्त्तौ । ऊषति रुज ति । ऊषरुजायाम् । अन्येभ्योपीति मनिन् । याबादित्वात् कन् ॥

उष्मपाः । पुं । पितृगणविशेषे ॥ उष्म पास्तु कवेः सुताः ॥ उष्माणंपिवन्ति । पापाने । क्विप् ॥ यावदुष्णंभवत्यन्नं यावदश्नन्ति वाग्यताः । पितरस्ता वदश्नन्तियावन्नोक्ताहविर्गुणाः इति स्मृतिः ॥

उष्मागमः । पुं । आतपे । निदाघे ॥ ओषतीत्युष्मा । अन्येभ्यइतिमनि न् । आगच्छतीत्यागमः । अच् । उष्मातापआगमोऽत्र ॥

उस्रः । पुं । वृषे ॥ मयूखे । किरणे ॥ वसन्तिरसा अस्मिन् । वस०स्फायि तञ्चीतिरक् । यजादित्वात् सम्प्रसा रणम् । नरपरेतिषत्वाभावः ॥

उस्रा । स्त्री । अर्जुन्याम् । गवि ॥ उप चित्रायाम् ॥ वसति चीरमस्याम । उस्राट्टाप् ॥

उह । अ । सम्बोधनार्थ ॥ एवार्थे ॥ उ च हचेतिविग्रहः ॥

उहह । अ । सम्बोधने ॥ उहच हच ॥

उहानः । पुं । देशविशेषे ॥

उह्यमानः । त्रि । आकृष्यमाणे ॥ वहने नप्राप्यमाणे ॥ वहेःकर्मणिशानच् ॥

उह्रः । पुं । अनुडुहि ॥ वहति । वह० दशपाद्यां स्फायितञ्चीतिसूत्रेदम्भि वह्विवसीतिपाठात् रक् ॥

ऊः

ऊ । अ । वाक्यारम्भे ॥ रक्षायाम् ॥ अनुकम्पायाम् ॥ सम्बोधने ॥

ऊः । पुं । महेश्वरे ॥ चन्द्रे ॥ प्रापिते ॥ अवति । अवरक्षणादौ । कर्त्तरि क्विप् । ज्वरत्वरेत्यूठ ॥ ऊकारे ॥

ऊढः । त्रि । विवाहिते ॥ वहनकर्मणि । कृतवहने ॥ धृते ॥ उह्यतेस्म । वह । क्तः ॥

ऊढकङ्कटः । त्रि । वर्म्मिते । सन्नद्धे । वद्धसन्नाहे ॥ ऊढो धृतःकङ्कटःकवचो येन ॥

ऊढा । स्त्री । भार्य्यायाम् ॥ टाप् ॥

ऊतः : त्रि । स्यूते ॥ ऊयतेस्म । ऊयी तन्तुसन्ताने । क्तः ॥

ऊतिः । स्त्री । रक्षणे ॥ स्यूतौ । सिमाइ इतिभाषा ॥ लीलायाम् ॥ अवनम् । अव० । ऊतियूतीत्यादिनाक्तिन् । ज्वरत्वरेत्यूठ् ॥

ऊधन्यम् । त्रि । ऊधसेहिते ॥ गवादिषु ऊधसोनङ्चेतियत् ॥

ऊधस् । न । आपीने । क्षीराशये ॥ वहति उनत्तिवा । वहप्रापणे उन्दीक्लेदनेवा । असुन् । ऊधसोनङितिनि ह्वेशात् ऊधादेशः ॥

ऊधस्यम् । न । दुग्धे । ऊधसि भवम् । यत् ॥

ऊनः । त्रि । न्यूने । हीने । असम्पूर्णे ॥ ऊनयति । ऊनपरिहाने ॥ पचाद्यच् ॥

ऊम् । अ । रोषोक्तौ ॥ पृच्छायाम् ॥ ऊयते । ऊयी० । मुक्प्रत्ययः ॥

ऊमम् । न । नगरे ॥ अवति । अव० । अविसिवीत्यादिनामन्कित् ॥

ऊररी । अ । अङ्गीकारे ॥ ततौ । विस्तारे ॥ ऊयते । ऊयी० । बाहुलकात् ररीक् ॥

ऊरव्यः । पुं । वैश्ये ॥ ब्रह्मण ऊरोर्जातः । शरीरावयवाद्यत् । गुणावादेशौ ॥ त्रि । ऊरुसमुद्भवे ॥

ऊरी । अ । अङ्गीकृतौ ॥ विस्तारे ॥ ऊयते । ऊयी० । बाहुलकाद्रीक् ॥

ऊरीकृतः । त्रि । अङ्गीकृते ॥ तते । विस्तृते ॥ ऊरीक्रियतेस्म । क्तः ॥

ऊरुः । पुं । जानूपरिभागे । सक्थिनि ॥ ऊर्णूयते आच्छाद्यते । ऊर्णुञ्० । ऊर्णोतेर्नुलोपश्चेति कर्मणि कुः ॥

ऊरुजः । पुं । वैश्ये ॥ ऊरोर्जातः । जनी० । पञ्चम्या मजातावितिडः ॥

ऊरुपर्वा । पुं । न । जानुनि । अष्ठीवति । घोंटू घुटना इति भाषा ॥ ऊरोः पर्व ॥

ऊररी । अ । अङ्गीकारे ॥ विस्तारे ॥

ऊरुस्तम्भः । पुं । रोगविशेषे ॥ तस्यरूपम् । परकीया विषगुरुस्यातामति शयश्चयौ । ध्यानाङ्गमर्हस्तैमित्यत न्द्राछर्यरुचिज्वरैः ॥ संयुतौ पादस दनकृच्छ्रोद्धरणसुप्तिभिः । तमूरुस्त म्भमित्याहुराढ्यवातमथापरेइति ॥

ऊरुस्तम्भा । स्त्री । कदलीवृक्षे ॥

ऊर्क् । न । बले ॥ अन्ने ॥ ऊर्ज्जेर्लच्छी त्वादिषु भ्राजभासेति क्विप् ॥ अन्न तशब्दाभिधेयोऽत्यन्तसारभूतः स्न ह्योन्नरस ऊर्गुच्यते इतिमीमांस काः ॥

ऊर्ज्जः । पुं । कार्त्तिकमासे ॥ उत्साहे ॥ बले ॥ प्राणने ॥ कार्त्तिकनाम्निवर्ष विशेषे ॥ न । जले । पानीये ॥ ऊ र्जयति उत्साहयति जिगीषून् । ऊ र्ज्जबलप्राणनयोः । रायन्तात् पचा द्यच् ॥ अस्तुनि सान्तोप्ययम् ॥

ऊर्ज्जस्वलः । त्रि । बलाधिके । ऊर्जस्वि नि ॥ अतिशयितः ऊर्जोबलमस्या स्ति । ज्योत्स्नातमिस्त्रेति ऊर्जसोव लच् । अदन्तऊर्जशब्दाद्वलचि सग पिनिपात्यः ॥ अलङ्कारविशेषे ॥ र सभेदतदाभासतत्प्रकाशमानानि- वन्धनेन रसवत् प्रापक ऊर्जस्वला- लङ्कार इति रूपात् । तत्प्रकाशमा नवन्धने समाहितालङ्कारइत्यर्थः ॥

ऊर्ज्जस्वी । त्रि । बलाधिके । ऊर्जस्वले ॥ अतिशयित ऊर्जोबलमस्यास्ति । ज्योत्स्नातमिस्रेति विनिः । अदन्ता त् विनिकृते सगपिनिपात्यः ॥ न । अलङ्कारविशेषे ॥ ऊर्ज्जस्विरूढाह- ङ्कार मिति तस्यलक्षणम् । साहङ्का रवस्त्वभिधान मित्यर्थ ॥

ऊर्ज्जितः । त्रि । बलाद्यतिशययुक्ते । बलप्रकर्षशालिनि ॥ बलार्थादूर्ज श ब्दात्तारकादित्वादितच् ॥ बलार्था दूर्जेर्गत्यर्थाकर्मकेत्यादिनाकर्त्तरि क्तो वा ॥

ऊर्ज्जितशासनः । पु । नारायणे ॥ श्रुति स्मृतिलक्षणमूर्जितंशासनमस्य । य था । श्रुतिस्मृती ममैवाज्ञे यस्तेउल्ल ङ्घ्यवर्त्तते । आज्ञाछेदी ममद्वेषी मद्भक्तोपि न वैष्णवः ॥ इति भगवद्व चनम् ॥

ऊर्ज्जिति. । स्त्री । उत्कर्षे ॥

ऊर्णनाभः । पुं । मर्कटके । लूतायाम् । तन्तुसर्जने प्रसिद्धजीवे । मकडी इतिभाषा ॥ ऊर्णेव तन्तुर्नाभावस्य । अजितियोग विभागादच् । ङ्यापो रितिह्रस्वः ॥

ऊर्णनाभिः । पुं । लूतायाम् ॥ ऊर्णा- नाभावस्य ॥

ऊर्णा । स्त्री । मेषादिलोम्नि । ऊन इति भाषा ॥ भ्रुवोरन्तरावर्त्ते ॥ सतु भ्रूद्वयमध्ये मृणालतन्तुसूक्ष्मः शुभायत एक प्रशस्तावर्त्तो महापुरुषलक्षणम् । चक्रवर्त्त्यादीनां महायोगिनाञ्च भवति ॥ ऊर्णोति । ऊर्णु ञ० । अन्येभ्योपी तिडः । ऊर्णोतेर्ड इति डो वा ॥

ऊर्णायु । पुं । ऊर्णनाभे ॥ मेषे ॥ मेषलोमकम्बले । पट्टू दोवु लोई पुरुषी इति भाषा ॥ ऊर्णा अस्यास्ति । ऊर्णायायुस् । सिद्धात् पदत्वम् । तेनयस्येतिलोपेन ॥

ऊर्द्दरः । पुं । राक्षसे ॥ शूरे ॥ ऊर्ज्जम ल्हृदृणाति । दृ० । ऊर्ज्जिदृणातेरलचौपूर्वपदान्त्यलोपश्च । अलचोःस्वरे भेद. ॥

ऊर्द्ध. । त्रि । उच्छ्रिते ॥ तुङ्गे ॥ उपरिष्टात् अर्थे ॥ दण्डवत् स्थिते ॥ ऊर्द्धशब्दो दीर्घादिर्निर्विकारः सवकारश्च दृश्यते ॥

ऊर्द्धक. । पुं । मृदङ्गविशेषे ॥ यवमध्याकृतिरूर्द्धक. ॥ शब्दार्णवस्तु । ऊर्द्धको गोपुच्छवत् सचितालोऽष्टाङ्गुलो मुखे । धृत्वोर्द्धं वाद्यते तेषांवादनं तु जनंनना ॥ इति ॥ अपि च । हरीतक्याकृतिस्त्वङ्कस्तथालिङ्ग्योयवाकृति' । ऊर्द्धकोदण्डतुल्यः स्यान्मुरजाभेदतोमताः ॥ ऊर्द्धःकायति । कै शब्दे । सुपीतिकः ॥

ऊर्द्धकण्ठी । स्त्री । महाशतावर्य्याम् ॥

ऊर्द्धक्रमः । पु । ऊर्द्धस्थे ॥ इतित्रिकाण्डशेषः ॥

ऊर्द्धजानुः । त्रि । उपरिभागेस्थूलजानुके । ऊर्द्धज्ञौ ॥ उर्द्धजानुनीयस्य ॥

ऊर्द्धज्ञः । त्रि । ऊर्द्धजानुनि ॥

ऊर्द्धज्ञु । त्रि । ऊर्द्धजानुनि ॥ ऊर्द्धजानुनीयस्य । ऊर्द्धाद्विभाषेतिपक्षे ज्ञुः ॥

ऊर्द्धदेवः । पुं । विष्णौ । हरौ ॥

ऊर्द्धपादः । पुं । शरभे ॥

ऊर्द्धपुण्ड्. । पु । तिलकविशेषे ॥ सतु ब्राह्मणललाटे पुण्ड्रेक्षुवत् चन्दनादिनाकृतोर्द्धरेखात्रयरूपः । यथा । ऊर्द्धपुण्ड्रं त्रिपुण्ड्रं स्यात् त्रिपुण्ड्रेनोर्द्धपुण्ड्रकमिति । ऊर्द्धपुण्ड्रं द्विजः कुर्यात् दारिमृद्भस्मचन्दनैरित्यादिच वहव' । ऊर्द्धपुण्ड्रं मृदाकुर्यात् त्रिपुण्ड्रं भस्मनासदा । तिलकं वै द्विजः कुर्यात् चन्दनेनयदृच्छया ॥ ऊर्द्धपुण्ड्रं द्विज कुर्यात् क्षत्रियस्तु त्रिपुण्ड्रकम् । अर्द्धचन्द्रन्तु वैश्यश्च वर्त्तुलं शूद्रयोनिजः ॥ इतिब्रह्माण्डपुराणम् । अशुचिर्वाप्यनाचारो मनसापापमाचरे-

त । सुचिरेवभवेन्निच्चयमूर्द्ध्वपुण्ड्राङ्कितोनरः ॥ ऊर्द्ध्वपुण्ड्रधरोमर्त्योम्रियतेयचकुत्रचित् । श्वपाकोपिविमानस्थो ममलोकेमहीयते । इति ॥ वैदिकातिरिक्तएवास्याधिकारी ॥ यथोक्तंदेवीभागवते श्रीनारायणेन । ऊर्द्ध्वपुण्ड्रं चिशूलञ्चवर्त्तुलं चतुरस्रकम् । अर्द्धचन्द्रादिकंलिङ्गं वेदनिष्ठो नधारयेत् ॥ जन्मनालब्धजातिस्तुवेदपन्थानमाश्रितः । पुण्ड्रान्तरंभ्रमाद्वापिललाटेनैवधारयेत् ॥ ख्यातिकान्त्यादिसिद्ध्यर्थंचापि विष्णवागमादिषु । स्थितंपुण्ड्रान्तरंनैवधारयेद्वैदिकोजनइत्यादि ॥ ऊर्द्ध्वश्चासौपुण्ड्रश्च ॥

ऊर्द्ध्वम् । अ । ऊर्द्ध्वशब्दार्थे ॥

ऊर्द्ध्वमानम् । न । उन्माने ॥ पलादिशब्दवाच्येनपाषाणादिनातुलादावारोपितेन येन सुवर्णादिर्गुरुत्वमुन्मीयतेतदूर्द्ध्वारोपणादूर्द्ध्वमानमितिशब्देनविवक्षितम् । बट्ट बाट इतिचयस्यभाषा ॥ ऊर्वादै ॥ ऊर्द्ध्वविस्तीर्णं येनमीयते तत् । प्रथमश्चद्वितीयश्चऊर्द्ध्वमाने मतौ ममेतिमहाभाष्योक्तेः । प्रथमद्वितीयौ द्वयसज्दघ्नचौ ॥

ऊर्द्ध्वमुखम् । न । नक्षत्रविशेषेषु । यथा । आर्द्रापुष्या धनिष्ठा चशतारख्या श्रवणातथा । रोहिणीच्युत्तराचैवनवैतोर्द्ध्वमुखाः स्मृता इति ॥

ऊर्द्ध्वमूलः । पुं । संसारवृक्षे ॥ ऊर्द्ध्वमुत्कृष्टं कारणं कार्यापेक्षया परमव्याकृतंमूलमस्येति । अस्तिहिसंसारस्यमूलम् । नेदममूलं भविष्यतीतिश्रुतेः ॥

ऊर्द्ध्वरेताः । पुं । महादेवे । सदाशिवे ॥ मुनिविशेषे । सनकादिषु ॥ भीष्मे ॥ सन्न्यासिनि ॥ ऊर्द्ध्वं रेतो यस्य सः । न पततिवीर्यंयस्येत्यर्थः ॥

ऊर्द्ध्वलिङ्गः । पुं । महेशे । देवदेवे । शिवे ॥

ऊर्द्ध्वलोकः । पुं । दिवि । स्वर्गे ॥

ऊर्द्ध्वस्थ. । त्रि । उपरिस्थिते ॥ ऊर्द्ध्वे तिष्ठति । ष्ठा० । सुपिस्थइतिक ॥

ऊर्द्ध्वस्थितिः । स्त्री । उपरिस्थितौ ॥ ऊर्द्ध्वावर्त्तो ॥ सतु अश्वस्यपृष्ठस्थानम् ॥

ऊर्द्ध्वासितः । पु । तरमुज्जे ॥ कारवेल्ले ॥ त्रि । ऊर्द्ध्वोपवेशिते ॥ ऊर्द्ध्वम्असितः आसितो वा ॥

ऊर्म्मि. । पुं । स्त्री । वीच्याम् ॥ प्रकाशे ॥ वेगे ॥ भङ्गे । स्वल्पतरङ्गे ॥ वस्त्रसङ्कोचरेखायाम् ॥ वेदनायाम् ॥ पीडायाम् ॥ उत्कण्ठायाम् ॥ बुभुक्षादिषट्सु । बुभुक्षाच पिपासाच प्रा

ग्रस्य मनसः स्मृतौ । शोकमोहौ शरीरस्य जरामृत्यू षडूर्मयः इत्युक्तः ॥ ऋच्छति । ऋगतौ । अर्त्तेरूच्चेति मिः । अर्त्तेरूरादेशः ॥ अश्वगतिविशेषे ॥ यथा । पङ्क्तीकृतानामश्वानां नमनोन्नमनाकृतिः । अतिवेगसमायुक्तागतिरूर्मिरुदाहृतेति वैजयन्ती ॥

ऊर्म्मिका । स्त्री । अङ्गुलीये ॥ वस्त्रभङ्गे ॥ तरङ्गे ॥ उत्कण्ठायाम् ॥ भृङ्गनादे ॥ ऊर्म्मिरिव । इवेप्रतिकृताविति कन् । ऊर्मिं प्रकाशं कायति वा । कै० । आतोनुपेतिकः ॥

ऊर्म्मिमान् । त्रि । वक्रे । अराले । वाँकाइतिभाषा ॥ तरङ्गिणि ॥ ऊर्म्मिरस्यास्ति । मतुप् । यवादि. ॥

ऊर्म्मिमाली । पुं । समुद्रे । अकूपारे ॥ ऊर्मीणांमालासाअस्तिअस्य । इनिः॥

ऊर्म्मिला । स्त्री । सरिति ॥ लक्ष्मणभार्य्यायाम् ॥ काञ्चमालायाम् ॥ ऊर्म्मिंलाति । आतोनुपेतिकः ॥

ऊर्व्वरा । स्त्री । उर्वरायाम्भूमौ ॥

ऊर्व्वसी । स्त्री । नारायणोरुनिर्भिन्नसम्भूता वरवर्णिनीतिहरिवंशप्रसिद्धायां स्वर्गवेश्यायाम् । उर्वश्याम् ॥ ऊरौ उषितेति । वसनि० । ऊर्वसी दीर्घादिर्दन्त्यान्तापृषोदरादिषु व्युत्पादिता ॥

ऊर्व्वङ्गम् । न । गोमयच्छत्रिकायाम् । शिलीन्ध्रके ॥

ऊषः । पुं । क्षारमृदि ॥ प्रभाते ॥ प्रातःसन्ध्यायाम् ॥ रन्ध्रे ॥ चन्दनाद्रौ ॥ अवेविले ॥ ऊषति । ऊषरुजायाम् । इगुपधेतिकः ॥

ऊषकम् । न । ऊषे । स्वार्थेकन् ॥

ऊषणम् । न । मरिचे ॥ पिप्पलीमूले ॥ शुण्ठ्याम् ॥ पुं । चित्रके ॥ ऊषति । ऊष० । बाहुलकात्क्युन् ल्युट्वा ॥

ऊषणा । स्त्री । पिप्पल्याम् ॥ चव्ये ॥ टाप् ॥

ऊषरः । पुं । क्षारभूमौ । ऊषवति ॥ यत्रबीजमुप्तं न प्ररोहति तस्मिन्स्थले ॥ ऊषोस्त्यस्मिन् । ऊषसुषीतिरः ॥ रेणुकादिनवतीर्थेषु ॥ यथा । रेणुका सूकरः काशी काली कालो वटेश्वरौ । कालिञ्जरो महाकाल ऊषरानवमुक्तिदा इति वराहपुराणम् ॥

ऊषरजम् । न । पांशवलवणे ॥ रोमकनामायस्कान्तभेदे ॥ इतिराजनिर्घण्टः ॥

ऊषवान् । त्रि । ऊषरे ॥ मतुप् ॥

ऊषा । स्त्री । बाणसुतायाम् ॥

ऊष्मा । पुं । निदाघे ॥ ऊष्मायाः अमस

ऊहः

ष्टाः। ऊष्मावायुस्तत्प्रधाना इत्यर्थः। एतन्नवोष्माणइत्यस्य वायुनासहव र्त्तन्तइत्यर्थं इति प्रातिशाख्यभाष्ये-स्पष्टम्॥

ऊष्मा। स्त्री। ऊष्मणि॥ टावन्त.। ऊ ष्मया सार्द्धमूष्मा प्रीतिविह्वपः॥

ऊहः। पु। अध्याहारे। तर्के॥ अपूर्वा त्प्रेक्षणे इतिजैमिनि.॥ आगमाऽ विरोधिना न्यायेन आगमार्थपरी क्षणे॥ परीक्षणञ्च संशय्य पूर्वपक्षनि राकरणेनोत्तरपक्षव्यवस्थापनम्। तदिदं मननमाचक्षते आगमिनः सा तृतीया सिद्धि' तारतारमुच्यते। अन्येतुव्याचक्षते। विनोपदेशादि ना प्राग्भवीयाभ्यासवशात् तत्त्वस्य स्वय मूहनंयत सा सिद्धिरूहइति। विमर्शात्मकतर्कं॥ समूहे॥ असम

वेतार्थैकपदत्यागपूर्वकसमवेतार्थ-कपदसमभिव्याहारकरणे॥ साका ङ्क्षवाक्यस्य पदान्तरेणाकाङ्क्षापूर-णे॥ आरोपे॥ ऊहनम्। ऊहवि-तर्के। भावे घञ्॥

ऊहत्वम्। न। मानसत्वव्याप्ये जाति विशेषे। तर्कयामीत्यनुभवसिद्धे॥ अन्यथाश्रुतस्यशब्दस्य अन्यथा लि ङ्गवचनादिभेदेन विपरिणमनम्-हत्वस्यभावे॥

ऊहनम्। न। ऊहे॥

ऊहनी। स्त्री। शोधन्याम्। सम्मार्ज-न्याम्॥

ऊहा। स्त्री। अध्याहृतौ॥ उहनम्। ऊह०। गुरोश्चहलइत्यप्रत्ययः। टाप॥

ऋः

ऋ । अ । गर्हणे ॥ वाक्ये ॥ मन्त्रस्तोभवचने ॥ ऋकारे ॥ स्त्री । देवाम्बायाम् ॥ पुं । स्वर्गे ॥

ऋक्थम् । न । धने ॥ स्वर्णे ॥ ऋच्यते-ऋच्शब्दे । बाहुलकात् थक् ॥

ऋच्छः । पुं । गिरिविशेषे ॥ तापीपयोष्णीनिर्विन्ध्याप्रमुखा ऋक्षसम्भवाः ॥ भल्लूके ॥ शोणके । श्योनाकप्रभेदे ॥ पुं । न । नक्षत्रे । भे ॥ मेषादिराशौ ॥ त्रि । कृतवेधने ॥ अच्छे ॥ ऋषति । ऋषीगतौ । स्नुव्रश्चिकृत्यृषिभ्यःकिदिति ऋषे र्गतौ सः । षढोःकःसि ॥ यद्वा । ऋच्छणोति । ऋक्षहिंसायाम् । अच् ॥

ऋक्षगन्धा । स्त्री । ऋषिजाङ्गलिकायाम् । ऋषिजाङ्गल इति गौडभाषाप्रसिद्धायाम् ॥ क्षीरविदार्याम् । महाश्वेतायाम् ॥ छक्कदारके । छगलान्त्याम् । वीरताड इतिगौडभाषा ॥ ऋक्षान् गन्धयति । गन्धअर्द्दने । मूलविभुजादित्वात्कः ॥ यद्वा । ऋक्षोगन्धोऽस्याः । ऋक्षशब्दस्तद्गन्धसदृशेगौणः । ऋक्षस्येवगन्धोस्याः । समासान्तस्यानित्यत्वात् उपमानाच्चेतिनेकारः ॥

ऋक्षगन्धिका । स्त्री । क्षीरविदार्याम् । श्वेतभूकूष्माण्डे ॥ ऋक्षगन्धार्थे ॥ ऋक्षगन्धैव स्वार्थेकन् ॥

ऋक्षगिरिः । पुं । ऋक्षाभिधे कुलाचले ॥

ऋक्षरः । पु । ऋत्विजि ॥ न । वारिधारायाम् ॥ ऋषति । ऋषीगतौ । तन्यृषिभ्यां क्सरन् ॥ ऋक्षरःकण्टक-इति वेदभाष्यम् ॥

ऋक्षराजः । पुं । जाम्बवति ॥ चन्द्रे ॥ ऋक्षाणां राजा । टच् ॥

ऋक्षवान् । पु । नर्म्मदातीरस्थे पर्वतविशेषे ॥ ऋक्षाःसन्त्यस्मिन् । मतुप् ॥

ऋक्षविडम्बी । पुं । नक्षत्रसूचके ॥

ऋक्षहरीश्वरः । पु । सुग्रीवे ॥

ऋक्षेशः । पुं । चन्द्रमसि । सोमे ॥

ऋक्षोदः । पु । पर्वतविशेषे ॥

ऋग्वेदः । पुं । देवदैवत्ये ऋग्भ्यासमुदाये । ऋचि ॥

ऋग्वेदाधिपतिः । पुं । गुरौ । बृहस्पतौ ॥ यथा । ऋग्वेदाधिपतिर्जीवः सामवेदाधिपःकुजः । यजुर्वेदाधिपःशुक्रः शशिजोऽथर्ववेदराट् । इति ॥

ऋक् । स्त्री । नियताक्षरपादयुते देवदैवत्ये एकविंशतिशाखात्मके वेदभागे । समानाक्षरपादबन्धसमन्विते-मन्त्रविशेषे ॥ तस्यलक्षणम् । यथा

र्थवशेन पादव्यवस्थितिः । अस्यार्थः । यत्रार्थवशेन एकान्वयित्वेनानुष्टुबादिपाद‍स्थितिः । इति जैमिनिः ॥- ऋच्यन्ते स्तूयन्ते देवा अनया । ऋचस्तुतौ । क्विप् ॥

ऋचीषम् । न । पिष्टपचनपात्रे ॥ ऋचति । ऋचशब्दे । बाहुलकात् कीषन् ॥

ऋच्छरा । स्त्री । वेश्यायाम ॥ ऋच्छति । ऋच्छगतीन्द्रियमलयमूर्त्तिभावेषु । ऋच्छेररः ॥

ऋजिमा । पुं । आर्जवे ॥ ऋजोर्भाव. । इमनिच् ॥

ऋजीकः । चि । दुष्टे ॥ तपोधने ॥ अजते । ऋजगतिस्थानार्जनोपार्जनेषु । ऋजेश्चेति ईकन् ॥ यद्वा । ऋजेकीकन् । ऋजीक इन्द्रो धूमश्चेति कौमुदी ॥

ऋजीषम् । न । कटाहिकातम्बिकादौ पिष्टभर्जनपात्रे । पिष्टपचने ॥ धने ॥ उद्धृतरसे सोमलतायाः शेषे । एतच्च मन्त्रभाष्ये स्पष्टम् ॥ नरकविशेषे ॥ अत्र पिष्टपचन प्रक्षेपः ॥ अर्ज्यते । अर्जअर्जने । अर्जे ऋ ज चेतिईषन् ॥

ऋजुः । चि । अवक्रे । अजिह्मे । प्रगुणे । प्राञ्जले । सीधा इतिभाषा ॥ ऋजत्वे । जिह्मास्तुगा नेतरे स्वभावतः ॥ अर्जति । अर्जअर्जने । अर्जिदृशीति साधुः । अर्जयति गुणान्वा ॥ ,

ऋजुकायः । पुं । कश्यपमुनौ ॥ त्रि । अवक्रशरीरे ॥ ऋजु‘ कायोऽस्य ॥

ऋज्रः । त्रि । गतिमति । ऋज्राश्वइति मन्त्रे ऋज्रा गतिमन्तोऽश्वायस्येति वेदभाष्यात् ॥ नायके ॥ अर्जयते अर्जयतिवा । ऋजगत्यादिषु । ऋज्रेन्द्रेतिरन् । निपातनाद्गुणाभावः ॥

ऋञ्जसानः । पुं । मेघे ॥ ऋञ्जते । ऋञ्जिभर्जने । ऋञ्जिवृधीति असानच् कित् । वेदभाष्येतु यौगिकार्थ एव पुरस्कृत. ॥

ऋणम् । न । अधमर्णेनोत्तमर्णात पुनर्देयतयास्वीकृत्यगृहीतेधने । पर्य्युदञ्चने । उद्धारे । उधार इतिभाषा ॥ जले ॥ दुर्गे ॥ दुर्गभूमौ ॥ अर्यतेऽस्मा । ऋगतौ । क्त । ऋणमाधमर्ण्ये इति णत्वम् ॥

ऋणत्रयम् । न । त्रिविधे ऋणविशेषे ॥ यथा । देवानाञ्च पितॄणाञ्च ऋषीणाञ्चतथानर । ऋणवान् जायते यस्मात् तन्मोक्षे प्रयतेत्सदा ॥ तत्परिशोधनन्तु । देवानामनृणो जन्तुर्यज्ञैर्भवति मानवः । अल्पवित्तश्च पूजाभिरुपवासव्रतैस्तथा ॥ श्राद्धेनप्रजयाचैव पितॄणामनृणो भवेत् । ऋषीणां

ब्रह्मचर्य्येण श्रुतेन तपसा तथा ॥ इतिविष्णुधर्म्मोत्तरम् ॥

ऋणमत्कुणः । पुं । } प्रतिभुवि । लग्नके । जामिन्
ऋणमार्गणः । पुं । }
जमान इतिभाषा ॥

ऋणमुक्तिः । स्त्री । विगणने । ऋणपरिशोधने । ऋणस्य ऋणाद्वामुक्तिः ।

ऋणमोक्षः । पुं । ऋणमुक्तौ ॥

ऋणहर्त्ता । पुं । भौमे ॥ ऋणस्यहर्त्ता ॥

ऋणादानम् । न । उत्तमर्णेनाधमर्णात्सकाशधनग्रहणे । व्यवहारविशेषे ॥ तत्सप्तविधम् । यथा । ईदृशमदेयम् १ । ईदृशमदेमम् २ । अनेनाधिकारिणादेयम् ३ । अस्मिन् समये देयम् ४ । अनेनप्रकारेणदेयम् ५ । इत्यधमर्णपञ्चविधम् । उत्तमर्णेतु दानविधिः ६ । आदानविधिश्च ७ । इतिद्विविधम् । तथाच नारदः । ऋणंदेयमदेयञ्च येन यत्र यथा भवेत् । दानग्रहणधर्म्माश्च ऋणादानमितिस्मृतम् ॥ अदेयमितियदुक्तं तदाहकात्यायनः । नस्त्रीभ्योदासबालेभ्यः प्रदद्यात् किञ्चिदुद्धृतम् । दाता न लभते तत्तु तेभ्यो दत्तन्तु तद्वसु ॥ तत्रविशेषमाह बृहस्पतिः । परिपूर्णंगृहीत्वाधिं बन्धंवा साधुलग्नकम् । लेख्यारूढं साक्षिमद्वा ऋणंद-
या दुनीसदा ॥ इतिविवादार्णवसेतुः ॥

ऋणान्तकः । पु । कुजे । मङ्गलग्रहे ॥

ऋणापनोदनम् । न । ऋणापनयने ॥

ऋणिकः । त्रि । अधमर्णे ॥

ऋणी । त्रि । ऋणवति । अधमर्णे । ऋणग्रस्ते ॥

ऋणोद्ग्राहणम् । न । अधमर्णगृहीतर्णग्रहणे ॥

ऋतम् । न । ब्राह्मणस्योत्तमवृत्तौ । उञ्छशिले ॥ ऋतमुञ्छशिलंज्ञेयमित्युक्तेः ॥ जले ॥ सत्ये ॥ मोक्षे ॥ कर्मफले ॥ सूनृतायांवाचि ॥ यथाशास्त्रे यथाकर्त्तव्ये बुद्धौ सुपरिनिश्चितेर्थे ॥ अवितथस्वभावे परमार्थभूतवस्तुनि ॥ मानससत्ये ॥ त्रि । दीप्ते ॥ पूजिते ॥ अर्यतेस्म ऋच्छतिवा । ऋगतौ । निष्ठेति गत्यर्थेतिवाऽसौः क्तः ॥

ऋतजित् । पुं । यक्षविशेषे ॥

ऋतधामा । पुं । विष्णौ ॥ ऋतं सत्यं धाम अस्य ॥

ऋतपः । पुं । संसारिणिजीवे ॥ ऋतंकर्मफलंपिबति । पा° । कः ॥

ऋतपर्णः । पुं । राजर्षिविशेषे ॥ यथा । कर्कोटकस्यनागस्य दमयन्त्यानलस्य च । ऋतपर्णस्यराजर्षेः कीर्त्तनं कलिनाशन मितिमहाभारतम् ॥

ऋतम् । अ । सत्यमित्यर्थे ॥

ऋतम्भरा । स्त्री । प्रज्ञाविशेषे ॥ ऋतं सत्यमेव बिभर्त्ति न तत्र विपर्यासगन्धोप्यस्तीति यौगिक्येवेयं समाख्या॥ शचदीपस्य नदीविशेषे ॥

ऋतव्यम् । त्रि । ऋतुदेवताके हविरादौ ॥ ऋतुर्देवताऽस्य । वाय्वृतुपितृषसोयत् । गुणावादेशौ ॥

ऋतिः । स्त्री । कल्याणे ॥ वर्त्मनि॥ जुगुप्सायाम् ॥ स्पर्द्धायाम् ॥ गतौ ॥ अशुभे ॥ ऋगतौ । क्तिन् ॥

ऋतीया । स्त्री । अर्त्तने । जुगुप्सायाम् ॥ऋतिःसौत्रः । ईयङ्पक्षे । अप्रत्ययादित्यः । टाप् ॥

ऋतुः । पुं ।कालविशेषे॥ सतु शिशिरादिभेदात् षड्विधः। यथा । मासद्वयात्मकःकालऋतुःप्रोक्तोविचक्षणैरिति ।मलमासेतु मासद्वयात्मक एकोमासः तेन मासद्वयात्मकत्वमविरुद्धम् । षष्टयातुदिवसैर्मासः कथितो बादरायणैरित्युक्तः॥ शिशिरः पुष्पसमयो ग्रीष्मो वर्षाशरद्धिमः। माघादिमासयुग्मैस्तु ऋतवः षट्क्रमादितः॥ उत्तरायणमाद्यैस्तैस्त्रिभिःस्याद्दक्षिणायनमिति॥ ऋतूनांव्यत्यये जाते यदुक्तंतल्लिख्यते । यथा । शीतोष्णतांविपर्यासौ ऋतूनांदिपुजं भयम् । पुष्पेफलेचविकृते राज्ञोमृत्युंतथादिशेदिति ॥ सत्रिविधोपि । कार्त्तिकाग्रहायणपौषमाघाः शीतः १ । फाल्गुनचैत्रवैशाखज्येष्ठाः ग्रीष्मः २। आषाढश्रावणभाद्राश्विनाःवर्षा. ३ ॥ द्विविधोपि । कार्त्तिकादिषण्मासा शीतः । १ । वैशाखादिषण्मासाः ग्रीष्मः । २ । इति स्मृतिः॥ स्त्रीपुष्पे। आर्त्तवे । रजसि । शोणितदर्शनोपलक्षिते गर्भधारणयोग्ये स्त्रीणामवस्थाविशेषे ॥ ऋतुःस्वाभाविकःस्त्रीणां रात्रयःषोडशस्मृताः चतुर्भिरितरैःसार्द्धं मह्नोभिः सद्विगर्हितैः ॥ दीप्तौ ॥ सुवीरे ॥ मासे ॥ इयर्त्ति गच्छति असाधारणं लिङ्गम् । ऋगतौ । अर्त्तेश्चतुरितितुः । चात्कित्त्वम् । ऋच्छति वा ॥

ऋतुमासः । त्रि । फलितरौ । फलेग्रहौ । अवन्ध्यरत्नादौ ॥ ऋतुःप्राप्तोनेन ॥

ऋतुमती । स्त्री । रजस्वलायाम् । उदक्यायाम् ॥ ऋतुरस्त्यस्याः । मतुप् । ङीप् ॥

ऋतुराजः । पुं । वसन्ते ॥ ऋतूनांराजा । राजाहःसखिभ्यष्टच् ॥

ऋतुवृत्तिः । पु । वर्षे । संवत्सरे ॥ऋतुवृत्तिरस्य ॥

ऋतुसन्धि । पु । ऋतुद्वयसन्धिकाले । ऋत्वोरन्त्यादिसप्ताहयोः ॥ आहचा चवाग्भट. । ऋत्वोरन्त्यादिसप्ताहा ऋतुसन्धिरितिस्मृतः । तत्रपूर्वो-विधिस्त्याज्य सेवनीय.परोविधिरिति ॥

ऋतुस्नानम् । न । रजस्वलायाश्चतुर्थाहकर्त्तव्येस्नाने॥ ततस्नानामन्तरं भर्त्तुर्मुखंद्रष्टव्यम् । नान्यस्य । भ ्ःसन्निधाने भर्त्तारं मनसि ध्यात्वा सूर्यं विलोकयेदितिकाशीखण्डम् ॥

ऋते । अ वर्जने। विना ॥ ऋतीयते। ऋतिःसौत्रोधातुः । ततःके प्रत्ययः ॥

ऋत्विक् । पुं । पुरोहिते । याजके ॥ ऋतैयजति ऋतुंयजति ऋतुप्रयुक्तो वायजति । रूढिरेषा यथाकथञ्चिद्व्युत्पाद्या । यजदेवपूजादौ । ऋत्विगादिनाक्विन्नन्तो निपातितः॥ अग्न्याधेयंपाकयज्ञानग्निष्टोमादिकान्मखान् । यःकरोतिवृतोयस्य सतस्यर्त्विगिहोच्यते इतिमनु ॥ तेचयज्ञे षोडश भवन्ति । तेषांनामानि यथा । अध्वर्यु. १। प्रस्थाता २ । नेष्टा ३ । उन्नेता ४ । ब्रह्मा ५ । ब्राह्मणाच्छंसी ६। अग्नीध्रः ७ । पोता ८। उद्गाता ९ । प्रस्तोता १० । प्रतिहर्त्ता ११ । अस्तुब्राह्मणः १२ । होता १३ । मैत्रावरुणः १४ । अच्छावाकः १५ । ग्रावस्तुत् १६ । इति ॥

ऋद्धम् । न । आवसिते धान्ये । सम्पन्नधान्ये ॥ परिपक्वमर्दितधान्ये ॥ सिद्धान्ते ॥ त्रि । सुसमृद्धे ॥ ऋध्यतिस्म । ऋधुवृद्धौ । क्तः ॥

ऋद्धिः । स्त्री । समृद्धौ ॥देवताविशेषे । पार्वत्याम् ॥ अष्टवर्गान्तर्गतौषधिविशेषे । लक्ष्म्याम् । सिद्धौ ॥ अस्याःस्वरूपम् । यथा । ऋद्धिर्वृद्धिश्चकन्दौद्वौ भवतः कोषयामले । श्वेतलोमान्वितःकन्दोलताजाल सरन्ध्रक. ॥ सएवऋद्धिर्वृद्धिश्चभेदमप्येतयोर्ब्रुवे । तूलग्रन्थिसमा ऋद्धि र्वामावर्त्तफला चसा॥ वृद्धि स्तुदक्षिणावर्त्त फलाप्रोक्तामहर्षिभि. ॥ ऋद्धिर्बल्यात्रिदोषघ्नीशुक्रलामधुरागुरुः । प्राणैश्वर्यकरीमूर्च्छारक्तपित्तविनाशिनी ॥ औषधकरणे ऋद्धिवृद्धी स्थाने वाराहीकन्दो वला वा देया ॥ ऋध्नोति । ऋधुवृद्धौ । क्तिच् । यद्वा करणे क्तिन् ॥

ऋधक् । अ । सत्ये ॥ वियोगे ॥ शीघ्रे ॥ सामीप्ये ॥ लाघवे ॥

ऋनामा । स्त्री । अदितौ । देवमातरि ॥ ऋ नाम अस्याः । डाबुभाभ्याम

न्यतरस्यामितिडाप् ॥

ऋभु, । पु । देवे । सुरे ॥ ऋभब्दवाच्यः स्वर्ग, अदितिर्वा । स्वरादित्वादव्ययम्+लुच तता वा भवति इति ऋ पूर्वाद्भवतेर्मितद्रवादिभ्य उपसंख्यानमितिडु' । उपपदसमासः । क्विपि ऋभूरपि ॥ ब्रह्मणि पुंवे परमहंसपरिव्राजके ॥

ऋभुक्षः । पु । वज्रे ॥ स्वर्गे ॥ ऋभवो-देवाःक्षियन्त्यस्मिन । क्षिनिवासग-त्यो, । अन्येभ्योपीतिडः ॥ इन्द्रे ॥

ऋभुक्षाः । पु । इन्द्रे । पाकशासने ॥ ऋभवोदेवा क्षियन्तिनिवसन्त्यत्र । चोर्ड । ऋभुक्ष, स्वर्गः । सोऽस्यास्ती'ति इनि, । ऋभुक्षाः पथिवत् ॥ यद्वा । ऋच्छति इयर्त्तीति वा । अत्तेंर्भुक्षिनक् प्रत्ययः ॥

ऋषः । पुं । मृगविशेषे ॥ ऋच्छति इय-र्त्तिवा । ऋगतैा । बाहुलकात्पः ॥

ऋषभः । पुं । वृषे ॥ कर्णरन्ध्रे ॥ कुम्भीरपुच्छे ॥ उत्तरस्य, श्रेष्ठे ॥ अद्रिवि-शेषे ॥ भगवदवतारविशेषे । आदि जने ॥ अयञ्चसत्ययुगे, अग्नीध्रसुतस्यनाभेः पुत्र' । अस्यपुत्रोजडभरतः ॥ भाग्वतः । इदंशरीरं मम दुर्विभाव्यं सत्त्वंहिमे हृदयं यत्रधर्मः

। पृष्ठे कृतो मे यदधर्म आरादतोहि मामृषभं प्राहुरार्य्याइति ॥ तन्त्री समुत्थितेकण्ठोत्थितेच सप्तस्वरान्तर्गतेद्वितीयस्वरे ॥ अस्योत्पत्तिः । नाभिमूलाद्यदावायु उत्थित, कुरुते ध्वनिम् । वृषभस्येव निर्यातिहेलया ऋषभः स्मृतइतिसङ्गीतदामोदरः ॥ ऋषति वलीवर्द्दकृतस्वरसादृश्यं गच्छति । ऋषी गतैा । ऋषिवृषिभ्यांकिदित्यभच् । गावोनर्दन्ति चर्षभम् ॥ अष्टवर्गान्तर्गतौषधिविशेषे । मृङ्ग्याम् । विषाण्याम् । ककुद्मत्याम् ॥ पद्य गुणान् जीवके ॥ कोलपुच्छे ॥

ऋषभगजविलसितम् । न । अष्टिसंख्यकषोडशाक्षरवृत्तिप्रभेदे ॥ यथा । भ्रनिनगैः ऽ॥ऽ।ऽ।ऽ॥॥॥।ऽ स्वराङ्कऋषभगजविलसितम् । यथा । योहरि दृग्गणान खरतरनखशिखरै र्दुर्जयदैत्यसिंहसुविकटहृदयतटम । किन्विद्धिच्छिन्नमेत दखिलमपहृतवतः कंसनिदेशदृप्य ऋषभगजविल सितमिति ॥

ऋषभतर' । त्रि । मन्दशक्तौभारस्यवोढरि ॥ तनुऋषभः । वत्सोक्षाश्वर्षभेभ्यश्चतनुत्वइतिष्टरच् । ङीपि । ऋषभतरी ॥

ऋषभध्वज: । पुं । चन्द्रमौलौ । सदाशिवे ॥ ऋषभोऽस्य ध्वजश्चिह्नमस्य ध्वजे अस्य वा ॥ प्रथमजिनेन्द्रे ॥

ऋषभी । स्त्री । नराकारयोषिति ॥ शूकशिंब्याम् ॥ शिरालायाम् ॥ विधवायाम् ॥

ऋषि: । पुं । वेदे ॥ दीधितौ । किरणे ॥ मन्त्रद्रष्टरि । शास्त्रकृदाचार्ये । सत्यवाचि । भृगुवशिष्ठादिमुनौ । गोत्रप्रवर्त्तके कश्यपभरद्वाजशाण्डिल्यादौ । सप्त ब्रह्मर्षिदेवर्षिमहर्षिपरमर्षय: । काण्डर्षिश्च श्रुतर्षिश्च राजर्षिश्च क्रमावरा इति रत्नकोष: ॥ तत्र ब्रह्मर्षयो वशिष्ठाद्या:१ । देवर्षय: कण्वादय:२ । व्यासाद्या महर्षय:३ । भेलाद्या: परमर्षय:४ । जैमिन्याद्या: काण्डर्षय ५ । सुश्रुताद्या: श्रुतर्षय: ६ । ऋतुपर्णादयो राजर्षय: ७ । एते पुराणप्रसिद्धा: । इति त्रिकाण्डशेष: ॥ सूक्ष्मवस्तुविवेचनसमर्थे । सन्यासिनि ॥ मन्त्रे ॥ ज्ञानिनि । तत्त्वज्ञाननिष्ठे ॥ ब्रह्मपुत्रे । अवगतपरमार्थे ॥ ऋषति जानाति पश्यति सर्वान् मन्त्रान् । ऋषी गतौ । इगुपधात्किदितीन ॥

ऋषिक: । पुं । ऋषीके ॥

ऋषिकुल्या । स्त्री । नदीमात्रे ॥ शुक्तिमत्पादोद्भवायां नद्याम् ॥ ऋषिकुलहितायाम् ॥ ऋषीणां कुल्या ॥

ऋषिजाङ्गलम् । न । ऋषिजाङ्गलिकायाम् ॥

ऋषिजाङ्गलिकी । स्त्री । ऋष्यगन्धायाम् । ऋषिजाङ्गलवृक्षे ॥

ऋषिपुत्र: । पुं । आचार्यविशेषे ॥

ऋषिप्रोक्ता । स्त्री । माषपर्ण्याम् ॥

ऋषियज्ञ: । पुं । ब्रह्मयज्ञे । स्वाध्याये ॥

ऋषिसर्ग: । पुं । सर्गविशेषे ॥

ऋषीक: । पुं । काव्याद्यृषिपुत्रे ॥

ऋष्टि: । पुं । असौ । खड्गे ॥ उभयतो धारे खड्गे ॥ ऋषति । ऋषी गतौ । क्तिच् ॥

ऋष्य: । पुं । मृगविशेषे ॥ ऋष्यो नीलाण्डको लोके सरोभ इति कीर्त्तित: ॥ ऋषति । ऋषी० । अघन्यादित्वात् साधु: ॥

ऋष्यकेतन: । पुं । अनिरुद्धे ॥

ऋष्यकेतु: । पुं । अनिरुद्धे । कामदेवपुत्रे ॥ कामदेवे ॥ ऋष्योऽस्य केतुरस्य ॥

ऋष्यगता । स्त्री । ऋष्यप्रोक्तायाम् । शतमूल्याम् ॥

ऋष्यगन्धा । स्त्री । ऋषिजाङ्गलिक्याम् ॥ वृद्धदारके ॥

ऋष्यप्रोक्ता । स्त्री । शतावर्य्याम् ॥ अतिबलायाम् ॥ शूकशिंम्ब्याम् ॥ ऋष्यैर्मृगैः प्रोक्ता । ऋषिभिरप्रोक्तावा ॥

ऋष्यमूकः । पुं । अद्रिविशेषे ॥ ऋष्यमूकस्तुपम्पाया' पुरस्तात् पुष्पितद्रुमः। सुदुःखारोहणो नाम शिशुनागाभिरक्षित ॥ अथवालिभयात् सुग्रीवादय. पञ्च वानराः स्थिता आसन्निति रामायणम् ॥

ऋष्यशृङ्गः । पुं । विभाण्डकसुते मुनिविशेषे ॥ अस्य भार्या लोमपादराजकन्या शान्ता । इति रामायणम् ॥

ॠ.

ॠ । अ । वाक्यारम्भे ॥ रक्षायाम् ॥

ॠ । न । वचसि ॥ पु । भैरवे ॥ दनुजे ॥ ॠकारे ॥ स्त्री । देवाम्बायाम् ॥ दनौ ॥ स्मृतौ ॥ गतौ ॥

ऌः

ऌ । अ । देवतात्मायाम् ॥ देवमातरि ॥ भुवि ॥ कुभे । पर्वते ॥ मन्त्रक्षोभवचने ॥ ऌकारे ॥

ॡः
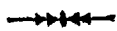
ॡ । अ । देवनार्याम् ॥ नार्यात्मनि ॥ मातरि ॥ पुं । महादेवे ॥ ॡकारे ॥ स्त्री । दैत्यभार्य्यायाम् ॥ दनुजमातरि ॥ कामधेनुमातरि ॥ इत्येकाक्षरकोषः ॥

ए

ए । अ । स्मृतौ ॥ असूयायाम् ॥ अनुकम्पायाम् ॥ आमन्त्रणे ॥ हूतौ । आह्वाने ॥

एः । पुं । विष्णौ ॥ एकारे ॥

एकः । त्रि । प्रथमसङ्ख्यायाम् ॥ सङ्ख्येये । यथैकोविप्रः । नतुविप्रस्यैका ॥ एकाकिनि । केवले ॥ एकादाकिनिच् चासहाये । चात्पचेल्लुक् ॥ श्रेष्ठे ॥ इतरस्मिन् ॥ सत्ये । अद्वितीये । सजातीयविजातीयादिभेदशून्ये । गुणगुणिभावशून्ये । अनु

पमे ॥ एकोऽन्यार्थे प्रधानेच द्वितीयेकेवले तथा। साधारणे समानेऽल्पेसङ्ख्यायाञ्च प्रयुज्यते ॥ एति। इणगतौ । इणभीकापाशल्यतिमर्चिभ्यःकनितिकन् ॥

एकक:। त्रि। असहाये। एकाकिनि। एकला इतिभाषा॥ एकादाकिनिच्चासहाय इत्यत्र चकारात्पक्षेकन्॥

एककार्य्य:। पुं। परस्परस्मारके अन्तेवासिप्रभृतिगणे ॥ एकंकार्य्यमस्य॥

एककार्य्यत्वम् । न। सङ्गतिविशेषे। एककार्यकारित्वे॥

एककाल:। त्रि। अभिन्नसमये॥ एक: कालोयस्य॥

एककालिक:। त्रि। समानकालभवे॥ एककालेभव:। क ठाट्ठञ्॥

एककालीन:। त्रि। एककालिके॥

एककुण्डल:। पुं। बलभद्रे॥ कुबेरे॥ एकंकुण्डलमस्य॥

एकगम्य:। त्रि। निर्विकल्पकज्ञानप्राप्ये॥

एकगुरु:। पु। सतीर्थ्ये॥ सतीर्थ्यास्त्वेकगुरव:॥ एकोगुरुर्येषांते परस्परमेकगुरवोभवन्ति॥

एकचक्रम्। न। पुरप्रपुर्य्याम्। हरिग्रहे॥ पुं। असुरविशेषे॥

एकचक्रा। स्त्री। पुरीविशेषे॥

एकचर:। पुं। हिंस्रपशुविशेषे। गण्डके॥ त्रि। एकाकिचारिणि। सर्पादौ॥ व्याघ्रादौ॥ एकश्चासौ चरश्च। एक एवचरतिवा। चर०। पचादच्॥ एकचर्य्या। स्त्री। असहायगमने॥

एकचारी। पुं। बहुसहचारिणि॥ एकके॥

एकचित्त:। त्रि। अनन्यमनसि॥ एकम् अनन्यविषयं चित्तं यस्यस:॥

एकजटा। स्त्री। उग्रतारायाम्॥

एकजन्मा। पुं। मण्डलेशे। भयापन्ने॥ शूद्रे॥ एकं जन्मास्य॥

एकजाति:। पुं। शूद्रे॥ यथा। ब्राह्मणा: क्षत्रियो वैश्यस्त्रयोवर्णाद्विजातय:। चतुर्थ एकजातिस्तुशूद्रो नास्तितुपञ्चमइतिस्मृति:॥ एका जातिर्जन्म अस्य॥

एकजातीय:। त्रि। तुल्यजातीये॥ एक: प्रकार:। प्रकारवचनेजातीयर्॥

एकजीववादी। त्रि। एकश्चैतन्यमेकमेवाविद्ययावद्धं संसरति तदेव कदाचिन्मुच्यते नाग्रादादीनां बन्धमोक्षौक्त: इत्येवंवदनशीले। अयञ्च वाद: श्रुतिवहिष्कृतत्वान्मुमुक्षुभिरनुपादेय:॥

एकतम:। त्रि। बहूनांमध्ये एकस्मिन्॥ एकाञ्चप्राचामितिं डतमच्। क

तमो भवतां साधुः ॥

एकतरः । त्रि । द्वयोर्मध्ये एकस्मिन् ॥ एकाच्चप्राचामितिडतरच् । कतरो भवतोर्देवदत्तः ॥

एकतः । अ । एकस्मात् ॥ तसिल् ॥

एकता । स्त्री । एकत्वे ॥ एकस्यभावः । तल् ।

एकतानः । त्रि । अनन्यवृत्तौ । एकविषयासक्तचित्ते । तद्गते ॥ एकं तानयति । तनुश्रद्धोपकरणयोः । कर्मण्यण् । एकस्तानो विस्तारो यस्येतिवा ॥

एकतानकः । पुं । एकाग्रे । अनन्यहृदये ॥ स्वार्थेकं ॥

एकतालः । पुं । समन्वितलये । नृत्यगीतवाद्यानांयत्साम्यं तचेतियावत् । विच्छेदरहिते ॥ एकः सम स्तालोमानमस्येति ॥

एकत्र । अ । एकस्मिन् ॥ त्रल् ॥

एकत्वम् । न । एकतायाम् । अभेदे । भेदव्यावर्त्तके ॥ सायुज्यमुक्तौ ॥ एकस्यभावः । तस्यभावस्त्वतलौ वितित्वः ॥ एकवचने ॥ यथा । एकत्वं न प्रयुञ्जीतगुरावात्मनिचेश्वरे इति ॥

एकदंष्ट्रः । पुं । गणेशे । विघ्नराजे ॥ एका दंष्ट्रा अस्य ॥

एकदण्डी । पुं । विदिततत्त्वे सन्न्यासिनि ॥ यथा । यदातुविदितं तत्त्वं परम्ब्रह्मसनातनम् । तदैकदण्डं सङ्गृह्य सोपवीतां शिखांत्यजेत् ॥ मौनं योगासनं योगस्तितिक्षैकान्तशीलता । निस्पृहत्वं समत्वञ्च सप्तैतान्येकदण्डिनइति ॥ एकंदण्डमस्यास्ति । इनिः ॥

एकदन्तः । पु । विनायके । गणेशे ॥ एकोदन्तोऽस्य स्कन्देनोत्पाटितदन्तत्वात् ॥

एकदा । अ । युगपत् ॥ एकस्मिन् काले । सर्वैकान्यकिंयत्तदः कालेदा ॥

एकदृक् । पुं । काके ॥ शम्भौ । महादेवे ॥ त्रि । काणे ॥ एकादृक् यस्य ॥

एकदेशः । पुं । अवयवे । प्रतीके ॥ एकश्चासौदेशश्च ॥

एकदेशी । पुं । अवयविनि ॥ एकदेशशब्दोऽवयवेरूढः । सोस्यास्ति । अत इनि । यद्यपीह एकगोपूर्वादिति ठञ् प्राप्तस्तथापि पूर्वापराधरोत्तरमेकदेशिनेतिनिर्देशादिनिः ॥

एकदेहः । पुं । चन्द्रजे । बुधग्रहे ॥

एकधा । अ । एकप्रकारे ॥ प्रकारे धा ॥

एकधुरः । त्रि । एकधुरीणे । एकभारवाहके गवादौ ॥ एकाचासौधूश्च । ऋक्पूरित्यः समासान्तः । परवल्लिङ्गतत्त्वीत्वम् । टाप् । एकधुरांवह

ति। एकधुराल्लुक्चेतिखस्यलुक् ॥

एकधुरावहः। त्रि। एकधुरे। एकभारिके॥ वहति इतिवहः। अच्। एकधुरायावहः॥

एकधुरीणः। त्रि। एकधुरे॥ एकाधूः। पूर्वकालैकेतिसमासः। ऋक्पूरित्यः। एकधुरां वहति। एकधुराल्लुक्चेति चकारेण खस्यानुकर्षणसामर्थ्यात् पक्षे अखणम्॥

एकनटः। पु। कथके। मुख्यनटे। नाटकवर्णनकर्त्तरि॥

एकपक्षः। त्रि। अनन्यगे॥ सहाये॥ एकःपक्षोयस्य॥

एकपत्नी। स्त्री। सपत्न्याम्॥ साध्व्याम्॥ एकः पतिर्यस्या इतिविग्रहे नित्यंसपत्न्यादिष्विति एकपतिशब्दस्य नकारान्तादेशे ऋन्नेभ्य इतिङीप्॥

एकपत्रिका। स्त्री। गन्धपत्रायाम्॥

एकपदम्। न। तत्काले॥ पुं। शृङ्गारबन्धविशेषे। तल्लक्षणम्। पादमेकं करादिस्थाप्यद्वितीयं स्कन्धसंस्थितम्। कान्तोधृत्वारमेत् कामीबन्धस्त्वेकपदःस्मृतइति॥

एकपदी। स्त्री। पथि॥ एकःपादोऽस्याम्। कुम्भपदीषुचेतिनिपातः॥ यद्वा। सङ्ख्यासुपूर्वस्येति पादस्यान्त्यलोपः। पादोन्यतरस्यामितिङीप्। स्त्रा

ङ्गाच्चेतिङीष्वा। पाद्.पत्॥

एकपदे। अ। अकस्मादित्यर्थे॥

एकपात्। पुं। शिवे॥ विष्णौ॥ एकः पादोऽस्य। सङ्ख्यासुपूर्वस्येति अन्त्यलोपः। पादोस्येतिश्रुतिः॥

एकपिङ्गः। पुं। कुवेरे। धनाधिपे॥ साक्षयं गौरीनिरीक्षणे तत्प्रभावात् वामेचक्षुषिनष्टे रुद्रानुनयात् तत्पिङ्गिमचिह्नं देव्या दत्तम्। अतएकं पिङ्गमस्य॥

एकपिङ्गलः। पुं। गुह्यकेश्वरे। कुवेरे॥ एकंपिङ्गंलाति। ला०। आतोनुपेतिकः॥

एकभक्तव्रतम्। न। रात्रिभोजनाभावविशिष्टे दिवाभोजने॥ तदुक्तंस्कन्दपुराणे॥ दिनार्द्धसमयेऽतीतेभुज्यते नियमेनयत्। एकभक्तमितिप्रोक्तं रात्रौतन्नकदाचनेति॥

एकमूला। स्त्री। शालपर्ण्याम्॥ अतस्याम्॥

एकयष्टिका। स्त्री। हारविशेषे। एकावल्याम्। एकलडीकाहारइतिभाषा॥

एकरजः। पुं। भृङ्गराजे। भंगरा। इतिभाषा॥

एकराट्। पुं। चक्रवर्त्तिनि॥

एकरूपः। त्रि। समानाकारे॥ एकंरूपं यस्य सः॥

एकर्षिः । पुं । सूर्य्ये ॥ एक एव ऋषति गच्छति । इन् ॥

एकलः । त्रि । एकाकिनि । अद्वितीये ॥ इतिपद्यावली ॥ अनवयवे ॥

एकलिङ्ग । पुं । कुवेरे । त्र्यम्बकसखे॥ न । साधनस्थलविशेषे ॥ तथाचागमः । पञ्चक्रोशान्तरे यत्र न लिङ्गान्तरमीक्ष्यते। तदेकलिङ्गमाख्यातं तत्र सिद्धिरनुत्तमेति ॥

एकवचनम् । न। येन पदेनैकोर्थं उच्यते तस्मिन् । एकस्यार्थस्य वचनम् । वचेः करणेल्युट् ॥ कर्म्मणिषष्ठ्यासमासः ॥

एकवर्णी । स्त्री । वाद्यप्रभेदे। करतान्याम् । कङ्कमालायाम् ॥

एकवर्षिका। स्त्री । एकहायन्याङ्गवि ॥ एक.वर्षंयस्या. । एकवर्षैव । कः । ह्रस्वम् ॥

एकवाद्यः। पुं । डिण्डिमवाद्ये ॥

एकविंशतिः । स्त्री। एकाधिकविंशतौ ॥ यथा । नियुक्तस्तु यथान्यायं यो मांसं नात्ति मानवः। सप्रेत्य पशुतां याति सम्भवानेकविंशतिमितिमनुः ॥ नैयायिकमते एकविंशतिदुःखानिपथा । षडिन्द्रियाणि षड्रूपादयोविषयाः षड्रूपादिज्ञानानि सुखम् दुःखम् शरीरञ्चेति । एकविंशतिदुःखनिवृत्तिर्मुक्तिरिति ॥

एकवीरः । पुं । वृक्षविशेषे। महावीरे । सद्वीरे ॥ हैहये । कृतवीर्यपितरि ॥

एकवृक्षः। पुं । स्थानविशेषे ॥ यथा । चतुष्क्रोशान्तरे यत्र न वृक्षान्तरमीक्ष्यते । एकवृक्षःसविज्ञेयः इत्यागमः॥

एकशफ. । पु । अश्वे ॥ एकखुरेजन्तुमात्रे ॥ यथा । खरोश्वोश्वतरोगौरः शरभश्चमरीतथा । एतेचैकशफाः क्षत्तः शृणु पञ्चनखान्पशूनि ति श्रीभागवतम् ॥

एकशृङ्गः । पुं । हरौ ॥एकशृङ्गेपशौ।॥

एकशेष । पु । समासप्रभेदे ॥

एकश्रुतिः । स्त्री । उदात्तानुदात्तस्वरितानामविभागेनोच्चारणे ॥ एकाचासौश्रुतिश्च ॥

एकषष्टिः । स्त्री। सङ्ख्यासङ्ख्येयविशेषे॥ एकाधिकाषष्टिः ॥

एकसर्गः । त्रि । अनन्यमनसि । एकताने ।एकाग्रे ॥ एक एकस्मिन्वा सर्गो। निश्चयोऽस्य ॥

एकहस्तः । पुं । डमरुवाद्ये॥

एकस्थः । त्रि । एकत्रस्थिते ॥ एकस्मिन् तिष्ठति । स्था० । कः ॥

एकहायनी। स्त्री । एकाब्दायांगवि ॥ एकःहायनोयस्याः। हायनान्ता

त्रेति ङीप् ॥

एका । स्त्री । आर्यायाम । कोट्टव्याम् । पार्वत्याम ॥ इतित्रिकाण्डशेष. । यथा । एकैवाहंजगत्यत्रेति । एकैवशक्ति: परमेश्वरस्य भिन्ना चतुर्द्धा व्यवहारकाले । भोगे भवानी पुरुषेषु विष्णु:कोपेषु कालीसमरेषु दुर्गेतिच ॥

एकाकी । त्रि । एकके । एकले ॥ एकाद्दाकिनिस्सासहाये ॥

एकाक्ष: । पु । काके ॥ त्रि । काणे ॥ एकमक्षि यस्य । षच् ॥

एकाक्षरम् । न । प्रणवे ॥ एकञ्चतदक्षरञ्च ॥

एकाग्र: । त्रि । अनाकुले ॥ विषयान्तरव्यावृत्तचित्ते । एकताने । विक्षेपरहिते ॥ एकम् एकस्मिन्वा अग्रम स्य । अग्रंपुरोगतंज्ञेयमितिस्वामी ॥ चित्तस्य चतुर्थ्याभूमौ । एकाग्रचित्ते ॥ एकविषयकधारावाहिकवृत्तिसमर्थोतस्त्वोद्रेकेण तमोगुणकृततन्द्रादिरूपलयाभावाद्दात्माकारावृत्ति साच रजोगुणकृतचाञ्चल्यरूपविक्षेपाभावादेकविषयैवेति शुद्धे सत्त्वे भवति चित्तमेकाग्रम् । अस्यां भूमौ संप्रज्ञात.समाधि: तत्रध्येयाकाराहत्तिरपि भासते ॥

एकाग्र्यम् । त्रि । एकाग्रे ॥ एकमग्र्यमस्य ॥

एकाङ्ग. । पुं । बुधग्रहे ॥ न । चन्दने ॥

एकाङ्गीसुगन्ध । पुं । कर्पूरादीनाङ्गणे । सुगन्धगणे ॥

एकात्मा । पुं । परमात्मनि विष्णौ ॥ एक. केवलोऽद्वितीयश्चासावात्माचेत्येकात्मा । जीवेश्वरभेदस्य जीवानांपरस्परभेदस्य जडतद्भेदस्यच मिथ्यात्वात् ॥ ज्ञानंज्ञेयं तथाज्ञाता त्रितयं भाति मायया । विचार्यमाणे त्रितये आत्मैवैकोऽवशिष्यत इतिश्रीमहानिर्वाणतन्त्रोक्तेश्च ॥ आत्मनोऽन्यद्विजानीहिसर्वं ध्येवचागमादित्युक्तेश्च ॥

एकादश । त्रि । एकादशानाम्पूरणे । तस्य पूरणेडट् ॥

एकादशक । पुं । इन्द्रियाख्ययेगणे ॥

एकादश । त्रि । एकाधिकदशसङ्ख्यायाम् । ११ ॥ सङ्ख्येये ॥ यथा । एकादशेन्द्रियाणीति । तत्र । बुद्धीन्द्रियाणि चक्षु.श्रोत्रघ्राणरसनत्वगाख्यानि । वाक्पाणिपादपायूपस्थान् कर्मेन्द्रियाण्याहु. ॥ उभयात्मकमत्र मन: ॥ मनोधिष्ठितानामेवहि चक्षुरादीनां वागादीनाञ्च स्वस्वविषये षुप्रवृत्ते: । एकादशस्विन्द्रियेषु मध्ये मन उभयात्मकम् ॥

एकादशद्वारम् । न । शरीराख्येपुरे ॥ एकादशद्वाराणि अस्य । सप्तशीर्षण्यानि नाभ्यासहावाीञ्चि चीणि शिरस्येकम् । तैरेकादशद्वारम्भवति शरीराख्यम्पुरम् ॥

एकादशी । स्त्री । हरिदिने । हरिवासरे ॥ सातु शुक्लपक्षे सूर्य्यमण्डलात् चन्द्रमण्डलस्य निर्गमरूपैकादश कलाक्रियारूपा । कृष्णपक्षेसूर्यमण्डले चन्द्रमण्डलस्यप्रवेशरूपैकादशकलाक्रियारूपा ॥ तचजातस्यफलम्॥ क्रोधोत्कटः क्लेशसहः सुभाषी यागादिकर्त्तास्वजनैकभर्त्ता । महामतिर्देवगुरुप्रियः स्यादेकादशी जो मनुजोतिहृष्टः ॥ एकादशानां पूरणी । डडन्तान्ङीप् ॥

एकान्नविंशति. । त्रि । एकोनविंशत्याम् ॥ एकेन न विंशतिः । एकादिश्चैकस्य चादुक् ॥

एकानंशा । स्त्री । पार्वत्याम् ॥

एकान्तम् । न । अत्यन्ते । अतिमात्रे । निर्भरे ॥ नियते ॥ क्रियाविशेषणत्वेऽस्यक्लीवत्वम् । द्रव्यविशेषणेतु वाच्यलिङ्गत्वम् ॥ त्रि । निर्जने । अनेकैर्नाकीर्णे ॥ एकःअन्तःनिश्चयोऽत्र । एकस्मिन्नेव अन्त.समाप्तिर्यस्यवा ॥

एकान्ततः । अ । अर्थात्. वारिणि ॥

एकान्तवादी । पुं । सप्तपदार्थवादिनि नास्तिकविशेषे ॥

एकान्ती । त्रि । विष्णुभक्तविशेषे ॥ यथा । एकान्तेनासमो विष्णुर्यस्मादेषां परायणः । तस्मादेकान्तिनः प्रोक्तास्तद्भागवत चेतसइत्यादिगारुडे १३१ अध्यायः ॥

एकान्नः । त्रि । एकभक्ते ॥

एकान्नविंशतिः । त्रि । एकोनविंशतौ॥ एकेन नविंशतिः । नञोविंशत्या समासेकृते एकशब्देनसह तृतीयेति योगविभागात् समासः । अनुनासिकविकल्पः ॥

एकापारम् । न । तुष्टेः प्रभेदे ॥ सेवाद्युपार्जनोपायाः तेचसेवकादीन् दु खाकुर्वन्ति । इत्यदुरीश्वरद्वारस्थदण्डिदण्डाहंचन्द्रजाम् । वेदनांभावयन् प्राप्त क. सेवासु प्रसज्यते ॥ एवमन्ये ष्यर्जनोपायाः दुःखा इति विषयोपरमे या बाह्यातुष्टिः सा एकापारमुच्यते ॥

एकाब्दा । स्त्री । एकहायन्याङ्गवि ॥ एक. अब्दोयस्याःसा ॥

एकाम्बरम् । न । पुरुषोत्तमक्षेत्रसन्निधौ वर्त्तमाने भुवनेश्वरनाम्ना विश्रुते परमशक्त्याप्रतिष्ठिते पवित्रस्थाने ॥

एकायन. । त्रि । एकाग्रये ॥ एकताने

॥ एकमयनमस्य ॥ न । नीतिशास्त्रे ॥
एकायनगतः । त्रि । एकाग्रे । एकताने ॥ एकञ्च तदयनञ्च । एकायनंगतं । एकस्मिन्नयने गतं ज्ञानमस्येति वा ॥
एकावली । स्त्री । एकयष्टिकाख्ये हारे ॥ एकपङ्क्त्याम् ॥ अर्थालङ्कारप्रभेदे ॥ यथा । गृहीतमुक्तरीत्यार्थश्रेणिरेकावली मता । नेत्रे कर्णान्तविश्रान्ते कर्णौ दोस्तम्भदोलिनौ ॥ दोस्तम्भौ जानुपर्य्यन्तप्रलम्बनमनोहरौ । जानुनी रत्नमुकुराकारे तस्य हि भूभुजः ॥ उत्तरोत्तरस्य पूर्वपूर्वविशेषणभावः पूर्वपूर्वस्योत्तरोत्तरविशेषणभावो वा गृहीतमुक्तरीतिः । तत्राद्यः प्रकार उदाहृतः । द्वितीयो यथा । हिङ्गालात्मसमैव यस्य विभुता यस्तत्रविद्योतते यस्यामुष्य सुधी भवन्ति किरणा राशेः स यासामभूत् । यस्तत पित्तमुष स्तुयोस्य हविषं यस्तस्य जीवातवे वोढा यद्गुणमेषमन्मथरिपोस्ता पान्तु वोमूर्त्तयः ॥ अपिच । स्थाप्यतेऽपोह्यतेवापि यथा पूर्वंपरम्परम् । विशेषणतया यत्र वस्तु सैकावली द्विधा ॥ पूर्वंपूर्वं प्रतियत्रोत्तरोत्तरस्य वस्तुनो वीप्सया विशेषणभावेन यत् स्थापनं निषेधो वा सम्भवति सा द्विधा भवेदेकावली भण्यते । क्रमेणोदाहरणम् । पुराणि यस्यां सवराङ्गनानि वराङ्गनारूपपुरस्कृताङ्ग्यः । रूपं समुन्मीलितसद्विलासमस्त्रं विलासाः कुसुमायुधस्य ॥ न तज्जलं यन्न सुचारुपङ्कजं न पङ्कजं तद्यदलीनषट्पदम् । न षट्पदोऽसौ कलगुञ्जितो न यो न गुञ्जितं तन्न जहार यन्मनः ॥ पूर्वत्र पुराणां वराङ्गनास्तासामङ्गविशेषणमुखेन रूपं तस्य विलासास्तेषामप्यस्त्रमित्यमुना क्रमेण विशेषणं विधीयते । उत्तरत्र प्रतिषेधेप्येवंयोज्यम् ॥ एकाचासौ आवलीच ॥
एकाश्रयः । त्रि । अनन्यगतौ । अनन्यगतिके ॥
एकाश्रितगुणाः । पुं । एकवृत्तिधर्म्माः ॥ यथा । रूपम् १ रसः २ गन्धः ३ स्पर्शः ४ एकत्वम् ५ एकपृथक्त्वम ६ परिमाणम् ७ परत्वम् ८ अपरत्वम् ९ बुद्धि. १० सुखम् ११ दुःखम् १२ इच्छा १३ द्वेषः १४ यत्नः १५ गुरुत्वम् १६ द्रवत्वम् १७ स्नेह. १८ संस्कार: १९ अदृष्टम् २० शब्दः २१ ॥ इतिसिद्धान्तमुक्तावली ॥
एकाष्ठीलः । पुं । वकपुष्पे । शिवमल्याम् ॥ एकमस्थि लाति । ला० । कः । सुषामादित्वात्षत्वम् । दीर्घत्वञ्च ॥

एकाष्ठीला । स्त्री । पाठायाम् । वनतिक्तिकौषधौ ॥ टाप् ॥

एकाहः । पुं । एकदिने ॥

एकाहगमः । त्रि । एकाहगम्यमार्गे ॥ एकाहेन गम्यते । कर्त्तृकरणे कृतेतिसमासः ॥

एकाहारः । पुं । एकदिनवृत्त्येकवार भोजने ॥ यथा । एकाहारः सदा कार्यो न द्वितीयः कदाचन । पर्य्यङ्कशायिनी नारी विधवा पातयेत् पतिमितिस्मृतिः ॥ त्रि । तद्वति ॥

एकीभावः । त्रि । विवेकानर्हत्वेनाविशेषतां प्राप्ते ॥

एकीयः । त्रि । एकपक्षे । सहाये ॥

एकेन्द्रियसंज्ञा । स्त्री । वैराग्यविशेषे । इन्द्रियप्रवृत्त्यसमर्थतया पक्वानां कषायाणामौत्सुक्यमात्रेण मनसि व्यवस्थाने ॥ अथवा दृष्टानुश्रविकविषयप्रवृत्तेर्दुःखात्मकत्वबोधेन बहिरिन्द्रियप्रवृत्तिमजनयन्त्या अपि तृष्णाया औत्सुक्यमात्रेण मनस्यवस्थाने ॥

एकोद्दिष्टम् । न । प्रेतोद्देश्यकश्राद्धे ॥ एकोद्दिष्टविधिकसांवत्सरिके ॥ एक एव उद्दिश्यतेयत्र तत् ॥ एकमुद्दिश्य यच्छ्राद्धमेकोद्दिष्टं तदुच्यते ॥

एकोशिका । स्त्री । पाठाया मोषधौ ॥

एजनम् । न । कम्पने ॥ पुं । वह्निः श्वासे ॥ ... । कम्पदे ॥

एडः । पुं । मेषे ॥ त्रि । बधिरे ॥ ईडन्ति । इडस्वमे । घञ् । डलयोरैक्यम् ॥ यद्वा । आसर्वतः ईड्यते । ईडस्तुतौ । घञ् । अच्वा ॥

एडकः । पुं । वनच्छगले ॥ एडकस्य पलं श्रेयं मेषामिषसमं गुणैः ॥ पृथुशृङ्गमेषे । मेढ्रे । उरभ्रे ॥ इडति । एडयति वा । इडस्वमक्षेपणयोः । ण्वुल् । डलयोरेकता ॥

एडका । स्त्री । मेष्याम् ॥ अजादित्वात् टाप् । क्षिपकादित्वान्नेत्वम् ॥

एडगजः । पुं । दद्रुघ्ने । चक्रमर्दके ॥ एडो मेष एव गजो यस्य भक्षकत्वात् ॥ यद्वा । एलनम् । इडक्षेपे स्वमे च । घञ् । डलयोरेकता । एडे स्वमे गजति । गजमदे शब्दे च । अच् ॥

एडमूकः । त्रि । वाक्श्रुतिवर्जिते ॥ शठे ॥ एडोवधिरश्चासौ मूकश्च ॥

एडुकम् । न । एडूके ॥

एडूकम् । न । अन्तर्न्यस्तकीकसे कुड्ये ॥ ईड्यते । ईडस्तुतौ । उलूकादयश्चेतिसाधु ॥

एडोकम् । न । एडूके ॥ इतिद्विरूपकोषः ॥

एणः । पुं । कृष्णवर्णे मृगे । हरिणजातिविशेषे ॥ अस्यमांसगुणाः । ए

णः कषायो मधुरः पित्तास्रकफवात हृत्। सङ्ग्राही रोचनो वल्यो ज्वरप्रशमन. स्मृत इति ॥ अपिच । एणो निलकफध्वंसी किञ्चित् पित्तकरो लघुः। उष्णो ग्राही रसेस्वादु र्वल्यो ज्वरहरःस्मृतइति ॥ एति । वाहुलकात्गः ॥

एणकः । पुं । एणे ॥ स्वार्थेकः ॥

एणतिलकः। पु । चन्द्रमसि ॥ एणस्तिलकमिव यस्य ॥

एणभृत् । पुं । चन्द्रे ॥

एणी । स्त्री । मृग्याम् ॥ एणस्य स्त्री । पुंयोगादितिङीष् ॥

एणीनयना । स्त्री । मृगाक्ष्याम् ॥ एण्याः नयने इव नयने यस्याः । एणीनयने केलीकलहे प्रेयान् वद किं किं नो कुरुते । धन्या रमणी सर्वं सहते दुःखं सुखवत् स्वान्ते मनुते॥

एतः । पुं । कर्वुरवर्णे ॥ त्रि । आगते ॥ कर्वुरवर्णयुक्ते॥ एति वर्णान् । इण्० । हसिमृग्रिण्वामिदमिलूपूधूर्विभ्यस्तन्निति एतेस्तन् ॥

एतद् । त्रि । आसन्नवुद्धिस्थे । पुरोवर्त्तिवाचके सर्वनामनि ॥ एति इण्० । एतेस्तुट्चेत्यदिः ॥ नित्यापरोक्षआत्मनि ॥

एतनः । पुं । निश्वासे ॥

एतर्हि । अ । सम्प्रति । इदानीम् ॥ अस्मिन्काले । इदमोर्हिल । एतेतौ रथोः ॥

एतशः । पु । द्विजोत्तमे । ब्राह्मणे ॥ एति । इण्० । इणस्तशनतशसुनाविति तशन् ॥

एतशाः । पुं । ब्राह्मणे ॥ एति । इण्० । इणस्तशन्निति तशसुन् ॥ अत्वसन्तस्येतिदीर्घः । एतशसौ । एतशसः॥

एता । स्त्री । आगतायाम् ॥ कर्वुरवर्णायाम् ॥ वर्णादनुदात्तात् तोपधात् तोनेति पाक्षिकोङीब् तत्सन्नियोगशिष्टस्तकारस्य नकारादेशश्च न ॥

एतावान् । त्रि । एततपरिमाणविशिष्टे ॥ एतत् परिमाणमस्य । यत्तदेतेभ्यः परिमाणेवतुप् । आसर्वनाम्नः॥ एतावान् साङ्ख्ययोगाभ्यां स्वधर्मपरिनिष्ठया । जन्मलाभः परः पुंसामन्ते नारायणस्मृतिः ॥

एधः । पुं । इन्धने । ईंधन इति भाषा॥ इध्यतेऽनेनाग्निः । ञिइन्धीदीप्तौ। हलश्चेति करणेघञ् । अवोदैधौद्मप्रश्रथहिमश्रथा इति घञिनलोपोगुणश्चनिपातितः ॥

एधतुः । पुं । पुरुषे ॥ अग्नौ ॥ एधते। एध० । एधिवह्योश्चतु. ॥

एध४ । न । वह्निसन्दीपनार्थे काष्ठे ।

एरण्डः

समिधि । इन्धने ॥ एधतेऽनेन । एध० । असुन् ॥

एधा । स्त्री । समृद्धौ ॥ एधनम् । एध० । गुरोश्चेत्य. । टाप् ॥

एधितः । त्रि । प्रवृद्धे । वर्द्धिते ॥ एधते गंत्यर्थेतिक्तः ॥

एनः । न । पापे ॥ अपराधे ॥ एतिग च्छति प्रायश्चित्तेन । इण आगसी त्यसुन नुडागमश्च ॥

एनी । स्त्री । एतायाम् ॥ अवपाच्चिको ङीप् तकारस्य नकारादेशश्च ॥

एरका । स्त्री । निर्ग्रन्थितृणविशेषे । एरकागुन्द्रमूलाच शिम्बी गुन्द्रा शरी तिचोतिनामान्तराणि । पटेला इति भाषा ॥ एरका शिशिरा वृष्या चक्षु ष्या वातकोपिनी । मूत्रकृच्छ्राश्मरी दाहपित्तशोणितनाशनी ॥

एरङ्ग । पुं । अरङ्गा रङ्गा इतिगौडेषु प्रसिद्धे मत्स्यविशेषे । एरङ्गो मधुरः स्निग्धोविष्टम्भी शीतलो गुरुरिति-चास्यगुणाः ।

एरण्डः । पुं । अरण्ड इतिभाषाप्रसिद्धे वृक्षविशेषे । उरुबूके ॥ अस्यगुणा यथा । एरण्डयुग्मं मधुरं मुष्णं गुरु विनाशयेत् । शूलशोथकटीवस्ति-शिरः पीडोदरज्वरान् ॥ ब्रध्नश्वास कफानाहकासकुष्ठाममारुतानिति ॥

एरण्ड

एरण्डयुग्मम् शुक्लरक्तैरण्डौ ॥ एरण्डपत्रं वातघ्नं कफकृमिविनाशनम् । मूत्रकृच्छ्रहरञ्चापि पित्तरक्तप्रकोप णम् ॥ वाताग्रदलं गुल्मवस्तिशूल हरम्परम् । कफवातकृमीन् हन्ति वृद्धिं सप्तविधामपि ॥ एरण्डफलम-त्युष्णं गुल्मशूलानिलापहम् । यकृत् प्लीहोदरार्शोघ्नं कटुकं दीपन परम् ॥ तद्वन्मज्जा च विड्भेदी वातश्लेष्मो दरापहः इति ॥ क्वाचेऽस्यमूलसंज्ञा इयमित्याहुरपरेजनाः ॥ आ ईरय ति वायुम् । ईरगतौ कम्पनेच । बाहुलकादण्डच् ॥

एरण्डकः । पुं । एरण्डे ॥ स्वार्थे क' ॥

एरण्डतैलम । न । एरण्डस्यस्नेहे ॥ स्नेहेतैलच् ॥ गुणा यथा । एरण्डतै लंतीक्ष्णोष्णं दीपनं पिच्छिलं गुरु- । वृष्यं त्वच्यं वयःस्थापि मेधाकान्ति बलप्रदम् ॥ कषायानुरसं सूक्ष्मं यो निशुक्रविशोधनम् । विस्रंस्वादुरस पाके सतिक्तं कटुकं सरम् ॥ विषमज्व रहृद्रोगपृष्ठगुह्यादिशूलकृत् । हन्ति वातोदरानाहगुल्माष्ठीलाकटिग्रहा न् ॥ वातशोणितविड्बन्धब्रध्नशोथा मविद्रधीन् ॥ आमवातगजेन्द्रस्य श रीरवनचारिणः । एकएवनिहन्ताय मेरण्डस्नेहकेशरीति ॥

एरण्डपत्रिका । स्त्री । दन्तीवृक्षे ॥

एरण्डफलम् । न । रेडीइतिप्रसिद्धे ए रण्डस्य फले । रेरण्डे ॥ रेरण्डं कोमलं ग्राह्यं फलं तक्रेण स्वेदितम् । पाचितं कटुतैलेन हिङ्गुनाति सुवासितम् ॥ कफानिलहरं हृद्यं रुचमुत्तमं पित्तलम् । अग्निसन्दीपनं रुच्यं गुरुपाकेति पिच्छिलम् ॥

एरण्डफला । स्त्री । लघुदन्त्याम् ॥

एरण्डा । स्त्री ।
एरण्डी । स्त्री । } पिप्पल्याम् ॥ इति शब्दचन्द्रिका ॥

एर्वारुः । पुं । कर्कटीप्रभेदे । लोमशायाम् । हस्तिदन्तफलायाम् ॥ आईरणम् । ईर० सम्पदादित्वात् क्विप् । एरं इयर्ति वारयतिवा । ऋ० । बाहुलकादुण् ॥

एलकः । पुं । मेषे ॥ इतिराजनिर्घण्टः ॥

एलगः । पुं । मत्स्यविशेषे । गौडभाषायां रायकडा रायखाँडा एलाङ्गा इति च ख्याते ॥ एलङ्गो मधुरो वृष्यः सङ्ग्राही कफवातहा । मेधाग्निपुष्टिकारीच शीतलोगुरुरेवच ॥ श्लेष्मप्रसादनःप्रोक्तोनिर्घण्टे राजपूर्वके ॥

एलवालुकम् । न । सुगन्धिद्रव्यविशेषे । वालुके । एलेये । लालुका इतिगौडभाषा ॥ एलति । इलप्रेरणे । पचा

द्यच् । टाप् । एलाइव वलते । वलप्राणने । बाहुलकादुण् । स्वार्थे कन् । ङ्यापोरितिह्रस्वः ॥

एला । स्त्री । इलायचीति भाषासिद्धायां बहुलगन्धायाम् । ऐन्द्रयाम् ॥ सा द्विविधा । सूक्ष्मास्थूलेति भेदात् ॥ सूक्ष्मोपकुञ्चिका तुत्थाकोरङ्गी त्रिपुटा त्रुटि रित्यादिनामभिः प्रसिद्धा ॥ स्थूलातु । पृथ्वीका चन्द्रबालाच निष्कुटिर्बहुला तथेत्यादिभिःख्याता ॥ अस्यागुणास्तु सूक्ष्मैलायां स्थूलैलायाञ्चद्रष्टव्याः ॥ एलयति । इलप्रेरणे । पचाद्यच् । टाप् ॥

एलापत्रः । पु । नागविशेषे ॥

एलापर्णी । स्त्री । सुवहायाम् । रास्नायाम् । युक्तरसायाम् । काँटाआमरुली एलानी इति गौडभाषा ॥ एलायाइव पर्णान्यस्याः । पाककर्णेति ङीष् ॥

एलावालुकम् । न । एलेये । एलवालुके ॥ ह्रस्वाभावः प्रक्रियापूर्ववत् ॥

एलीका । स्त्री । सूक्ष्मैलायाम् ॥

एल्वालु । न । एलवालुके ॥ एल्वालु कटुकं पाके कषायं शीतलं लघु । हन्ति कण्डूव्रणच्छर्दि तृट्कासारुचिहृद्रुजः ॥ बलासविषपित्तास्रकुष्ठमूत्र-

गदक्रमीन् ॥

एव । अ । औपम्ये ॥ अनवक्लृप्तौ । अनियोगे ॥ वाक्यपूरणे ॥ अवधारणे ॥ चारनियोगे ॥ विनिग्रहे ॥ एवकारस्त्रिविधः । विशेष्यसङ्गत. विशेषणसङ्गतः क्रियासङ्गतश्चेति । तत्र विशेष्यसङ्गतस्यैवकारस्य अन्ययोगव्यवच्छेदोऽर्थः । पार्थएव धनुर्द्धर इत्यादौ विशेषणे धनुर्द्धरे पार्थान्ययोगव्यवच्छेदबोधात् । धनुर्द्धरपदस्योत्कृष्टधनुर्द्धरत्वाच्चणिकत्वात् तथैवतात्पर्यात् । पार्थान्ययोगस्तादात्म्यम् ॥ विशेषणसङ्गतस्यैवकारस्या योगव्यवच्छेदोर्थः । शङ्खः पाण्डुर एवेत्यादौ विशेष्ये शङ्खे पाण्डुरत्वा योगव्यवच्छेदबोधात् ॥ क्रियासङ्गतस्यैवकारस्य चात्यन्तायोगव्यवच्छेदोर्थः । सम्भवाभिप्रायके नीलंसरोजं भवत्येवेत्यादावन्वयितावच्छेदकसरोजत्वसामानाधिकरण्येन सरोजनीलभवनकर्तृत्वात्यन्ताऽयोगव्यवच्छेदबोधादिति सम्प्रदाय. ॥ परिभवे ॥ ईषदर्थे ॥ अयनम् । इण् शीभ्यां वन ॥

एव' । त्रि । गन्तरि । गमनकर्त्तरि ॥ एति । इण्° । इण्शीभ्यां वन् ॥

एवम् । अ । उपमायाम् । सादृश्ये । वत् । वा । यथा । तथा । इवेत्यस्य पर्याया ॥ यथा । अग्निरेव विप्र । अग्निरिवेत्यर्थ ॥ इदम्प्रकारे । इत्थम् ॥ यथा । एवं वादिनि विप्रर्षौ । अवधारणे । यथा । एवमेतत ॥ अङ्गीकारे ॥ अर्थप्रश्ने ॥ परकृतौ ॥ पृच्छायाम् ॥

एषण । पु । लौहमयेबाणे ॥

एषणा । स्त्री । इच्छायाम् । पुत्रलोकवित्तकामनासु ॥ न कश्चिदन्यः संसार उत्तादस्त्येषणात्रयात् ॥ इषेर्युच् टाप् ॥

एषणिका । स्त्री । एषण्याम् । नाराच्याम् । स्वर्णकारादीनांतुलायाम् । निक्ति इतिगौडभाषा । काँटाइति देशभाषा ॥ इष्यतेऽनया । इषगतौ । ल्युट् । स्वार्थे कः । टाबित्त्वे ॥

एषणी । स्त्री । एषणिकायाम् ॥ व्रणमार्गानुसारिण्याम् । व्रणवेधशलाकायाम् । वेलकार इतिगौडभाषाप्रसिद्धायाम् ॥ चेतनाभिदि । इष्यतेनया । इषग° । ल्युट् । गौरादिषु एषणः करणइति ङीष् ॥

एषितव्य. । त्रि । अन्वेष्टव्ये ॥ एषितुं योग्यः । तव्यः ॥

एष्टव्यः । त्रि । एषितव्य ॥ यथा । एष्टव्या वहवः पुत्रा यद्यकोपि गयांव्रजेत् । यजेत वाश्वमेधेन नीलंवावृष

मुक्त्तेदिति ॥

ऐ:

ऐ । अ । स्मृतौ । आह्वाने ॥ स्मृतौ ॥ आमन्त्रणे ॥ मोचने ॥ ऐकारे ॥

ऐ । पुं । महेश्वरे ॥

ऐकध्यम् । अ । एकधार्थे ॥ एकाद्धोध्यमुञन्यतरस्यामिति धा प्रत्ययस्य ध्यमुञ् ॥

ऐकभाव्यम् । न । एकभावत्वे ॥ ब्राह्मणादित्वात् ष्यञ् ॥

ऐकरस्यम् । न । सामरस्ये ॥ एकरसस्य भाव. । ष्यञ् ॥

ऐकागारिक. । त्रि । चौरे । तस्करे ॥ एक मसहाय मगारं प्रयोजनमस्य । ऐकागारिकट् चौर इतिइकट् वृद्धिश्च निपातनात् ॥ स्त्रियां टित्त्वान् ङीपि । ऐकागारिकी ॥

ऐकाग्र । त्रि । एकताने ॥ एकाग्रात् स्वार्थेऽण् ॥

ऐकात्म्यम् । न । ऐक्ये ॥ एकात्मनो भाव. । ष्यञ् ॥

ऐकान्तिक. । त्रि । अव्यभिचारिणि । साधनानन्तर मवश्यम्भाविनि ॥

ऐकान्यिक: । पु । एकान्यपाठेछात्रे ॥ यस्याध्ययने प्रवृत्तस्य परीक्षाकाले विपरीतोच्चारणरूपं स्खलितमेकंजात सोऽनेनोच्यते । एकमन्यदृसमस्त । कर्म।ध्ययनेवृत्तमिति ठक । एकमन्यदिति विग्रह्य तद्धितार्थ इति समास: । ततष्ठक् । एवं दैयन्यिक: चैयन्यिक ॥

ऐकाह्निक. । त्रि । एकाहनिष्पन्ने ॥ पुं । एकदिनानन्तरभवे ज्वरे ॥ दिनेदिने एककालेसमागतज्वरे ॥ समुद्रस्योत्तरे तीरे द्विविदो नामवानर: । ऐकाह्निकज्वरं हन्तितस्य नामानुकीर्त्तिनात ॥ एकाह्नेभव: । ठक् ॥

ऐक्यम् । न । अभेदे । एकात्मभावे । एकत्वे । व्यतिरेकाभावे ॥ भावेष्यञ् ॥

ऐक्षवम् । न । मोरटे । इक्षोर्मूले ॥ इक्षोरिदम् । अण् ॥ त्रि । इक्षोर्विकारे । गुडादौ ॥ तदवयवे ॥ बिल्वादित्वाद् अण् ॥

ऐक्ष्वाक. । पुं । सूर्यवंश्यनृपे ॥ इक्ष्वाकोरपत्यम् । जनपदशब्दात्क्षत्रियादञ् । बहुत्वेलुक् । इक्ष्वाकूणां दुरापेऽर्थे त्वदधीनाहिसिद्धय इतिप्रयोग: ॥ इक्ष्वाकुषु जनपदेषु भव: । कोपधाद् ण् । अस्यबहुत्वेपिनलुक् । ऐक्ष्वाकेषु चमैथिलेषु च फलन्त्यशाकमशाणि पद्धतिमुरारि: ॥ दाण्डिनायनेत्यु कारलोप: ॥

ऐङ्गुदम् । न । इङ्गुदीवृक्षस्यफले । हिंगोटा इतिभाषा ॥ इङ्गुद्याइदम् । प्लक्षादिभ्योणविधेर्नाणोलुक् ॥

ऐडविड । पुं । ऐलविले । कुवेरे ॥

ऐडूकम् । न । एडूके । सास्थिकुड्ये ॥ स्वार्थेऽण् ॥

ऐणम् । त्रि । एणस्य चर्मादौ ॥ एणस्य अवयवो विकारो वा । प्राणिरजतादिभ्योञ् ॥

ऐणिकः । त्रि । एणहन्तरि ॥

ऐणेयम् । त्रि । एणीत्वगादौ ॥ एण्या मृग्याविकारोऽवयवो वा एण्याढञ् ॥ स्त्रीणांरतिवन्धविशेषे ॥

ऐतरेय । पुं । ऋग्वेदोपनिषदि । तच्छाखायाम् ॥ त्रि । इतराया अपत्ये ॥

ऐतरेयी । पुं । ऋग्वेदीयशाखाविशेषाध्यायिनि ॥

ऐतिह्यम् । न । इतिह । पारम्पर्योपदेशे ॥ तत्रानिर्दिष्टप्रवक्तृकं पारम्पर्यप्रवादमात्रम् इतिह ऊचुर्वृद्धा इति ऐतिह्यम् । यथेह वटे यक्ष, प्रतिवसतीति । इतिहेति निपातसमुदायः उपदेशपारम्पर्य्ये । तदेव । अनन्तावसथेतिहभेषजाञ्ञ्य ॥ यद्वा चतुर्वर्णादि, ञ्यार् । स्वार्थेष्यञ् ॥

ऐनसः । पुं । एनसि ॥ स्वार्थिकः प्रज्ञा

द्यण् ॥

ऐन्दवम् । न । मृगशिरोनक्षत्रे ॥ त्रि । इन्दुसम्बन्धिनि ॥ इन्दोरिदम् । तस्येदमित्यण् ॥

ऐन्दवी । स्त्री । सोमराज्याम् ॥ ङीप् ॥

ऐन्द्र । पुं । अर्जुने ॥ वालिवानरे ॥ देवसर्गान्तरे ॥ त्रि । शक्रसम्बन्धिनि ॥ इन्द्रस्यायम् । तस्येदमित्यण् ॥ न । ज्येष्ठानक्षत्रे ॥ मूलविशेषे । वनार्द्रकायाम् ॥ इन्द्रदेवताकेहविरादौ ॥ इन्द्रोदेवतास्य । सास्यदेवतेत्यण् ॥

ऐन्द्रजालिकः । पु । मायाकारके । मायाविनि ॥ इन्द्रजालेन चरति । चरतीतिठञ् ॥

ऐन्द्रलुप्तिकः । त्रि । केशघ्नरोगविशिष्टे । खल्लीटे । गञ्जा इतिभाषा ॥

ऐन्द्रि' । पुं । जयन्ते । इन्द्रपुत्रे ॥ काके ॥ अर्जुने ॥ वालिवानरे ॥ अपत्यार्थे इञ् ॥

ऐन्द्रियकम् । त्रि । प्रत्यक्षे । इन्द्रियग्राह्ये । इन्द्रियविषये ॥ इन्द्रियैरनुभूयते । कुलालादिभ्योवुञ् ॥

ऐन्द्री । स्त्री । शच्याम् ॥ दुर्गायाम् ॥ अलक्ष्म्याम् ॥ एलायाम् ॥ इन्द्रवारुण्याम् । राखालसशा इतिगौडभाषा । इन्द्रायण इतिभाषा ॥ प्राच्यान्दिशि ॥ इन्द्रस्येयम् । तस्येदमित्यण् ।

टिड्ढेति ङीप् ॥

ऐभी । स्त्री । हस्तिघोषायाम् ॥

ऐर. । पुं । मण्डे ॥ इराअन्नम् तन्मयः ॥
न । ऐरंमदीयंसर इतिश्रुतिप्रसिद्धे
मण्डेन पूर्णे मदकरे ब्रह्मलोकस्थे स
रसि ॥

ऐरण्डम् । न । एरण्डस्यफले ॥

ऐराकः । पुं । खुरासानमध्येम्लेच्छदे
शविशेषे ॥ तन्मध्ये चोत्तरे देवि ऐ
राक' परिकीर्त्तितः । तन्मध्ये खुरा
सानमध्ये इति तन्त्रशास्त्रम् ॥

ऐरावणः । पुं । अभ्रमातङ्गे । ऐरावते
। इन्द्रगजे ॥ इरया उदकेन वणति-
। वणशब्दे । पचाद्यच् । इरावण एव ।
स्वार्थे प्रज्ञाद्यण् ॥ यद्वा इरा सुरा
वन मुदकं यस्मिन् । पूर्वपदादितिण
त्वम् । इरावणे भवः । तत्रभव इ-
त्यण् ॥

ऐरावतः । पुं । नारङ्गे ॥ लकुचद्रुमे ॥
नागभेदे ॥ पञ्चमास्य प्रथमे ऽऽप्र
भेदे ॥ शक्रदिपे । अभ्रमुवल्लभे ।
चतुर्दन्तगजे ॥ इराउदकानि सन्त्य
स्मिन् । मतुप् । इरावान् समुद्रः ।
इरावत्यब्धौ भवः तत्रभवइत्यण् ॥
इरावत्या विद्युत इवायंवा । तस्येद
मित्यण् ॥ न । महेन्द्रस्य ऋजुदी
र्घशरासने ॥

ऐरावती । स्त्री । वटपत्रीवृक्षे ॥ विद्यु
ति ॥ विद्युद्भेदे ॥ इराआप. सन्त्यस्य
इरावान् मेघ. । तस्येयम् । तस्येद
मित्यण् । ङीप् । ऐरावतेनैकदि-
क् । तेनैकदिगित्यणवा ॥ उत्तर-
मार्गेनक्षत्रविशेषाणां संज्ञाविशेषे ॥
यथा । पुष्याश्लेषा तथादित्यावीथी
चैरावतीस्मृतेति ॥

ऐरिणम् । न । पांशवलवणे ॥

ऐरेयम् । न । मद्यविशेषे ॥ चि । कुजे
॥ इराया अपत्यम् । स्त्रीभ्योढक् ॥

ऐलः । पुं । चन्द्रवंशीये पुरूरवसि न्न
पे ॥ इलाया अपत्यम् । अण् ॥

ऐलवालुकम् । न । ऐलेये । वालुके ।
हरिवालुके । गन्धद्रव्यमिदम् ए-
लवालुकमेव । स्वार्थेऽण् ॥

ऐलविल. । पु । कुबेरे । पुण्यजनेश्वरे ॥
इलविलाया' अपत्यम् । इडविला-
यावा अपत्यमितिविग्रहे । ऐडविलो
पि । ऋष्यण्धोनदीत्यण ॥ डलयो
रेकत्वस्मरणादैडविलोपि । इडवि
डा अस्तिमातृत्वेन अस्येतिविग्रहे
ज्योत्स्नादित्वादणि ऐडविडोपि ॥

ऐलेयम् । न । २ एवालुकनामगन्धद्रव्ये
॥ इलायाअपत्यम् । स्त्रीभ्योढक ॥

ऐशानी । स्त्री । ईशदिशि । ईशानको
णे ॥ ईशानस्येयम् । अण ङीप ॥

ऐश्वरम्। न। अघटनघटनाचातुर्य्ये॥ त्रि॥ ईश्वरसम्बन्धिनि॥ ईश्वरस्येदम्। अण्॥

ऐश्वरी। स्त्री। ईश्वरसम्बन्धिन्यांशक्तौ॥

ऐश्वर्य्यम्। न। विभूतौ। अणिमाद्यष्टसिद्धिषु॥ सात्त्विकोबुद्धिधर्मऐश्वर्य्यम्। यतोऽणिमालघिमामहिमाप्राप्तिप्राकाम्यवशित्वेशित्वकामावसायित्वानां प्रादुर्भावः। ऐश्वर्य्यां द्विविधात इच्छाया भवति। ईश्वरोहि यदेवेच्छतितत्करोति॥ सम्पत्तौ॥ नियन्तृत्वे॥ ईश्वरस्यभावः। गुणवचनेतिष्यञ्॥

ऐषमः। अ। वर्त्तमानवत्सरे। ऐसौंइतिभाषा॥ अस्मिन् संवत्सरे। सद्यःपरुत्परार्य्यैषमः इति इदम् इश् समसण् प्रत्ययश्च संवत्सरे निपात्यते॥

ऐषमस्तनः। त्रि। ऐषमोभवे॥ ऐषमोह्यः श्वसोन्यतरस्यामिति शेषिकेष्वर्थेषु पक्षेत्युट्युलौ॥

ऐषमस्त्यः। त्रि। ऐषमस्तने। ऐषमोभवे जाते इत्याद्यर्थेषु॥ ऐषमोह्यसिति पक्षे त्यप्॥

ऐहलौकिकम्। न। धनें॥ त्रि। इहलोकोपयोगिनि॥ यथा। ऐहलौकिकमीहन्ते मांसशोणितवर्द्धनम्। पारलौकिककार्येषु प्रसुप्ताभृशना-

त्मिका इतिमहाभारते पावकाध्ययनम्॥ इहलोकेभवम्। अध्यात्मादेष्ठञिष्यते॥

ऐहिकः। त्रि। इहलोकभवे प्रतिपन्नशरीरसम्बन्धिनि स्रक्चन्दनवनिताग्टहक्षेत्रपशुभृत्यादिविषयजन्यसुखदुःखादिस्वरूपेभोगे॥ इहभवम्। कालाट्ठञ्॥

ओः

ओ। अ। सम्बोधने॥ आह्वाने॥ स्मरणे॥ अनुकम्पायाम्॥ ओकारे॥

ओः। पुं। ब्रह्मणि॥ इत्येकाक्षरकोषः॥

ओकः। पुं। शकुन्ते॥ दृषले॥ उचेरिगुपधलक्षणोके गुणः कुत्वञ्च ओकउचः के इतिनिपात्यते॥

ओकणः। पुं। } केशकीटे। यूकायाम्
ओकणिः। पुं। } । जूं इतिभाषा॥

ओकः। न। पुं। आश्रयमात्रे॥ ग्टहे। मन्दिरे॥ उच्यते समवैत्यत्र। उच समवाये। असुन्। गुणः। न्यङ्क्वादित्वात् कुत्वम्॥

ओघः । पुं । प्रवाहे । जलस्य वेगे ॥ वृन्दे । सङ्घाते ॥ परम्परायाम् ॥ उपदेशे ॥ कान्ताख्यायांतुष्टौ ॥ यथा । प्रव्रज्यापि न सद्यो निर्वाणदेति सैव कालपरिपाकमपेक्ष्य सिद्धिं तेविधास्यति अलमुत्सुकतया तवेत्युपदेशेया आध्यात्मिकातुष्टि साकान्ताख्या ओघउच्यते ॥ द्रुतनृत्ये ॥ नृत्यद्रुत्युपलक्षणं गीतवाद्ययोः ॥ ओचनम् । उच० । घञ् । पृषोदरादित्वातघः ॥ वहतिवा । वह० । पचाद्यच् । न्यङ्क्वादित्वात् साधुः ॥ यद्वा । आजह्यतेऽनेन । ऊह० । हलश्चेतिघञ् ॥

ओङ्कारः । पुं । प्रणवे । वेदितव्ये ब्रह्मणि वेदनसाधने ॥ अवति । अवरक्षणादौ । अवतेष्टिलोपश्चेतिमन् । मनप्रत्ययस्यैवायं टिलोपो नतु प्रकृतेः । अन्यथाडिदित्येव ब्रूयात् । ज्वरत्वरेत्यूट् । गुणः । वषट्कार इति लिङ्गात् समुदायादपिकार प्रत्ययः ॥ अत्राह्नापस्तम्ब' ॥ ओङ्कारः स्वर्गद्वारं तद्ब्रह्म ऽध्येष्यमाण एतदादि प्रतिपद्येत विकथांचान्यांकृत्वा एवंलौकिक्यावाचाव्यावर्त्तते इति ॥ लौकिक्यावा चाव्यावर्त्तते तयामिश्रितं न भवतीत्यर्थः ॥

ओङ्कारा । स्त्री । बुद्धशक्तिविशेषे । तारायाम् ॥

ओज. । पुं । विषमसङ्ख्यायाम् ॥ ओजेनौजसमःपादे ॥ इन्दिभरतादयः ॥

ओजतिथिः । पुं । विषमतिथौ ॥

ओजस् । न । दीप्तौ ॥ अवष्टम्भे ॥ प्रकाशे ॥ प्राणबले । निजबले । सामर्थ्ये ॥ प्रथमतृतीयपञ्चमसप्तमनवमैकादशराशिषु ॥ धातुतेजसि ॥ शस्त्रादिकौशले ॥ ज्ञानेन्द्रियाणां पाटवे ॥ काव्यगुणे गौडीरीत्याम् ॥ तल्लक्षणम् । बहुसमाससंयुक्त वर्णपदाडम्बरः । यथा ओजः प्रसाद माधुर्यगुणातितयभेदतः । गौन्वैदर्भपाञ्चाली [illegible] ॥ ओजस्समासभूयस्त्वं मांसलं पदडम्बरम् ॥ तस्योदाहरणं यथा । गङ्गोत्तुङ्गतरङ्गसङ्गतजटाजूटाग्रजाग्रत्फणिस्फूर्जितफूत्कृतिभीति सम्भृतचमत्कारस्फुरत्सम्भ्रमा । आनन्दाम्बु वापिकां विदधती चित्तं गिरीशप्रभो त्वां पायान्नवसङ्गमे भगवती लज्जावती पार्वतीति ॥ रसादिस्तधातुसारभागजधातुविशेषे ॥ यथा । हृदि तिष्ठति यच्छुद्धं रक्तमीषत्सपीतकम् । ओजश्शरीरे सञ्जातं त

न्नाश्नाम्नाश गच्छति ॥ भ्रमरैःफल पुष्पेभ्यो यथासम्भ्रियतेमधु । तद्द्वोजश्शरीरेभ्योधातुःसम्भ्रियतेन्नृणामितिवैद्यकशास्त्रम् ॥ उब्जत्यनेन । उब्जआर्जवे । उब्जेर्बलेवलोपश्चेत्यसुन् ॥

ओजिष्ठ. । त्रि । ओजस्विनि ॥ सारतमे ॥ उभयत्र विन्यन्ता दोजस्विशब्दादिष्ठन् । विन्मतोर्लुगिति लुक् टिलोपस्च ॥

ओडवः । पु । पञ्चस्वरयुक्तरागे ॥ सतुऋ प वर्जितः । ष ग म ध नि युक्त.। यथा मल्लारादयः ॥ इतिसङ्गीतदामोदरः ॥

ओड्रिका । स्त्री । उडिधान् इतिगौडभाषामसिद्धे धान्यविशेषे । नीवारे ॥

ओडी । पुं । ओडिका धान्ये ॥

ओड्र । पुं । जवापुष्पे ॥ जवापुष्प वृक्षे ॥ जने ॥ आड्रंमदुनत्ति । उन्दी । स्फायितञ्चीतिरक् । बाहुलकाद्दस्यडत्त्वम् ॥

ओड्राः । पुं । भूम्नि । उडीसा इति प्रसिद्धे नीवृद्विशेषे ॥

ओड्रपुष्पम् । न । ओडर गुडहर इतिप्रसिद्धायांजवायाम् । जवावृक्षे ॥ ओड्रं पुष्प मस्य । ओड्रपुष्पकुसुमप्रियेम्बिके इतिहरानन्दः ॥

ओड्राख्या । स्त्री । जवावृक्षे ॥

ओतः । त्रि । पटेदीर्घतन्तौ ॥ अन्तर्थ्यो तौ ॥

ओतुः । पुं । स्त्री । विडाले ॥ अवतिविष्ठाम् आखुभ्योगृहंवा । अवरक्षणादैा । सितनीतितुन् । ज्वरत्वरे त्यूठ् । गुणः ॥

ओतुमदः । पुं । मार्जारधर्म्मे ॥

ओदनः । पु । न । अन्ने । भक्ते । भात इति भाषा ॥ उनत्ति । उन्दी° । उन्देर्नलोपश्चेति युच् ॥ यद्वा ऊर्द्दतेऽनेन । ऊर्द्दक्रीडायाम् । करणे ल्युट् । पृषोदरादिः ॥

ओदनपाकी । स्त्री । ओषधिविशेषे । नीलझिण्टयाम् ॥ पाककर्णेति ङीष् ॥

ओदनाह्वा । स्त्री । महासमङ्गायाम् ॥

ओदनिका । स्त्री । महासमङ्गायाम् ॥ बलायाम् ॥

ओदनी । स्त्री । बलायाम् ॥

ओद्म. । पुं । उन्दने ॥ उन्दी° । औणादिके मन् प्रत्यये । अवोदैधोद्म प्रश्रथहिमश्रथा इतिनलोपोगुणश्च निपातितः ॥

ओम् । अ । उपक्रमे ॥ प्रणवे ॥ अभ्युपगमे । अनुमतौ ॥ अपाकृतौ । अस्वीकारे ॥ मङ्गले । शुभे ॥ वेदोत्र

ख्याविवेदनसाधने ॥ अवति । अव- रक्षणादौ । अवतेष्टिलो पश्चेतिस न् । मनएवट्टिलोपः । ऊ ज्वरेत्यू ठ् । गुणः ॥

ओलः । पुं । अर्शोघ्ने । सूरणे । कन्दे ॥ त्रि । आर्द्रे । गीला भीजा इतिच भाषा ॥

ओल्लः । पुं । ओले । सूरणे ॥ ग्राम्यक न्दस्तु दोषलः ॥ त्रि । आर्द्रे । आला गीला इतिचभाषा ॥

ओषः । पुं । दाहे प्लोषे । प्लोषे ॥ ओ षणम् । उष० । घञ् ॥

ओषणः । पुं । कटुरसे । झाल इति- भाषा ॥

ओषणी । स्त्री । पुत्र्या इतिगौडभाषा प्रसिद्धे शाकविशेषे ॥

ओषधिः । स्त्री । फलपाकान्ते कदल्या दौ । व्रीहियवादौ ॥ जातिमात्रवि वक्षायां नो ष्ट्रिशब्दस्य प्रयोगो भव ति ॥ ओषः पाकः दीप्तिर्वा धीयते ऽत्र । डुधाञ् ० । कर्मण्यधिकरणेचे ति किः ॥

ओषधिप्रस्थः । पुं । हिमालयस्य न- गरविशेषे ॥

ओषधी । स्त्री । फलपाकान्ते व्रीहिय- वादौ ॥ किप्रत्ययान्तात् कृदिकारा दिति ङीष् ॥ जातिमात्रविवक्षाया मस्य प्रयोगो भवति । ओषध्यः प- ञ्चधाख्याता लतागुल्मास्तुशाखिनः । पादपाः प्रसराश्चेति तेषां वक्ष्यामि लक्षणम् ॥ गुडूच्याद्या लताः प्रोक्ताः गुल्माः पर्पटकादयः । आम्राद्याः शा खिनो ज्ञेया वटाश्वत्थादि पादपाः ॥ कण्टकार्य्यादिकाः सर्वाः प्रसरा इति कीर्त्तिताः

ओषधीपतिः । पुं । इन्दौ । चन्द्रमसि ॥ ओषधीनांपतिः ॥

ओषधीशः । पुं । ग्लावि । चन्द्रे ॥ ओ षधीनामीशः ॥ कर्पूरे ॥

ओष्ठः । पुं । दशनवाससि । रदनच्छ दे । ऊपरला होठ इतिभाषा ॥ अ धरे । नीचला ओठ होठ इतिच भाषा ॥ उष्यते उष्णाहारेण । उष० । उषिकुषीतिथन् ॥

ओष्ठपुष्पः । पुं । बन्धूकपुष्पवृक्षे ॥

ओष्ठरोगः । पुं । आस्यरोगान्तर्गतौष्ठ भवव्याधौ ॥ विशेषोस्यनिदाने ॥

ओष्ठी । स्त्री । बिम्बफले । कँदूरी इ तिभाषा ॥

ओष्ठोपमफला । स्त्री । बिम्बिकायाम् । कँदूरी इतिभाषा ॥ ओष्ठोपमा नि फलानियस्याः ॥

ओष्ठ्रः । पुं । ओष्ठभवेवर्णे ॥ त्रि । ओष्ठहिते ॥ ओष्ठेभवः । शरीराव

यवमत्रेति यत् ॥ ओष्ठयोर्हितः । श रीरावयवाद्यत् ॥

औष्णम् । चि । ईषदुष्णे ॥ आउष्णम् ॥

औः

औ । अ । आह्वाने ॥ सम्बोधने ॥ विरोधे ॥ निर्णये ॥ शूद्राणां प्रणवे ॥ यथा । चतुर्दशस्वरो योसौ सेतुरौकार संज्ञितः ॥ सचानुस्वारनादाभ्यां शूद्राणां सेतुरुच्यते इतिकालिका पुराणम् ॥ औकारे ॥

औः । पुं । अनन्ते ॥ निस्वने ॥ स्त्री । विश्वम्भरायाम् ॥

औक्थिकः । पुं । उक्थाध्ययनकर्त्तरि ॥ उक्थमधीते वेदवा । क्रतूक्थादी ति ठक ॥

औक्थिक्यम् । न । औक्थिकानां धर्मे ॥ तेषामाम्नायेपि ॥ छन्दोगौक्थिके ति ञ्यः ॥

औक्षम् । न । उक्षसमूहे ॥ उक्षणां समूहः तस्यसमूहइत्यण् । औक्षमनपत्य इतिटिलोपः ॥ अपत्येतु । औक्ष्णः । षपूर्वहन इत्यल्लोपः ॥

औक्षकम् । न । उक्ष्णां समूहे । वृ

षहन्दे ॥ गोत्रोक्षोष्ट्रेति-वुञ ॥

औखम् । चि । स्थालीपक्के ऽन्नादौ । पिठरपक्के ॥ उखा मेव स्वार्थ ष्यञ ॥

औचिती । स्त्री । औचित्ये ॥ सत्ये ॥ उचितस्य भावः । ब्राह्मणादित्वात्ष्यञ् । ङीष् । हलस्तद्धितस्येति यलोपः ॥

औचित्यम् । न । उचितत्वे । योग्यत्वे ॥ सत्ये ॥ उचितस्य भावः । ब्राह्मणादेराकृतिगणत्वात् ष्यञ् ॥

औजसिक । पुं । शूरे ॥ ओजसा वर्त्तते । ओजस्सहोम्भसावर्त्तत इति-ठक् ॥

औड्रः । पुं । ओड्रदेशोद्भवे आदौ क्षत्रिये पश्चाद्ब्राह्मणादर्शनेन क्रिया लोपादिनाच शूद्रत्वमापन्ने दस्युपदवाच्ये ॥ चि । ओड्रदेशजे ॥

औत्कर्ष्यम् । न । उत्कर्षतायाम् ॥ भावे ब्राह्मणादित्वात् ष्यञ् ॥

औत्तरपथिकः । चि । उत्तरपथेनाहृते ॥ तेनगच्छति उत्तरपथेनाहृत ञ्चेति ठञ् ॥

औत्तरपदिकः । चि । उत्तरपदग्राहिणि ॥ उत्तरपदं गृह्णाति । ठक् ॥

औत्तराहः । चि । उत्तरस्मिन्काले भवः ततआगतोवा ॥ उत्तरादाहञ् ॥

औत्तरेयः । पुं । परीक्षिन्नृपतौ ॥ उत्त

राया: अपत्यम्। स्त्रीभ्योढक्॥

औत्तानपादिः। पुं। ध्रुवे। स्वायम्भुव मनोःपौत्रे॥ उत्तानपादस्यापत्यम्। इञ्॥

औत्सर्गिक.। त्रि। उत्सर्गार्हे॥ सामान्यविधिरुत्सर्ग.। उत्सर्गमर्हति। ठञ्॥ सामान्यत्वे॥

औत्सुक्यम्। न। उत्कण्ठायाम्॥ उत्सुकस्य कर्मभावोवा। ष्यञ्॥

औदनिकः। त्रि। सूपकारे॥ ओदनं शिल्पमस्य। शिल्पमिति ठञ्॥

औदमेयिः। पुं। उदमेयस्यापत्ये॥ अतइञ्॥

औदमेयी। स्त्री। उदमेयजातौ॥ इञन्तात्इतोमनुष्यजातेरितिङीष्॥

औदरिकः। त्रि। उदरमात्रपूरके। आद्यूने। पेटार्थीइतिभाषा॥ अत्यन्तबुभुक्षिते। बुभुक्षयात्यन्तपीडिते॥ उदरे प्रसितः। उदराट्ठगाद्यूनइतिठक्॥

औदश्वितम्। न। अर्द्धजलयुक्ते घोले॥ त्रि। उदश्विति संस्कृते॥ उदश्वितोन्यतरस्यामिति पक्षेऽण्॥

औदश्वित्कः। पुं। औदश्विते॥ उदश्विति संस्कृतम्। उदश्वितोन्यतरस्यामिति ठक्। इसुसुक्तान्तात्कः॥

औदार्यम्। न। उदारतायाम्॥ उदारस्यभाव.। गुणवचनेति ष्यञ्॥

औदासीन्यम्। न। शुभाशुभयोरुपेक्षायाम्॥ ताटस्थ्ये॥ उदासीनस्यभावः। ष्यञ्॥

औदास्यम्। न। अकर्त्तृत्वे॥ वैराग्ये। अनुरागादिशून्यतायाम्॥ मनोयोगाभावे॥

औदुम्बरः। पुं। श्राद्धदेवे। यमे॥ न। कुष्ठरोगप्रभेदे॥ तस्यलक्षणम्। रुग्दाहरागकण्डूभिः परीतं रोमपिञ्जरम्। उदुम्बरफलाभास कुष्ठमौदुम्बरं वदेदिति॥ ताम्रे॥ उदुम्बरमेव। प्रज्ञाद्यण्॥ यज्ञाङ्गशाखिनःफलादौ॥ फलमौदुम्बरं वाल मल्लतक्रेणसाधितम्। वेसवारभृते सा घे पाचितं सैन्धवान्वितम्॥ शीतं कषायं मधुरं रक्तपित्तप्रशमनम्। मूत्रकृच्छ्रहरंसक्षयग् विवन्धाध्मानकारकम्॥ उदुम्बरस्यावयवोविकारोवा। प्राणिरजतादिभ्योऽञ्॥ त्रि। ताम्रजे पात्रादौ॥

औद्गात्रम्। न। सामवेदविहिते उद्गातुः कर्मणि भावेच॥

औद्दालकम्। न। वल्मीककीटसम्भृते मधुनि॥ प्रायोवल्मीकमध्यस्थाः कपिलाः स्वल्पकीटकाः। कुर्वन्तिकपिलं स्वल्पंतत् स्यादौद्दाल-

कंमधु ॥ औद्दालकं रुचिकरं स्वर्य्यं कुष्ठविषापहम् । कषायमुष्णमम्लं-च्च कटुपाकञ्चपित्तकृत् ॥

औद्दालकि । पुं । गौतमे ॥ उद्दालकस्यापत्यम् । अतइञ् ॥ आरुणी ॥

औद्धत्यम् । न । अविनीतभावे ॥ उद्धतस्य भावः । ष्यञ् ॥

औद्भिज्जम् । न । पांशवलवणे ॥

औद्भिदम् । न । रेह इति प्रसिद्धे पांशुलवणे ॥ औद्भिदं पांशुलवणं यज्जातंभूमितः स्वयम् । चारं गुरुकटु स्निग्धं श्लेष्मलंवातनाशनम् ॥ औ मस्य पानीयस्य प्रभेदे ॥ यथा । विदार्य्य भूमिं निम्ना यन्महत्याधारया स्रवेत । ततताऽस्मौद्भिदं नाम वदन्तीति महर्षय. ॥ औद्भिदंवारि पित्तघ्न मविदाह्यतिशीतलम् । प्रीणनं मधुरं बल्यमीषद्वातकरं लघु इति ॥

औद्वाहिकम् । न । उद्वाहसम्बन्धिधनादौ ॥ भार्याप्राप्तिकाले लब्धेभार्याधने ॥ तद्भ्रातृभिरविभाज्यम् । यथाच याज्ञवल्क्यः । पितृद्रव्याविनाशेनयदन्यत स्वयमर्जयेत् । मैत्रमौद्वाहिकञ्चैव दायादानां न तद्भवेदिति ॥

औपगवः । पुं । उपगवपत्ये ॥ उपगोरपत्यम् । तस्यापत्यमित्यण् ॥ उपसमोपे गौ र्यस्य इति उपगुर्गोप. । लक्षणय. ततपुरोहितोऽपि । यथाह हारीत. । यंवर्णं याजयेद्यस्तु सत दर्णस्त्वमामुयात् । सद्योवर्षेण वर्षैश्चेत्त्येवमेवाब्रवीद्भृगु. ॥ तथाच लक्षणया याज्ञणोप्युपगुपदवाच्यः । तस्यापत्यमौपगवः ॥ इति श्रीधरस्वामिन ॥

औपगवकम् । न । औपगवानां समूहे ॥ गोत्रोचोष्ट्रेतिवुञ् ॥

औपचारिक । त्रि । उपचारार्थे ॥ विनयादित्वात् स्वार्थेठक् ॥

औपच्छन्दसिकम् । न । वैतालीयच्छन्दोविशेषे ॥ तत्रैवान्ते ऽधिकेगुरौ स्यादौपच्छन्दसिकं कवीन्द्रहृद्यमिति लक्षणम् ॥ यथा । आतन्वानं सुरारिकान्ता स्वौपच्छन्दसिकं हृदाविनोदम् । कंसं योनिर्जघानदेवो वन्दे तं जगतां स्थितिं दधानमिति ॥ पुष्पिताग्राभिधंकेचिदौपच्छन्दसिकं विदु ॥ अन्यच्च । विषमे ससजा गुरू समेचेत भरयाश्छन्दसिकं तदौपपूर्वम् । यथा । स्मरगागमयी वपुस्तमिस्रा परितस्तारखेरसत्यतवश्यम् । प्रियमापदिवापिको क्लिस्त्री परितस्तारखेरस त्यवश्यमिति ॥

औपधेयम् । न । उपधौ । रथाङ्गे ॥ छदिरुपधीतिस्वार्थेढञ् ॥

औपनिधिकम् । न । उपनिधौ । प्रीत्याभोगार्थमर्पिते द्रव्ये ॥

औपनिषद' । त्रि । श्रुतिवेद्ये परमात्मनि ॥ उपनिषदा दृश्यते गृह्यते वा । उपनिषदो व्याख्यान स्तत्रभवो वा । शेषइति अण्गृहगयनादिम्यइति वा । अण् ॥

औपनिषदम्मन्यः । पुं । भर्त्तृप्रपञ्चे ॥ अयंवेदान्तैकदेशी ॥ त्रि । अन्यत्र ॥

औपनीविकम् । त्रि । नीविसमीपे व्यापृते ॥ भवार्थे उपजानूपकर्णोपनी वेष्ठक ।

औपमन्यवः । पुं । प्राचीनशालाख्यर्षौ ॥ उपमन्योर्गोत्रापत्यम् । विदाद्यञ् ॥

औपम्यम् । न । अनुहारे । उपमायाम् । साम्ये ॥ उपमैव । चतुर्वर्णादित्वात्ष्यञ् ॥

औपयिकः । त्रि । उपयुक्ते ॥ न्यायागतवस्तुनि । लभ्ये ॥ उपायन्त्यनेन । अयगतौ । हलश्चेति घञ् ॥ उपायएव । उपायो ह्रस्वत्वञ्चेतिठक्ह्रस्वश्च ॥

औपरोधिकः । पुं । पीलुदण्डे । मैलवे ॥ त्रि । उपरोधसम्बन्धिनि ॥

औपवस्तम् । न । उपवासे ॥ उपवस्तमेव । प्रज्ञाद्यण् ॥

औपवस्त्रम् । न । उपवासे । भोजनाऽभावे ॥ उपवसति । तृच् । उपवस्तुरिदंकर्म । तस्येदमित्यण् । माषान्मधुमसूराँश्चवर्जये दौपवस्त्रकमितिस्मृतिः ॥

औपसर्गिकः । पुं । सन्निपातरोगविशेषे ॥ तस्यलक्षणम् । कफोनुलोमवातेन यदिपित्तानुगो भवेत् । स्वेदश्वेत्यादिभिर्जुष्ट स्तदाभवतिमानवः ॥ प्रतिलोमः पुनस्तेनस्वास्थ्यमायातितत्क्षणात् । औपसर्गिकएवान्य सन्निपातउदाहृत इति ॥ त्रि । उपसर्गसम्बन्धिनि ॥

औपस्थ्यम् । न । उपस्थेन्द्रियसुखे ॥

औपानह्यः । पुं । मुञ्जे ॥ न । चर्मणि ॥ उपानह्ये अयम् । वृषभोपानह्येभ्यः ॥

औमीनम् । त्रि । उम्ये ॥ उमानाम्भवनं क्षेत्रम् । विभाषातिलमाषोमेति पक्षेखञ ॥

औरगम् । न । फणिभे ॥ त्रि । सर्पसम्बन्धिवस्तुनि ॥ उरगस्येदम् । अण् ॥

औरभ्रः । पुं । कम्बले । रल्लके ॥ उरभ्रस्य इदम् । अण् ॥

औरभ्रकम् । न । मेषवृन्दे ॥ उरभ्राणां समूहः । गोत्रोक्षोष्ट्रोरभ्रेतिवुञ् ॥

औरभ्रिकः । त्रि । मेषजीवने ॥

औरसः । पु । स्त्री । उरस्ये । स्वात्मजे । ऊढसवर्णायां जनितापत्ये ॥ यथा । सवर्णाया संस्कृतायां स्वयमुत्पादये त्सुयम् । औरसं तं विजानीयात् पुत्रप्रथमकल्पितमिति ॥ उरसानि र्मितः । उरसोऽण् चेत्यण् ॥

औरसिकः । त्रि । उर इवेत्यर्थे ॥ अङ्गुल्यादिभ्यष्ठक् ॥

और्द्धदेहिकम् । त्रि । और्द्ध्वदेहिके ॥ केचिदस्यानुशतिकादिषु पाठं ने च्छन्ति ॥

और्द्धदेहिकम् । त्रि । प्रेतकर्मणि । प्रेतदाने । प्रेतमुद्दिश्य मरणदिनमार भ्य सपिण्डीकरणपर्यन्तं प्रत्यहं दीयमाने जलपिण्डादौ । सूतार्थं तदहेदानंत्रिषु स्यादौर्द्ध्वदेहिकम् ॥ देहादूर्द्ध्वः ऊर्द्धदेहः । राजदन्तादिः । उर्द्ध्वदेहेभवम् । अध्यात्मादित्वाट्ठञ् । अनुशतिकादित्वादुभय पदवृद्धिः ॥

और्द्ध्वस्रोतसिकः । त्रि । शैवे ॥ इति त्रिकाण्डशेषः ॥

और्वः । पुं । वाडवानले ॥ सतुभूगोलस्य दक्षिणसीमा । तत्र सर्वे नरकाः दैत्याश्च वसन्ति ॥ पञ्चप्रवरान्तर्गत मुनिभेदे ॥ उर्वस्य मुनेरपत्यम् । ऋष्यण् । गोत्रापत्ये विदादिञ् ॥ न । पार्शववलवण ॥

और्वरः । त्रि । भौमे । रजसि ॥

और्वशेयः । पुं । अगस्त्यमुनौ ॥

औलूकम् । न । पेचकसमूहे ॥ उलूकानां समूहः । खण्डिकादित्वादञ् ॥

औलूक्यः । पुं । वैशेषिके । वैशेषिक दर्शनाभिज्ञे ॥

औशनसम् । न । शास्त्रविशेषे । विचित्रनिर्माणप्रतिपादके शिल्पशास्त्रे ॥ उशनसा प्रोक्तम् । तेनप्रोक्तमित्यण् ॥ उपपुराणविशेषे ॥

औशिजः । पुं । उशिजि ॥ स्वार्थिकः प्रज्ञाद्यण् ॥

औशीरम् । न । शयनासने ॥ शयनं खाप. शय्या वा । आसनम्पीठादि । खापपीठयोः समुदितयोरियं संज्ञा ॥ चामरे ॥ दण्डे ॥ पुं । चामरदण्डे ॥ त्रि । उशीरजे ॥ उश्यते । वशकान्तौ । वशः किदिति ईरन् । प्रज्ञाद्यण् ॥ यद्वा । उशीरस्येदम् । तस्येदमित्यण् ॥

औषधम् । न । रोगनाशकद्रव्ये । भेषजे । जायौ । अगदे ॥ सर्वैः प्राणिभिर्भुज्यमाने ओषधिप्रभवेऽन्ने ॥ रोगहृत्त्वेन द्रव्यमात्रविवक्षाया मौषधशब्दप्रयोगः । तेन घृततैलादिकमप्यौषधशब्दवाच्यमिति ज्ञेयम् ॥

ओषधेरिदम् । ओषधिरेव वा । ओषधे रजाता विस्त्यग् ॥ शुण्ठ्याम् ॥

औषरम् । न । पांशवलवणे ॥

औषरकम् । न । सार्वगुणे । मृत्तिकालवणे । खारीलौन खारीनून इति च भाष

औषसः । त्रि । प्राभातिके ॥ अनुदितौषसराग इति औषसातपभयादिति च भारवि लक्ष्यम् ॥ उषसिभवः । सन्धिवेलेत्यादिनायोगविभागादण् । अन्यथा कालाट्ठञ् स्यादितिव्याख्यातारः । अपभ्रंश एवायमिति प्रामाणिकाः ॥

औष्ट्रम् । त्रि । उष्ट्रसम्बन्धिनि ॥ औष्ट्रं दुग्धं लघु स्वादु लवणं दीपनं तथा । कृमिकुष्ठकफानाहशोफोदरहरं सरम् ॥ उष्ट्रस्येदम् । अण् ॥

औष्ट्रकम् । न । उष्ट्रसमूहे ॥ तस्यसमूहइत्यर्थे गोत्रोक्षोष्ट्रेतिवुञ ॥ उष्ट्रस्य विकारोऽवयवोवा । उष्ट्राद्वुञ् ॥

औष्ठ्य. । त्रि । ओष्ठभवे ॥ शरीरावयवाच्चेति यत् ॥

अम् । न । परे ब्रह्मणि ॥ अनुस्वारे । पञ्चदशे स्वरे ॥ विन्दुमात्रानुनासिकवर्णोयम् । अत्राकार उच्चारणार्थः । अयं नकारमकारस्थानेपि भव

ति ॥

अः । पुं । महेश्वरे ॥ विसर्गे । षोडषे स्वरे ॥ द्विविन्दुमात्रः कण्ठ्यवर्णोयम् । अत्राकार उच्चारणार्थ. । अयं रेफसकारस्थानेपि भवति ॥

इत्यादिगौडकुलोत्पन्नाडीचवालप्रधानोपनामतुलारामभिश्रात्मज-श्रीधनपति मिश्रापरनाम्ना तथा श्रीसद्गुरुकुलावधूतश्रीपरमहंसपरिब्राजकाचार्यश्रीमद्हरिहरानन्दनाथभारतिशिष्येण ब्राह्मावधूतश्रीसुखा-नन्दनाथपरनामधेयेन विरचितेशब्दार्थचिन्तामणौ वर्गौ. समाप्ति-ङ्गत. ॥ १ ॥

तत सत्

कः । पुं । ब्रह्मणि ॥ समीरे ॥ आत्मनि ॥ यमे ॥ दक्षप्रजापतौ ॥ भास्करे ॥ कामग्रन्थौ ॥ चक्रिणि । नारायणे ॥ पतत्रिणि । खगे ॥ पार्थिवे ।